

CENGİZ ÇANDAR

MEZOPOTAMYA

EKSPRESİ

BİR TARİH YOLCULUĞU

iletisim

İletişim Yayınları 1807 • Bugünün Kitapları 143

ISBN-13: 978-975-05-1106-6

© 2012 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2012, İstanbul

2. BASKI 2012, İstanbul

EDITÖR Ahmet Insel

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsni Abbas

DÜZELTİ ve DİZİN Cem Tüzün

BASKI ve CILT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

CENGİZ ÇANDAR

Mezopotamya Ekspresi

Bir Tarih Yolculuğu
(Türkiye-Kürtler-Ortadoğu-Batı)

CENGİZ ÇANDAR 1948'de Ankara'da doğdu. İlköğrenimini Ankara'da, ortaöğrenimini Talas-Kayseri ve Tarsus'ta yaptı. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdi. ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde asistan olarak başladığı akademik kariyeri 12 Mart 1971 askeri müdahalesi ile kesildi. 1969-1970 döneminde SBF Öğrenci Derneği Başkanı'ydı. *Proleter Devrimci Aydınlik* dergisinin yazı işleri müdürüyken 9 yıl hapis, 2,5 yıl sürgün cezası aldı. 40 yıla yaklaşan hapis cezası talebiyle yargılandığı sırada Türkiye dışına çıktı. Filistin hareketi saflarına katıldı. Suriye ve Lübnan'da yaklaşık iki yıl yaşadıktan sonra Avrupa'ya geçti. Afla Türkiye'ye döndü. 1976 yılında başladığı gazetecilikte, *Sabah* ve *Cumhuriyet* gazeteleri başta olmak üzere, birçok yayın organında çalıştı. Yirminci yüzyılın son çeyreğinde çoğunlukla Ortadoğu'da olmak üzere, Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'da, Orta Asya ve Kafkasya'da bulundu.

Başta Abdi İpekçi Barış ve Dostluk Ödülü (1987) olmak üzere çeşitli ödüller aldı. 1999-2000 yıllarında Washington'da bulunan Wilson Center ve U.S. Institute of Peace adlı araştırma ve düşünce kuruluşlarında çalışmalarda bulundu. 1997-1999 yılları arasında İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde, 2002-2010 yılları arasında İstanbul Kültür Üniversitesi'nde ders verdi.

Direnen Filistin (1976), *Orta Doğu Cıkmazı* (1983), *Tarihle Randevu* (1983), *Güneşin Yedi Rengi* (1987), *Benim Şehirlerim* (1999) ve *Çıktık Açık Alınla-28 Şubat Postmodern Darbe Geçidi'nde* (1996-2000) (2001) başlıklı kitapları yayımlandı. 2000 ve 2003'te İngilizce yayımlanmış *Turkey's Transformation and American Policy* ve *The United States and Turkey: Allies in Need* adlı kitapların yazarları arasında yer aldı. 1980'lerde ve 2000'lerde Lübnan siyasi dergileri ve gazetelerine de düzenli olarak Türkiye hakkında köşe yazıları yazdı. *Dağdan İnış-PKK Nasıl Silah Bırakır? Kürt Sorunu'nun Şiddetten Arındırılması* başlıklı raporu, 2011 yılında TESEV tarafından Türkçe ve İngilizce olarak yayımlandı. Halen *Radikal* gazetesinde köşe yazılarına devam ediyor.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	7
KITAP OTURMADAN YAZILMAZ	9
I TURGUT ÖZAL'DAN TAYYİP ERDOĞAN'A	15
II GENELKURMAY'DA KÜRT SORUNU KONUŞMAK.....	33
III LEVANT İSTASYONLARI.....	49
IV ÇANKAYA KAVŞAĞI	75
V KÖŞK'TEKİ PUT KIRICI.....	105
VI GAZETECİLER İLE KÜRT AÇILIMI	133
VII SINIR ÖTESİ KUMAR.....	165
VIII BEYRUT BEYRUT.....	185
IX "HAYAL MEYAL DÜŞLER GİBİ".....	209
X DICLE ÜZERİNDE 1001 ÖYKÜ.....	239
XI YOLDAŞLAR, YOLDAŞLIKLAR.....	259
XII KUZAY İRAK'TA ERGENEKON.....	277
XIII KOMŞUDAN KOMŞUYA.....	299
XIV BÜYÜK BİLMECE.....	323

XV SAVAŞTAN YANA OLMANIN DAYANILMAZ AĞIRLIĞI.....	347
XVI HAYALPEREST MİMAR.....	371
XVII TARİHİ DOĞRU YAZMAK YA DA HIÇ YAZAMAMAK.....	399
XVIII “YOL GEÇEN HANI”NDAN NOTLAR.....	427
XIX DOĞUŞTAN SAKAT	449
XX DERİN KÜRDİSTAN.....	469
XXI ÇİZİLEN SINIRLAR, PARÇALANAN HALKLAR.....	497
XXII “KÜRT’ÜN ATEŞLE İMTİHANI”	523
XXIII ÇÖZÜM ARAYIŞLARI, ÇÖZÜMSÜZLÜK HALLERİ.....	551
XXIV YA EŞİTLİK YA EŞİTLİK.....	575
XXV ORTADOĞU <i>QUO VADIS?</i>.....	595
SINIRSIZLIĞA YOLCULUK.....	623
FOTOĞRAFLAR.....	631
DİZİN.....	633

TEŞEKKÜR

En dikkatli ve en sadık okurumu bu kitap yayımlanmadan bir buçuk yıl önce yitirdim. Annem, 86 yıllık ömrünün son günlerine dek, yazdıklarımı neredeyse gözünün dibine yapıştırırcasına yaklaştırarak ama inatla okurdu. O olmasaydı ben olamayacağım için, bu kitaba ilişkin öncelikle ona, en dikkatli, en sadık okuruma teşekkür etmek geliyor içimden.

Annem, en yakınımıdaki okurlarım arasında, 14 yıl önce yitirdiğim babamın boşluğunu fazlasıyla doldurmuştu. Annemden sonra kardeşimin tahmin edemeyeceğim kadar dikkatli bir okurum olabileceği aklıma gelmezdi. Doktoralı da olsa bir kimya mühendisinden beklenmeyecek bir dil ve gramer bilgisiyle ve en önemlisi keskin bir gözle, kitabımı taslak halinde defalarca satır satır okudu. Gerekli düzeltmeleri yaptı. O nedenle, kardeşim Volkan Çandar'a teşekkür borcum var.

En amansız, en acımasız eleştirmenim ise, en büyük teşekkür ve şükran duygularımın hedefinde. Karım Tuba Çandar. Hayatımın en kalıcı, en derin ve en anlamlı ilişkisinin muhatabı olarak kendini bu kitaba öylesine verdi ki, benim elimden çıkan taslak metin ile onun düzeltmelerinden sonra ortaya çıkan metnin, birbirleriyle ilişkisi kalmamış gibiydi. Yazı yeteneğinin benimkinden daha fazla, kaleminin benimkinden da-

ha nitelikli olduğunu zaten biliyordum. Beni en iyi, en yakından tanıyan kişi de, o olduğu için, kitabı gönül rızamla önce ona teslim ettim.

Bu kitabın her eksisinden ben sorumluyum. Her artısı ise ona aittir. Bu kitabın yazımına olağanüstü katkısından ve hayatıma kattıklarından ötürü ona, çok özel olarak, teşekkür ediyorum.

Bir yayınevi ve o yayınevini iyi editörleri olmadan, bir kitabın iyi bir kitap olarak ortaya çıkması da mümkün değildir. Bu konuda şanslıydım. İletişim Yayınları, iki yıl öncesinden bu kitabı istedi. İletişim'in beni oturup yazmaya yönlendiren ve yüreklendiren denetimi üzerimden hiç eksik olmadı. İletişim Yayınları'na, bu kitap için çalışan tüm "meçhul askerleri"ne, kapak tasarımını gerçekleştiren Suat Aysu'ya ve kitabın ön ve son okumalarını titiz biçimde yaparak ve son derece yerinde uyarılarla ve önerilerle zenginleşmesine önemli katkılarda bulunan Ahmet Insel ile Asuman Oktay'a teşekkürü de ihmal edemem.

YER ADLARI VE İSİMLERİN YAZILIŞINA DAİR KISA BİR AÇIKLAMA:

Yazım kuralları sürekli değişikliğe uğrayan bir dilde, Türkçe yazmak, Latin alfabesi kullanılmayan dillerdeki insan ve yer isimleri konusunda ek zorluklar çıkarıyor. Arapça isimler ve sözcüklerde, bunların Arapça telaffuzunun Türkçe yazılması yolunu izledim. Örneğin, Arapça "babası" anlamına gelen "Abu" sözcüğünü Türkçede sık kullanılan şekliyle hiçbir zaman "Ebu" olarak yazmadım. Ayrıca, Arapça "ka" ve "ke" harfleri ve seslerinin farkından yola çıkarak, gırtlığın arkasından kuvvetli bir vurguyla gelen ve bizdeki "k" harfinden çok belirgin bir fark oluşturan "ka", Batı dillerindeki "q" olarak kullandım. Ayn harfinin sesini ('a) olarak yazıya geçirdim. Ma'aloula ya da Dera'a örneklerinde olduğu gibi. Çin isimlerinde, Mandarin Çincesinin Latin alfabesiyle yazılma şekli olan Pinyin kurallarını uyguladım. Bunların dışında isimleri, genellikle, anadildeki orijinal yazılışlarıyla yansıttım. Vaşington yerine Washington gibi. İstisnalara da uydum; örneğin Lausanne ve Sévres gibi yer isimlerini, adeta Türkçeleşmiş halleriyle, Lozan ve Sevr olarak bıraktım.

– Cengiz Çandar

KİTAP OTURMADAN YAZILMAZ

Kelimeler insana düşüncelerini gizlesin diye verilmemiştir.
– Jose Saramago

Jose Saramago'ya takıldı gözüm. Nobel edebiyat ödülünü 1998'de kazanmış olan Portekizli ünlü romancı. Washington'dan Dulles Havaalanı'na giderken elime geçirdiğim *Washington Post* gazetesinde Jose Saramago'nun öldüğünü öğreniyor ve yaşam öyküsünü okuyorum. 19 Haziran 2010. Gazete "Began writing novels in his 50s; blended history, fact, fiction" (Roman yazmaya 50'li yaşlarında başladı; tarih, gerçekler ve kurguyu birbirine kattı) diye başlık atmış Saramago'nun 87 yıllık ömrünü birkaç sözcükle özetleyebilmek için.

K Bridge'ten (K Köprüsü) geçerken kafamı kaldırdığımda gözüm yeşillikler arasında masmavi akan Potomac Nehri'ne takılıyor. Aklımdan "daha zamanım var" duygusu geçiyor; kitaplar yazmak için. Sanki 87 yaşına dek yaşamayı garanti altına almışım gibi. Aklımda yazmayı çok uzun yıllardır tasarladığım bu kitap var. Bir türlü yazamadığım ve aslında yıllardır yazmakta olduğum, yazamadığım için zamanın gerisinde kalan, dünyadaki değişikliklerle birlikte habire içeriği de değişen ve o yüzden bir türlü yazamadığım ve sürekli yazmaya devam ettiğim bu kitap.

Saramago'nun yaşam öyküsünü okumaya devam ediyorum. Bir roman yazarı olarak ün kazanmış olmasına rağmen keskin siyasi görüşlerinden ötürü tepki çektiğini belirten satırlar ilgi mi çekiyor. Neymiş keskin siyasi görüşleri? Yazı, bunların başına, "Bir defa İsrail'in Batı Şeria'daki işgalini 'Auschwitz ve Buchenwald'da olanlarla aynı düzlemde görüyoruz,'" diyerek kınanmış olmasını yerleştirmiş.

Jose Saramago'ya içimden bir sempati kabarıyor. Bazı romanları Vatikan'ı çok kızdırmış. Öyle ki, 1998'de Nobel aldığı vakit Vatikan bunu "ideolojik gerekçelerle verilen bir ödül" olarak nitelemiş, Portekiz hükümeti Nobel kazanan tek Portekizli olmasına rağmen, Saramago'nun arkasında durmamış ve bunun üzerine Lizbon'daki evini muhafaza etmesine rağmen, Afrika kıyılarının açığındaki İspanya'ya ait Kanarya Adaları'na yerleşmiş ve ölümüne dek orada yaşamış.

Aklıma ülkemin tek Nobel ödüllü yazarı (2006) Orhan Pamuk'un Türkiye'de içine sokulduğu durum geliyor. Orhan Pamuk, özellikle Nobel ödülünü kazandıktan sonra, kendisine yönelik tepkiler ve tehditlerden ötürü İstanbul'da adeta yeraltında yaşamaya başlamıştı. İyi tanıdığım Orhan Pamuk'un, hiç tanımadığım ve ölümünden bir gün sonra tanımaya başladığım Jose Saramago'ya bakıldığında, bir "istisna" teşkil etmediği düşüncesi zihnimi yalıyor. Sıradışı yazı adamları benzer tecrübeler yaşıyorlar, diye düşünüyorum.

Jose Saramago, tartışmasız, sıradışı bir yazar. Bana ve bu kitaba katkısı yazı yazmanın "sırrı"na ilişkin görüşü. *Washington Post*'ta hakkındaki yazının son satırını okuyunca, "Tamam," dedim kendi kendime, "bu kitabı bunca yıldır yazamamış olmamın sırrını çözdüm!"

Saramago, yazmak için "ilham"a inanmadığını söylemiş 1999'da: "İlhama inanmıyorum. Ne olduğunu bile bilmiyorum... Yazmanın ilk şartı oturmaktır – oturduktan sonra yazarsınız."

İşte bu kadar.

Oturmazsanız, yazamazsınız.

Bu kitabı yazmayı ta 1991'de tasarlamıştım. Cumhuriyet ta-

rihinin en önemli buzlarından birinin kırılmasında önemli rol üstlenmiştim. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın "özel danışmanı" olarak, Irak Kürt muhalefet liderleri ile –en başta, Celal Talabani'yle– bağlantıyı ben sağlamıştım; Türkiye-Irak Kürtleri temasının kurulmasında ve daha sonra izlenecek politikaların belirlenmesinde önemli rolüm olmuştu. Celal Talabani, malum, daha sonra Irak tarihinin seçilmiş ilk cumhurbaşkanı oldu.

1992 daha da ilginç gelişmelere sahne oldu. Kitap için yeni malzeme birikiyordu. 1993'te PKK'nin ilk ateşkesi geldi; 16 Mart 1993. Ateşkes ilanının yapıldığı Lübnan'ın Bekaa Vadisi'ndeki Bar Elias kasabasında Abdullah Öcalan ile ilk kez görüştüm. "Tarihî" addedilen ateşkes ilanı açıklamasının üzerinden ancak dakikalar geçmişti. İki gün sonraysa, bir gece yarısı Çankaya Köşkü'nde Cumhurbaşkanı Turgut Özal ile baş başa idim. Ona, Abdullah Öcalan'a ilişkin izlenimlerimi anlatıyordum, Türkiye'nin "Kürt sorunu" nun çözülmesi için ne yapılması gerektiğini konuşuyorduk. Bir ay sonra, Turgut Özal'ın Türkî cumhuriyetlere yaptığı uzun gezinin son ayağı olan Azerbaycan'dan dönerken kendisiyle bu konuyu son kez konuştuğumuz gibi. Ankara'dan ayrılırken, Cumhurbaşkanı, iki gün sonra İstanbul'da buluşup konuşmamıza devam edeceğimizi bildirdi.

O Cumartesi günü, 17 Nisan 1993'te Turgut Özal İstanbul'a gelemedi. Aniden, beklenmedik biçimde, bu dünyadan ayrıldı.

O günden sonra çok şey değişti.

1993'te kitabı yazmam için her türlü neden vardı. Ama ben oturamadım bir türlü. Saramago'nun dediği gibi "Önce oturacaksın ki, kitap yazabilesin."

O yıl ve sonrasında, genelde hep tutkuyla geçmiş hayatımın en tutkulu dönemlerinden birini yaşıyordum: Bosna! Adeta kanımdaki Rumelililik alevlenmiş ve Bosna'nın peşine düşmüştüm. Bosna için bir şeyler yapmam gerekiyordu. Zaten "Turgut Bey"le de, son zamanlarında en fazla "beyin fırtınası" nı Bosna üzerinde paylaşmış, ortak zamanımızın büyük bölümünü Bosna için harcamıştık. Bosna ile yatıyor, Bosna ile kalkıyordum.

1993-94 büyük ölçüde Bosna ile geçti. Neredeyse sadece Bosna ve Balkanlar okuyordum. Türkiye’de adım “Mr. Bosna”ya çıkmıştı.

Tayyip Erdoğan ile de ilk kez Bosna sayesinde karşılaştım. İstanbul’da bir Bosna dayanışma gecesinde kürsüye çıkıp yaptığım konuşmayı “Biz Bosna’yız; Bosna biziz!” haykırışıyla bitirmiştım. Konuşmamı noktalarken, birden ağzımdan öyle çıkmıştı cümleler. O cümlelerim bir süre yaygın biçimde kullanılan bir slogan oldu. Heyecanlı topluluğun alkışları arasında masama dönerken, masanın başındaki genç adamın da tebriklerini kabul ettim. Kürsüde benim yerimi o aldı. Hitabetinin gücü dikkatimi çekmişti, “kim olduğunu” sorduğumda, “Refah Partisi İstanbul İl Başkanı Recep Tayyip Erdoğan” diye tanıttılar, benim de onun konuşmasını tebrik edip, gecenin geri kalan bölümünde masada sohbet ettiğim kişiyi.

1995, Bosna’ya savaş şartlarında beş kez gittiğim “zirve yıl” oldu. Bosna için kitap yazmam gerektiğini düşünüyordum. Öyle bir kitabı yazmaya yeterli bilgi birikimim ve zihnî hazırlığım oluşmuştu.

Tarih hep olduğu gibi benden daha hızlı seyretti. Ben kitabı yazana dek Bosna, geçici de olsa bir tür çözüme bağlandı ve gündemden düştü. O dönem Kürt sorununa ilişkin gelişmeler, Türkiye’de en kanlı dönemine girdi. Ben de Kürt sorunuyla yakından ilgilenmeye tekrar başladım.

Bosna yazılmayı bekleyedursun, Türkiye’yi, Kürtleri ve Irak’ı kapsayan bir kitap yazma dürtüsü de geri döndü. Ne var ki, bu kez 1998’de Türk Genelkurmayı kaynaklı “Andıç” adı verilen komplonun hedefi oldum. Türkiye, 28 Şubat Süreci olarak nitelenen, “Postmodern Darbe” olarak popülerleşmesine benim de katkıda bulunduğum bir askerî müdahale dönemi yaşıyordu. Dolayısıyla, tasarladığım içerikteki bir kitabın ortaya çıkması açısından en elverişsiz dış şartlar oluşmuştu.

1999-2000 yıllarını Washington’da, bir akademik araştırma merkezi ile bir düşünce kuruluşunda geçirdim. Irak konusu hep gündemimdeydi. Amerika’nın Irak’la ilgili tüm siyasi şahsiyetleriyle ve Iraklı rejim muhalifleriyle ilişkilerim sür-

dü. 2003'te Irak Savaşı'nın çıkacağından hiçbir kuşku yoktu. Irak'la ilgili gelişmelerin arka planını çok yakından izlediğim ve bildiğim için, Irak Savaşı'nın, bir başka deyişle Amerikan işgalinin gerçekleşmesi hiçbir şekilde şaşırtıcı olmadı.

Yeni Irak'ın kurucularıyla uzun yıllardır sahip olduğum dostluk ve tanışıklık sayesinde, 2003 yılından başlayarak Bağdat'a ve Irak Kürdistanı'na defalarca gittim, yeni Irak'ın oluşumuna yerinde ve onu oluşturan unsurlarla birlikte tanıklık ettim.

Kitabın yazılması artık ertelenemez bir zorunluluk olmuştu. 2004 yılında yazmaya başladım. Mart 2005'te 140 sayfaya ulaşmıştım ki, bir gün İstanbul'daki evim soyuldu; bilgisayarlarım ve kitabın yedek kopyalarını içeren disketlerimin bulunduğu çantalarım çalındı. Kitap, haliyle uçtu gitti.

Evimin soyulması Türkiye'de basında ve televizyonlarda geniş yer buldu. Siyasi amaçlı, komplo kokan bir soygun olduğu imasıyla verildi haberler. Ben, iyi niyetimle bunun adı bir soygun olduğu kanısındaydım. Hatta televizyon kanallarına çıkıp, "Sayın Hırsız, bilgisayarımda işinize yarayacak bir şey yok. Lütfen iade edin," diye hırsızıma çağrıda bile bulundum. Nafile. Kürtlere duyduğum yakınlığı bilen ve bundan ötürü bana kızgın milliyetçiler, "İyi olmuş. Sen daha Kürtleri savun. Hırsızlığı yapan mutlaka Kürt'tür," diye bana elektronik posta mesajları gönderdiler. Gerçekten de hırsız Kürt çıktı. Pervarili, 20'li yaşlarının başlarında bir delikanlı. Güneydoğu'daki evinden sökülmüş, İstanbul'a kadar savrulmuş ve suç örgütlerine bulaşarak hayatını kazanmaya çalışan bir sabıkalı. Adı sanı belliydi ve soygun şebekesinin bütün elemanları yakalandığı halde, o nasılsa yakalanamadı. Bilgisayarım ve kitap geri gelmedi.

"Çok da iyi olmamıştı zaten; daha iyi. Bir kez daha yazarım," diye teselli buldum. O gün bugündür, Türkiye, Irak, Türkiye'deki Kürt ortamı, Ortadoğu, dünya ciddi ölçüde değişti. Kitap, sürekli kafamda değişerek yazılmaya devam etti ama yazılı hale bürünmedi. Oturmadan yazılmıyor çünkü.

Karım, benim bu kitabı yazacağıma ilişkin tüm umutlarını yitirdi. Yıllardır bu kitabı yazmamı en çok isteyen ve beni yü-

reklendiren oydu. Umutlarını yitirdi, çünkü benim bir kitap yazamayacak olmamın gerekçesini keşfetti. “Sen” dedi, “yaşıyorsun. Yaşamaktan yazmaya vaktin olmuyor.”

Doğru söylüyordu. Yaşamaktan yazmaya, oradan oraya koşuşturmaktan, olayların içinde yer almaktan, olayların içinde tarih yapan şahsiyetlerle birebir ilişki kurmaktan oturup kitap yazacak vaktim olmuyordu ve öyle bir yaşam biçimiyle olması da mümkün değildi. Ama bir yandan da, o yaşam tarzı ve beraberinde getirdiği deneyimler, mesleği yazmak olan birisi için önüne geçilmez bir yazma dürtüsü de yaratıyordu.

Jose Saramago, o nedenle, hayatımda çok önemli rol oynadı. Yazmanın “sırrı”nı açıkladı.

Yazmanın “birinci şartı” olarak “oturma”yı belirtti. Oturmadan yazılmıyor.

Bu kitap, ne zaman oturabildiysem, o zaman yazılmıştır. 2012’de bitirdim.

I

TURGUT ÖZAL'DAN TAYYİP ERDOĞAN'A

Büyük sorunları çözmek küçük sorunları çözmekten daha kolaydır.

– Larry Page (Google'un kurucusu)

“İşte Kürt sorunu tam da budur,” dedim.

Bunu söylediğim anda, özel uçağının özel bölmesindeki masada karşımda oturan Başbakan Tayyip Erdoğan'ın bana dikili gözlerinde sorgulayıcı, sözümden bir anlam çıkaramayan boş nazarlarını yakaladım.

28 Ekim 2005. Londra'dan Türkiye'ye uçuyoruz. Kuveyt'le başlayan, Yemen'le devam eden, İngiltere'de noktalanmış uzunca bir gezinin dönüşündeyiz. Geziye katılmayı Başbakan'la sadece Kürt sorununu konuşmak amacıyla ben istemiştim. Başbakanlık Sözcüsü Akif Beki'ye Başbakan'la Kürt sorununu özel olarak görüşme isteğimi ilettiğimde, “Bunu uzun bir dış gezi vesilesiyle yapalım ki, uygun vakit bulabilelim,” demişti. Çok yakın gelecekteki Kuveyt-Yemen-İngiltere seferi, böyle bir görüşme için en uygun zamanlama olacaktı.

Tayyip Erdoğan'a, ayrıca, Türkiye'nin yakın tarihindeki en saygın, en dürüst siyaset adamı olarak haklı bir isim yapan rahmetli Adnan Kahveci'nin 26 Mayıs 1992 tarihinde, danışmanlığını

yaptığım Cumhurbaşkanı Turgut Özal'a iletilmesi için bana gönderdiği "Kürt Sorunu Nasıl Çözülmez? Bir Çözüm Paketi Önerisi" başlıklı raporunu da elden vermek istiyordum. Adnan Kahveci'nin o raporundan, Turgut Özal tarafından hazırlattırıldığı iddiasıyla çeşitli kitaplarda söz edilmişti. Oysa bu doğru değildi. Turgut Özal o raporu hiç okumadı ve rapordan hiç haberi olmadı.

Bunun tek nedeni benim dağınıklığım idi. Raporu nereye koyduğumu unuttuğum gibi, Kahveci'nin bana öyle bir rapor gönderdiğini de unutmuştum. Ocak 1993'te Amerika'nın Houston şehrinde Turgut Özal ile birlikteyken, Adnan Kahveci'nin feci bir trafik kazasında hayatını kaybettiği şok haberi bize ulaşmıştı. Üç ay sonra da Turgut Özal öldü. Benim Kahveci'nin raporunu hatırlamam için, 2004 yılında ev taşınırken bir rastlantı sonucu elime geçmesi gerekecekti. Bir yıl sonra, Başbakan Tayyip Erdoğan, 12 Ağustos günü Diyarbakır'a gitti ve "Kürt sorunu"nu telaffuz ettiği gibi, bir de Kürt halkından "devletin özür dilemesi gerektiğini" belirtti.

Diyarbakır'da, "Türkiye gibi büyük bir devlet ve güçlü bir ülke, pek çok zorluğun harmanından geçti. O nedenle geçmişte yapılan hataları yok saymak, büyük devletlere asla yakışmaz. Büyük devlet, güçlü millet, kendisiyle yüzleşip hata ve günahlarını masaya yatırarak geleceğe yürümek güvenine sahiptir. Ben milletimin ve devletimin özgüvenine, tarih bilincine ve coğrafya şuuruna inanan bir kadronun başbakanı olarak huzurunuzdayım," demişti.

Kürt sorunu, ülkenin tartışmasız bir numaralı sorundu ve Tayyip Erdoğan, Kürt sorunu kavramı konusunda biraz muğlak da olsa, çözüm beklentilerini yeniden canlandıracak şekilde konuşmuştu:

"Her soruna bir ad koymak da gerekmez. Sorunlar hepimizindir. İlla 'ad koyalım' diyorsanız, Kürt sorunu bu milletin bir parçasının değil, hepsinin sorunudur. Bu sebeple 'Kürt sorunu ne olacak?' diyenlere diyorum ki, bu ülkenin başbakanı olarak o sorun, herkesten önce benim sorunumdur. Biz büyük bir devletiz ve her sorunu daha çok demokrasi, daha çok vatandaşlık hukuku, daha çok refahla çözeceğiz; bu anlayışla çözüyoruz."

Başbakan, Diyarbakır'a gitmeden önce, önemli bölümü sorunun adını koyan bir grup gazeteci ve aydın ile Ankara'da görüşmüş, ardından Diyarbakır'da bu sözleri sarf etmişti. PKK'nin nüfuzu altındaki Kürt siyasi hareketini muhatap almadığı ve Kürt siyasi hareketinin kalesi konumundaki Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi ile de ilişki kurmadığı için, Diyarbakır'daki konuşmasını çok cılız bir topluluk önünde yapmıştı. Buna rağmen, söylediği sözler, başta Türkiye'nin Kürt halkı olmak üzere, ülkenin her kesiminde bir heyecan dalgasına yol açmıştı.

Acaba Cumhuriyet tarihinin on binlerce can almış ve daha ne kadar da alacağı belli olmayan bir numaralı sorunu, yani Kürt sorununun çözümü için umutlanılabilir miydi?

Kürt sorununa devlet ve hükümet yetkililerinin el atması Tayyip Erdoğan ile başlamamıştı ama hiçbir lider de, o güne kadar, devlet adına bir nevi özeleştirici yapmak gereği üzerinde durmamış ve Kürt sorununu "öncelikle benim sorunum" diye tanımlamamıştı.

Ömrünü bu sorun ve çeşitli boyutlarıyla geçirmiş, hatta yakın tarihinde rol üstlenmiş benim gibi biri için, Tayyip Erdoğan'ın Diyarbakır konuşması özel bir heyecan, yeniden umutlanmak için çok önemli bir vesileydi. Ama soruna ilişkin tecrübelerimden, canlanan büyük umutların yerini büyük hayal kırıklıklarının aldığını da biliyordum.

Kürt sorununun çözümüne en fazla yaklaştığımız dönem, Turgut Özal'ın ömrünün son günleriydi. Mart-Nisan 1993. 16 Mart'ta PKK lideri Abdullah Öcalan, Lübnan'ın Bekaa Vadisi'ndeki Bar Elias kasabasında büyük bir basın topluluğu önünde, bir ay süreyle ve tek taraflı ateşkes ilan etmişti. Basın toplantısının ardından kırk dakika süreyle Abdullah Öcalan'la görüşmüştüm. Basın toplantısında dile getirmediği ama Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın bilmesini istediği görüşleri olabilirdi. İzlenimlerimi Turgut Özal'a aktaracaktım.

Öcalan'la görüşme önerisi benden gelmişti. Bu niyetimi Özal'a açtığım vakit, o, kendisini bağlayacak cinsten olumlu ya da olumsuz hiçbir şey söylemedi; "Git gel de konuşuruz bakalım," demekle yetindi.

Doğrudan Öcalan ile görüşmek için yetkilendirilmemiş olmakla birlikte, bunu Cumhurbaşkanı'ndan aldığım dolaylı bir yeşil ışık olarak yorumlamış ve Öcalan'la özel görüşmek isteğimi yola çıkmadan önce, Şam'da kendisiyle birlikte bulunan ve PKK liderinin ateşkes kararında tayin edici bir rol oynamış olan Irak Kürdistan Yurtseverler Birliği lideri Celal Talabani'ye iletmiştim.

Abdullah Öcalan ile Bar Elias'taki basın toplantısını tamamladıktan sonra görüştük. Görüşmenin ardından Beyrut'a geldim ve ilk iş olarak Turgut Özal'ı aradım. Öcalan'ın o gün Londra'da Arapça yayımlanan *El-Hayat* gazetesinde Kamran Karadaghi'ye verdiği demece ve o demeçte "yakında Türkiye'ye dönmekten" söz etmesine sinirlenmişti. Kendisine telefonda, Öcalan'ın ateşkes ilanından bir gün önce *El-Hayat*'a yaptığı açıklamanın daha ziyade temennilerinin ifadesi olduğunu belirterek, "Baş başa görüştük. Basın önünde söylemediği bazı sözleri var. Yüz yüze görüştüğümüzde size anlatacağım," dedim ve *El-Hayat* gazetesinde yayımlanan söyleşinin üzerinde durmaması gerektiğine dair düşüncemi ilettilim.

Özal, "Peki," dedi, "sen gelene dek, ben hiçbir demeç veremeyeceğim. Ne zaman dönüyorsun?"

Ertesi sabah dönüyordum... Döndüğümün hemen ertesi günü ise, Turgut Özal beni Çankaya Köşkü'nde yabancı misyon şefleri için verdiği iftar yemeğine davet etti. İftar yemeğinin ardından Köşk'teki ikametgâhına çıkacak ve Cumhurbaşkanı'na, PKK liderine ilişkin izlenimlerimi ve konunun basına yansımayan yönlerini anlatacaktım. Öyle de yaptım.

Sabaha karşı 5'te Çankaya Köşkü'nden çıkarken, beni sıkıştırarak ağzımdan laf almak amacıyla Köşk'ün kapısına yığılmış olan gazeteciler ve televizyon kameraları umutlarını yitirmişler ve kaldırımlarda hiç kimse kalmamıştı. Turgut Özal, belki de bunu hesaplayarak, beni sahura kadar bekletmiş, Abdullah Öcalan izlenimlerimi sahur sofrasında dinlemişti. Birkaç saat sonra, saat 10:00'da Millî Güvenlik Kurulu toplanacaktı. MGK'nın neredeyse tek gündem maddesi, o güne dek ilk kez söz konusu olan "PKK'nin tek taraflı ateşkesi" ve buna karşı alınacak ta-

vır idi. Nevruz'a 48 saat kalmıştı ve Abdullah Öcalan, askerî operasyonlar durdurulduğu takdirde, Nevruz'da hiçbir olay çıkmayacağını sözünü vermişti. Son yıllardaki Nevruzlar hatırı sayılır can kayıplarına yol açmış, Türkiye'nin güneydoğusunu, Filistin topraklarındaki "intifada" görüntülerine benzetmişti. Nevruz'da olay çıkmaması, bir yandan Öcalan'ın ve PKK'nin Kürt kitleleri üzerindeki gücü ve kontrolüne ilişkin bir ipucu verecekti, bir yandan da ateşkesin ciddiyetine dair bir ölçü olacaktı.

Köşk'ten ayrılırken, merakıma yenildim ve Turgut Özal'a MGK toplantısı sonrasında nasıl bir açıklama çıkacağını sordum. Özal "PKK'nin ateşkes ilanına hemen bir MGK açıklamasıyla karşılık vermek, devleti PKK ile eşitlemek olur," dedi ve ekledi: "Toplantıya ben başkanlık ediyorum, diyeceğim ki, 'Acele tepki vermenin gereği yok. Yarın bayram. Bayram tatiline dek herkes PKK ateşkesi üzerine düşünsün. Nevruz geçsin. Ondan sonra ne yapılacağını tartışır, karar veririz.' Buradaki sorun, inisiyatifi kaptırmamaktır. Önümüzdeki bir ay içinde, inisiyatifi tekrar almalıyız."

Hiç kimse için kolay olmayan Kürt sorununun çözümü, Turgut Özal için de kolay değildi. Devletin tepesinde çözüm konusunda ortak bir siyasi irade yoktu. Siyasi irade bir yana, bu sorunun tabiatının, sorunun çözümü için zorunlu kıldığı siyasi cesaret de, DYP-SHP, bir başka deyişle Süleyman Demirel-Erdal İnönü koalisyon hükümetinde hiç yoktu. En önemlisi, Cumhurbaşkanı ile hükümet, daha doğrusu Özal ile Demirel kıyasıya bir çekişme içindeydiler. Özal'ın ak dediğine, Demirel kara demek eğilimindeydi ve Cumhurbaşkanı'nın yetkilerini kısmak, mümkünse onu Çankaya'dan indirmek niyetindeydi. Demirel'in koalisyon ortağı SHP'nin genel sekreteri Deniz Baykal, "Özal'ı Çankaya'dan onursuzca indirmek" gibi sözler bile sarf etmişti. Hükümetin, irade ve cesaret bir yana, "Kürt sorununun çözümü"nü bir gün bile düşündüğünden ve buna hazırlandığından şüpheliydi. Çözüm iradesi ve önerisi Özal'dan geldiği takdirde, buna karşı çıkacakları neredeyse kesindi.

Siyasi iktidardaki bu ciddi çatlak, bir yandan da, kendilerini on yıllardır sorunun sahibi ve muhatabı gören askerler nezdinde, si-

vil otorite aleyhinde önemli bir zaaf yaratıyordu. Askerlerin, Kürt sorununun siyasi çözümüne teşne olduklarına dair hiçbir belirti gözüküyordu. İçlerinde birçoğunun, ateşkesin PKK'nin güç toplamak için zaman geçirmeye çalıştığı bir taktik manevra olduğu kanısını taşıdıkları ve ateşkes karşı oldukları seziliyordu.

Ateşkes ortamı, soruna silahlı mücadele dışında çözüm bulma eğilimlerine de ivme kazandıracaktı. Askerler, bundan da dehşetli rahatsız idiler. Kaldı ki, Çankaya ve hükümet arasında mutabakat ve ortak bir siyasi irade olsa bile, konu, Kürt sorununa siyasi çözüm olursa ve öyle bir siyasi çözüm "ezber bozucu" nitelikte radikal adımları beraberinde getirirse, askerlerin buna direneceğini bilmek için kâhin olmak gerekliyordu. Hem, öyle bir siyasi irade de zaten söz konusu değildi.

Devletin yetkilileri arasında Kürt sorununun çözümüne herkesten fazla Turgut Özal kafa yoruyordu. Özal, devletin en tepesinde oturan, devletin en yalnız adamıydı.

Abdullah Öcalan'a ait izlenimlerimi dinlemeyi fazla uzatmadan, "Benim kafamda ne var, biliyor musun..." diye sözümü kesmişti. Belli ki, kafasında bir çözüm girişimi vardı. Onun zihni hazırlığını yapıyordu. Ve devam etmişti: "Bir af çıkartmak gerek. Dağdakilerin somut biçimde suçu kesinleşmemiş tümünün, siyasi haklarından hemen yararlanabilecekleri bir af. Yönetici kadroya, yani Apo ve birkaç kişiye, bunu uygulayamazsın. Ama onları dışarıda bırakacak bir affı da onlar engelleyebilirler. O yüzden, yönetici kadronun suç işlemedikleri takdirde beş yıl sonra aynı haklardan yararlanacaklarını ifade eden, kademeli bir af."

"Bunun için yasa gerekiyor. Bu parlamentodan böyle bir yasa çıkar mı?" diye sormuştum haliyle.

Özal, hiç tereddüt geçirmeden, "Çıkmaz," cevabını vermişti. O halde?

"Bakalım," demişti, "bir yolunu bulmamız lazım."

Aradan geçen bir ay süre içinde, ateşkes iyi-kötü dayandı ama o arada anlamlı herhangi bir gelişme olmadı. Ateşkes süresi dolmak üzereydi. Turgut Özal, Sovyetler Birliği'nin dağılması üzerine bağımsızlığını elde etmiş Türkiye Cumhuriyetleri ziyaret etmek için uzun bir geziye çıktı. Babamın ani hastalığı be-

nim o geziye katılmamı engellemiști ama İstanbul'da kalmış ol-
mam, o günlerde yine Şam'da bulunan Celal Talabani ile yoğun
bir telefon trafiği içine girmeme imkân vermiști. Abdullah Őca-
lan'ın süresi dolduğu gün ateşkesi uzatıp uzatmayacağı merak
konusuydu. 16 Mart 1993'teki ateşkes ilanındaki basın toplan-
tısında bulunanlardan çok daha kalabalık bir gazeteci toplulu-
ęu Lübnan yoluna koyulmuști. Özal'ın uzun yurtdiŐi gezisine
ıkmadan önce görüştüğü HEP milletvekilleri, başlarında Ah-
met Türk, Hatip Dicle ve Orhan Doğan'ın da yer aldığı bir he-
yetle Öcalan'la görüşmeye gidiyorlardı. Yıllardır İsveç'te sr-
günde yaşayan PKK karŐıtu Kürdistan Sosyalist Partisi lideri Ke-
mal Burkay da, PKK ile bir protokol imzalamış, Şam'a gitmiști.

Celal Talabani'ye telefonda Turgut Özal'ın içinde bulundu-
ęu sıkıntılı durumu aktardım ve Cumhurbaşkanı'na manevra
alanı sağlanabilmesi için ateşkesin uzatılması gerektiğini söyle-
dim. "Ancak" dedim, "Türk devlet kültürü, Şart koŐma ve süre
koyma kavramlarından hazzetmez. Ateşkesi uzatacak ise, sre
ve Şart koymadan yapsın. O takdirde, Cumhurbaşkanı Özal'ın
zm girişimi için eli güçlenebilir."

Aslında, "Türk devlet kültürü"nn neden hazzedip hazzet-
meyeceğini bilebilecek hiçbir bilgim ve deneyimim yoktu. Ama-
cım, Turgut Özal'a, Süleyman Demirel ve askerler önünde, -
zm inisiyatifi alabilmesi için zaman kazandırmaktan ibaretti.

Talabani, kısa bir süre sonra aradı, "Cumhurbaşkanı'na sy-
leyebilirsin. İstediği olacak. Süre ve Şart koymayacak," dedi;
ama "yine de onun ne yapacağı belli olmaz, kefil olmadığımı da
Dayı'ya syleyiver," demeyi ihmal etmeden.

Talabani, "Dayı"yı, Turgut Özal için, onun ismini doğrudan
anmadığı vesilelerde kullanırdı. Kendisi için, sayęı-sevęi karıŐı-
Őımı bir anlam yüküyle "Mam" sıfatının isminin önünde kulla-
nılıyor olmasından esinlenmiŐ olmalıydı. "Mam"ın Türkçe karşı-
Őılıęı "Amca" idi. Celal Talabani, Kürtçe "Xalo"nun karŐıŐılıęı-
nı Turgut Özal'a sevgi-sayęı ifadesi olarak kullanmayı semiști.

Talabani'nin, kefil olmasa da, Abdullah Öcalan namına ade-
ta bir taahhüt iması taşıyarak verdiği bilgiyi aktarmak için, yo-
la ıktım. Turgut Özal'a Türkmenistan başkenti AŞkabad'da

Türkmenistan Devlet Başkanı Saparmurat Türkmenbaşı'nın (Niyazov) onuruna verdiği akşam yemeğinde ulaştım. Sitemle "Nerdesin sen!" diye paylarcasına karşılıdı. Kulağına eğilip, ateşkese ilişkin Talabani'nin Öcalan'dan naklen mesajını söyledim. "Bu gece konuşalım. Söyle bizimkilere yemekten sonra bir toplantı ayarlasınlar," dedi.

Danışmanlarından Can Pulak, Özal'ın kastettiği toplantıyı ya yanlış anladığı ya da öyle uygun gördüğü için, Cumhurbaşkanı'nı izleyen tüm gazetecilerin katıldığı bir basın toplantısına dönüştürdü. Aşkabad'da konuşamadık. Toplantıdan çıkarken, Özal, kulağıma eğildi, "Yarın Bakü'de konuşuruz," dedi.

Bakü'deki yoğun görüşme trafiğinden ötürü baş başa bir araya gelmemiz mümkün olmadı. Turgut Bey, Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ebulfez Elçibey'in konuğu olarak bir köşkte konuk ediliyordu. Ben, heyetin diğer mensuplarıyla birlikte, Azerbaycan Oteli'nde. Yani, Bakü'de de konuşamadık.

Cumhurbaşkanı'nın Orta Asya ve Azerbaycan'a yaptığı uzun gezi 15 Nisan 1993 Perşembe sabahı noktalandı. Türkiye'ye dönüyorduk. Bir yarım saat kadar uçtuktan sonra, Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin yanıma geldi ve "Cumhurbaşkanı seni istiyor. Ben de arkadaşlarla biraz sohbet edeyim burada," dedi ve orada kaldı. Uçağın önüne geçtim. Hikmet Çetin'in boşalttığı koltuğa, Özal'ın yanına oturdum. "Anlat bakalım," dedi Özal...

Aşkabad'da kulağına fısıldadığım bilgiyi biraz ayrıntılandırarak anlattım. "Bu dangalaklar vakit kaybediyor," diye söze girdi.

– Hangi dangalaklar efendim?

Özal'ın dangalak sıfatını yeri geldiğinde, koptuğu parti olan Anavatan Partisi yöneticilerinin bir bölümü için de kullandığını biliyordum.

"Hükümet yahu," dedi, "İsmet'in (İçişleri Bakanı İsmet Sezgin) falan konuşmalarına bak. Adam, ateşkes ilan etti. Bir ayı harcadılar. Gelin Türk adaletine teslim olun falan gibi laflarla vakit harcadılar. Kültür denen şeyden haberleri yok. Bir Kürt'e teslim olun demek, anasına küfretmekten beterdir. Bu çağrılarla vakti öyle boşa harcadılar ki, neden korkuyorum biliyor musun? Eğer terör geri dönerse, misliyle geri dönecek. Kan gövdeyi götürür..."

– Ne yapmayı düşünüyorsunuz?

– Geçen ay sana bahsettiğim o kademeli af planı var ya, inceledim; yasa gerektirmeden ve Danıştay yolu kapalı olabilecek şekilde hükümet kararnamesiyle çıkma imkânı mevcut. Ama soruna çözüm önerisi benden gelirse, Süleyman (Demirel) mutlaka karşı koyar. Çözümün şerefini bana vermek istemez. Bir süre bekleyeceğim, sonra her ne pahasına olursa olsun, çözüm önerimi açıklayacağım. Bu, benim halkıma karşı son borcum, son görevimdir. Bu sorun çözülmediği takdirde hiçbir şey olmaz. Cumhurbaşkanı olarak, bu sorunu çözmek benim boyumun borcudur.

Turgut Özal'a "Süleyman Bey askerden korkuyor mu?" diye, cevabı belli bir soru yönelttim. Bu soruya "evet" cevabı vermesi halinde söyleyeceklerim kafamda şekillenmişti.

– Korkmak ne kelime; donuna dolduruyor. Bak, korku sorun değildir. İnsani bir şeydir. Bunun sorunu, korkması değil, korktuğunu çok belli etmesi. Onun üzerine, askerler bununla kedinin fareyle oynadığı gibi oynuyorlar. Benzer korkuyu, Azerbaycan-Ermenistan ihtilafında da gösterdi. Ben, Kelbecer işgal edilince, "Ordu, Ermenistan sınırı yakınında manevra yapsa, birkaç top mermisi yanlışlıkla Ermenistan topraklarına düşse," dedim. Kıyameti koparttı. Beni, cumhurbaşkanı olarak zor durumda bıraktı. Caydırıcılığımız kalmadı. Azerbaycan'da başbakanı ile ihtilafı bir cumhurbaşkanı görüntüsünde kaldım. Rusya'dan korkuyor. Olmayan Kızıl Ordu'dan korkuyor. Her şeyden korkuyor.

– Süleyman Bey'e ilişkin sorduğum sorunun sebebi başka. Önce askerle aranız nasıl, onu sorayım, ardından aklıma gelen bir şey var, onu size söyleyeceğim...

– Doğan Güreş'in (Genelkurmay Başkanı) süresinin uzaması hesabı var. Bunun için benim imzam gerekiyor. Onunla aramızın iyi olduğunu söyleyebilirim. Niçin sordun?

– Çünkü eğer Süleyman Bey askerden korkuyorsa ve siz ne önererseniz aksini söyleyecekse, o zaman çözüm planınızı Doğan Güreş'e benimsetin; o, bu planı askerinin görüşü olarak Süleyman Bey'e götürsün. Ben, bizim askerleri hiç tanımıyorum.

Ama Portekiz tecrübelerinden bildiğim kadarıyla, bu savaşın bitmesini dışa vurmasalar da en çok askerler istiyor olabilir. Cep-hede savaşan onlar çünkü. Portekiz’de Salazar rejimini bitiren adımları, Angola ve Mozambik’te savaşan askerler atmıştı. Sömürge savaşını da onlar bitirdiler...

Turgut Özal, askerlerin savaşın bitmesi konusunda Ankara’daki sivil siyasetçilerinden daha istekli olabileceklerine ilişkin spekülasyonumu “Hiç şüphelen olmasın!” çıkışıyla teyit etti.

PKK’liler için, Abdullah Öcalan’ı da beş yıllık bir süre sonra içine alacak ve tüm yasal siyasi haklarını da kazanabilecekleri kademeli affın, yasa yerine, hükümet kararnamesiyle nasıl çıkartılabileceği konusunda biraz daha konuştuk. Öcalan, iki gün sonra ateşkesi süresiz ve şart koymadan uzatacağı ama zaman yine de çok önemliydi. Bu adımlar ne zaman, nasıl atılacaktı?

Cumhurbaşkanı Özal’ın ağzından, “Dur bakalım... Ankara’ya gidince Süleyman’la bir konuşayım...” sözleri döküldü.

Uçak, Ankara’ya inişe geçmiş, Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin yerine dönüyordu. Özal ile vedalaşarak yanından kalktım. “Cumartesi İstanbul’a geliyorum. Öğleden sonra Harbiye’ye bana gel, görüşelim,” dedi.

Kürt sorununun çözümü arayışında 17 Nisan 1993 Cumartesi gününe bir kez daha sözleştik. Aramızda o konuda geçen son diyalog olduğunu o an bilemezdim. İstanbul’a devam edecek olduğu için terk etmediğim uçağın camından aşağıya baktım. Kırmızı halı serilmiş, Turgut Özal şeref kıt’asını denetleyerek yürümeye başlamıştı. Onu son kez gördüğümü de o an bilemezdim.

17 Nisan 1993 Cumartesi gününe, Abdullah Öcalan’ın Lübnan’ın Bekaa Vadisi’nin Bar Elias kasabasında düzenlediği basın toplantısında ateşkesi süresiz ve şartsız uzattığı haberiyle uyandık.

Ve aynı günün sabah saatlerinde Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın kalp krizi geçirdiği ve hastaneye götürüldüğü haberiyle tüm Türkiye şoka girdi. Öğleden sonra, onunla Harbiye’de buluşacağımız saatlerde ise ölüm haberi geldi.

Hemen Ankara'ya gittim. Akşamüstü Çankaya Köşkü'ne vardığımda Cumhurbaşkanı'nın sabah, kahvaltı öncesi kalbinin durmasıyla hayatını kaybettiğini, hastaneye götürüldüğünde zaten vefat etmiş olduğunu öğrenecektim. Eşi Semra Özal, Turgut Özal'ın ölüm anını, ölümünden birkaç gün sonra bana anlattı. Semra Özal'ın anlattığına göre, Turgut Bey, Semra Hanım'ın kahvaltı hazırlamak üzere yanından ayrılmasından sonra birkaç saniye içinde yere yığılmış ve vefat etmişti.

Çankaya Köşkü'nde gerekli cihazların bulunmadığı ve doktorunun zamanında gelmediğine dair kamuoyunda yayılmış olan ve gazetelerde de yer alan söylentiler doğru değildi. Gerekli cihazlar da vardı, doktora da zamanında ulaşılmıştı. "Ama yapılacak bir şey yoktu," dedi Semra Hanım bana. Emr-i hak vaki olunca yapılacak bir şey yoktu. Turgut Bey, o anda ruhunu teslim etmişti.

Üç gün sonra TBMM önüne konulmuş katafalkta Turgut Özal'ın naaşı önündeki saygı nöbetimi tamamlamış, Meclis binasının içine girmiştım. Asansörün önünde Abdullah Öcalan'ın yanından dönmüş olan bir grup HEP milletvekiliyle karşılaştım. Onları görünce sevindim, Köşk'te Turgut Özal için açılan deftere en güzel sözleri onlar yazmışlardı. Hatip Dicle, karşılaştığımız anda, "İyi ki, sizi gördük. Biz de sizi arayacaktık. Vefat haberini aldığımızda yanındaydık. Abdullah Bey, bunun bir suikast olduğunu düşündü. Bize, 'Cengiz Bey'e sorun, en iyi o bilir,' dedi," diye söze girdi, "Suikast mıydı?"

Anlamazdan gelerek, "Hangi Abdullah Bey?" sorusunu yönelttim.

– Abdullah Öcalan!

– Benim bildiğim böyle bir şey olmadığı. Sekte-i kalp derler ya. Ani kalp durması. Anında gitmiş. Maalesef hiçbir şey yapamamış...

– Ama Öcalan diyor ki...

– Ben bildiğimi söylüyorum. Asıl soru, nasıl oldu da Turgut Bey bu kadar yaşayabildi de olabilir. Biliyorsunuz, by-pass geçirmiş bir kalp hastasıydı. Onun üzerine bir de prostat kanseri geldi. Sonra son ayların stresi. Müthiş bir çalışma ve seyahat

temposu. Türkmenistan'da uzun bir süreden sonra onu gördüğümde, yüzünün rengi kireç gibiydi. Aşkabad'a varır varmaz, bazı arkadaşlar da söyledi, "Göreceksin, Turgut Bey çok yıprandı, çok sağlıksız," dediler. Gerçekten de öyleydi...

– Ama Abdullah Öcalan...

Turgut Özal az ötede katafalkta yatıyordu. Tartışmayı uzatmak gereksiz ve saçma gözüktü. HEP'liler için ne söylediğimin önemi yoktu; önemli olan "Abdullah Bey" in kanaatiydi.

Turgut Özal'ın Kürt sorununu tam çözeceği sırada öldürülmüş olduğu kanaatinin, belli ki, işlevsel bir özelliği vardı. İnsanlar çoğu kez gerçeğe inanmaktan ziyade, inanmak istediklerine inanırlar. Turgut Özal'ın Kürt sorununu çözmek için çaba harcadığı biliniyordu. Sorunun çözülmesini istemeyen güçlerin bulunduğu dair de yaygın bir kanaat vardı. Söz konusu güçlerin, Turgut Özal'ı ortadan kaldırarak, sorunun çözümünü engellemek istemiş olabilecekleri, çok kişi için anlamlı ve geçerli bir açıklama olarak gözükiyordu.

Turgut Özal'ın bir suikast sonucu öldürüldüğü iddiası, başlangıçta, çok ses getirmeyen cılız bir iddiadan öteye gitmemişken, zamanla ve üstelik bazı aile fertlerinin de bunu seslendirmesiyle güç kazandı. Ölümünden yıllar sonra, doğal bir ölüm olduğunu savunmak neredeyse ciddiyetsizlikle eşdeğer hale geldi. Oysa Özal'ın özel doktoru ve hatta sırdaşı Dr. Cengiz Aslan'ın da bana söylediğine göre Turgut Bey'in sağlık durumu son zamanlarda hiç de iyi sinyaller vermiyordu. Yine de ölmeyip, öldürülmüş olduğunu düşünmek, siyaseten bazılarına daha uygun geliyor olmalıydı. Tarih öyle yazılmalıydı.

Turgut Özal, ölmemiş; Kürt sorununu çözmek üzereyken öldürülmüştü.

Gerçek belki hiçbir zaman bilinemeyecek ama daha kırkı çıkmadan, 24 Mayıs 1993 günü 33 silahsız askerin Bingöl karayolunda pusuya düşürülerek öldürülmesiyle, ateşkes sona erdi. Turgut Özal'ın en çok korktuğu şey ve son sözleri arasında bana söylediği durum gerçekleşti. Terör misliyle geri döndü.

Ateşkesin sona erdiği Mayıs 1993'ten Abdullah Öcalan'ın Kenya'da yakalanarak Türkiye'ye getirilip tutuklandığı Şubat

1999'a dek Türkiye'nin, özellikle Güneydoğu bölgesinde kan gövdeyi götürdü. Kırk bin civarında insan, binlerce fail-i meçhul kurbanı Kürt sorununa bağlı çatışmalar sonucu can verdi. Başta Türkiye'nin en saygın kurumu olan Silahlı Kuvvetler olmak üzere, birçok kurumun üzerine şaibe düştü, devlette mafyalaşma türedi, çeteler üredi, 1990'lı yıllara Türkiye'de "Kırlı Savaş" damgasını vurdu.

Türkiye'nin 1999'dan sonra açılan yeni tarih diliminde 20. yüzyılın son yıllarından devraldığı gerçeği buydu.

Turgut Özal'dan sonra Kürt sorununa çözüm umutları, on yılı aşkın bir kayıp dönemin ardından Tayyip Erdoğan ile canlandı. Tayyip Erdoğan'ın 2005 yılının Ağustos ayında konunun üzerine eğilmesi ve Diyarbakır'da yaptığı konuşma, kendisine dönük beklentileri de arttırdı.

Ancak, beklentilerin nasıl büyük hayal kırıklıklarına, o beklentilerin büyüklüğünün de ötesine geçen hayal kırıklıklarının nasıl şiddete ve kan banyosuna dönüştüğünü görmüş ve yaşamış birisi olarak, 12 Ağustos 2005'teki Diyarbakır çıkışının ardından hiçbir hareket görmemekten endişeye kapılmış ve Tayyip Erdoğan ile özel görüşme yapmak istemiştim.

Londra'dan Ankara'ya dönüş yolunda uçaktaki özel bölmesinde sözcüsü Akif Beki ve *Yeni Şafak* gazetesinin yöneticisi Mustafa Karaalioğlu bizi izlerken, Tayyip Erdoğan'la konuşuyordum.

Önce, Adnan Kahveci'nin raporunu ona uzattım. "Rahmetlinin ne kadar temiz ve saygın bir isim olduğu malum. Sizin gibi bir Karadenizli. Dahası, yaratıcı bir siyasetçi. Bunu Turgut Bey için hazırlamıştı. Siz de siyasetçi olduğunuza göre, belki dilinden, yaklaşımından istifade edersiniz. Bunu size vermeyi görev bildim, Diyarbakır konuşmanızdan sonra," diye söze girdim ve onunla konuşma ihtiyacımın nedenini söyledim:

"Diyarbakır'da yaptığımız konuşma, açtığınız sayfa çok önemliydi. Biz bu âlemde hayli eskiyiz. Ömrümüz bu konuyla ilgilenmekle geçti. Bir anlamda, aramıza hoş geldiniz diyebiliriz. Ama bu konuyla yıllardır haşır neşir olduğumuz için, korktuğumuz bir yanı da var. Diyarbakır'daki çıkışınızla umutları,

beklentileri öyle yükselttiniz ki, arkası gelmezse, ki Ağustos'tan bu yana hiçbir şey olmadı, o umutlar, o beklentiler muazzam bir hayal kırıklığına dönüşür ve bir bumerang olarak geri döner; sizi yaralar. Hem sizin için, hem Türkiye için çok çok kötü olur. Bu kaygıyı dikkatinize getirmek ve bir şeylerin vakit kaybetmeden yapılması, harekete geçilmesi gereğini söylemek istedim. Bu konu, zamana yaymaya gelmiyor. Hele Diyarbakır'da öyle bir çıkış yaptıktan sonra... Madem yaptınız, arkasını fazla oyalanmadan getirmek gerekiyor. O konuşmanız bazı dinamikleri harekete geçirdi çünkü. Bu sorunun tabiatı böyle..."

Tayyip Erdoğan çok dikkatle dinledi ve "Orada bir yanlış yaptık," diye açık yüreklilikle sözüne başladı: "Ortaya çıkan tepkilerden gördüm ki, Kürt sorunu demiş olmam rahatsızlık yarattı. Daha başka bir şey bulmalıyım. Ne bileyim; Kürt kökenli vatandaşlarımızın sosyal ve ekonomik sorunları gibi bir şey..."

Dayanamayıp sözüne müdahale ettim ve "Sayın Başbakan, işte Kürt sorunu tam da budur," deyiverdim.

Tayyip Erdoğan, yüzüme sorgulayıcı nazarlarla bakıp, "Nasil yani?" deyince, "Kürt sorununun birçok tarifi vardır. Ama bunun en basit ve sorunun aslında ne olduğunu anlatan tarifi budur: Sorunun adını koyamamak. Kürt sorunu diyememek..."

Hızımı alamayıp, "Kürt kökenli vatandaşlarımızın sosyal ve ekonomik sorunları dediğiniz anda, Tekirdağ'da, Denizli'de, Çankırı'da, Giresun'daki vatandaşlarımızın ortak sorunlarından söz etmiş oluruz. Okul kitapları sorunu, sağlık ocaklarındaki sorun, ne bileyim, her birinde söz konusu olabilecek kanalizasyon sorunları... Bunlar ülkemizin her yanındaki insanlar için, kökeni ne olursa olsun, ortak sorunlardır. Kürt sorunu ise insanların Kürt olmasından kaynaklanan özel sorundur. Buna Kürt sorunu diyememek, işte sorun budur. Diyarbakır'da doğru yapmıştınız öyle diyerek..."

Başbakan'ın Kürt sorunu demiş olmasından pişmanlık duyduğuna dair ifadesinden kaygılanmıştım; işin en başına, birinci kareye geri dönüyor olduğumuz endişesi içimi sarmıştı. Dahası, Diyarbakır sonrası ne yapılacağını konuşmak yerine, Diyar-

bakır'da yaptığının yanlış değil, doğru olduğunu anlatmaya çalışmak gibi tuhaf bir durumda kalmıştım.

Bununla birlikte, Tayyip Erdoğan, “Kürt kökenli vatandaşlarımızın sosyal ve ekonomik sorunları” sözcüklerinde ısrarcı değildi. Benim söylediğimi tam olarak benimsediği de söylemezdi. Kendi partisinin tabanını, milliyetçi seçmen bloklarını, Türkiye'nin çeşitli yörelerindeki algılamayı düşünüyor olmalıydı. O bir siyaset adamıydı ve kafası bizim gibilerinkinden farklı işliyordu, bizim hiç aklımıza gelmeyen hesapları yapabiliyordu. Ayrıca, aramızda donanım farkı bulunması da normaldi. “Yani, işte farklı bir şey bulmak lazım,” diyerek orta yolu bulmayı aradı.

O diyalogumuz sonrasında şöyle düşündüm: İş, Kürt sorununun çözümü ise, Tayyip Erdoğan'a Turgut Özal ölçüsünde bel bağlamamak gerekir. Umutsuz da olmamak, ama daha ihtiyatlı olmak gerekir.

Umut ve beklentilerimizin, yeniden canlanması ve ateşlenmesi için bir dört yıl daha beklemek gerekti. 2009 Temmuz sonu-Ağustos başında “Kürt Açılımı” başladı. Adıyla sanıyla “Kürt Açılımı”...

Başladığı ve başlatıldığı anda, Türkiye'de devlet milliyetçiliğinin iki türevi halini almış olan iki muhalefet partisinden, Cumhuriyet Halk Partisi ile Milliyetçi Hareket Partisi'nden tahminlerin de ötesinde bir tepki ve itiraz dalgası yükselmişti. Tayyip Erdoğan, tıpkı Turgut Özal'a yapıldığı gibi, “ülkeyi bölmek”le suçlanıyor, “vatana ihanet” imasıyla “Yüce Divan'a gönderilmek”le tehdit ediliyordu.

“Kürt Açılımı”, daha başlangıç aşamasında Başbakan'ın ağzında “Demokratik Açılım” olarak düzeltildiğinde aklıma, 28 Ekim 2005 tarihinde Londra-Ankara arasında yaptığımız söyleşi geldi. Tayyip Erdoğan, geri basmaya başlamıştı. Anlaşılan yine gereksiz ve pahalıya ödenecek bir vakit kaybı yaşanacaktı.

“Demokratik Açılım”ın da Tayyip Erdoğan'ın dilindeki ömrü çok uzun olmadı. “Kürt Açılımı” tamamen unutulmaya terk edilirken, “Demokratik Açılım” kullanılagelse de, Başbakan, girişimi “Kardeşlik ve Millî Birlik ve Beraberlik Projesi” olarak

adlandırmayı benimsedi. Bu formülasyonu beğenmişti; “Kardeşlik” ve “Millî Birlik ve Beraberlik”e kim, ne adına itiraz edebilirdi ki?

Girişime, “Kardeşlik ve Millî Birlik ve Beraberlik Projesi” adı verildiği sıralarda, içimden “Kürt sorununun çözümüne şu yakın vadede geçmiş olsun” düşüncesini geçirmeye başladım.

Ashında ortada bir çözüm projesi olduğu da çok kuşkuluydu. Çünkü çözüm projesi kapsamlı bir çözüm planını ve bunun uygulanması için bir süreci gerektiriyordu. Bütün bunlar, geniş ufuklu bir vizyon, siyasi irade ve en önemlisi siyasi cesaret demektir.

Türkiye’de çözüm için zorunlu unsurlar kısmen var, büyük ölçüde ise yoktu.

Türkiye’yi yönetenler, Kürt sorununa bir türlü Kürt sorunu diyemiyor, dememek için bin dereden su getiriyorlardı. 2008 yılının 17 Ekim günü, Genelkurmay Başkanı Orgeneral İlker Başbuğ, beni gizli tutulmak kaydıyla sadece bu konuyu konuşmak için çağırılmış, baş başa görüşmemizde iki buçuk saat konuşmuş olmasına rağmen, bir kez bile “Kürt” sözcüğünü telaffuz etmemiş, telaffuzundan özenle kaçınmıştı.

Orgeneral Başbuğ, Irak Kürdistan Yönetimi’nden “Irak’ın kuzeyindeki yerel yönetim”, Türkiye Kürtlerinden ise “bölgedeki vatandaş” olarak söz ediyordu.

Yerel yönetim, Türkçede belediyeler için kullanılıyor. Birkaç kez, Mesut Barzani’nin Erbil Belediye Başkanı olmadığını söylemek geldi içimden. Türkiye Kürtleri, evet, “vatandaşlarımız” idiler ama niçin kimliklerinin adıyla anılmıyorlardı?

Kürt sorunu, zaten özünde bu kimliğin inkârından kaynaklanmıştı ve kimliğin inkârı artık reddedilse de, doğrudan ve açıkça “Kürt” diyebilmek, sözcüğün önüne arkasına yumuşatıcı sıfatlar ve ekler gereği duymamak; yani değerini düşürmeden “Kürt” sözcüğünü kullanabilmek, Ankara için 2000’lerin ilk on yılında da sorunlu idi.

İşte Kürt sorunu, bir yönüyle, tam da buydu; adı konulamayan bir sorun olmak ya da adı konduğu için sorun olmak.

Kürt sorunu...

GENELKURMAY'DA KÜRT SORUNU KONUŞMAK

Yenilgiye karşı kendimizi güvenceye almak imkânı kendi elimizdedir. Ama düşmanı yenilgiye uğratmak imkânını düşmanın kendisi sağlar.

– Sun Tzu (M.Ö. 400; Çin generali ve askeri stratejist)

Tüm zaferlerin sırrı, öngörülmeenin öngörülmesindedir.

– Marcus Aurelius

Genelkurmay Başkanı Orgeneral İlker Başbuğ, beni makam odasının kapısının eşiğinde ayakta karşıladı. Saatin saniye şaşmayacak şekilde öğleden sonra, belirlenen randevuya uygun olarak tam 15:00 olması gerekiyordu. “Randevu mahalli”ne iki dakika önce vardığım için, Genelkurmay Başkanı’nın makam odasının yanındaki küçük *ante-chambre*’da iki dakika beklemek zorunda kaldım.

Askerlerin dakikliğe adeta takıntılı özenini, 1992 yılında Hakkâri’nin Çukurca ilçesindeki bir sınır karakoluna PKK’nin giriştiği kanlı saldırının ardından Cumhurbaşkanı Turgut Özal ile yaptığımız ziyaretten sonra, Ankara’ya dönmek için geldiğimiz Van Havaalanı’nda tarifeli Türk Hava Yolları uçağını kaçırdığımda öğrenmişim.

Bizi Hakkâri-Kuzey Irak sınırboyundan Van'a getiren helikopterler gecikmişti. Cumhurbaşkanı kendi özel uçağına yönelmişti; ben de bir grup gazeteci arkadaşımla birlikte tarifeli uçağı. Ancak, uçak gitmişti. Kuvvet komutanlarını Ankara'ya götürecek askerî uçak ise pistte bekliyordu. Meslektaşılarım arasındaki yaşı ve kariyer kıdemimden ötürü, generallere uçaklarında yer varsa bizi alıp alamayacaklarını sormak bana düştü. Aldılar. Uçak havalandıktan az sonra, yine yaşı ve kariyer kıdemimden ötürü, uçağın n bölmesine Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhittin Fisunoğlu ve Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Eşıref Bitlis'le birlikte oturmaya davet edildim. Askerî uçağın komutanlara ayrılan n bölmesi öyle dizayn edilmişti ki, yan yana konulmuşı iki koca yuvarlak saatin birinde kalkışı saati, diğerinde inilecek havaalanına saat kaçta inileceği neredeyse saniye hesabıyla gösterilmişti. Orgeneral Fisunoğlu, saatleri işıaret ederek, "Kol saatinizi ayarlayabilirsiniz," demişti belirgin bir övünme payıyla, "inişı saatine bakın, saniye sekmez."

Gerçekten de sekmemişti. Van-Ankara arasında uçarken, Fisunoğlu'yla konuşımamız o kadarıyla sınırlı kaldı. Yol boyunca, ondan ziyade, o seyahatimizden birkaç ay sonra kuşıklı bir uçak kazasında len Orgeneral Eşıref Bitlis'le konuşımuştum. Orgeneral Bitlis ile PKK sorunu ile karışımlı haliyle Kürt sorununu ya da Kürt sorununun bir türevi halindeki PKK ile başıdebilme konularını konuştuk yol boyunca. Uçağın tekerleklerinin, karşıımızda inişı gösteren saati saniye sektirmeden doğrularcasına piste değdiği ana kadar.

Aradan on altı yıl geçtikten sonra, aynı konu hakkında konuşımak üzere bu kez Genelkurmay Başıkanı tarafından makamına davet edilmiştım. Üstelik Kürt sorununa ilişıkin siyasi-askerî konularda "şıahin" olduğu rivayet edilen yeni Genelkurmay Başıkanı, kulağıma geldiği kadarıyla benden pek hazzetmiyordu.

Türk Silahlı Kuvvetleri'ne "alerjik" gelen bir isim olduğuma dair kamuoyunda yaygın bir kanaat oluşımuştı. Bunun, Kürt sorunu ile irtibatımdan ve Kürt sorununa yaklaşıımımdan ötürü olduğu, hiç kimse için bir sır değildi. Dahası, benim "Türki-

ye'nin Dreyfus Olayı" diye nitelediğim, 1998 yılında Genelkurmay'ın kirli tertibinin hedefleri arasındaydım. PKK'den para aldığımız iddia edilmişti. Bu alçakça bir iftiraydı. 2000 yılına gelindiğinde, bunun Genelkurmay binasında "Andıç" adı altında hazırlanmış olan bir "psikolojik hareket" olduğu ortaya çıktı. Benim gibi bu komplonun hedeflerinden biri olan dönemin İnsan Hakları Derneği Başkanı Akın Birdal, hakkımızda kaynatılan cadı kazanının yol açtığı psikolojik ortamda, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bazı unsurlarıyla bağlantılı paramiliter-faşist bir çete tarafından silahlı saldırıya uğramıştı. Vücudundan on üç kurşun çıkartılmış, eski fiziki bütünlüğüne kavuşamadıysa da, mucizevi olarak hayatta kalmıştı.

Ben daha şanslıydım. Akın Birdal, bir paratoner gibi o sırada benim vücuduma sıkılabilecek kurşunları üzerine çekmişti. Yine de kendi ülkesinin en güçlü kurumu tarafından kahpe bir saldırıya uğramışlık bir yana; kendi meslek çevremın kahredici suskunluğu ve boyun eğişinden, Türkiye'de yine ve bu kez daha ustaca ve uzaktan kumandalı bir askerî müdahale döneminin içine girmiş olmamızdan sıtkım sıyrılmıştı. Yazılarım kısa bir dönem için de olsa askıya alındı. Kısıtlanarak yazmaya başlatıldığımda ise, uzunca bir süredir kafamda olan bir projeyi yürürlüğe koyma zamanının geldiğine hükmettim: Bir süreliğine Amerika'ya, Washington'a gidip, düşünce kuruluşlarında çalışmak. Ülkemi ve dünyayı, dışarıdan izlemek.

Öyle yaptım. Ülkemden, arada gidip gelsem de, bir buçuk yıl uzaklaştım. Döndüğüm vakit, Genelkurmay'da hakkımda düzenlenmiş komplo açığa çıkmıştı. Zafer tacını başıma geçireceğim sırada, başka nedenlerden dolayı Genelkurmay'la iyi geçinmek isteyen gazete yönetimi beni adak taşına yatırdı. On bir yıldır çalıştığım ve emekli olana dek orada kalacağımı düşündüğüm gazetede işimi kaybettim.

Böylesine bir arka plandan sonra, Genelkurmay Başkanı Orgeneral İlker Başbuğ tarafından "Kürt sorunu"nu, daha da doğrusu hayatımın en büyük ideallerinin başına yerleşmiş olan Türkiye-Irak Kürdistanı yakınlaşmasını konuşmak amacıyla, Genelkurmay binasına davet edilmiş olmam bir bakıma "ger-

çek-üstü”, görüşmeden haberli bazı yakın arkadaşlarıma göreyse “devrim” niteliğinde bir olaydı.

Elbette en başta benim için böyleydi. Ve tabii Türk medyası için de... Orgeneral Başbuğ ile buluşmam öğrenildiğinde peşime çok düştüler ama daha önce, tam o günlerde gerçekleşen bir Afganistan seyahatim ve Afganistan üzerinden Barack Obama'nın başkan seçilmesini izlemek üzere Amerika'ya gidişimle uzunca bir süre izimi kaybettirdim. Türkiye'nin baş döndürücü bir hızla değişen gündemi, tahmin ettiğim gibi, bir süre sonra konuya merakı ortadan kaldırdı ve ilgiyi kaybettirdi.

Genelkurmay Başkanı Orgeneral İlker Başbuğ ile 17 Ekim 2008 tarihindeki görüşmemin, TSK'nin –kendi dili ile– “terör sorunu”na değişik bir yaklaşım benimsemeyi kabul etmiş olmasıyla ilgisini eski MIT Müsteşarı Cevat Öneş'in *Taraf* gazetesinde 10 Ağustos 2010'da yayımlanan söyleşisinden öğrenecektim.

Cevat Öneş, PKK lideri Abdullah Öcalan'ın 1999'da yakalanarak Türkiye'ye getirilmesinden sonra konulduğu İmralı Adası'nda, devlet kurumlarının kendisiyle görüşmelerini üç evreye ayırarak, şu bilgiyi veriyordu:

“1- Öcalan'ın 1999'da yakalanmasından sonra askerin kontrolü içinde götürülen, MIT ve Emniyet'in yönlendirici olmadığı süreç, 2- 2006 itibarıyla sivil siyasetin devreye girme arayışlarıyla ile seyrek de olsa Öcalan ile görüşmeler, 3- Demokratik Açılım projesinin öncesinde 2008'den itibaren muhtemelen yapıldığı tahmin edilen görüşmeler. 2008 süreci, TSK'nin da terörün yalnızca silahla çözülemeyeceği yani askerî güvenlik konsepti dışında, soruna ekonomik, siyasi, psikolojik, diplomatik vs. çözümler bulunması gerçeğini kabullendiği bir dönem...”

TSK, yıllardır savunduğumuz noktaya, ancak 2008'de, o da çekingen bir tavırla gelebilmişti anlaşılır.

Genelkurmay binasında tam on yıl önce hakkında “PKK'den para aldığı” iftirası üretilmiş ve bir “psikolojik savaş” aracı olarak medyaya servis yapılarak hayatı karartılmak istenmiş adam, yani ben, o binaya “bu işi nasıl çözeriz”i tartışmak ve “görüşleri

alınmak” üzere –Genelkurmay diliyle– “Birinci Başkan”ın “saygın konuğu” olarak adım atıyordum.

O Cuma günü, 17 Ekim 2008 tarihinde, öğleden sonra saat tam 15’te, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin askerî başkomutanının karşısına, boyun eğmeden, eğilip bükülmeden sürdürmüş olduğum siyasi tavrın özgüveninin rahatlığıyla çıktım. Makam odasının hemen girişinde, beni karşılamak amacıyla dikilen Orgeneral Başbuğ’un da uzun boyu ve ilerlemiş yaşına karşılık hayli genç ve atletik fiziğiyle göze çarptığını ve hayli nazik bir davranış içinde olduğunu anında fark ettim.

Gerilimsiz bir ruh hali içinde el sıkıştık. Uzun ve geniş makam odasının ucundaki oturma grubunu işaret etti. Geniş kanepenin ucuna iliştim; karşımdaki koltuğa da o. Birçok kişi nezdinde, Türkiye Cumhuriyeti’nin, Çankaya’daki Cumhurbaşkanlığı makamından da, Başbakan’ın makam odasından da daha önemli görülen mekânında bulunduğumu idrak ediyordum. En azından askerî vesayet rejiminin sürdüğü 2008 Ekim ayı itibarıyla öyleydi. İlker Başbuğ’un Genelkurmay Başkanlığı döneminde, gerçi askerinin siyasetteki ağırlığında erozyon başlamıştı ve sivil otoritenin ağırlığı giderek artmıştı. Yine de, Ekim 2008 itibarıyla o odada her bulunanın, Türkiye Cumhuriyeti’nin en önemli ve gizemli karar makamında bulunduğu duygusunu taşımaması adeta imkânsızdı; özellikle de, konu Kürt sorunu ise.

Esasa girmeden önce kısa bir ısınma turu yaptık. Orgeneral Başbuğ ile; birbirimizin yaşını, yüksek öğrenimimizin hangi yılda nerelerde geçtiğini sorup öğrendik. O, aynı yaşta olduğumuzu sanıyordu. Ben, onun benden birkaç yaş büyük olduğunu düşünüyordum. Benim tahminim doğrulandı. Buna karşılık, aynı dönemlerde birbirimize çok yakın mekânlarda yaşamış olduğumuzu gördük. Gençlik yıllarına ilişkin ortak referans noktaları keşfettik.

Esasa gelmek için ısınmak kadar, geldiğimizde mümkün olduğu ölçüde mutabık kalabileceğimiz noktaların adedini çoğaltmak istercesine aradık galiba gençlik yıllarımızın ortak referans noktalarını.

Orgeneral Başbuğ, sadede, kendisinden o an hiç beklemediğim bir gerçekçilikle ve doğrudan geldi, “PKK konusunda hata yaptık. ‘Ezeceğiz, bitireceğiz’ filan gibi konuşarak, halkta gereksiz beklentiler yarattık. Oysa bu tür örgütler tümüyle bitmez. Önemli olan PKK’yı kabul edebileceğimiz seviyeye indirmektir,” deyiverdi.

– Mesela?

– Mesela, DHKC gibi. DHKC hâlâ var mı? Var. Teröre başvuruyor mu? Evet. Ama DHKC artık ciddi bir tehdit olarak sözü edilecek bir örgüt değil.

Bu gerçekçiliği iki buçuk saatlik söyleşimiz sırasında yer yer ortaya koydu. Çarpıcı bir tespit yaptı ve PKK’nin esas olarak “bir köylü hareketi” olduğunu söyledi. Gücünü kırsal alandan ve oradaki eylemlerinden almıştı. Bu tespiti bana, Hakkârili arkadaşım, Kürt kültürünün Türkiye’deki önemli temsilcilerinden Muhsin Kızılkaya’nın bir yıl önce söylediklerini hatırlattı. Muhsin, bacanağı olan dostum Mehmet Uzun’un ölümünden sonra onu anmak için bir araya geldiğimiz bir vesilede, yıldızının hiçbir vakit barışmadığı PKK için, “Muazzam bir enerjisi var. Bu enerji, PKK’nin Kürt köylülerinin kendilerini ezmiş olan mirlerine, ağalarına, beylerine olan yüz yıllardır birikmiş öfkesini harekete geçirmiş olmasından geliyor. PKK’nin temsil ettiği bu muazzam köylü enerjisi, Türk devletinden ziyade kendi kırsal egemenlerine karşı yüz yıllar içinde birikmişti.”

Gerçekten de PKK’nin ilk silahlı eylemleri Siverek’te Bucak aşiretinin reislerine yönelik olarak başlamıştı. PKK, Kürt toplumunun temel direği olan aşiret bağımlılıklarını da kırmayı hedef almış, bu yönüyle “modernist” sayılması gereken bir hareketti. Ama Genelkurmay Başkanı’nın PKK’yı “esas olarak köylü hareketi” olarak nitelenmesi doğrudu.

İlker Başbuğ’un kaygısı da bu noktada ortaya çıkıyordu. Örgütün kırsal alandan şehirlere kayması ve şehir eylemlerine girişmesi, Genelkurmay Başkanı’na göre “işte öyle olduğu takdirde Türkiye’yi bitirebilecek” bir tehlikeyi ifade ediyordu. Neyi kastettiğini sezerek ve kavramın İngilizcesini kullanarak “In-

ter-communal çatışmaya gider demek istiyorsunuz yanlış anlamadıysam,” dedim; teyit etti.

“Kürt sorunu”, her şeye rağmen bir Türk-Kürt çatışması haline hiçbir vakit dönüşmemişti. Ama dönüşebilirdi, toplumun dokusunun tamir edilemeyecek ölçüde yırtılması, en ciddi tehlike sayılmalıydı. Orgeneral Başbuğ, bu gözlemlerinden yola çıkarak, PKK’nin şehir örgütlenmesinin önlenmesinin önemi üzerinde durdu. Bunu anlamlandırmak için anlatacaklarına destek mahiyetinde “PKK sizce başarılı olmuş mudur?” diye ani bir soru yöneltti.

Şaka yollu, “Aramızda konuşuyoruz değil mi? *Off the record* olmak kaydıyla,” dedim ve “bence evet,” diye ekledim. Başbuğ, “Bence de başarılı olmuştur,” dedi ama onun anlatacağı başka şeydi. İstatistik verdi.

“Yirmi beş yıla yakın süredir, kırk bin civarında insan öldü. Ortalama beş bini, asker, polis, korucu şehit. Beş bini vandaş, otuz bin civarında karşı taraftan. Öldürüldü, yakalandı, teslim oldu veya saf değiştirdi. Yani karşı taraftan otuz bin kişi saf dışı bırakıldı. Bu ne demektir? Yılda binin üzerinde kişiyi saf dışı bırakıyorsunuz. Bu tür bir çatışmada konvansiyonel savaşa göre örgütlenmiş bir ordu için müthiş bir başarı bu. Türk Silahlı Kuvvetleri’nin başarısı dünyada her harp akademisinde ders olarak okutulacak cinsten. Örgütün zirve yaptığı dönemde dağdaki silahlı gücü 6500 civarındaydı. Şimdi yine o kadar. Bu askerî başarıya rağmen, aşağı yukarı silahlı gücünü koruyor...”

– 6.500 civarında derken, Kandil’dekini mi kastediyorsunuz? Sınırlarımız içinde dağdakileri de buna ekliyor musunuz?

– Toplam. İçeride, dışarıda.

Türkiye’nin Genelkurmay Başkanı’nın bana 2008 yılının Ekim ayında PKK’nin gücüne ilişkin verdiği istatistikî bilgiyi, aşağı yukarı iki yıl sonra, 2010 Kasımı’nda Kandil’de PKK’nin silahlı gücünün bir numarası sayılan Murat Karayılan büyük ölçüde teyit edecekti.

11 Kasım 2010 tarihinde Kandil Dağı’nda altı buçuk saati bulan uzun görüşmemizin sonlarında, uzun söyleşinin sağladığı doğal ortamdan güç alarak, Murat Karayılan’a birden “Eğer sır

İlker Başbuğ, Genelkurmay Başkanlığı'ndan ayrılmasına iki aydan az bir süre kaldığı bir sırada bir televizyon kanalında "Niçin Türkiye yirmi altı yıldır terör örgütünü yok edemedi?" sorusuna ise şu karşılığı verdi:

"Güvenlik alanında, 1984'ten 2010'a kadar yirmi altı yıl geçti. Ne oldu? Bazen rakamlara, istatistikî bilgilere de ihtiyacımız var. Yirmi altı yılda, otuz bin teröristi etkisiz hale getiriyorsunuz, on bin de yaralı, teslim olan var. Toplam kırk bin. Örgütün dağ kadrosu yıllara göre değişiyor, ortalama altı bin diyoruz, en fazla on bine çıktı. Şu anda dört binler civarında. Ortalama altı bin dersek, 30.000'i 6'ya bölerseniz, 5000 çıkıyor. Matematiksel olarak baktığımızda yirmi altı yılda, güvenlik kuvvetleri beş defa bu PKK terör örgütünü bitirmiş. Bu bir tespittir."

Başbuğ, aynı televizyon mülakatında PKK'ye ilişkin, benimle görüşmesinde sözünü etmediği bir başka tespiti de dile getirdi:

"O zaman 'Niçin günümüze kadar devam ediyor?' sorusu var. 1984'ten bugüne kadar yaşanan olaylara bir bakalım. 1. ve 2. Irak Savaşları, Halepçe... PKK şanslı bir örgüt. Tam çökme noktasına, çözülme noktasına geliyor; fakat maalesef konjonktürel durumlar lehine cereyan ediyor. Birinci önemli nokta bu. İkinci önemli tespit şu; Türkiye'de ne zaman terör olayları azaldı veya hiç olmadı... Biz bunu yanlış algılıyoruz. Sanki terör örgütü bitti, dağıldı... Aslında terör örgütünün dağ kadrosu duruyordu, eylem sayısı düşmüştü. Burada belki algılama yanlışlığımız oldu. Doğru algılasaydık o dönemde daha sağlıklı tedbirleri alabilecektik. Bu da önemli bir nokta. (Milliyet, 6 Temmuz 2010)

değilse, PKK'nin silahlı gücü ne kadar?" sorusunu yöneltmiştim. Cevabını beklemeden, "Sırrınızı öğrenmek diye bir derdim yok. Başka bir soruya giriş için sormuştum. Bu sorunun cevabını vermeseniz bile, bu, diğer soruyu sormama engel değil," diye de eklemiştim.

Murat Karaylan, bu ani ve cüretkâr gözükten soru üzerine, duralamış, gülümseyerek yanındaki Bozan Tekin ve Ronahi Serhat'a dönerek, "Sır mı?" diye sormuştu.

Son söz tabii ki ona aitti ve iki yardımcısının yüzünde mi-

mik oynamadı. Murat Karayılan, kısa bir duraklamadan sonra, “sır”rını açıkladı: “Yedi bin kadar!”

– Burada dağdakiler mi? Türkiye’nin içindeki dağlardakiler de dahil mi?

– İçeride, dışarıda. Toplam. Ama, bu rakama sağlık personeli, aşçılar, şoförler vs. dahil. Silahlı muharip güç olarak 4500 diyelim...

Murat Karayılan’ın Kandil’de verdiği rakamlar, Ankara’da Genelkurmay binasındaki makam odasında Orgeneral Ilker Başbuğ’un verdiği rakamların çok uzağında değildi.

Öte yandan, Orgeneral Başbuğ’un Türk Silahlı Kuvvetleri’nin büyük başarısı olarak tanımladığı duruma karşılık, PKK’nin dağlardaki silahlı gücünün en güçlü olduğu 1990’lar ortasıyla 2008’deki düzeyinin neredeyse eşit olması, açıklaması gereken bir sorun olmalıydı.

Başbuğ’un anlatmak istediği de buydu. “Bir araştırma yaptırдыm. Örgütün dağ kadrolarına katılımın şehir merkezlerinden geldiği ortaya çıkıyor. Bilin bakalım, hangi şehir birinci sırada?”

Duraksadım ve saçma bir tahmin attım ortaya: “Tunceli mi?” Orgeneral Başbuğ, “Şehir diyorum efendim,” diye devam etti, “yüzde 20 İstanbul, yüzde 37 de Diyarbakır şehir merkezinden gidiyor. Yani yeni iltihakların yaklaşık yarısı İstanbul ve Diyarbakır’ın içinden. Yine araştırmanın bulgularına göre, İstanbul’dan katılımlar İstanbul doğumlu değiller. Bölgeden İstanbul’a göç eden ailelerinin göç sırasında 3-4 yaşında olan çocukları...”

Sözünü kestim: “Yani asimile edemediklerimiz!” Orgeneral Başbuğ’un şaka kaldıracak bir esnekliğinin olmadığını, çok ciddi bir yüz ifadesiyle “O terimi kullanmıyoruz efendim,” tepkisinde gördüm, “entegrasyon diyoruz. Metin Heper’in kitabını okumuşsunuzdur...”

Devam etti, “Şehir merkezlerinden dağa kadar giden bir yol olması için, bu işi şehirlerde örgütleyenlerin olması gerekir. PKK’nin şehir örgütlenmesi söz konusu. Bu da, bizi sorunla baş etmek için istihbaratın önemine götürüyor. Şehir örgütlenme-

si istihbaratla ortaya çıkarılmalı ve beli kırılmalı ki, söz konusu katılımların önü alınabilsin.”

Genelkurmay Başkanı Başbuğ, sorunun sadece “askerî önlemlerle çözülecek” cinsten olmadığını, “çok yönlü” olduğunu, bu çerçevede psikolojik, sosyolojik, ekonomik, kültürel ve siyasi yönleri olduğunu sürekli vurgulamaya özen gösteriyor ve çeşitli kitaplara atıflar yaparak konuşuyor olmasına rağmen, söyledikleri eninde sonunda “güvenlik boyutu”na indirgeniyordu. Bir asker ile karşı karşıya bulunduğumu, bu yaklaşımın doğal olduğunu, onu dinlerken kendime telkin etmeye çalışıyordum.

Bir ara sözü “kültürel kimlik” konusuna çevirdim. “Anadil” konusuna.

- Kürtçe artık serbest. Kürtçe konuşuyorlar. Bu, sorun değil.
- Kürtler her zaman Kürtçe konuşuyorlardı. Yüz yıllardır konuşuyorlar evlerinde, aralarında. Ama bu bir sorun yine de...
- Bireysel hak olarak evet. Ama kolektif bir hak olarak olmaz.

– Bu ayrımı Kara Kuvvetleri Komutanı olarak yaptığınız bir konuşmayı dikkatle dinlediğimde ve okuduğumda da yapmıştınız. O zaman da pek anlamamıştım. Bireysel ve kolektif hakları ne şekilde algılıyorsunuz?

– Resmî dil Türkçedir!

– Bu konuda bir sorun yok. Resmî dil Türkçe olur ama yine anadil bir kolektif hak konusu olabilir...

Orgeneral Başbuğ, bu diyalogu uzatmadı. Başka bir konuya atladık.

Arada, devletin Kürtçe televizyon yayını yapmasının önemi ne değişti ve sanki odada bir dinleme cihazı var da dinleniyor olabiliyormuşuz gibisinden, bana doğru eğilerek ve sesini alçaltarak, “Efendim, hükümete TRT’de Kürtçe yayın yapılmasını ben telkin ettim. Roj TV’yi dinleyeceklerine, beni dinlesinler!”

PKK’nin televizyonuna karşı devletin Kürtçe televizyon yayınından yana olması, bir Türk Genelkurmay Başkanı için pek alışlageldik bir yaklaşım tarzı değildi. Ama acaba bu adım çok daha önce atılmış olsa, daha etkili sonuçlar alınmaz mıydı?

Söylediğini onaylamakla birlikte “too little, too late” (pek az ve çok geç) diye mırıldandım. İlker Başbuğ, Genelkurmay Başkanlığı’ndan ayrılışı ve yeni Genelkurmay Başkanı’nın görevine başlayışı nedeniyle 27 Ağustos 2010 gecesi verilen resepsiyonda, Türkiye’de silahlı çatışmanın azaldığı ya da durduğu dönemde gerekli tedbirlerin alınmadığından özeleştirici mahiyetinde yakınmış ve bir gazetecinin “Kürtçe TV mi?” sorusuna “Mesela,” diyerek, “şu an bu üç-dört etki yaratan şeyi o dönem yaparsanız yirmi etki alınır,” karşılığını vermişti. Belli ki o da, kendisinin özel önem verdiği bazı adımlar dahil, “too little, too late” olduğunun ya farkındaydı ya da farkına varmıştı.

TRT-6 –ya da rakam Kürtçe ifade edilerek halk diline yerleşen haliyle TRT-Şeş–, benim Orgeneral Başbuğ ile Kürtçe televizyon diyalogumun da yer aldığı görüşmemden iki buçuk ay kadar sonra, 1 Ocak 2009’da yayına başladı.

Genelkurmay Başkanı, Kürt sorununu kişisel algılamasının ve soruna yaklaşımının ipuçlarını Kara Kuvvetleri Komutanı olduğu dönemde yaptığı birkaç konuşmada da vermişti. Sorunu sadece bir terör ya da güvenlik sorunu olarak görmediğini, o konuşmaları dikkatli biçimde izlemiş biri olarak ben de biliyordum.

İlker Başbuğ’a göre, Kürt sorununun terör ve dolayısıyla güvenlik boyutunun yanı sıra, ekonomik, kendi deyimiyle sosyo-psikolojik, silahlı boyutunun ister istemez yol açtığı propaganda boyutları ve buna ek olarak bir de dış, uluslararası boyutu vardı. O boyut Türkiye dışındaki Kürtler ile, özellikle Kuzey Irak ile, ilişkili idi.

İlker Başbuğ adını telaffuz etmekten özenle kaçınsa ve “yerel yönetim” sözcükleriyle nitelendirse de, Kuzey Irak’ta Kürdistan Bölge Yönetimi adıyla Irak Anayasası’nda yer alan adeta yarı-bağımsız bir Kürt entitesi oluşmuştu bile.

Orgeneral Başbuğ ile ilk tanışmamızda gereksiz bir rahatsızlığa yol açmamak için konuşmamız boyunca Kürdistan sözcüğünü hiç kullanmadım. Kürdistan’ı yazılı ve görsel Türk medyasında ilk ve sürekli kullanan bendim ve öyle yapmaya da devam edecektim. Genelkurmay Başkanı ile makam odasında ko-

nuşurken, Kürdistan yerine Kuzey Irak ve Kürt yönetimi sözcüklerini seçtim. Genelkurmay Başkanı'nın ise bir kez bile "yerel yönetim" nitelemesinden sapmadığını gördüm. Yerel yönetim, Türkiye'de belediyeler için kullanılan bir sözcük ve bunu İlker Başbuğ'un fark etmemesi mümkün değildi. Ancak, Genelkurmay Başkanı'nın, Kürt sözcüğünü kullanmaktan kaçınırken, Kuzey Irak sözcüklerini de özellikle kullanmadığına dikkat ettim.

Askerlerin kimi sözcüklere alerjisi, anlaşılan, Kürdistan sözcüğünü kullanmamak için özellikle vurgulanan Kuzey Irak sözcüklerine kadar yayılmıştı. Artık Kuzey Irak bile onların dilinde kullanılmaz olmuştu. Kuzey Irak yerine "Irak'ın kuzeyi" tercih ediliyordu. Irak Kürtlerini Bağdat'taki merkezî hükümetten farklı mütalaa etmek gibi bir çağrışım ortaya çıkmasını diye, Kuzey Irak sözcüklerinin yerini "Irak'ın kuzeyi" almıştı ve bu askerî dil, askerlerden Kürtlere ilişkin dosyada farklı düşündüğüne inanılan Tayyip Erdoğan hükümetine bile bulaşmıştı. 2009 başında bir televizyon programında Dışişleri Bakanı Ali Babacan'ın sürekli olarak "Irak'ın kuzeyi" demesi dikkatimi çekmiş ve kendisine bunun askerî dil olduğunu hatırlatmıştım. Gülümsemiş, gülümseyerek onaylamış ama dilini değiştirmemişti.

(Askerlerin sözcük ve sıfat takıntısının daha ileri boyutlara vardığını 2011 yılının Şubat sonunda Bağdat'ın Veziriye semtindeki rezidansında Türkiye'nin Irak Büyükelçisi, kadim dostum Murat Özçelik'le sohbet ederken öğrenecektim. Bağdat Büyükelçiliği görevinden önce Türkiye'nin Irak Özel Koordinatörü görevini yüklenmiş olan Murat Özçelik, kendisine Başbuğ ile görüşmemi naklettiğim sırada, gülerken, "Artık Irak'ın kuzeyi" de demiyorlar, özenle 'Irak kuzeyi' diyorlar," demişti. Anlaşılan, Kürdistan çağrışımını önleyebilmek için, "Irak kuzeyi" sözcükleri "Irak'ın kuzeyi"ne oranla daha önemli bir nüansı ifade ediyordu! Askerler bu tür takıntılarla enerji tüketiyorlardı.)

Genelkurmay Başkanı Orgeneral İlker Başbuğ'un, Kürdistan sözcüğünü kullanmaması bir yana, Kuzey Irak sözcüklerin-

den bile kaçınmasında, dolayısıyla, “Irak’ın kuzeyindeki yerel yönetim”den söz etmesinde şaşılacak bir yan olamazdı. Ancak, konuşmak için beni makamına davet etmesinin esas gerekçesi tam da bu konuyla, yani Irak Kürtleriyle ilgiliydi. Türkiye’nin Irak Kürtleriyle stratejik bir işbirliğine sahip olması gerektiği kanısındaydı ve benimle bu konuyu tartışmak istiyordu.

Benim için şaşırtıcı olan, bir ara bana doğru eğilip, “Efendim, biz Bağdat’taki merkezî yönetim diyoruz ama kendimizi aldatmayalım, bu iş kuzeydeki yerel yönetim ile, Barzani ile işbirliği yapmadan kolay çözülemez,” demesi oldu. Kastettiği, PKK’ye, ya da “resmî Türkçesi”yle teröre karşı mücadeleydi.

Genelkurmay Başkanı, Türkiye ile Irak Kürtleri arasındaki işbirliğinin yalnızca Türkiye’ye teröre karşı güvenlik eksenli politikasında pratik yarar sağlayacağı düşüncesinden hareket etmiyordu. Irak Kürtlerinin de Türkiye ile stratejik bir beraberlik kurmaktan çıkarı vardı. Bu konudaki görüşlerini benimle paylaşmak ve görüşlerimi, doğrudan tanışarak, almak istemişti.

Görüşlerini benimle paylaşmak istemesinde zamanlama faktörü dikkat çekiyordu. Başbuğ, Obama Amerika’sının Irak’tan çekilme kararlılığının farkındaydı. Zaten, George W. Bush yönetimi ile Irak hükümeti arasında imzalanan SOFA anlaşması gereğince, ABD’nin Irak’tan askerî güçlerini çekmesi bir takvime bağlanmıştı ve Amerika’nın askerî olarak Irak’ı boşaltacak olmasının, Irak’ın güçlerini bölgedeki değişik çekim alanlarına yöneltmesi muhtemeldi.

Iran ile Iraklı Şiiler, Arap dünyası ile Iraklı Sünniler arasında doğal bağlar söz konusuydu. Böyle bir durumda, Irak Kürtlerinin ise Türkiye’ye açılmak ve Türkiye ile yakınlaşmaktan daha büyük çıkarları yoktu. Dolayısıyla, Türkiye ile Irak Kürt Yönetimi (adını hiçbir zaman öyle telaffuz etmemeye aşırı bir özen gösterse de) ilişkileri açısından tarihî bir fırsat söz konusuydu. Orgeneral Başbuğ böyle düşünüyordu.

Doğru söylüyordu. Söz konusu doğruyu, bu gerçeği bu kadar açıklıkla, Genelkurmay Başkanı’ndan duyabileceğimi sanmıyordum. Sıfatları ve isimleri yerli yerinde kullanmaktan kaçınıyor olsa da, Orgeneral Başbuğ’un Türkiye’nin geleceğinin

de belirleyici sonuçlar yaratabilecek olan Genelkurmay onaylı yaklaşımının içeriği şaşırtıcıydı, ilginçti ve önemliydi. Kavramları kendi doğrularım doğrultusunda, kendi bildiğim gibi kullanmaktan vazgeçmeden, onunla bu noktada şu sırada buluşmuyor olmamı fazla önemsemem gerektiğini zihnimden geçirdim. Ömrümün uzunca bir süresi Genelkurmay Başkanının da artık kabul etmiş görüldüğü bu gerçek doğrultusunda, yani Kürt sorununun siyasi çözümü ve Irak Kürtleriyle bütünleşme amacı üzerine yazmak, konuşmak ve faaliyet göstermekle geçmiş ve tam da bu nedenle Silahlı Kuvvetler dahil olmak üzere nice çevrenin şimşeklerini çekmiştim. Ve işte beklemediğim biçimde, Türkiye'nin, Kürt sorunu ve Iraklı Kürtler ile ilişkiler konusunda temel engeli olarak görülen en etkili kurumunun başıyla, sanki bir ortak mutabakat zemininde sohbet etmek üzere bir araya gelmiştik.

Orgeneral Ilker Başbuğ, sohbetimizin en başında “Önce bu konuyla ilgim nasıl doğdu, ona size anlatayım,” diye konunun önsözüne girmişti. 1993 yılında karargâhı Diyarbakır'da bulunan ve Güneydoğu'da on üç ilin bağlı olduğu Asayiş Kolordu Komutanlığı ile başlamış Kürt sorunu ile doğrudan ilişkisi, eski deyimle “iltisak”ı, olmuş. Kuzey Irak'ta gerçekleşen operasyonların planlamasını yapmış, Irak Kürdistan topraklarına da ayak basmış. Bir yandan da profesyonel görevi ötesinde ilgisini çeken bu konuya ilişkin okumaya merak salmış. “Bu konunun çözümünü gönülden isteyen” etkili-yetkili kişilerin en başına kendisini koyuyor. “Çözüm” isteğini tekrarlarlarken, yüz hatlarını süzüyorum. İçten olmadığını bana söyleyen bir çizgi yakalamıyorum.

Orgeneral Başbuğ, “Ben bu âleme nereden girdim?” diye miledi 1992 olan anlatımına başladığında, “Bakın, ben de size bu konuya ilgim nasıl doğdu, anlatayım,” diye söze girişsem, acaba nereden, nasıl başladım?

III

LEVANT İSTASYONLARI

Bir insan, hep alelade günler geçirmek dışında her şeye dayanabilir.

Tehlikeli yaşa, doğru yaşarsın.

– Goethe

El-Ezbekiyye, 1970'li yıllarda Şam'ın eli yüzü düzgün ve merkezî semtlerinden biri sayılabilirdi. Şara'a Bağhdad ya da Bağdat Caddesi ise, İstanbul'un Anadolu tarafındaki adaşının pek Şam muadili sayılamaz ise de, yine de Suriye başkentinin bilinen arterlerinden biriydi.

Filistin Demokratik Cephesi adlı örgütün Şam'daki bürosu da, 1971 yılında henüz birkaç yıl sonra dünya siyasetindeki şöhretini ve gücünü edinmemiş olan Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Suriye merkezi de Bağdat Caddesi üzerinde, El-Ezbekiyye'de idi.

1971 Haziran ayının son günü Türkiye'deki askerî müdahaleden ötürü aranmakta iken ülkeyi terk etmiştik. Türkiye'den kaçabilen solcuların bir kısmı Batı Avrupa ülkelerine sığınırken, lise yıllarımı geçirdiğim Tarsus'tan tanıdığım Kürt kökenli bir kahvecinin Urfa'nın Akçakale ilçesindeki kaçakçı akrabalarıyla kurduğu bağlantı marifetiyle Suriye'nin yolunu tutmuş-

tum. Daha sonraları Türkiye'nin en tanınmış gazetecilerinden biri olacak becerikli bir yoldaşımızın hazırladığı sahte nüfus belgeleriyle Ankara'dan, Suriye sınırındaki küçük sınır kasabasına ulaşmış, orada bizi bekleyen kaçakçı koluyla buluşmuş-tuk. İşleri gereği her gece sınırın iki tarafına gidip gelen Kürt kaçakçılarla birlikte Harran Ovası'nda geniş bir kavis çizerek bir süre yürüdüktan sonra, anlaşmalı oldukları jandarma sınır karakoluna varmış ve kumandana yüklü bir rüşvet ödeyip Suriye'ye, Akçakale'nin karşısındaki Tel Abyad kasabasının yakınlarındaki bir köye kapağı atmıştık.

Köyde her gece sınırı iki yönünde geçen ve mal taşıyan kaçakçıların üs olarak kullandığı bir eve ulaştığımızda, hayatımda yepyeni ve ne kadar süreceği, nerede sonuçlanacağı belli olmayan bir sayfanın açılmış olduğunu derhal anlamıştım.

Evde fazla oyalanmadık. Köyün tek taksisi ayarlandı ve kısa bir pazarlıktan sonra gece yarısı yola çıktık. Gece karanlığında sadece Rakka'da kısa süreli bir mola verdikten sonra sabahın erken saatlerinde Halep'e vardık. Filistin Demokratik Cephesi'nin merkezini bulduk. Halep-Şam yolunda kimlik kontrolü sırasında gösterilebilecek geçici Filistin kimlik kartlarımızın hazırlanmasını bekledikten sonra, öğle vakti tekrar yola koyulduk ve aynı gün akşamüstü Şam'a geldik.

Amacımız, Suriye'ye sığınmak ya da orada gönüllü sürgün hayatına başlamak değildi. Hedefimizde Filistin kurtuluş mücadelesine katılmak vardı. 1967 Arap-İsrail Savaşı'ndan beri yanı başımızda yaşanan ve bizleri, Türkiye'nin 68 kuşağı solcularını mıknaş gibi çeken bir efsaneydi bizim için –o günkü adıyla– Filistin direnişi. Suriye'de Filistinli örgütlerle temas kurmak, orada gerekli askerî eğitimi aldıktan sonra, Türkiye'ye dönüp kendi sol fraksiyonumuzun ilk askerî birimlerini oluşturmak amacıyla Suriye'nin yolunu tutmuştuk. Şam'a geldikten sonra arzuladığımız temas da kurulmuştu.

Şam'ın yaklaşık 70-80 kilometre kuzeybatısında yüksek bir alanda, Aramice konuşan Hıristiyanların yerleştiği, bize Ürgüp-Göreme'yi hatırlatan Ma'loula yakınlarındaki askerî eğitim kampına gönderileceğimizi öğrendik. Aramice diye bir dil

olduğunu ve bunun Hz. İsa'nın dili olduğunu ilk kez orada öğrenecektim. Aramicenin ülkemizdeki Süryani vatandaşlarımız ile Irak'ın, kökleri Hakkari topraklarında olan Asuri azınlığının anadili olduğunu ise çok uzun yıllar sonra.

Ma'loula'ya sevk edilmeyi beklediğimiz, 1971 Temmuz ayının ilk günlerinde hem yeni hayatımıza intibak etmek ve içine girdiğimiz ortamı tanımak, hem de vakit öldürmek için Bağdat Caddesi kaldırımlarında dolanır dururduk. Filistin Kurtuluş Örgütü bürosunun hemen dibindeki bir binada Zakaria yazılı bir dış hekimi tabelası dikkatimi çekerdi. Zakaria yani Zekeriya'yı kod ismi almak fikri orada aklıma takıldı. Filistin örgütüne aidiyetimizi belirleyen kalıcı kimlik kartları yazılırken Zeke-riya İhsan diye adımlı yazdırdım. İhsan, babamın adıydı ve artık Arap dünyasında, Türk güvenlik birimleri ve istihbaratının nerede ve kim olduğumu bilmesini engelleyecek biçimde yaşarken, küçük adım olarak Zekeriya kullanılacaktı.

Filistin Kurtuluş Örgütü bünyesindeki en solcu Filistin gerilla kuruluşu Demokratik Cephe idi ve benimle birlikte Suriye'ye geçen grubun ilk bağlantısı orasıydı. Türkiye'de 12 Mart Askeri Müdahalesi'nden sonra yeraltına inmiş olan sol fraksiyonumuzun Ortadoğu'daki dış ilişkilerini kurma görevi de benim üzerimdeydi. Bunu, Demokratik Cephe'nin Şam'da kırık dökük de olsa İngilizce konuşabilen dış ilişkiler sorumlusu Abu Muhammed'e de bildirmiştim. Demokratik Cephe yetkilisi, ilişkide buldukları birçok örgütle benim de temas sağlamam konusunda istekli davrandı.

Türkiye'den geldiğimiz için olsa gerek ilk sıraya Kürtleri koydu. Bir akşam, büroda amaçsız otururken, "Zekeriya yoldaş" diye yanaştı yanıma, "Bir Kürt örgütü ile seni tanıştırmak istiyorum. Buraya gelip seni alıp bir yere götürecekler. Görüşmenizden sonra sizi tekrar buraya getirip bırakacaklar. Sizin için uygun mu?" diyerek, ilk adımlı attı. Ülkesini terk etmek zorunda kalmış, 1970'li yılların başlarında 22 yaşındaki bir devrimci romantik için, daha ilginç bir öneri ne olabilirdi ki?

Benim Kürt sorunu ile bağlantımın kurulduğu dönemde, hayatımızın önemli bir dönemine damgasını vuracak olan

PKK'nin daha doğmamış olması bir yana, doğacağına ilişkin bir işaret de ortada yoktu. Abdullah Öcalan'la aynı kuşak mensubu, hatta galiba aynı yaşıyordım; ama Öcalan, o dönemde ortalarda değildi. Siyasetin dışında bulunması bir yana, Kürt siyasi mücadelesinin hiçbir alanında yer almıyordu. Bizler, onu tanıımıyorduk. Onun bizleri tanıyor olduğunu, siyasetle ilgisi- nin nasıl kurulduğunu anlattığı röportajlar sırasında yıllar sonra öğrenecektim.

68 Kuşağı gençlik hareketi liderlerinden biri olarak, 1960'ların ikinci yarısında filizlenmeye başlayan, 1970'lerin başında giderek Türkiye'deki siyasi denklemin içine yerleşen Kürt hareketinin hem farkındaydım, hem de bu harekete ilgi duyuyordum. Kürt ulusal hareketi tarihinde iz bırakan ilk Kürt örgütlenmelerinden biri olan Devrimci Doğu Kültür Ocakları'nın (DDKO) kurucu kadrolarının büyük bölümü, ya gençlik eylemlerinden ya da sol hareketin içinden yakından tanıdığımız, beraber olduğumuz Güneydoğu veya Doğulu arkadaşlarımızdı. Onların bizlerden bir şekilde uzaklaşarak DDKO'daki faaliyetlerine odaklanmalarından belli belirsiz bir rahatsızlık duyuyor olsak da, sol hareketin kaçınılmaz ilgi alanlarından biri haline gelen Kürt meselesiyle Türk toplumunun diğer kesimlerine oranla daha fazla ilgilydik. Özellikle 1970 yılında DDKO'nun düzenlediği kit- le gösterileriyle Kürt kimliği kendisini ortaya koymaya başlamıştı. Güneydoğu'da ilçe merkezlerinde, köylerde toplu işkenceler yapıldığı haberleri kulağımıza geliyordu. Solun, kendiliğinden, mazlumlardan yana olan tavrı nedeniyle sempatimiz elbette Kürt halkından yanaydı. Bir yandan da günün modasına uygun biçimde hararetle Kürt sorununa çözüm tartışıyorduk. Pusulamız, Lenin'in ulusların kendi kaderini tayin hakkı ilkesi idi. Bir de Stalin'in *Millî Mesele* kitabından yararlanmaya çalışıyorduk.

Türkiye'de Kürtlerin kendi kaderini tayin hakkı var mıydı?

Olmaması düşünülemezdi. Peki, bu, bu hakla ilgili olarak adeta vazgeçilmez bir Leninist ilke gibi algılanan ayrılma hakkını da içeriyor muydu?

1970'lerde Kürt sorunu, sol çevrelerde bitmez tükenmez toplantılarda tartışılırken, Kürtlerin kendi kaderlerini tayin hak-

kı –ayrılma hakkı da dahil olmak üzere kaydı mutlaka düşü- lerek– olanca canlılığıyla tartışılırdı. Sertleşen siyasi ortam, sol düşünceyi de giderek sekterleştirdiği için, gönlümüzden iste- mediğimiz ve gerçekleşmesini gerekli görmediğimiz birçok şe- yi, bu arada Kürtlerin ayrılma hakkı da dahil olmak üzere ken- di kaderlerini tayin hakkını bir “Leninist ilke” olarak savunma gereğini duyuyorduk. İç dünyamız ve zihin kalıplarımız ile ağ- zımızdan çıkan sözler, kalemlerimizden dökülen cümleler ço- ğu kez çelişkiydi.

12 Mart (1971) Askerî Müdahalesi’nin değiştirdiği siyasi ik- limde mahkûm olmuş, toplam dokuz yıl hapis, iki buçuk yıl da sürgün cezası almıştım. Arkası gelecekti. Biliyordum. Aran- maya, dolayısıyla gizlenmeye başlamıştım. Kaçaklık ve giderek ülkeyi terk etmeme yol açan sürgün yılları başlamıştı. 12 Mart (1971) Askerî Müdahalesi’nden kısa bir süre sonra, kaçaklık ve sürgün yıllarımın başlamasından hemen önce, o kısa ara dö- nemde, ömrümde ilk kez Türkiye’nin doğu ve güneydoğusun- daki Kürt bölgelerine gittim. 12 Mart ile ülkenin on bir ilinde sıkıyönetim ilan edilerek benim yeraltına girmemin başlangıcı olan 26 Nisan arasındaki dönemde, ne yapılacağına karar ver- mek ve bu amaçla mensubu olduğum sol fraksiyon örgütünün ilk kez yurt çapında bir konferansını Ankara’da toplamak için hazırlıklara girişmiştik. Benim görevim Van’a kadar gitmek; oradan dönüşte Diyarbakır, Gaziantep ve Malatya’ya uğraya- rak, fraksiyonun oralarda bağlantılı olduğu isimleri Ankara’ya gelmek için ikna etmektir.

1970 başlarında Türkiye’nin doğusu ve güneydoğusu, fizikî anlamda ülkenin merkezinden çok çok uzaktı. 1971 yılının üçüncü ayında ömrümde ilk kez Van’a doğru Ankara’dan oto- büsle yola çıktım. Malatya’da otobüs değiştirip, oradan Elazığ’a gidecek, Elazığ’dan bir otobüsle Bingöl ve Muş’u geçip, Tat- van’a varacaktım. Bir anlamda Kürt bölgelerinin çok önemli bir bölümünü boydan boya katedecek ve Doğu coğrafyası konu- sunda bir fikir sahibi olacaktım. Malatya’ya kadarını daha önce gitmiş olduğum için biliyordum. Benim için yeni, merak uyan- dırıcı, ilginç ve heyecanlı olan Malatya’dan sonrası idi.

Malatya ile Elazığ arasını da bir fevkaladelik olmadan geçtim. Ankara-Malatya ve Malatya-Elazığ otobüs yolcuları arasında kendimi yabancı hissedeceğim bir ortam yoktu. Elazığ'dan Bingöl ve Muş yönüne giden otobüse bindiğim andan itibaren ise, o tarihe dek, Türkiye'nin hiçbir yerinde hiçbir vakit yaşamadığım kültür şokunu yaşadım. Otobüs Elazığ'dan hareket ettikten çok kısa bir süre sonra kendimi filmlerdeki Meksika'nın içlerinde yol alan bir "gringo" gibi hissetmeye başlamıştım. Otobüs yolcularına ne fizyonomi, ne giyim-kuşam itibarıyla benzediğimi ve otobüste konuşulan dilin tek kelimesini anlamadığımı fark etmiştim. Otobüsün diğer yolcuları, bana kendilerinden olmadığını hissettiren bir özel nezaketle davranıyorlardı; ancak yabancılara gösterilen bir konukseverlik haliyle. Bir yandan da Türkiye'nin o güne dek gördüğüm hiçbir yerine benzemeyen doğayı ve topografyayı candan seyrediyordum. Bir harita manyağı olduğum için, geçtiğimiz her karış toprağın neresi olduğunu, adını, tarihçesini biliyordum. Kitabı bilgimi görsel deneyim ile buluşturmanın zevkini yaşıyordum.

Unutulmaz bir seyahatti, Ankara'dan yola çıktıktan neredeyse bir buçuk gün sonra, bir gece yarısı ulaştığım Van'a, sonra başka bir güzergâhtan Diyarbakır'a gidişim; oradan da Urfa'ya ve Antep'e, Antep'ten ise Pazarcık üzerinden Malatya'ya dönüşüm. O seyahat benim Kürt insanıyla, Kürt topografyasıyla, Kürt toplumsal yaşamıyla birebir ilk ilişkimdi. Silvan'da, Siverek'te DDKO mitinglerinden sonra askerlerin ahaliyi ilçe ve köy meydanlarında toplayıp, erkekleri nasıl aşağıladıklarını yaşlı başlı tanıklarından ilk kez o zaman dinlemiştim.

Van'a vardığım gece yarısından sonra, bitkin biçimde uykuya geçmek üzereyken, ev sahibim, o tarihte Türkiye Karayolları'nda makinist olarak çalışan dostum Cemil Fazlı'nın odasının kapısına heyecanla vurarak beni ayağa kaldırdığını, o sırada okumakta olduğu 14. yüzyılda yazılmış olan ve kendisine Kürtlerin kadim geçmişine ilişkin paha biçilmez değer atfedilen *Şerefname* adlı kitapta, benim "Kürtlüğüm" ile ilgili bir bulguya rastladığını, bu mutluluğu paylaşmak için uykumu böl-

düğünü unutamam. *Şerefname*'de, kitabın yazarı Şeref Han, dönemin ünlü Kürtleri arasında benim baba tarafından ailemin atası olan, Osmanlı ikinci Padişahı Orhan Gazi'nin kazaskeri (daha sonra Sultan I. Murat'ın sadrazamı) Çandarlı Kara Halil'den de (Sadrazam Çandarlı Hayreddin Paşa) söz ediyordu. Cemil Fazlı, kitabın o bölümünü okurken, benim Kürtlüğüme böyle bir kanıt bulmuş olmanın heyecanı ile çok uzun bir yolculuktan sonra yere serilmiş olmama kulak asmadan, bu bilgi ve bulguyu benimle kutlamak istemişti. Oysa, kökenime ilişkin bilgilerim ve kimlik bilincim çocukluk dönemimden beri mevcuttu. Baba tarafımdan Osmanlı devletinin kurucu ailelerinden birine, 14. ve 15. yüzyıllarda, Sultan I. Murat'tan başlayarak II. Beyazıt'a kadar Osmanlı devletinin beş sadrazamını çıkartmış Çandarlı sülalesine mensuptum. Çocukluğumda oldukça düzenli aralıklarla aile büyüklerini ziyarete gittiğimiz Iznik'te Çandarlıların camileri ve türbeleri, kuvvetli bir tarih derinliğine sahip olduğum duygusunu verirdi. Baba tarafından büyüklerim çok dindar insanlardı. Anne tarafımdan ise yedi göbek Selanikli mübadil bir aileden geliyordum. Dedem, Selanik'te mahalleden tanıdığı Atatürk için ya "Musta Abi" ya da "Gazi" diye söz ederdi. Ailemin o yanının, Atatürk'le hemşehrililiği de o yaşlarda beni pek gururlandırırды. Baba tarafımdan çok farklı olarak, anne tarafımdan akrabalarımızın hemen hepsi İstanbul'da Nişantaşı'na yerleşmiş, dedem ve anneannem gibi birkaç dil konuşan, şehirli, dinî gelenekler ve törelerle hiçbir ilişkisi olmayan insanlardı. Millî Mücadele'de İstanbul'a kurtarıcı olarak giren kuvvetlerin komutanı Refet Paşa'nın (Bele), Selanikli anneannem ile hısımlığını bilirdim. Varna-Filibes kırması babaannemin ise Mareşal Fevzi Çakmak ile kardeş torunu olduğundan, yine çok küçük yaşta haberdardım. Bütün bunlar, bana kendimi cumhuriyetçi elitin yeni kuşağı gibi hissettirmenin ötesinde, siyasete ve tarihe büyük merak duymama neden olmuştu. Kendisi Cumhuriyet'in başkentinde yaşayan, Osmanlı devletinin kurucuları arasında yer alan ataları ise Iznik'te yatan, anne tarafından bütün akrabaları İstanbul'da yerleşik bir Rumeliliydim ben. Köklerimin en büyük bölümünün

uzandığı Rumeli'ye (Balkanlar) duyduğum aidiyet hiçbir zaman eksilmedi. Ailemizde, kökeni Şark'a giden hiç kimse, tek bir hısım bile yoktu.

Yıllar sonra, baba tarafından ailemizin atası Çandarlı Kara Halil'in Osmanlı İmparatorluğu'nun kurucusu Osman Gazi'nin kayınpederi Şeyh Edebalı ile bacanak olduğunu, dönemin önemli İslam alimlerinden Şeyh Taceddin-i Kürdi'nin kızlarıyla evlenmiş olduklarını öğrenecektim. Bu bilgiyi 1991'de bir Türkiye ziyareti sırasında Celal Talabani'ye naklettiğimde, yirmi yıl önce Van'da Cemil Fazlı'da tanık olduğum sevinci Talabani'nin de yüzünde görecektim. "Belliydi zaten senin bir Şekilde Kürt bağlantın," diyecekti. Aradan altı yüzyıl geçmiş olduğu ve Çandarlı Hayreddin Paşa ile Şeyh Taceddin-i Kürdi'nin kızı arasındaki izdivaçtan başka herhangi bir irtibat bulunmadığı ve benim ailemin her iki yanından ve özellikle her ikisi de yedi kuşak Selanikli olan annemin ana ve baba tarafı sayesinde koyu bir Rumelili olduğumu anlatmam para etmeyecekti. Talabani, altı yüzyıl geriye giden çok zayıf bir bağ ile, hayli kuŐkulu olsa dahi, benim Kürtlerle bir kan bağı iliŐkimi kurmaktan pek keyiflenmiŐti.

Kürtlük ile, Kürt dostlarımın gösterdikleri coşkulu sevinç bir yana, gerçekten bir ilişkim olmadı. Kan bağım yok. Ama 1971 yılında Şam'daki sürgün yaşamım sırasında, Türk solcuları arasında Kürt sorunu, Kürtler, tarihleri ve coğrafyalarına ilişkin en bilgili ve en önemlisi en Őuur sahibi olanlardan biri oldum.

Türkiye'deyken bu konuda edindiğim bilgilerin ne kadar sınırlı ve yetersiz olduğunu sürgün yaşamımın daha ilk günlerinde Şam'da anladım. Filistin Demokratik Cephesi aracılığıyla Suriye Kürtleriyle Şam'daki buluşmam, benim Kürt sorununa dönük kırk yılı aşkın yakın ilgim ve ilişkim bakımından bir dönüm noktası sayılır.

1971 yılının sıcak bir Temmuz gecesi, Şam'daki Filistin Demokratik Cephesi'nin bürosunda  Kürt'le buluŐtum ve El-Ekrad (Kürtler) adlı mahalleye doğru yola çıktık. Aralarından biri, görüşmeyi yapacağımız evin sahibinin, bizi oraya götürecek olan akrabasıydı. Diğer ikisini daha sonra defalarca göre-

cek ve birini Abdülhamit yoldaş, diğerini Avukat Aziz diye tanıyacaktım.¹

Tanışmamıza aracı olan Demokratik Cephe'de insanlar birbirlerine, daha sonra mensubu olacağım en büyük, en güçlü ve en temsilî Filistin örgütü olan Fetih'te olduğu gibi "akh" (kardeş) diye hitap etmiyor, bunun yerine "refik"i (yoldaş) kullanıyorlardı. Abdülhamit ve Aziz de, "Suriyeli Kürt yoldaşlar" olarak bana tanıştırdılar.

Abdülhamit yoldaşın, Suriye Kürt Demokrat Partisi'nin lideri olduğunu ve Türkiye sınırında, Nusaybin'e bitişik Kamışlı kentinde yaşadığını öğrendim. Avukat Aziz de, Suriye Kürt Demokrat Partisi'nin Halep'teki temsilcisiydi. Her ikisi de Şam'a birkaç günlüğüne gelmişlerdi. Suriye Kürt Demokrat Partisi yarı-legal konumdaydı. Bir polis rejimi niteliğindeki ve ülkesinde Kürtlerin yaşadığına Türkiye'dekine benzer bir inkârcılıkla yaklaşan Arap milliyetçisi ve sosyalist etiketli Baas yönetimi, Suriye Kürt Demokrat Partisi'ni yasal saymıyordu. Bununla birlikte kimin kim olduğunu bilmesine rağmen, parti mensuplarını tutuklama ve yok etme yoluna gitmiyordu.

O yıllarda, parti, büyük çoğunluğu Kürt nüfusuyla Kamışlı şehrinde en güçlü örgüt idi. Şam ve Halep'te, Suriye'de Kürtlerin yaşadığı en büyük iki merkezinde de, kamu düzenini bozmayacak türden var oluşuna tahammül ediliyordu.

El-Ekrad, Şam'ın yamaçlarına yaslandığı çıplak, boz renkli Cebel Kasyun'un üzerindeki iki semtten biriydi. Cebel Kasyun'un adı, İslam mitolojisinde, nedense, Kabil'in kardeşi Habil'i öldürdüğü, insanoğlunun ilk cinayeti işlediği yer olarak geçer. Bu ne derece doğrudur bilinmez ama Osmanlıların 19. yüzyıldaki Balkan yenilgilerinden sonra oraya gelen göçmenlerin Muhacirin, Kürtlerin ise El-Ekrad adlı büyük mahallelerle Cebel Kasyun'a yerleştikleri tarihî bir gerçektir.

1 Abdülhamit Derviş, 1957'de Kürdistan Demokrat Partisi-Suriye'nin kurucuları arasında yer aldı. O partiden on iki ayrı Kürt örgütü çıktı. Abdülhamit Derviş, 2012'de Suriye Kürtleri İlerici Demokrat Partisi'nin lideriydi ve Suriye muhalefetinin Kürt bölümünü oluşturan Kürt Ulusal Konseyi'nin dış ilişkilerinden sorumluydu. Aziz Davud ise Kürt Ulusal Konseyi'nde yer alan partilerden Suriye Kürtleri Demokratik Eşitlik Partisi'nin lideriydi.

Muhacirin adı kullanılmaktaysa da, ne bir Şam haritasında, ne de otobüs ve dolmuşların üzerinde El-Ekrad sözcüğünü görmek, bulmak söz konusuydu. Semtin “resmî” adı Rükneddin idi ama sokakta kime sorsanız Rükneddin’e nasıl ulaşılacağı hakkında hiçbir fikri olmazdı. Oysa, El-Ekrad’ı kime sorsanız bilirdi. Suriye’de Kürtlere ilişkin resmî tavır ve Kürt sorununa yaklaşım, bazı yönleriyle, Türkiye’yi hatırlatıyordu.

El-Ekrad’ın bulunduğu Cebel Kasyun’u Şam’ın düzlük alanından bakıldığında Ankara’nın kale çevresi ve Altındağ’ına benzetirdim. Aşağı yukarı aynı yükseklikte, aynı boz renkte ve Altındağ’ı kaplayan gecekondulara benzer yapıdaki genellikle tek katlı binalarıyla El-Ekrad uzaktan bana Şam’ın yoksul, en azından mütevazı semtlerinden biri olarak görünmüştü. Sürgünlük yaşamımın ilk durağı Şam’a gelmeden önce Ankara’da yaşamış birisi olarak, Cebel Kasyun ve El-Ekrad’ın görüntüsü de çok tanıdıktı.

Abdülhamit yoldaş ve Avukat Aziz’le birlikte bir özel otomobile binip yola koyulduğumuzda El-Ekrad’a gitmekte olduğumuzu bilmiyordum. Kıvrıla kıvrıla, kimi zaman bir labirenti andıran daracık sokaklardan geçe geçe El-Ekrad’a vardığımızda, niye bir görüşme için ta oraya gittiğimizi de anlamamıştım. Türkiye’yi terk etmiş ve Suriye’de yasal olmayan bir konumda bulunan bir siyasi kaçak ile ülkenin yasal sayılmayan bir etnik azınlık örgütünün liderleri arasındaki görüşmenin sanki esrarengiz biçimde yapılması gerekiyormuş gibi El-Ekrad’a gelmiştik

Görüşmeyi yapacağımız evin sahibi ihtiyar adam tanıştırıldığında, adını yanlış duyduğumu sandım. Oturma odasında gözümlü ona diktim. Çok geçmeden anladım ki duyduğum isim doğrudu. Kürtlerin, adını Türkiye’deki siyasi eylem günlerinden bildiğim, büyük şairi, “Kürtlerin Nazım Hikmet’i” olarak da anılan Cegerxwîn (Ciğerhun) karşımdaydı. Cegerxwîn’un konuğuydum.

Cegerxwîn’un evine daha sonra da defalarca gidecektim. Hatta Lübnan’da, Beyrut’ta yaşadığım yıllarda arada bir Şam’a gittiğimde o evin yatılı konuğu da olacaktım. Cegerxwîn ile

Türkiye'deki Kürt siyasi mücadelesinin tarihçesini, Irak Kürtlerini, bölgedeki genel Kürt ortamını konuşmaktan zevk alıyor, çok şey öğrendiğimi düşünüyordum. Cegerxwîn, kendisini tanıdığımda yetmiş yaşına dayanmıştı. 22-23 yaşlarındaki bir devrimci romantik için büyük bir bilge adamdı. Ona sorulacak, ondan dinlenecek çok şey olmalıydı.

Cegerxwîn'un El-Ekrad'daki evi, bana hasretini çektiğim aile sıcaklığını da olabildiği kadarıyla yaşatan ender mekânlardan biri haline gelecekti. Medya adını verdiği sevimli küçük kız torunu ile şakalaşır, oynardım. Kürtlerin atasının Medler olduğu iddiasından haberim vardı. Cegerxwîn'un torununa Medya ismi verilmiş olması, evin güçlü ulusal bilincine işaret ediyor olmalıydı. Suriye Arap ortamında kız adı olarak Medya'ya rastlanması pek mümkün değildi. Medya'nın babası, Cegerxwîn'in oğlu cephede, Golan Tepeleri'nde askerdi. İzinli geldiği vakitler evde onunla karşılaştığım olmuştu. Onunla, Suriye ordusunun yapısı, Suriye ordusunda Kürt asker olmak, İsrail ile savaş, Golan'da askerlik gibi konularda hararetli sohbetler yapardık. Golan Tepeleri'nde bir Filistin gerilla üsünde bir süre bulduğum için bölgeyi ve topografyasını biliyordum. O nedenle, sohbetlerimiz birçok ortak referansla kolay akardı.

Cegerxwîn paha biçilmez bir yaşayan tarih gibiydi. Ben onu tanıdığım yaşta iken o, Türkiye'de rejimin yapısını biçimlendiren ve bugünlere getiren 1925'teki Şeyh Sait İsyanı'na katılmıştı. Cumhuriyetin ilanından sonraki ilk büyük Kürt ayaklanması olan o olay, biz Türklerin zihninde, arkasında İngilizlerin yer aldığı bir dinci-gerici eylemdi. İngilizlerin amacı, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda boyun eğdiremedikleri güçlerin kurduğu genç cumhuriyeti bölmek ve zayıflatmaktı. Öyle öğretilmişti.

Gel gelelim, Cegerxwîn'un dinî düşüncelerle hiçbir ilişkisi yoktu. Hatta ta o zamanlarda kendisini solcu olarak tanımlıyordu. Solcu kimliğiyle Xoybun² kurucuları arasında yer al-

2 Beyrut'ta bir grup milliyetçi Kürt entelektüeli tarafından 1927 yılında kurulan bağımsızlık örgütü. İlk başkanı Celadet Ali Bedirhan idi. Kamuran Bedirhan, Ekrem ve Kadri Cemilpaşa da kurucular arasında yer aldı. Xoybun, Ağrı Dağı İsyanı'nı başlattı. İsyan, 1930 yılında bastırıldı. İsyan komutanı İhsan Nuri Paşa, İran'a sığındı.

mıştı. Asıl adı Şeyhmustu; Midyat yakınlarında doğmuş, büyümüş, önce Şeyh Sait İsyani'na katılmış olmasından, ardından Xoybun'daki yeraltı faaliyetinden ötürü Türkiye'de barınmasına imkân kalmamış ve Suriye'ye kaçmıştı. 1930'dan beri yaklaşık kırk yıldır Türkiye'ye bir daha ayak basmamış olmakla birlikte, gerek Irak gerek Suriye'deki Kürt hareketinin içinde yer almıştı. Cegerxwîn, şairliğinin yanı sıra birkaç ülkeye yayılmış Kürt hareketinin canlı tarihi gibiydi.

Cegerxwîn, 20. yüzyıl solcularının tipik iyimserliğine sahipti. Avrupa'ya gitmek üzere Ortadoğu'dan ayrılmadan önce, 1973 yılının başlarında yaşadığım Beyrut'tan Şam'a biraz da onunla vedalaşmak amacıyla bir kez daha gittim. Vedalaşırken, zoraki bir iyimserlik dürtüsüyle hepimizin bir gün Türkiye'ye dönebileceğimizi, umudunu yitirmemesi gerektiğini, bir dahaki sefere kendisiyle Türkiye'de görüşmeyi umduğumu söyledim. Veda anının ağırlığı ona geçmemiş gibiydi. Sadece İstanbul veya Ankara'da değil, Bağdat'ta ve Tahran'da da görüşeceğimizi, ilerlemiş yaşına rağmen oralara gidebileceği günlerin geleceğini söyledi. Kürtlerin yaşadığı tüm ülkelerin, Baas rejimi altındaki Irak'ın, Şah rejimi altındaki İran'ın ve asker etkisi altındaki Türkiye'nin, kendisinin kolayca gidip gelebileceğinden, yani Kürtlerin haklarına ulaşabileceği yerler haline dönüşeceğinden emin gözüküyordu. İlerlemiş yaşına rağmen, kendisinin o günleri göreceği izlenimini vererek, bana iyimserlik aşılama istiyordu belki de...

Ayrılırken bana Divanı'nın iki cildini verdi. Bir gün Cegerxwîn Divanı'nı Kürtçe okuyabileceğim düşüncesiyle ama ondan daha da önemlisi dünyada nice Kürt için erişemeyecekleri büyük bir imtiyaza sahip olduğum duygusuyla, bana verdiği iki kalın ciltten oluşan armağanı gururlanarak aldım. Cegerxwîn'u bir daha hiç görmediğim gibi, haberleşemedim de. Kendisini son kez görmemden altı yıl sonra İsveç'e yerleşmiş olduğundan ve 81 yaşındayken Stockholm'de öldüğünden daha sonra haberim oldu.

Onunla konuşmalarımda yeni şeyler öğrenmekten ziyade, kafamın daha da karıştığını, zihnimde oluşan soruların aradığım cevaplardan çok daha fazla olduğunu hatırlarım.

Bu soruların en başında geleni, Cegerxwîn'un yanı sıra birkaç kez Halep'e gitmeme vesile olan oradaki ev sahibim Avukat Aziz'den ve sürgün yıllarımın en uzun bölümünü geçirdiğim Beyrut'ta sık sık görüştüğüm Abdülhamit yoldaştan dinlediğim, Molla Mustafa Barzani'ye yönelik eleştiriler ile ilgiliydi. Suriye Kürt Demokrat Partisi'nin ileri gelenleri, Kürt şiirinin dev ismi Cegerxwîn'la birlikte Molla Mustafa Barzani'yi Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi'ni ezip yok etmek ithamıyla eleştiriyorlardı.

O tarihte Molla Mustafa Barzani, Irak'ta, Bağdat'taki milliyetçi Arap rejimine karşı Kürdistan dağlarındaki ayaklanmasından ötürü, Kürtlerin bir numaralı ulusal figürü olarak efsanevi bir isme sahipti. Herhangi bir Kürt'ün, üstelik Kürt Demokrat Partisi adını taşıyan bir örgütün liderlerinin onu kıyasıya eleştirebileceklerini düşünemezdim. Üstelik eleştiriler, Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi ile ilgiliydi. Suriye Kürt Demokrat Partisi, Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi'ni kardeş örgütü görüyordu.

Bana anlattıklarına göre, Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi lideri Sait Elçi, 12 Mart rejiminden kaçıp, Irak Kürdistanı'na sığınmış ve kendisinden önce orada bulunan bir başka Türkiyeli Kürt, Dr. Şıwan kod adlı Dr. Sait Kırmızıtoprak tarafından öldürülmüştü. Molla Mustafa Barzani, bunun üzerine Dr. Şıwan'ı tutuklatmış ve ölüm cezasına çarptırmıştı.

Türkiye Kürt hareketinin tarihine "İki Sait Olayı" olarak geçtiğini daha sonra öğreneceğim ve bir türlü tatmin edici bir şekilde aydınlanmamış olan bu gelişmeye Suriyeli Kürt şahsiyetlerin koyduğu bir teşhis vardı: Sait Elçi'nin öldürülmesinin ardında da aslında Molla Mustafa Barzani bulunuyordu. Barzani, Sait Elçi'yi ortadan kaldırdıktan sonra, suçu Dr. Sait Kırmızıtoprak'ın üzerine yıkarak onu da temizlemişti. Bütün bunları yapmaktaki amacı, Türkiye Kürt hareketini başsız ve lidersiz bırakmak, böylece Kürtlerin en kalabalık yaşadığı Türkiye'de kendisine bir rakip doğmasını önlemektir.

Bu açıklama beni hiç tatmin etmediği gibi, kafamı daha da fazla karıştırmıştı. Her iki Sait'ten, Sait Elçi'nin kim olduğunu,

şahsen tanışmamış olsam da, biliyordum. Türkiye İşçi Partisi üyesiydi. TIP toplantılarında rastlamıştım. Ama Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi Genel Başkanı sıfatını taşıdığını bilmiyordum. Dr. Sait Kırmızıtoprak'ın ise Dersimli bir Alevi olduğunu, PKK'nin sahneye girişine kadar en etkili Kürt siyasi şahsiyeti olarak temayüz ettiğini ve silahlı mücadele fikrini herkes-ten önce onun geliştirdiğini daha sonra öğrenecektim. PKK'nin ortaya çıkmasından önce, Kürt siyasi sahnesinin en etkili örgütü olan DDKD (Devrimci Doğu Kültür Dernekleri), "Şivan-cılar" olarak bilinirdi. Dolayısıyla, Dr. Sait Kırmızıtoprak, ölümünden kısa süre sonra doğan DDKD'nin manevi lideri kabul edildi.

Suriyeli Kürt liderlerin, Türkiye Kürt hareketinin gizemli tarihi ve Türkiye-Irak-Suriye Kürtlerinin ilişkileri konusunda çok tatmin edici açıklamaları olmadı. Bana yaptıkları asıl katkı, Kürt meselesini teorik olarak kavrayışından ziyade, ondan çok daha ötede, pratik alanda oldu. Abdülhamit yoldaşın, Beyrut'un merkezi Hamra Caddesi'ne açılan sokaklardan birinde, dönemin ünlü Strand Oteli'nin hemen arkasında bir evde yaşayan bir yeğeni vardı. Beyrut'a geldiğinde onda kalırdı. Suriye Kürt Demokrat Partisi'nin Beyrut temsilcisi olarak bana tanıştı- rılan bu genç adama, Beyrut'un havaalanı yakınlarındaki va-roşlarında yaşadığım Burc el-Barajni adlı Filistin mülteci kam-pından ayrılıp şehir merkezine geldiğim kimi vakitlerde uğrar, o sayede Abdülhamit yoldaşın ne zaman Beyrut'a geleceğinden de haberdar olurudum.

1973 yılının ilk çeyreğinde, Lübnan'dan ayrılıp Avrupa'ya gitme planları yaptığım ve bunun organizasyonuna giriştiğim bir sırada Beyrut'ta bir kez daha bir araya geldiğim Abdülhamit yoldaş, bana aniden Celal Talabani ile görüşmek isteyip istemediğimi sordu. Celal Talabani Beyrut'taydı. Kendisine ben-den söz etmişlerdi ve eğer onunla görüşmek istersem, o hafta sonu, pazar günü birlikte kahvaltı edebilecektik.

Bu öneri karşısında heyecanlandığımı itiraf etmeliyim. Celal Talabani, Irak'taki Kürt ayaklanmasının Molla Mustafa Barzani'den sonra gelen iki numaralı ismiydi. Sosyalist, hatta Ma-

oist, görüşlere sahip olmakla tanınıyordu. Onun adını, Molla Mustafa Barzani'den sonraki iki numara olmasının da ötesinde, Barzani'ye karşı önce 1964, daha sonra 1966 yılında tuştuğu Irak'taki mini-Kürt iç savaşı vesilesiyle yıllar önce Türkiye basınında yer alan haberlerden de duymuştum. Dünyaca ünlü bir kişiyle tanışmak ve birlikte kahvaltılık etmek önerisi beni heyecanlandırdı.

Yaklaşık iki yıl önce o topraklara ayak bastığımda devrimci romantizmin doruklarında dolaşıyordum. Yeraltına çekilmiş de olsa, geleceğe olanca iyimserlikle bakan Türkiye sol hareketinin iddialı bir ferdiydim. Filistin direnişine katıldığımda kendimi dünya özgürlük savaşçılarının bir neferi sayarak, konumundan onur duyuyordum. Oysa Celal Talabani ile tanışma önerisine muhatap olduğum sırada, Türkiye'de ezilmiş bir hareketin ülke dışında bir başına kalakalmış ve örgütlü bir faaliyetin bir unsuru olmaktan çıkmış eski bir mensubuydum. Yeni bir hayata yelken açmaya çabalayan bir bireydim; siyasal temsil açısından hiçbir şey ifade etmiyordum.

1968'de İstanbul Üniversitesi'nde patlayan öğrenci olaylarının lideri olarak ünlenen, daha sonra Türkiye'nin 68 Kuşağı'nın ölümsüz simgesi haline gelen arkadaşım Deniz Gezmiş, nice öğrenci gençlik eyleminde birlikte bulunduğum ODTÜ'lü Hüseyin Inan ve Yusuf Aslan'la birlikte idam edilmiş; Türkiye'deyken beraber olduğum arkadaşlarımla neredeyse tümüne yakını hapishaneleri boylamış, Türk devrimci hareketi ezilmişti. Ve, Celal Talabani benimle Türk devrimci hareketinin bir temsilcisi, liderlerinden biri olduğumu düşünerek tanışmak ve görüşmek istiyordu. Ortadoğu'da emperyalizme karşı devrimciler arasında güç birliği oluşturmak gibi ihtirash bir projeyi yürürlüğe sokmak niyetiyle biraraya gelecektik. Oysa ben kendimden başka hiçbir şeyi temsil eder durumda değildim.

1973 yılı Nisan ayı başlarında bir pazar günü, Abdülhamit yoldaşla kaldığı evde buluştuk. Hamra Caddesi'nde kısa bir yürüyüşten sonra caddenin diğer yanında gayet aşına olduğumuz sokaklardan Rue Sadat'a saptık. Bir evin kapısını çaldık. Ortakısa boylu biri, bana abartılı gelen bir coşkuyla kapıyı açıp, bi-

zi içeri buyur ederken, bana İngilizce olarak yumurtayı nasıl tercih edeceğimi sordu: “Omlet mi, sahanda mı, çırpılmış mı?” Ben artık hayli ilerlemiş ve oldukça akıcı Arapçam ile konuşurken, o bana İngilizce hitap etmekte ısrar ediyordu.

Odaya adımımı attığımda uzun boylu, heybetli, kapkalin siyah bıyıklarıyla ve olanca vakarıyla sessizce oturan kişiye gözüm ilişti. Dağların kartalı, efsanevi peşmerge komutanı böyle olmalı diye aklımdan geçirdim. Celal Talabani'nin ününü hak ettiğini düşündüm. Bir yandan da koltukta oturan liderin heybeti ve vakarıyla tam aksi bir davranış içinde, bana hayli yılışık gelen bir tavırla hâlâ yumurtamı nasıl arzu ettiğimi soran çelimsiz adamın ısrarından sıkılmıştım. Koltukta oturan liderle bir an önce tanışmaya istekliydim. Hizmetkârı başımdan savmak için yumurta tercihim söyledi, adam hızla mutfığa seğırtti.

Koltuktaki lidere elimi uzatıp Arapça hitap ettim. Hiç oralı gözüküyordu. Elim sıkılmak zahmetine katlanmadığı gibi, cevap da vermedi. Yan gözle Abdülhamit yoldaşı süzerken, bilmediğim bir Kürt töresini ihlal eden bir davranışta bulunup bulunmadığımı içimden geçiriyordum. Koskoca peşmerge liderinin önceden tanımadığı birisiyle aniden ahabplık kurmasının beklenemeyeceğini düşündüm ve koltuktan kımıldamayan liderin ilgisiz davranışına dair kafamda oluşturduğum mazeretten tatmin oldum.

Yumurtam geldi ve sofraya davet edildik. Fakat koltuktaki lider yerinden yine kımıldamamış ve sofraya gelmemişti. Celal Talabani ile kahvaltı yapacak idiysek, o niçin sofraya oturmuyordu? Kahvaltı masasında bana kendi eliyle mütemediyen İngilizce konuşarak servis yapan gösterişsiz kişinin Celal Talabani olduğunu sonunda kavradım. Epey geç olsa da...

Peki ama o koltukta oturan kimdi?

Celal Talabani'nin ne Arapça ne de İngilizce bilen korumasıymış. Ve sadece Kürtçe anlıyormuş.

Bu ilk karşılaşmamız, yıllar sonra Celal Talabani'ye hatırlattığım, onun gösterişli yemek davetlerinde konuklarına kahkahalarla anlattığı sevimli bir anekdot olarak kaldı.

O gün, Celal Talabani ile uzun sohbetimiz Ortadoğu'nun değişik ülkelerindeki devrimci hareketler ve devrimciler arasında yakın temaslar kurulması üzerinde yoğunlaştı. Benim açımdan tuhaf bir durum söz konusuydu. Türkiye'de neredeyse tümüyle ezilmiş olan, en önemli kadrolarının çok büyük çoğunluğu hapishanelerde bulunan devrimci hareketi sanki tek başıma temsil eder gibiydim. Ağzımı açtığım her fırsatta kendimden mi, yoksa nasıl tanımlanabileceği o sırada tam da belli olmayan Türkiye devrimci hareketinden mi söz ediyordum, bunu pek bilmiyordum. Gerekli bir alçakgönüllülüğü ortaya koyarsam ve kendimden başka hiçbir şeyi temsil etmediğimi söylesem, Talabani ile konuşmanın bir anlamı kalmayacaktı. Bunu yapmadım. Sohbetimiz öğle saatlerine dek devam etti. Talabani, öğle yemeği için dışarı çıkmamızı önerdi. Yürüyüş mesafesinde, Beyrut'un bir üçgen burun şeklinde Akdeniz'e uzanan bir dizi gözde lokantayı barındıran Raouche (Ravşa) adındaki semtine birlikte yürüdük.

Raouche'dan her geçişimde cebimdeki para ile, daha doğrusu parasızlığımdan ötürü, içeri adım atmaya asla düşleyemeyeceğim lokantalarından birine girdik. Sahibinin bir Antakyalı olduğunu duyduğum ve o yüzden adı Türkçe "Yıldızlar" olan, Akdeniz'e nazır o lokantayı her gördüğümde isminden ötürü içimde merak kabarırdı. Daha sonraları bir jest adamı olduğunu gayet yakından öğreneceğim Celal Talabani, Türk olduğum için Türkçe isimli şık bir lokantaya götürerek bana hoş bir jest yapmıştı.

Yine yıllar sonra yakından defalarca tanık olacağım haliyle, Celal Talabani'nin yemek masasında bulunmaktan olağanüstü zevk alan, art arda espriler yapan, neşeli ve nüktedan kişiliği ile ilk kez o gün karşılaşıyordum. Konu, evinde konuştuklarımızdan sapmıştı. Talabani, Irak'taki Kürt mücadelesinin lideri, hatta o dönemde dünyadaki tüm Kürtlerin bir numaralı ulusal şahsiyeti sayılan Molla Mustafa Barzani hakkında alaycı bir dille konuşmaya başladı.

Bir dizi anekdot ile beslediği canlı anlatımını Molla Mustafa'nın cehaletine ilişkin öyle örneklerle süslüyordu ki, inanılacak gibi değildi. Talabani ile o ilk öğle yemeğimizde işittikle-

rimden etkilendiğimi söyleyemem; ancak Kürt hareketinin yapısı ve Ortadoğu siyasetinin aldatıcı özellikleri konusunda çok şey öğrendiğimi hissettim. Çünkü Talabani'nin bir resmî sıfatı vardı. Molla Mustafa Barzani'nin, bir başka deyimle Irak Kürdistan Demokrat Partisi'nin Beyrut temsilcisi idi.

Yıllar sonra, Celal Talabani'nin ilk karşılaşmamızın gerçekleştiği o sıralarda Filistin direnişiyle ve özellikle Marksist olduğu iddiasındaki George Habaş'ın Filistin Halk Cephesi'yle yakın ilişkiler kurmakta olduğunu öğrenecektim. Talabani için ideolojik-sol yakınlık, etnik yakınlıktan daha öncelikli olmalıydı. Nitekim, bizim tanıştığımız dönemlerde uluslararası komünist hareket Sovyet-Çin pozisyonları arasında müthiş bir ayrışma yaşamaktaydı ve Talabani, Çin lideri Mao Zedong'un görüşlerine daha yakın duruyordu.

O günlere ait bu ortak referans noktamız onun için bir vesile oluşturdu ve her karşılaştığımızda bana "Tunçe" diye hitap etti. Çevresindekilere tanıtırırken, "Tunçe"nin Çince yoldaş anlamına geldiğini ve ikimizin, iki Maoist olarak ilişkisinin çok eski dönemlere, ta 1973 yılına gittiğini söylemeyi hiç ihmal etmedi. 1973 başlarında Beyrut'un Hamra semtindeki bu ilk karşılaşmamız, ilişkimizin derinliği ve kalıcılığına sürekli bir referans teşkil etti.

Zaman içinde Kürt ulusal hareketinin tarihçesini ve arka planını okudukça, dinledikçe ve üzerinde çalıştıkça, Barzani-Talabani ayrılığının köklerinin yattığı derinlikleri ve bunun boyutlarını öğrendim. Her ne kadar aralarındaki farklardan haberdar idiysem de, ayrılığın özelliklerini o Beyrut gününde biliyor olsaydım, Talabani'nin bana Molla Mustafa Barzani'ye ilişkin olarak anlattıklarına zerre kadar şaşırmazdım.

Celal Talabani 1933 doğumlu. Kökleri, üç yüzyıl geriye giden ve Kerkük'te Talabani tekkesi olarak bilinen Kadiri tekkesinin kurucularını, tanınmış edebî şahsiyetleri ve önemli din adamlarını yetiştiren büyük bir aileye dayanıyor. Henüz 14-15 yaşındayken, daha 1940'lı yıllar sona ermeden başlayan siyasi kariyeri, yaklaşık yetmiş yıl boyunca iniş-çıkışlarla, baş döndürücü biçimde geçti. Ortadoğu'nun kaygan ve acımasız siyaset

zemininde ayakta kalabilmiş olması ve Irak'ın seçilmiş ilk cumhurbaşkanı olarak tarihe geçmesi, bir mucizedir.

Üstelik, bunu, siyasi haritadan silinmiş bir halkın lideri olarak yapabilmiş olması, her şeyden önce, Talabani'nin siyasi kıvraklığı ve yetenekleriyle açıklanabilir. Çok sayıdaki siyasi hasmı, hatta müttefikleri tarafından hakkında kullanılan olumsuz nitelermeler, bir yanıyla, onun ayakta kalmasının ve hem kendisi hem de Kürtler için elde ettiği başarısının da "sihirli formülü" sayılabilir.

Talabani, çocuk yaşta, kuruluşundan bir yıl sonra, 1947'de Irak Kürdistan Demokrat Partisi'ne katılmıştı. Irak Kürdistan Demokrat Partisi, 1945'te kurulan İran Kürdistan Demokrat Partisi'nin Irak kolu olarak bir yıl sonra 1946'da ortaya çıktı. Parti, bağımsız bir parti değil, İran Kürdistan Demokrat Partisi'nin Irak koluydu ve temsilcisi ise Irak'ın Kürt siyasi-kültürel merkezi Süleymaniye'de bulunan ve gelecekte Celal Talabani'nin kayınpederi olacak İbrahim Ahmed idi.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında İran topraklarında Mahabad Kürt Cumhuriyeti kurulmuştu. 22 Ocak 1946'da İran Kürdistanı'nın Mahabad kentinin Çarçıra Meydanı'nda Qazi Muhammed tarafından ilan edilen Kürt Cumhuriyeti, modern tarih kayıtlarına ilk bağımsız Kürt devleti olarak düştü. Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nin silahlı gücünü Irak'ta bastırılan Kürt ayaklanmasının lideri Molla Mustafa Barzani ile birlikte İran Kürdistanı'na gelen birkaç binlik bir Iraklı Kürt kuvveti oluşturuyordu. Molla Mustafa Barzani, kendisine "general" rütbesi verilerek Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nin Genelkurmay Başkanı olmuştu. Bağımsız devletin siyasi belkemiğini ise, 1945'te kurulmuş olan İran Kürdistan Demokrat Partisi oluşturuyordu.

Mahabad Kürt Cumhuriyeti, savaş sonrasında İran topraklarında asker barındıran Sovyetler Birliği'nin himayesi altında kurulmuştu. Sovyet birliklerinin İran'dan çekilmesinin ardından, çok geçmeden, Mahabad Kürt Cumhuriyeti ile eşzamanlı ortaya çıkan özerk Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti çöktü. Onun çöküşünün ardından da, 17 Aralık 1946'da Mahabad Kürt Cumhuriyeti son buldu. İran Şahı'nın Kürdistan'da girişebileceği kat-

liamdan çekinen Qazi Muhammed, direnmeden teslim olma kararı almıştı. Bunun üzerine, General Barzani'nin kuvvetleri tekrar Irak'a döndüler. Orada da barınamayınca, Türkiye'nin Hakkâri topraklarına girip, oradan tekrar İran'a geçtiler. İran'ın Türkiye'ye bitişik sınırı boyunca kuzeye doğru ilerlediler. İran ile Sovyetler Birliği arasında sınırı çizen Aras Nehri'ni aşarak Sovyetler Birliği topraklarına sığındılar. Qazi Muhammed ve bir kısım yandaşı Mahabad'da Mart 1947'de idam edildi. Molla Mustafa Barzani, Sovyetler Birliği'nde, en büyük bölümü Özbekistan'da geçecek uzun sürgün yaşamına başladı, gözlerden kayboldu.

Celal Talabani'nin siyasi yaşamı tam bu dönemde başladı. Irak Kürdistan Demokrat Partisi'ne adımını atmasından kısa bir süre sonra, Parti'nin gençlik örgütünün başına geçti. Köysancak ve Erbil'deki orta öğrenim yıllarını, Bağdat'ta hukuk fakültesi izledi. Uluslararası komünist hareketin kayıtlarında önemli bir yeri olan, 1955 yılında Varşova'da düzenlenen Dünya Gençlik Kongresi'nde yer aldı. 1958'de Moskova'ya ve Çin'e gitti. Çin liderleriyle tanıştı. Moskova'dayken, on bir yıldır Sovyetler Birliği'nde sürgünde bulunan Molla Mustafa Barzani ile görüştü.

Moskova'daki Molla Mustafa Barzani-Celal Talabani görüşmesi, Barzani'nin Kürdistan'ı terk etmesinden sonra, Kürt hareketi ile ilk teması idi. Barzani o tarihte elli beş, Talabani ise yirmi beş yaşındaydı. O yıl, kanlı bir askerî darbeye Irak'ta monarşi sona erdi. İktidara gelen Tuğgeneral Abdülkerim Kasım, Barzani'nin Irak'a dönmesine izin verdi. Irak'ta Arap-Kürt balayı dönemi uzun sürmedi. 1961'de Molla Mustafa Barzani önderliğinde Kürt silahlı ayaklanması başladı.

Celal Talabani, bunun üzerine Kuzey'e geldi ve kısa sürede Kürt peşmerge kuvvetlerinin örgütlenmesi işine girişti. Savaşta, efsanevi komutanlardan biri olarak parladı. Talabani'nin silahlı çatışmalarda, komuta ettiği birliklerin en önünde savaşmasını ve kahramanlığını, bu sayede silah arkadaşları nezdinde kazandığı popülariteyi, emrinde çalışan eski savaşçılardan sonraki yıllarda defalarca dinleyecektim.

Celal Talabani'yi, Kürt hareketi içinde yükselten, askerî rolünden daha ziyade, Kürt hareketinin bir numaralı diplomatik

figürü olarak temayüz etmiş olmasındır. Kürt hareketinin temsilcisi olarak 1963 yılında Kahire'ye giderek, Mısır lideri Cemal Abdülnasır ile görüştü ve tüm Arap dünyasının o dönemdeki tek önemli siyasi şahsiyeti Nasır'ın Kürt taleplerine desteğini kazandı.

Talabani'nin –zaafları gibi– başarılarının da kendisi için siyasi bir yük haline gelebileceğinin ilk çarpıcı örneğiydi bu. Kürdistan Demokrat Partisi'nde hızla yükselen konumu, askerî alandaki başarılarına ilaveten “Kürtlerin sözcüsü” olarak Nasır nezdinde de elde ettiği etki, bir ara kendisini “oğlu gibi sevdiğini” söylemiş olan Molla Mustafa Barzani ile arasında zaten var olan ayrılık tohumlarının filizlenmesini hızlandırmıştı.

Kürt hareketinde 1940'lı yılların ortasından beri, Molla Mustafa Barzani ve İbrahim Ahmed isimleri arasında iki farklı çizgi kendisini ortaya koymuştu. Molla Mustafa Barzani, gelenekçi ve muhafazakâr yapıyı temsil ediyordu. Toplumsal dayanağını aşiretlerde ve büyük toprak mülkiyetine sahip Kürt beylerinde buluyordu. İbrahim Ahmed ise kentli bir solcu ve önemli bir aydıydı. Kendi özelliklerine uygun biçimde Kürt toplumunun kentli, okumuş ve yeni türemeye başlayan entelijansiyasına hitap ediyordu. Celal Talabani, Kürt siyasetine adımını attığı ilk günlerinden itibaren İbrahim Ahmed'e çok yakın olmuştu ve bu yakınlık onu İbrahim Ahmed'in damadı yapacaktı.

Molla Mustafa Barzani'nin Sovyetler Birliği'nde yaşadığı ve Kürt hareketiyle tüm temasının kesildiği 1947-1958 arasındaki uzun yıllar boyunca, Irak Kürtlerinin siyasi unsurları, Kürdistan Demokrat Partisi ve Irak Komünist Partisi içinde yuvalanmışlardı. İbrahim Ahmed, Kürdistan Demokrat Partisi'nin Genel Sekreteri idi ve Molla Mustafa Barzani'yi “sağcı, gerici ve feodal” olarak görüyordu. Molla Mustafa Barzani-KDP çatlağı, 1961'de başlayan ayaklanmadan sonra Molla Mustafa Barzani KDP Başkanı olmasına rağmen devam etti ve Irak Kürt hareketine damgasını vurdu.

Parti'de Kürtlerin gerek ulusal bir topluluk olarak gerek buldukları her ülkenin içindeki bölünmüşlükleri yansıtan hizip çekişmeleri hiç eksik olmamıştı. Celal Talabani isminin,

Kürt ulusal hareketi içindeki baş döndürücü yükselişle birlikte, 1950'lerin sonlarından itibaren Irak Kürdistan Demokrat Partisi yönetimi İbrahim Ahmed-Celal Talabani ekibi olarak anılmaya başlamıştı. 1961'de Irak'a dönmüş olan Molla Mustafa Barzani'nin Kuzey Irak'ta başlattığı ayaklanma dışarıdan bakanlara birlik görüntüsü verse de, Barzani ile İbrahim Ahmed-Celal Talabani arasındaki eğilim farkları kaybolmamıştı. 1961 Ayaklanması, Abdülkerim Kasım'ın Bağdat'ta Nasırcı-Baasçı ittifakına dayanan bir askerî darbeye 1963'te devrilmesinden sonra durduğu vakit, söz konusu eğilim farkları su yüzüne çıkmaya başladı.

Molla Mustafa Barzani, ayaklanma sayesinde ismini bölgedeki tüm Kürtler üzerinde tartışmasız "ulusal önder" olarak kabul ettirmişti. İbrahim Ahmed-Celal Talabani önderliğindeki Irak Kürdistan Demokrat Partisi'nin örgütsel cenderesine sığamayacak bir konuma gelmişti. Edindiği gücün verdiği hareket serbestisiyle Bağdat yönetimiyle, Parti önderliğine danışmadan sağladığı uzlaşma, İbrahim Ahmed-Celal Talabani ekibiyle köprülerin atılmasını beraberinde getirdi. Barzani, kendi parti merkez komitesini oluşturdu. İki başlı hale gelen partinin karşıt silahlı güçleri arasındaki çatışmayı Barzani kazandı ve İbrahim Ahmed-Celal Talabani ekibi İran'a sığındı.

İran'ın bir süre sonra, çıkarlarını Bağdat'taki Irak rejimine karşı Barzani ile yakınlaşmakta görmesi üzerine, 1964'te Irak Kürt hareketinin iki kanadı arasındaki ortaya çıkan çatlak, 1965'te görünürde tamir edildi ve İbrahim Ahmed-Celal Talabani ikilisi, Barzani'nin kendilerine gösterdikleri yerde oturmaları kaydıyla, denetim altında Irak Kürdistanı'na döndüler.

Taraflar arasındaki çatışma, bir yıl sonra çok daha büyük çapta patlak verdi. Uluslararası ve bölgesel düzeydeki kutuplaşmalar, Irak Kürt hareketine aynen yansdı. ABD ve İsrail'in destekledikleri Şah'ın İran'ı, "sağcı-muhafazakâr" Barzani ile çok yakın ilişkiler kurunca, zaten Kürt hareketi içinde ideolojik bir eksen oluşturan "solcu" İbrahim Ahmed-Celal Talabani ikilisi, Sovyetler Birliği'nin desteğinde bulunan ve kendisini "sosyalist" olarak tanımlayan Bağdat rejimiyle ilişkiye geçmişlerdi. 1963'teki denklem yer değiştirdi. 1966'da Barzani ile Ta-

labani kuvvetleri arasında patlak veren silahlı çatışmayı, silahlı güç dengesinde Barzani'den çok daha zayıf olan Talabani bir kez daha kaybetti ve Bağdat'a çekildi.

Bu gelişme Barzani'nin eline muazzam bir koz verdi. Talabani ve yandaşları üzerine, Kürtlerin "hain" anlamındaki kullandıkları *cahş* etiketi yapııştırıldı ve Barzani destekçileri onlardan "Cahş 66" diye, ya da aşağılayıcı bir vurguyla "Celali", olarak söz etmeye başladılar.

Barzani-Tahran eksenine karşı Talabani-Bağdat eksenini getirenlerle 1970'e dek sürdü. Molla Mustafa Barzani ile Saddam arasında varılan tarihî önemdeki 1970 Anlaşması, Celal Talabani'nin tekrar Kürt topraklarına ve Barzani'nin liderliğindeki harekete geri dönmesinin de kapısını açtı.

Celal Talabani'yi benim tanıdığım, Beyrut'ta karşılaştığım günler, o döneme denk gelmişti. Talabani, Molla Mustafa Barzani ile üç yıldır uzlaşmış görünüyor ve onun Beyrut Temsilcisi resmî sıfatını taşıyordu. Ama Beyrut'a geliş nedeninin Molla Mustafa'nın denetiminden uzaklaşmak ve daha da önemlisi onun tarafından gelmesi muhtemel bir suikasttan kurtulmak ile ilgili olduğunu, Beyrut buluşmamızın üzerinden yıllar geçtikten sonra yakın çevresinden duyacaktım.

Saddam ile Barzani arasında varılan 1970 Anlaşması'nın özellikle Kerkük nedeniyle çökmesi, Kürtleri tekrar Barzani önderliğinde 1974'te silahlı ayaklanmaya taşıdı. Amerika-İran-Barzani eksenini yeniden ve etkili biçimde oluşturdu. Kürt ayaklanması bir yönüyle de, 1973'teki Arap-İsrail Savaşı nedeniyle uluslararası sistemde önemi ve rolü çok artan OPEC'in iki büyük aktörü, Körfez'in iki güç merkezi İran ile Irak arasındaki bir savaş gibiydi.

İşte bu noktada bir başka önemli OPEC üyesi ve 1970'lerde Üçüncü Dünya ve Bağlantısızlar Hareketi'nin lider ülkelerinden biri sayılan Cezayir devreye girdi. Amerika'nın dış politika maestrosu Henry Kissinger'ın da onayladığı bir uzlaşmayla İran ile Irak, aralarındaki Şattülarap sorununu Cezayir'de imzaladıkları anlaşmayla çözdüler.

Irak'ın, Şattülarap'ta İran'a verilen taviz karşılığında ödenme-

sini istediği tek fatura vardı: Tahran'ın Irak'ın kuzeyindeki Kürt ayaklanmasına sağladığı desteği kesmesi.

O destek kesildi. İran, Irak Kürdistanı ile sınırını kapatınca, ayaklanma, Kürt tarihinin en büyük trajedilerinden birine yol açarak ağır bir bozguna uğratıldı. Kürt siyasi hareketi ezildi. Yarım yüzyıla yakın bir süre tüm Kürt ulusal hareketinin tartışmasız bir numaralı şahsiyeti Molla Mustafa Barzani'nin uzun siyasi kariyeri feci bir yenilgiyle noktalanmış oldu.

Ezilen Kürt siyasi hareketi paramparça olurken, o parçalanmış halinden, iki ana gövde üretti. Birinin üzerine, Molla Mustafa Barzani'nin günahlarını artık sırtında taşımasına gerek kalmayacak şekilde büyük yenilgiden bir meşruiyet üreten Celal Talabani oturdu. Diğer yıllar süren çalkantılar sonrasında, Molla Mustafa'nın iki oğlu İdris ile Mesut'un çevresinde Irak Kürdistan Demokrat Partisi adıyla yeniden oluştu. Mesut Barzani, kendisinden üç yaş büyük, ayrı anadan ağabeyi İdris'in 1987'de beklenmedik ölümü üzerine, Irak Kürdistan Demokrat Partisi'nin tek lideri oldu.

Celal Talabani, 1975'teki bozgunun çok kısa bir süre sonra, Şam'da Kürdistan Yurtseverler Birliği'ni kurdu. Celal Talabani, 1970'lerin ortalarından itibaren, Beyrut'tan ayrılarak Şam'da yaşamaya başlamıştı. O günden bugüne, 1975'te Kürdistan Yurtseverler Birliği'nin kurulmasıyla birlikte Celal Talabani adını dünyada duymayan, bilmeyen kalmadı.

Celal Talabani'yle, tanıştığım ve birlikte geçirdiğimiz o Beyrut gününden on sekiz yıl sonrasına kadar hiçbir yerde karşılaşmadım. On sekiz yıl boyunca, hiçbir şekilde irtibatımız da olmadı. Ancak, Beyrut'taki tanışmamız, on sekiz yıl sonra en çok Kürt'ün yaşadığı, Kürt haklarının en fazla ayaklar altına alındığı ülkede, Türkiye'de, en büyük tabulardan birinin kırılmasına büyük katkıda bulundu.

Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal ile Celal Talabani arasındaki bağlantıyı 1991 yılında kuran ben oldum.

Turgut Özal-Celal Talabani arasında kurulan ilişki, Türkiye'nin Cumhuriyet tarihinin altmış sekiz yıllık buzlarını kırdı...

IV

ÇANKAYA KAVŞAĞI

Onları yarattığımız sıradaki aynı düşünce tarzını kullanarak, sorunları çözemeyiz.

– Albert Einstein

Çankaya Köşkü'ne, Türkiye Cumhurbaşkanı'nın makamına hayatımda hiç girmemiştim. O gün ilkti. 6 Şubat 1991 Çarşamba. Turgut Özal, saat 12'de beni bekliyordu.

İki gün önce gece yarısı onu aramış, Irak muhalefet liderleriyle temas etmek için yurtdışına gideceğimi, gitmeden önce kendisiyle görüşmeye ihtiyacım olduğunu söylemiştim. Dikkatle dinlemiş ve çok geciktirmeden bir randevu günü ve saati belirleyeceğini ve bunu bana ileteceğini bildirmişti. Gerçekten de, telefonda görüşmemizin üzerinden yarım saat ancak geçmişti ki, Köşk'ten gelen bir telefonla, Cumhurbaşkanı'nın iki gün sonra saat 12'de beni Ankara'daki makamında bekleyeceğini öğrenmiştim.

Kader çizgimin önemli bir istasyonuna vardığımdan o an için habersiz, üstelik kayıtsızdım; tam saatinde Köşk'ün kapısından içeri girdim.

Çankaya Köşkü'ndeki o görüşmemizin beni Türkiye Cumhurbaşkanı'nın özel danışmanlığına taşıyacak yolu açacağını,

elbette, aklımdan bile geçirmemiştim. Türkiye Cumhurbaşkanı'nın adı Turgut Özal ise, benimki gibi bir siyasi arka plana sahip bir kişinin, böyle bir şeyi aklımdan geçirebilmesi zaten düşünülemezdi.

Turgut Özal adını, ben ve benim gibi 1960'ların ikinci yarısındaki ve 1970'li yılların başlarındaki genç Marksist eylemciler, 1967-1971 yıllarındaki göreviyle ilgili olarak, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarı sıfatını taşıyan bir bürokrat olarak işitmiştik. Bizlerin nezdinde, kardeşi Korkut Özal ile birlikte Süleyman Demirel başbakanlığındaki Adalet Partisi hükümetine muhalif basının uygun gördüğü sıfatla "Takunyalı Kardeşler"den biriydi. "Takunyalı Kardeşler", her iki Özal'ın İslami eğilimlerini vurgulamaya yönelik alaycı ve aşağılayıcı bir sıfattı; 1970'lerde Türkiye'deki sol, İslami eğilimdeki kişilere olabildiğince uzak ve üstelik de karşıydı.

Turgut Özal, 1971'de gittiği Dünya Bankası'ndan Türkiye'ye döndükten sonra, ülkenin en önde gelen iki büyük kapitalist ailesinden biri olan Sabancı Holding'in Genel Koordinatörü ve 1970'lerin ortalarında MESS (Madenî Eşya Sanayicileri Sendikası) Başkanı olarak adını bir kez daha duyurdu.

Ona izafe edilen İslami kimliğine, bir de kapitalistlerin gözde temsilcisi olarak algılanması eklenmişti. Ardından, yine bir Süleyman Demirel hükümetinde hem DPT Müsteşarı ve hem de Başbakanlık Müsteşarı olarak devlet bürokrasisinin en tepesine çıktı. 1977 seçimlerinde ise Necmettin Erbakan'ın Millî Selamet Partisi'nden İzmir milletvekili adayı olmuştu. Dolayısıyla, 12 Eylül 1980 Askerî Darbesi'nin ardından kurulan hükümette yerini korumuş ve üstelik ekonomiden sorumlu başbakan yardımcısı sıfatını üstlenmiş olan Turgut Özal'a en ufak bir ilgi ve yakınlık duymam için hiçbir sebep yoktu.

Özal ile, 1983'te Anavatan Partisi'ni kurup seçimlere katılmasına izin verildiğinde, yeni siyasetçi adaylarının gazeteleri dolaşıp destek elde etmeye çalıştıkları sırada ilk kez karşılaşmıştım. Zihnim Turgut Özal ismine kapalı olduğu için üzerimde hiçbir iz bırakmadığını hatırlıyorum. İkinci kez, yeni kurulan partisinin düzenlediği bir iftar yemeğinde karşılaştık. Gelip

masamıza oturmuştu ama ondan çok, o akşam orada Mesut Yılmaz'la karşılaşmış olmam aklımda daha fazla yer etmişti. Mesut Yılmaz, üniversitede bir sınıf küçüğüm ve askerlik arkadaşımı. Onu orada gördüğüm vakit çok şaşırdığımı, "orada ne aradığını" sorduğumu, "parti kurucularından biri olduğu" cevabını alınca, daha da şaşırdığımı hatırlıyorum. O gece, Turgut Özal'ın Anavatan Partisi'ni ciddiye almak için kendimce hiçbir sebep kalmamıştı.

Anavatan Partisi, 1983 yılında büyük bir başarı gösterip seçimleri kazandığında ve Turgut Özal art arda Türkiye'nin çehresini değiştiren reformları uygulamaya koyulduğunda bile, benim dikkatim o yöne dönmedi. Ömrümün önemli bir bölümü, 1979'da İslam Devrimi'ni gerçekleştirmiş ve 1980'de Irak ile amansız bir savaşa tutuşmuş olan İran'da ve Filistin Kurtuluş Örgütü'nün merkezi olduğu için çoğunlukla Lübnan'da ve Ortadoğu coğrafyasında geçiyordu. İran-İrak bir yandan, Filistin-İsrail çatışması ve Lübnan İç Savaşı diğer yandan, tüm zihnî enerjimi ve zamanımı alıyordu. Amerika-Suudi Arabistan ekseninin Türkiye uzantısı olarak gördüğüm ve önyargılı olduğum Turgut Özal'a ayıracağım zamanım yoktu.

Turgut Özal, bütün bu önyargılarla kafamda kendisine ilişkin şablonu bozmaya başlıyordu. İran-İrak Savaşı konusunda rol alarak iki ülkeyle birlikte ilişkilerini eşit düzeyde sürdürebilen bir başka devlet adamı yoktu. Ayrıca, uluslararası sistemin vebalı muamelesi yaptığı İran ile ilişkileri geliştirmeye bakıyordu. İçinde onlarca iş adamı, koca Airbuslarla dış ziyaret tarzını o başlatmıştı ve ekonominin arkasına siyaseti takarak sürekli dışa açılıyordu. İran da bu dış ziyaret trafiğinden en fazla nasibini alan ülkelerden biriydi. Yaptıkları kafamda oluşmuş "Amerika-Suudi Arabistan ekseninin Türkiye uzantısı" şablonuna uymuyordu.

Turgut Özal neydi, tam da cevabını bulamıyordum.

Turgut Özal'a ilişkin asıl zihnî sarsıntım, üçüncü kez karşılaştığımız ve baş başa bir saati aşkın konuşabildiğimiz bir yolculukta gerçekleşti. Türkiye Cumhuriyet tarihinde bir Türk Başbakanı'nın ilk kez Suriye'yi ziyaretinde. 15 Temmuz 1987.

Turgut Özal'ın Suriye ziyaretine ona en muhalif gazete olan *Cumhuriyet* adına katılıyordum. Genellikle onun yurtdışı gezilerine ya genel yayın yönetmeni Hasan Cemal ya da Ankara temsilcisi Yalçın Doğan giderdi. Gidilecek yer Şam, ele alınacak konu PKK ve Abdullah Öcalan olunca, böylesine muhataralı içerikte bir geziye benim katılmam uygun görülmişti. Bir gazetecilik dürtüsü ile, Özal'ın diplomat dış politika danışmanı, okul arkadaşım Cem Duna'dan Başbakan ile ziyaret öncesi, gazetede yayımlanmak için özel bir mülakat ayarlamasını rica etmiştim. Turgut Özal'dan, ANAP'lı danışmanı Güneş Taner ile istediğim mülakatı yapabileceğim cevabı gelmişti. Ben de "Güneş Taner, Turgut Özal değil ve Türkiye Başbakanı sıfatı taşıyor," diye reddetmiştim. Cem, mülakat için uğraşmaya devam ediyordu. Ziyaret öncesi son gece Ankara'da Cem Duna, Güneş Taner ve Güneri Cıvaoğlu bir yemekte buluştuk. Güneri Cıvaoğlu erken kalktı. Gece yarısına doğru hâlâ Özal ile özel görüşme imkânı vardı. Bakanlar Kurulu toplantısının bitmesini bekliyorduk. PKK'nin artan silahlı eylemlerine karşı koymak için, merkezi Diyarbakır'da olmak üzere ilk kez "Olağanüstü Hal Bölge Valisi" uygulamasına gidilecek ve Hayri Kozakçıoğlu vali olarak atanacaktı. PKK eylemlerinin dayanılmaz ölçüleri vardı düşünülüyordu. Turgut Özal'ın Şam ziyaretinin asıl amacı da PKK konusu üzerinde odaklaşmaktı. PKK kadroları Suriye himayesinde, Suriye kontrolündeki Lübnan'ın Bekaa Vadisi'nde eğitim görüyor, PKK lideri Abdullah Öcalan Şam'da ikamet ediyordu.

Gece yarısına doğru, Turgut Özal'dan "gece çok geç olduğu ve sabah erkenden yola çıkılacağı için özel görüşmemizi gerçekleştiremeyeceğinden" ötürü benden özür dilediği, mülakatı ileri bir tarihte yapabileceğimiz haberi geldi. Haber gelene dek, ben ağzımı açmış Suriye'ye, rejiminin yapısına, siyaset anlayışına dek bir sürü şey anlatmıştım. Cem Duna, beni dinledikten sonra, "Bunları Başbakan'a anlatsana." demişti. Nerede, nasıl anlatacağımı sormamıştım bile.

Ertesi gün yani 15 Temmuz 1987'de Turgut Özal ve beraberindeki heyeti Şam'a götürecek uçak havalandığında, uçakta-

ki gazetecileri bir heyecan dalgası sarmıştı. O tarihe dek, Türk iç politikasında korkutucu, esrarengiz bir kuruluş olarak nam salan Millî İstihbarat Teşkilatı'nın Müsteşar Yardımcısı Hiram Abas, ilk kez adıyla, sanıyla, sıfatıyla resmî heyet mensubu olarak uçakta yerini almıştı ve ismi seyahate katılan herkesin isimlerini ve sıfatlarını, Şam'da hangi otelde, hangi odada kalacaklarını içeren başbakanlık kitapçığında yazılıydı. Turgut Özal çok kısa bir süre önce, Türk politikasında pek rastlanmadık bir işlemi yürürlüğe koymuş, Genelkurmay Başkanlığı'na gelmesi beklenen Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Necdet Öztörün'un önünü kesmiş ve yerine "sivil otoritenin tercihi" olarak daha ast konumdaki bir başka orgenerali, Necip Torumtay'ı getirmişti. Hiram Abas'ın o tarihe dek Silahlı Kuvvetler'in kontrolünde bulunan MIT'i de "askerî etkiden kurtaracağı" ve "sivilleştirileceği" söylentileri dolaşıyordu. Turgut Özal'ın MIT Müsteşarlığı için adayının Hiram Abas olduğu da biliniyordu. Dolayısıyla, Hiram Abas'ın böyle bir resmî gezide yer alması ve kamu önüne çıkması, Özal'ın Türkiye'nin "de-militarizasyonu" sürecinde kararlı olduğunun bir göstergesi olarak algılanmıştı. Bütün gazeteciler Hiram Abas'ın ön koltukta oturanların hangisi olduğunu tahmin etmeye gayret gösteriyor, aralarında bir fıslıtlı dalgası yayılıyordu.

O sırada, ön bölmeden Cem Duna çıktı ve eliyle öne doğru gelmemi işaret etti. Daha uçağın kemer ikaz ışıkları sönmemişti, uçak göğe tırmanmaya devam ediyordu. İnanamadım ama kayıt cihazını elime alarak, meslektaşlarımın arasından süzülerek uçağın ön bölmesine geçtim. Uçağın sol tarafının en önünde ikili bir geniş koltuk grubunun koridor yanında oturan Başbakan'ın sol yanındaki koltuk boş bırakılmıştı. Önüne de bir masa yerleştirilmişti.

Turgut Özal, yanına oturmam için işaret etti. Oturur oturmaz, "Yayımlanmak üzere görüşeceğimize göre kayıt cihazını kullanmam da bir sakınca yok, değil mi Sayın Başbakan?" diye söze girdim. Turgut Özal, "Ben soracağım, siz konuşacaksınız. Size Suriye'yi sormak istiyorum," karşılığını verdi.

Şaşırmıştım. Anlaşılan Cem Duna, ona bir gece önceki Suri-

ye konuşmamızı aktarmış, Turgut Özal da kendisine nakledilenlerle ilgilenmişti.

Elimle, sağ çaprazımızda oturan Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu ile iki arka sırada bulunan MIT Müsteşar Yardımcısı Hiram Abas'ı işaret ederek, "Siz başbakansınız. Burada dışişlerinden istihbarat örgütüne, devletin en önemli kurumlarının yetkilileri var. Benim mütevazı gazeteci gözlemlerimle size anlatacaklarımın ne önemi olabilir ki?" diye şaşkınlığımı itiraza dönüştürmeye çalıştım.

Turgut Özal hiç beklemediğim bir tepki verdi: "Uzmanlık uzmanlıktır. Siz, o bölgeyi iyi biliyorsunuz. Hem devlet kurumlarının bana doğru bilgi aktardığını siz nereden biliyorsunuz?"

Kendisine amansız muhalif bir gazetenin temsilcisine bu sözleri sarf etmesi, yayımlandığı takdirde haftalar boyu, belki daha uzun süre Turgut Özal'ın başına bela olacak nitelikteydi. Beni tanıdığı söylenemezdi; öyleyse nasıl oluyordu da böyle konuşabiliyordu?

Turgut Özal'ı sonraki yıllar içinde çok yakından tanıdığım da o gün beni şaşkınlığa sevkeden bu sözlerinin açıklamasını da bulabildim: Aklından geçenler büyük bir süratle, neredeyse aynı hızla dilinde sözcüklere dönüşüyordu ve bu özelliği hakkında, zaman zaman patavatsız olduğuna dair bir izlenime yol açıyordu. Ama Turgut Özal'a haklı olarak "tabu yıkan" sıfatını kazandıran da bu özelliği olsa gerekti. Söylenmesine alışık olunmayanı, beklenmeyeni, aklından geçtiği anda ansızın söyleyivermesi.

Ama, esas olan, daha sonra tanıyacağım Turgut Özal'da bulduğum en çarpıcı özellik olan müthiş özgüveni idi.

O şaşırtıcı tepkisini verdikten hemen sonra, ilk sorusuna giriverdi: "Suriye'nin ikinci adamı kim? Abdülhalim Haddam mı? Haddam, Sünni değil mi?"

Bir kere daha şaşırdım. Ortadoğu'nun "kodları" ile konuşan, bu "kodlar"ın idrakında olan bir Türk devlet ve siyaset adamına ilk kez rastlıyordum. Ani refleksiyle cevapladım:

"Suriye'de ikinci adam yok. Üçüncü, dördüncü, beşinci, altıncı adam da yok hatta. Yedinci sırada birkaç adamdan söz edi-

lebilir. Evet, Cumhurbaşkanı Yardımcısı Abdülhalim Haddam Sünni'dir ama bunun o kadar önemi yok. Rejimde sıfat sahibi Sünni sıkıntısı yok zaten. Savunma Bakanı Mustafa Tlas ile Genelkurmay Başkanı Hikmet Şehabi de Sünni. Ama bütün bunlar rejimin Alevi-Nusayri karakterini değiştirmiyor. Suriye'de önemli olan istihbarat kuruluşları. Bunların başında Nusayri-ler var. Hem Haddam, Baniyaslıdır. Kıyı Sünnisi. Rejimin yönetici eliti Lazkiyelidir. İbn Haldun'un asabiyye teorisini bilirsiniz. Suriye gibi ülkeler Batı siyasal biliminin kavramlarıyla anlaşmaz. İbn Haldun, bize daha iyi bir metodoloji sunuyor. Ülkenin yöneticileri kıyı şeridi asabiyyesinden. Oysa, Suriye'nin geleneksel iki merkezi, siyasi, ticari ve kültürel anlamda Şam ve Halep'tir. Her ikisi de Sünni merkezleridir. Suriye'deki karar verme mekanizmasında, Şam ve Halep Sünni asabiyyesi, ticaret burjuvazisi diyelim, yeterince temsil edilmiyorlar. Sorun burada..."

Turgut Özal'ın İbn Haldun'dan haberi olmadığından adım gibi emindim. Onu etkilemek amacıyla İbn Haldun ve asabiyye teorisinden söz etmiştim. Etkilendi de. "Suriye ticaret burjuvazisi"nin Şam ve Halepli olmasıyla özellikle ilgilendi. Bana bu olguyu bir kez daha teyit ettirdikten sonra, arka koltuklardaki resmî heyet mensuplarından birini çağırdı, "Şam'daki konuşma metnime, Şam ve Halep Sünni tüccarlarına mesaj niteliğinde bir bölüm ekleyelim," talimatını verdi.

Diyalogumuz daha en başında işlevsel bir nitelik kazanmış ve bir başbakan-gazeteci sohbetinin çerçevesini aşmıştı. Öyle bir rahatlık elde etmiştim ki, haddimi aşmak sayılabilecek bir öneriyi fütursuzca ve ukalaca bir tarzda dillendirdim: "Bu arada, Hafız Esad ile görüşmenizde sakın Apo'yu teslim etmelerini talep etmeyin!" Turgut Özal, gözlerinde iri gözlüğünün kalın camları arasından açıkça gördüğüm hayret nazarlarıyla "Niçin?" diye sordu.

– Çünkü siz Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı'sınız. Osmanlı padişahı ya da veziriazamı gibi bir konum, Suriye nezdinde. Suriye bizim eski Şam vilayetimiz. Suriye Devlet Başkanı, size nisbetle Şam beylerbeyi ya da valisi sayılır. Bir Osman-

lı hükümdarı, valisi ya da beylerbeyinden karşılanmayacak, elde edilemeyecek bir talepte bulunmaz. Hafız Esad, Apo'yu asla teslim etmez. Çünkü bu rejim bir azınlık rejimi. Tüm azınlık gruplarıyla ilişki kurmayı, her birini kendisi için bir "kart" olarak elinde tutmayı kendi varoluşu ve devamlılığı için mutlak bir şart olarak görüyor. "Apo kartı" nı size teslim etmesi, varoluş mantığına ve buna dayalı politikasına aykırı. Eğer, "Apo ya da PKK kartı" nı masadan çekip, cebine sokmasını, masada değil, cebinde tutmasını sağlarsanız müthiş bir diplomatik başarı elde etmiş olursunuz. Ama teslimini istemeyin, çünkü vermez. Alamayacağınız bir şeyi Türkiye Başbakanı olarak da istememelisiniz.

Turgut Özal bu sözlerime karşılık vermedi. Ama bir süre sonra, kendisiyle bir yurtiçi gezisine katılmış olan bir meslektaşım, Özal'ın kendisine, "O çocuğun bana yolda söyledikleri Şam'da aynen çıktı," dediğini, bana nakledecekti.

Hafız Esad, Türkiye'nin siyasi-askerî baskısı sonucunda 1998 Sonbaharında Abdullah Öcalan'ı Suriye'den çıkarttı ve "PKK kartı" nı da terk etti. Bazıları, sonucuna bakarak, bunun çok önceden yapılması gerektiğini savundular. Oysa bu mümkün değildi.

1999 yılında Soğuk Savaş biteli neredeyse on yıla yaklaşmış ve Soğuk Savaş'ın bitmesinin sonuçları hissedilmeye başlamıştı. Hafız Esad, Sovyetler Birliği'nin güvenlik şemsiyesini yitirmiş ve Amerika Birleşik Devletleri'nin tek kutuplu (*unipolar*) uluslararası sistemin merkezine tartışmasız yegane süperdevlet olarak yerleştiği bir ortamda, İsrail karşısında kendisini daha zayıflamış hissediyordu. Ayrıca, 1991 Körfez Savaşı'nda Irak'ın Kuveyt işgaline karşı Amerika'nın başını çektiği uluslararası koalisyonda da yer almıştı. Şartlar radikal biçimde değişmişti. "PKK kartı" Hafız Esad açısından eski değerini kaybetmişti. Kâr getirecek bir hisse olmaktan çıkıp, bir yük olmaya başladığı bile söylenebilirdi. Hafız Esad'ın 1998'de Abdullah Öcalan'dan vazgeçebilmesi, Soğuk Savaş sonrası dünyanın oluşumunu isabetli okumasının bir sonucuydu. Saddam Hüseyin'in okuyamamasının Irak'ın ve kendisinin başına getirdi-

ği beladan, Hafız Esad, Suriye'yi ve kendisini böylece sakınabilmişti.

Hafız Esad, 1987'de Abdullah Öcalan'dan vazgeçemez ve PKK'yı terk edemezdi.

Nitekim vazgeçmedi ve terk etmedi de... Turgut Özal'ın ilk gezisinde Abdullah Öcalan'ın Suriye'de olduğunu bile reddetti. O ismi sanki ilk kez duymuş gibi davrandı.

Şam'da ilk gün öğle yemeği saatinde kaldığımız Meridien (daha sonra Dedeman oldu) Oteli'nin yemek salonunda, İçişleri Bakanı Yıldırım Akbulut'u, Emniyet Genel Müdürü Saffet Arıkan Bedük, MIT Müsteşar Yardımcısı Hiram Abas ve Dışişleri'nden Solmaz Ünaydın'la yemek yerken görünce şaşırmıştık. O saatte Suriyeli muhataplarıyla toplantıda olmaları gerekmiyor muydu? Meğer toplantı çok kısa sürmüştü. Yıldırım Akbulut, yanına gidip oturduğumuzda Hiram Abas'ı işaret etti ve "Sizce olanları anlatsın," dedi. "Sırlarla ve gizlilikle dolu" geçeceği sanılan gezinin en "gizemli" konuların görüşüleceği Güvenlik Komitesi toplantısında hiçbir şey konuşulamamıştı. Hiram Abas'ın anlattığına göre, Suriyeliler, Abdullah Öcalan'ın adı telaffuz edildiğinde, bu konuda konuşmayı, Öcalan'ın Suriye'de bulunduğu ya da Suriye'nin bilgisi altında olduğunun kanıtı sayılabileceği gerekçesiyle, reddetmişlerdi. Bir de karşı atığa geçmişler ve Suriye'de rejim karşıtı Müslüman Kardeşler'in Türkiye sınırları içindeki faaliyetlerinden şikâyet etmişlerdi.

Hiram Abas, "Bunun üzerine Öcalan'ın kaldığı adresleri içeren dosyayı 'bir ara bakarsınız' diye masaya bırakmak istedik, ona bile ellerini sürmediler," diyerek, PKK konusunda o gün Şam'da ortaya çıkan tikanıklığı anlattı.

Hiram Abas öğle yemeği sırasındaki sohbetin devamında bana Suriye'nin Lübnan'daki kuvvetlerinin komutanı olan General Gazi Kenan'ın yakın dostu olduğunu söyledi. "Geçenlerde Türkiye'de beraberdik," dedi. Türkiye-Suriye güvenlik birimlerinin bu derece yakın ilişkileri olduğunu bilmiyordum. Hiram Abas da benim ismen elbette gayet iyi tanıdığım General Gazi Kenan'ı¹ şahsen tanımıyor olmama hayret etmişti. "Bir Ortado-

1 Gazi Kenan (1942-2005) Suriye'nin 1982-2002 arasında Lübnan'daki "güçlü

ğu uzmanı olarak Gazi Kenan ile nasıl hiç görüşmemiş olabilir-
dim?” Hiram Abas’a, Suriyeli güvenlik yetkilileri ile bu tür ya-
kınlığın yanı sıra İsrail istihbarat örgütü Mossad ile ilişkilerini
de hatırlatarak, Türkiye’nin bölgede ilginç bir konumu olduğu-
nu söylediğimde, beni bir kez daha hayrete düşüren bir tepki
verdi ve “İsrailliler istihbarat alanında işbirliği çok zor bir ül-
kedir. Zırnık vermezler,” dedi. Bizler, hep aksini düşünürdük.
Bu, Hiram Abas ile ilk ve son diyalogum oldu. Turgut Özal’ın
MIT’i sivilleştirme adayı, 1990 yılında hiçbir zaman aydınlatıla-
mayan bir suikast sonucunda İstanbul’da öldürüldü.

Hiram Abas’ın o gün Suriye yetkililerinin PKK’ye ilişkin tav-
rına ilişkin olarak, biraz da alaycı bir dille Yıldırım Akbulut ve
diğer Türk yetkililer önünde bir grup Türk gazetecisine anlat-
tığı inanılması zor duruma, daha sonra kendi gözlerimle tanık
olacaktım. Ocak 1993’te Başbakan Süleyman Demirel’in Şam
ziyaretine katılıyordum. Demirel’in Hafız Esad ile görüşmesi
uzayıp, Esad, kendisinin onuruna akşam yemeği vermeden bı-
rakmayacağını ve beraberinde gelen herkesin de davetli oldu-
ğunu söyleyerek ısrar edince, uçağın içinde Türkiye’ye dönmek
üzere Başbakan Demirel’i bekleyen bizler, apar topar Mezze’de-
ki yeni ve görkemli Başkanlık Sarayı’na götürülmüştük.

Hafız Esad, bir çeyrek yüzyıldır fotoğraflarından gayet iyi ta-
nıdığım, yüzünde pek görmediğim sevecenlikte bir ifadeyle he-
pimizin ellerini sıkmişti. Hafız Esad ile Süleyman Demirel’in
ancak birkaç metre ötesindeki bir masaya Hasan Cemal ile bir-
likte yerleşmişim. Masamızda birkaç Suriyeli bakan da vardı.
Bir ara, Süleyman Demirel cebinden bir kâğıt çıkartarak, Hafız
Esad’a gösterdi. Hafız Esad’ın yüzüne bir hayret ifadesi yerleş-
ti. Yarım dakikaya yakın bir süre Demirel’in kendisine uzattığı
kâğıda bakakaldı ve kafasını kaldırıp başbakanını çağırırdı ve kâ-
ğıdı ona da okuttu. Yüzüne kesin talimat verir bir ifade yerleş-
tirerek, “gereğinin yapılması”nı talep eder gibi yaptığı, mimik-
lerinden ve jestlerinden belliydi. Zaten öyle de olmuş. O gece

adamı”, istihbarat şefi. 2002’de Şam’a geri çekildi. 2005’te İçişleri Bakanı iken,
Refik Hariri suikastı ertesinde Başşar Esad ile ters düştü. İntihar ettiği iddia
edilse de, Suriye rejimi tarafından öldürüldüğüne inanılıyor.

Türkiye'ye dönerken, uçakta yaptığımız sohbet sırasında, Demirel'in Hafız Esad'a uzattığı kâğıdın Abdullah Öcalan'ın adreslerinin yazılı olduğu bir belge olduğunu öğrendik.

2010 yılının Şubat ayında Şam'da beni dolaştıran Türkiye Büyükelçiliği'nin o günleri de yaşamış şoförü, bana Abdullah Öcalan'ın yaşadığı binayı gösterdiğinde gülümsemekten kendimi alamadım. Demek ki Abdullah Öcalan, Şam'a gittiğimizde kaldığımız ya da Türk resmî heyetlerinin kaldıkları mekânlardan yaya olarak beş on dakika uzaklıkta yaşıyordu. Nerede kaldığını elbette Türk güvenlik birimleri de, Suriyeli muhatapları da hep biliyorlardı ama bu konu bir türlü görüşüleliyordu.

Şam'a ayak basan ilk Türk başbakanı olan Turgut Özal, Abdullah Öcalan'ın teslimi ve PKK'den Suriye desteğinin çekilmesi konusunda sonuç alamayacağını idrak ederek, Suriye'ye bu konuda dolaylı bir mesaj vermek istemiş ve Türkiye'nin büyüyen ekonomik gücü ve bunun stratejik anlamı üzerinde durmuştu.

Suriye, Türkiye ile ilişkilerini Turgut Özal'ın koyduğu o perspektife göre değerlendirmeli ve dolayısıyla PKK ile ilişkilerini de o perspektifin içinde düşünmeliydi. Özal, Suriye'den Şam'ı tatmin edecek ve gelecekte işbirliği kapılarını aralayacak bir su anlaşması imzalayarak Türkiye'ye döndü.

Abdullah Öcalan ve PKK konusunda ise, giderken valizimizde ne taşıyorsak döndüğümüzde de o vardı. Valiz boştu.

Türkiye Başbakanı'nı ve beraberindeki kalabalık heyeti taşıyan uçak 15 Temmuz 1987 günü öğle saatlerinde Şam'a doğru alçalmaya başladığında Turgut Özal'ın yanından ayrıldım. Cem Duna, "sunumu"nun Başbakan nezdinde "iyi" çıkmasından pek mutlu görünüyordu.

Ben de mutluydum. Ankara-Şam arası o sohbette, yıllarımı verdiğim Ortadoğu hakkında bakış açısı bakımından aynı dalga boyunda olabileceğimi sezdiğim bir Türk siyaset adamıyla ilk kez karşılaşmıştım. Turgut Özal'ın kavrayışının keskinliğini ve daha sonra çok sözü edilecek olan vizyonunun ipuçlarını da orada yakaladım.

Başbakan Turgut Özal ile Suriye seyahatinde kurduğum iliş-

ki, 1988 yılında İsviçre’de Davos’ta Yunanistan Başbakanı Andreas Papandreu ile tarihi buluşmasında; aynı yılın ilk çeyreğinde birer ay ara ile yapılan Tahran ve Bağdat ziyaretlerinde ve kendisine karşı düzenlenen suikastın hemen öncesinde yaptığı Atina ziyaretlerinde de sürdü. Özal’ın o dönemdeki bütün önemli ziyaretlerine katıldım.

Ama 1988’in ikinci yarısından itibaren Irak’ın Kuveyt’i işgal ettiği ve Körfez Krizi’nin patlak verdiği 2 Ağustos 1990’a kadar geçen iki yıllık süre içinde yollarımız hiç kesişmedi.

Körfez Krizi’nin ortaya çıkması Türkiye’yi bir kavşak noktasında bırakmıştı. Bir yanda NATO müttefiki Amerika, diğer yanda komşusu ve iki numaralı ticaret ortağı Irak’ın arasında kalakalmıştı. İkinci Dünya Savaşı’na girmemeyi becermiş olan İsmet İnönü’nün şekillendirdiği dış politikasıyla, on yıllardır pro-aktif olmamayı benimsemiş böyle bir ülkenin, ne yapıp edip, “tarafsızlık” politikası gütmesi ve elini ateşten uzak tutması beklenirdi. Ülkenin tüm kurumları zaten bu anlayışa göre şartlanmışlardı.

Türkiye’nin başında bu statükoyu bozmaya hazır ve istekli bir cumhurbaşkanı bulunduğunu, Turgut Özal’ı, kimse hesaplamamıştı.

Başbakan koltuğunda, kendisine geçici gözüyle bakılan ve siyaseten silik bir şahsiyet olduğunda üzerinde hemen herkesin ittifak ettiği Yıldırım Akbulut oturuyordu. Cumhurbaşkanı’nın başbakanları aşarak ülkenin en önemli dış politika tercihlerinde dizginleri eline alması Türkiye’de çok partili dönemden beri pek görülmemişti. Pek görülmemiş şey gerçekleşti ve Körfez Krizi’nin hemen başında Turgut Özal sahneye çıktı, ipleri eline aldı ve Türkiye’yi, alışılmadık ve kimisine göre riskli bir dış politika güzergâhına, Amerikalıların “single-handed” diye tanımladığı bir tarzda, tek başına soktu.

İlk gününden itibaren, Turgut Özal’ın Körfez Krizi’nde izlediği politikanın, Türk basınında en ateşli savunucularından biri oldum.

Her açıklaması, her siyasi duruşu, her attığı adım bende heyecan uyandırıyordu. Bununla birlikte, Özal’ın hararetle des-

teklediğim Irak krizi politikası, Türkiye içinde hiç popüler değildi. Devletin içinden ve kamuoyundan kuşkuyla, hatta tepkiyle karşılanıyordu.

Irak'ın Kuveyt'i işgal ettiği Ağustos ayı içinde, Özal Antalya'da Sheraton Oteli'nin açılışında eski danışmanı, o sırada Cenevre'de BM nezdinde Türkiye Büyükelçisi olan Cem Duna'yla karşılaşmış. Cem, onun halini hatırını sorduğunda "Çok canım sıkılıyor Cem," demiş, "kimse ne yapmak istediğimi anlamıyor. Beni anlayan bir kişi var. Bir gazeteci. Öyle ki, sanki kafamın içini okuyor. Hatta, benim bir hafta sonra atmayı tasarladığım adımı, henüz atmamış olduğum için bir hafta öncesinden eleştiren yazılar bile yazıyor. Üstelik benimle hiçbir teması da yok. Kendisiyle hiç görüşmedim. Nasıl oluyor beni okuyabiliyor ve bunları yazabiliyor, şaşırıyorum."

Cem Duna, "Kim o?" diye sorunca, "Cengiz Çandar," cevabını vermiş. "Güneş'te yazıyor. Nerede, ne yaptığını bile bilmiyorum."

Cem Duna, bunun üzerine, "Tanırsınız onu. Hani, Şam'a giderken yolda konuştuğunuz arkadaşım. Size ben tanıştırmıştım," diyecek olmuş. Turgut Özal, birden hatırlamış, "Haa o mu?" diye tepki vermiş, "Nerede o?"

Bunun üzerine Cem, benim bir can güvenliği sorunu yaşadığımı ve o sırada Amerika'da bulunduğumu Cumhurbaşkanı'na söylemiş.

Gerçekten de, Körfez Krizi'nin patladığı dönem, hayatımdaki ilk ölüm tehdidini aldığım bir zaman dilimine denk gelmişti. İstanbul Emniyeti'ne edilen bir telefonla öldürüleceğim bildirilmiş, Emniyet önlem almamı istemişti. Nasıl bir önlem alacağımı kestirememiştim. Doğal yaşam alanımı terk etmek ilk aklıma gelen önlem olmuştu ve Kıbrıs'a gitmiştim. Çalıştığım gazetenin sahibi, Londra'da yaşayan Asil Nadir, bana "Kıbrıs'a git ve beni bekle, görüşelim," demişti. O dönem çok iyi ilişkilerim bulunan Rauf Denktaş'ın başında bulunduğu Kuzey Kıbrıs bana pek güvenli görünmüştü. Gerçi Asil Nadir Kıbrıs'a gelmedi ama telefonda bana, "Ben iş adamıyım, sezgilerim kuvvetlidir. Yakında savaş çıkacağını seziyorum. Savaşın taraflarından biri

Amerika olacak. Amerika'ya git, savaşa giden şu günlerde orada habercilik yap," demişti. Ben de Kıbrıs'tan Türkiye'ye dönüp, vakit geçirmeden Washington'a gitmişim.

1990 Eylül başında Turgut Özal, Washington'a geldi. Bu, müttefik bir bölge ülkesi liderinin, Krizin başından beri Amerika'ya ilk geliyordu. Amerikan tarafı, ziyarete çok önem veriyordu. Washington, o tarihte Irak'a yaptırımlara ağırlık vermek ile askerî seçenek arasında bir sarkaç gibi gidip geliyordu. Turgut Özal'ın ziyaretinin Amerikan kararsızlığı üzerinde büyük etki yapması bekleniyordu. Amerikan tarafı, Türk tarafının fark etmediği ölçüde ziyarete önem vermekteydi.

Washington'daki Madison Oteli'nin girişinde bir grup gazeteci, Türk Cumhurbaşkanı'nın otele giriş yapmasını bekler vaziyette, kapının iki yanına dizilmiştik. Özal, beraberindekilerle geldi ve otelin kapısından girerken yaklaşık iki yıl aradan sonra ilk kez beni gördü, aniden döndü ve el sıkıştığımız sırada, kulağıma eğilerek "Verdiğin destek için teşekkür ederim," dedi. Anlamsız bir şeyler mırıldandığımı hatırlıyorum. Bu "teşekkür"ün arka planını kısa bir süre sonra Cem Duna'dan öğrenecektim.

Washington'dan New York'a geçildi. Turgut Özal Birleşmiş Milletler'de bir uluslararası toplantıya katılacaktı. Çok yakınındaki bir otelde kalıyor, arada bir onun kaldığı Peninsula Oteli'ne de uğruyordum. O günlerden birinde, o dönemdeki Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Nüzhet Kandemir, bir ara otel lobisinde beni gördü ve azarlıcasına "Neredesin? Sabah-tan beri Cumhurbaşkanı seni arıyor. Seninle görüşmek istiyor," dedi. Beni niye arayabilirdi ki? İşi başından aşkıydı. O gün, bir sürü devlet başkanını kabul edecekti. Bulgaristan ve Romanya Cumhurbaşkanı'nı kabul trafiğinin arasına beni yerleştirdiler ve apar topar odasına çıkarttılar.

Türkiye Cumhurbaşkanı ile baş başa idim. Çaylarımızı yudumlarken, bana can güvenliğimle ilgili sıkıntılarımı sordu. Cem Duna'dan öğrendiğini söyledi.

"Bu işin arkasında kimin olduğuna dair bir tahminim var mıydı?"

Vardı.

Devlet Başkanı'na devletten kuşkulandığımı, bunu da bir tek kendisine açıklayabileceğimi söyledim.

Meraklı nazarla "Neden?" diye sorduğu vakit, "Çünkü, 1) Siz a-tipik bir devlet başkanıdır. 2) Başınızdan bir suikast hadisesi geçti, halden anlarsınız. Aksi halde hangi devlet yetkilisine devletten şüpheleniyorum desem, başıma iş açardım ama size söyleyebileceğime ilişkin içimde bir güven var," dedim.

Bir süre "derin devlet" konularını konuştuk. Türkiye'ye dönünce konuyla bizzat ilgileneneğini söyledi. Temasta olacağımızı ima etti. Koskoca Türkiye Cumhurbaşkanı, o siyasi trafiğin, onca iç ve dış meselenin arasında bana zaman ayırıyor, kişisel güvenlik durumumla özel olarak ilgileniyordu. Duygulanmıştım. Birkaç yıldır takdir ettiğim Turgut Özal'a sevgi duymaya başladığımı fark ettim.

1990 Ekim ayında, Washington'da yaklaşık iki ay geçirdikten sonra Türkiye'ye döndüm. Özal'ın Irak politikalarına destek yazılarıma daha da hararetli biçimde devam ediyordum. O arada gece yarısı Turgut Özal'dan telefonlar gelmeye başladı. İlk seferinde, hiçbir gece yarısı evimiz Çankaya'dan aranmaya alışık olmadığı için, o sırada on beş yaşında olan kızım "Seni Cumhurbaşkanı olduğunu iddia eden birisi arıyor," diye telefonu uzatmıştı bana. Telefonda uzun uzun o gün yazdığım yazıyı, o günlerde basında yer alan haberleri konuşuyorduk.

Turgut Özal, savaşın kaçınılmazlığını görüyor ve üstelik Saddam'ın Irak'ın başından uzaklaştırılması için savaşı gerekli sayıyordu. Özal, Saddam'ın gelecek açısından bölgeye, Türkiye'ye ve uluslararası sisteme tehlike oluşturduğunu, Kuveyt'in işgaliyle başlayan krizden ve dolayısıyla Amerikalılardan çok önce görmüştü. 1990 yılının Ocak ayındaki Amerika ziyareti sırasında, 18 Ocak günü Beyaz Saray'da görüştüğü George Bush'un kendisine Libya ile ilgili sorusuna –o sırada Amerikan gündeminin başında Libya vardı– doğrudan cevap vermemiş ve konuyu Irak'a getirerek ve "Saddam Hüseyin'in en tehlikeli adam" olduğunu söylemişti. Özal-Bush görüşmesi basına sızmış ve *Güneş* gazetesinde yayımlanmıştı. Özal, "devlet sırrını açığa vurmak"tan ötürü *Güneş* Genel Yayın Yönetmeni Uluç

Gürkan'ı mahkemeye vermiş ama gazetede yayımlanan görüşme zabıtlarında Saddam konusuna yer verilmemiş olmasından ötürü aleyhinde dava açtığı Gürkan'ı arayıp teşekkür de etmişti. *Güneş* gazetesinde çalışıyor olmama rağmen, Özal-Bush görüşmesine dair bilgilerin gazetenin Ankara bürosuna Dışişleri kaynaklarından sızdırılmış olduğunu epey bir süre geçtikten sonra öğrenmiştim.

Aylar sonra ABD, Irak'ın Kuveyt işgaliyle yüz yüze kaldığı vakit, Özal'ın Amerikan karar vericisi üzerindeki ağırlığı aylar öncesindeki bu öngörüsünde haklı çıkmış olmasına dayanıyordu. Özal'ın Saddam'ın devrilmesi yolundaki kararlılığını, dönemin Amerikan Dışişleri Bakanı James Baker, *Politics of Diplomacy* adlı anı kitabında defalarca dile getirdi.

Kitabın 282. sayfasında "The Turkish Connection" (Türk Bağlantısı) başlıklı alt bölümünde Turgut Özal için şunları yazdı:

"O günün geç saatlerinde Güvenlik Konseyi, Irak'a ağır ekonomik yaptırımlar empoze eden 661 sayılı kararı aldı. Karar, etkili biçimde, Saddam ve Kuveyt'teki kukla hükümeti ile her türlü ticari ilişki üzerine tam bir ambargo uygulanmasını öngörüyordu. Bu, Irak'ı sadece diplomatik olarak tecrit etmenin ötesinde, ekonomisinin de boyunduruk altına alınması için stratejimizin ilk adımıydı. Saddam'ın Kuveyt'i işgalinin nedenlerinden biri, boşalmış kasalarını Kuveyt'in yüklü petrol gelirleriyle doldurmaktı. Bu zenginliğe sahip olmaktan onu men etmek ve aynı zamanda yaptırımların etkisini sağlamak için Irak'tan yola çıkan ve Türkiye'den geçerek Akdeniz'e kavuşan petrol boru hattının kapatılması şarttı. BM oylamasından üç gün sonra, Ankara'ya, kriz boyunca ziyaret edeceğim ülkelerin ilkine, Türkiye Cumhurbaşkanı Özal ile görüşmelerde bulunma amacıyla uçtum.

Turgut Özal'ı Hazine'deki yıllarımdan beri tanıyordum. Yetenekli bir ekonomist olarak Türkiye'nin Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'nda temsilciliğini yapmıştı ve akıcı bir İngilizce konuşurdu. Yüzüne hızla yayılan gülümsemesiyle hatırladığım dostane bir insandı. Güçlü kesin kararları çok kez

devletinin bürokrasisinden ziyade içgüdüsel sezgilerine dayandırıldı. Gidip kendisine söylememden bir gün önce Özal'ın boru hattını kapamış olması tam ona uyan bir davranıştı. Bana, kararının ülkesinde sevilmeyeceğini bildiğini, ama yapılması doğru olanı yaptığını ve 'tek bir damla' petrolün akmasına izin vermeyeceğini söyledi. Ayrıca, Saddam'ın bir deli olduğunu ve iş savaşa varırsa, Irak ordusunun savaşmayacağını da sözlerine ekledi. Irak ordusunu 'içi boş' olarak niteledi... Görüşmenin sonlarına doğru, Özal, Saddam'ın dünyanın en tehlikeli despotu olduğu yolunda sürekli tekrarladığı temayı bir kez daha belirtti. 'En azından,' dedi Özal, 'Saddam'ın Scud füzeleri ve kimyasal tesisleri tahrip edilmelidir ve gerekirse Kuveyt'ten silah gücüyle çıkartılmalıdır. Ama,' diye vurguladı, 'bütün bunlar tehdit yoluyla onunla başa çıkmak için yeterli olmayacaktır.' Özal tam can alıcı noktaya geldi ve sordu: 'Saddam'dan kurtulacak mıyız?' Cevabım, 'Sayın Cumhurbaşkanı, yabancı yetkilileri öldürme amaçlı eylemlerden yasalarımız bizi alıkoyuyor. Siyasi ve ekonomik yaptırımlarla onu boğmaya odaklanmalıyız,' oldu. Özal etkilenmemiştir. Karşılık olarak, 'Onu bitirmeliyiz,' cevabını verdi. 'Saddam Hüseyin var olmaya devam ederse, her devlet tehlikededir. Sürekli bir tehlike içinde olacağız. Lütfen Başkan Bush'a Saddam'ın gitmesi gerektiğini söyleyiniz.'"

Bu görüşmeden kısa bir süre Washington'da karşılaştığımızda Turgut Özal, yaptırımlar ile Irak'a savaş seçeneği arasında sallanan Amerikan yönetimine, ikinci seçeneğe yönelmesi için ağırlığını koyma hesabındaydı. Heyetler arası görüşmede neler söyleyeceğinin iki farklı eğilimin bulunduğu Amerikan tarafında merakla beklendiğini Beyaz Saray'daki görüşmeye katılan ABD'nin Ankara Büyükelçisi Morton Abramowitz'den öğrenmiştim. Başkan Bush, Ulusal Güvenlik Başdanışmanı General Brent Scowcroft, Dışişleri Bakanı James Baker, Savunma Bakanı Dick Cheney, Büyükelçi Morton Abramowitz ile Amerikan tarafı olabilecek en üst düzeyde temsil edilerek görüşme masasındaydı. Türk tarafı ise çok zayıf olmasının yanı sıra, o gün bir de basına yansımayan büyük bir skandal yaşadı.

Daha sonra Abramowitz'in dışında bizzat Özal'ın kendisinden ve toplantıda yer alan Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü Kaya Toperi'den de dinleyeceğim üzere, Özal, Amerikan tarafına hava basmak amacıyla, "Burada karşımızda iki uzmanla birlikte bulunuyorum. Sözcüm Kaya Toperi, daha önce Kuveyt'te büyükelçi idi. Yine burada bulunan Washington Büyükelçimiz Nüzhet Kandemir ise Bağdat'ta görev yapmıştı. Irak'ı da, Kuveyt'i de birinci elden gayet iyi biliyoruz," demiş ve "başla Nüzhet," diyerek sözü Irak'ı anlatmak üzere Nüzhet Kandemir'e bırakmıştı. Nüzhet Kandemir ise, Turgut Özal'ın ve masanın karşısında oturan Amerikalıların şaşkınlığına yol açacak biçimde, Irak ordusunun gücünden ve Saddam'ın popüleritesinden söz etmişti.

Nüzhet Kandemir, o gün Turgut Özal nezdinde bitmişti. Bir seferinde benim bulunduğum bir ortamda "Irak ile Amerika arasında diplomatik ilişkilerin yeniden kurulmasına gerek yok. Irak'ın Washington'da bir büyükelçisi var, üstelik parasını biz ödüyoruz," diyerek, Kandemir'den kinayeli biçimde söz etmişti.

Irak'ı abartmak, Amerika'nın niyetlerine karşı durmak sadece Nüzhet Kandemir'e özgü bir davranış kalıbı değildi; Kandemir, Türk devlet sisteminin ezici çoğunluğunun duruma ilişkin algısını ve yaklaşımını yansıtıyordu. Turgut Özal, Irak'ın 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgali üzerine duruma el koyup hükümeti acilen toplantıya çağırdığında, "savaş ihtimali"nden söz etmesi üzerine hükümet üyelerinin nutkunun tutulduğunu bana anlatmıştı. "Dışişleri Bakanı Prof. Ali Bozer'in tabahhur ettiğini gördüm. Koca profesörün, öylesine saygın bir insanın, üstelik Dışişleri Bakanı sıfatı taşıyan bir insanın yüzünün kireç gibi olduğunu, adeta buharlaştığını gözlerimle gördüm," demişti.

Askerlerin durumu da sivil bürokrasiden farklı değildi. Turgut Özal, görevi gereği Şırnak'ta bir alaya sancak törenine gitmesi söz konusu olduğunda, en üst rütbeli komutanların Şırnak'ın Irak sınırına yakınlığına dikkat çektiklerini, dolayısıyla, törenin Saddam tarafından kışkırtma olarak algılanacağını ileri sürdüklerini ve kendisinden Şırnak'a gitmemesini rica ettikle-

rini, alaycı bir üslupla bana anlattı. Askerler, aynı şekilde, Türkiye'nin Suudi Arabistan'da, Kuveyt'teki Irak ordusuna baskı yapmak amacıyla toplanmakta olan uluslararası koalisyon güçlerine katıldığını göstermek amacıyla sembolik bir birlik göndermesine de karşı durdular.

Öylesine güçlü bir devlet direnci karşısında, bir savaş halinde Türkiye'den Irak'a "ikinci cephe" açılması da haliyle hayaldi.

Diplomatik alanda ise, Türkiye'nin diplomatları, Amerika'nın başını çektiği uluslararası koalisyondan çok, Saddam'ı kollamaya eğilimliydiler.

Turgut Özal, Amerikan yönetiminin bir süre yaptırım ile savaş seçeneği arasında gidip gelmesine rağmen, bütün yolların nihai olarak savaşa çıkacağından, Amerikan Başkanı George Bush ile geliştirdiği ve neredeyse günlük telefon konuşmalarıyla sürdürdüğü ilişki nedeniyle de emindi. 1991 Ocak ayında bir gece yarısı yaptığımız telefon konuşmasında, o gece televizyon programında, "Kesinlikle savaş çıkmayacak, Bağdat'a seyahat etmek isteyenler planlarını ona göre yapsınlar; gitsinler," diye üst perdeden konuşan M. Ali Birand'a çok kızdığını söylemişti. "Nereden çıkarıyor o adam savaş çıkmayacağını?" sorusu üzerine, "Galiba Fransızlardan öyle bir duyum almış," diyecek oldum; Fransa ve Rusya, savaşı önlemek için son gayretlerini göstermekteydiler. "O Fransızlara inansın o zaman. Sen yazı çizginden şaşma. Doğru yazıyorsun. Savaş mutlaka çıkacak," demişti.

Savaş, bu telefon görüşmemizden birkaç gün sonra patlak verdi. 17 Ocak 1991'de!

Savaşın başlamasından ve Bağdat'taki Saddam rejiminin sarsılmasından yaklaşık üç hafta sonra, 6 Şubat günü, Turgut Özal'ın Çankaya'da Cumhurbaşkanlığı makam odasına ömrümde ilk kez adımımı attığım vakit, Irak'taki durum ve Türkiye'nin geleceğine ilişkin aramızda oluşmuş belirli ortak anlayışa ve bir de karşılıklı güven birikimine sahiptik. "Irak muhalefeti ile görüşeceğimi" ve "kendisinden bu konuda fikir almak istediğimi" öğrendiğinde, Özal, bunu bir fırsat olarak değerlendirmişti. Irak muhalefetiyle temas kurmak demek; Saddam'ın

devrilmesinde doğrudan rol almak ve Saddam sonrası Irak'ı için hazırlanmak anlamına geliyordu.

Benim, Turgut Özal ile görüşme talebim ise, bir yönüyle gazeteci uyanıklığıyla, diğer yanıyla da sonradan doğrulanacak olan sezgilerimle ilgiliydi. O vakit çalıştığım *Güneş* gazetesi, sahibi Asil Nadir'in Londra Borsası'nda çöküşü nedeniyle iflasa gidiyordu. Gazeteyi bir süre daha yaşatabilmek ve maaşları ödeyebilmek için tirajının artırılması gerekiyordu. Bir gün gazetenin yazı işleri müdürü Deniz Som'a, "Aslında 'Saddam'ın halefleri' başlıklı, reklamı iyi yapılacak bir yazı dizisi gazeteye tiraj getirebilir," dedim. "Bu savaşın sonunda Saddam nasilsa kaybedecek. Her gün milletin zaten televizyondan seyrettiği savaş haberleri yerine geleceğe ilişkin haberler vermek gerek. Saddam'ın yerini alacak olanlar ise Arap muhalifleri ve Türkiye bakımından daha da ilginç olan Mesut Barzani ve Celal Talabani gibi Kürt liderler..." diye de ekledim.

İki gün sonra, Şubat ayının ilk pazar günü, Genel Yayın Yönetmeni Uluç Gürkan aradı, "Patron," dedi klasik üslubuyla, "geçen gün Deniz'e söylediklerinde samimi misin? Bu işi yapar mısın?"

"Uluç," dedim, "bu işi yapmak Londra, Şam ve Tahran'a gitmek ve adam araştırmak demek. Irak muhalefetinin merkezleri buralar. Bunların önemli bölümü yeraltında. Gazete bu batık ve parasız haliyle bu seyahatleri finanse edemez ki, yapayım..."

Ortaokul, lise ve üniversite yıllarımdan okul arkadaşım (amansız bir Turgut Özal karşıtı idi) Uluç Gürkan (1990'larda milletvekili seçildi ve TBMM Başkan Yardımcılığı da yaptı) "Tamam, ben bu parayı bulacağım," diyerek telefonu kapattı. Ertesi gün, yani pazartesi iş ciddiye bindi. Uluç, gazetenin kurtulması için son umut niteliğindeki projem için parayı temin etmişti.

İlk iş, Londra'da Arapça yayımlanan *El-Hayat* gazetesinde çalışan Lübnanlı bir arkadaşımı aradım. Yıllar önce, Tahran'da ve özellikle İsrail kuşatması sırasında Beyrut'ta birlikte az badireden geçmemiştik. Aramızda özel bir hukuk vardı. "Oraya gilirsem, beni Irak muhalefeti ile görüştürebilir misin?" diye sordum. "Gel, hallederiz," cevabını verdi.

“Ya Kürt liderler? Talabani ve Barzani?”

“Onları bilmiyorum,” dedi açık yüreklilikle, “burada seni bir araya getireceğim Arap muhalifler aracılığıyla izlerini bulabilirsin belki.”

Londra yoluna düşmem için yeterli ipucuydu. Gece, evden Cumhurbaşkanı Turgut Özal’a da telefon ettim. Aramamın nedeni, Turgut Özal’ın savaş sonucunda Saddam Hüseyin’in yıkılacağını beklemesi, buna göre Türkiye’nin Kürt politikasında ciddi değişikliklere gideceğini sezmiş olmamdı. O günlerde Kürtçe konuşma yasağını kaldırtmak için çalıştığı haberleri de yayılıyordu. Kürtler konusunda farklı düşüncelere sahip bir Türk Cumhurbaşkanı’nın Irak’ın geleceği konusunda da farklı ve ilginç görüşleri olabilirdi. Bu da benim, Kürtler dahil, Iraklı muhalif şahsiyetlerle görüşmelerimde yarar sağlayabilirdi.

Bu sezgim, 9 Ocak 1991 gecesi Turgut Özal’ın TRT ekranlarına hiç hesapta olmadan çıkıp yaptığı konuşmada dikkatimi çeken bir ayrıntı ile daha da güçlenmişti. 9 Ocak günü, Amerika Dışişleri Bakanı James Baker ile Irak Dışişleri Bakanı Tarrık Aziz, Irak’ın Kuveyt’i işgal ettiği 2 Ağustos 1990 gününden başlayarak patlak veren krizde ilk kez, Cenevre’de bir araya geleceklerdi. Adım adım büyük çaplı bir savaşa giden yoldaki bu ilk Amerikan-Irak teması, savaşı önleyebilecek son şans olarak görülüyordu. Tüm dünyanın dikkati, Baker-Aziz görüşmesine odaklanmıştı. Bu görüşmeden savaşın önüne geçebilecek bir sonuç çıkmadı ve o gece Turgut Özal, TRT ekranlarına çıkıverdi.

Savaşın önüne geçilemezliğinin farkında bir tonda ve bir komşu ülkenin devlet başkanı olarak Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin’e son kez uyarıda bulunur bir şekilde konuştu. Konuşmasının başlarında bir yerde “Irak halkları” dediğini duydum. “Dil sürçmesidir” herhalde düşüncesi zihnimi yaladı geçti. “Halklar” deyimi, 1960’lar ve 1970’lerin sol terminolojisine aitti ve Turgut Özal’ın ideolojik arka planında bu deyim hiçbir yeri olamazdı. Dahası, “Irak halkları”ndan söz etmek, Irak’ın Arap kimliğinin dışında unsurlara sahip olduğunu ifade etmek olurdu ki, bu da her şeyden önce “Kürt halkı” an-

lamına geliyordu. Cumhuriyet'in kuruluşundan beri Kürtlerin inkârını resmî devlet politikası haline getirmiş bir ülkenin devlet başkanının "Kürt halkı"nı ima etmiş olması düşünülemezdi. O yüzden, "dil sürçmesi olmalıydı" diye düşündüm. Fakat konuşmasının ileri bir bölümünde Turgut Özal, bir kez daha "Irak halkları" dedi. Bu kadarı dil sürçmesiyle izah edilemezdi artık. Turgut Özal'ın kafasında, Saddam sonrası Irak'a dair bir tasavvur olduğunu ve tasavvur içinde Kürtlerin yer aldığını hissettim. Öyleyse bu, Türkiye ve geleceği için de çok önemli sonuçlar doğuracak bir siyasi kırılma noktasına doğru yol alacağımızın bir işaretiydi.

Celal Talabani ve Mesut Barzani'yi bulmak amacıyla yollara düşmeden önce Turgut Özal'ın geleceğe ve bu çerçevede Kürtlere dair tasavvurlarını kendisinden daha ayrıntılı duymak istemiştim. Kürt liderlerle görüşmeye daha donanımlı gitmiş olacaktım.

Çankaya Köşkü'ne bu duygular içinde ayak basmıştım. Köşkü'nün kapısından içeri adımımı attığım sırada, sol taraftaki ilk odadan çıkan Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü Büyükelçi Kaya Toperi yanıma yaklaştı ve "Sana çok önemli bir şey söyleyeceğim. Mutlaka Cumhurbaşkanı'na nakletmen gerekiyor," dedi, ama daha ne olduğunu söyleyemedi. Cumhurbaşkanlığı'nın makam odasına alındım. Turgut Özal, giriş kapısının tam karşısına isabet eden makam masasında değil, kapının hemen solundaki küçük yuvarlak masaya oturmuş, beni bekliyordu. Özal, benimle birlikte içeri giren ve hem Basın Yayın Genel Müdürü ve hem de Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü sıfatlarını taşıdığı için, Cumhurbaşkanı'nın basın mensuplarıyla görüşmesinde bulunma alışkanlığına sahip olan ve bunu doğal bir hak olarak gören Kaya Toperi'ye dönerek, "Cengiz'le yalnız görüşmek istiyorum," deyiverdi. Kaya Toperi odadan çıkıp, bizi yalnız bırakırken, utandım. Daha sonraları bir ağabey-kardeş ilişkisi tutturacağımız Kaya Toperi'ye bakamadım. Gözlerimi yere indirdim.

Turgut Özal hiç ısınma peşrevlerine gerek duymadan doğrudan konuya girdi. "Irak'ta ne kadar Türkmen var?" diye sordu. "Irak'ta Türkmenler tanınmıyor. Nüfus kaydına Türkmen ola-

rak geçmiyorlar. O yüzden, birbiriyle ilgisiz sayılar ileri sürülüyor. En iyisi bunu Türk Ocakları'na sorun, verdikleri rakamı üçe bölün," cevabını verdim.

Turgut Özal, yüzüne yayılan hayret ifadesiyle "Niçin?" diye sordu.

– Her konunun meraklıları var. Onlar Türkiye dışındaki Türk topluluklarıyla çok ilgililer. Ancak sayıları çok da abartabilirler. Verecekleri sayının üçte biri gerçekçi rakam olur diye düşündüm.

Turgut Özal, Irak Türkmenlerinin sayılarına ilişkin diyalogu uzatmadan, asıl konuşmak istediği konuya yine hızla girdi. "Irak'ta nüfuzumuzu yaymak için Türkmenlerin gücü yeterli olur mu?" diye sordu ve cevabı içinde saklı biçimde de devam etti, "Şiiiler için İran, Sünni Araplar için Arap dünyası var. Ya da tersi. Bizim Türkiye olarak Bağdat'ta Saddam sonrası oluşacak yeni yapılanmada nüfuzumuzu merkeze taşımak için Türkmen kartı yeterli olur mu?"

"Olmaz efendim," dedim.

"Kürtler olmadan olmaz değil mi?" diye üsteledi.

– Olmaz!

Bunları konuşurken düğmeye basmış, gayri resmî özel kalem müdürü konumundaki Hüseyin Aksoy'u çağırmış ve kendisine tarif ederek, kütüphanesindeki büyük bir Irak haritasını ve ikametgâhındaki çalışma masasının çekmecesindeki bir belgeyi getirmesini istemişti.

Getirilen haritayı masanın üzerine yaydı ve Kürtlerle Türkmenlerin nerelerde yaşadığını gözlüğünün üzerinden dikkatle süzerek incelemeye başladı. O masada daha sonraları defalarca oturacak ve o harita yine önümüzde olacaktı. Hatta bir seferinde Özal, sol elinin işaret parmağı ile orta parmağını V harfi şeklinde açmış, Irak'ın güneyine, Suudi Arabistan sınırına uzanacak bir şekilde haritanın üzerine yerleştirmiş, "Bak," demişti, "Türkiye'nin nüfuzunu şuraya dek yayabilirsek, dünyanın en önemli ülkelerinden biri haline gelebiliriz."

Haritanın üzerine eğilmiş ve tam ne demek istediğini sormuştum. Sitemkâr bir ses tonuyla "Görmüyor musun?" demiş,

işaret parmağının Süveyş Kanalı'nı, orta parmağının ise Körfez'i denetleyebilecek bir "jeopolitik alan"a yerleştiğini anlatmıştı. Saddam'dan kurtulunması ve Saddam sonrası Irak'ın kurulması, Turgut Özal için, Türkiye'nin uluslararası sahneye etkili bir aktör olarak ve üstelik geleceğini de güvence altına alarak çıkması için çok önemliydi.

Türkiye'nin nüfuzunun yayılmasından, çoklarının Körfez Savaşı döneminde ve sonrasında sandıklarının ve haksız yere onu eleştiri oklarının hedefi haline getirmelerinin aksine, Turgut Özal, "askerî yayılma"yı kastetmiyordu. Türkiye'nin Bağdat'ta yeni kurulacak rejim üzerinde "siyasi nüfuzu"nun olması gerekiyordu ve bunun için "Kürt kartı"na sahip olması şarttı. "Türkmen kartı" Türkiye için kolayca oynanabilecek bir karttı ama yeterli değildi. "Kürt kartı" ise Saddam sonrası Irak bakımından "olmazsa olmaz" nitelikteydi.

Turgut Özal'ın 1991 Ocak ayında Amerika'nın başını çektiği, içinde Suriye'nin bile olduğu uluslararası koalisyon ile Irak arasında başlayan savaşın nasıl sonuç vereceğine ilişkin çarpıcı öngörülerini vardı. Özal, –daha önce de belirtilmiş olduğu gibi– Bağdat merkezli bir rejimin savaşa dayanamayacağı, ayrıca, Saddam rejiminin çöküşüyle birlikte Irak'ın 1921'de Arap Sünni yönetici elitine dayalı olarak kurulan Bağdat merkezli yapısının da ihya edilemeyeceği kanısındaydı.

Özal'ın kafasında savaşla ortaya çıkacak boşluğu doldurmaya en kuvvetli adayın, Irak nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Şiiilerle tarihî, kültürel ve doğal bağlarından dolayı İran olacağı düşüncesi vardı. Özal bunu düşünmekle kalmıyor, bundan kaygı duyuyordu.

Özal'ın bu düşüncesinin arka planında güçlü bir tarih şuuru yatmaktaydı. Irak'ın yüz yıllar boyu Osmanlı-Safevi çekişmesinin merkezi olduğunu biliyordu. Sünni-Şii ayrılığı boyutunun yanı sıra, Türkiye ile İran arasında, özellikle Irak üzerinde cereyan edecek bir rekabetin, bir jeopolitik yasası olduğunun bilincindeydi.

Cumhuriyet'in başından beri sırtını Ortadoğu'ya dönmüş olan Türkiye, Irak'ta doğması adeta mukadder iktidar boşluğu-

nu doldurmak, Irak'ın geleceği üzerinde söz sahibi olmak için ne yapabilir, hangi enstrümanları kullanabilirdi?

Irak Kürtleri, Turgut Özal'ın zihnindeki denkleme tam da bu noktada dahil oluyordular. Türkiye sadece “Türk ulus-devleti” zihniyetinin “etnik kardeşleri” olarak gördüğü Irak Türkmenleri üzerinden Irak denklemine giremezdi. Türkmenler, gerek sayısal, gerek coğrafi dağılımları ve en önemlisi siyasi güçsüzlükleri nedeniyle, Türkiye için böylesine bir enstrüman değeri taşımıyorlardı. Kürtlerin bu denklemde yer alması şarttı.

Ne var ki, Cumhuriyet'in kuruluş döneminden beri, Kürt inkârı üzerinde yükselmiş olan Türkiye'nin, Irak Kürt kartını elde etmeye kalkışması, radikal, hatta devrimci bir siyaset değişikliği dışında mümkün olamazdı.

Irak Kürtlerine açılım, zorunlu olarak, Türkiye'nin kendi Kürt sorunu ile yüzleşmesini, kendi Kürtlerine ilişkin resmî ezberini bozmasını da beraberinde getirecekti.

Turgut Özal'ın görüşleri büyük ölçüde Soğuk Savaş'ın sona erişine ilişkin bakış açısından etkilenmişti.

Özal, Soğuk Savaş'ın sona ermesini, Sovyetler Birliği'nin dağılmasını, Kafkasya'dan Orta Asya'ya uzanan alanda Türk kimlikli bağımsız cumhuriyetlerin ortaya çıkmasını, jeopolitik terimiyle eski Osmanlı “heartland”ı olan Balkanlar'daki rejim değişikliklerini, Türkiye'nin uluslararası sistemde yükselişi için bir şans olarak değerlendiriyordu. Bu değerlendirmesini “Türkiye'nin önünde ancak yüz yıllar içinde bir kez gelecek olan hacet kapıları açılmıştır,” sözcükleriyle ifade etmişti. Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle patlak veren Körfez Krizi, Turgut Özal için, Soğuk Savaş sonunda Türkiye'nin önüne çıkan, bu “hacet kapıları”ndan içeri girme fırsatı idi.

Sovyetler Birliği'nin sahneden çekilmesi ile, iki-kutuplu uluslararası sistem, tek-kutuplu hale dönüşmüştü ve o “tek kutup” Amerika Birleşik Devletleri'ydi. ABD, tek süper-devlet olarak kalmıştı. Bu, dünya tarihinde eşine pek rastlanmayan bir durumdu ve benim bir “anomalı” olarak nitelediğim bu yeni uluslararası sistem fotoğrafını, Özal, “kararsız denge hali” diye bir mühendislik kavramıyla adlandırıyordu.

Özal, böyle bir bakış açısından yola çıkarak, Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle patlak veren uluslararası krizi, Türkiye'ye İkinci Dünya Savaşı'ndan miras kalmış "tarafsızlık politikası"ndan sıyrılma fırsatı olarak kullanmak istedi. Saddam'ın saldırganlığına karşı tavır alması, ABD'nin yanında saf tutması, hatta oluşan uluslararası koalisyonda "aktif bir rol" üstlenmesi, Türkiye'ye, Soğuk Savaş sonrası kurulacak yeni uluslararası hiyerarşide üst sıralarda yer bulma garantisi sağlayacaktı.

Bu bakış açısına sahip olmasından ötürü, Turgut Özal, Ağustos 1990'da Körfez Krizi patlak verdiğinde ne yapacağını biliyordu. Kriz karşısında apışıp kalan hükümetin iplerini ele geçirdi. Başta Ortadoğu olmak üzere, her uluslararası ve bölgesel krizden uzak durmayı bir dış politika ilkesi olarak görmeye alıştırmış kamuoyundaki bu tür eğilimlerin tam tersine, Irak'ın karşısına geçti. Bu tavırda birçok ülkeye oranla ön safalarda yer aldı. ABD Başkanı George Bush'u BM Güvenlik Konseyi kararı çıkartmaya ikna ederek, Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattını kapatması için, Suudi Arabistan'ı da harekete geçmeye mecbur etti. Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattının kapatılması kararı, Körfez Krizi'nin yönünü belirleyen en dramatik gelişmelerden biriydi.

Turgut Özal, Türkiye'nin güvenliği ile Soğuk Savaş sonrasında kurulacak yeni uluslararası hiyerarşi arasında doğrudan bir bağ olduğu düşüncesindeydi. Türkiye'nin, Körfez Savaşı'nda oynayacağı rol ile Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde edineceği özel konum, ülke için en önemli güvenceyi sunacaktı.

Turgut Özal'ın bu stratejik düşüncesinin bölgesel koordinatlarının başında Irak Kürtleri geliyordu. Irak Kürtleriyle, etle tırnak gibi bir ilişkiye kavuşulmadan, Türkiye'nin Irak'ın geleceği üzerinde söz sahibi olması da, nüfuzunu Körfez'e yayması da mümkün olamazdı.

Özal, bu görüşüne paralel olarak içeride, yani Türkiye'de Kürt sorunu çözülmediği takdirde, Türkiye'nin gelecekte bir "güç merkezi" olarak var olmasının da mümkün olamayacağını düşünüyordu.

Turgut Özal'ın görüşlerini kendisinden dinlemem, kendi deneyimimden yola çıkarak ulaşmış olduğum görüşlerimle onun- kiler arasındaki şaşılacak kesişme noktalarını görmeme imkân verdi.

6 Şubat 1991 Çarşamba günü ilk kez ayak bastığım Çankaya Köşkü'nde Turgut Özal'ın makam odasına doğru yürürken, onunla birlikte tarih yapımında rol almaya ilerlediğimi henüz bilmiyordum. Ama üç saat baş başa konuştuktan sonra Çankaya'dan ayrılırken, o üç saatin, Türkiye'nin yakın geleceğine iz düşüreceğini sezebiliyordum.

Turgut Özal'ın, Irak'ın Kuveyt'i işgali üzerine ortaya koyduğu bakış açısını noktasına virgülüne paylaşmıştım. İkimiz çok farklı yetişme tarzına, ideolojik formasyona, deneyime sahiptik. İki ayrı kuşağa mensuptuk. Buna rağmen, 1990-1991'de "Irak ve Kürtler kavşağı"nda buluştuk ve 1993'teki ölümüne kadar hiç ayrılmadan, birlikte yürüdük.

V

KÖŞK'TEKİ PUT KIRICI

“TRT’den anadilde, Kürtçe haber vermek ortalığı iyice karıştırır. Kültürel haklar, siyasal haklar verilse de bir şey değişmez. Daha fazlasını isterler. Kürtçe eğitim, Kürtçe radyo-televizyon, Kürt partisi vs. bütün bunlar olmaz.

Böyle şeyleri Özal’ın kafasına Cengiz (Çandar) soktu.“

– Mesut Yılmaz, Başbakan (1991, 1996, 1997)

(Hasan Cemal, *Kürtler*, s. 309, Doğan Kitap, İstanbul, 2003)

Turgut Özal, Cumhurbaşkanlığı makam odasına getirttiği belgeler arasından aradığını buldu ve bana uzatarak, “Oku bakayım şunu,” dedi. Amerikan muhafazakâr sağının gözde dergisi *National Review*’un 17 Eylül 1990 sayısında yayımlanmış J. B. Kelly imzasını taşıyan “Let’s Talk Turkey” (Türkiye’yi Konuşalım) başlıklı bir makale idi bu. Dergiyi ve makaleyi Özal’a, Amerika’nın Sesi radyosunda çalışan, bir dönem *Hürriyet*’te de görev yapmış olan, *Tercüman* gazetesinin eski genel yayın yönetmeni, benim üniversite arkadaşım Hakkı Öcal göndermiş.

Turgut Özal *National Review*’un makalesini okumam için uzattığında, dergi hakkında hiçbir fikrim yoktu. Yazıyı bir çırpıda okudum. Körfez Krizi şayet savaşa varır ve Saddam Hüseyin rejimi yıkılıp Irak dağılırsa, Türkiye’nin Irak’ın kuzeyin-

de, eski Musul vilayeti üzerinde yasal hakları olduğunu öne sürüyordu ve Türkiye'nin böyle bir hak iddia etmesi halinde ABD'nin müttefikini desteklemesi gerektiği görüşünü savunuyordu. Türkiye'nin Musul vilayeti üzerindeki yasal haklarını ise 1925 tarihli bir Milletler Cemiyeti belgesine dayandırıyor. Söz konusu belge, Türkiye ile İngiltere arasında ihtilafli olan ve Lozan'da karara bağlanamamış tek konu olan Musul vilayetinin geleceğine ilişkin olarak, Milletler Cemiyeti'nin oluşturduğu komisyonun raporu idi. Komisyon, o raporunda çeşitli gerekçeler sıralayarak, Musul vilayetinin yeni oluşturulacak Irak devletine dahil olması gerektiği önerisini yapıyor; ancak, Irak devletinin bazı şartları yerine getirmemesi halinde vilayetin Türkiye'ye iadesinin mümkün olacağını da ifade ediyordu. Sözü edilen şartlar, Kürt haklarına ilişkindi.

J. B. Kelly imzalı yazı, Irak'ın 1932'de bağımsızlığını elde etmesinden itibaren, Milletler Cemiyeti'nin 1925 tarihli raporunda belirtilen şartlara uymadığına, Saddam rejiminin yıkılması ve Irak'ın dağılması durumunda, Türkiye'ye hak doğacağına işaret ediyordu.

National Review dergisinin 17 Eylül 1990 sayısında yayımlanan makalede atıf yapılan Milletler Cemiyeti raporunu, Türkiye'nin Kuzey Irak ve Kürtler üzerindeki haklarını, bir kez daha Celal Talabani'den işitecektim. Savaşın ardından, Irak'ın yapısı ve geleceği belirsizliğini korurken, Talabani, Türkiye'ye, Irak Kürtleri üzerindeki haklarını hatırlatmak peşindeydi. 1991 yılının Haziran ayında Sosyalist Enternasyonal toplantısı için İstanbul'a geldiğinde, Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından kabul edilmeyi umuyordu. Özal, ona randevu vermemiş ve Kaya Toperi, Dışişleri'nden Hüseyin Çelem ve benimle görüşmesini istemişti. Hüseyin Çelem gibi Dışişleri'nin geleneksel çizgilerine sadık prototip bir diplomatın önünde Talabani ile açık ve rahat konuşulamayacağını söyleyerek itiraz etmiştim ama Özal kendince hesaplarla Çelem'in de görüşmede bulunmasında ısrar etmişti. Neyse ki, Çelem, Sosyalist Enternasyonal'in açılışından bir gece önce, Lübnanlı Dürzi lider Velid Cunblat'la yemeğe gitmeyi daha ilginç bulmuştu. Çelem'in Cumhurbaşkanı

nı'nın isteğine sırt çevirmesi açıkçası işime gelmişti. Talabani'yi, kendi kullandığım arabayla, kaldığı Hilton Oteli'nin en alt kattaki otoparkından beraberindeki Barham Salih ve Serçil Kazzaz'la alıp, basına görünmeden, Kaya Toperi'nin The Marmara Oteli'ndeki odasına götürmüştüm. Hüseyin Çelem'in ilgisine mazhar olamayan Talabani, basının gözünde İstanbul'daki en önemli konuktu. Türk basını, toplantıya katılan Willy Brandt, Bruno Kreisky ve Şimon Peres gibi uluslararası politikanın yıldız isimlerini bırakmış, Celal Talabani'nin peşine düşmüştü.

Kaya Toperi'nin otel odasında, Irak Kürdistan Yurtseverler Birliği heyeti ile görüşmemiz bir saatten fazla sürdü. Talabani, Cumhurbaşkanı Sözcüsü'ne Turgut Özal ile görüşmesinin gerekliliğini ve bunun önemini anlatıyordu. Toplantının bir bölümünde, hem Talabani, hem de Barham Salih, Milletler Cemiyeti'nin 1925 tarihli raporunu çantalarından çıkararak, Türkiye'nin Kuzey Irak'taki hakkından söz ettiler. Kaya Toperi çok şaşırmıştı. İlk kez devreye girdim ve "Cumhurbaşkanı'nda bu belge var," dedim, "bu belgeden haberi var."

Talabani, Milletler Cemiyeti'nin Türkiye'ye Kuzey Irak üzerinde hak sağladığı öne sürülen raporuna atıfla, "Eğer bizi desteklerseniz, bizim pozisyonumuz sizinle eşgüdüm içinde hareket etmek olacak," dedi.

9 Haziran 1991 gece yarısı The Marmara Oteli'nde yapılan bu görüşme, Celal Talabani'nin Körfez Savaşı sırasında Türkiye'ye gizlice gelişinden tam üç ay sonra, bu kez Ankara yerine İstanbul'a ve ilkinin aksine, gizli olmadan ikinci gelişinde yapıldı. İlk gelişinde Cumhurbaşkanı ile görüşmemişti. Bu kez Cumhurbaşkanı ile görüşmek için günlerdir beni arayıp, bastırıyordu.

Özal'ı Talabani'nin kendisiyle görüşme isteğini aktarmak için, Kürt liderin İstanbul'a gelmesinin günler öncesinde aramıştım. O da bana ertesi gün İstanbul'a geleceğini, kalacağı Çırağan Oteli'nde beni öğle saat 12'de bekleyeceğini söylemişti. Söylediği saatte otele gittiğimde, bana randevu verdiğini unutmuş, Merkez Bankası Başkanı Rüştü Saraçoğlu ile görüşüyordu.

“Unutmuşum. Kusura bakma,” dedi, “ne yapacağız şimdi?” Ne diyebilirdim? İki elimi havaya kaldırarak başımı büktüm. “Namaz kılmasını biliyor musun?” diye hiç beklemediğim bir soru sordu.

– Biliyorum efendim.

– Abdestin var mı?

– Hayır.

– Yandaki odaya geç, Musa (koruma müdürü) sana havlu versin, benimle birlikte cuma namazına gideceğini söyle. Abdestini al, beş dakika sonra aşağıda, otelin kapısında ol. Yolda gidip gelirken konuşuruz, böylece randevumuzu unutmuş olmamdan doğan durumu telafi etmiş oluruz.

Dediğini yaptım. Cumhurbaşkanlığı forsu taşıyan otomobilin arka koltuğunda, sol tarafa oturdum. İlk defa bir Cumhurbaşkanı'nın arabasına biniyordum. Konvoy, Yıldız Parkı'nın arka kapısından çıkıp, Yeni Levent'e ulaştı ve Harp Akademileri'nin nizamîyesinden içeri girdi. Kapılar açıldı; karşımızda iki general, Anayasal Başkomutan'a çakı gibi selam durdular. O da aynı şekilde selam verdi. Ne yapmam gerektiğini bilemeden birtakım anlamsız el-kol hareketleri yaparken, Cumhurbaşkanlığı forsu taşımayan ayrı bir arabaya naklolduk. Ne olup bittiğine anlam veremiyordum, “Harp Akademileri'nde cami mi var? Cuma namazını burada bir yerde mi kılacağız?” diye sordum. Özal, “Yok yahu,” dedi, “senin meslektaşlarını atlatmak için buraya girdik. Onlar nizamîyede kaldılar. Buranın bir başka çıkışı var. Oradan çıkıp, ikinci köprüye gireceğiz ve Beykoz'a gideceğiz cuma namazı için. Yolu mahsus uzun tuttum ki, gidiş ve gelişte konuşabilmemiz için bol bol zamanımız olsun.”

Ardından “Ne söylemek istiyordun bakayım bana?” diye konuya girdi. Ben, “Talabani aradı...” der demez, cümlemi tamamlamama fırsat vermeden sol eliyle sağ kolumu kavradı, “Bunu sonra konuşuruz,” dedi. “Öyle uzun boylu konuşacak bir şey yok, yakında Sosyalist Enternasyonal toplantısı için Türkiye'ye geliyormuş...” diye devam ediyordum ki, kolumu daha kuvvetle sıktı ve sağ elinin işaret parmağını koltuk hizasından yukarı doğru hareket ettirerek ön koltukta oturan yave-

rini gösterdi ve tekrar “Bunu sonra konuşuruz,” diyerek, beni konuşturmamakta ısrar etti.

Ön koltukta, Cumhurbaşkanı'nın tam önünde, binbaşı rütbesindeki yaveri oturuyordu. Başyaveri Kurmay Albay Aslan Güner, otelde kalmıştı. Hayrete düştüm. Körfez Savaşı sırasında dünya çapında, uluslararası kalibrede bir devlet adamı konumuna yükselmiş olan, ABD Başkanı'yla birbirlerine küçük isimleriyle hitap edecek kadar yakınlık kurmuş olabilen Türkiye Cumhurbaşkanı, bir başka deyimle “Başkomutan”, binbaşı rütbesi taşıyan yaverinin bulunduğu bir ortamda bir Kürt liderin isminin geçeceği bir konuşmayı yapmaya çekiniyordu. Turgut Özal çok güçlü bir isimdi ama konu “Kürt sorunu”yla ilgiliyse, Türkiye'de askerinin konumu ve tavrı, Özal gibi bir cumhurbaşkanının bile en basit bir diyaloga girmesine engel teşkil ediyordu.

Celal Talabani'nin kendisiyle görüşme isteğini, Çırağan-Beykoz-Çırağan arasındaki uzun gidiş-gelişte kendisine aktaramadım. Talabani'nin İstanbul'a geleceğini 9 Haziran günü kendisine ulaşıp telefonla aktardığımda ise, randevu vermekten kaçınmış, “Madem Sosyalist Enternasyonal'e geliyor, ev sahibi Erdal Bey (Inönü). Erdal Bey onunla bir görüşsün bakalım, ondan sonra durumu değerlendiririm,” demişti. Erdal Inönü Başbakan Yardımcısı idi ve Başbakan Süleyman Demirel ile Turgut Özal, Cumhurbaşkanı'nın basına açıklamış olduğu, Talabani'nin bir önceki gizli ziyaretinden ötürü mahkemelik olmuşlardı. Demirel, Özal'ı “vatana ihanet”le suçlayan bir dil kullanmış, Cumhurbaşkanı, Başbakan hakkında hakaret davası açmıştı. Özal, Inönü-Talabani görüşmesini bekliyor, kendisinin Talabani ile yapmayı tasarladığı görüşme için hükümeti böylece silahsızlandırmayı düşünüyordu.

Hesabı tuttu. Sosyalist Enternasyonal toplantısının başlayacağı 10 Haziran 1991 Pazartesi sabahı, Erdal Inönü, Celal Talabani ile kahvaltı yaptı. Aynı gün öğle saatlerinde çağrı cihazıma gelen bir mesaj ile Cumhurbaşkanı'nı aramam isteniyordu. Aradım. Turgut Özal, Talabani ve beraberindeki Kürt heyetini Perşembe günü Ankara'da Çankaya'daki Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nde kabul edeceğini bildirdi.

Cumhuriyet tarihinin en büyük putlarından biri böylece kırılmış olacaktı. Bu, ancak, Çankaya'da bir put kırıcının, Cumhurbaşkanı sıfatıyla bulunuyor olmasıyla mümkündü.

Devreye Özal'ın sözünden çıkmayan ve Türkiye'nin gelmiş geçmiş dışişleri bakanları arasında en siliği diye ün yapan Ahmet Kurtcebe Alptemoçin girdi. Alptemoçin, Özal'ın Talabani'yi kabul etmesini önlemek için, kendisinin kabul etmesinde ısrar etmiş; bunun üzerine Özal, Alptemoçin'e kendisinin de kabul etmesini ve hep birlikte Köşk'e çıkmaları talimatını vererek, bir Kürt liderinin tarihte ilk kez bir Türkiye Cumhurbaşkanı tarafından kabulünü, muhatabına daha da büyük jest yaparak, daha da anlamlı hale getirmişti.

Tarihte bir Türkiye Cumhurbaşkanı'nın bir Kürt liderini ilk kez Çankaya'da kabul ettiği görüşme 14 Haziran 1991 Cuma günü gerçekleşti.

Celal Talabani ile Barham Salih ve Serçil Kazzaz, 14 Haziran Cuma sabahı saat 8'de İstanbul'dan Ankara'ya uçtular, özel güvenlikle şehre gelip Hilton'a yerleştiler ve Turgut Özal ile görüşme saatini beklemeye başladılar. Öğle vakti saat bire yirmi kala Dışişleri Bakanı Ahmet Kurtcebe Alptemoçin'e gittiler ve onunla birlikte Çankaya Köşkü'ne çıktılar.

Sabah başka bir uçakla ben de Ankara'ya gitmiş ve Hilton'a yerleşmiştim. O dönem göreve başladığım *Sabah* gazetesinin Ankara bürosu Hilton'un tam karşısındaydı. Büroda iken Talabani beni aradı, Köşk'e çıkmadan önce mutlaka görüşmek istiyordu. Hilton lobisinde bir araya geldik. Çok heyecanlıydı, adeta bir çocuk gibiydi, sürekli olarak Arapça "yevm tarihi" (tarihî gün) diye söyleniyordu. Dayanamadım, "Mam Celal," dedim, "ömründe ilk kez bir devlet başkanı ya da tarihî bir şahsiyetle karşılaşmayacaksın. Mao'dan Nasır'a, Che Guevara'dan, Hafız Esad'a, Rafsanjani'ye birçoğuyla birlikte oldun. Daha kısa süre önce Saddam ile Bağdat'ta müzakereye oturdun; ne oluyorsun, ne bu heyecan?"

Talabani kestirip attı: "Bu hiçbir şeye, hiçbirine benzemez. Benim konumumda bir Kürt'ün bir Türkiye Cumhurbaşkanı tarafından kabul edilecek olmasını Kürt olmayan hiç kimse kolay kolay anlayamaz!"

Turgut Özal ile nasıl konuşması gerektiğini sordu; hemen aklıma gelen bir-iki hususu tavsiye niteliğinde sıraladım. “Turgut Bey’in iki temel özelliği vardır, uzun tiradlardan hoşlanmaz. Kafası çok pratik ve hızlı çalışır. Sözü, protokol cümleleriyle fazla uzatmadan, hemen sadede gel. Somut şeyler üzerinde, birlikte çalışabileceği bir iş ortağı imişsin gibi konuş. Ayrıca, olağanüstü zekidir, külyutmaz. Açık ve dürüst ol, yeter. Bunları yaptığın takdirde görüşme kendi mecrası içinde olumlu bir yöne doğru akar.”

Akşamüstü, Çankaya’dan ayakları yerden kesik biçimde geri döndüler. Üçü de adeta uçuyordu. “Yeni sayfa açıldı!”

Ağzlarındaki buydu. Türkiye-Kürtler ilişkisinde yeni bir sayfa açılmıştı. İlk iş olarak Kuzey Irak’a bilgi verme işine koyuldular. O arada Irak Millî Türkmen Partisi Genel Sekreteri Dr. Muzaffer Arslan’ın telefonu geldi. Dr. Muzaffer, Celal Talabani ve arkadaşlarına Ankara Gaziosmanpaşa’nın tanınmış, iyi lokantası Yahya’da bir kutlama yemeği vermek istiyordu. Saat 21’de lokantada buluşacaktık.

Dr. Muzaffer’in yemek daveti kabul edildiği anda, Bağdat’ta Saddam’la görüşmelerde bulunan Mesut Barzani’nin telgrafı Talabani’ye ulaştı. Talabani, Barzani’nin telgrafını almaktan özellikle memnun oldu. Türkiye’ye gelmeden önce, Mesut Barzani ona bir mektup göndermiş ve Irak Kürt örgütlerinin ittifağı olan “Kürdistani Cephe”nin kendisini Türkiye Cumhurbaşkanı ile yapması beklenen görüşmede desteklediğini bildirmişti. Talabani, şimdi, Mesut Barzani’ye kendisine verilen desteğin yerine getirildiğini söyleyebilecek durumdaydı.

Akşam yemeğinde Talabani’nin keyfi o kadar belliydi ki, ara vermeden fıkra anlatıyor, Kürtler –evet, Kürtler– ve Araplar ile dalga geçen fıkralar, kahkahalar arasında birbirini izliyordu.

Bir ara Dr. Muzaffer’e eğilip, “Türkiye Cumhuriyeti babalığını gösterdi,” dedi, “Osmanlı dönemi gibi!”

Turgut Özal, ona, Irak Kürtlerini, Kıbrıs, Batı Trakya, Bulgaristan Türklerinden ayırmayacağını söylemişti. Bu mesajın içerdiği anlam Talabani’yi havalara uçurmaya yeterdi. Oysa daha bir gün önce İstanbul’da Turgut Özal görüşmesi belli olun-

ca, içine girdiği stresten ötürü kendisine doktor çağırılmıştı. Talabani akşama kadar yüksek sesle, Turgut Özal'a neler söyleyeceğini tekrarlayıp durmuştu.

O gece, yani Ankara'ya gelmeden bir gece öncesi Talabani'nin karısı Hero'nun doğum gününü kutlamak için, Sarıyer'de Urcan adlı balık lokantasında beraberdik. On yedi kişilik büyük masada, aralarında Irak Kürtlerinin her zaman sıkı destekçisi olmuş, İngiliz İşçi Partisi'nin gölge kabinesinden Galli Ann Clwyd'in de bulunduğu iki İngiliz parlamenter, Talabani'nin peşmerge güçlerinin komutanı Kosrat Resul (2006'da Irak Kürdistan Yönetimi Başkan Yardımcısı oldu) ve Ahmet Bamarni gibi Irak Kürdistan Yurtseverler Birliği yöneticilerinden oluşan bir topluluk vardı. Karının Tuba, Türkiye ile Kürtler arasında gelinen noktayı simgelemek için ve Hero'ya doğum günü hediyesi olarak gümüş bir Osmanlı takısı verdi. "Türkler ile Kürtlerin, bundan böyle, Osmanlı dönemindeki gibi birlikte, kardeşçe yaşaması dileğiyle," diyerek... Kalamar, ahtapot, barbun ve kalkan servis edilen yemek masasında Avrupa'dan gelen Kürtler şarabı, Irak'tan gelenler ise rakı içmeyi tercih etmişlerdi. Talabani içmedi. Bir yandan kendisiyle Kürtçe konuşan garsonlarla şakalaşırken, bir de keyif purosunu yaktı. "Puro içmek Ortadoğu'da siyasi lider olmanın alamet-i farikası," dedim, "Filistinlilerle başladı bu iş. Faruk Kaddumi'nin ağzından düşmez puro. Belli ki, sen de Filistinlilerden öğrendin bu adeti." Talabani derhal itiraz etti, "Hayır," dedi, "doğrudan Che'den. Kahire'de onunla karşılaştığım ve tanıştığım zaman beni puroya bizzat Che Guevara alıstırdı." Bir ara daldı, gözleri Boğaz'ın sularına takılıp sabitleşti. Tam karşısında oturuyordum. "Mam Celal, bizi terk ettin. Bizimle değilsin. Nerelere gittin?" diyecek oldum. "Ne düşünüyordum biliyor musun?" karşılığını verdi, "Doğduğum yerin yüz kilometre kuzeyinde doğsam, bir Türkiyeli Kürt olacaktım. Öyle olsaydım, belki de ömrüm Kürdistan dağlarında savaşla veya Bağdat'a gidip Saddam adındaki diktatörle müzakerelerde bulunmak gibi tatsız işlerle geçmezdi ama isimsiz, ünsüz bir Kürt olarak, sık sık İstanbul'da, Boğaz'da balık yiyor olurdu. Acaba hangisi daha iyi? İnsanın kader çizgisi ne tuhaf. Bunu düşünüyordum..."

Tam bir gece sonra, 14 Haziran 1991 Cuma gecesi, Ankara’da Turgut Özal ile görüşmesinin, yani Türkiye-Kürtler ilişkisinde bir “tarihî yeni sayfa açılması”nın kutlandığı Yahya Restaurant’taki yemeğin ardından Hilton Oteli’ne dönüştü, yaklaşan Anavatan Partisi Genel Kongresi nedeniyle oteli dolduran Yıldırım Akbulut (o sırada Başbakan ve ANAP Genel Başkanı) taraftarları Cadillac’tan iner inmez, Talabani lehinde “milliyet azadi” diye Türkçe-Kürtçe karışımı bir tezahürata başladılar. Önüne gelen ANAP’lı ve çoğunlukla Doğulu ve Güneydoğulu delegeler Talabani’yi kucaklıyor ve öpüyorlardı. Aralarından bazıları Talabani’ye “Diyarbakır’dan aday olması” önerisini şaka yollu yaptılar. Talabani, gülererek, “Hayır,” dedi, yanındaki Dr. Muzaffer Arslan’ı işaret ederek, “Doktor’la birlikte Kerkük’ten.”

Celal Talabani, Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal ile ilk görüşmesinden yaklaşık on beş yıl sonra, Irak’ın –Mezopotamya’nın 5000 yıllık tarihi de eklenirse– ilk seçilmiş cumhurbaşkanı oldu ve Dr. Muzaffer Arslan’ı “Türkmenlerden Sorumlu Danışman”ı olarak atadı.

14 Haziran 1991 Cuma gecesi, Ankara Hilton Oteli’nin kapısında hiçbirimiz, Talabani ve Dr. Muzaffer Arslan dahil, tarihin öyle yol alacağını elbette ki aklımızın köşesinden bile geçiremiyorduk. Üç ay önce Türkiye’ye gizlice geldiği haberi bomba etkisi yaratmış olan Talabani, üç ay sonra peşinde koca bir gazeteci ordusu ile dolaştığı Türkiye sokaklarında alkış topluyordu.

* * *

Talabani’nin 9-10 Mart’ta Ankara’ya gizli gelişinden 9 Haziran’da İstanbul’a gelişine kadar geçen üç aylık süre içinde, izlerini ve sonuçlarını yıllar sonrasına bırakacak olan olağanüstü gelişmeler yaşanmıştı. Talabani, Ankara’ya gizlice geldiği sırada Şii isyanı Irak’ın güneyinde, Basra’da patlak vermiş, Bağdat’ın güneyindeki, başta Necef, Kerbela ve Nasiriye olmak üzere tüm Şii merkezlerine yayılmaktaydı. Ardından Kürt ayaklanması başladı ve Kerkük dahil, Kuzey Irak’ın tüm şehirleri düştü ve Kürtlerin eline geçti. Bu iki ayaklanma, Bağdat’ta iktidarda tu-

tunan Saddam tarafından ülkedeki Amerikan güçlerinin gözleri önünde son derece sert biçimde bastırıldı. Büyük bir mülteci faciası yaşandı. Bir milyon Kürt, amansız kış şartlarında 1988 Halepçe Katliamı'nın ve aynı yıl Saddam'ın uyguladığı büyük çaplı katliamların yaşandığı Enfal kampanyasının devam eden travmasıyla İran'a ve özellikle Türkiye'ye sığındı. Beş yüz bin Kürt mültecinin görüntüleri, CNN üzerinden tüm dünyada her evin içine de girmişti.

Bununla birlikte, Türkiye, kendi Kürt bölgelerine giriveren yüz binlerce Kürt'ü taşıyabilecek ve kendisine hasım hale gelen Saddam Hüseyin ile bitişik yaşayabilecek halde değildi. Turgut Özal, Amerikalılara duruma çare bulunmazsa, Türkiye'nin Kuzey Irak'a gireceğini ve Kürtlerin evlerine dönmesi için harekete geçeceğini bildirdi. İngiltere Başbakanı John Major, "Safe Havens" (güvenli bölgeler) önerisini ortaya attı. Bunun üzerine, Amerikalılar harekete geçti ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Irak'ın kuzeyinde 36. paralelin üzerini Saddam rejimi için uçuşa kapalı bölge ilan etti. Ayrıca, 36. paralelin üzerinde askerî hareketi men etti. Uluslararası koalisyonun kara güçleri, Kuzey Irak'ta Zaho-Dohuk-Amadiye üçgeni arasına konuşlandı ve Incirlik Hava Üssü'nden Kuzey Irak hava sahası sürekli olarak denetlenmeye başladı. Sığınmacı Kürtler ve bir kısım Türkmen, peyderpey, evlerine geri dönmeye başladılar.

Saddam'ın Kuzey Irak'taki egemenliğini sınırlayan ve "Operation Provide Comfort" adı verilen uygulama başlangıç aşamasında tuhaf bir tablo meydana getirmişti. İki büyük Kürt kenti, Süleymaniye ve Erbil'de Saddam'ın güçleri varlığını sürdürüyordu; önemli bir çoğunluğu Sünni Arap olan Musul ise, 36. paralelin üzerinde kaldığından, Saddam için uçuş yasağına tabi idi. Saddam, Kürtleri ekonomik abluka altına almak amacıyla Ekim 1991'de askerî güçlerini çekene dek, bu tuhaf tablo sürdü. O tarihten itibaren, Kürtler, Erbil ve Süleymaniye'ye de hükmederek, Saddam'ın egemenlik alanından tümüyle çıktılar.

1991 Nisan ayı böylesine baş döndürücü gelişmelere sahne olurken, Irak Kürtlerinin durumu çok umutsuz görünüyordu. Milyonlarca insan açlık sınırına yaklaşmış ve güvenlik sorunu

had safhaya çıkmıştı. Nisan sonlarında birdenbire Bağdat televizyonunda Celal Talabani'nin, Bağdat'ta Saddam'la kucaklaşan görüntüleri tüm dünya televizyon ekranlarına yansıyor. D

Daha birkaç hafta önce, Irak Kürdistanı'nın Baas rejiminden kurtarılmış şehirlerinde, Bağdat'a yürüyüp Saddam'ı kovalayacağı nutuklarını atan Kürt liderin, Kürt katliamlarına imza atmış ve elindeki Kürt kanı kurumamış Saddam'la kucaklaşıp öpüşürken verdiği görüntüler tam bir şok etkisi yaptı.

Turgut Özal, çığına dönmüştü. 20 Nisan gecesini bayram tatilini geçirdiğim Kıbrıs'ta ve üstelik kimsenin bilmediği bir arkadaşın evinde kalırken, gece yarısı beni buldu. Telefondaki sesi "Ne yapıyor bu!" diye çınlıyordu. Türkiye'ye bir ay kadar önce gelmiş ama daha henüz Turgut Özal ile görüşmemiş olan Talabani, Türkiye ile Irak Kürtleri arasında rüşeym halindeki ilişkileri dinamitleyecek bir adım atmış gibi görünüyordu. "Bir öğreneyim," dedim ve Londra'da Arapça yayımlanan *El-Hayat* gazetesinin Irak Kürtleriyle ilgili her gelişmeyi bilen, kendisi de Iraklı Kürt kökenli uzmanı Kamran Karadaghi'yi bilgi almak üzere aradım. Onun da fazla bir bilgisi yoktu. Ertesi gün daha ayrıntılı bilgi ulaştıracağını söyledi. Apar topar Ada'dan Türkiye anakarasına döndüm. Türk Havayolları grevdeydi. Arabamı Ankara'ya sürdüm. 22 Nisan günü Çankaya Köşkü'ne ulaştım. Kamran, Kürtlerin içine girdiği sıkışık durumdan ötürü kendilerini Bağdat ile görüşmeye mecbur hissettiklerini; ama öğrendiği ve anladığı kadarıyla Celal Talabani'nin "vakit geçirme" taktiği izlediğini, Türkiye ile ilişki ufkunu koruduklarını bildirmişti. Aldığım bilgiyi Turgut Özal'a aktardım.

Ne olursa olsun, en beklenmedik şey olmuş, Irak Kürtleri Saddam'la müzakerelere başlamışlardı.

Talabani, İstanbul'da 9 Haziran 1991 gecesini, Turgut Özal ile görüşmesinin provası olacak nitelikte, Kaya Toperi'nin The Marmara Oteli'ndeki odasında bir araya geldiğimizde, konuşmayı, Saddam ile görüşmesi konusuna girerek açtı. O sırada, Irak diktatörüyle görüşme rotasyonunda sıra Mesut Barzani'deydi ve Barzani, Bağdat'taydı.

Saddam'ın 1988'de 182 bin Kürt çocuğunu savaş esiri ola-

rak aldığını hatırlattı, Irak Kürdistanı'ndaki dayanılmaz hayat şartlarından söz etti ve ana hedefinden vazgeçmediğini vurgulamak için "Saddam ile demokrasi hiçbir şekilde olamaz," dedi. "Ayrılıkçı bir hareket değiliz," diye devam etti, "Özerk Kürdistan'a destek için her hükümetle görüşebiliriz. (Saddam'la) Bu kez çok partili demokrasi için görüştük. Bağdat'a ilk gittiğimizde bana, söylediğim her şeye peki dediler. Yeni bir anayasa ve özerk bölge konusunda tekliflerimizi getirmemizi istediler. Daha sonra 'Kerkük'ün Kürt özerk bölgesinde olmasını kabul edemeyiz, çünkü bu bağımsızlığa gider,' dediler.

Sincar-Hanekin-Mendeli hattının¹ Kürt özerk bölgesine dahil olmasına ise güvenlik gerekçeleriyle olmaz dediler. Bizden gizlice tehlikeli şeyler istiyorlar. Saddam, 'ezelî düşman' diye nitelediği İran'a, 'tarihî düşman' diye nitelediği Türkiye'ye ve 'bölgesel düşman' diye nitelediği Suriye'ye karşı işbirliğimizi istiyor. İki yıldır da PKK'yı destekliyorlar. Abu Ziyad (Tarık Aziz) yarın Ankara'ya geliyor. 'Kürtlere karşı işbirliği yapalım,' diyecek. Biz Kürtleri kart olarak kullanıyorlar. Oysa biz, komşu ülkelerin içişlerine karışmıyoruz. Bağdat'ta görüşürken, Tarık Aziz'e 'Türkiye'deki demokrasiyi, onun aynısını bana ver; özerklik talebimden vazgeçeyim,' dedim..."

Talabani, daldan dala atlıyordu, "Hayri Kozakçıoğlu'na (Diyarbakır'da Olağanüstü Hal Valisi idi. çç.) PKK'yı anlattım. Şam'da Apo'ya, son görüştüğümüzde, 'Senin yerinde olsam Türkiye ile görüşmeye girerdim,' dedim. 'Silahlı faaliyeti durdurun,' dedim. Apo, Saddam'la görüşmemize tepki gösterdi. Ona, bizim tecrübemizden ders al, Turgut Özal, Kürtlerin varlığını, dilini tanıdı. Böyle davranan ilk Türkiye Cumhurbaşkanı dedim. PKK bölündü, dört politbüro üyesi, yüzlerce kadro ayrıldı. Söylediklerim Apo'nun aklına yatmış gibiydi ama güvenilmez; sonra fikir değiştiriyor. PKK ile durumun nasıl gelişeceği biraz da size bağlı. Sadece onları kınayarak bir yere varamayız. Türkiye'deki demokratik sürecin de işlemesi gerek."

1 Söz konusu bölgeler, Bağdat ile Kürdistan Bölge Yönetimi arasında "ihtilafli bölgeler" olmaya devam ediyor. Kürtler, bu bölgelerin, Kürt çoğunluktan ötürü, Özerk Kürdistan'a dahil olmasını talep ediyorlar.

Verdiği bu bilgilerden sonra, tekrar, Bağdat görüşmelerine sözü getirdi ve kendisiyle Bağdat'ta yapılan görüşmelere katılmış Dışişleri Bakanı Tarık Aziz'e ve Devrim Komuta Konseyi Başkan Yardımcısı İzzet İbrahim'e Türkmen konusunu açtığını belirtti. "Ulusal azınlıklar meselesini gündeme getirdik. Tarık Aziz, 'Kim?' diye sordu. 'Türkmenler ve Asuriler,' dedik. Tarık Aziz 'Olmaz,' dedi, 'Irak'ta Araplar ve Kürtler var. Asuriler Arap'tır. Hıristiyan Arap. Türkmenler ise misafir konumundalar. Türkiye'ye gidebilirler.' Tepkisi bu oldu."

Talabani, Bağdat müzakerelerinden bir anlaşmaya varma umudu taşımadığını söyledi ve Bağdat ile müzakerelere başlama kendilerini mecbur eden sıkıntılarını anlatmayı sürdürdü:

"Kürdistan'da sorunlarımız var. Gerçek dostlarımız yok. Kürdistan topraklarına geçebilmek için yedi gün Şam'da, üç gün de Kamışlı'da bekledim. Dicle üzerinden karşıya geçebileceğim bir sandal için! İran'dan ilaç isteriz, bir yıl bekleriz. Geldiğinde de kötü gelir. Silah, cephane bir şey yok. Her yer tahrip oldu. Yiyecek karaborsada. İran gıda malzemelerinin gelmesini engelliyor. Tek yol Türkiye'de.

Barzani'nin sıkıntısı da bu. Bir de İranlılara güvenmiyor. Saddam'ı indirip yerine Şii rejimi geçirmelerinden korkuyor. Ayrıca, eğer Bağdat'ın görüşme talebini reddederse ve rejim bize tekrar savaş açarsa, ne yapacağız diye kaygılanıyor. Suriye ise, rejimi kendi yanlısı olacak bir iktidarla değiştirmek istiyor. Umutsuz, çaresiz bir durumda kaldık. Uluslararası destekten yoksun olduğumuz için Saddam ile bir şekilde uzlaşma aramalıyız diye düşündük. İran-Suriye ekseninin Saddam'a alternatif olması, Kürtlerin istediği bir şey değil. Irak'ın önünde iki yol var. İlki diktatörlük. Bu, Kürtler ve Şiilerin dışlanması demek. İkincisi ise çok partili demokrasi. Geçiş sancılı olabilir ama başka yol yok."

Talabani bu açıklamalarını "Eğer bizi desteklerseniz, bizim pozisyonumuz sizinle eşgüdüm içinde hareket etmek olacak," sözleriyle tamamladı. Kaya Toperi bunun üzerine "Saddam'la görüşmeden önce bize haber vermeliydiniz, bizimle temas kurmalıydınız," diyecek oldu; Celal Talabani, "Kusura bakmayın

ama eğer burada sürekli bir temas noktamız olursa, bu mümkün olur,” diye karşılık verdi ve devam etti:

“Sizin tavsiyenizi almak isteriz. Amerikan Dışişleri Bakanlığı ve İngiliz Dışişleri Bakanlığı bize tavsiyede bulunmak isterken, biz niçin sizin tavsiyelerinizi almayalım. Siz bizim kardeşimizsiniz, komşumuzsunuz.”

Bu yaklaşım daha sonra Köşk'te de tekrar edilecek ve Ankara'da hem Irak Kürdistan Demokrat Partisi'nin, hem de Irak Kürdistan Yurtseverler Birliği'nin daimî temsilcilik açmasının kapısını aralayacaktı.

Görüşme, Talabani'nin Irak rejiminden ele geçirdikleri telsiz ve radyo cihazlarına ilişkin verdiği bilgiler, Kaya Toperi'nin kendileriyle temas nedeniyle Turgut Özal'ın aldığı riskler konusunda anlattıklarıyla devam etti. Araya anekdotlar, görüşmenin seyrinden neşelenen Talabani'nin neşelendiği her vakit yaptığı gibi, araya serpiştirdiği fıkralarla, gece yarısının ötesine sarktı.

Celal Talabani, sonunda Cumhurbaşkanı'na iletileceğini düşündüğü bir de mesaj verdi ve “İster başında Saddam olsun, ister başkası; Irak merkezî hükümetine Kuzey Irak halkının haklarını içeren bir çözüm empoze edin.”

“Kuzey Irak halkı” sözcüğüyle Kürtleri ve Türkmenleri bir arada kastetmiş oluyordu. Bağdat'ta Saddam ve diğer Iraklı yetkililerle görüştüğü sırada Türkmenlerle ilgili çekişme yaşadıklarını tekrar hatırlatarak, Kerkük'ü “Kürtler ve Türkmenlere ait bir Kürdistan şehridir,” diye tanımladı.

Çankaya'ya mesajın ötesine geçip, “Cumhurbaşkanı'na önerileri”ni de sıraladı. “Gelecek için, kurulacak herhangi bir mekanizma aracılığıyla tam işbirliği. Bu tam işbirliği, siyasi, askerî, ekonomik ve ticari alanları kapsamalıdır. Bu arada, bize Batılı ülkelere insani yardım getirilebilmesi için bir koridor açılmalıdır. Ayrıca, silah ve askerî eğitim desteği verilmelidir. İyi eğitilmiş güçlere ihtiyacımız var. Türkmenler de silahlı bir güç edinmeli, Irak'ın geleceğini belirlemek üzere kurulacak komitede veto gücüyle yer almalıdırlar.”

Bu önerileri, ülkesine elinde somut bir şeyler elde ederek

dönmesi için yaptığını belirtti. Türkiye'den somut bir şeyler elde edemediği takdirde, dönüşümlü olarak Saddam ile müzakereleri yürüten müttefiki Mesut Barzani'nin Bağdat rejimiyle bir anlaşma imzalayabileceği uyarısını yaptı. Mesut Barzani'nin kendisine "Eğer Türkiye bize koridor açarsa, o zaman Bağdat'a gitmeyiz," dediğini aktardı. Koridordan kastını "Zaho-Habur-İskenderun" diye açıkladı.

Körfez Savaşı bitmiş, Saddam gücü hayli budanmış olsa da Bağdat'ta iktidarını korumuş, Kürtler ise çok ağır ekonomik şartlar altında bunalmışlardı. Barham Salih, Talabani'nin dile getirdiği hususları hayata geçirmek için bir "Çalışma Komitesi"nin (Working Committee) oluşturulması önerisini ortaya attı.

Odadan çıkmadan önce, Talabani, "Bir dostça alarm vereyim," dedi, "Boş elle dönersem, Mesut Barzani, Saddam'la anlaşma imzalayabilir."

Turgut Özal'ı harekete geçirecek en büyük kozun bu olabileceğini sezmişti.

Talabani, Barham Salih ve Serçil Kazzaz, odadan ayrıldıktan sonra Kaya Toperi'yle baş başa kaldık. Kaya abi (ona öyle hitap ederdim), "Bu tarihî bir görüşmeydi bence. Sence de öyle değil mi? Neler konuşuldu bir düşünsene. Cumhurbaşkanı'nı mutlaka haberdar etmeliyiz," diyerek telefona sarıldı. Gece yarısını hayli geçmiştik. "Abi, bu saatte aramak uygun olur mu?" diyecek oldum. "Çok önemliydi bu görüşme. Saati yok. Mutlaka ona anlatmalıyız," karşılığını verdi. Her nasılsa, o saatlerde genellikle hep ayakta olan Turgut Özal uykuya çekilmişti.

Kaya Toperi'ye, Talabani'nin görüşmede sözünü ettiği Milletler Cemiyeti'nin o belgesinin Turgut Bey'de (kendisinden söz ederken hep böyle derdik) bulunduğunu ve belgenin içeriğinden haberdar olduğunu bir kez daha söyledim.

Turgut Özal, 1925 Milletler Cemiyeti Raporu'ndan haberdar olduğu ve Körfez Savaşı'nın Saddam'ın yıkılması ve Irak'ın dağılmasıyla sonuçlanabileceğini düşündüğüne göre, Türkiye'nin Musul vilayeti üzerindeki tarihî hakkının peşine düşmeyi tasarlıyor muydu?

Özal'ın daha ilk görüşmemizde bana anlattıkları, Musul konusunda hakkındaki yaygın kanaatten çok farklıydı. Cumhurbaşkanı'nın yayılmacı en ufak bir hesabı yoktu. Petrolün, tam tersine, bir bela olduğu kanısındaydı ve "Bak, tüm petrol üretici ülkelerin başı beladadır. Petrol tüketen ülkeler ise zengin ülkeler. Gelişmek ve kalkınmak için petrol yataklarına sahip olmak gerekli değil. Sahip olmamak daha iyi bile sayılabilir. Me-selemiz, Kerkük petrol yatakları olamaz. Sorun orada değil," diyerek bu konudaki düşüncesini paylaşmıştı.

(1992 yılı yazında Okluk Koyu'ndaki Cumhurbaşkanlığı yazlık konutundaki bir söyleşimizde ise, "Toprak büyütme benim fikrim değil; toprağınızı büyütürseniz, meselenizi de büyütürsünüz. Petrol de artık o kadar önemli değildir," demişti. Kelimesi kelimesine not defterime düşmüşüm.)

Turgut Özal, savaşın sonunda Saddam'ın ayakta kalamayacağı tahmin ediyordu. Irak'ın geleceğine dair, bu tahmininin ötesinde ayrıntılı bir bakış açısı vardı. "Irak" demişti, "Çok güçlü bir merkez etrafında kurulmuş bir ülke. Ülkenin çok güçlü, diktatörlük şeklindeki merkezîyetçi rejimi bir azınlık rejimi. Bu savaş, Irak denilen ve Bağdat merkezîyetçiliği üzerine inşa edilen yapısının merkezini tahrip edecek. Bunun neticesinde yeni bir Irak ortaya çıkacak. Bu yeni Irak iki şekilde olabilir:

1. Yeni Irak, eskisi gibi Bağdat merkezli sert bir yapıya sahip olamaz. Irak'ı meydana getiren parçalar, yeni merkezi oluşturacaklar. Bu da, Şiiler ve Kürtlerin merkezde ağırlığının artması durumunu beraberinde getirecek. Irak, toprak bütünlüğünü korusa bile, yeni yapı, eskisine oranla daha zayıf bir Bağdat merkezi çevresinde, muhtemelen federal bir yapı olacak. Irak, güvenlik de ön planda olmak üzere, her bakımdan bizi, yani Türkiye'yi yakından ilgilendiriyor. Yeni Irak'ın yapılanmasında biz de olmalıyız. Yeni Irak'ı kuracak masada bulunmamız lazım. Bunun için uluslararası koalisyonda aktif bir rol sahibi olmamızı istedim. Yeni merkezde, Şiiler ve Kürtler de bulunacağı için ve Şiiler doğal olarak İran'ın nüfuzunun taşıyıcısı olacaklarından ötürü, bizim esas olarak 'Kürt kartı' üzerinden yeni Irak yapılanmasında rol almamız gerekiyor.

2. Eğer, Irak'ın bu savaş sonunda dağılması ve parçalanması kaçınılmaz olursa, o zaman Musul konusuna ilişkin tarihî haklarımızı öne sürmemiz gerekecek. Fizik kanununda olduğu gibi siyasette de boşluk kalmaz. Mutlaka doldurulur. Eğer, rejimin çöküşü ve Irak'ın dağılmasıyla Kuzey Irak'ta doğacak boşluğu biz doldurmazsak biri, Türkiye'ye hasım ya da rakip olabilecek bir güç mutlaka gelir doldurur. Bunu engellemek ya da en azından caydırmak için bizim, Irak'ın geleceğinde söz sahibi ve aktif olmamız gerekiyor.”

Cumhurbaşkanı, tercihen, birinci senaryonun gerçek olmasından yanaydı ama ikincisi için de hazırlıklı olunmalıydı.

Turgut Özal, Türkiye'nin doldurmaması halinde mutlaka doldurulacak olan Irak'taki jeopolitik boşluğu muhtemelen İran'ın dolduracağını da tahliline eklemişti.

Sıraladığı bütün bu nedenlerden ötürü, Türkiye'nin Iraklı Kürtlerle acilen ilişki kurması gerektiğini düşünüyordu. Iraklı Kürt liderlerle görüşmeyi tasarladığını öğrenmesi üzerine, beni Cumhurbaşkanlığı makamına alışılmadık bir çabuklukla niçin davet ettiğini bir kez daha anlamıştım.

Turgut Özal'ı pür dikkat kesilerek, tek bir kelimesini atlama-maya özen göstererek dinlemiştim. Türkiye'nin ve Irak'ın geleceğine ilişkin olarak beyninin kıvrımlarını bu kadar cömertçe hiç açmadığını aklımdan geçirmiştim. Bana o söylediklerini hiçbir yerde okumamış, hiç kimseden de duymamıştım.

Turgut Özal, Türkiye'nin ve Irak'ın geleceğine ilişkin kesinliğe yakın öngörülerinden kalkarak Irak Kürt liderleriyle ilişki kurmaya, hatta yakınlaşma politikası başlatmaya kararlıydı. Böyle bir adım, doğası itibarıyla, Cumhuriyet'in kurucu ilkeleriyle çelişecekti. Türkiye, Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte bir “Türk ulus-devleti” olarak kurulmuştu. O haliyle “Türk ulus-devleti”nde Kürtlere yer yoktu. Kürtler, Türk asimilasyonunun hedeflerinin başındaydılar ve varlıkları 1920'lerden başlayarak on yıllarca Cumhuriyet Türkiye'sinde inkâr edilmişti. Irak Kürtleri ile üstelik Çankaya düzeyinde kurulacak ilişkiler, Cumhuriyet rejiminin en önemli tabularından birinin kırılması olarak görülecekti. Turgut Özal bunu nasıl yapabilecekti?

Nitekim, Turgut Özal, Irak'ın geleceğine yönelik iki farklı senaryoyu dillendirdiği tahlilinden sonra bu sıkıntısını aktardı. "Bu adımı atmak istiyorum ama bunu içeriye nasıl anlatabileceğim? Sorun burada," dedi.

Türkiye'nin Kürt sorunu ile sınırın hemen öbür yakasında "Irak Kürtleri" denilen halkın konumu arasında Çin Seddi bulunmadığını düşünenlerden biriydim. Türkiye-Irak sınırının, Türklerle Arapları birbirinden ayıran bir sınır değil, Kürtleri bölen bir sınır olduğunu da biliyordum. Iraklı Kürtlere ilişkin herhangi bir yaklaşım, doğrudan doğruya ve ister istemez Türkiye'nin Kürt sorunuyla bağlanacaktı. Bu gerçeği de idrak ediyordum. Kaldı ki, Kürtlerin inkârına dayalı bir söylemi on yıllardır sürdüren bir ülkede, Irak'takilere bile Kürt demekten kaçınılıyordu. Onların adı, belli ölçülerde pejoratif bir anlam yüküyle "peşmergeler" idi. Gerçi "peşmerge" Kürtçe "fedai" anlamına gelen ve yıllar yılı Irak'ta Bağdat yönetimlerine karşı ayaklanmış Kürt silahlı güçleri için Kürtler nezdinde büyük saygınlık taşıyan bir sözcüktü ama 1988'de Halepçe Katliamı'ndan kaçarak Türkiye'ye sığınan, geleneksel Kürt giysili görüntüsüyle "peşmergeler", Türkiye'de hem Kürtlere tepeden bakan bir duygu ile tüm Iraklı Kürtleri çağrıştırmak amacıyla ve hem de Kürt kelimesinin kullanılmamasını sağlayan bir işlevsellikle günlük kullanıma girmişti. Bizde, Türkiye'de "peşmergeler" bulunmadığına göre, Kürt kelimesinin Irak'takiler için bile kullanılmaması, Türkiye'de hiç kullanılmamasını kolaylaştırıcı bir etki doğuruyordu herhalde.

Bilgi dağarcığımda çok zamandır yer tutan ve ortalıkta pek dillendirmediğim bu bilgiler ve gözlemler, Turgut Özal sıkıntısını ifade ettiği anda bir ışık hızıyla aklımdan geçti ve diyalogumuzun başından beri Cumhurbaşkanı'nın sürdürdüğü açık-sözlülüğü ve içtenliğinden aldığım cesaretle, kendisine cümle yapısı bakımından çok basit, içeriği açısından çetin bir soru yönelttim: "Şu soruya cevap bulabilirsek, sorunu ve sözünü ettiğiniz sıkıntıyı kolayca çözebiliriz: Türkiye'de Kürt var mı, yok mu?"

Özal, ancak boş bulunmuşların verebileceği cinsten ani bir

tepkiyle, “Ne demek var mı, yok mu; tabii ki var,” karşılığını verdi.

Üsteledim, “Herkes biliyor olduğunu. Soru bu değil. Devlet politikası olarak bundan sonra Türkiye’de Kürtlerin varlığı kabul edilecek mi, edilmeyecek mi? Eğer edilecekse, ifade ettiğiniz sorun ve sıkıntı gayet kolay biçimde aşılabilir.”

Özal’ın yüzüne çocuksu bir ifade yerleşti ve “Nasıl?” diye sordu.

“Nasıl”ını şöyle anlattım:

“Türkiye’de vatandaşlarımızın bir bölümünün Kürt olduğunu kabul edecek isek, o takdirde Irak Kürtlerinin de vatandaşlarımızın soydaşları olduğunu kabul etmek zorundayız. Üstelik, Türkiye-İrak sınırı bundan yetmiş yıl önce yoktu; dolayısıyla Türkiye Kürtleri-İrak Kürtleri diye kavramlar da yoktu. Bugün sınırın iki yakasında bulunan Kürtlerin hepsi aynı devletin vatandaşlarıydılar. Irak Kürtleri bizim yetmiş yıl önceki vatandaşlarımız. Biz, Batı Trakya Türkleri ile, Bulgaristan Türkleri ile niçin ilgileniyoruz? İlki Yunanistan vatandaşları, ikincisi Bulgaristan. O iki ülkeden bizim toprak talebimiz yok. Ama oradaki Türklerle ilgileniyoruz. Onların esenliğini meselle addediyoruz. Yüzyılın başında birçoğumuzun dedesi, annesi, babaannesi oralarda yaşıyor ve Osmanlı kimliği taşıyorlardı. Bugün orada kalanlarla bizi sınırlar ayırmış olsa bile, oradakiler bizim vatandaşlarımızın soydaşları. Elbette onlarla ilgileniyoruz. Kıbrıs Türkleriyle niçin ilgileniyoruz? Soydaşlarımız oldukları için değil mi? Eğer Kürt vatandaşlarımız olduğunu kabul edeceksek, Irak Kürtlerinin, bizim ilgimiz açısından Batı Trakya, Bulgaristan, Kıbrıs Türklerinden çok da farklı olmadığını kabul etmemiz gerekir.”

Turgut Özal’ın tüm dikkati bana odaklanmıştı. “Bir daha söyle bakayım,” dedi. Tekrarlarken, yolun yarısında sözümü kesti, “Tamam,” dedi, kendinden emin bir el hareketiyle “ben bunu kullanabilirim.”

Gerçekten de, iki hafta sonra Diyarbakır’da yaptığı bir konuşmayı televizyondan izlerken, Cumhurbaşkanı’nın Irak Kürtlerinden “Bizim vatandaşlarımızın soydaşları. Elbette onlar bizim

ilgi alanımızdadır,” dediğini duydum. Özal, bunu sık sık dile getirmeye başladığı gibi patentini de üstlendi. O konuşmamızdan birkaç ay sonra, bana, politikasını eleştirenlerden şikâyet ederken, “Anlamıyorlar yahu,” diye söylenmişti, “bu Irak Kürtleri bizim vatandaşlarımızın soydaşları. Biz ilgilenmeyeceğiz de kim ilgilenecek onlarla...” Araya girerek, “Efendim, bunu ben size söylemişim ya,” diyecek oldum, otoriter bir jestle sözümü engelledi, “Dinle şimdi beni. Bir şey anlatıyorum sana.”

Anlatmak istediğini hemen anladım. “Vatandaşlarımızın soydaşları” deyişinin patent hakkı ondaydı. Bunu ona benim söylediğimi unutmam gerekiyordu. O, Cumhurbaşkanı idi. O söylediği vakit, bu deyiş hayatiyet kazanacaktı. Ben, yollara dökülüp sabah akşam “Irak Kürtleri bizim Kürt vatandaşlarımızın soydaşlarıdır,” desem ne sonuç alınabilirdi ki?

Haklıydı.

Ben de bir daha söz konusu deyişin patenti üzerinde ısrarlı olmadım.

İleri bir tarihte benzeri bir konuda daha aramızda bir “patent sorunu” oldu. Onun patentini de, haliyle, o aldı.

Turgut Özal’ın mutlak iktidarı Çankaya Köşkü’ne çıkışıyla sınırlanmış olsa bile, Türkiye’nin en “muktedir”i olarak 6 Ekim (1991) seçimlerine kadar sürdü. Seçimlerde partisi Anavatan, muhalefete düşmekle kalmadı, Özal’ın en amansız siyasi hasmı haline gelmiş olan Süleyman Demirel, Erdal İnönü ile koalisyon kurarak Başbakanlık mevkiine oturdu. Özal için sıkıntılı günler başlamıştı. Seçimlerden altı gün sonra, 12 Ekim Cumartesi günü beni Köşk’e çağırdı. Makamına değil, bir kat yukarıdaki ikametgâhına. Eşi Semra Özal İstanbul’a gitmişti. O Cumartesi günü öğleden sonra ilk kez girdiğim ikametgâhında ikimizden başka kimse yoktu. Üzerinde bir tişört ile beni karşıladı ve birlikte televizyonda maç seyretmemizi önerdi. Fenerbahçe-Trabzonspor maçı oynanacaktı. (O maçı Fenerbahçe 4-1 kazandı!) Futbol ağırlıklı, siyaset dedikodusu garnitürlü bir sohbeti bir yandan yürütüyor, bir yandan da televizyon ekranındaki maça bakıyorduk.

Maçın devre arası başlayınca, birden o an için en akla gel-

meyecek soruyu yöneltiverdi: “Ne diyorsun, nasıl çözülür bu sorun?”

Doğal olarak, “Hangi sorun?” diye sordum.

– Kürt sorunu!

Türkiye'nin en önemli ve on yıllardır çözülmemiş sorununun çözümünü Fenerbahçe-Trabzonspor maçının on beş dakikalık devre arasında mı bulacaktık?!

Ama Cumhurbaşkanı, “Başbakan Demirel faktörü” ile sıkıntılı günler geçirmekteydi ve şaka kaldırır bir hali yoktu.

Kısa bir duraksamanın ardından, “Aklımda olanı söylesem de, bir faydası yok,” karşılığını verdim.

“Nedenmiş o?”

– Çünkü Türkiye'nin siyasi dengeleri aklımda olanın uygulanmasına imkân vermez. Malum, askerler filan.

– Ne var ki aklında?

– Örneğin TRT, bir kanalında günde birkaç saat Kürtçe yayın yapabilir. Kürtçe şarkılar, türküler çalınsa, haber saatinde spiker aynen Aytaç Kardüz'ün (dönemin tanınmış bir TRT spike-ri) okuduğu haberleri Kürtçe okusa; bu ne anlama gelir? Bu ülkenin Kürt vatandaşları, “Devletim benim varlığımı ve kimliğimi tanıyor ve bana saygı gösteriyor ki, devlet televizyonu ve radyosu her gün belli saatte benim anadilimden yayın yapıyor,” diye düşünürler. Bu, elbette ki, PKK sorununu çözmez. Devlet televizyonunda Kürtçe yayın başladı diye terör şıp diye durmaz, PKK ortadan kalkmaz. Ama PKK'nin üzerindeki, Kürt vatandaşlarımızın sağladığı örtü kalkabilir. Sorunun harareti azalabilir...

Daha fazla devam etmeme izin vermeden, Turgut Özal sözü-mü kesti ve “Bana bak, şimdi bana bu söylediklerini ne bir yerde ima yoluyla bile olsa söyle ve ne de yazılarında ima yollu bile olsa yaz. Bu söylediklerini unut,” dedi.

Şaşırmıştım. Bu kez o basit soruyu ben ona yönelttim:

– Neden?

“Bana az önce söylediğin sebeplerden ötürü,” dedi, “Türkiye'nin iç siyasi dengeleri. Asker falan...”

Bu arada maç başladı ve gözümüz tekrar televizyona takıldı, bu konuyu bir daha hiç konuşmadık.

Aradan yarım yıl kadar bir zaman geçti, 1992 Nisanı'nda Turgut Özal prostat kanseri tanısıyla Amerika'ya hareket ediyordu. İstanbul'da uçağa binmeden önce "TRT'nin bir kanalında, örneğin GAP'ta her gün birkaç saat Kürtçe yayın fena mı olur?" dedi ve yer yerinden oynadı. Adeta bombayı fitilini çekerek Türkiye'nin gündemine bırakmış ve Amerika'ya uçmak üzere havalanmıştı.

Önüne gelen ekrana çıkıyor ve bu açıklamasının ülkenin bölünmesine yol açacağından bahsediyor, Cumhurbaşkanı'nı yerden yere vuruyordu. Kimisi Cumhurbaşkanı'nın akli melekelelerini bile sorguluyordu. Muhalefetteki partisi Anavatan'ın yeni Genel Başkanı Mesut Yılmaz da, Özal'ı suçlayanlar kervanına katılmıştı.

Açıklaması Türkiye'nin gündemine öylesine oturmuştu ki, birkaç gazeteci, birkaç gün sonra, arkasından New York'a gittik. Washington'da siyasi temaslarına başlamadan ve ameliyat için Houston'da hastaneye yatmadan önce New York'ta onunla, açıklamasının uyandırdığı tepkileri konuşmayı ve demeç almayı tasarlıyorduk.

O dönem *Türkiye* gazetesinin Ankara temsilcisi olan rahmetli Dr. Yalçın Özer ve *Zaman* gazetesi yazarı Fehmi Kuru ile New York'a vardığımızda önce Cumhurbaşkanı'nın kaldığı The Plaza Oteli'ne yerleştik, ardından Özal'ı aramaya başladık. BM binasının tam karşısındaki Türkevî'nde onuruna verilen resepsiyonda yakaladık. Beni görünce, "Nereden çıktınız?" diye şaka yollu takıldı. "Türkiye'den tam ayrılırken bombayı bıraktınız, buraya geldiniz. Türkiye'de yer yerinden oynuyor. Konuşmamız gerekiyor," dedim. Resepsiyona katılanlar arasında bulunan ve dış politika gazetecilerinin duayeni sayılan Sami Kohen'i de alıp, oteldeki odasına gelmemizi istedi.

Eğlenceli bir görüşmeydi. Yalçın Özer, Turgut Özal'ı çok sevdi. Turgut Özal da onu. Dr. Yalçın, Özal'ı destekleyen ancak milliyetçi kamuoyuna hitap eden bir günlük gazetenin temsilcisiydi. Bir yandan Özal'ı sakınmak istiyor, diğer yandan da gazetesinin okur kitlesinin duyarlıklarını gözetmeye çalışıyordu. "Sayın Cumhurbaşkanı," diye söze girdi, "Sizi çok seven Kürt

kökenli dostlarımız var. Bu son açıklamanız üzerine çok rahat-sız oldular. ‘Biz Kürtlüğümüzü unutmuştuk. Cumhurbaşkanı-mız bu açıklamayı yaptı. Biz şimdi ne yapacağız,’ diyorlar. Biz, onlara nasıl bir cevap vermeliyiz?”

Özal, “Yalçın, bunu ciddi mi soruyorsun?” diye tepki verdi. “Söyle o dostlarına, televizyonun uzaktan kumanda aleti diye bir şey var. Kürtlüklerini hatırlamak istemiyorlarsa ve televizyon kanalında Kürtçe yayına rastlarlarsa ya zaplasınlar başka kanala geçsinler veya televizyonu kapatsınlar, o kumanda aletini kullanarak. Kürtçe yayın izlemeyenlere cezai müeyyide uygulanacaktır demiyoruz ki. Sorun buysa, çözümü basit,” deyiverdi.

Görünürde en çetrefil konuları basitleştirmekte ve ikna edici karşılıklar bulmakta Özal’ın özel bir yeteneği vardı.

Otel odasında karşısında dördümüz yan yana dizilmiştik. Özal, Yalçın Özer’in sorusunu cevaplandırdıktan sonra, “Ne bakıyorsun bana öyle. Aklından geçenleri biliyorum,” diye azarlama ses tonuyla ama takıldığı besbelli bir havada üstüme geldi. “Ağzımdan hiçbir şey çıkmadı efendim,” diye karşı koydukça, “Ben biliyorum senin kafanın içinden ne geçtiğini,” diyerek gülümsüyordu.

Odadan çıkarken, kolumu tuttu, kulağıma eğildi; “Aylar önce ben sana, bana bu konuyu açtığın vakit, ‘Ne ima yoluyla bir yerde bunu konuş, ne de ima yoluyla yaz,’ demiştim, hatırlar-sın. Seni korumak içindi. Başına bela açardın. Ben ‘cumhur-başkanıyım. Ben söylersem bir şey olmaz. Sen söyleyen olur-du. Ayrıca, neyi ne zaman söyleyeceğin de önemli. Zamanlama önemlidir,” dedi.

Gerçi, devlet televizyonunda Kürtçe yayın yapılması fikrini, onun sorusu üzerine 1991 Ekim ayında dile getiren ben olmuş-tum ama bu konunun patentinin ona ait olması, sadece bunu 1992 Nisan ayındaki açıklaması nedeniyle ve Cumhurbaşkanı sıfatına sahip olmasından ötürü değildi. Turgut Özal’ın Kürtçe televizyon yayını gereğine ilişkin düşüncesi daha derindeki düşünceleriyle de ilgiliydi.

Bunu, 1992 yılı yazında, Marmaris yakınlarında tatilini geçirdiği, Okluk Koyu’ndaki yazlığındaki bir görüşmemizde an-

latmıştı. Kendi kurduğu, adı ve amblemini bile bizzat kendisinin seçtiği Anavatan Partisi'nin Mesut Yılmaz'ın elinde ana hedeflerinden ayrıldığı kanısındaydı ve buna canı çok sıkılıyordu. Mesut Yılmaz'ın Kürt sorununa yaklaşımından da ciddi rahatsızlık duyuyordu. O görüşmemizin notlarına kaydettiğim söz konusu bölümü kelimesi kelimesine şöyle:

“ANAP'ın fikriyatı Güneydoğu'daki insanlara sahip olmamızdır. Bunlarla terörü karıştırmamak lazım. Teröre karışmadan ayrılıkçılığa gidenler de bulunabilir. Milliyetçi akım geliyor. Bunun için serbest münakaşa ortamı gerekir. GAP TV'sinde zehirli fikirler varsa, açık seçik tartışılmalı. Ben, federasyon tartışılın demedim. Ben federasyona karşıyım. Federasyon olursa, Güneydoğu'ya yapılan bu yatırımların hiçbiri yapılmaz. İdil'den kalkıp Bursa'ya yerleşmişler. Antalya'da, Marmaris'te Kars'tan, Van'dan, Mardin'den gelenler var. Onlara soruyorum, 'Dönecek misiniz?' diye, 'Yok, burası güzel,' diyorlar. Yarın federasyon olsa? GAP TV'si Kürtçe olacaktır. 'Yarın Kürtçe okul istiyoruz derlerse ne olacak?' diye soruyorlar. Olabilir. Okula öğrenci bulurlarsa olur.

Terörü besleyen fikriyattır. Teröre destek verenler, bizim vatandaşlarımız arasından çıkıyor. Bunu kabul edelim. Para vererek olmaz. Fikir enjeksiyonu var. Demek ki, işin temelinde bir fikrî mücadele var. Fikre silahla karşı koyamazsınız. Bugün dünyada etnik gruplar için cari hakları vermek zorundasınız.”

Cumhurbaşkanı Özal, basit akıl yürütme tarzı ve basit bir dille, Kürt sorununun sadece bir güvenlik sorunu olmadığını vurguluyor, aynı zamanda “para vererek olmaz” sözleriyle, sorunu ekonomik boyuta indirgeyen ve kabaca “aş ve iş sorunu” diye ifade edilen anlayışa da karşı çıkıyordu. Dahası, askerî yöntemlerle sorununun çözülemeyeceğini, terör denilen olgunun ardındaki milliyetçi ideolojik yapıyı görmüştü. TRT'nin GAP kanalında Kürtçe yayını, “fikir mücadelesi” platformu olarak değerlendirmeyi tasarlıyordu.

Turgut Özal, teknoloji ile çok ilgili olduğu ve teknolojik gelişmeleri de yakından takip ettiği için, bu alandaki bir gecikmenin ileride Kürtçe yayın gerçekleştirilse bile siyasi bakım-

dan çok da anlamlı olamayacağını kestiriyordu. O konuda da haklı çıktı. Çok geçmeden, Türkiye Kürtleri en ücra mezralarda bile çanak anten koyarak, PKK'nin önce Med-TV'sini, sonra Roj-TV'yi izler oldular. 1990'ların ortalarından başlayarak, Irak Kürdistanı'nda sayısız televizyon kanalı Kürtçe yayın yapmaya başladı. Amerika'nın Sesi radyosu ve Ermenistan'ın başkenti Erivan'dan Kürtçe radyo yayınları zaten vardı.

2008 yılının Ekim ayında, Genelkurmay Başkanı Orgeneral İlker Başbuğ, kendisiyle uzun görüşmemin bir yerinde bana, TRT'den Kürtçe yayın yapılması önerisinin kendisine ait olduğunu belirterek, "Hükümete, Kürtçe televizyon yayını yapılması telkinini ben yapıyorum. Vatandaş, Roj TV'yi dinleyeceğine beni dinlesin," demişti. Ben de, o uzun görüşmede Genelkurmay Başkanı'nın anlattıklarına pek az müdahale ettiğim anlardan birinde, İngilizce "too little, too late" demiştim; yani, "çok az ve çok yetersiz". "Tabii, olması olmamasından çok daha iyi olur," diye ekleyerek.

Turgut Özal'ın on altı yıl önce gündeme getirdiği ve büyük şimşekleri üzerine çektiği bir önerinin sahibi olma şerefini, bir genelkurmay başkanı on altı yıl gecikmeli olarak üstleniyordu. Çok uzun bir zaman yitirilmişti ve aradan geçen o uzun süreçte, özellikle Irak'taki gelişmelerle de beslenerek Kürtlerin içinde buldukları ortamda önemli değişikliklere yol açmıştı. Dolayısıyla TRT'nin Kürtçe yayınının Kürtler üzerindeki etkisi, 1990'ların başlarına oranla çok daha az olacaktı.

1991-1992 yılında çok radikal sayılabilecek bir karar, 2008-2009 itibarıyla "too little, too late" haline gelivermişti.

Türkiye'de Turgut Özal'ın Nisan 1992'de sözünü ettiği devlet televizyonunda Kürtçe yayın, 1 Ocak 2009'da mümkün oldu. Bunu gerçekleştiren AK Parti iktidarının bazı Kürt milletvekilleri, konunun ele alındığı bir televizyon programı arasında, bana, "Eğer bu yıllar önce yapılabilseydi, binlerce insanın ölümünün önüne geçilebilirdi," dediler.

VI

GAZETECİLER İLE KÜRT AÇILIMI

Talabani Özal'ın yanından ayrılmıyordu. Talabani kimlerin vasıtasıyla Özal'ın yanına gelmişti, bazı "misyoner danışmanları" var, gazeteciler. Siz biliyorsunuz aslında bu misyoner danışmanları; Cengiz Çandar gibi isimler.

– Cem Ersever, Emekli Binbaşı, JİTEM'in (Jandarma İstihbarat ve Terörle Mücadele) kurucusu.

(Soner Yalçın, *Binbaşı Ersever'in İtirafı*, s. 66, 98, Doğan Kitap, 2003)

1991'in Şubat ayında, Çankaya Köşkü'nde Turgut Özal ile uzun görüşmemin ardından, öncelikle Celal Talabani'nin izini bulmak amacıyla Londra'ya gidecektim. Ömrü dağlarda geçmiş bir Kürt lidere, Türkiye Cumhurbaşkanı'nın Kürtlerle ilişki kurma amacı taşıyan mesajını iletcektim. Bu "proje"ye onu ikna etmem de gerekebilirdi.

Turgut Özal ile Celal Talabani'yle neler konuşacağımı, ona iletilecek mesajın ne olacağı üzerinde anlaştık. Üç saatlik baş başa konuşmamız bitmişti. Ayağa kalkmak üzereydim. Gözüm, makam odasının kapısının hemen yanı başında oturduğumuz yuvarlak masanın üzerindeki büyük tabloya takıldı. Bir Ayvazovski tablosuydu. Karadeniz'in çırpınan, dalgalı halini resme-

den tipik bir Ayvazovski tablosu. Konuşmamız boyunca gözüm nedense o tabloya takılıyor, dikkatim dağılır gibi oluyordu. “Bu tablounun ressamını biliyor musunuz?” diye sordum. Entelektüel dağarcığının olmadığı konusunda genel bir kabul bulunan Özal, beni şaşırtırcasına “Ayvazovski” cevabını verdi. “Ayvazovski tablolarının çok taklidi olduğu söylenir, bu gerçek Ayvazovski mi?” sorusuyla gereksiz bir ukalalık ettim. Özal, “Bilmiyorum,” diyerek, omuz silkti. Devlet başkanlarının makamı genellikle o ülkeye ait ulusal simgeler taşır; Türkiye Cumhurbaşkanı’nın makam odasında niçin gerçek mi, taklit mi olduğu kesin olmayan bir Ayvazovski tablosu vardı ve Ermeni asıllı Ayvazovski, Türk ulus-devleti için nasıl bir sembolizm taşıyordu, hiç anlayamadım. Devletin “kuruluş ilkeleri”ni oluşturan en temel tabulardan birini kırma yolunda önemli bir görüşme yaptığımız bir sırada, böyle tuhaf bir ayrıntıya kafam takılmıştı ki, Turgut Özal, bir öneri attı ortaya:

“Talabani ile görüştüğün vakit, bırak önce o konuşsun. Önce onu konuştur. O konuşmadan, bu konuştuklarımızı ona anlatma. O konuşsun, sonra sen bunları ona anlatırsın.”

Turgut Özal’ın, beni Türkiye adına taktik uygulayan bir müzakereci konumuna yönlendirdiğini aklımdan geçirdim. Talabani’ye eriştiğim vakit, onunla yapacağım görüşme, Turgut Özal’ın omuzlarıma yüklediği rol ile gazetecilik boyutlarını çoktan aşacaktı.

Turgut Özal, Talabani’ye iletilmesi gereken mesajı basit, yalın cümlelerle çok uzatmadan bana aktarmıştı. “Onlara, Türkiye’ye güvenmelerini söyle. Bizimle beraber olurlar, gelecekte bizimle birlikte hareket ederlerse, Türkiye’nin onları hiçbir zaman aldatmayacağını söyle. İran’ın onlara yaptığını biz hiçbir zaman yapmayız. Unutmasınlar ki, iki halk da, bizim halkımız da onların halkı da çoğunluk itibarıyla Sünni’dir ve bu aramızdaki önemli bir bağ. Ayrıca, Türkiye, bugüne dek onlarla resmî ilişki kurmamış olmakla birlikte, resmî ilişki kurduktan sonra onların her forumda, her platformda avukatlığını üstlenir. Yine unutmasınlar, Türkiye bir Batılı ülkedir. NATO üyesi, Batı kurumlarında temsil edilen önemli bir devlettir. Türkiye’nin bu-

lunduğu kurumlarda, platformlarda, katılacağı forumlarda onların avukatlığını üstlenmesi çok önemlidir ve dediğim gibi biz onlara İran'ın yaptığını yapmaz; onları hiçbir zaman satmayız.”

Özal'ın Irak Kürt liderliğiyle kurmayı tasarladığı ilişkinin, bir güvenlik boyutu, kuşkusuz, vardı. Bir yandan, “Kürt kartı” elinde, Saddam sonrası Irak'ta söz sahibi olma hesabı güdüyordu ama kurulacak ilişkinin adeta “olmazsa olmaz” şartı, Irak Kürdistanı'nın –ya da Kürt ve Kürdistan sözcüklerini kullanmamaya yeminli ağızlardaki adıyla Kuzey Irak'ın– Türkiye için bir “güvenlik hinterland'ı” haline gelmesi; dolayısıyla Irak Kürtlerinin PKK'yı arkaalamaması, hatta Türkiye ile birlikte davranarak PKK'nin saf dışı bırakılmasında rol almasıydı. Irak Kürt liderlerinin, bu beklentileri karşılamaları durumunda Türkiye'nin onlarla resmî ilişkiler kurmasının ve Iraklı Kürtlerin uluslararası sahnede avukatlığını yapmasının meşruiyet zeminini sağlama alınmış olacaktı.

Konunun PKK boyutunu konuştuğumuz sırada, Turgut Özal'a bir kez daha Türkiye'nin “Kürt sorunu”nu hatırlatma gereğini duydum. “Türkiye'deki Kürtlerin durumunu düzeltmeye ilişkin hiçbir şey yapılmadığı takdirde, Türkiye'deki Kürtlerin kimliğinden ve haklarından hiç söz edilmediği durumda, bütün bunları Talabani'ye aktarsam bile, kendilerine sanki bir korucu aşireti muamelesi yapıldığını düşünebilirler. Türkiye Kürtlerine karşı bir yedek güç görünümüne düşmeyi istemeyebilirler. Türkiye'deki Kürtlerin durumunu gündeme getirirse, ne demeliyim?” sorusunu yönelttim.

Turgut Özal, “Olacak. Türkiye'de Kürtler ile ilgili durum böyle kalmayacak, değişecek,” dedi, “Ama gerçekçi olmalılar. Bu, bir süreç meselesi. Adım adım olacak. Ama olacak. Bu konuda bunun bir süreç olduğunu ve süreç içinde halledileceğini düşünsünler.”

Turgut Özal, 1988'de Iraklı Kürt peşmergelerin, Halepçe Katliamı üzerine aileleriyle birlikte kaçıp Türkiye'ye sığındıklarında, kendisinin büyük çabaları ve girişimi sayesinde kabul edildiklerini ve Türkiye'de yerleştirildiklerini söyledi ve bunun Talabani'ye hatırlatılmasını istedi. “Bu, hiç öyle sanıldığı gibi

kolay olmadı,” dedi, “askerler öyle sert bir biçimde karşı koyuyor ve karşı çıkıyorlardı ki, bunun bir insani konu olduğunu savunup, onların direncini aşmak hiç kolay olmadı. Bu işler öyle kolay olmuyor.”

Onun açısından, Türkiye ile Irak Kürtleri açısından “buzları kıran”, Türkiye’nin “tabusunu yıkan” asıl olay, 1988’de peşmergelerin sığındıkları Türkiye’de kabul edilmeleri ve yerleştirilmeleri idi. Bunu, Kürt sorununda bir tarihî dönemeç olarak, Talabani’ye iletilecek “açılım”dan bile daha önemli görüyordu.

Kendisini gelişmelerden haberdar edeceğimi söyleyip veda laştım. Köşk’ün çıkış kapısında, Kaya Toperi beni yakaladı, “İçeri girmeden sana, Iraklı Kürtlerle ilişki kurulması meselesini Cumhurbaşkanı’na açmanı söyleyecektim. Jonathan Randal diye bir *Washington Post* muhabiri bana Mesut Barzani’yle görüşmeye gideceğini söyledi. Bu tür kanalları kullanmayı düşünmek gerekir. Bunu Özal’a nakletmeni senden isteyecektim,” dedi.

“Merak etme abi. Sadece bu konuyu konuştuk,” karşılığını verdim. Kaya Toperi rahatlamıştı. “Hah,” dedi, “çok iyi olmuş. Ben de bunu söyleyecektim sana.” Ne konuştuğumuzu sormadı, üstelemedi.

Şimdi ne yapıp edip Celal Talabani’yi bulmak zorundaydım.

Benim gibi Türkiye-İrak Kürtleri yakınlaşmasını inşa etmek amacıyla değişik istikametlerde de olsa, yollara düşen iki kişinin daha bulunduğunu çok geçmeden öğrenecektim. Bunlardan biri Kaya Toperi’nin sözünü ettiği Jonathan Randal idi.

Jonathan Randal, Kürtleri en iyi izlemiş olan Amerikalı gazetecilerin başında geliyordu. *Washington Post* gazetesinde çalışıyordu. Kürt coğrafyasının neredeyse her karesine ayağını basmıştı. Bilinen tüm Kürt siyasi şahsiyetlerini yakından tanıyordu. Randal, *After Such Knowledge, What Forgiveness - My Encounters with Kurdistan* (Farrar, Straus ve Giroux, New York, 1997) adlı, müthiş bir tarih belgesi niteliğindeki kitabında Türkiye ile Irak Kürtleri arasındaki bağların kurulmasında kendi rastlantısal rolüne şu satırlarla ışık tutuyordu:

“1991 Ocak sonunda, oldukça ani biçimde Özal’ın put kırıcı (*iconoclastic*) kararına dahil oldum. Özal’ın gazetecilere on beş dakikalık arka arkaya mülakatlar verme şöhreti vardı. Sıraya dizdiği gazetecilere tüm konuşmayı kendisinin yapmasını garanti ederek yaptığı görüşmeler, sağlam bilgi üretmekten ziyade Türk basınının pek hoşuna giden bir cümlelik Cumhurbaşkanlığı açıklamalarına daha uygun düşerdi. Öylesine kısa ve can sıkıcı bir mülakat esnasında, her şeye rağmen bir soru sormayı başardım. Özal’a niçin Kuzey Irak’ta Türkiye’nin bağımsız bir Kürt devletini kabul edemeyeceğini sürekli olarak söylediğini sordum. Talabani ve diğer Kürtlerin böyle bir niyeti öfkeyle reddettikleri ve demokratik bir Irak içinde özerklik için umut edilebilecek en iyi şey olduğunu bildiklerini ısrarla vurguladıkları Şam’dan henüz dönmüştüm. Eğer Irak Kürtleri Saddam sonrası Bağdat’taki merkezî hükümette özerkliklerinin kabulünü elde ederlerse ve sınırı sıkı biçimde kontrol ederlerse diye sordum Özal’a; böyle bir duruma niçin itiraz etmeliydi ki? Özal bana Irak Kürtleri ile federasyona ilişkin muğlak bir cevap verdi ama sürem dolmuştu ve görüşmeyi hayal kırıklığı içinde terk ettim.

Ertesi gün Özal’ın sözcüsü ve Dışişleri Bakanlığı’nın eski Basın Sorumlusu Kaya Toperi, beni aradı ve bir muhabirin isteyebileceği en hoş komplimanı yaparak, “Sorularınız Cumhurbaşkanlığı’nın cevaplarından daha ilginçti,” dedi. “Iraklı Kürtlerle görüşmemiz gerektiğini düşünüyor musunuz?” diye de sordu. Bir diplomat değil muhabir olduğumu söyleyerek protesto ettim. Kaya Toperi gibi akli başında bir eski dostun bile yabancı muhabirlerin ‘gerçek patronları’nın kim olduğuna ilişkin Ortadoğu kuşkularından tümüyle bağımsız olmadığını fazlasıyla farkındaydım. Kendimi yükümlülük altına sokmadan, öyle bir görüşmenin bir zararı olmayacağını, aksine iyi olabileceğini söyledim. Tahran’a gitmek üzere Avrupa’ya geçtiğimde uçak değiştirebilecek bir süre zarfında, Londra’daki Irak Kürt temsilcisinin telesekreterine Toperi’nin sözlerini nakleden bir mesaj bıraktım. Bir hafta sonra Barzani’nin beni Rayan Dağlarında kabul etmesinin asıl sebebi, partisinin Irak-Türk sınırını

sorunsuz tutmasının, babasının 1961'deki ayaklanmasına kadar giden bir geçmişi olduğunu bir kez daha teyit etmek içindi.

Özal, *Washington Post*'ta Barzani'nin kısa açıklamasını gördükten sonra mı harekete geçti, tartışılabilir. Bununla birlikte, 11 Mart'ta Özal'ın Kürtlerle görüşmeyi kendisinin açıklamasının ardından, gerçeklerle ilişkilerinin pek gevşek olduğu yolunda bir şöhrete sahip Türk gazeteleri, CIA ile ilişkisi bulunan bir Amerikalı gazetecinin bu gelişmede çok önemli bir rolü olduğunu ileri sürdüler. (Bu iddiayı öne atarken ismimi vermemelerinden ötürü şanslı sayılmayıyorum.) Ama Özal, iki hafta sonra, kara savaşına daha bir hafta kadar süre varken, Ankara'yı gizlice ziyaret etmeleri için Irak Kürt liderlerini davet etmesine varan gelişmeleri iki gazeteci aracılığıyla harekete geçirdi." (s. 90, 91).

Jonathan Randal, kitabının daha önceki bir bölümünde, Mesut Barzani ile, Irak-İran sınırının İran tarafında, Kandil Dağı'na pek uzak olmayan bir noktadaki Rayan Dağı'ndaki karargâhında yaptığı ve *Washington Post*'ta yayımlanan görüşmeden ise şöyle söz ediyor:

"Karlarla kaplı bir dağdaki bomba sığınağında Barzani ile mülakatım tümüyle işe dönüktü. Barzani, bu mülakatı, esas olarak, demokratik bir Irak içinde geleneksel özerklik taleplerini tekrarlamak yerine Iraklı Kürtlerin bağımsızlık isteyebileceklerine dair Türk kaygılarını gidermeye yönelik bir sinyal vermek amacıyla kullandı. Barzani, dünyanın büyük bölümünün, savaşa Kuveyt'in sınırlarını korumak için katılmışken, Irak ya da İran veya Türkiye'den bir bağımsız Kürdistan için toprak kopartılmasını kabul etmeyeceklerini Kürtlerin idrak ettiğini söyledi," (s. 39).

Jonathan Randal'ın önce Özal, ardından Barzani ile görüştüğünden habersiz, *Washington Post*'ta Barzani görüşmesinin yayımlandığı sıralarda ben, Londra yoluna düşüyordum.

Hedef Celal Talabani'yi bulmaktı.

Vakit geçirmeden, *El-Hayat* gazetesindeki Lübnanlı meslektaşımın sağladığı irtibatlarla Iraklı Arap muhaliflerle görüş-

melere başlamıştım ama Barzani ve Talabani'yi onlar kanalıyla bulmam umutsuz görünüyordu. Barzani zaten, Irak-Iran sınırının İran tarafında, dağlardaki karargâhında idi. Talabani'nin nerede olduğunu muhataplarım bilmiyordu.

Bir pazar günü akşamüstü Londra'nın güney banliyölerinden birinde Şii din adamı Muhammed Bahr el-Ulum ile görüşmeye gittim. Muhammed Bahr el-Ulum, 2003'te Saddam yıkıldıktan sonra yirmi kişilik Yönetim Konseyi'nde (Governing Council) yer alacak ve yeni Irak'ın saygın Şii şahsiyetlerinden biri olarak temayüz edecekti. Onunla görüşmeye giderken ziyadesiyle ilgimi çeken ismi olmuştu; Bahr el-Ulum, "İlimler Denizi" anlamına geliyordu. İlahiyat bilgisinin zenginliğini vurgulamak için olmalıydı. Muhammed Bahr el-Ulum'un yanına vardığımda, yanında mükemmel İngilizce konuşan bir çevirmen bulunduğunu gördüm. Ben, Arapça konuşmakta ısrar ettikçe, çevirmeni müdahale ediyor ve konuşmayı İngilizce sürdürmekte ısrar ediyordu. Bir ara Muhammed Bahr el-Ulum namaz kılmaya gitti, görüşmemize ara verildi.

Çevirmen ile baş başa kaldık ve ismini o vakit öğrendim: Ahmet Çelebi!

Ahmet Çelebi, Arapçayı nereden bildiğimi sordu. Beyrut'ta yıllarca yaşadığımı, orada öğrendiğimi söyledim. Aramızda hararetli bir Beyrut sohbeti başladı. O da orada yaşamıştı. O kadar çok ortak tanıdık ve ortak referans noktası çıktı ki, çok geçmeden Ahmet Çelebi ile birbirimizi iyiden iyiye ahbap saymaya başladık.

Aramızda oluşan bu hızlı ahbaplıktan cesaret alarak, Celal Talabani'yi bulmam gerektiğini, ona anlatacaklarım olduğunu söyledim. Ahmet Çelebi, Talabani'nin Paris'te olduğunu, kendisine ulaşarak benden söz edeceğini bildirdi ve otelime bu konuda haber bırakacağımı bildirdi. "Çok önemli," dedim, "en kısa süre içinde sizden haber bekleyeceğim, çünkü ona Cumhurbaşkanı Turgut Özal'dan çok önemli bir mesaj getirdim. Onunla konuşmam şart. Turgut Özal, kendisiyle görüşmemizin sonucunu bekliyor..."

Ahmet Çelebi, dik dik yüzüme baktı. Az önceki konuşma-

mızda geçen ortak Beyrut referanslarımıza bakılırsa, doğru söylemem için hiçbir neden yoktu. Ve o an telefon çaldı ve Ahmet Çelebi, muhatabıyla heyecanlı bir ses tonuyla konuşmaya daldı. Arapça anladığım için konuştuğu kişinin Celal Talabani olduğunu anlamam çok sürmedi. Üstelik, Talabani, Paris'te değil, Londra'daydı ve Ahmet Çelebi'nin telefon konuşması sırasında Talabani ile ertesi gün buluşmamızın ayarlandığını da anladım.

Ertesi gün, yani 18 Şubat 1991 Pazartesi günü sabah saat 10'da Celal Talabani ile Ahmet Çelebi'nin evinde buluşacaktık. Londra'nın mutena semti Mayfair'deki gösterişli evinde. Çelebi'nin evi, Asil Nadir'in Polly Peck adlı ünlü şirketinin merkezinin bulunduğu ve o sıralarda Türkiye'de adı çok geçen Aldford Sokağı'nın bir üst paralelindeydi. Evi bulmam o nedenle kolay oldu. Türkiye Cumhurbaşkanı'nı temsil ediyor olduğum duygusuna kapılarak, bekleyen değil bekleten olayım dürtüsüyle saat tam 10 yerine 10:05'te Ahmet Çelebi'nin evinin kapısını çaldım.

Ahmet Çelebi kapıyı açtı. Talabani yoktu. Birkaç dakika sonra geldi. 1973'ten beri, on sekiz yıl aradan sonra ilk kez karşılaşıyorduk. Beni tanımadı. Gayet resmî bir tavırla el sıkıştık. Yanında iki kişi daha vardı. Biri, Irak Kürdistan Yurtsever Birliği yöneticilerinden ve Irak muhalefetinin önemli şahsiyetlerinden Dr. Abdüllatif Reşid idi. Mühendislik doktorası olan Dr. Latif'in Talabani'nin bacanağı olduğunu daha sonra öğrenecektim. Dr. Latif Reşid, Saddam sonrası Irak hükümetlerinde Su İşleri Bakanı sıfatını üstlendi ve bu görevde uzun süre kaldı.

Talabani'ye refakat eden diğer kişi, Muhsin Dizai olarak bana tanıtıldı. Daha ilk andan itibaren, asil tavırlı, umur görmüş devlet adamı izlenimi veriyordu. Nitekim öyleymiş de; 1960'larda Irak'ın Prag Büyükelçiliği'nde bulunmuş, daha sonra 1970 yılındaki Bağdat rejimi ile Kürtler arasındaki uzlaşma üzerine merkezî hükümetteki Kürt bakanlardan biri olmuş. Baba Barzani'nin, yani Molla Mustafa Barzani'nin en yakınlarından biri olagelmiş. Hatta Molla Mustafa Barzani, Washington'da hastanede son nefesini verirken, yanındaki çok az sayıdaki insan-

dan biriymiş Muhsin Dizai. Bu bilgiler bana bir çırpıda verildi. Muhsin Dizai, basit bir diyalogu sürdürecektik kadar Türkçe de konuşuyordu. Kürdistan Demokrat Partisi'nin Türkiye Temsilciliği açıldığında, o pozisyona oğlu Sefin Dizai getirildi.

Celal Talabani, konuşmamıza başlamak için daha yerimize yerleşmeden, Irak Kürdistan Demokrat Partisi ile kendi liderliğindeki Irak Kürdistan Yurtseverler Birliği'nin "Kürdistan Cephe" adında bir koalisyonda birleştiklerini, Mesut Barzani'nin bulunamamasından ötürü, görüşmemizi Kürdistan Demokrat Partisi'nden saklı yapmamak amacıyla Molla Mustafa Barzani'nin yarısı vefakârı Muhsin Dizai'ye haber verdiğini, birlikte geldiklerini bana söyledi.

Bu açıklama ve Muhsin Dizai'yi gecedan haberdar edip ertesi sabah saat 10'daki görüşmeye beraberinde getirmesi, görüşmemizin önemine işaret ediyordu. Talabani ve Kürdistan Demokrat Partisi tarafı, Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal'dan gelecek mesaja gereken duyarlılığı göstermiş oluyorlardı.

Ortamı (muhtemelen kendimi) rahatlatmak için, beni tanımadığını fark ettiğim Talabani'nin hafızasını on sekiz yıl öncesine, 1973 Nisan ayına, Beyrut'a götürdüm. Hatırladı. İşte kader ikimizi bambaşka konumlarda ve bu kez Londra'da buluşturmuştu.

Ne var ki, diyalogumuz on sekiz yıl aradan sonra buluşmuş iki eski devrimci dostun arasında geçmesi beklenir havada başlamadı. O Kürt, ben Türk olarak, çetin bir diyaloga tutuştuk. Görüşmemizde hazır bulunan Muhsin Dizai, Dr. Latif ve Ahmet Çelebi hemen hemen hiç söze girmediler. Konuşmayı Türkiye'nin geçmiş politikalarına eleştiriler yönelterek o başlattığı için, Turgut Özal'ın benden istediği "önce onu konuştur" talebi, ben bir gayret göstermeden yerine gelmiş oldu. Eleştirilerini dinledikten sonra ben Turgut Özal'ın onun duymasını istediklerini anlattım.

Talabani, "Türkiye her zaman önümüzde engeldi," diye konuşmayı başlattı, "1985'te Kürdistan Yurtseverler Birliği olarak Saddam ile uzlaşmak üzereydik. Saddam, 'Türkler istemiyor' diye görüşmeleri kesti. 1988'de Washington'daydım, Pen-

tagon'la ilişkiye geçecektim, Kenan Evren o sıralarda Washington'a gelecekti. Amerika ile ilişkiye geçmem engellendi. 1990'da aynı durum söz konusu oldu.”

Bu eleştirileri bir şekilde kayda geçirmek istedikten sonra, olumlu bir dile büründü, “İleriye dönük olumlu adımlar söz konusu şimdi ve Kürtler bunu memnuniyetle karşılayacaktır,” diye devam etti. “Geçmişte Türkiye'nin bize nasıl engel oluşturduğunu hatırlarsak, şimdi işittiklerimiz o nedenle çok önemli. Özellikle *El-Hayat* mülakatı.”

Turgut Özal'ın, Talabani ile görüşmemizden 48 saat önce İstanbul Harbiye Orduevi'nde Irak Kürt kökenli Kamran Karadaghi'yle görüştüğünden ve Karadaghi'ye verdiği mülakatın bir gün önce *El-Hayat*'ta yayımlandığından benim haberim yoktu. O yüzden, Talabani'nin *El-Hayat* mülakatına olumlu biçimde atıf yapmasını anlamadan kendisini dinlemeye devam ettim. Talabani, o mülakatı okuyup, benimle görüşmeye gelmişti.

Benimle konuşmasına, “Biz, Irak'ta ayrılıkçılık peşinde koşmuyoruz. Federal bir Irak ya da bize özerklik sağlayacak demokratik bir Irak'tan yanayız. Demokrasi, Irak'taki rejimin ilacıdır (*democracy is the panacea*)” diye devam etti. “Türkiye'nin demokratik konumu çok önemli. Türk hükümeti Irak Kürtlerine bir müttefik olarak güvenebilir. Türkiye'nin çıkarlarına zarar vermeyeceğiz.”

Türkiye ile ilişkiye geçmelerinin gerekliliğini anlatmak için İran ve Suriye'den örnek verdi, “İran ve Suriye ile uzun zamandır ilişkilerimiz var. Gerçi Kürtleri eziyorlar ama onların içişlerine hiç karışmadık. Türkiye'nin, Irak'ın demokratikleşmesi için oynayacağı rol, Kürtler ve Araplar nezdinde destek bulacaktır.”

Konuyu adını koymaksızın, Türkiye'nin Kürt sorununa kaydırdı ve “Türk toplumunda demokratikleşmenin önündeki engellerin farkındayız. Bazı şeylerin adım adım yapılabileceğini biliyoruz. Ama zaman bizi beklemiyor. Hızla akıyor. Bakın, Doğu Avrupa'daki gelişmeler ne kadar hızlı oldu. O yüzden, Türkiye'nin de hızla bazı adımları atması lazım. Aksi halde, Türkiye ile yakınlaşma konusunda Kürt ulusal hareketinin

desteğini alamayız. Bize, Türkiye'nin kendi Kürtlere davranışını örnek olarak gösterirler," diye konuştu. Dönemin İran Cumhurbaşkanı Haşimi Rafsanjani'ye gönderme yaptı ve "Rafsanjani 'bana, kendi Kürtlere kötü davranırlarken nasıl Irak'ı ve Türkiye'yi savunabilirsin?' demişti," diyerek tezini güçlendirmek istedi.¹

* * *

Ayrıca Özal ile temasın yeni olmadığını, iki yıl önce Barzani'ye ve kendisine temsilci gönderdiğinin altını çizdi.²

Tarihe de atıfta bulundu, "Türkiye Cumhuriyeti kurulana kadar bir tek Kürtler Türklerle beraber oldu. Türkler, Birinci Dünya Savaşı'nda Şerif Hüseyin'in arkasına düşen Araplarla, ayrıca Ruslarla ve İngilizlerle savaştı. Kürtler, hep Türklerle birlikteydi," dedi.

Daha sonra PKK konusuna tekrar döndü. Türkiye'nin Irak Kürtlere karşı Irak'la birlikte tavır almış olduğunu öne sürerek, "Türkiye-Irak işbirliği bize karşıydı. Biliyoruz, bu askerî

1 Bu görüşmeden yıllar sonra, 2010 yılında, Murat Karayılan, bana Talabani-Özal temasından haberdar olduklarını söyledi. Karayılan, o tarihte Hollanda'daymış. Talabani, kendisini aramış ve Abdullah Öcalan'a bir mektup iletceğini, ama cevabın çok erken verilmesi gerektiğini belirtmiş. Karayılan, Şam'da bulunan Öcalan'ı arayıp, Talabani'nin kendisine iletmek üzere bir mektubunun elinde bulunduğunu haber vermiş. Öcalan'a yazılan mektuplar açılmadan, kendisine ulaştırılmış. Ancak, süre darlığı nedeniyle, Öcalan, Karayılan'a mektubu açıp, telefonda kendisine okumasını istemiş. Mektup Arapça harflerle yazılmış olduğu için, bir tercüman bulunarak Talabani'nin mektubu okunabilmiş. Talabani, mektubunda, Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın daveti üzerine Ankara'ya gitmesi konusunda, ne düşündüğünü Abdullah Öcalan'a soruyormuş. Abdullah Öcalan, Karayılan üzerinden Talabani'ye iletildiği cevabında, Kürt haklarını pazarlık konusu yapmamak kaydıyla, Özal'ın davetine olumlu cevap vermesi gerektiğini bildirmiş. Murat Karayılan, yaklaşık yirmi yıl gecikmeyle edindiğim bu bilgiyi benimle paylaştığında, hiç şaşırmamış, gülmüştüm. Karayılan'a, "Tipik Mam Celal," demiştim, "işlerini her zaman yaptığı gibi, meğerse o olayda da ikili götürmüş..."

2 Sözüünü ettiği olayın, M. Ali Birand'ın bir teması olduğunu, sonradan, M. Ali'nin kendisinden öğrenecektim. Birand, bana anlattığına göre, Brüksel'de yaşadığı ve çalıştığı dönemde Talabani'yle yaptığı görüşmenin Turgut Özal ile bir ilgisi yoktu. Tümöyle, M. Ali'nin Kürt meselesine ilgi duymasının bir ürünüydü. M. Ali Birand, bu çerçevede İran Kürdistan Demokrat Partisi lideri Abdurrahman Kasımlu ve Celal Talabani ile görüşmüştü.

çevrelerin etkisi sonucuydu,” dedikten sonra, PKK ile ilişkilerine şu sözlerle bir meşruiyet çerçevesi çizdi: “Türkiye’nin Irak’la işbirliği, bizi PKK ile olmaya itti. Etki-tepki meselesi yani. Ayrıca, PKK ile ilişkimiz hep iyi olmamıştır. İki-üç ay önce PKK bana ve Barzani’ye saldırdı, Türkiye ile işbirliği yaptığımız gerekçesiyle. Bizi, Türkiye’nin, Amerika’nın ve Fransa’nın ajanı olmakla suçladı. Ama onlarla kavga etmek istemiyoruz. Avrupa’da yüz binlerce Kürt var. Bu yüzden, PKK ile kavgalı olmak istemiyoruz. Abdullah Öcalan, durum normalleşince bağımsız Kürdistan’tan vazgeçebileceğini bana söyledi. Onlar üzerinde, onları ılımlı tavra yöneltecek etkimiz var.”

Talabani, bu sözleriyle Türkiye ile işbirliği dönemi başladığında, Türkiye’den “alacakları”nın karşılığında özellikle PKK’ye ilişkin olarak “verebilecekleri” olduğunu da böylece ih-sas etmiş oldu.

Muhsin Dizai, bu noktada söze girdi ve Türkiye ile Irak Kürtleri arasında iyi ilişkiler kurulmasının, PKK’yı iknada kendilerini etkili kılacağını söyledi.

Talabani tekrar söz aldığı anda, Turgut Özal’ı övdü ve ondan “Akıllı ve mantıklı bir insan” diye söz etti, “ekonomi sayesinde meseleleri eski kafalı askerlerden daha iyi görüyor,” dedi.

Benim söyleyeceklerimi ve Turgut Özal’ın kendisine mesajını dinledikten sonra ise, görüşme boyunca sürdürdüğü ciddi ve pazarlığı yüksekte açan müzakereci havasını birdenbire terk etti, yüzüne gülümseme yayıldı ve “Sayın Cumhurbaşkanı’nın tek dil konuştuğunu duymaktan çok memnun oldum. Özellikle sizin anlattıklarınız da, duyduklarımızla birebir örtüşüyor. Şimdi daha da rahatladım. Turgut Özal’a güvenebiliriz,” deyiverdi.

Ne demekti “duydukları”? Benim ona anlattıklarımı sanki kelimesi kelimesine önceden işitmiş gibiydi. Kim söylemişti ona benden önce bunları?

El-Hayat muhabiri Kamran Karadaghi, Turgut Özal ile iki gece önce İstanbul’da yaptığı görüşmeyi, gece yarısı Talabani’ye telefon ederek aktarmıştı. Turgut Özal’ın mülakatı, Talabani ile görüşmemizden bir gün önce *El-Hayat*’ta yayımlanmıştı ve ay-

nı gün Londra'ya dönen Kamran, Celal Talabani'ye gözlemlerini ve izlenimlerini daha da ayrıntılı biçimde anlatmıştı. Talabani'nin benimle görüşmesi, kendisi açısından, bir gün önce duyduklarının sağlaması olmuştu.

Talabani'ye dair gözlem ve izlenimleri, Özal'a aktaracak olan ise bendim.

Ahmet Çelebi'nin evinden çıkarken, Talabani kapıya kadar beni geçirmeye geldi ve tam kapıdan çıkmak üzereyken, yıllar öncesinin yakınlığına geri dönerek kolumu kavradı ve "Sayın Cumhurbaşkanı'ndan bir ricam var. İletebilir ve cevabını hemen bildirirsen çok sevinirim," dedi, "Türkiye'ye, bir Irak muhalefet heyeti olarak içinde Mesut (Barzani) ile benim bulunacağım bir delegasyonu davet etsin; bir de, ayrıca, Mesut ile beni gizlice davet etsin."

Irak muhalefetini on yedi örgütün oluşturduğunu, bunları temsilen gelecek heyete "Lecne-t-ül Amel Müştereke" (Ortak Çalışma Komitesi) diye bir isim verilebileceğini söyledi.

Bu öneriyi hiç beklemiyordum. Duraladım. Açılmak üzere olan sokak kapısını ittim. Talabani'ye döndüm, "Özal, böyle bir konuyu konuşma yetkisini bana vermedi ama bu dileği ona iletirim. Ama sormama izin verirseniz, niçin ilki açık, ikincisi gizli bir davet olacak?" diye sordum.

Talabani güldü, "Türkiye'nin iç dengeleri müsait değil, Sayın Cumhurbaşkanı'nı sıkıntılı bir duruma düşürmeyelim diye Irak muhalefeti kamouflajlı bir delegasyon içinde Mesut Barzani ve beni çağırısın dedim; kendisini düşündüğüm, sakınmak istediğim için. Aslolan bizimle ilişki kurması. Açık davet ediyorsa, başımızın üzerinde yeri var. Ona daha da çok seviniriz," dedi.

Amerika'ya gitmek üzere olduğunu, önümüzdeki günlerdeki seyahat takvimini, ne zaman nerede olacağını açıklayarak söyledi ve "Zaman çok sıkışık. Türkiye'den davet alırsam, her şeyi iptal eder, gelirim. Bana kısa süre içinde haber iletebilir misin?" diye üsteledi.

Türkiye'ye döner dönmez Özal'ı göreceğimi ve kendisini en kısa süre içinde bilgilendireceğimi söyleyerek Ahmet Çelebi'nin evinden ayrıldım. Bu temasın öyle bir noktaya vara-

cağını hiç hesaplamamıştım. Marble Arch yakınındaki otelim Cumberland'e ayaklarımı yerden kesen bir heyecanla gittim ve Çankaya'yı arayarak Cumhurbaşkanı'na "çok önemli bir görüşme gerçekleştiği" mesajını gönderdim. Derhal görüşmemiz gerekiyordu ve Londra seyahatimi kesip hemen dönebilecektim. Günlerden pazartesiydi. Çankaya'dan Özal'ın hafta sonu İstanbul'a geleceği, benim Ankara'ya gitmemin gerekli olmadığı, Cumhurbaşkanı'nın beni cumartesi İstanbul'da göreceği, saatin ve yerin daha sonra bildirileceği bilgisi geldi.

O gün öğleden sonra, Türkiyeli ile Iraklı Kürtler ve genel anlamda Türkiye ile Kürtler arasında yeni bir tarih sayfasının açılacağı duygusuyla Hoşyar Zebari ile tanışmaya ve görüşmeye Knightsbridge'teki bürosuna gittim. Hoşyar Zebari, Irak Kürdistan Demokrat Partisi Temsilcisi idi. Talabani'nin Kürdistan Yurtseverler Birliği'nin o sırada hem müttefiki, ama hem de rakibi olan bir örgütü temsil ediyordu. Gerçi Talabani görüşmemizde Muhsin Dizai de bulunmuştu ama Hoşyar Zebari'nin resmî sıfatı vardı. Mademki Türkiye Cumhurbaşkanı'nın Irak Kürtlerine yönelik açılımını başlatmak amacıyla Londra'daydım, iki ana Kürt grubu arasında ayırım yapmadığım konusunda özenli olduğumu göstermek için onu da görmeliydim.

Hoşyar Zebari, birkaç saat önceki görüşmemizin içeriğinden tüm ayrıntısıyla haberdardı. Çok sıcak davrandı. "Çok olumlu sinyaller üst üste geliyor," sözlerini sarf ettikten sonra, "çok olumlu sinyalleri" sıraladı: "Bir yandan Jonathan Randal'ın *Washington Post*'ta yayımlanan Mesut Barzani mülakatı, bir yandan Kamran Karadaghi'ye Turgut Özal'ın anlattıkları yani *El-Hayat*'ta yayımlanan mülakat, bir yandan da sizin bugün gerçekleştirdiğiniz ve Turgut Özal'ın yaklaşımını dile getirdiğiniz Talabani ve Dizai ile yapılan görüşme."

Hoşyar, Randal'ın İran topraklarının ücra bir köşesinde, Mesut Barzani ile yaptığı mülakatı verdi. Önünde okudum. Sıra, aynı kulvarda koşmakta olduğumuz Kamran Karadaghi'yi bulmaya, onu tanımaya gelmişti. Hoşyar Zebari'nin bürosundan çıktıktan sonra, *El-Hayat* gazetesine gittim. Kamran Karadaghi oradaydı. Yıllar süren dostluğumuz o gün orada başladı.

Kamran, kısa boylu, benden galiba bir on yaş kadar daha büyük, sevecen bakışlı, karşılaştığımız anda zaten çoktandır tanıştıyormuşsunuz duygusunu uyandıran bir görünüme sahipti. Babası 1950'li yıllarda Kerkük valiliği yapmıştı, kendisini de Kerküklü sayıyordu. Gençlik yıllarında, o dönemde birçok Kürt'ün siyasi adresi haline gelmiş olan Irak Komünist Partisi'ne katılmış, daha sonra Moskova'ya gidip orada üniversite okumuş, Olga isimli bir Rus'la evlenmişti. Ülkesiyle bağıni kopartmamış ve Kürt ulusal hareketi ile de ilişkilerini sıkı tutmuştu. 1974 ayaklanmasında, o da dağların yolunu tutmuş ve ayaklanmanın sesi olan "Hür Kürdistan" Radyosu'nu yönetmişti. Irak'ta Kürt hareketinin yaşadığı en büyük felaket olan ayaklanmanın bastırılması ve savaşın kaybedilmesinin ardından Kamran Karadaghi de, savrulan on binlerce Kürt gibi, ülkesini terk etmek zorunda kalmış ve İngiltere'ye yerleşmişti. *El-Hayat* gazetesinin Kürt konularıyla ilgili uzman bir gazetecisi olarak zamanla ismini duyurmaya başlamıştı. O arada İngiliz vatandaşlığına da girmişti. Ailesinin bir yanı Türkiye'deki Milli aşiretine dayanıyordu. Hem o bağlantısından ve hem de Kerkük günlerinden kalan bir Türkçesi de vardı.

Kamran Karadaghi'nin beni en çok etkileyen yönü, Talabani ve Barzani arasında eşit mesafede, bağımsız bir kişilik olarak durması, Kürt hareketinin tarihçesine müthiş vukufu ve aynı zamanda her şeye, herkese eleştirel ve tahlilci ve en önemlisi dürüst ve hakkaniyetli biçimde bakabilme yeteneğiydi.

Saddam'ın devrildiği 2003 yılında Kamran, Irak'a döndü ve onun bu yönlerinin gayet iyi farkında olan Barzani de, Talabani de ona kendileriyle çalışmayı önerdiler. Mesut Barzani ona Erbil'de danışmanlık, Celal Talabani ise Bağdat'ta Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği önermişti. Irak'ta Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri'nin konumu, Türkiye'deki mevkidaşına oranla çok daha büyük bir yetkiyi ve etkili bir rolü ifade ediyordu. Kamran, Erbil yerine Bağdat'taki konumu kabul etti ve gazetecilikten edindiği keskin gözlemciliğini, olaylara ilişkin serinkanlı yaklaşımını, eleştirel ve tahlilci yanlarını yitirmeden, birkaç yıl Irak'taki gelişmelerin merkezinde bulundu. Aramız-

da yıllar içinde pekişen güven ilişkisi sayesinde, 2003'ten sonra Bağdat'ta ve Kürt hareketinin içinde neler olup bittiğini anlayabilmek için çoğu kez ona başvurduğum ve Kamran beni hiç yanıltmadı.

Kamran Karadaghi, o 1991 Şubatı'nda bana anlattığı Özal ve Talabani bağlantısıyla ilgili öyküsünü daha ayrıntılı biçimde, 28 Mart 1996'da, benim askerlik arkadaşım olan İlnur Çevik'in çıkarttığı *Turkish Daily News* gazetesinde yayımlamıştı.

Sözü bu noktada Kamran Karadaghi'ye bırakayım:

“11 Mart 1991'de merhum Cumhurbaşkanı Turgut Özal Moskova yolundaydı. Cumhurbaşkanlığı uçağında ona refakat eden üst düzey gazeteciler aynı gün *Hürriyet* gazetesinde yayımlanan bir haberi tartışıyorlardı. Haberde, Ankara'nın Irak Kürtlerine yönelik yeni bir politika izlemeyi düşündüğü ve en ünlü iki liderinden biri olan Celal Talabani'nin Türkiye'yi ziyaretine izin verilmesinin bile söz konusu olduğu bildiriliyordu.

Birden Cumhurbaşkanı Özal görüldü. Uçağın arkasına yürürken köşe yazarı Hasan Cemal, ona Talabani ile ilgili haberin doğru olup olmadığını sordu. Özal, 'Talabani geldi ve gitti ve haberi atladınız,' diyerek gazetecileri şaşırttı. Özal'dan başka, uçakta olanlardan sadece iki kişi olan-bitenden haberdardı, sözcüsü Kaya Toperi ve Güneş gazetesi köşe yazarı Cengiz Çandar.

Özal, gazetecilere İngilizlerin ve Fransızların Irak Kürtleriyle görüştüğünü, Türklerin niçin görüşmeyeceğini söyledi. Aslında Türkler onlardan da önce görüşmeliydi, çünkü 'bu insanlar (Kürtler) bölgemizdeydiler ve onlarla sorunumuz vardı.'

Gerçekten de Talabani ve Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) lideri Mesut Barzani'nin güvendiği temsilcisi Muhsin Dizai, hükümetin konuğu olarak Türkiye'deydiler. Muhsin Dizai, 8 Mart'ta İstanbul Atatürk Uluslararası Havaalanı'na bir İngiliz seyahat belgesiyle gelmiş ve Cumhurbaşkanı'nın adamları tarafından karşılanarak aynı gün Ankara'ya götürülmüştü. Bir gün sonra, Talabani Şam'dan gelecek ve (Dizai'nin yerleştirildiği) aynı askerî merkeze götürülecekti. (Kamran Karada-

ghi'yi Talabani ve Dizai yanıltmış olabilir. Zira, iki Kürt şahsiyet, Ankara'da Dışişleri'nin konukevi olarak kullanılan eski Ankara Palas'ta kalmışlardı. cç) 9 ve 10 Mart'ta Türkiye Cumhuriyeti'nin Devlet Başkanı, Dışişleri Müsteşarı Tugay Özçeri başkanlığındaki bir heyeti Kürt temsilcilerle görüşmeleri için bizzat yetkilendirmişti. Özal, görüşmelerin her safhası konusunda bilgilendirilmişti.

Görüşmeler, 10 Mart öğle vakti sona erdi. Cumhurbaşkanı, Talabani ve Dizai pek memnundular. İki Kürt lider, aynı gün başlayacak Irak muhalefetinin Beyrut'ta düzenlenen toplantısında bulunmak zorundaydılar. O gün Şam'a kalkan bir uçak yoktu. Bunun üzerine söz konusu iki kişi Adana'ya uçuruldu ve resmî arabalarla Suriye sınırına ulaştırıldılar ve o sayede akşam vakti Beyrut'ta olabildiler.

Bütün bunlar büyük bir gizlilik içinde gerçekleşti, doğrudan konuyla ilgili olanlar dışında kimsenin haberi olmadı.

Bu, yaklaşık üç hafta önce başlayan ve içinde bir cumhurbaşkanı, onun basın sözcüsü ve iki gazetecinin yer aldığı bir öykünün vardıği son noktaydı. Kürt tarafı için, bir bölge gücünün liderliği ile yapılan bu toplantı, bugüne dek yapılan temasların istihbarat servislerinden daha yükseğe çıkamamış olması göz önüne alınırsa, türünün bir ilkiydi.

Bütün bunlar nasıl oldu?

Cevabı komplo teorileri meraklılarını hayal kırıklığına uğratacaktır. Bunu kesinlikle söyleyebiliyorum çünkü konuya dahil olan iki gazeteciden biri benim. Bir Türk Cumhurbaşkanı'na, Türkiye kendi Kürtlerinin varlığını bile tanımazken Iraklı Kürtlerle temas kurması önerisinde bulunmak fikri bana merhum Cumhurbaşkanı ile gazetem *El-Hayat* için 16 Şubat 1991'de bir mülakat yaptığım sırada kendiliğinden geldi.

17 Ocak 1991'de ABD önderliğindeki koalisyon, Irak'a karşı hava savaşını başlatmıştı. Ertesi günü Ankara'ya ve oradan Diyarbakır'a uçtum. Güneydoğu'da olayı Türkiye-Irak sınırından bir ay boyunca gazetem için izledim. Ankara'ya geri dönmeden önce Diyarbakır'dan Türkiye'nin Basın Yayın Genel Müdürü Kaya Toperi'ye bir faks göndererek, Cumhurbaşkanı Turgut

Özal ile bir mülakat yapmam ricasında bulundum. Ankara'da, bana, Toperi'nin beni 16 Şubat günü İstanbul'da Harbiye Orduevi'nde öğle saat 12'de beklediği bilgisi verildi. Orası, İstanbul'a gittiğinde Özal'ın kaldığı yerd.

Kararlaştırılmış gün ve saatte, kaldığım Hilton Oteli'nden karşı kaldırıma yürüdüm ve 21. katta Kaya Toperi'nin bürosuna çıkarıldım. Biraz sohbet ettik ve Cumhurbaşkanı ile buluşmam için, bana öğleden sonra 4'te gelmemi bildirdi. 'Çok sayıda gazetecinin de Cumhurbaşkanı'nı görmek istemesinden ötürü sadece yirmi dakikalık bir görüşme sürem olduğu' uyarısını da yaptı.

Harbiye Orduevi'ne kararlaştırılan saatte tekrar döndüğümde yine 21. kata çıkarıldım. Sıram elli dakika sonra geldiğinde, arkamda sıra bekleyen dört gazeteci daha vardı. Cumhurbaşkanı'nın odasına yürürken, sürem yirmi dakikadan da az olacağını aklımdan geçirdim.

Benim geldiğimi Özal'a bildiren Kaya Toperi tarafından karşılandım. Özal televizyonda futbol maçı izlemekteydi. Bana baktı ve yanındaki sandalyeyi işaret ederek sıcak ve dostça bir tavırla, Türkçe 'Gel yanıma otur,' dedi. El sıkıştık ve Toperi'yi karşıma alarak yanına ilişirken, Türkçe olarak, 'Biraz Türkçe biliyorum,' dedim ve İngilizce devam ettim, 'ama bir mülakata yapacak kadar değil.'

Not defterimi ve kayıt cihazımı hazırlarken, Özal futbol maçını izlemeye devam etti. Zaman geçiyordu ve sadece yirmi dakikam vardı. Durumdan rahatsız olmuşum. Özal elindeki uzak kumanda cihazıyla televizyon ekranını işaret etti, 'Bak sahane ne kadar yeşil. Doğal çim o. Başbakan olduğum vakit, Türkiye'deki tüm futbol sahalarının doğal çimle kaplanması talimatını verdim,' dedi. Bu sözlerinden rahatlığa kapılmışım ki, Özal beni tekrar alarme etti: 'Senin bir Kürt olduğunu biliyordum. Kayıt cihazını açma. Ben sana Irak'taki Kürtlere ilişkin sormak istiyorum.' Toperi'nin not almak için hazırlandığını gördüm. Kim, diye aklımdan geçirdim, kiminle mülakat yapacak?

Ve olabildiğince sürreel bir şekilde, Türkiye Cumhurbaşkanı beni Irak'taki Kürtlerle ilgili olarak altmış dakikadan fazla

süre mülakata tabi tuttu. Soru-cevap bölümü kısa süre içinde samimi ve canlı bir görüş alışverişine dönüştü. Sürekli olarak Türkiye'nin Kürtlerin düşmanı olarak görülmemesi gerektiğini tekrarladı. 'Tam tersine,' dedi Toperi'nin masanın üzerine yaydığı bir Irak haritasını işaret ederek, 'Türkiye'nin Irak Kürtleri ve Türkmenlerin doğal hamisi olduğu açıktır.'

Sonra Türkiye Kürtleri üzerinde konuştu. Ben, Türk devleti Kürtlerin kimliklerini ve meşru haklarını inkâr ettiği sürece Kürt sorununun devam edeceğini söyledim. Türkiye'de Kürtler kendi dillerini bile öğrenemiyorlar, kendi dillerinde yayın yapmalarına izin verilmiyor dedim. Özal sözümü kesti, 'Irak Kürtlerinin durumu nasıl?' diye sordu. Irak rejiminin vahşiliğine rağmen, Kürtlerin kimliğinin asla inkâr edilmediği cevabını verdim. 'Tam aksine,' diye açıkladım 'Erbil'de Kürtçe öğretim yapan bir devlet üniversitesi var, Kürtçe bir devlet yayınevi, devlet televizyonu ve Kürtçe radyo var,' dedim. Özal şaşırılmış gözüküyordu. Biraz duraladı, ardından 'Bunların hepsi Türkiye'de de olabilir,' dedi.

Irak Kürt liderleriyle PKK arasındaki ilişkileri sordu. Bu konu üzerinde konuştuğumuz sırada, Özal, Türkiye'nin Kürtlerin düşmanı olarak görülmemesi gerektiğini ve Irak Kürt liderlerinin ona güvenebileceklerini söyledi. Bu noktada, zihnimde ilham çaktı, ağzımdan şu sözlerin döküldüğünü işittim: 'Sayın Cumhurbaşkanı, niçin Irak Kürt liderleriyle doğrudan temas kurmuyorsunuz? Buna her şeyden ziyade istekli olduğunuzdan eminim.'

Birden, bu sözlerimin sanki Irak Kürt liderleri adına konuşuyormuşum izlenimi vereceğini fark ettim. Aslında Özal ile görüştüğümden haberleri bile yoktu. Ya Özal peki derse ve Barzani ve Talabani olmaz derlerse!

Özal bana baktı, sonra Toperi'ye, ardından tekrar bana. Önerime doğrudan karşılık vermemesinden ötürü ferahladım. Son olarak 'En önemli şey, Kürtlerin Türkiye'nin düşmanları olmadığını anlamalarıdır,' dedi.

Beni daha da rahatlatan, Özal'ın yayımlanmak amacıyla isteğim mülakatı vermeyi kabul etmesi oldu. Yanından ayrıldı-

ğım da asansörü beklerken Toperi gelip elimi sıktı ve ‘Sana kardeşi gibi davrandı,’ dedi...

O sırada, Özal’ın başarmaya kararlı olduğu tarihî bir sürece katılmakta olduğumu bilmiyordum. Daha sonra, Cengiz Çandar ve ben, Özal ile Irak Kürt liderleri arasında siyasi ilişkilerin kurulması için birlikte çalıştık.

Özal ile mülakatımdan sonra otelime döndüm, hikâyemi hazırladım ve *El-Hayat* gazetesine faksladım. Hemen ardından Londra’da olan Talabani’ye telefon ettim ve Irak’taki gelişmeler üzerinde konuştuk. Ona Özal ile mülakatımdan söz ettim. ‘Bu arada,’ dedim, ‘ona sizinle ilişki kurması gerektiğini söyledim. Bu tamam mı?’ Talabani bana sordu: ‘Ciddi misin? Ne dedi?’ Özal’ın hiçbirşey söylemediğini ama şayet Kürtler o yönde bir adım atarlarsa, Özal’ın hızla olumlu bir karşılık verecek olduğu izlenimi edindiğimi söyledim.

Talabani derhal fırsatı yakaladı. ‘Öyleyse senden, benim ve Barzani’nin adına (Özal’la) görüşmek için resmî bir talepte bulunmanı isteyebilir miyim?’

17 Şubat 1991 günü sabah saat 9’da tekrar Harbiye Orduevi’ne gittim. Toperi’nin orada olmadığı bana söylendi. Onun üzerine, Talabani’nin talebini, ‘eğer benimle görüşmek istersen’ diye yazarak kendi telefon numaramla birlikte ona not olarak bıraktım. Ve, aynı gün Londra’ya uçtum.

Bir hafta sonra, Türkiye Cumhurbaşkanlığı’ndan bir telefon geldi. Arayan Toperi idi. Bana sadece şunu bildirdi: ‘Lütfen Barzani ve Talabani’ye, Cumhurbaşkanı’nın kendileriyle görüşmeyi kabul ettiğini bildiriver.’

İlişkiler, Cumhurbaşkanı Özal’ın Talabani’yi açık biçimde Çankaya’da, Haziran 1991’de kabul etmesiyle zirveye yükseldi. Kürdistan Yurtseverler Birliği ve KDP’nin Ankara’da büro açmasına resmen izin verildi. Bu iki örgütün liderleri, Cumhurbaşkanı ve diğer üst düzey yetkililerle düzenli olarak görüşmeye başladılar. Özal’ın Nisan 1993’teki zamansız ölümünden sonra, Irak Kürt liderleriyle ilişkiler inişe geçmeye başladı...”

Kamran'ın sözünü ettiği "tarihî süreç" in başlangıcına ilişkin beş yıl aradan sonra aktardıkları çok büyük ölçüde isabetliydi. 18 Şubat 1991 Pazartesi günü Celal Talabani ve Muhsin Dizai ile yaptığım görüşmenin ardından İstanbul'a döndüm ve Özal'ın beni kabul etmesini beklemeye başladım. Bir yandan da can güvenliğim kaynağı belli olmayan bir tehdit altında olduğundan, güvenlik gerekçesiyle, evimde değil, pek az kişinin bilgisi dahilinde, bir otelde kalıyordum. O günlerin teknolojisinin imkân verdiği en ileri iletişim aygıtı olan bir çağrı cihazı edinmiştim. 23 Şubat 1991 Cumartesi günü çağrı cihazımdan Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın beni akşam saat 19'da Harbiye Orduevi'nde beklediği haberi geldi.

Harbiye Orduevi'nin en üst katında Özal, aile mensupları ve Kaya Toperi'yle kaldığı suitin oturma odasında televizyon izliyordu; çoğu kez olduğu gibi CNN'i. Ben gelince, yandaki çalışma odasına geçtik ve bu kez Kaya Toperi de odada kaldı. Londra'da Kamran, bana Kaya Toperi'nin rolünden söz etmişti. Özal'a anlatacaklarımın Kaya Toperi'den gizlenmesinin gereği olmadığını artık biliyordum.

Kısa bir girişin ardından, Talabani'nin, Londra'da Ahmet Çelebi'nin evinin kapısının eşliğinde bana yaptığı iki seçenekli öneriyi ilettim: Bir Irak muhalefet heyetinin içinde Mesut Barzani ile birlikte, açık davetle Türkiye'ye gelmelerini veya Mesut Barzani ile birlikte Türkiye'ye gizlice gelip, kendisiyle görüşmelerini sağlamasını Özal'dan rica etmişti.

Talabani'nin seyahat halinde olacağını, bu nedenle çok kısa bir süre içinde haber beklediğini, seyahat planlarını ona göre ayarlayabileceğini de anlattıklarına ekledim.

Cumhurbaşkanı, kısa bir duraksamadan sonra Kaya Toperi'ye dönerek, "Teoman'la görüş, birkaç gün içinde gidin," dedi, "Paris'te büyükelçilikte olur mu görüşme, ne dersin?"

Müdahale gereği duydum, "Önerileri Türkiye'ye davet etmek, dışarıda gizlice görüşmek değil. Öyle olsa bile ne Paris, ne Londra; bizim büyükelçiliklerde olmaz," dedim, "hemen dışarı sızar. Üstelik bizim Dışişleri böyle bir temasa pek de sıcak bakmayabilir. Belki Stockholm filan gibi bir yer düşünülebilir yine de."

Turgut Özal, Kaya Toperi'ye, "Bakın işte. Önümüzdeki hafta olsun bu iş," dedi.

Bu konuya bir daha dönmedi. Semra Özal, içerden yemeğin hazır olduğunu sesleniyordu. "Yemek yedin mi?" diye sordu ve cevabımı beklemeden beni yemeğe alıkoydu. Yemek masasında ANAP'lı bakanlardan Bülent Akarcalı da vardı. Daha yemek tamamlanmadan, birkaç saat önce CNN International'a verdiği özel mülakat televizyon ekranına geldi. Yemek masasından kalktık, dikkatle mülakatı izledik. Bir süre sonra, ABD Başkanı George Bush'tan telefon geldi. Özal'ın "Hi George," diye giriştiği diyalog birkaç dakika sürdü. İki liderin telefon konuşmasına ilk kez tanık oluyordum. Telefon görüşmesi bitince kendimi tutamayıp Özal'a takıldım, "Maaşallah," dedim "bu ne samimiyet? George diye hitap ediyorsunuz..." Özal, dünyanın en doğal durumuymuş gibisinden omuz silkti, "O da bana Turgut diyor..."

Televizyonun uzaktan kumandasıyla kanallar arasında gidip gelirken, sürekli CNN International'ı kolluyor ve "Nerede kaldı bunlar?" diye söyleniyordu. Dayanamadım ve sordum: "Kim nerede kaldı?"

Özal, çok az kişinin bildiği "sırrı" kolaylıkla ortaya döküverdi: "Kara savaşının başlaması gerekiyordu. Hâlâ başladığı haberi gelmedi de..."

- Kara savaşı şu sıralarda mı başlayacak? Size bildirildi mi?
- Bush söyledi!

Saddam'ın "Savaşların Anası" diye nitelendirdiği ve başladığı takdirde Irak topraklarını ABD önderliğindeki uluslararası koalisyon güçlerine mezar edeceğini söylediği kara savaşı, gerçekten de, o diyalogumuzdan birkaç saat sonra başladı.

Özal'ı televizyon başında bırakarak Kaya Toperi ile birlikte çıktık. Harbiye Orduevi'nin asansöründen inerken, Kaya Toperi'ye "Abi, Turgut Bey'in Teoman dediği kim?" diye sordum. "Teoman Koman," cevabını verdi. O tarihte korgeneral olan ve daha sonra Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Kürtlere ve İslami çevrelere ilişkin en şahin komutanlarından biri olarak isim yapan Teoman Koman, Millî İstihbarat Teşkilatı Müsteşarı'ydı.

Türk Devleti'nin Irak Kürt liderliğiyle temas mekanizmasının kurulmasının eşiğinde olduğunu ve benim işimin aslında bitmiş olduğunu anlamıştım. Devlet Başkanı ile birlikte kotarıdığımız işi, Devlet'in kendisi devralıyordu.

Kamran Karadaghi ile İstanbul-Londra arası telefon konuşmalarımın dışında gerçekten de devreden çıktım. Kaya Toperi'nin Teoman Koman'la birlikte Talabani ile görüşmeye ne vakit ve nereye gideceklerini bilmiyor ve sormuyordum.

Birkaç gün sonra, bambaşka bir konuyla ilgili olarak Kaya Toperi'yi telefonla aradım ve konuşmamız bitip telefonu kaparken, bir-iki gün içinde yola çıkacağını tahmin ederek, "iyi yolculuklar" dileğinde bulundum. "Neye?" diye tepki verdi, "bir yere gitmiyorum ki."

– Talabani'ye gidecektiniz ya, Avrupa'ya bir yere...

– Karar değişti. Gitmiyoruz. O geliyor.

Geleceği tarihi kestirdim; kendisiyle Türkiye'de görüşme imkânı bulabileceğimi sanmıyordum. Devlet, besbelli ki, teması tüm gizliliği içinde yürütecekti. Talabani, Türkiye'ye gizlice gelişinin hemen ardından Irak muhalefetinin 10 Mart günü başlayacak Beyrut'taki toplantısına katılacaktı. Onu orada görebilir, Türkiye izlenimini ondan dinleyebilirdim.

Kara savaşı, Irak kuvvetlerinin Kuveyt'ten sürülmesiyle ve Bağdat yolunun koalisyon güçlerince açılmasıyla yüz saat sürmüş ve ateşkesle noktalanmıştı. Saddam, Bağdat'ta kolu kanadı kırık da olsa, iş başındaydı ama Başkan George Bush'un 15 Şubat 1991'de Irak halkına yaptığı ayaklanma çağrısına Şiiler uymuş ve ayaklanmışlardı. Irak Şiilerinin ülke nüfusunun yüzde altmış dolayında çoğunluğuna sahip olduğu tahmin ediliyordu ve Basra başta olmak üzere, Şiilerin yoğun bulunduğu Güney Irak şehirleri birbiri ardına düşüyordu. Kuzeyde Kürt ayaklanmasının da eli kulağındaydı.

Beyrut'a gittim. Toplantının yapılacağı Bristol Otel, çoğunluğu siyah ve beyaz sarıkları ve uzun cübbeleriyle Iraklı Şii din adamlarının damgasının belirgin biçimde ortaya çıktığı Iraklı muhaliflerle kaynıyordu. Arada bir, Şii ayaklanmasının son durumu hakkında brifingler veriliyordu. Orada esen havaya bakı-

lırsa, Saddam'ın pek yakında ya düşeceği veya düşürüleceği, ya da ülkeden kaçacağı gibi bir hava esiyordu.

Bense bir yandan adından ilk kez haberdar olduğum Irak Millî Türkmen Partisi Genel Sekreteri Dr. Muzaffer Arslan'ı arıyordum, bir yandan da Celal Talabani'nin ne vakit oraya geleceğini soruşturuyordum. Kamran Karadaghi oradaydı ve Talabani'nin Ankara'ya Muhsin Dizai ile birlikte gittiğini ondan öğrenmiştim.

Talabani Beyrut'a gelmekte gecikince, 10 Mart günü benim Beyrut'tan ayrılıp Ankara'ya gitmem gerekti. Zira 11 Mart günü Turgut Özal, uzun süredir çok önem verdiği Moskova ziyaretine çıkacak ve daha önceki ziyaretinde bir türlü görüşemediği Gorbaçov'la bu kez kesin olarak görüşecekti. O geziye katılacaktım.

11 Mart günü, Ertuğrul Özkök'ün *Hürriyet*'teki sütununda "Talabani'nin önümüzdeki günlerde Türkiye'ye gelmesi ihtimali"nden söz eden bir yazısı yayımlanmıştı. Yazının yayımlandığı gün, Talabani Ankara'ya gelmiş ve Beyrut'a geçmek için ayrılmıştı bile; ama Ertuğrul Özkök, o "ihtimali" nasıl bilebilirdi?

Cumhurbaşkanı ve kalabalık heyeti taşıyan Airbus, Sovyetler Birliği semalarında iken, uçağın önüne doğru yürüdüm. "Haber sızması"nın kaynağını Kaya Toperi'ye soracaktım. Ben uçağın önüne doğru yürürken, Turgut Özal da paralel koridordan uçağın benim ayrıldığı bölümüne doğru, gazetecilerle görüşmek üzere yürüyordu. Gülümseyerek birbirimize el salladık. Öne geçtim ve Kaya Toperi'ye soracağımı sordum. Yemin bilah etti ve haberin kendisinden çıkmadığını söyledi. Talabani, Muhsin Dizai ile gelmiş, Devlet Konukevi'nde, yani Ankara Pallas'ta kalmış ve Dışişleri Müsteşarı Tugay Özçeri ile Dışişleri İstihbarat Dairesi Başkanı Cenk Duatepe ile görüşmüşlerdi. Bu iki kişiden başka, hiç kimseyle görüşmemişlerdi.

Çaprazda oturan Devlet Bakanı Güneş Taner'i işaret ettim, "Güneş, Ertuğrul'un iyi ahabıdır. Birçok bilgiyi ona verir. Turgut Bey, boşboğazlık edip Güneş'e bu gizli geziden söz etmiş olabilir mi?" diye sordum. Toperi, tereddütsüz, "Olabilir," karşılığını verdi.

Moskova'ya inmek üzereydik. Yerime dönerken, Özal da paralel koridordan yerine dönüyordu. Yine gülümseyerek selamlaştık. Yerime geldiğimde yer yerinden oynamıştı. "Talabani Türkiye'ye gizlice gelip, gitmişti." Bu bilgi bir "haber bombası" olarak gazetecilerin oturduğu uçak bölmesine düşmüştü. Herkes haldır haldır not alıyor, birbiriyle tartışıyordu. Uluç Gürkan'ın yanındaki yerime yerleştim. "Kim söyledi bunu? Nereden çıkarıyorlar?" diyecek oldum, kayıtsızlıkla.

Uluç, "Özal söyledi," dedi.

- Nasıl Özal söyledi? Ne zaman söyledi?

- Az önce. Hasan Cemal, ona "Bugün Ertuğrul'un yazısında yazdığı doğru mu? Talabani mi geliyor?" diye sordu. O da, "Geldi gitti bile. Haber atladınız. Ne biçim gazetecisiniz," diye dalgasını geçti. Gelmiş ve gitmiş gerçekten...

Uçak Moskova'ya indiğinde tüm gazetecilerin tek derdi, bir an önce kalacağımız Rossiya Oteli'ne varıp, bu "bomba haberi" gazetelerine allayıp pullayıp geçmekti. Turgut Özal'ın çok önem verdiği, günlerdir beklenen Sovyetler Birliği gezisi, daha Moskova'ya varılmadan önce "Talabani Türkiye'ye geldi" haberi ile, Türk medyası nezdinde tüm haber değerini yitirmişti.

Turgut Özal'a refakat eden gazeteciler Kremlin'deki Gorbaçov-Özal görüşmesini izlemeye gelmediler. On yıllarca Sovyet komünizminin merkezi olarak herkesin muazzam merakını çekmiş olan kapalı duvarların ardına girme ve Kremlin'in içini görme fırsatını Türk gazetecileri kullanmadı. Hepsi Rossiya Oteli'nde Talabani haberini Türkiye'ye aktarmakla meşguldü. Turgut Özal, Mikhail Gorbaçov'un tam karşısına yerleşmiş, kameraların önünde gülümseyerek poz veriyordu ama yazılı Türk basınından, uçakta yanında taşıdığı hiç kimseyi göremeyince de sorgulayıcı nazarlarla etrafı kolaçan ediyordu. Basından sorumlu Kaya Toperi, hayret ve kızgınlık karışımı bir ses tonuyla, "Nerede bunlar yahu?" diye sitemkâr bir tepki verdi bana. Başımla Cumhurbaşkanı'nı işaret ettim, "Ona söyle," dedim, "onun sayesinde gelmediler. Haber yazıyorlar." Kaya Toperi'nin yüz ifadesinden söylediğime pek anlam veremediğini fark ettim.

Bu arada, Gorbaçov'un Özal şerefine Kremlin Sarayı'nda vereceği akşam yemeğine iki Türk gazeteci de katılacaktı ve bunların kim olacağını belirlemek için uçakta çekilen kurayı ben ve (rahmetli) Muammer Yaşar kazanmıştık. Yemek, Kremlin Sarayı'nın Façade'lar Salonu olarak bilinen en tarihî bölümlerinden birinde olacaktı. Rus çarlarının resmî yemeklerini düzenledikleri, 15. yüzyıldan kalma Façade'lar Salonu'nun özelliklerinden biri; bana anlatıldığına göre, duvarlarında Orta Çağ'ın en büyük ikona ve fresk sanatçısı Andrei Rublev'in izini taşımasıydı. Ölümsüz sanatçıyı, adası Andrei Tarkovski'nin "Andrei Rublev" isimli filmi sayesinde biliyordum ve o salonda Özal ve Gorbaçov'la ve üstelik Irak konusundaki Sovyet politikasının baş aktörlerinden, Ortadoğu uzmanı gazeteci olarak bilinen Yevgeni Primakov'la aynı masada akşam yemeği imkânı beni çok heyecanlandırmıştı. Primakov, ülkesinin en önemli KGB ajanlarından biri olmanın ötesinde, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Yeltsin döneminde Rusya başbakanlığı da yaptı. Kremlin'in iç güvenliğini aşabilmek için yemeğe gitmek üzere hangi arabayla giriş yapacağımız saatler önceden bildirilmek zorundaydı. Gel gelelim, Muammer Yaşar, Nuh diyor peygamber demiyor ve Kremlin'deki akşam yemeğine katılmaya direniyordu.

Muammer Yaşar'ı ikna etmek mümkün olmadı. "Cengizciğim, ben bunca yıllık gazeteciyim. Bu Talabani haberi çok önemli. Çok çok önemli. Tüm meslek hayatımda bundan daha önemli haber ne oldu diye düşünüyorum. Bulamıyorum. Oturup yazı yazmam gerekiyor," diyordu.

Façade'lar Salonu'ndaki yemek masasında o akşam, Primakov'la kısa bir Irak diyalogunda bulundum. Bende, burnundan kıl aldırmayan türden, tatsız, sevimsiz bir adam izlenimi bıraktı. Soğuk Savaş yıllarının Amerikan filmlerindeki prototip KGB ajanı tipine çok uyuyordu. Andrei Rublev'in fırçasından çıkan *terracotta* ve kirli sarı pastel renklerde, eyvanların altında Kremlin'deki o 11 Mart 1991 gecesini unutamam. O akşam yemeğe katılan ve yanımızdaki masalarda oturan Rus yetkililerinin büyük çoğunluğu, birkaç ay sonra Gorbaçov'u darbeye devirmeye kalkacak ve Sovyetler Birliği'nin sonunu getire-

receklerdi. O gece, onları daha yakından tanımaya gayret etmemiş olduğum için kendime çok kızmışım.

Kremlin Sarayı'nın Façade'lar Salonu'ndaki akşam yemeğinden önce, Türkiye Büyükelçiliği rezidansında Cumhurbaşkanı Turgut Özal onuruna bir resepsiyon vardı. Oraya gittiğimizde Özal, bir Gagavuz heyetini kabul ediyordu. Kaya Toperi beni görünce, basın mensuplarının niçin Kremlin'e gelmediğini bir kez daha sordu. Anladım ki, Moskova yolunda ben onunla konuştuğum sırada, uçağın arkasında Özal'ın gazetecilere yaptığı açıklamadan Toperi'nin haberi yoktu. Olanı biteni anlattığımda, "büyük sırrın" üstelik bizzat Cumhurbaşkanı tarafından dışa vurulmasından dehşete düştü. O sırada Özal, Gagavuzlarla görüşmesinden çıktı ve resepsiyonun verileceği salona geçmek için merdivene yöneldi. Toperi, bir yandan "Yahu ne yaptı Turgut Bey?" diye söylenirken, diğer yandan "Sorsana ona, şimdi ne yapacağız?" diyerek, beni Turgut Özal'ın yanına göndermeye çalışıyordu. Merdivende Cumhurbaşkanı'nın yanına geçtim, "Niçin açıkladınız efendim Talabani'nin geldiğini?" diye soruyu yönelttim.

Turgut Bey'in cevabı artık bu konunun spekülasyonunun yapılmasını gerektirmeyecek netlikte ve kesinlikte oldu:

"Niçin söylemeyecek mişim? Bu sızardı bir şekilde. İlnur'a, *Daily News*'a filan sızardı. Hem, İngilizlerin, Fransızların bu adamlarla, Kürtlerle konuşması normal oluyor da, biz niye görüşmeyeceğiz onlarla. Alışsınlar. Herkes alışsın."

O günlerden itibaren Türkiye'nin Irak Kürtleriyle ilişkilerinde de, genel olarak Kürt sorununa ilişkin olarak da çok yol alındı. Ama galiba ben de askerle başımı, esas olarak, o günlerden başlayarak belaya sardım.

Londra dönüşü, Turgut Özal ile Harbiye Orduevi'nde Talabani'nin Türkiye'ye gelmesini sağlayan görüşmemizden bir gün önce Ertuğrul Özkök *Hürriyet*'teki köşesinde "Özal'la Talabani Arasındaki Köprü" başlıklı bir yazı yayımladı. Adımı vermekle birlikte, yazıda öyle tarifler yapıyordu ki, o "köprü" nün ben olduğumu herhangi bir kişi kolaylıkla anlayabilirdi.

Yazıda olumsuz bir yaklaşım yoktu ama bazı çevrelerin yazı-

da verilen bilgileri bir “işaret fişegi” gibi algıladıklarını, bir hafta sonra anladım. Doğu Perinçek’in haftalık dergisi beni, kapağına fotoğrafımı koyarak “Filistin Gerillalığından MIT, Mosad, CIA Ajanlığı’na” başlığıyla kapak öyküsü yapmıştı. Aralara doğru bilgileri iliştirerek, bir sürü yalan ve iftirayla örülü bir hayat hikâyem sayfalar dolusu yayımlanmıştı. Tipik bir “karakter katli” metniydi ve o derginin kapağına öylesine itham ve iftiralarla yerleştirdiği kişilerin, suikast hedefi haline gelmeleri daha önce yaşanmıştı. Aynı derginin hedefleri içinde yer almış olan MIT yetkililerinden Mehmet Eymür’ün Doğu Perinçek ve ekibi için “fabrikatör” tanınlamasını yaptığı ve daha sonra Milliyet Yayınları’ndan yayımlanan kitabı [*Analiz: Bir MIT Mensubunun Anıları*, 1991], baskı öncesi müsvedde halinde Uluç Gürkan’daydı. Eymür, kitabının taslağını *Güneş* gazetesinde yayımlanma ihtimali üzerine vermişti. Moskova yolunda uçakta, Uluç’la, daha sonra kitap haline gelecek o notları okuyorduk. Kıdemli istihbaratçı ve kontr-terör yetkilisinin yazdıklarından, Perinçek ekibinin bana yönelik kullandığı dilin prototip bir istihbaratçı dezenformasyonu olduğunu görüvermiştim. Talabani’nin Türkiye’ye geliş-gidişi ve Irak’taki gelişmelerin gündemin en önüne geçtiği sırada, Doğu Perinçek’in dergisinde bana yayım ateşi açıldı.

Durup dururken, yalan ve iftiralar üzerine inşa edilmiş bu kadar ağır bir saldırının sebebi ne olabilirdi? 1971 yılından beri, Perinçek ve çevresiyle temasım yoktu ve o tarihte, yani 1991’de onlardan bana böyle bir saldırı gelmesinin mantıklı hiçbir gerekçesi olamazdı.

Yıllarını Ortadoğu’da birçok tarihî gelişmenin içinde, Ortadoğu’nun siyasi aktörlerinin hatırı sayılır bölümünü bizzat tanıyarak geçirmiş benim gibi birisi için, bunlar, cevabı zor sorular değildi. Türkiye’nin “derin devleti”nin şimşeklerini üzerime neden çektiğimi anlayabilmek için çok fazla kafa yormadım. Türkiye Cumhurbaşkanı ile Irak Kürt liderlerinin arasında doğrudan temas kurulmasında rol alarak elimi prize, bileğime kadar sokmuş bulunuyordum. Ertuğrul Özkök’ün yazısındaki “işaret fişegi” üzerine, bazı servisler derhal harekete geç-

mişlerdi. Bana yönelik “kişilik katli” ve ağır saldırı üzerinden, Türkiye’nin Irak Kürtleriyle yakınlaşma projesi, kirletilmek ve itibarsızlaştırılmak isteniyordu.

Konu, Kürtleri ilzam ediyor ve Cumhuriyet’in tabularına dokunuyorsa, “kırmızı çizgi”yi çiğniyorsa, bunun ağır bir maliyeti olmalıydı.

Söz konusu maliyet, faiziyle dönem dönem bana ödetilmek istendi. Özal-Talabani ilişkisinin, bir başka deyimle Türkiye-Irak Kürtleri bağlantısının kurulmasında oynadığım rolden sonra, bana yönelik “kişilik katli” operasyonları hiç eksik olmadı. Ara ara ölüm tehditlerine maruz kalmaya başladım. Kişisel güvenliğim ortadan kalktı. Daha önce böyle bir durum yaşamamıştım.

Hayatta kalmış olduğuma göre, ilahi güç tarafından korunmuş olmalıyım. Şanslıydım.

Kürt sorununun doğrudan tarafı olan-olmayan binlerce kişi, benim kadar şanslı olamadı.

VII

SINIR ÖTESİ KUMAR

İki kere ikinin dört ettiğini biliyorum – bununla birlikte eğer bir yolla iki kere ikiyi beşe dönüştürebilirim, bu bana çok daha büyük bir zevk verecek.

– Byron

Celal Talabani'nin Türkiye'ye gelişi, Kürtlere ABD yolunu da açtı. ABD, Türkiye'nin tepkisini çekmemek için, Kürtlere hep uzak durmuştu.

Türkiye'de yıllarca, ABD'nin Türkiye'ye karşı elinde “Kürt kartı”nı tuttuğu kanaati yaygındı. Gerçek, tam tersiydi. ABD ile Kürtler arasındaki ilişkilerin gelişmesinin önündeki engel, Türkiye'ydü. ABD, Türkiye ile Kürtler arasında tercihe zorlandığında, her seferinde NATO müttefiki ile ilişkilerini gözetti.

Bu konuyu en iyi bilen kişi, yıllarca ABD ile Irak Kürtleri arasında ilişki kurulması için çabalamış olan Peter Galbraith idi. ABD'nin “bir numaralı Kürt uzmanı” olan Peter Galbraith, uzun süre ABD Senatosu Dış İlişkiler Komitesi'nin Başkanışmanı olarak görev yapmıştı. Dünyaca ünlü iktisatçı John Kenneth Galbraith'in oğlu olmasının yanı sıra, Harvard ve Oxford kökeniyle ve Benazir Bhutto gibi sınıf arkadaşları sayesinde

de, hem Washington'da nüfuz sahibiydi, hem geniş bir uluslararası ilişkiler ağına sahipti.

Peter Galbraith'ın 1993'e dek on dört yıl süren ABD Senatosu Dış İlişkiler Komitesi Danışmanlığı sırasında başlayan Irak ve Kürtlere ilişkin ilgisi ve merakı, onu Birinci Dünya Savaşı sırasında Ortadoğu'daki maceraperest İngiliz görevlileri ile karşılaştırılabilecek rollere sürüklemişti. Irak-Suriye sınırlarını defalarca ve gizlice aşarak, Irak Kürt liderleriyle yakın ilişkiler geliştirmişti.

Irak Kürtlerinin bağımsız bir devlet kurması, Peter Galbraith'te adeta bir takıntı haline gelmişti. Hatta sohbetlerimizden birinde, "*Lawrence of Arabia*"dan mülhem "Galbraith of Kurdistan" olarak tarihe geçmek istediğini kendisine söylediğimde hiç itiraz etmemişti.

Galbraith, 1993-1996 arasında ABD'nin ilk Hırvatistan Büyükelçisi oldu. Richard Holbrooke ile birlikte Bosna'daki savaşı bitiren Dayton Anlaşması'nda önemli rol aldı. Tecrübelerini ve birikimini, 2003'teki Irak'taki savaştan sonra Kürtlerin hizmetine sundu. Irak Federal Anayasası'nın, danışmanlık yaptığı Kürtler lehindeki bütün maddelerinde, onun parmak izleri bulunuyordu. O kadar ki, yine bir sohbetimiz sırasında, "Merkezî yönetim ile Kürdistan Bölge Yönetimi'nin yorumunun çeliştiği durumlarda, bölge anayasası esas alınır" şeklinde anayasa hükmünün, "federalizm teorisine kendi katkısı" olduğunu da ifade etmişti.

ABD ile Kürtlerin ilişki kurmasına Türkiye'nin nasıl engel olduğunu Peter Galbraith'den defalarca dinledim. Galbraith'ın Irak Kürdistanı'ndaki çalışmalarının öyküsü ayrıntılı biçimde, Samantha Power'ın Pulitzer ödülü kazanmış olan ünlü kitabı *A Problem From Hell: America and the Age of Genocide*'da (Basic Books, 2002) yer almıştır.

Celal Talabani, Washington'a ilk kez –Peter Galbraith ile kurduğu bağlantıyla– 1988'de ayak basmış. Galbraith, Talabani'nin Dışişleri Bakanlığı'nın Irak-İran dairesi sorumlusu Larry Pope ile temasını sağlamış. Ancak, bu Türkiye Devlet Başkanı Kenan Evren'in o sırada Washington'da olduğu bir zama-

na rastlamış. Samantha Power'ın kitabında Galbraith'den naklen Türkiye'nin ABD-Talabani, giderek ABD-Irak Kürtleri ilişkisine koyduğu engel şöyle anlatılıyor:

“Talabani ile Pope, Dışişleri Bakanlığı'nın Foggy Bottom'daki kale gibi binasında bir saat görüştüler. Buna ilk öfkeli tepki Iraklılardan değil, Dışişleri Bakanı Shultz ile görüşmek amacıyla Washington'da bulunan Türkiye Cumhurbaşkanı Kenan Evren'den geldi. Irak Kürtlerini cesaretlendirecek herhangi bir davranışın Türkiye'deki on milyon Kürt'ü yüreklendireceğinden korkan Evren çılgına dönmüştü. Shultz'un Talabani-Pope görüşmesinden haberi yoktu ve 'bu parlak fikir kimden çıktı' diye öğrenmek istedi. Iraklılar da, tahmin edilebileceği gibi, kızgındı. Tarık Aziz, Shultz ile uzun süre önce planlanmış olan görüşmesini, ABD yönetimini Irak'ın içişlerine karışmakla suçlayarak, iptal etti... Dışişleri Bakanlığı da Irak'ın gönlünü almak için 'ABD Kürt azınlığı bulunan ülkelerin içişlerine karışmamaktadır,' diye bir açıklama yaptı. (Talabani ile görüşmüş olan) Pope fırça yedi...” (s. 199)

Ve böylece, ABD yönetiminin kapıları, Irak Kürtlerine kapatıldı. ABD'nin yürütme organına ait hiçbir binaya alınmadılar. 1991'deki Körfez Savaşı bile Amerika'nın bu politikasını değiştiremedi. Ta ki, Turgut Özal, Celal Talabani'ye Türkiye kapılarını açana kadar...

Peter Galbraith, tam da bu konuda bana anlattığı ilginç bir öyküye, 2006 yılında yayımladığı *The End of Iraq (Irak'ın Sonu)* adlı kitabında yer vermişti. Anlattığı olay, Talabani'nin benimle Londra'daki görüşmesinden hemen sonra gittiği Washington'da cereyan ediyor. Galbraith'ten dinliyoruz:

“27 Şubat'ta (1991), Senato Dış İlişkiler Komitesi'nin salonunda Kürtlere ilişkin bir danışma toplantısına Senatör Pell ile birlikte başkanlık ettim. Konuşmacılar, Talabani, KDP'nin dış politika sözcüsü Hoşyar Zebari, aristokrat havalı, yumuşak bir ses tonuyla konuşan Kürdistan Demokratik Halk Partisi'nin başındaki Sami Abdurrahman, Paris'teki Kürt Enstitüsü'nün

başındaki Kendal Nezan ve Kürt davasının en tanınmış uluslararası şahsiyeti, Fransa Cumhurbaşkanı'nın karısı Danielle Mitterrand'dan oluşuyordu. Dış İlişkiler Komitesi üyesi senatörlerle öğle yemeğinde Kürt liderler, Kürdistan'daki Amerika yanlısı duyguları vurguladılar ve bir ayaklanma ihtimalinden söz ettiler... Celal Talabani bana bir ayaklanmanın başlayacağını ve Kürdistan'a dönmek istediğini söyledi.

Bu bomba haberi ve bundan ABD yönetiminin derhal haberdar edilmesi gerektiğini düşündüm. Oxford'dan sınıf arkadaşım olan Ulusal Güvenlik Konseyi'nin Ortadoğu direktörü Richard Haass'ı aradım. Haass'a ulaşamadım ama 1 Mart'ta yardımcısı Sandy Charles ile konuştum. Öfkeyle, beni hassas bir dönemde işleri karıştırmakla suçladı. Şaşkınlıkla, 'Ama bu rejimden kurtulmak istemiyor muyuz?' diye sordum. Sandy, aksi bir tavırla, 'Politikamız Saddam'dan kurtulmaktır, rejiminden değil,' diye cevapladı.

Talabani'nin, İnsan Hakları'ndan sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı Richard Schifter ile görüşmesini ayarlamakta da başarısızlığa uğradım... Schifter, Talabani ile görüşmeyi kabul etmişti. Ama Kürtler, Dışişleri Bakanlığı binasına geldiklerinde dışarı çıkartıldılar ve sokağın karşısındaki bir kafeye götürüldüler. Schifter ile görüşmek yerine, bakanlığın alt kademesinden iki memurla kahve içmekle yetindiler...

1 Mart gecesi, Talabani, bana Washington'da kalmasının kendisi açısından bir yararı olup olmayacağını sordu. Türkiye Cumhurbaşkanı Özal onu Ankara'ya davet etmişti. Türkiye'nin hassasiyetleri, onun Washington'da resmî çevrelerde maruz kaldığı soğuk tavırların başlıca sebebiydi. Elbette Ankara'ya gitmesi gerekiyordu. Bunu kendisine söyledim..." (s. 46)

Talabani'ye Washington kapılarını açan anahtarın Turgut Özal olduğunu böylece öğreniyordum. Önce Celal Talabani, ardından Mesut Barzani, Türkiye'ye gelmeye başladıktan sonra; kendilerine uygulanan "Türkiye vetosu" nun kalkmış olduğu hükmüne varan Amerikalı yöneticiler, resmî Washington'un kapılarını önce Talabani'ye, ardından Barzani'ye açacaklardı.

Mesut Barzani ile ilk kez, Kürt tarihinin en az onun kadar tarihî ve belirleyici diğer ismi olan Celal Talabani ile ilk karşılaşmamdan on dokuz yıl sonra karşılaştım; Ankara'da, 30 Ağustos 1992 akşamı. Celal Talabani'nin Ankara'ya gizlice geldiği Mart 1991 ve Turgut Özal tarafından kabul edildiği Haziran 1991'den sonra Çankaya Köşkü, diğer Irak Kürt lideri Mesut Barzani'ye de açılmış ve Barzani, kendisine Talabani'den daha da fazla bir konukseverlik gösterilerek, birkaç kez Ankara'ya da getirilmişti ama onunla hiç karşılaşmamıştım. Ta ki 30 Ağustos 1992'de, Talabani'yle birlikte müştereken Çankaya Köşkü'nde kabul edilecekleri ilk görüşmeye kadar...

Mesut Barzani, Hafız Esad ile yaptığı görüşmeyi takiben Şam'dan, Celal Talabani ise Avrupa'dan gelerek Ankara'ya ulaşacak ve ilk kez ikisi birlikte Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından kabul edileceklerdi. Celal Talabani'nin bir yıldan fazla süre önce bana Londra'da önerdiği format ilk kez uygulanacaktı. Söz konusu ziyarete özel bir önem veriliyordu ve bu yüzden iki hafta öncesinde ziyaretle ilgili hazırlıkları Turgut Özal ile konuşmak üzere, Marmaris yakınlarındaki Okluk Koyu'nda bulunan Cumhurbaşkanlığı yazlık konutuna gitmiştim.

Yola çıkmadan önce Irak Millî Türkmen Partisi Genel Başkanı Dr. Muzaffer Arslan beni aramış ve Cumhurbaşkanı ile görüşmesi gerektiğini ama ona ulaşmakta zorluk çektiğini söylemişti. Cumhuriyet tarihinde Türkmen konusuna en fazla eğilen cumhurbaşkanı olan Turgut Özal, Dr. Arslan'a Dışişleri Müsteşarı Özdem Sanberk'e Türkmen konusunu ele alması talimatını verdiğini, rutin görüşmelerini onunla yapabileceklerini daha önceden bildirmişti. Muzaffer Arslan, Sanberk'in ilk görüşmelerinde kendisini Özal'ın talimatı gereği sıcak bir ilgiyle kabul ettiğini ve gayet açık yürekli bir tavırla, "Doktor, yalnız sorunum şu; Türkmen meselesini bana bir anlatır mısınız?" diye söze girdiğini, gülererek, bir seferinde bana nakletmişti. Türk Dışişleri'nin, Körfez Savaşı'nın başladığı ve sona erdiği 1991 tarihine kadar, besbelli ki, Irak'ta "Türkmen sorunu" diye bir sorunu olmamıştı.

Oysa Cumhurbaşkanı Özal, Türkiye'nin Irak'ta Kürt kar-

tı kadar güçlü biçimde Türkmen kartını da elde bulundurması gereğine inanıyordu. Dr. Muzaffer Arslan'la aramda, Turgut Özal'ın danışmanı konumumun ötesinde, sıcak beşeri ilişkiler gelişmişti. Bu yüzden de, Kürt liderlerin Ankara'ya geldikleri her vesilede, Özal'ın Dr. Arslan'ı da mutlaka kabul etmesini sağlıyordum. Bu, neredeyse, bir gelenek haline gelmişti.

Buna güvenerek, Muzaffer Arslan'a, "Marmaris'e gidiyorum. Gel birlikte gidelim," dedim. Doktor, Cumhurbaşkanı ile randevusu olmadığını söyleyince, "Cumhurbaşkanı senin Marmaris'te olduğunu öğrenince görüşmeyi reddedemez," dedim. Cumhurbaşkanı Özal'a oldubitti yapacaktık. Bir de plan yaptık.

Plan işledi. Turgut Bey'in yanına vardığımda, konuşmamızın bir noktasında Dr. Muzaffer Arslan'ın da Marmaris'te olduğunu kendisine bildirdim. "Biliyorum," dedi, "az önce telefon etti."

– Ne zaman görüşeceksiniz?

– Ankara'da Kaya (Toperi) ile görüşmesini bildirdim.

Yüzümde beliren hayret ve protesto karışımı mimikleri, Özal yakaladı, "Ne o? İtirazın mı var? Neymiş itirazın?" diyecek oldu; "Efendim," dedim, "haftaya Barzani ile Talabani'yi birlikte kabul edeceksiniz. Şimdi ta Ankara'dan Marmaris'e kadar gelmiş olan Türkmen liderini burada görmediğiniz ve onca yolu Ankara'ya geri döndürtüp, siz Kürt liderleri kabul ederken, onu sözcünüze muhatap ettiğiniz, bir şekilde mutlaka basına sızar. Ne de olsa, onun buraya geldiğini bilen yardımcıları, partisinin yönetim kurulu üyeleri var. Birinden sızar ve basın üzerinize Türkmenleri dışlayan, Kürtlere kucak açan cumhurbaşkanı diye geliverir. Buna ne gerek var? Madem ki Dr. Muzaffer buraya kadar gelmiş. Geriye dönmesinden, Ankara'ya yola çıkmasından önce onu buldursanız ve..."

Turgut Özal, bir-iki saniyelik bir duraksamadan sonra, özel kaleminden birini çağırды, "Hemen Dr. Muzaffer Arslan'ı bulun ve bir saat sonra kendisini beklediğimi söyleyin," talimatını verdi.

Bir saat sonra ben Okluk Koyu'ndaki Cumhurbaşkanlığı yazlık konutundan çıkarken, Dr. Muzaffer içeri giriyordu. Muzipçe bakiştık, sanki tesadüfen karşılaşmış gibi selamlaştık.

O olay, birlikte sonsuz bir karşılıklı güven ilişkisi içinde iki yıl boyunca olanca yoğunluğuyla süren ortak çalışmamız boyunca Turgut Bey'e, ondan habersiz yaptığım tek cinlik idi; ikincisi ve sonuncusu da bunun devamı oldu.

Ankara'da 30 Ağustos gecesi, Talabani ile Barzani'nin birlikte kaldığı, Talabani'nin Ankara temsilcisi Serçil Kazzaz'ın Yukarı Ayrancı'daki evine gittiğim vakit, Turgut Özal, Orduevi'nde 30 Ağustos bayram resepsiyonundaydı. Talabani ile Barzani, benden randevu günü ve saatine ilişkin haber bekliyorlardı. Gün ve saat henüz kararlaştırılmamıştı ama ben Özal'ın bilgisi dışında, on gün önce Marmaris'teki gelişmeden aldığım cesaretle, "Cumhurbaşkanı sizi hafta başına kabul edecek. Gün ve saat netleşmedi ama sizi Dr. Muzaffer Arslan ile birlikte kabul edecek," deyiverdim. Türkmenleri mutlaka fotoğrafın içine sokmanın gereğine ve Irak'taki Saddam'ın katı Arap milliyetçisi Baas diktatörlük rejimine karşı Kürt-Türkmen ittifakının önemine ve değerine inanıyordum. Turgut Özal'ın da farklı düşüncede olmadığını bildiğim için, ondan habersiz bu cüretkâr öneriyi yapabileme gücünü bulmuş olmalıydım.

Talabani ile Barzani, bu öneriyle karşılaşınca şaşkınlık gösterdiler. Aralarında beş-on dakikaya yakın Kürtçe hararetli bir konuşmaya giriştiler. Talabani, Barzani ile müşaveresi bittikten sonra bana döndü ve karşı önerisini dillendirdi:

"Sayın Cumhurbaşkanı'nın bizi nasıl kabul edeceğine dair elbette bir şart ileri süremeyiz. Kendi takdirleridir ve kendisiyle her durumda görüşmek bizim için onurdur. Ancak, Kak Mesut ile şu sakınca üzerinde durduk: Şayet, biz iki Kürt lider ile birlikte Türkmen lideri de kabul ederse, Türkiye'nin sanki Kuzey Irak'ta gözü varmış, Kuzey Irak'ı, Irak'ın bütününden farklı mütalaa ediyormuş gibi bir izlenim doğması ihtimali ortaya çıkar. Kak Mesut, Şam'dan henüz geldi. En azından Suriye nezdinde böyle bir algılamamanın olmasının çok muhtemel olduğuna işaret etti. Bizi üçlü kabul etmek yerine, ikili ayrı bir kabul ve buna ek olarak acaba Dr. Muzaffer Arslan'ın da içinde yer alacağı ve Arap muhaliflerin de bulunacağı bir Irak muhalefet heyetini kabul etmeyi düşünür mü?"

Turgut Özal'dan habersiz kendi kazdığım kuyunun içine düşmüştüm. Ben Kürt-Türkmen ortak heyetinin Cunnhurbaşkanı tarafından kabulünü sağlayan bir oyun kurma peşindeyken, iki Kürt lider, hiç hesapta yokken işi, Turgut Özal'ın Irak muhalefet heyetini kabulünü öngören bir karşı-öneriye dönüştürüvermişlerdi.

Ancak, bu, benim düşüncelerime ve niyetlerime uyan bir öneriydi. Çünkü, Türkiye'nin Irak muhalefetinin tümüyle özel ilişki kurmasından, kozlarını Saddam'ın yıkılması üzerine oynamasından yanaydım. Saddam'ın yıkılmasından sonra, Türkiye ile sağlam ilişkileri olan, dost bir Irak'ın kurulması benim rüyam idi. Dolayısıyla, Barzani-Talabani karşı-önerisinin gerçekleşebilmesinin, benim için pek cazip bir yanı vardı.

Kürt liderlerin önerisini dinlediğimde, haliyle, "Cumhurbaşkanı'na sormam gerekiyor," dedim ve Turgut Özal'ın Orduvi'ndeki resepsiyondan ayrılmış olacağını hesaplayarak, apartman dairesinin hemen önünden başlayarak yoğun güvenlik altındaki evden, Köşk'le temas üzere çıktım.

Turgut Özal'a, yaptığım cinliğe dair her şeyi, bu arada Talabani'nin Barzani ile ortak önerisi de dahil, anlattım. Turgut Bey fazla düşünmeden, 2 Eylül Çarşamba günü öğleden sonra Irak muhalefet heyetini kabul edeceğini bildirdi. İki Kürt lider ile o görüşme dışında ayrıca da görüşecekti. Irak Milli Türkmen Partisi Genel Sekreteri Dr. Muzaffer Arslan'a gelince, onu, iki Kürt lideri kabul etmeden önce kabul edecekti. TRT'ye haber verilecek, başta Türkmen heyeti olmak üzere, tüm görüşmelerin geniş bir şekilde kamuoyuna yansıtılması sağlanacaktı.

Turgut Özal'ın hızlı karar alabilme yeteneği ve pratikliği, karmaşık bir durumu, hayal edemeyeceğim yepyeni bir sayfaya dönüştürdü. Türkiye, Türkmenler ve Kürtler ile özel ilişkileri bulunan ve Irak muhalefetinin hamisi rolünü üstlenmeye aday bir ülke görüntüsüne giriyordu. Tüm dış siyasetinin de, bu yeni duruma ayarlanması gerekecekti.

Turgut Bey'in kararlarını aktarmak üzere gece yarısı, gerisin geriye, tekrar Talabani ile Barzani'nin kaldığı eve gittim. Cumhurbaşkanı Özal'ın bu kararından heyecan duydular ve telefo-

na sarılıp, Londra ve Kahire'de bulunan bazı isimlere ulaşarak, Turgut Özal'ın kabul edeceği Irak muhalefet heyetini oluşturmaya başladılar. Cumartesi gününe girmiştik ve Pazartesi günü, dünyanın çeşitli köşelerindeki Iraklı muhalif şahsiyetlerin seyahat hazırlıklarını ikmal edip, randevu saatinden önce Ankara'da olmaları gerekiyordu.

Sıra, Dr. Muzaffer'i de gelişmelerden haberdar etmeye gelmişti. Onunla da temas kurdum ve Irak Millî Türkmen Partisi yönetim kurulunun acil toplanarak, Özal'a bir harita üzerinden somut taleplerini sunması gerektiğini belirttim.

Kürtlerden çok farklı olarak, Türkmenlerin siyasi tecrübesi hemen hiç yoktu ya da pek azdı. Öte yandan, Kürtler gibi üzerinde çalışılmış veya çalıştıkları bir siyasi projeleri de bulunmuyordu. Dış Türklerin birçoğu gibi, genellikle, Türkiye ve yöneticilerine yaslanma eğilimindeydiler. Irak Türkmenlerinin somut taleplerinin neler olması ve Turgut Özal'a bu konuda ne sunmaları gerektiğine de kafa yoruyordum.

Irak Türkmenlerinin merkezi ve simgesi Kerkük şehriydi. Kerkük'ü içine almayacak hiçbir gündeme Türkmen unsurunu anlamlı biçimde yerleştirmenin mümkün olmayacağı kanısındaydım. Kerkük ise, Saddam rejimine konulan ve Bağdat'taki yönetimin egemenliğini kısıtlayan, 36. paralelin üzerinde askerî güç konuşlandırması yasağına tabi değildi. Kerkük'ü de Saddam'ın hışmından uzaklaştıracak ve Türkmenleri içerecek bir uluslararası düzenlemeye ihtiyaç vardı. Bu da, Saddam'a 34. paralelin üzerinde bir kısıtlama getirmekle mümkün olabilirdi. Yasağı 34. paralele kadar genişletmek, Türkmenlerin de uluslararası güvence altına alınmasını sağlayacaktı.

Irak Millî Türkmen Partisi'nin yönetim kurulu toplantısına katıldım ve Turgut Özal ile görüşmelerinde 34. paralel konusunu talepleri olarak masaya getirmelerini telkin ettim. Ayrıca, görüşmeye sağlam, mantıklı taleplerle hazırlanmaları, Kürtlerin yaptığı gibi ayrıntılı bir planla Köşk'e çıkmaları gerektiğini, bunun için Türkmen yerleşimlerini içeren bir harita üzerinde çalışmalarını ve o haritayı Köşk'e, Turgut Özal'a götürmelerini söyledim.

Turgut Özal ile somut zeminde konuşmanın yararını biliyordum. Özal, bu şekilde donanırsa, üzerinde bir hayli nüfuz sahibi olduğu ABD Başkanı George Bush'u da ikna edebilecek araçlara kavuşmuş olurdu.

Köşk, Kürt liderler ve Irak Millî Türkmen Partisi arasında sürekli hareket halindeydim. Cumhurbaşkanı'nın desteği altında ve onunla yakın işbirliği içinde çalışmam, Türkiye'de devletin en önemli birimlerinin bütün bunlara karşı olabileceği düşüncesinden iyice uzaklaşmama yol açıyordu. Sadece Türkiye'deki devlet birimlerini değil, Saddam'ın temel dayanağı olan Irak istihbaratının şimşeklerini de üzerime çekebileceğimi idrak etmeden ateşle oynamayı sürdürüyordum.

2 Eylül 1992 Çarşamba günü, Turgut Özal, Talabani ve Barzani ile Dr. Muzaffer Arslan'ın yanı sıra, aralarında din adamı Muhammed Bahr el-Ulum, Şeyh Sami Azara, İyad Allavi, Muhammed Alusi, Hani el-Fakiki gibi Şii-Sünni Iraklı Arap muhalif şahsiyetlerden oluşan bir heyeti Çankaya Köşkü'nde kabul etti.

Irak muhalefet heyetinin Çankaya Köşkü'nde Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından kabul edilmesi, Türk siyaset sahnesinin hemen her bölümünün ve Türk basınının devletle iç içe, en statükocu kalemlerinin cinnet halinde, bu yeni siyasi sayfaya ve bizzat Turgut Özal'a ağır eleştiri salvoları yöneltmelerine yol açtı.

Hürriyet gazetesi 3 Eylül 1992 günü, görüşme haberini sekiz sütun manşetten iri puntolarla "Çankaya'da Saddam'ı Devirme Zirvesi" başlığı ile, toplantının büyük bir fotoğrafı ile birlikte verdi. Manşet altına "Gündemdeki İki Önemli Konu" başlığı ile iki kutu yerleştirilmişti:

"1- 34'ÜNCÜ PARALEL PLANI

36'ncı paraleli 34'e çekerek Kerkük'ü de içine alan bu bölgenin sadece Kürtleri değil, Türkmen, Sünni-Şii tüm muhalifleri kapsayacak hale dönüştürülmesi.

2- GEÇİCİ HÜKÜMET

Kuzey Irak'ta Saddam'a karşı mücadele veren bütün muhalif grupları temsil edecek geçici bir Irak hükümeti ve parlamentosunun kurulması."

Aynı gün, manşetin diğer kenarından gösterilen “Viyana’dan Ankara’ya Giden Yol” başlıklı Ertuğrul Özkök’ün yazısı yayımlandı. Özkök’e, Özal’ın Irak muhalefet heyetini kabul edeceği bilgisini önceden vermiş, görüşme gündemine ilişkin ipuçları ve Irak muhalefetinin kısa tarihçesiyle ilgili bazı bilgiler iletimiştim. Her şeyi herkesten önce öğrenen adam olmaktan hoşlanan ve bunu bir gazetecilik başarısı gibi sunmaya meraklı olan *Hürriyet*’in Genel Yayın Yönetmeni’nin bu özelliğini, daha sonra kopabilecek fırtınayı hesaplayarak değerlendirmeyi tasarlamıştım.

Ertuğrul Özkök benden dinlediklerine dayanarak, olanbitenin perde arkasına vakıf bir edayla dikkate değer bir yazı kaleme aldı. Kendisine verdiğim, toplantının nasıl gerçekleştiğine ilişkin perde arkası bilgiyi, ismimi vermeden yazısına yerleştirmiş ve toplantının önemine ilişkin şu hükmü vermişti:

“Acaba bu toplantının ilk vizesi Washington’da mı verildi? Çünkü Ankara’ya gelen haberlere bakılırsa, Washington’da iki Kürt lidere ‘Yapacağınız her hareket Türkiye’nin bilgisi dahilinde olmalıdır,’ mesajı verilmiş. Bu mesajdan sonra dün Ankara’da yapılan toplantı, tabii ki daha da anlam kazanıyor.”

Türkiye’de Kürt sorununa izdüşümünü bırakacak herhangi bir gelişmeyi Amerika’ya bağlamak ve PKK’yı fotoğrafın içine yerleştirmek yaklaşımı yaygındır. Ertuğrul Özkök’ün de bundan bağışık olmadığı, yazısının son bölümündeki şu satırlardan anlaşılıyordu:

“İki Kürt lider Ankara’da yaptıkları görüşmelerde hep aynı mesajı alıyor. Başbakan Demirel, ‘Güvenlik konusunda bize yardımcı olun, bizden her türlü yardımı alırsınız,’ diyor. (Dışişleri Bakanı Hikmet) Çetin ise benzer mesajı negatif açıdan veriyor: ‘Size her türlü insani ve maddi yardımı yapıyoruz. Ama PKK olayı devam ederse bu yardım güçleşebilir.’

Talabani ve Barzani, hükümet kanadından bu mesajları aldıktan sonra dün sabah bazı HEP milletvekilleri ile sürpriz bir görüşme yapıyorlar. Bu görüşmede, HEP’lilere, ‘PKK’den uzak durmaları’ tavsiyesinde bulunuyorlar...”

Çankaya'daki toplantının kıyameti bir gün sonra koştu. *Hürriyet*, 4 Eylül 1992 Cuma günkü sayısının manşetine "Çankaya Zirvesi Kıyamet Kopardı" ve alt başlığına ise "Özal'ın Iraklı muhalif liderleri Çankaya'da toplayıp Saddam'ın devrilmesiyle ilgili planları görüşmesine, parti liderleri ve Dışişleri Bakanı sert tepki gösterdi" cümlesini oturtmuştu.

Başbakan Süleyman Demirel, küplere binmişti. Özal'ı kastederek, "Yetkilerini kaç defa hatırlattık... Türkiye Cumhuriyeti'nin Anayasası'na göre Çankaya'nın yetkileri nedir, hükümetin yetkileri nedir, Meclisin yetkileri nedir, herkes biliyor," diye konuştu. En şiddetli tepki, Körfez Savaşı'na giden günlerde gazeteci kimliği edinerek, Bağdat'a Saddam ile dayanışmaya koşan DSP Genel Başkanı Bülent Ecevit'ten geldi. Ecevit, Amerika'yı inna ederek, Özal'ı "Türkiye'yi bölme oyunlarına alet olmakla" suçladı. "Özal, Irak'ı üçe bölme planının ardında Türkiye'yi de bölme oyununun kotarıldığını hâlâ anlamamış görünüyor. Veya bile bile oyuna geliyor," dedi. İlk kez Özal'ın Cumhurbaşkanlığı'ndan indirilmesi gereğinden söz ederek, "Ben başta buna taraftar değildim. Özal'ın yetki sınırı konusunda uyarılmasını, buna uymazsa indirilmesi yollarının aranmasını önermiştim. Şimdi gün o gündür. Türkiye daha fazla Özal'ın oldubittilerine tahammül edemez," sözleriyle, çok sert bir tepki ortaya koydu.

Başbakan Yardımcısı Erdal İnönü ise "Sayın Özal'ın yaptıklarını doğru bulmuyorum," demekle yetindi.

Hürriyet, aynı gün, "Irak Kırgın" başlığı altında Irak'ın Ankara Büyükelçisi'nin sözlerine de yer verdi. Irak'ın o dönemde Ankara Büyükelçisi olan ve 2003 yılındaki savaş sırasında Saddam'ın istihbarat örgütünün başına getirilmiş bulunan Raffe Darham el-Tıkriti, "Barzani ve Talabani'yi bizim halkımız tanımır, ancak diğerleri Bağdat sokaklarında yürüse kimse tanımaz. Bunlar Washington ve Londra'dan talimat alıp, hareket ederler, ne geçmişleri ne gelecekleri vardır. Bu yüzden dostlarımızla görüşmelerine, itibar edilmelerine üzülüyoruz," sözleriyle rahatsızlığını belirtirken, Özal ile görüşen Irak muhalefet heyeti mensuplarını küçümsedi. "Gelecekleri olmadığını" söy-

lediği kişilerden biri, o açıklamasından sonraki on beş yıl içinde Irak Cumhurbaşkanı, bir diğeri Irak Başbakanı, bir başkası Saddam'ın devrilmesinin ertesinde oluşturulan Irak Yönetim Konseyi üyesi, ve biri de Kürdistan Bölge Yönetimi Başkanı olacaktı.

Saddam'ın istihbaratçı büyükelçisinin gözlemi doğru çıkmadı. *Hürriyet* gazetesinin “Çankaya Zirvesi Kıyamet Kopardı” manşetini attığı 4 Eylül 1992 Cuma günkü sayısında, ayrıca, “ABD Memnun” başlığı ile Washington mahreçli bir habere de yer verilmişti. Haberde şöyle deniliyordu:

“Irak'taki Saddam Hüseyin rejimi karşıtı grupların temsilcilerinin Ankara'da Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından kabul edilmesi, Amerikan yönetiminde büyük memnuniyetle karşılandı. Ancak, Amerikan Yönetimi, Kuzey Irak'taki güvenlik bölgesinin sınırınının 36. paralelden 34. paralele inecek şekilde güneye çekilmesi yolundaki önerilere bu aşamada destek vermiyor. Amerikalı bir yetkili, 'Bu yönde düşünceler ortada dolaşıyordu. Ancak yönetim olarak bu fikri desteklemiyoruz,' dedi...

Amerikan Yönetimi, muhalif grupların Kuzey Irak'ta geçici hükümet ilan etme yolundaki hazırlıklarına sıcak bakıyor. Bununla birlikte, Washington bu plana 'yeşil ışık' yakması konusunda Türkiye'ye herhangi bir talepte bulunmuş değil. Ancak Ankara destek verdiği takdirde, Washington bu kararı hoşnutlukla karşılayacak. Washington ayrıca Suudi Arabistan başta olmak üzere, bazı bölgesel ülkelerin plana desteklerine dikkat çekerek büyük siyasi riskler taşıyan bu kararda topu Ankara'nın sahasına atıyor.”

Ankara'da ise Cumhurbaşkanı Turgut Özal yalnızdı. Hükümet ve devletin neredeyse tüm birimleri Cumhurbaşkanı'nın attığı adımın karşısında öfkeyle yer almışlardı. Statükoculuğun en istikrarlı sesi, *Hürriyet* başyazarı Oktay Ekşi, önce 4 Eylül'de “Bu Kadarı Fazla Değil mi?” ertesi gün ise “Kördüğüm” başlıklı yazılarında, Turgut Özal'ı topa tutarak, hükümetin ve devletin duygularına tercüman oldu. İlk yazısına, “Böylesini biz da-

ha önce görmemiştik, ama yeterli değil, 'ne duymuş, ne okumuş'tuk. Gerçekten, Sayın Turgut Özal'ın önceki gün yaptığı gibi, bir ülke cumhurbaşkanının komşu bir ülkenin rejim muhaliflerini topluca görüşmeye çağırmasının savaş koşulları dışında eşi görülmüş müdür?" diye girmişti.

Bu gürültü arasında Turgut Özal'ın sesi, Ertuğrul Özkök'ün 4 Eylül 1992 Cuma günü yazısında işitildi. Özkök, "Özal: Neden Görüşmeyeyim?" başlıklı yazısında şunları yazdı:

"Önceki gün Çankaya Köşkü'nde yapılan zirve, ilginç bir tartışmayı başlatıyor. Tartışmanın iki boyutu var. Birincisi, yetkileri sınırlı bir Cumhurbaşkanı, Türkiye açısından değişik yorumlara yol açabilecek böyle bir toplantıyı düzenleyebilir mi?

İkincisi, Türkiye, Irak'ın iç mücadelesinde rol alan grupların temsilcileri ile böyle bir görüşme yapmalı mı?

Cumhurbaşkanı Turgut Özal, ikinci soruya hiç düşünmeden şu cevabı veriyor: 'Neden görüşmeyeyim? Suriye, Suudi Arabistan, ABD Yönetimi bu gruplarla görüşüyor da, biz niye görüşmeyecekmiz?'

Cumhurbaşkanı'nın Çankaya Zirvesi için bir gerekçesi daha var: 'Dışışleri sadece Kürt liderlerle görüşüyor. Bu görüşmeleri genişletmek lazım.'

Özal devam ediyor:

'Biz kalkıp da daha niye Saddamcılık yapacağız? Adamın PKK'ye destek verdiği kesin. Türkiye'nin Saddam'la bir menfaati var mı? Hâlâ Saddam'la dostluk olur mu!'

Cumhurbaşkanı'nın bu sözleri, Körfez Savaşı'ndan beri Saddam'la olan meselesinin aynı şiddette devam ettiğini gösteriyor."

Öyleydi. Turgut Özal dışında Ankara'nın Saddam'la daha önce bir sorunu yoktu. Körfez Savaşı bittikten sonra, Ankara'nın Turgut Özal dışındaki bölümü için, Irak'a ilişkin olarak "status quo ante"ye dönmemek için zaten bir neden kalmamıştı. Dahası, Ankara'nın söz konusu kesimi, Körfez Savaşı'ndan sonra, 36. paralelin kuzeyinde Saddam'ın egemenliğinin kısıtlanması sayesinde oluşan Kürt yönetiminden de dehşete kapılmıştı ve Saddam'ı doğal müttefiki olarak görüyordu.

Turgut Özal ile Ankara'nın Irak ve Kürtlere bakışı, bir maskanın iki ucu gibi birbirinden açılmıştı. Turgut Özal, her şey rağmen Saddam'ın yıkılmasından ve Saddamsız bir Irak'ın inşa edilmesinden yana olmaya devam ediyordu. Bu bakış açısından yola çıkarak, Irak muhalefetiyle görüşme fırsatını değerlendirmişti. Oysa Türk devleti güney sınırlarının ötesinde Saddam'ın Irak'ını diğer seçeneklere tercih ediyordu.

Aslında, Irak muhalefeti ilişki kurmak için daha önce Ankara'ya, Dışişleri'ne başvurmuştu ve başvurusundan sonuç alamamıştı. Başvuru, Çankaya'da Özal ile yapılan görüşmenin iki buçuk ay öncesinde, Haziran 1992'de Viyana'da Irak muhalefeti'nin tarihî toplantısının ve kurumlaşmaya başlamasının hemen ardından yapılmıştı.

Ankara'nın, Irak statükosunun sürdürülemezliğini görememesi, Soğuk Savaş sonuçlarını ve bunların başta Irak olmak üzere, tüm bölgeye izdüşümünü sezememesi ve konvansiyonel yaklaşımından vazgeçmemesi, Turgut Özal'ın izlemek istediği siyaset açısından büyük sıkıntı oluşturmuyordu.

Ankara'daki bu konvansiyonel devlet çizgisi, tam zıddında yer alan Turgut Özal'ın 1993'teki ölümünden sonra, karşısındaki en büyük dirençten kurtulacak ve 1990'ların geri kalan bölümünde daha da tahkim olacaktı.

Söz konusu bu çizgi, 2003 yılında Irak'ta savaşın kaçınılmazlığının ortaya çıktığı döneme de yansiyacak ve Türk-Amerikan ilişkilerinde meydana gelen krizin ve sıkıntıların temel nedenlerinden birini oluşturacaktı.

Irak muhalefet heyetinin Çankaya'da Özal tarafından kabulüne giden gelişmelerdeki rolümün doğruluğuna ve siyasi isabetine ilişkin inancım hiçbir vakit değişmedi. Bununla birlikte, zaten hükümet ile arası iyi olmayan ve Çankaya'dan indirilmesi dahi tartışılan Cumhurbaşkanı'nın başına iş sarılmasına katkıda bulunmuş olduğuma dair bir iç sıkıntısını hiç yaşamadım da değil. Çevresindekilerin önemli bölümünün Turgut Özal ile ilişkiyi böyle görüp değerlendirdiğinin farkındaydım. Turgut Özal, cumhurbaşkanı sıfatı taşıyor olsa da, Türk devletinin Kürt alerjisi ortadan kalkmış değildi.

Siyasi risk alabilme ve ileriye görebilme yeteneği kendisinden önceki neredeyse tüm devlet yöneticilerinden fersah fersah ötede olan Turgut Özal'ın Irak muhalefet heyetini Çankaya'da ağırlamasının, kendi konumuna ve görüşlerine ilişkin süregelen tartışmayı alevlendirdiği doğrudur ama Özal, attığı adımın doğruluğuna kesin inandığı için, geri basmamıştı. Tarih onu haklı çıkaracaktı.

Yıllar sonra, 2012 yılında, Türkiye Dışişleri Müsteşarı Feridun Sinirlioğlu, Suriye konusundaki bir basın brifinginde, Türkiye'nin Suriye muhalefetine verdiği desteğinin ve merkezinin İstanbul'da bulunmasının gerekçesini, "Geçmişte Irak muhalefetine ilişkin olarak yaptığımız hatayı tekrarlamak istemiyoruz," diyerek izah ediyordu.

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın 1992 Eylülünde Çankaya'da Irak muhalefet heyetini kabulü, on yıldan fazla bir süre için, Türkiye'nin 2003'ten sonra Saddam rejiminin yerini alacak olan Irak muhalefiyle en üst düzeydeki ilk ve son teması oldu. O temasın arkası 2003 yılında, savaşa 24 saat kalana dek gelmedi. Türkiye, "Irak denklemi"nde yıllar boyu yer almadı. Turgut Özal'dan sonra, onun çizgisinin tam anlamıyla zıddı bir rota izlendi.

Özal sonrası dönemde, Türkiye'nin kendi Kürt sorununda da, Turgut Özal'ın yaklaşımı terk edildi. Özal sonrası yıllar, özellikle bu soruna ilişkin olarak, Türkiye'nin olağanüstü pahalı bir bedel ödediği yıllar oldu.

Turgut Özal, Irak muhalefetini Çankaya'ya davet etmekle, Bağdat'tan Türkiye'deki iflah olmaz hasımlarına uzanan geniş yelpazede, şimşekleri üzerine çekmişti.

Ama Turgut Özal'ın, Irak muhalefet heyetinin Çankaya'da kabulü ile, başını belaya sokan asıl ben oldum. Turgut Özal'ın yakını olmam, pek korunaklı olduğum anlamına gelmiyordu.

Irak muhalefet heyeti Türkiye'den ayrıldıktan çok kısa bir süre sonra, "Irak'tan bir vurucu timin yola çıktığı, Türkiye'ye giriş yaptığı, suikast silahlarını içerden temin ederek, benim çok kısa süre sonra temizleneceğime" ilişkin bir istihbarat "çok sağlam" olduğu söylenen ama kim olduğunu tam öğrenemediğimiz kaynaklardan, *Sabah* gazetesinin yönetimine ulaştı.

Gazetenin Genel Yayın Yönetmeni Zafer Mutlu, bir an önce Türkiye'den çıkmam gerektiği düşüncesindeydi. Amerika'ya, Washington'a gitmem için geçerli bir mesleki gerekçe de vardı: Amerika'da kısa süre içinde başkanlık seçimi yapılacaktı. Onu izleyebilirdim.

Washington'dan Turgut Özal'ı aradım ve kendisiyle ilgili güvenlik önlemlerini o günler itibarıyla özellikle arttırması gerekine, kendimle ilgili "duyumları" paylaşarak, dikkatini çektim.

Kısa bir süre sonra, hakkımdaki tehdidin kaynağının Bağdat'tan ziyade, Ankara'ya, kimi zaman eş anlamlı kullandığımız "askeri istihbarat" veya "Özel Kuvvetler" ya da JITEM'e doğru uzandığına ilişkin elle tutulur bilgilere ulaştım.

Başımın Irak'taki Saddam rejimi ile de belada olduğunu ise birkaç yıl sonra öğrenecektim. Bağdat'a giden bir Türk gazeteciler grubunda yer alan ve Arapça konuşabilen bir *Sabah* muhabiri, dönüşünde bana yarı panik halinde "Ağabey, sakın Bağdat'a gitmeye kalkma. Önceki gün bizi kabul eden Tarık Aziz benim *Sabah* gazetesinden olduğumu öğrenince, öfkeli bir şekilde 'O Cengiz Çandar'a söyleyin,' diye lafa girişti ve tehditkâr sözler söyledi," diyerek, Irak Dışişleri Bakanı Tarık Aziz'in tehdidini aktardı.

Irak Dışişleri Bakanı Tarık Aziz'in ismimi biliyor olmasından ötürü, hangi duygunun aniden yüreğimi ele geçirdiğini kestirememiştim; hafif bir narsisizm duygusunun mu, yoksa Irak Baası'nın sınır ötesinde adam temizleme ustalığını Beyrut günlerimden bildiğim için ciddi bir tedirginliğin mi? Galiba, aralarında hiçbir ilişki olmayan bu iki duygunun spazmında kasılmıştım.

Tarık Aziz'in beni 1987 yılında Amman'da yapılan İslam Ülkeleri Dışişleri Bakanları Konferansı'ndan hatırlaması mümkün değildi. Orada, aynı kanepede bir süre yan yana oturmuş ve onunla kısa bir mülakat yapmıştım; ama ağzında çok iri bir puro, yüzüme bakmaya tenezzül etmeden dumanlar savurarak konuşan Tarık Aziz'in, o sırada benim ismimi merak edecek ve öğrenecek hali yoktu.

Turgut Özal Amerikan Dışişleri Bakanı James Baker'a Ağustos 1990'da, Körfez Krizi'nin daha ilk günlerinde "Onu (Sad-

dam'ı) bitirmeliyiz. Saddam Hüseyin var olmaya devam ederse, her devlet tehlikededir. Sürekli bir tehlike içinde olacağız,” demişti. Savaştan iki yıl sonra Turgut Özal, hayatını kaybederek tarih sahnesinden çekilmişti ama Saddam, Bağdat'ta diktatörlük rejiminin başında durmaya devam ediyordu. O ayakta kaldıkça, Turgut Özal'ın tespitince “her devletin sürekli bir tehlike içinde olması” bir yana, bireysel olarak benim için de bir sürekli tehlike söz konusuydu. Üstelik, Irak muhalefetiyle Özal'ın ölümünden sonra da süregelen bağlarım, benim o sürekli tehlikeden kaçınabilmemi imkânsız kılıyordu. Zaten, Bağdat'ta Tarık Aziz'in bana ilişkin farkındalığı da bu tehlikenin ciddiyeti ve sürekliliği konusunda bir işaretti.

Aslına bakılırsa, benim Irak muhalefetiyle ilişkim, Irak muhalefetinin kurumsal olarak ortaya çıkmasından çok önceye gidiyordu. 1970'lerin sonlarındaki Beyrut günlerime...

VIII

BEYRUT BEYRUT...

Yüreğimden bir selam Beyrut'a
Öpücükler denize ve evlere
İhtiyar denizcinin yüzüne benzeyen kayaya
Halkın ruhundan yapılmadır o... şaraptan
O'nun terinden... bir ekmekten ve Yaseminlerden
Peki nasıl oldu onun tadı öyle? Ateş ve duman tadı
– Feyruz, “Li Beyrut-Beyrut için”

Beyrut, Lübnan'ın başkenti değildi sadece. Arap dünyasının entelektüel merkeziydi. Gerek müzikte, gerekse yazı dünyasında bir zamanlar Kahire'nin sahip olduğu konuma yerleşmişti. Müzikte Rabbani kardeşlerin besteleri ve Feyruz'un büyü- lü hançeresiyle kendisini seslendiren, Arap kültürel rönesansı, yazı dünyası için haydi haydi geçerliydi. Oxford profesörlerinden Avi Shlaim, Beyrut'u “Arap yazımı ve Arap aydınlanmasının başkenti” olarak ilan ederken, *Histoire de Beyrouth (Beyrut Tarihi)* adlı anıtsal kitabında Samir Kassir,¹ Filistin Kurtu-

1 Babası Filistinli, annesi Suriyeli tanınmış Lübnanlı entelektüel. 2005'te Suriye istihbaratının düzenlediği sanılan bir suikastla öldürüldü. Kassir'in *Malheour Arab* kitabı Türkçeye de çevrildi. Bkz. *Arap Talihsizliği*, çev. Özgür Gökmen, İletişim Yayınları, 2011.

luş Örgütü'nün (FKÖ) şehre yerleşmesinin yol açtığı sonuçları hatırlatıyor ve FKÖ'nün Filistinliler başta olmak üzere, Tunus, Fas, Sudan, Irak ve Mısır'dan entelektüelleri ve militanları kendine çektiğini, bunun Beyrut'ta sayısız araştırma merkezi ve yayınevinin kuruluşunu beraberinde getirdiğini örnekleriyle anlatıyor.

Beyrut, 1971'de Filistinlilerin Ürdün'deki iç savaşı kaybetmeleri üzerine Filistin Kurtuluş Örgütü önderliğinin, tüm kurumlarıyla birlikte kendisine sığınması ve yerleşmesinden sonra olağanüstü canlanmıştı.

Ben de FKÖ ile eşzamanlı olarak Beyrut'a adımımı attım. Ürdün'deki iç savaş günleri, benim ve bir grup Türk arkadaşımın Filistin hareketinin Şam yakınlarındaki kamplarından birindeki eğitim dönemimize denk gelmişti. Eğitim sonrası kısa bir süre Golan Tepeleri'ndeki bir Filistin üssünde kalmamızın ardından, Ürdün'den çekilen Filistin birliklerini ve kurumlarını izleyerek, Lübnan'a naklimiz gerçekleşti.

O günlerin öyküsünü "A Turk in the Palestinian Resistance" (Filistin Direnişinde bir Türk) başlığı altında yazdım ve *Journal of Palestine Studies*'in 2000 yılı kış sayısında yayımlandı. Beyrut'la buluşmama ilişkin İngilizce kaleme aldığım bölüm mealen şöyleydi:

"Suriye rejimi, FKÖ'nün Ürdün bozgunundan daha öncelerinde Filistin savaşçılarının Golan'daki çatışma hatlarından (İsrail'e karşı) operasyon düzenlemelerine zaten izin vermiyordu. Ama artık orada Filistin gerilla üslerinin varlıklarını korumalarına bile izin verilmeyecekti. O nedenle, bir gece vakti, 1971 sonbaharında kamyonlara bindirildik ve Lübnan'a yola çıkarıldık.

Anti-Lübnan dağ sırasının üzerinden, Barada Irmağı'nı geçerek Lübnan Dağı'na tırmandığımız sıradaki heyecanımı hâlâ hatırlıyorum. Sahile doğru Dahr al-Baidar, Bhamdoun ve Aley'den alçalmaya başladığımız vakit, birdenbire çok aşağılarda, Beyrut'un ışıldayan bir üçgen gibi denize giriverdiği görüntüsüyle, tüm Akdeniz önümüzde serilmişti. Lübnan Dağı'nın

ve çam ve meşe ağaçlarının arasındaki köylerinin güzelliğiyle mest olmuştum ama hayranlığım Beyrut'ta daha da arttı.

Güney Lübnan'da bir Filistin gerilla üssüne gönderilmeden önce Ankara'da okumuş olan ve Türkçe konuşan bir Demokratik Cephe yetkilisinin Beyrut'taki evinde bir hafta kadar kaldık. O süre içinde şehrin sokaklarında dolaştık, 'Ortadoğu'nun Champs-Elysees'i' Hamra Caddesi'nin neon ışıkları ve kaldırım kafeleri, gösterişli restoranları ve zarif vitrinli dükkanlarıyla gözlerimiz kamaştı. Bu eski Osmanlı şehrini Türkiye'nin büyük şehirleriyle karşılaştırmaktan kendimi alamadım ve Beyrut'un çok daha ileride, çok daha Avrupalı olduğu hükümüne vardım.

Ama Beyrut'ta bir yandan da, Şam'dan bile daha fazla çok Arap bir şey vardı. Beyrut bu yanını, geleneksel semtlerindeki Osmanlı-Arap yapıların mimarisinde, eski kuşak Sünnilerin başlarından eksik etmedikleri püsküllü feslerinde ve yaşlı Dürzilerin keçe külahlarının çevresindeki sarıklarında ortaya koyuyordu. Beyrut, kültürlerin, inançların, ideolojilerin ve yaşam biçimlerinin bir gökkuşağı idi. Geri dönüp baktığımda, Türkiye'de, sayıları azalan ve azalmaya devam eden gayrimüslim azınlıklarıyla o dönemin İstanbulu'nda bile yoksun olduğumuz kozmopolit ambiansın beni cezbedtiğinin farkına vardım."

Beyrut, Ortadoğu'nun en Batı'sı, Batı için Ortadoğu'nun giriş kapısıydı. Amin Maalouf'un sözünü ettiği "Doğu'nun Limanları"ndan biriydi. Bir dönem belki onunla sadece Hayfa baş edebilirdi. İsrail'in eline geçmesiyle birlikte Hayfa da tecrit olmuştu ve topraklarından sökülen Filistinlilerle, siyasi liderlerinin ve entelektüel beyinlerinin Beyrut'u mesken tutmaya başlamasıyla burası Levant'ın geleneğini yaşatan rakipsiz bir şehir haline gelmişti. Batı da, Doğu da, müzik de, şiir de, edebiyat da, siyaset de, dolayısıyla entrika da, çatışma da, Akdenizlilikten gelen ve kendisini kendi topraklarında açığa vuramayan Körfez ülkelerinin sermayesinin mali merkezi olmasıyla da beslenen hedonizm de, Filistin mülteci kamplarının spartan, çileli yaşamları da; her şey Beyrut'taydı.

Beyrut, 1971 yılından başlayarak 1982 yılına kadar FKÖ'nün de başkenti olmuştu... Ve, o yıllar arasında, bir Levant şehri örneği olarak sahip bulunduğu Batılı veçhelerine rağmen, Üçüncü Dünya'nın başkenti haline geldiği de söylenebilirdi.

Bu yıllar arasında Beyrut, iç savaşı, onunla birlikte gelen kan banyosu ve yıkımı yaşadı. 1982'de her yönden bombardıman altında üç ay süren İsrail kuşatmasının ardından, FKÖ gitti; şehir, kimliğine silinmez anılar ekleyerek kaldı. Bütün bu dönemlerini, onunla birlikte, içinde yaşadım.

Her şeyi içinde barındırdığı, birden daha fazla güç merkezinin başkenti statüsü edindiği için, sanki hiç kimseye ait değil gibiydi ve bu yüzden herkes Beyrut'ta kendisine yer bulabiliyor ve şehrin güvenlik zaaflarıyla çelişkili biçimde geniş bir özgürlük alanı elde edebiliyordu.

Beyrut'un bu kimliği, ona Arap dünyasının ve geniş anlamda Üçüncü Dünya'nın tüm fikir akımlarının ve bu arada çevredeki otokratik Arap rejimlerinin tüm muhaliflerinin bir kavşağı olma özelliği de kazandırmıştı.

Abu Emel'i, daha sonra dünyanın kendisini tanıyacağı açık adıyla Adil Abdülmehdi'yi Beyrut'ta tanıdım. Irak'ın 2006 yılındaki seçimlerden sonraki ilk seçilmiş Şii Cumhurbaşkanı Yardımcısı Adil Abdülmehdi, 1970'li yılların sonu-1980'li yılların başında benim zaman zaman Beyrut'ta evini paylaştığım ilk Iraklı dostumdu.

Yani benim “ikinci Beyrut dönemi”min yadigarıydı.

İki Beyrut dönemim var; her ikisi de kişiliğimin ve dünyaya bakışımın biçimlenmesinde belirleyici önemde ama benim açımdan ikincisi daha önemlidir.

İlki, Filistin kurtuluş mücadelesine mensubiyet dönemimi ifade eder. Türkiye'de yıllar sonra beni karalamak isteyenlerin gönderme yaptığı ve “teröristlik” iması yükledikleri “Filistin gerillalığı” dönemi.

Bu dönem, 12 Mart Askerî Müdahalesi sonucu yeraltına çekilmem ve askerî yönetim tarafından arandığım için Türkiye sınırlarını gizlice terk ederek Suriye'ye geçişimle 1971 Haziran sonunda başladı. Ve 1973 Nisan ayında Filistin direniş örgütle-

rinin en önemlisi olan Fetih'in o dönemde Türkiye-İran masasının başında bulunan arkadaşım Abu Halid'in temin ettiği ve kendi elleriyle ve gayet acemice düzenlediği bir sahte Türk pasaportuyla Ortadoğu'yu terk etmemle tamamlandı.

Türkiye dışına çıkıp, Filistin kurtuluş hareketi saflarına katıldığım sırada –*Proleter Devrimci Aydınlik* dergisi Yazı İşleri Müdürü iken, dergide yayımlanmış iki yazıda “komünizm propagandası” suçu olduğuna hükmedilerek– o dönem Türk Ceza Kanunu'nun ünlü 142. Maddesi gereğince 9 yıl hapse mahkûm edilmiş bulunuyordum.

Hakkımda Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğrenci Derneği Başkanlığı yaptığım dönemle ilgili, “halkı isyana teşvik ve tahrik”, “Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nu ihlal” gibi bir dizi suçlamadan açılmış bir sürü dava daha vardı. Ama asıl önemlisi, “gizli örgüt kurmak”tan açılması muhtemel bir davaydı ki, bizim “gizli örgüt”ün de diğerleri gibi yakında açığa çıkarılacağını seziyordum.

“Gizli örgüt kuruculuğu”ndan açılacak davadan iflah etmezdim. Köprüleri atmıştık. O dönemdeki ideolojik algımıza göre (22 yaşımdaydım) Türkiye'ye faşizm gelmişti ve “Amerikan emperyalizmi” ile desteklenen söz konusu faşizm, kırsal alandan başlatılacak ve köylerden şehirlerin kuşatılarak ele geçirileceği uzun süreli bir silahlı mücadele dışında yıkılamazdı.

12 Mart Askerî Müdahalesi'nin hemen ertesinde hem hukuken mahkûm durumuna düştüğüm, hem bizim örgütte dış politikayla en ilgili kişi sayıldığım ve hem de silahlı mücadeleyi başlatmak için bunun yöntemini öğrenecek ve diğerlerine öğretecek ilk kadrolara ihtiyaç duyulduğu için, yanı başımızdaki Filistin silahlı kurtuluş mücadelesine gönderilecek ilk üç kişi arasında belirlenmiştim.

Bir yandan “Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi” adını verdiğimiz gizli örgütümüzün Ortadoğu'da siyasi temsilciliğini üstlenecek, diğer yandan da gerilla eğitimi görecektik, daha sonra Türkiye'ye dönerek ilk gerilla kadrolarını eğitecektik.

Filistin silahlı kurtuluş mücadelesi, 1967'deki “Altı Gün Savaşı” olarak adlandırılan ve sonuçları bugün bile devam eden o

büyük Arap-İsrail Savaşı'nın hemen sonrasında ortaya çıkmıştı. Filistin gerilla üsleri, Ürdün (Şeria) Irmağı'nın Ürdün tarafında tesbih taneleri gibi yayılmıştı ve 1968'te, başta Avrupa, dünyanın her yanında patlak veren öğrenci olaylarına paralel olarak Türkiye'de de harekete geçen üniversite gençliği için mütahiş bir çekim alanı oluşturmuştu.

Dönem, Türkiye'nin Marksist-sol yayınlarla ilk kez yaygın biçimde tanıştığı, dünya çapında Che Guevara efsanesinin ve Vietnam'da ABD'ye karşı hayranlık verici bir kurtuluş savaşının yaşandığı dönemdi.

“Filistin seferleri”, daha doğru bir deyimle Ürdün'e gidip, Filistin gerilla üslerinde eğitim görmek ve bir süre orada kalmak, kendisini devrimci ve solcu diye niteleyen öğrenci gençliğini sarmaya başlamıştı. 1969 yılında Gaziantepli (daha ziyade Nizipli) bir grup genç bunun başını çekmiş, Ankara ve İstanbul üniversitelerinde solcu öğrencilerle temas kurup, ilk gidişleri onlar organize etmişlerdi.

1970 yılında, özellikle yaz aylarında “Filistin'e gidişler” artmıştı. Birçok solcu-devrimci öğrenci için, Filistin gerilla mücahedelesi, adeta bir “yaz tatili” halini almıştı. 1970'te gidenler arasında, o dönem gençliğinin “ölümsüz simgesi” haline gelen Deniz Gezmiş de vardı. Deniz, döndükten sonra, İstanbul'da polis tarafından arandığı için, benim öğrenci derneği başkanlığı yaptığım sırada, Ankara'da Siyasal Bilgiler Fakültesi yurdunda kalıyor, zamanının neredeyse tümünü üzerinde Filistin gerilla kıyafetleriyle okulun kantininde geçiriyordu. Polisin haberdar olduğu bir saklanma halindeydi. O dönemde yürürlükte olan üniversite özerkliği, güvenlik kuvvetlerinin üniversite binalarına girmesini engellediği için, polis, Deniz Gezmiş'i, nerede kaldığını bilmekle birlikte, tutuklayamıyordu. Deniz'in SBF'de gizlendiğine dair ciddi bir gizlilik söz konusu değildi. Öyle ki, o dönem devrimci gençlikte her birimiz için bir “idol” olan Vietnam Cumhurbaşkanı Ho Chi Minh'in ölümü üzerine, okulun büyük anfisinde düzenlediğim anma töreninde yaptığım açış konuşmasının ardından, kürsüye üzerinde gerilla giysileriyle –değiştirmesi için yaptığım uyarıya kulak asmadan– çıkmış ve

fotoğrafları ertesi günün gazetelerinde boy boy yayımlanmış, ve böylece Deniz Gezmiş'in nerede, nasıl saklandığı, kamuoyu tarafından da bilinir olmuştu.

Filistin hareketi, 1970'lerin başında, Türkiye'nin ateşli ve heyecanlı gençlerini silahlı mücadeleye özendirilmekte özel bir pay sahibiydi. Benim içinde yer aldığım siyasi-ideolojik eğilim de, silahlı mücadele fikrinden hep uzak durmuş olmakla birlikte, sol ve gençlik hareketinin iç dinamiklerinden ve önüne geçilmez rekabetinden, hizip çekişmelerinden ve bölünmelerinden etkilenmiş; özellikle de legal mücadeleyi ortadan kaldıran 12 Mart (1971) Askerî Müdahalesi'yle birlikte, silahlı mücadele fikrine yönelmişti. Burnumuzun dibindeki Filistin silahlı kuruluş mücadelesi, artık bizim de çalacağımız bir kapı olmuştu.

Birçok Filistin örgütü vardı. Hangisiyle temasa geçecektik? Hangisiyle geçmeliydik?

Bunun araştırmasını yapmak bana düştü. O dönemdeki düşünce kalıplarım beni Demokratik Cephe adresine yönlendirdi. Filistin mücadelesinin, Yasir Arafat önderliğindeki en büyük örgütü olan Fetih'in "İslamcı" tonlar taşıyan "sağcı" bir örgüt olduğuna hükmetmiştim. George Habaş'ın Halk Cephesi ise, Marksist olduğunu iddia etmekle birlikte, Arap Milliyetçi Hareketi'nden türemişti. Üstelik, bizim grubun karşı olduğu "bireysel terör" kategorisinde addettiğimiz uçak kaçırımlar gibi spektaküler, sansasyonel eylemlere başvuruyordu. Saika, solcu görünüyordu ama Suriye rejimine bağlıydı. Demokratik Cephe ise Halk Cephesi'nden, onun "sol kanadı" olarak kopmuş, rozetine kızıl yıldızı yerleştirmiş, sembollerinde orak çekiçe yer veren bir örgüttü. Bizim ideolojik pozisyonumuza göre en yakın duran oydu.

Türkiye'deki gençlik hareketinin liderlerinden biri olarak, Ankara üniversitelerinde okuyan birçok Filistinli öğrenciyi de tanıyordum. Aralarından Demokratik Cephe'nin temsilcilerini bulmam zor olmadı. Demokratik Cephe'yle temas kurdum. Temas kurduğum Filistinli öğrencilerden birini, Suriye'ye geçecek olduğumuzdan Demokratik Cephe'nin ilgili merkezlerini haberdar etmek üzere Halep ve Şam'a gönderdim.

1971 Haziran sonunda Harran Ovası'ndan Suriye topraklarına bir kaçakçı grubunun arasında geçtiğim, yani Filistin hareketine katılmak üzere Türkiye topraklarını terk ettiğim vakit, bunun ar-
dında birkaç aylık bir ideolojik ve lojistik hazırlık vardı.

“Birinci Beyrut dönemi” başlamıştı.

“Birinci Beyrut dönemi” diye sınıflandırdığım, Ortadoğu topraklarındaki ilk dönemim de iki bölüme ayrılabilir. 1971 Temmuzundan 1972 Haziran ayına dek, gerilla eğitimi gördüğümüz Suriye'nin Ma'alolasi'nda, Suriye'nin Golan Tepeleri'nde, daha sonra Güney Lübnan'da Sur kentinin daha da güneyinde, İsrail'e yakın Reşidiye Filistin Mülteci Kampı'nın yan-
başında, Kuzey Lübnan'da Trablus kentinin daha kuzeyindeki Nahr el-Berid ve Bekaa Vadisi yakınında Aita el-Fukhar'daki gerilla üslerinde “gerilla statüsü”nde geçirdiğim yaklaşık bir yıllık ilk bölüm. 1972 Haziran öncesinden Ortadoğu'dan ayrıldığım 1973 Nisan sonuna kadar yine yaklaşık bir yıl süren ve Beyrut'ta, Lübnan'daki en kalabalık Filistin mülteci kampı olan Burc el-Barajni'de geçirdiğim ikinci bölüm.

Burc el-Barajni, Beyrut Havaalanı'na çok yakın, havaalanı yolunu kontrol eden, batı yönünde havaalanı yolunun kendine bakan yanında savunma siperleri kazılmasına imkân sağlayabilen kum tepeleri, yolun öte tarafında ise daha sonra isimleri bir katliamla ünlenecek Şatila ve Sabra Filistin Mülteci Kamplarına kadar bir ormanlık alandan geçilerek ulaşılabilen, şehir savaşı bakımından stratejik bir konumda idi.

1990'larda yapılan düzenlemelerden sonra, Burc el-Barajni'nin önünde ne kum tepeleri kaldı, ne de yolun karşı tarafındaki ormanlık alan; tek bir ağaç bile yoktu. O koca alan, binalar ve genişletilen havaalanı yoluyla dolduruldu.

Benim yaşadığım 1970'lerin ilk yarısında Burc el-Barajni, doğusunda daha sonra Hizbullah'ın merkezi haline dönüşecek Şii mahallelerine yani Dahya'ya bitişik idi. Dahya, Arapça, banliyö ya da varoş anlamına gelir. Burc el-Barajni, kuzey yönünde ise 1975'te patlak verecek olan Lübnan iç savaşının en kanlı çatışmalarının yaşandığı yerlerden birine, Maruni Hıristiyan semti Haret al-Hreik'e komşuydu.

Kampın labirenti andıran, kanalizasyonların üzerinden aktığı daracık sokaklarında *cardon* adı verilen dev farelerle birlikte yürünürdü. Birbiri üzerine yığılı ve birbirine bitişik, en kabadayısı iki katlı derme çatma, o dönemdeki Türkiye gecekondularını andıran, bazıları tek gözlü evleri barındıran kampta yirmi bin kişi yaşardı.

Filistin örgütlerinin merkezleri ve hatta cephanelikleri, kampın içine de gelişigüzel serpilmişti. Kampın birkaç giriş noktası, Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) resmî silahlı gücü sayılan Filistin Kurtuluş Ordusu'na bağlı Filistin polis gücü tarafından denetlenirdi. İki insanın yan yana zor girebileceği giriş noktasının önünde Filistin polis kulübeleri yer alırdı.

Türkiye'ye dönüşlerle sayısı iyice azalan biz Türklerden oluşan gruba, üyelik kartını taşıdığımız Demokratik Cephe, Burcel-Barajni'nin ta göbeğinde bir cephaneliğe yerleştirmişti. Yer yataklarında yatıp kalkıyor, yirmi dört saat nöbet tutuyorduk. Bir İsrail hava saldırısında, bizim koruduğumuz cephane isabet alsa, herhalde yüzlerce kişi havaya uçardı.

Demokratik Cephe'ye katılımımız, benim eserimdi. Demokratik Cephe'den ayrılıp Fetih'e geçmek için temaslara başlamak da benim üzerime düştü.

Demokratik Cephe'de gerilla eğitimi gördüğümüz ilk ay, Filistin hareketinin felaket dönemlerinden birine denk gelmişti. 1970 Eylülünde Ürdün'ün başkenti Amman'ı kavuran Filistin-Ürdün çatışmalarının, "Kara Eylül"ün son demleri yaşanıyor. Bu kez, Amman'ın kuzeyinde Ajlun ve Ceraş'ta başlayan çatışmalarda Ürdün ile İsrail arasında kısıpaca alınan Filistin kuvvetleri, Ürdün'ü boşaltıyor, Suriye'ye giriyorlar, oradan da Lübnan'a geçiyorlardı.

Filistin hareketi ağır bir askerî darbe yemişti. Golan Tepeleri'nde Filistin gerillalarının İsrail'e karşı hiçbir hareketine izin verilmiyordu. Suriye ile İsrail arasında savaş hali sürmesine rağmen, gayet katı bir ateşkes uygulanmaktaydı ve bunun Filistin örgütleri tarafından bozulmasına Suriye tarafından izin yoktu.

Golan Tepeleri'ndeki gerilla üssünde geçirdiğimiz bir aylık süreyi, genellikle Demokratik Cephe'nin "niçin doğru çizgide"

olduğuna ilişkin ve “sağcı” Fetih’e karşı polemiklerini dinlemekle geçirdik. Ürdün’ün kaybının Demokratik Cephe’deki izdüşümü öyleydi.

Lübnan’a geçtikten sonra, kısa bir Beyrut ikametinin ardından Güney Lübnan’da konuşlandırıldığımız Reşidiye Kampı’nda gözlerimiz açılmaya başladı. Her yöne doğru...

Gerilla üssümüz, Akdeniz kıyısında, büyük bir Filistin mülteci kampının dibindeydi. Orada Filistin halkını, yaşam koşullarını birinci elden görme imkânı bulduk. Üsteki komutanlarımız elimize makbuz koanları verip, sık sık mülteci kampına teberru toplamaya gönderiyorlardı. Kapısını çaldığımız birçok ev, ya teberrularını Fetih’e veren veya bir “Fetih şehidi”nin evi çıkıyordu. Kafamız karışmaya başladı. “Sağcı ve gerici” Fetih, nasıl oluyor da, halkın içinde bu kadar kök salmış ve mücadelelenin en önünde gözüküyordu? Bizim Demokratik Cephe ise, keskin sloganlarla duvar afişlemekte ve bildiri dağıtmakta çok becerikliydi ama silahlı mücadele konusunda dikkat çeker bir varlık sahibi değildi.

Demokratik Cephe ile Fetih arasında arada bir patlak veren gerilim nedeniyle, birkaç kez, ellerimizde kalaşnikoflarla, Reşidiye Kampı’ndaki damlarda mevzilendik. Neyse ki, çatışma önlendi. Bir Fetihli Filistinliyi öldürmek veya onun tarafından öldürölmek, Filistin silahını bir başka Filistinliye doğrultmak zorunda kalmak, kabul edemeyeceğimiz bir durumdu.

Yaklaşık yirmi kilometre ötede, deniz ufkundan gördüğümüz İsrail’e karşı eylem de yapılmıyordu. Zaten, Filistinliler, Lübnan’a ve dolayısıyla Güney Lübnan’a yeni yerleşiyor, yeni konuşlanıyorlardı. Askerî anlamda bir durgunluk dönemiydi. Filistin mücadelesi, sesini duyurmak için, Lübnan sınırlarından aşarak İsrail’e eylem yapmak yerine, “Kara Eylül” adlı gizemli bir örgütün Kahire’de Ürdün Başbakanı’na karşı giriştiği suikast türü eylemlere başvuruyordu. “Kara Eylül”ün bir grup Fetihli tarafından kullanılan bir isim olduğunu çok geçmeden öğrenmiştik. “Kara Eylül”ün en spektaküler eylemi, 1972 Münih Olimpiyatları’nda İsraili sporculara karşı giriştiği kanlı eylem oldu.

Güney Lübnan'da tam bir hareketsizlik söz konusuydu. Filistinli örgütlerin, Ürdün travması üzerine ağız dalaşı sürüyordu. Reşidiye'de kaldığımız süre içinde, İsrail ile tek bir karşılaşmamız oldu. İsrail kara sularına girdiği saptanan ve Filistin fedailerıyla dolu bir zodiac botunu, İsrail hücumbotlarının kovaladığı ve fedailerin Reşidiye'den karaya çıkacakları haberi geldi. Onları korumak ve karaya sağ salim çıkmalarını sağlamak için mevzilendik. Denizdeki kovalamaca bir süre devam etti. İsrail helikopterlerinden fırlatılan aydınlatma fişekleri bir süre sonra kesildi. Fedailer, anlaşılan, karaya ulaşmadan yakalanmışlardı. Böylece, bizim İsrail'le çatışmaya girme ihtimalimiz de ortadan kalktı.

İsrail'e tek kurşun atmazken, Filistinliler arası silahlı bir çatışmaya dahil olacağımız riskinden kurtulmak istiyorduk. Bu imkânı, "siyasi temsilci" sıfatıyla belli aralıklarla temaslarda bulunmaya gittiğim Beyrut'ta yakaladım. Şehrin daha sonra iç savaşta tümüyle tahrip olacak merkezinde, bir binanın içinde "Dar İbn Sina" isimli bir kitapçı gördüm. İçeri girdiğimde duvara asılı Marx, Engels, Lenin, Stalin ve Mao fotoğraflarını görünce hayretler içinde kaldım. O dönemde "Beş Kafa" diye biraz da ironiyle nitelenen bu "sembolizm" sadece Maoculara aitti. Hele Stalin fotoğrafı, Çin ve Arnavut partileri ve Çinci ve Arnavutlukçu partiler dışında hiçbir komünist partisi ya da hareketin sembolü olamazdı.

Bir rastlantı sonucu girdiğim kitapçının, hayatımda önemli izler bırakacak ilişkilere yol açtığını söyleyebilirim. Kitabevi, Lübnan Komünist Partisi-Marksist Leninist adlı örgütün yönetici kadroları tarafından işletiliyordu. Hemen ilişkiye geçtik. Onlar da bizi arıyorlarmış. Demokratik Cephe'de "bir grup yoldaşları" olduğunu bir yerlerden duymuşlar.

Bu karşılaşma ve tanışma üzerine, Reşidiye'ye dönüp, Şahin Alpay'ı aldım ve birlikte Beyrut'a geldik. Michel Naufal'ın evinde buluştuk. Michel, Parti'nin politbüro üyesiydi ve Arnavutluk Emek Partisi'nin Tiran'daki kongresinden henüz dönmüştü. Evinin duvarına, Enver Hoca'nın partiyi kurduğu evin gravürünü asmıştı. Türkiye'ye "Maoculuğu" ithal etmiş ve bir dö-

nem başlıca ideologu olmuş olan Şahin'in bu temasta yer almasını zorunlu saymıştım.

1971 Sonbaharı'nda Beyrut'taki evinde bulduğumuz Michel Naufal, sonraları hayatıma, kendisinin farkında bile olmadığı çok önemli katkılarda bulunacaktı.

Lübnanlı yoldaşlarımız, "Demokratik Cephe"de ne işimiz olduğunu sordular. Filistin hareketini 100 olarak kabul etsek, bunun 75-80'i Fetih'ti. Fetih'i anlamadan Filistin hareketini anlamak mümkün olamazdı. Fetih'te yer almadan da, Filistin hareketine anlamlı bir katılma olmazdı. Kaldı ki, Fetih'in kocaman ve etkili bir "sol kanadı" da vardı ve orada Ürdün Komünist Partisi'nin yıllarını hapiste bırakmış eski kadroları yer alıyordu. Batı Şeria'nın ve Doğu Kudüs'ün 1967 Haziran (Altı Gün) Savaşı'na dek Ürdün egemenliğinde bulunduğu hesaplanırsa, Ürdün Komünist Partisi, esas olarak, Filistinlilerden oluşuyordu ve onun kadrolarının çok büyük bölümü şimdi Fetih'deydi.

Michel Naufal, Fetih'e geçmemiz için temaslara başladı; hem de en tepeden. Fetih'in Yasir Arafat'tan (Abu Ammar) sonra "iki numarası" sayılan Abu Cihad (Halil el-Vezir) ile tanışmam yeterli olacaktı. Gel gelelim, Abu Cihad, o sıralarda Şam'da yaşıyor ve haftada bir gün Beyrut'a, Şatila Kampı'ndaki bir Fetih bürosuna gelip, görüşmeler yapıyordu.

Birkaç ay, Şatila'da, o Fetih bürosunda Abu Cihad'ı beklemekten bezdim. Bir türlü görüşemiyorduk. "İkinci Beyrut dönemim"de en çok bir araya geldiğim, aramızda özel bir yakınlık gelişen Filistinli liderle "birinci dönem"de bir türlü ilişki kuramamıştım.

Michel Naufal, bunun üzerine, beni Abu Cihad'a oranla bir alt kademedede bulunan ama Fetih'in "sol kanadı"nın ideologu olarak kendisine özel bir saygı gösterilen, bir başka adrese yönlendirdi: Abu Fadi; gerçek adıyla Münir Şefik.

Münir Şefik, hiyerarşiye göre FKÖ Planlama Dairesi'nin iki numarasıydı ama nüfuzu sıfatının çok ötesindeydi. Zeitli bir Ortodoks Hıristiyan olmakla birlikte, 1979'daki İran Devrimi'nden sonra İslam'a yöneldi. Sünni Müslümanlığı kabul et-

ti. Fetih'in İslami kanadının ve giderek Arap dünyasının en önde gelen İslamcı ideologlarından biri oldu. 2000'li yıllarda Hamas ile yakınlaştı.

Benim onunla karşılaştığım 1972 yılında, Ürdün Komünist Partisi'nin yıllarca hapis yatmış eski bir üyesi, Fetih'in ve FKÖ'nün nüfuzlu Marksist düşünce adamıydı.

Onu görmeye, Beyrut'un gösterişli caddesi Hamra civarındaki bürosuna gidecektim. Lübnan'da yasadışı konumda, Burc el-Barajni Filistin Mülteci Kampı'nda yaşıyorduk. Üzerimdeki Demokratik Cephe kimlik kartı, Lübnan polisi açısından bir anlam ifade etmiyordu. Zira Filistinlilerle Lübnanlı yetkililer arasındaki ilişkiler zaten gergindi ve Filistin kimlik kartlı bir Türk'ün yakalanması halinde Türkiye'ye iadesi pekâlâ mümkündü. Bu nedenle, çok gerek olmadıkça yaşadığımız kampın dışına pek çıkmazdık. Konumum gereği en çok kamp dışına çıkan bendim. Ancak, Beyrut'un gösterişli semtlerinde göze çarpmadan dolaşmaya uygun gerekli giysilerimiz de yoktu. Ankara'daki Mamak Askerî Cezaevi'nden tahliye edildikten sonra kaçıp yanımıza gelmiş bir arkadaşımızın ayakkabılarını ödünç aldım. Pek ahım şahım değildi ama Beyrut sokaklarında beni taşıyabilecek en makul görüntülü ayakkabıydı. Az yıpranmış kadife bir pantolonu da üzerime geçirip Münir Şefik ile buluşmaya gittim.

Bizim yaşam koşullarımızla karşılaştırıldığında fazlaca şık bir büroda, bir Filistinli devrimciden ziyade bir İngiliz asilzadesi görüntüsü saçan Münir Şefik'le buluştuğumda kendimce en şık kıyafetimin içinde çok hırpani bir halde olduğumu hissettim. Önemsenecek bir kişi izlenimi vermediğimin farkındaydım.

Münir Şefik, beni Fetih'in Türkiye-İran masasının başında olduğunu söylediği kardeşine yönlendirdi. Hayatımda en büyük iz bırakmış, en sevgili dostlarımdan biri olan Abu Halid'i o vesileyle tanıdım.

Filistin hareketinde Abu Halid ismi çok bol olduğu için, söz konusu Abu Halid, ilk ismiyle birlikte Abu Halid George diye anılırdı. Ağabeyinin aristokrat görüntüsü ve tavrına taban taba-

na zıt, son derece sıcak bir şekilde karşıladı beni. Fetih'in Türkiye ve İran masasının sorumlusu olmakla birlikte, İranlı devrimcilerle teması bulunmasına karşılık, hiçbir Türk'le karşılaşmamıştı. Ben, onun "ilki"ydim.

Demokratik Cephe'den Fetih'e geçmek istediğimizi kendisine bildirdiğimde, bunun mümkün olduğunu söyledi ama bizim "kim" olduğumuzu öğrenmek istedi. O sırada kendi örgütümüzden kopmuştuk. Filistin hareketine birlikte geldiğimiz ilk gruptaki arkadaşlarımız, örgütten kopmuş ya da muhalefete geçmiş unsurları bulmak ve bizden daha önce örgüt içi muhalefete geçmiş olan İbrahim Kaypakkaya ile buluşmak ve muhalefeti birlikte yürütmek amacıyla Türkiye'ye dönmüşlerdi. Aradan geçen zaman içinde Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan idam edilmiş, Mahir Çayan ve arkadaşları öldürülmüş, geri kalan sol örgütlerin –bizim muhalefet yapmayı tasarladığımız kendi örgütümüz dahil– hemen hepsi çökertilmiş, hapis-haneler dolmuştu.

Örgüt diye neyi anlatabilecektim ki Abu Halid'e? Dahası, Türkiye'ye dönmüş olan arkadaşlarımızla irtibatım da kesikti.

Yine de, kendimizden ve ideallerimizden abartılı biçimde söz ederek, "Amerikan emperyalizmine karşı Türkiye'de savaşmak" amacıyla silah talebimiz de olacağını açıkladım.

Abu Halid George yüzünden eksik olmayan sevecen gülümsemesiyle, "Bakın," dedi, "silah sağlarınız sağlamasına da, bunları kullanamadan ele geçirtirseniz, hem size, hem de silahlara yazık olur. Siz, bana önce, Türkiye devrimci sol hareketi, tarihçesi, içindeki gruplar, ideolojik tutumları, örgütsel yapıları hakkında bir rapor hazırlayıp gelseniz, bunları konuşsak önce..."

Burc el-Barajni Kampı'na geri dönüp, kalemi kâğıdı elime alıp sayfalar dolusu yazdım. Yazdıkça, kendimi ve daha önemli Türkiye'deki sol hareketi sorguladığımı görüyordum. Aslında, bu sorgulama aylar öncesinden, Filistin hareketindeki daha ilk haftalarımızda başlamıştı. Demokratik Cephe'ye ilişkin hayal kırıklıklarımız, eşzamanlı olarak Türkiye'deki kendi örgütümüze de yönelmişti.

Üst üste gelen birkaç unsur vardı: Filistin halkıyla yakın te-

mas –önce güneyde Reşidiye, ardından Beyrut'taki mülteci kamplarındaki tecrübemiz– halk hareketinin, halk ile örgüt bağlantısının ve silahlı mücadelenin ne olduğu ve olmadığına dair gözlerimizi açmıştı. Türkiye'deki kendi örgütlenme düzeyimizin, halkla ilişkinin çok derme çatma olduğunu, Filistin deneyiminden yola çıkarak, görmeye başlamıştık.

Dünyada saygın yeri olan bir kurtuluş mücadelesinin içinde yaşıyorduk ve Türkiye'den bize gönderilen talimatlar, ele geçenler ve geçirilenler acemiliğin derecesini, yeterince ortaya koymaktaydı.

Birkaç kez, Parti talimatıyla Şam'daki Çin Büyükelçiliği'ne gitmiştim. Partimizin Çin Komünist Partisi'yle ilişki kurmuş olduğu bana bildirilmiş, bazı pratik adımların atılması için, Suriye'deki Çin Büyükelçiliği ile görüşmem talimatı verilmişti. Şam'daki Çinli diplomatların kendilerine naklettiğim hiçbir şeyden haberleri yoktu. Besbelli ki, bir hayal âleminde yaşıyor, bir yalan dünyada yaşatılmak isteniyorduk. Türkiye'deki merkeze güvenimiz sarsılmıştı. Bu güven giderek hiç kalmadı ve Filistin hareketi saflarındaki bir grup arkadaşla, adı parti olan fraksiyonumuzdan kopmak ve bağımsız davranmak kararını aldık.

Aynı dönem zarfında, bizim mensup olduğumuz hareketin ideolojik dayanağı olan Çin'deki gelişmeler de bizleri şaşkınlığa sevk ediyordu. Çin'in Mao'dan sonra ikinci adamı olan Lin Biao'nun darbe girişiminde bulunduktan sonra Çin'in baş düşmanı bellediğimiz Sovyetler Birliği'ne kaçarken Moğolistan'da uçağının düştüğünü ve öldüğünü hayretle öğrenmiştik. Aylardır hararetle savunduğumuz Kültür Devrimi gözden düşüyordu. Dahası, ABD'de Henry Kissinger'ın başlattığı yeni diplomasinin ürünü olarak, ABD Başkanı Nixon ile Dışişleri Bakanı Kissinger, Beijing'e gitmişler, Mao'ya konuk olmuşlar ve Çin-ABD yakınlaşması başlamıştı. Bizleri, Türkiye'deki diğer sol gruplardan ayıran tüm ideolojik temeller yerle bir oluyordu.

Türkiye'deki tüm sol örgütlerin birbiri ardına çökmesi ve yüzlerce arkadaşımızın tutuklanması da cabasıydı. Kiminle, kim karşı nasıl mücadele edecektik?

Bu sorular zaten zihnimi kemirmekteyken, Abu Halid George'un soruları kafamı daha da karıştırdı. O dönemdeki halimizle Türkiye'de silahlı mücadele yürütmenin bir hayal olduğunun farkındaydım ama bunu kendime bile itiraf etmekten çekiniyordum. İçinde bulunduğumuz ya da düştüğümüz şartlar, başka bir argüman geliştirmeye de imkân vermiyordu.

Elyazımla otuz sayfa kadar tutan raporu Abu Halid'e verdim. Yeni sorular, raporun yeniden ve defalarca yazılmasını zorunlu kıldı. Bu süreç içinde, Abu Halid ile kardeş gibi olmuştuk bile. Değişmiştim. Öte yandan Türkiye ufkü da benim için kararmıştı. Türkiye'ye dönmeye karar versem, gidebileceğim tüm adresler, bütün irtibat noktaları polisin eline geçmişti.

Hayatımı artık bir Filistinli, bir Filistin savaşı olarak yaşamaya karar verdim. Arapçam da hayli ilerlemişti. Başka bir dile gerek duymadan insanlarla kolayca iletişim kurabiliyordum.

Burc el-Barajni Filistin mülteci kampındaki Türkiyeli grubumuzun sayısı da çok azalmıştı. Gruptaki az sayıda arkadaşım, hayal edilen silahlı mücadeleye katılmak amacıyla, yalan rüzgârıyla sürüklenerek, ya Türkiye'den kaçak olarak veya Almanya'dan Türkiye'ye geçmek üzere, Lübnan'a yeni gelmiş olanlardan oluşuyordu. Onların Filistin davasıyla bağlantısı pek zayıftı. Zaten, kamptaki statümüz de değişmiş, sayımızın azlığından ötürü gerilla olmaktan çıkmıştık. Paramiliter konuma, bir tür milis konumuna gelmiştik. Günlerimizi kitap okuyup, tartışarak ya da bitmez tükenmez özeleştirilerle geçiriyorduk. Örgütle bağları kopmuş bireyler haline dönüşmüştük ve tek yol, sürgün hayatımıza Avrupa'da devam etmek olarak gözüküyordu. Ne de olsa, orada geniş bir Türkiyeli işçi kitlesi vardı.

Yeni meşgalemiz, Avrupa'ya bizi götürecektir sahte pasaport arama haline geldi. Tam böyle bir dönemde, 1973 başlarında örgütün Almanya'daki yöneticileri bizimle temasa geçerek, terk ettiğimiz örgüt ile bağlarımızı tekrar kurmaya çalıştılar. Benimle birlikte bu öneriye direnen üç kişi dışındakileri, pasaport sağlayarak Almanya'ya götürmek vaadi ile bizden ayırdılar. Bizden ayrılan arkadaşlar, Almanya'ya gidişi beklemek üzere, Ku-

zey Lübnan'a, bir yıl önce bizim de kalmış olduğumuz Nahr el-Berid Kampı'na gittiler.

Üç kişiye inmiştik. Kampta tek göz bir gecekondu kiraladık. Aramızdan biri, Türkiye'den eşini getirterek bir başka yere geçti. En sonunda iki kişi kaldık tek gözlük gecekonduumuzda...

Bizden ayrılıp, Kuzey Lübnan'da Almanya'ya gidişi bekleyenlerden üç arkadaşımız, Bora Gözen, Ahmet Özdemir ve Yücel Özbek, bir Şubat günü (20 Şubat) ansızın benimle görüşmeye geldiler. Ertesi gün Beyrut Limanı'ndan gemiyle Almanya'ya gideceklerini, pasaportlarının temin edildiğini söylediler. Benim de Avrupa'ya geçmem halinde, ilişkimizi devam ettirmek amacıyla irtibat noktalarını bildirmeye gelmişlerdi.

Ahmet ve Yücel'le kucaklaşarak vedalaştık. Bora'ya gece bizim tek gözlü odada kalması için ısrar ettim. Çünkü, uzun süre görüşemeyeceğimiz belli olmuştu. Ertesi sabah erkenden Trablus'a, oradan Nahr el-Berid'e gidebilirdi. Topu topu bir buçuk saatlik bir yoldu. Kalırsa şerefine bulgur pilavı ziyafeti verecektim. Beyrut'ta birkaç işini halledip, akşam geleceğini söyledi. Beyrut merkezindeki çarşıdan Bora'ya vereceğimiz "ziyafet" için gerekli alışverişi yapıp döndüm. Bora gelmedi. Fikir değiştirip döndüğüne hükmettik. Sabahın erken saatinde radyodan İsrail'in Nahr el-Berid kampına bir baskın düzenlediğini ve iki yaralı, biri esir düşen Türkiyeliler dışında ondan fazla kişinin hayatını kaybettiğini öğrendik. Hayatını kaybedenlerin sekizi, başta Bora Gözen, kimileriyle yıllardır birlikte olduğum, aylar boyu Filistin mülteci kampında ekmeğimizi paylaştığımız yoldaşlarımdı. Üzüntüden kahrolmuştum.

İlk şoku atlatır atlatmaz Abu Halid'e koştum. Bir araba verdi ve Burc el-Barajni'de aynı evi paylaştığım arkadaşımınla birlikte yoldaşlarımızın cenaze törenine katılmak için Beddavi Mülteci Kampı'na ve sonra İsrail saldırısının gerçekleştiği Nahr el-Berid'e gittik. Yanımızda kısa bir süre önce bir suikast sonucu Paris'te İsrail'in öldürdüğü FKÖ'nün Paris Temsilcisi Mahmud el-Hemşeri'nin Fransız eşi de vardı.

İsrail saldırısından iki kişi yaralı kurtulmuştu. Biri, Trablus'ta hastaneye kaldırılmıştı. Nahr el-Berid dönüşü, Trablus'ta

hastaneye kaldırılmış olan yaralı arkadaşımızı ziyaret ettik. Yaralandığını öğrendiğimiz diğer Türk ayaktaydı. İsrail baskını sırasındaki patlamaların basıncından kulak zarları hasar görmüştü. Onu daha öncesinden tanıımıyorduk. Nahr el-Berid Kampı'na gittiğimizde karşılaştık. Yanımıza aldık, tedavisi için Beyrut'a getirdik.

Bora'yı ve diğer arkadaşlarımı bu şekilde kaybetmek, ağır bir travmaydı. Filistin hareketinde en uzun süreyle bulunan bendim ve hangi kamptan ayrıldıysam, bir süre sonra orası İsrail saldırısına uğramıştı. Kıl payı yaşadığıma hükmederek ve niçin yaşıyor olduğuma anlam veremedim, Beyrut sokaklarında günlerce avare biçimde dolaştım.

O arada Abu Halid, Burc el-Barajni kampında kalmaya devam eden yoldaşımın benim için birer Türk pasaportu bulmuş ve onların sahteleştirilmesiyle meşguldü. Bu işleri kolaylıkla beceren Fetih'in bir bölümü vardı ama o bölüm, adı "Kara Eylül" ile anılan Fetih'in üç numarası Abu İyad'ın kontrolündeydi. Abu Halid, bize pasaport sağlanması karşılığında Avrupa'da "Kara Eylül" adına eylem yapmamızın isteneceğinden endişeliydi. Bizi sakınma dürtüsüyle hayatında hiç yapmadığı bir işe kalkışmış, kendi elleriyle her ikimiz için sahte pasaport yapmaya çalışıyordu. Pasaportlar hazır hale gelince, ikimiz, aynı güzergâhtan ama ayrı günlerde Ortadoğu'dan Avrupa'ya yola çıkacaktık.

Abu Halid, çalışmasını tamamlayıp pasaportu elime tutuşturduğunda, sonuçtan tatmin olamadım. Pasaportun üzerindeki damga adeta sahteyim diye bağıırıyordu. Ellerimi kullanmakta son derece beceriksiz olduğum halde, beğenmediğim damgayı üzerine biraz kolonya damlatarak, düzeltmeye çalıştığımda, damga daha da yayıldı, üstelik pasaportun bulunduğu cekeyimin cebinden rayihalar saçılıyordu. Abu Halid, Avrupa'da en gevşek pasaport polisinin İtalyanlar olduğunu düşünerek, uçak biletimi Roma için aldırmişti. Tahmini tuttu. Roma Havaalanı'nda kolonya kokuları içindeki pasaportumu aralarında sohbetle tutuşmuş iki İtalyan pasaport polisine uzattığımda, yüzüme bile bakmadan giriş damgasını vurdular.

Abu Halid'in sayesinde Fetih'in sağladığı imkânlarla Beyrut'u terk etmeme birkaç gün kala, 10 Nisan gecesi, Burc el-Barajni Kampı'ndaki tek gözlü evimizde bombardıman gürültüsü ve tarraka sesleriyle sarsıldık. Dışarı fırladığımız anda, Yusuf'un koşarak sevinçle bize geldiğini gördük. "Geldiler," diye haykırıyordu.

Yusuf, 19 yaşındaydı. Fidan gibi, uzun boylu, çok yakışıklı bir gençti. Yaşadığımız Filistin mülteci kampındaki komşularımızdan birinin oğluydu. Bizi çok severdi. Yakın arkadaşımızdı. Bir gün evimize, Münih Olimpiyat baskını yapanlardan birini getirip tanıştırmıştı. Adını bile açıklamayan ve hiç konuşmayan genç adam, "Kara Eylül"ün cüretli bir uçak kaçırma olayı sonucu Alman hapishanelerinden kurtarılmış, Libya'ya götürülmüştü. Yusuf illa onu tanımamızı istiyordu. O günden beri Yusuf'un "Kara Eylül" militanı olduğundan kuşkulanmakla birlikte, dostluğumuz, karşılıklı sevecen ilişkilerimiz devam etmişti.

O gece Yusuf'la birlikte, silahlarımızı alarak, kampın Beyrut Havaalanı yoluna bakan kum tepelerine koştuk. Kampa doğru İsrail saldırısı başlamıştı. Elimde Demokratik Cephe'ye kayıtlı kalaşnikofum, cebimde Fetih üyelik kartı, kendimizi Filistin Kurtuluş Ordusu'nun kumandası altına bıraktım. Kumluk arazide, deniz yönünden gelen İsrail saldırısını karşılamak için mevzileniyorduk.

Tepemizden ıslık çalarak geçen havan mermileri düştüğü yeri sarsıyordu. Tepemizde İsrail helikopterlerinin attığı aydınlatma fişeklerinden çok geniş bir alanı görebiliyordum. Kumluk arazi, kum gibi silahlı Filistin fedaisi kaynıyordu.

Aklıma Bora Gözen ve kısa süre önce kaybettiğimiz arkadaşlar geldi. Ve, "çekirge bir sıçrar, iki sıçrar" düşüncesi geçti. Ve de "su testisi su yolunda kırılır..." Filistin hareketinde en uzun süre kalan benim için, kader anı gelip çatmıştı işte.

Yusuf, bir kayboluyor, bir süre sonra "Hadi gelin," diyerek, ikimizi peşine takarak daha öndeki mevzilere koşturuyordu. En sonunda, yere yattık. "Ne oluyor?" diye sordum, "niye buraya geldik?" Sevinçten yerinde duramıyordu; "Burası ilk mev-

zi. Adı İntihar Siperi,” dedi, “buradan kurtuluş olmaz. Düşün-
senize, Filistin ve Türk kanları birbirine karışacak. Biz bu yaş-
ta kendimizi feda ettiğimiz takdirde, arkadan gelecek kuşaklar,
Filistin’in uğruna ölünecek bir dava olduğunu düşünerek mü-
cadelemizi sürdürecekler...”

O kadar içtendi ki, bu isteğine karşı konulamazdı. Aklımdan
ölüm haberimin annem ve babama nasıl ulaşacağını geçirdim.
“Bir dava uğruna öldüğümü düşünerek benimle iftihar edecek-
ler,” duygusunu kendime enjekte ettim. Devrimci romantizm
öyle düşünmemi dikte ediyordu. Bir yandan da, ölüm haberimi
aldığı anda annemin yüzünün nasıl olacağı bir resim halinde
beynime yerleşti. Annemin gözyaşlarına dayanamadım. Gözle-
rimden sel gibi yaş akıyordu.

İsrail saldırısı çok yakınlaşmıştı. “Süngü tak” komutu gel-
di. İntihar siperinin raconu öyleydi. Kurşunumuz biteceği için,
göğüs göğüse savaşıyor, süngüyle karşı koyacak, arkamızdaki
mevzilere zaman kazandıracaktık. Gel gelelim, ezeli beceriksiz-
liğim en olmadık anda kendini göstermişti, süngüyü bir türlü
takamıyordum. Vazgeçtim.

Birdenbire bizim İntihar Siperi’nden “Şehidin Vasiyeti” mar-
şı yükseldi. Ezbere biliyordum. Avazım çıktığı kadar söyleme-
ye başladım. Marşın anlamı ve gücüyle, ömrümün son lahzala-
rının ağırlığını olabildiğince hafifleterek geçirmekte olduğum
duygusuna kapıldım. Süngüyü takamamış olmamın iç karartı-
cı ruh halinin üzerine çıktım.

Marş bitti ama o anda İsrail saldırısı da bıçak gibi kesildi. Sa-
bahın ilk ışıklarında, saldırının aslında bir-iki kilometre ötemiz-
deki Sabra ve Fakhani’deki FKÖ merkezlerine yönelmiş olduğun-
u, Yasir Arafat’ı hedef aldığını, bu arada üç Filistinli lider, Fe-
tih’in kurucularından Abu Yusuf Neccar, Kemal Advan ve FKÖ
Sözcüsü Kemal Nasır’ın öldürüldüğünü, bizim üzerimizde yo-
ğunlaşmış olan saldırının ise Burc el-Barajni’nin kalabalık fe-
dai güçlerini yerlerine mıhlamak ve saldırının asıl yöneldiği ye-
re yardıma gidilmesini önlemek amaçlı olduğunu öğrenecektik.

Bu bilgiyle birlikte, Lübnan hükümetinin İsrail saldırısını
önleme aczinin öfkesine kapılan Filistin güçleri birkaç saatliği-

ne Beyrut'a el koydular. Ben de, havaalanına giden yolu kesen silahlıların arasındaydım. İki yıldır kaçak ve illegal yaşadığım şehirde birkaç saatliğine "devrimci iktidar" duygusunu tattım.

Yine hayatta kalmıştım. Yusuf'un romantik dileği gerçekleşmedi. Yıllar sonra Beyrut'ta Yusuf'un izini sürdürdüğümde, ABD'de mühendislik okuduğunu, oraya yerleştiğini ve bir Yahudi kızla evlenmiş olduğunu öğrenecektim.

İsrail saldırısının ertesi günü, Beyrut'un tarihinde gördüğü en görkemli cenaze töreninde, Filistinli üç liderin tabutlarının arkasında, Abu Halid'le birlikte yürüdüm. Abu Halid de, üç yıl sonra o Filistin şehitliğine gömülecekti. Lübnan İç Savaşı'nda 1976 yılında, Filistinli ve Lübnanlı üniversiteliler ve entelektüellerin oluşturduğu Soraya Tullabiye'nin (Öğrenci Taburları) başında, Lübnan'ın en yüksek noktası olan Cebel Sannin'de savaşıırken, bir roket Abu Halid'i genç yaşında aldı götürdü. Aynı yıl yayımlanan ve ilk kitabım olan *Direnen Filistin*'i ona ithaf ettim.

Lübnan'dan ayrılıp Avrupa'ya geçişimi en ince ayrıntısına kadar o planlamıştı. Bir Air France uçağından Şam-Roma, bir Alitalia uçağı ile ise Roma-Milano bileti aldirmişti. Milano'ya vardiktan sonra, Cenevre'ye geçecek, daha önce ilişki kurduğum arkadaşlarım Bülent Tanör ve Yücel Sayman'ın yanına gidecektim. Pasaportuma Lübnan'dan çıkış damgası vurmuştu. Lübnan'dan çıkış yaparken, Fetih kartımı ve izinli olduğuma ilişkin hazırlanan belgeyi, Lübnan-Suriye sınırında Lübnan makamlarına gösterecektim. Lübnan'dan Suriye'ye öyle geçiş yapılabilirdi. Birkaç kilometre ötedeki Suriye sınır kapısında ise Lübnan çıkış damgalı, sahte Türk pasaportumu Suriyelilere gösterecek ülkeye girecektim. Girdikten sonra ver elini Şam Havaalanı.

Plan, tam tasarladığı gibi işledi.

Abu Halid'le kucaklaşarak, onu bir daha göremeyecek olduğumu bilmeden, 1973'ün bir Nisan gününde ayrıldık. "Birinci Beyrut dönemim" onunla ayrıldığı anda sona ermişti. Hayatım boyunca üzerimde gururla taşıdığım Filistin gerillalığı, "düşman"a tek kurşun atmadan bitmişti.

IX

“HAYAL MEYAL DÜŞLER GİBİ” (Eski Dostlar - Anonim)

Bir insan bir birey olarak sadece kendi kişisel hayatını yaşamaz. Aynı zamanda, bilinçli ya da bilinçsiz, kendi döneminin ve çağdaşlarının hayatını da yaşar.

– Thomas Mann, *Büyülü Dağ*, 1924

Hayatımda oynadığı rolü hiç bilemeden, kırk yıl hiç görüşmediğimiz biri varsa, o da Abdülhamit Derviş'tir. Suriye Kürt hareketinin en kıdemli liderlerinden. 10 Nisan 2012 günü, İstanbul Tepebaşı'nda bir otelde düzenlenen "Irak Dış Politikası" konulu toplantıya bir oturum yöneticisi olarak gittiğim vakit, onu orada bulacağımı ve onun beni tanımayacağını biliyordum. İsmi listede görmüştüm; benim ismim de listede vardı ama o benim gerçek ismimi hiçbir zaman bilmemişti.

Salona girer girmez, aradan çok uzun yıllar geçmiş olsa da onu tanıdım. Yaşı seksene dayanıyor olmalıydı. Arapça seslendim ona, 1970'lerin Suriye ve Lübnan günlerini hatırlattım. Bembeyaz saçlarımla beni tanıması zaten imkânsızdı. O dönemdeki kod adımı söyler söylemez, "Zekeriya" diye haykırdı. Kucaklaştık. Başta çevremize toplanan Irak Devlet Bakanı ve Hükümet Sözcüsü Ali Dabbagh ve arkadaşları bu hararetle buluşmayı hayretle izliyordular. Abdülhamit Derviş, onlara dön-

dü, “Kırk yıldır karşılaşmamıştık. Kırk yıl önce onlara çok yardımım oldu,” dedi.

Doğru söylüyordu. Lübnan’da yaşadığım dönemde de Kürtlerle ilişkilerim gelişerek devam etti. Başta da “Abdülhamit Yoldaş” diye hitap ettiğim Suriyeli Kürt Abdülhamit Derviş’le. “Abdülhamit Yoldaş” beni 1973’ün ilk aylarında Celal Talabani’yle tanıştıran kişi olmak dışında, benim ricam üzerine arkadaşlarımızın Suriye’den Türkiye’ye güvenli geçiş sorumluluğunu da yüklenmişti. Onun liderliğindeki Kürt dostlar, Suriye’nin Kamışlı şehrinde güçlüydüler. Arkadaşlarımızın, Türkiye-Suriye sınırının üzerindeki Kamışlı’ya ulaşabilmeleri yeterliydi. Gerisini, yani Türkiye’ye geçirilmelerini Suriyeli Kürtler hallediyordu.

Sınır geçiş işlerini düzenlemek için, birkaç kez Beyrut’tan, Suriyeli Kürtlerle bağlantı noktalarından biri olan Halep’e gittim. Şam’da Cigerxwin’a uğramayı ve onda gecelemeği ihmal etmeden.

O yıllarda havaalanlarında bugünlerin güvenlik önlemlerinden eser yoktu. Türkiye’ye dönecek arkadaşlarımızla önce Şam’a gidip, oradaki büyük Filistin mülteci kampı Yarmuk’ta birkaç gün kalarak, dönüş hazırlıklarını ikmal ediyor, sonra onları Şam’dan uçakla Kamışlı’ya gönderiyorduk. Kamışlı’da, başta Abdülhamit yoldaş, Suriyeli Kürtler, arkadaşlarımızı konvoyla karşılayıp, durum elverdiğinde Dicle üzerinden Cizre’ye geçiriyorlardı.

Suriyeli Kürtlerin aracılığıyla tanıdığım bir Türkiyeli Kürt de vardı. Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi’nin, Sait Elçi fraksiyonundan bir yetkilisiydi. 12 Mart’tan önce Batman’da belediye başkanı olduğunu söylüyordu. Takma isim kullandığından gerçek adını hiçbir vakit öğrenmedim, sormadım da.

Beyrut’ta sık sık bana, Burc el-Barajni’deki tek gözlü gecekonduya gelir, saatlerce Türkiye Kürt hareketi üzerinde yarenlik ederdik. CHP-AP hükümetlerinde Sağlık Bakanı olmuş olan, Silvanlı Doktor Yusuf Azizoglu liderliğindeki Yeni Türkiye Partisi’nin aslında Kürdistan Demokrat Partisi’nin legal kolu olarak çalıştığını ondan duymuştum.

Bazı zamanlar, birlikte, Suriye Kürt Demokrat Partisi'nin Beyrut temsilcisi olan, Abdülhamit yoldaşın genç yeğeninin Hamra'daki evine de uğradık.

Celal Talabani ile Beyrut'ta başlayan tanışıklık ve dostluğumuzun önünü işte bu ilişkiler açmıştı.

Ortadoğu'dan ayrılıp İsviçre'de Cenevre'ye gittikten sonra, ilk yaptığım işlerden biri, Lozan'a uğrayıp, ismini Ortadoğu yıllarından duyduğum, Molla Mustafa Barzani'nin Avrupa temsilcisi olarak bilinen akademisyen İsmet Şerif Vanlı'yı bulmak oldu. Ona Cigerxwin'un bana hediye ettiği Divan'ının bir cildini vererek kendimce jest yaptım.

İsmet Şerif Vanlı ile ilişkiyi devam ettiremedim ve kendisi, uzunca bir süre Kürtlerle kurmuş olduğum son ilişki olarak kaldı. "İkinci Beyrut dönemim"de çok farklı biçimde o ilişkiler yeniden canlanana kadar...

"İkinci Beyrut dönemim", 1971-1973 yılları arasındaki birincisinin birikimi üzerine oturan; ama ilkinden çok farklı bir dönemdi. Ve, daha önemli olan, daha kalıcı izler bırakan dönem, ikincisiydi.

İkinci Beyrut dönemim, ilkinin üzerinden beş yıl geçtikten sonra 1978 yılında başladı. O da ikiye ayrılabilir. İkinci Beyrut dönemimin ilk bölümü, 1978'den 1982'ye, İsrail'in Lübnan'ı işgalinin ve Beyrut'u kuşatmasının sonrasında, FKÖ'nün tüm silahlı güçleriyle Lübnan ve Beyrut'tan ayrıldığı güne kadar sürdü.

İkincisi, 1982'den 1980'lerin sonuna dek, her yılın ortalama üç ayını Beyrut'ta geçirdiğim bölüm sayılır. O günden sonra da düzensiz aralıklarla, ama mutlaka, Beyrut'a gidip geldim. Hayatımı biçimleyen şehirle ilişkim hiç kopmadı.

Kopamazdı. Aramızda öyle bir hukuk oluşmuş, özellikle kahır günlerinde öyle bir içiçe geçmişlik yaşamıştık ki, kopamazdı. Beyrut ile zaten çok özel olan ilişkim, 14 Haziran-30 Ağustos 1982 arasındaki en kahredici yaz günlerinde, İsrail kuşatması ve aralıksız bombardıman altında yaklaşık üç ay orada geçirmemden sonra ebedileşti.

Beyrut'u 1973'te terk ettikten sonra, sırasıyla Cenevre, Pa-

ris ve Amsterdam'da süren sürgün hayatım, Türkiye'de af ilanı üzerine 1974 Ekim başında ülkeme dönmeme son buldu. İki yıllık bir işsizlik döneminden sonra 1976'da gazeteciliğe başladım. İlk çalıştığım *Vatan* gazetesiydi ve benim gazetecilik mesleğine girişim, Lübnan İç Savaşı'nın Beyrut'taki en amansız çatışmalarına rastladı. Lübnan'ı neredeyse avucumun içi gibi biliyor, siyasi aktörlerin kimler olduğunu Türkiye'deki hemen herkesten daha çok tanıyordum. *Vatan*'da Lübnan İç Savaşı ve seyri üzerine yazdığım yazılar, yaptığım haberler dikkat çekmeye başladı. "Ortadoğu uzmanı" olarak kabul görmeye başlamıştım.

Aftan yararlanarak ülkeme dönmemden sonraki ilk yurtdışı seyahatim ise Bağdat'a oldu. Bağdat'ta birkaç gün kaldıktan sonra Beyrut'a geçtim. Artık, gazeteci sıfatı taşıyan ve yasal pasaport sahibi biriydim. Ortadoğu'ya ikinci kez, yasal yollardan giderek ayak basıyordum.

Bağdat'a gidiş nedenim, Uluslararası Filistin Film Festivali nedeniyledi. O yıl, Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattının da açılmış olmasıyla Türkiye-İrak ilişkileri çok iyiydi. Ankara'daki Irak Büyükelçiliği, yazılarımdan dolayı, Filistin konusuna olan ilgimden haberdar olmalı ki, Bağdat'taki Uluslararası Filistin Filmleri Festivali'ne davet edildim.

Lübnan İç Savaşı ve Filistin mücadelesine ilişkin iki yıldır sürekli yazıyor olmam, Fetih'in Ankara'da Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde öğrenci olan temsilcisi Abdülaziz Abdülaziz ile de tanışmamı sağlamıştı. Türkiye, FKÖ'yü tanımıyor, İsrail ile yakın ilişkilerini sürdürüyordu. Abdülaziz, Fetih'in yarı-legal temsilcisi konumundaydı ve bu görevinden ötürü Türkiye'deki kalış süresine uzatmak için, ODTÜ öğrenciliğini de uzatıkça uzatıyordu.

Bağdat'a gideceğimi ve oradan Beyrut'a geçeceğimi öğrenince, Beyrut'ta Yasir Arafat ile görüşebilmemi ayarladı. Bağdat'tan Beyrut'a FKÖ'nün davetlisi olarak geçecek, FKÖ ve Fetih lideri Yasir Arafat ile Türk basınında yayımlanacak bir mülakat yapacaktım. Kuşkusuz, bir gazetecilik başarısı olarak addedilecek Yasir Arafat röportajı, Filistinlilerin Türkiye'de çok ihtiyaç

duydukları propaganda amaçlarına da hizmet edecekti. Türk kamuoyunda Filistinlilere ilişkin “teröristler” algısı, tümüyle silinmemiştir. Türkiye FKÖ ile ilişki kurmamasına karşılık, İsrail ile diplomatik ilişkilerini sürdürüyordu ve bunun kamuoyu üzerinde Filistinliler lehine olmayan bir etkisi de söz konusuydu.

Bağdat’a vardığım gün, İsrail birlikleri Güney Lübnan’ı işgal etmeye başladılar. Bu, İsrail’in Güney Lübnan’daki Filistin gerilla üslerine karşı giriştiği en önemli sınırötesi operasyonlardan biriydi. Bağdat’taki Uluslararası Filistin Filmleri Festivali, Güney Lübnan’da İsrail ile Filistinlilerin çarpışmalarının yankılandığı günlere denk düşmüştü. Baas yönetimi, aramızda dünyaca ünlü film yıldızları Gina Lollobrigida ve Vanessa Redgrave’in de bulunduğu konuklarını, geceleri Dicle’nin yanlarına kurulmuş lokantalarda, 1001 Gece Masalları’nı andıran bir ortamda ağırlarken, Başkan Yardımcısı Saddam Hüseyin’in huzuruna da götürmüşlerdi. Ayrıca Baas yöneticileri, Saddam’ın fotoğraflarının taşındığı bir “İsrail’i protesto” mitinginde diğer yabancı konuklarla birlikte beni de saatlerce yürütmüşlerdi. Gina Lollobrigida’lı kalabalık ve uzun yürüyüşümüz, Bağdat’ın merkezi sayılan Tahrir (Kurtuluş) Meydanı’nda son bulmuştu ve orada yapılan konuşmalarda, Baas Partisi’nin Suriyeli ve Iraklı kanatları arasındaki bölünmede Irak kanadıyla saf tutan partinin kurucusu, Arap milliyetçiliği tarihinin büyük ismi Michel Eflak da kalabalığa hitap etmişti.

Bağdat’taki o yürüyüş ve miting sırasında benim aklım Beyrut’taydı. Beş yıllık bir aradan sonra, sevgili şehrim dünya gündeminin başına yerleştiği bir anda gidecektim.

Beyrut’a varır varmaz, FKÖ Sözcüsü Mahmut Labadi tarafından karşılanarak ağırlandım. Abdülaziz, ta Ankara’dan, benim en üst düzeyde kabul görmemi organize etmişti. Yasir Arafat’la randevu günü ve saatini beklerken, eski arkadaşlarımdan izini sürdürdüm. Michel Naufal’ı buldum.

Aradan geçen beş yılın, tabii İç Savaş’ın trajik öyküsünü, ondan ve diğer arkadaşlarımdan geceler boyu dinledim. O beş yıllık arada, birbirimizle hiç haberleşmeden, çok benzer bir ide-

olojik dönüşümden geçmiş olduğumuzu, aynı dalga boyunda buluşmaya devam ettiğimizi sevinçle müşahade ettim. Üstelik, Michel de benim gibi gazeteci olmuştu. Lübnan'ın o dönem en etkili iki gazetesinden birinin, *An-Nahar*'ın dış haberler servisinin başındaydı. Benim gazeteciliğe başladığım *Vatan* gazetesindeki sıfatım da aynıydı.

Lübnanlı tüm arkadaşlarım, aradan geçen yıllar içinde İç Savaş'ta Fetih saflarında askerî görevler almışlardı. Eskilerden, bir büyük kaybımız vardı. En sevgili arkadaşım Abu Halid...

Aradan geçen o beş yıl içinde, özellikle 1973 Arap-İsrail Savaşı'ndan (Ramazan Savaşı, Yom Kippur Savaşı, Ekim Savaşı gibi isimlerle de anılır) sonra Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) uluslararası sahnede adeta bir Filistin devleti olarak belirmiş, Beyrut'u başkenti haline dönüştürmüştü ve çarpıcı biçimde kurumsallaşmıştı.

Önceki Beyrut dönemimdeki Filistinli ve Lübnanlı en yakın arkadaşlarım, Filistin mücadelesinin büyük ismi, Arafat'tan sonra tartışmasız iki numara addedilen Abu Cihad ile yakın ilişkiydiler. İç Savaş'ın amansız çatışmalarında hemen hepsi, Abu Halid'in can verdiği Soraya Tullabiye (Öğrenci Taburları) adlı, Fetih'in savaştaki en dirençli birliklerinde görev almışlar ve doğal olarak, Arafat'ın yanı sıra, Filistin silahlı güçlerinin fiili başkomutanı olan Abu Cihad ile özel bağlara sahip olmuşlardı.

Münir Şefik (Abu Fadi), FKÖ'nün siyasi düşünce kuruluşu sayılan Planlama Dairesi'nin, Mısırlı Dr. Mahcub ile birlikte başındaydı ve benim yakın arkadaş çevremde ideolojik guru haline gelmişti.

İkinci Beyrut dönemimin hemen başında, Beyrut'tan ayrı kaldığım beş yıllık arayışı hızla kapatıyor ve Filistin davasına aidiyetimi pekiştiriyordum. Michel'in evine bir gece ansızın Felah geldi. İlk Beyrut dönemimdeki en yakın arkadaşlarımdan biriydi. Öyle ki, siyasi faaliyetlerinden ötürü Lübnan polisi tarafından aranmaya başladığı için, Burc el-Barajni'de bir ay kadar benim evimde saklanmıştı. Onu takma adıyla Hüsam olarak tanıyordum. Çok iri, şişman ve çok sevimli biriydi. Onca

zaman sonra onu askerî giysiler içinde ve hayli incelmış görmek beni şaşırttı. Güney Lübnan'daki Fetih komutanlarından biri olmuştu. Çarpışmalardan kafasını kaldırıp, bir-iki görüşmede bulunmak ve ikmal yapmak için Beyrut'a gelmişti. Ertesi gün görevinin başına dönecekti.

Beş yıl önce, bir Filistin mülteci kampında o benim evimde saklanırken, ben Filistin savaşçısı statüsündeydim ve onun yarı-hayran bakışlarının üzerimde dolandığını hissedirdim. Beş yıl sonra, bir Türk gazeteci olarak, onu savaşın içinde bir Fetih komutanı olarak görüyordum.

Yuvama döndüğümü ve yeniden kavuştuğum o çevrenin doğal üyesi olduğumu hissettim. Daha önceki dönemimde tanımamış olduğum yeni dostlar edindim. FKÖ Planlama Dairesi'nde çalışan, daha sonra Oxford Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak ismini duyuran çok parlak bir entelektüeli, Yezid Sayegh'i; Güney Lübnan'daki en stratejik noktada, Nabatiye yakınlarındaki Arnoun Kalesi'ndeki (Chateau Beaufort) Fetih birliklerine komuta eden, iki metrelik incecik vücuduyla ve Filistin savaşçıları arasında kahramanlığıyla karizma sahibi Mu-eyyin'i; Batı Şeria'daki gizli Fetih örgütlenmesi ve operasyonlarını yürüten, Abu Cihad'a bağlı ve kısaca "Garbi" yani "Batı bürosu" diye nitelenen merkezdeki Abbas'ı, ve daha birçoklarını o günlerde tanıdım.

Yasir Arafat ile ilk kez o sefer görüştüm. Onunla ilişkimiz ölümüne dek kopmadı. Beyrut'ta, Ankara'da, Moskova'da, Tunus'ta, Cezayir'de, Rabat'ta, Kazablanka'da, Kuveyt'te, Senegal-Dakar'da, ve nihayet Filistin topraklarında Gazze'de, ölümünden bir süre önce, Ramallah'ta kuşatma altında bulunduğu Mukata'a'da defalarca birlikte olduk.

Arafat'ı, ilk Beyrut dönemimde sadece iki kez görmüştüm. Beyrut'ta bir FKÖ bürosunun önünden geçerken, uzaktan, avluda arabasını beklerken; bir gün Abu Halid'i ziyarete gittiğimde, odasında otururken. Kapısı açıktı. Kapıyı kapatmak için davrandığımda, "Abu Ammar bina içinde. O olduğunda tüm kapılar açık bırakılır," demişti. Açık kapıya arkam dönük oturuyordum. Koridordan kahkahalar geliyordu. Dönüp baktı-

ğında kel kafalı biri dikkatimi çekti. Arafat'a pek benzemiyordu ama Filistinli kadrolarla biraz laubalice şakalaşan adamın kim olduğunu merak ettim. Abu Halid, "Jean Genet," dedi. Adını ilk kez duymama da şaşırdı. Benim cahilliğim. Pragmatik amaçlarla üniversite yıllarında okuduğumuz sol-Marksist, daha sonra Leninist ve Maoist imzaların arasında o yoktu. Ben de onu tanımamıştım. Biraz sonra, Abu Halid yüzünde belirgin bir saygı ifadesiyle koltuğundan sıçradı; dönüp baktım, başında alamet-i farikası kefiyesi olmayan, kel haliyle Yasir Arafat'ı gördüm. Yerimden davranacak oldum, Abu Halid'le hal hatır sormanın ardından uzaklaştı. Tanışmamış, elini sıkamamıştım.

Beyrut'ta 1978'de başlayan ikinci dönemimin başında, o, dünyanın en ünlü siyasi şahsiyetlerinden biri olmuştu bile. O güne dek, onun düzeyinde uluslararası şöhret sahibi biriyle hiç beraber olmadığım için, randevumuza giderken heyecandan kalbim duracak gibiydi. İçeri alındığımda telefonla konuşuyordu, gülümsedi ve bir el hareketiyle oturmamı işaret etti. Çok geçmeden, erişilmez biriyle birlikte bulunduğum duygusundan sıyrıldım. Arafat, kendisiyle bir arada olmamın doğallığına çabucak alıştırdı beni. Onunla sayısını unuttuğum daha sonraki karşılaşmalarımızın her seferinde yine heyecan duydum ama o her sefer, bir öncekinden daha da sıcak bir karşılaşmaya vesile oldu.

Arafat'la son üç karşılaşmam, Oslo Barış Süreci üzerine döndüğü Filistin topraklarında oldu: ikisi Gazze'de, sonuncusu Ramallah'ta.

Tansu Çiller'in başbakan olarak İsrail'e yaptığı ziyarette, otobüslerle İsrail kontrolündeki Eretz Kapısı'ndan Gazze'ye geçmiştik. Eretz Kapısı'ndaki kargaşadan ötürü Tansu Çiller'in beraberindeki resmî heyetin tümüne yakını Gazze'ye girememişti. Gazze'de FKÖ Başkanlık konutunun önünde beklerken, Beyrut ve Tunus günlerinden tanıdığım eski savaşçı arkadaşlarımı ülkelerinin topraklarında görmekten çok mutlu olmuş-tum. Birbirimize sarılıp hasret gideriyorduk.

En hararetli kucaklaşmam, 1970'lerin başındaki Burc el-Barajni günlerimde evlerine çok sık girip çıktığım, dost bir aile-

nin kızıyla evlenmiş olan, hem nişanında ve hem de düğününde bulunduğum Cihad el-Gul'le oldu. Cihad el-Gul general rütbesine yükselmişti ve Arafat'ın Muhafız Birliği'nin komutanıydı. Cihad'la özel yakınlığımı Türk gazetecilerinin de dikkatini çekti. Mete Çubukçu, NTV için bir çekim yapmak istedi ve Mete'nin Cihad'a sorularını ve Cihad'ın cevaplarını ben tercüme ettim. "Cengiz'i nasıl tanırırsınız?" sorusuna Cihad'ın cevabı beni çok güldürdü; "Burc el-Barajni günlerinden gazeteci olacağı belliydi. Elinde kâğıt-kalem evden eve dolaşır, sürekli yazı yazardı," dedi. 1972 başlarında Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan'ın idamını önlemek amaçlı bir imza kampanyası düzenlemiştim ve dediği gibi mülteci kampında imza toplamakla meşguldüm. Ayrıca, Lübnanlı arkadaşlarımla kurduğu bağlantıyla, Fransa'da Jean-Paul Sartre'a uzanmış, onunla da yazışarak imza kampanyasına katılmasına uğraşıyordum. Cihad'ın bende "gazeteci melekeleri"ni keşfettiği kâğıt-kalemle görünmemin gerçek öyküsü buydu.

Öğle yemeğine geçerken, Tansu Çiller, benim kişisel tarihinden tümüyle habersiz, biz Arafat'la özlemle sarılıp öpüşürken, beni Filistin liderine tanıştırmaya kalkmıştı. "Türkiye'nin önde gelen bir gazetecisidir," diye takdim etti. Arafat, Çiller'e dönerek, "Biz onu çok uzun yıllardır çok iyi tanırız," dedi, gülerek.

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ile Gazze'ye gittiğimizde, başlangıçta, selamlaşacağımız bir durum olmadı. Demirel ile Arafat, ortak basın toplantısı düzenlemişlerdi ve basın toplantısının ardından otobüslere atlayıp, Türkiye'ye dönmek üzere Tel-Aviv yakınlarındaki Ben-Gurion Havaalanı'na doğru yola çıkacaktık. Basın toplantısında, sağ yanımda oturan *Sabah* gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Zafer Mutlu, Arafat'ın beni tanıdığına ilişkin hiçbir jestte bulunmamasına dikkat çekerek takıldı. "Hani, çok yakındınız, hani çok eski hukukunuz vardı" mealinde bir şeyler söyledi. Basın toplantısının bitiminde, Demirel önde, Arafat arkasında, oturma düzeninin arasındaki dar kordondan geçerek çıkış kapısına doğru yürüyorlardı. Ayağa kalkmış, küçük salondan çıkmakta olan iki liderin kapıdan çıkma-

sını bekliyorduk. Koridor tarafındaydım. Arafat, tam hizamdan geçerken, sol eliyle uzandı, boynumu kavradı ve yanağımdan öperek, yoluna devam etti. Herkese “mesajını” vermişti, bana ise beni çok duygulandıran “özel vefa mesajını”.

Çok can alan ve kan dökülen İkinci İntifada döneminde Ariel Sharon, Arafat’ı bitirmeye, hatta canını almaya ahdetmişti. 2002 yılında Ramallah’ta eski bir İngiliz askerî karargâhı olan Mukata’a adlı ikametgâhında kuşatma ve bombardıman altındaydı. “Filistin Devlet Başkanı” sıfatını da taşıyan FKÖ’nün ve Fetih’in Filistin kavramını dünya tarihine yerleştiren efsanevi lideri, fiilen bir tutuklu konumuna düşürülmüştü.

Abu Ammar’ı son kez, Filistin topraklarındaki son mekânında, daha sonra defnedileceği Mukata’a’da gördüm; 2002 Kasımı’ydı. Türkiye’de 3 Kasım günü genel seçimler yapılmıştı ve seçimlere ilk kez katılan ve “İslamcı” kimliği ile algılanan AK Parti, iktidara gelmişti. Türkiye’nin o dönemde İsrail’deki yeni büyükelçisi, yakın arkadaşım olan Feridun Sinirlioğlu (daha sonra Dışişleri Müsteşarı), beni Türkiye seçimleri üzerine Tel-Aviv Üniversitesi’nde konuşma yapmam için davet etmişti. Tel-Aviv daveti, bana, Ramallah’a gidip Abu Ammar’ı görebilme imkânı da verecekti.

Türkiye’nin Kudüs Başkonsolosu Hüseyin Avni Bıçakçı’nın Arafat’ı ziyaret edeceğini öğrenince, karımla birlikte, Başkonsolos’un Türk bayraklı zırhlı jipine atladık. Diplomatik kamufajla Kudüs’ten hareket edip, İsrail kuşatması altındaki Ramallah’a girdik. Mukata’a’ya, yani Yasir Arafat’a o dönemde, o şartlar altında gitmenin, onun nezdinde, kendisine gösterilecek vefa, sadakat ve dayanışmanın göstergesi ve en değerli ölçüsü olduğunu biliyordum.

Arafat’ın ikametgâhı ve aynı zamanda Filistin yönetiminin merkezi olan Mukata’a, Filistin’deki İngiliz manda yönetimi sırasında inşa edilmiş ve İngilizlerin idari ve askerî merkez olarak kullandıkları geniş bir alana yayılmış koca bir binaydı. Nisan 2002’de Arafat’a karşı saldırıya geçen İsrail tanklarının ateşi sonucunda, Mukata’a’nın büyük bölümleri yanmış, yıkılmıştı ve enkaz halindeydi. İsrail tankları, Mayıs 2002’de Muka-

ta'a'nın çevresinden çekilmişlerse de, Ramallah'ın giriş-çıkışını denetliyor ve daha geniş alana yayılmış bir kuşatmayı sürdürüyorlardı.

2002 yılı, 9 Kasım Cumartesi günü. Arafat, bizi, Mukata'a'nın ikinci katında, yanında danışmanları Yasir Abd Rabbo ve Nebil Abu Rudeinah ile birlikte karşıladı. Birbirimize, hasret ve sevgiyle öyle bir sarıldık ki, bana sanki dakikalarca öyle kalmışız gibi geldi. Tarihî şahsiyetin gövdesini kavrayıp göğsümde sıkarken, onu incitiyormuşum gibisinden tuhaf bir şefkat duygusunun içimi kapladığını hissettim.

Arafat, bizi Mukata'a'nın ikinci katında ziyaretçilerini kabul ettiği ve televizyon görüntülerinden çok iyi tanıdığım toplantı odasına aldı. Uzun dikdörtgen masanın etrafına sıralandık. Biraz eski günleri andık. Daha sonra söz, daha altı gün önce yapıp sonuçlanmış olan Türkiye seçimlerine geldi. Arafat, "Seçim sonuçları devrim niteliğinde," değerlendirmesini yaptı. AK Parti'nin iktidara gelmesini, Türkiye'de devrim değerinde görüyordu.

Partinin lideri Tayyip Erdoğan'ı tanıyıp tanımadığımı sordum. Onu tanı mıyordu ama yeni başbakanı, Abdullah Gül'ü tanı mıştı. "Avrupa Konseyi heyeti ile yanılmıyorsam iki kez geldi buraya. Abdullah Gül'ü hatırlıyorum," dedi.

Aklı Irak üzerinde toplanan savaş bulutlarındaydı. Irak Savaşı'nın patlak vermesi onu çok kaygılandırıyor. Bu konudaki kaygısını defalarca dile getirdi.

Ayrılmadan önce sarmaş dolaş fotoğraflar çektirdik. İkinci katta bizi karşıladığı yerde vedalaşacağımızı sanıyordum. Öyle yapmadı. Elimi tuttu. El ele iki kat merdiveni ağır ağır indik. Mukata'a'nın giriş kapısında, kendisini bekleyen televizyon kameralarının önüne el ele yürüdük. Sonra bir kez daha sarılıp, vedalaştık. Başkonsolosluğun jipine yürürken, geri dönüp son kez baktım Arafat'a. Uluslararası televizyon kanallarına konuşmaya başlamıştı bile.

Neredeyse tam iki yıl sonra, İsrail'in parmağıyla zehirlendiği kuşkusuyla Mukata'a'dan alınıp götürüldüğü Paris'te, 11 Kasım 2004 günü sabaha karşı hayata veda etti.

12 Kasım 2004 günü Mukata'a bahçesine defnedilirken, mahşeri kalabalık arasında ben de vardım. Mukata'a'ya bir kez daha, 2007 Ocak ayında, yerini alan Mahmut Abbas'la (Abu Mazen) görüşmeye gittim. Arafat'ın yerinin doldurulamayacağını o lahza fark ettim.

Arafat'ın ölümünden sonraki dönemde benim Filistin hareketi ile bağlarının da gevşedi. Kişisel tarihimin silinmez anıları arasındaki yerini aldı.

İkinci Beyrut dönemime Yasir Arafat ile yakın ilişkim kadar, Abu Cihad (Halil el-Vezir) ile yakınlığım damgasını vurdu. 1978 yılında başlayan ikinci Beyrut dönemimin hemen başlarında Abu Cihad'la tanıştım. Beyrut'a her gittiğimde, geldiğimi ona mutlaka haber veriyor, çoğu kez evine konuk oluyor, gece yarılarında sarkan uzun sohbetlere koyuluyorduk. Abu Cihad, çeşitli düşünce kuruluşları ve araştırma merkezlerinin kuruluşuna önyak olmuştu. Bunlara ve yine yayımlanmasında payı olduğu dergilere katkımı istiyordu. Beyrut'ta başında bulunduğu yapılanmanın doğal üyesi gibi görüyordu beni.

1982'deki İsrail'in Beyrut kuşatmasında, kuşatılmış ve denizden, karadan ve havadan sürekli bombardıman altındaki şehirdeki tek Türk gazeteciydim. (Bir de foto muhabiri olarak Coşkun Aral vardı. Coşkun, Fransız basını için çalışıyordu. Gözüpekliği sayesinde çektiği fotoğraflar dünyanın en önemli dergilerine kapak oldu ve Coşkun Aral, dünya çapında bir fotoğrafçı olarak o dönem isim yaptı.)

Bir İsrail saldırısı bekleniyordu. 1982 Mayıs ayında Beyrut üzerinden Sudan'a ve ardından Mısır'a gitmiştim. Kahire'den İstanbul'a dönmeden önce tekrar Beyrut'a uğradığımda, Abu Cihad, bana çok yakında bir İsrail saldırısının olacağını ve bu kez önceki İsrail saldırılarından çok daha kapsamlı bir şekilde, İsrail ordusunun Güney Lübnan'ın tümünü işgal etmekle kalmayacağını ve Beyrut'un 20 kilometre yakınındaki Damur'a kadar ulaşacağını söylemişti. İsrail'in amacının, FKÖ'nün Güney Lübnan'daki askerî varlığını tümüyle ortadan kaldırmak olduğunu da anlattıklarına eklemişti.

“Bu saldırıyı ne zaman bekliyorsunuz?” soruma ise “İki hafta sonra olabilir,” karşılığını vermişti.

İki hafta sonra ben yine Beyrut’ta olacaktım. İçinde Güney Lübnan’ın tüm ileri gelen Şii din adamlarının da yer alacağı büyük bir Lübnan heyeti Tahran’a davet edilmişti. Arkadaşlarım, gelirim, benim de heyete dahil olacağımı söylemişlerdi. İran İslam Devrimi’nin üçüncü yılı idi ve İran, etkisini özellikle Lübnan Şiileri üzerinde kuvvetle estiriyordu. Ben de ilk günlerinden beri İran Devrimi ile ve Lübnan’a geliş-gidişlerimden ötürü Şii din adamlarıyla hayli yakın ilişkiler geliştirmiştim. Daha sonra, İsrail’e karşı Güney Lübnan’daki büyük direniş liderlik yapacak ve Hizbullah’ın kuruluşuna ön ayak olacak Şii din adamlarının bir kısmıyla, yine Michel Naufal üzerinden tanışıklık kurmuştum. Michel Naufal, İran Devrimi’nin lideri Humeyni’yi Paris’ten Tahran’a götüren uçaktaki tek Lübnanlı gazeteciydi ve Lübnan, İran Devrimi’nin ilk günlerini onun kaleminden okumuştum. Michel, benim, Şiilerin Lübnan’daki en önemli otoritesi Seyyid Hüseyin Fadlallah’la da tanışmama vesile olmuştu. Bir İsrail saldırısında öldürülecek olan ve Hizbullah’ın ilham kaynağı sayılan Şeyh Ragıb el-Harb, Devrim sonrasında sık gittiğim Tahran’da tanıştığım ve defalarca birlikte vakit geçirdiğim yakın dostlarımdan biri olmuştu ve Lübnan’a her geldiğimde, Beyrut’ta Dahya’da Fadlallah’ı ve Güney Lübnan’da Nabatiye yakınlarındaki Cebşit adlı köyde Şeyh Ragıb’ı ziyareti ihmal etmezmişim. Şimdi, Tahran’a bir kez daha, bütün bu isimlerle, hep birlikte gitme fikri çok cazip gelmişti.

İstanbul’a döndükten iki hafta sonra Tahran’a gitmek amacıyla Beyrut’a geri geldim. Beyrut, pek az rastlanır bir sükûnet ortamındaydı. *Cumhuriyet* gazetesine teleksle yazılarımı geçmek için hep gittiğim Beyrut merkez postanesinde artık tanıtır olmuşum. 5 Haziran 1982 Cuma günü öğleden sonra postane binasına girdiğimde, teleks bölümündeki görevliler, “Hayrola?” diye sordular; “Sen, yine buraya geldiğine göre mutlaka önemli bir şeyler olacak.” Onların gözünde olay barometresi haline gelmişim anlaşılır. “Bu kez bir şey yok. Zaten Tahran’a gitmek için geldim. Burası için değil,” dedim ve “Beyrut’ta asa-

yişin berkemal olduğu” mahiyetinde yasak savmak kabilinden yazdığım yazıyı teleksle İstanbul’a gönderdikten sonra, Michel Naufal’ın o dönemde çalıştığı Araştırma Merkezi’ne doğru yola koyuldum.

Mazraa Bulvarı’ndaki binanın yüksek katlarından birindeydi büro ve birden müthiş bombardıman gürültüleriyle 8 ölçeğinde bir deprem yemiş gibi sallanmaya başladı. Saat, öğleden sonra üçü çeyrek geçiyordu. Balkona fırladık. Bir kilometre kadar ötemizdeki Camille Chamoun Stadyumu’ndan alevler çıkıyor ve 1959 Beyrut Akdeniz Oyunları için inşa edilmiş koca stadyum göğe yükselen simsiyah dumanlar arasında yok oluyordu. İsrail F-16’ları sürekli dalıp çıkıyor, stadyumu bombalıyorlardı. Stadyumun, FKÖ’nün cephaneliği için kullanıldığı biliniyordu. Yasir Arafat ve diğer FKÖ liderlerinin bürolarının bulunduğu Fakhani semti, bizim bulunduğumuz bulvarın az ötesinde, stadyumun da yanı başındaydı.

Benim “Beyrut’ta asayiş berkemal” yazısı İstanbul’a ulaştıktan yarım saat sonra, Beyrut, gözlerimin önünde tarihindeki en şiddetli İsrail hava bombardımanına hedef olmuştu.

Ertesi gün, İran hükümetinin gönderdiği jumbo jete binmek üzere Beyrut’tan Şam’a geçtik. Şam Havaalanı’nda uçağın merdivenlerini çıkarken, İsrail’in Güney Lübnan’ı işgale başladığı haberi geldi. 6 Haziran 1982. 1967’deki büyük Arap-İsrail Savaşı’nın 16. yıldönümünde.

Tarihteki en uzun Arap-İsrail Savaşı’nın başlamış olduğunu o an kavrayamamıştık. Tanınmış insan hakları savunucu, Arjantinli Yahudi gazeteci-yazar Jacobo Timmerman, bu savaşı *En Uzun Savaş* başlığıyla kitaplaştırdı.

Savaşı, önce, İsrail’in yıllardır herkesi alıştırdığı Güney Lübnan’a sınır ötesi operasyonlarından bir yenisini, sadece, öncekilerle oranla daha büyük çapta olanı gibi görmüştük. Bir gün önce Beyrut’ta tanık olduğumuz müthiş bombardıman bile nedense gözlerimizi açmaya yetmemişti. Oysa Abu Cihad bana iki hafta öncesinden İsrail saldırısı olacağını söylemişti.

Tahran’a indiğimizde, İsrail’in Güney Lübnan’da Chateau Beaufort’u düşürmek üzere olduğunu, üç koldan ilerlediğini,

Bekaa'da Suriye kuvvetleriyle çatıştığını, bir İsrail kolunun da sahil yolundan ilerleyerek Damur'a yaklaştığını öğrenmiştik. Bu bir yıldırım savaşına benziyordu ve herkesin tahminlerini aşan boyutlara erişmişti.

Güney Lübnan'ın neredeyse tüm yerleşim merkezlerinin doğal liderleri konumunda olan Şii din adamlarının büyük kısmı Lübnan heyetinin içindeydi. Tahran'a vardığımız anda, hiç kimse oradaki uluslararası konferansı umursayacak halde değildi. Herkes, ne yapıp edip Lübnan'a geri dönme organizasyonuna girişti.

Ben de, dünya gündeminin bir numarasına derhal oturan büyük gelişmeyi önceden biliyor olmakla birlikte, Beyrut'tan ayrılmış olmamın içimi kemiren suçluluk duygusuyla kıvranıyordum. Mesleki önsesizi hayli gelişmiş olması gereken bir gazeteci ve tüm işaretleri önceden edinmiş ve bir gün önce Beyrut'taki bombardımanı yaşamış biri olarak, nasıl olmuş da basiretim bağlanmış; Beyrut'u bırakarak Tahran'a gelmiştim.

Tahran'da İstanbul'la bağlantı kurmuştum. Güney Lübnan'ı silindir gibi geçen İsrail kuvvetleri Beyrut kapılarına yaklaşıyordu. *Cumhuriyet* gazetesi yönetimindeki arkadaşlarım, durumun tehlikesinin idrakinde, beni sakınma duygusuyla bana hemen Tahran'dan İstanbul'a dönmem gerektiğini bildiriyorlardı.

Benimse gözüm Beyrut'a geri dönmekten başka hiçbir şeyi görmüyordu.

Lübnan heyeti, İran Devrim Muhafızları'nı birkaç gün içinde ikna ederek, Tahran'a bizi getiren jumbo jetin Şam'a geri götürmesini sağladılar.

Tahran'dan Şam'a gelen Lübnan heyeti içinden üç arkadaş, –ben, Michel Naufal ve Velid Nueyhed–, Şam Havaalanı'nda bayağı astronomik bir ücret önererek, alelacele bir taksi ayarlayıp Beyrut yoluna düşmüştük. Şam'ı geçerken, uçümüzün gözüne de iki yönlü bir sokak tabelası çarptı: Kuzey yönünü göstereni Halep ve Türkiye, Batı yönünü göstereni Lübnan ve Beyrut yazıyordu. Her iki arkadaşım da, ısrar ettiler; “Sen, Türkiye'ye dön. Biz Beyrut'a gitmeye mecburuz. Ailelerimiz orada. Hem belki Beyrut'u terk etmek zorunda kalırız, dışarıda bir

ayağımız, gelebileceğimiz bir yer olsun. Burada ayrılalım, sen ülkeneye dön,” dediler. “Hayır,” dedim, hiç tereddüt geçirmeden, “devam. Ben de geliyorum Beyrut’a. Ne olacaksa olsun.”

Yarım saate varmadan Lübnan sınırındaydık. Masnaa adlı sınır kapısı İsrail uçaklarının bombalarına hedef olmuş, kapkara bir karkas halinde duruyordu. Tabii, ne pasaport ne de gümrük görevlileri kalmıştı. Sınırın Suriye tarafında her vakit yüzer metre arayla barikat kurup, gelen geçeni kontrol eden Suriye istihbarat ve güvenlik kuruluşları mensuplarından da eser yoktu. Boşalmış sınır kâpıları ve yol kenarlarında yanık, yana yatmış Suriye tankları günlerdir devam eden savaşın nasıl bir şey olduğuna dair yeterince fikir veriyordu.

Bekaa Vadisi’ni enlemesine geçip, Lübnan Dağı’nı tırmandığımızda, Beyrut’a doğru tam alçalmaya başlayacağımız noktada, Bhamdoun’da Lübnan güvenliği tarafından durdurulduk. İsrail birliklerinin az ötedeki Aley’e ulaştığını haber verdiler. Beyrut’a kestirmeden gidebilmek için, Hıristiyan kesimine girerek Hazmiye üzerinden şehre girebileceğimiz konusunda uyardılar.

Velid, Dürzi idi ve Hazmiye üzerinden Beyrut’a girmeye karşı koydu. Hıristiyan-Falanjist milislerin kimlik kontrolü yapması halinde, Dürzi olduğunun anlaşılacağından ve öldürüleceğinden haklı olarak korkmuştu. Lübnan Dağı’nın 19. yüzyıldan beri süregelen Maruni-Dürzi kan davası, o koşullarda bile geçerliydi.

Kavisli dağ yollarına saparak ve yolu çok uzatarak Beyrut’a doğru inmeye başladık. İsrail birliklerine çok yakın noktalardan geçme riskini göze alarak. Saate karşı yarışıyor gibiydik. İsrail, Beyrut kapılarına hızla yaklaşırken, biz de Beyrut’a girmeye uğraşıyorduk.

Hava kararmıştı. Şii semtlerinden Şiyyah’a vardık, Duvvar adlı meydana geldiğimizde Beyrut’a girmiş olmanın sevincini yaşamak üzereyken, meydan bomba sesleriyle ve uçaksavar ateşinin tarrakalarıyla sallanır gibi oldu. Şoförümüz arabanın direksiyonunun kontrolünü kaybetti. Zor toparladı. Michel’in, şehir merkezine yakın Sanayi adlı mahalledeki evine ulaştığı-

mızda, radyo, Beyrut'un giriş-çıkışlarının İsrail tarafından kapatıldığı haberini duyurdu. Kuşatma altındaydık. Kapana kısılmıştık. Üç ay boyunca, havadan, karadan, denizden bombardıman altında susuz ve elektriksiz, amansız yaz sıcağı ve rutubetle boğucu hale gelecek, çöpleri toplanmayan bir şehirde yaşamaya başlayacaktık.

Ama tuhaf bir mutluluk hali içindeydik. Kapana kısılmış olsak da Beyrut'taydık.

Aynı duyguyu yıllar sonra Saraybosna'da da yaşayacaktım. Bosna Hersek başkentine 1995'te, savaş şartlarında, beş kez gittim. İlk seferinde karımın da içinde bulunduğu heyetimiz yolda Hırvat çeteciler tarafından rehin alındı. Saatler süren ölümle flört halinde bekleyişten sonra, bu kez Sırp mevzilerinden açılacak ateş tehdidi altında Saraybosna'ya yaklaşmak zorunda kaldık. O tehlikeyi de atlattıktan sonra, Saraybosna'ya girmek için, havaalanının altında, kanalizasyonun karıştığı 890 metrelik tünelden geçmek gerekiyordu. Bütün bu badireleri atlatıp Saraybosna'yla kavuştuğumuz anda, kapana sıkışmış, Sırp snayper mermilerinin hedefi haline gelmiştik. Ama yine de kuşatma altındaki Saraybosna'ya kavuşmanın mutluluğu bir başkaydı. Daha sonraki seferlerde Saraybosna'ya ulaşma hep maceralı oldu, kavuşmak hep benzer mutluluğu yaşattı. Saraybosna'dan ayrıldıktan sonra, Türkiye'ye dönüş yolunda, Dalmaçya kıyısındaki Hırvatistan'ın güzel şehri Split'te geçirdiğim her lahza ise, Saraybosna'yı kuşatma altındaki yalnızlığıyla öyle bırakmış olmanın suçluluk duygusunu içime yerleştirmiş, Split'in güzelliğini yaşamama izin vermemiştir.

O gün de Beyrut'a girememiş olsam, yaşayacağım suçluluk duygusundan hayatım boyunca kurtulamazdım.

Kuşatma altındaki Beyrut'ta yaşadığım bu kendine özgü, garip, izahı zor mutluluğum 30 Ağustos 1982 günü, Yasir Arafat'ın Beyrut Limanı'ndan şehri terk etmesine dek sürdü. Büyük güçlerin devreye girmesiyle, İsrail kuşatmasını kaldıracaktı ama bunun karşılığında FKÖ, Beyrut'u terk edecekti. FKÖ silahlı birlikleri ve sivil kadroları deniz yönünden Yemen'e, Tunus'a ve Cezayir'e; kara yönünden ise Suriye'ye doğru

yola çıkararak Beyrut'tan ayrıldılar. FKÖ'nün Beyrut'ta hiçbir kurumu ve kuruluşu kalmadı. Yasir Arafat'ın 30 Ağustos 1982'de bir Yunan teknesiyle Tunus'a gitmek üzere denize açılmasıyla, FKÖ'nün Beyrut dönemi sona ermişti.

Beyrut'a gitmeye devam ettim. FKÖ'sü olmayan bir Beyrut, insana, tanımı imkânsız bir yalnızlık duygusu veriyordu. Hiçbir şey eskisi gibi değildi ve çok yavandı. Ama Filistinliler sahnedeki çekilmiş olsa da, Lübnan'da iç savaş devam ediyordu ve her şey giderek dejenere oluyor, alt, daha alt çatışmalarla kanlı olaylar sürüp gidiyordu. Bir yandan da, Güney Lübnan'da İsrail'e karşı çok etkili bir silahlı direniş hareketine geçmişti. İran Devrimi'nin etkisi, Filistinlilerin boşalttığı alana yayılıyordu.

Yani, Lübnan yine Lübnan; Beyrut yine Beyrut'tu.

Kopamadığına göre, Beyrut ile ilişkim bir aşk ilişkisi olmaydı. Nitekim bu duygumu bir gece, Michel Naufal'ın tek başıma yaşadığım evinde, çeşitli milis örgütlerinin çatışmalarına sahne olan yan sokaklardan gelen silah sesleri arasında, bir mum yakarak çalاکalem elyazısıyla kâğıda döktüm. Michel bile Beyrut'a dayanamamış, ailesini alarak bir süreliğine Fransa'ya gitmişti.

Ben ne arıyordum o sırada? Ne yapıyordum Beyrut'ta?

Bu soruları kendime sorduğum anda yazmaya başladım.

“O yaz da böyle çok sıcak, böyle rutubetliydi. İnsanın gömleği vücuduna yapıştırdı. Alnı, kulak dipleri yapışkan bir ıslaklıktan kurtulamazdı. Gün ve gece, yine gerilim doluydu. O 1982 yazında Beyrut kapılarında bekleyen İsrail ölüm makinasının kimi ne zaman yutacağını bilememenin ama o makinanın aralıksız çalıştığı gerilimini duyardık. Sokaklar geceleri yine ıssız, çöpler yine böylesine yığılı durur, şehir ekşi ekşi kokardı. Gecelemin sessizliğini topçu ve uçak bombardımanının yarattığı deprem bozardı.

Bir kocaman aileydik o zaman Beyrut'ta. Ortak kaderin ördüğü akrabalıkla. Hepimizi bu ayakta tutardı.

O 1983 Sonbaharı öylesine ve böylesine rutubetli değildi ama gerilimliydi. FKÖ gitmişti. İsrail kapıda, Amerikan deniz

piyadeleri içerideydi. Sokaklar 1982 Yazı'ndan da ıssız, geceler bombardımanların yarattığı ortak duyarlılığı aratacak kadar soğuk ve sevimsiz bir sessizlikteydi. Dönem, muhbirlerin, şarlatanların dönemiydi. İnsan ilişkileri zehirlenmişti. 1982'nin o kocaman ailesi çözülmüştü. Dostluklar küçülmüştü. İktidarda gerilim hüküm sürüyordu.

O 1984 Yaz sonu da böylesine rutubetli, yapış yapış mıydı? Hatırlamıyorum. Hatırladığım, İsrail şehrin kapılarından uzaklaşmış, Amerikalılar gitmiş, Lübnanlılar da gerilimle baş başa kalmışlardı. Dostluklar daha da küçülmüştü.

Bu 1985 Yaz sonundaki rutubet, o 1982 Yazı'ndaki kadar yaman. Dostluklar, birkaç kişinin kırk yılda bir birbirlerini görüp, konuşmaktan kaçınır, yorgun, usanmış söyleşilerine indirgenmiş.

Gerilim daim. Ve zirvede.

Lübnanlılar ve Filistinliler, 1900'lerin ortalarında ya da son çeyreğinde doğanlar, tarihin kendilerine danışmadan, daha önceleri başkaları için çizeceği kader çizgisinin kahırlı yollarında yürüyorlar. Bundan kaçış yok.

Peki, ben neden buradayım? Neden yıllardır burayla, insan ruhunu boğazlayan o tanımı imkânsız gerilimle randevuluyum?

Belki de çok kişinin bilmedikleri, hissetmedikleri, belki de hissedemeyecekleri burada öğrenildiği için.

Burada yaşam ve ölüm parantezi öyle dardır ki, sırtın birine yaslanırken, diğeri ayakucundadır. Her an.

Ve o zaman, insanları birbirlerine kemirten o günlük hay-huyun kişilik mücadeleleri, böğre yenen dirsekler, kişinin içindeki o ince tele vurulan fiskeler bile bağışlanır.

Beyrut'ta sıkılan her acımasız kurşun, pervasız her top mermisi, kişi, arkasına dönüp baktığında, hayatına ve hayatına girenlere bağışlayıcı bir hoşgörü salvosu gibidir.

Ölüm öylesine sevecen bir çekicilikle her lahza herkesin öyle yanı başındadır ki, sık sık hayata dönüp bakmak ve 'Ey insanlar, her şeye rağmen... her şeye rağmen sizi sevdim ve seviyorum,' dememek mümkün değildir. Çünkü insanlar hayattır.

Tarihte böyle bir şehir oldu mu, bilmem. Bu şehir çağdaş bir Masada. Masada buradan daha kolaydı herhalde. Ne de olsa toplu intihar iradesini gösterdi. Beyrut intihar ederken yaşıyor, yaşarken intihar ediyor.

Yavaş yavaş toplu intihar hiç görülmüş şey mi?

Bu şehir dünyanın en yalnız şehri. Yapayalnız. Yapayalnız.

Dünyanın bütün şehirleri ona mahallenin delisine bakar gibi, yarı alay, yarı tiksintiyle bakıyor. Mahallenin kötülüklerini, şeytanını taşıyarak, geri kalanlara esenliği, sağlığı bırakanı, geri kalanların kendilerini tatlı tatlı aldatmalarının çileli kahramanlığını üstlenen mahallenin delisi gibi Beyrut da yeryüzünün tüm belalarına, lanetine bağrını açmış, geri kalanlara günlük olağan yaşamın doğallığını, rahatını sunmuştur.

Dünya burayı gözden çıkarmış, Beyrut adındaki haydut şehir terk edilmiştir. Yapayalnız bırakılmıştır. Buradaki insanlar bir aradayken bile yapayalnızdırlar. Şehir yalnız, insanlar yalnız, iç içedirler.

Dünyanın başka hiçbir şehrinde insanlar ve şehir bu kadar yoğun beraberliği yaşamaz.

Hiçbir yere benzemediği için bu şehir dünyadan kopmuş gibi. Yalnızlık daha derin hiçbir yerde duyulamaz.

Bu şehir dünyada yaprak kımıldasa etkilenecek kadar duyarlı. Burada bulunmak, yeryüzünde olan biten her şeyi geniş bir ekrandan seyretmek lüksüne sahip olmak.

Bu şehirde yaşamak azap. Ve bu şehirden kopmak, boşluğa düşmek.

Beyrut bir aşktır.”

Yazıyı “Beyrut bir aşktır” cümlesiyle noktalandığım anda başlığını da bulmuş oldum. O yazıyı ertesi gün bir yolunu bulup, teleksle *Cumhuriyet* gazetesine gönderdim.

Birkaç gün sonra Beyrut’tan Amman’a geçtim. Abu Cihad’ı gördüm. Ardından, Tunus’a Yasir Arafat’ı görmeye gitmek için Kahire’ye vardım. Kahire’de, savaş yıllarında İngilizlerin merkezi olarak kullanılan tarihî Shephard’s Oteli’nde Nil’e bakan rahat odamda günlerdir hasret kaldığım uykudan Hasan Ce-

mal'in telefonuyla uyandım. *Cumhuriyet* gazetesi Genel Yayın Yönetmeni, "Beyrut Bir Aşktır" yazımla ilgili gazetenin en güçlü adamı İlhan Selçuk'un yazısıyla ilgili sözlerini aktarmak ve beni kutlamak için aramıştı. Hasan, bir yazı ustası olarak tanınan İlhan Selçuk'un kendisine "Hayatımda ilk kez bir yazıyı kıskandım. O da 'Beyrut Bir Aşktır' yazısı," dediğini söyledi.

Telefon kapandıktan sonra, başımı yastığa gömdüm, aklımdan Beyrut'u geçirdim. 1982 Haziranı'nda, İsrail tarafından kısıtılmadan birkaç dakika önce, o gün Beyrut'a girmeyi başardığımız andaki mutluluğu tekrar hatırladım. Kuşatma altındaki Beyrut'ta yaşamak demek, kahır günlerini Yasir Arafat ve Abu Cihad'la birlikte yaşamak demektir. İki Filistinli lider ile daha sık ve üstelik zor günlerde birlikte olma imkânını elde etmek demektir.

O şartlardaki beraberlik, eşi olmayan, asla unutulmayacak bir kader birliği olacaktı. İsrail kuşatması altında kalacağımızı bile bile, Beyrut'a girdiğimiz anda duyduğum mutluluk, şüphesiz, bütün bunları biliyor olmakla da ilgiliydi.

Yarı yarıya boşalmış, susuz, elektriksiz, perişan edilmiş Beyrut'ta geceleri in-cin top oynarken, Michel ile birlikte aklımıza estikçe Abu Cihad'ı görmeye gider, durum hakkında konuşurduk. Evinin kapısı bizlere hep açık kaldı. Üstelik, İsrail kuşatması altındaki Beyrut savunmasının baş sorumlusu iken.

Abu Cihad, Arafat'ın en yakın yoldaşydı. Fetih'i birlikte kurmuşlardı. Hatta, Fetih'in kuruluşunda Abu Cihad'ın Arafat'tan bir omuz boyu önde olduğu bile söylenirdi. Fetih'in silahlı kuvvetleri al-Assifa'nın (Kasırga) kurucusu oydu. 1987'de işgal altındaki Filistin topraklarında patlak veren Birinci İntifada'nın da beyni kabul edilirdi. Diplomat yanı da vardı; Filistin davasına ilk dış destekleri o sağlamıştı. 1960'ların başında Cezayir'den elde edilen ilk dış desteği, Beijing'de Çin Başbakanı Zhou Enlai ile görüşülerek Çin'den de destek alınması izlemişti. Her ikisi de Abu Cihad'ın başarısıydı.

Abu Cihad ile sıkı ilişkimiz, kendisine son derece sadık Filistinli kadrolar nezdinde itibarımı sağlamakla kalmıyor, aynı zamanda da herkesin herhangi bir devletin ya da istihbarat örgü-

tünün suikast hedefi olabildiği Beyrut'un o güvenliksiz ve tekin olmayan ortamında bana paha biçilmez bir güvenlik güvencesi veriyordu. Abu Cihad'ın açıklanmamış ama bilinen özel koruyucu şemsiyesi altındaydım 1982'ye kadar geçen Beyrut günlerimde.

FKÖ'nün Beyrut'u terk etmesinin ardından bir süreliğine yerleştiği Amman'da da gidip göürdüm onu. İran-İrak Savaşı'nı durdurmak için arabuculuk girişimlerine ilişkin düşüncelerini bana açacak ve tartışacak kadar yakındık. Bir seferinde, "Hadi gidiyoruz, Zarka'ya gidip geleceğiz. Sen de gel. Yolda konuşmaya devam ederiz," dedi. Zarka, Ürdün'ün Irak sınırına yakın bir şehriydi. "Ne var Zarka'da?" diye sordum. "Bir eve taziyeye gitmek zorundayım," cevabını verdi. Peki, ben kim oluyordum ki? Taziyeye gidilecek ev ve aile hakkında hiçbir fikrim yoktu... Abu Cihad, kısa kesti, "Sen de ailedensin. Bizim aileden."

1986 yılında *Cumhuriyet* gazetesinde çalışırken, Ankara'daki İsrail Büyükelçiliği'nden ilk kez İsrail'e gitme daveti aldığımında, Abu Cihad'a danıştım. Davetin dayanılmaz bir çekiciliği vardı. Yitzhak Rabin, Şimon Peres, Ezer Weizman, Ehud Olmert gibi bir dizi İsraili şahsiyetle görüşmelerim ayarlanıyordu. Daha da çekici olanı, Filistin topraklarının tümünü görmüş olacaktım. Ancak, bu gezinin, İsrail ile ilişkileri kesik Arap ülkelerine gidişime engel olmasından, Ankara'daki Arap büyükelçilikleri üzerinden Arap ülkelerinin kara listesine girmekten de kaygı duyuyordum.

Abu Cihad, "Tabii ki, gideceksin. Gitmelisin. Orası bizim ülkemiz. Sen de bir İsrail saldırısında hayatını kaybetseydin, Filistin şehidi olarak Filistin bayrağı ile gömülecektin, unutma," dedi. "Biz, malum sebeplerden ötürü gidemiyoruz. Sen bizdensin ama aynı zamanda da bir Türk'sün. Türkiye'nin İsrail ile ilişkileri var. Bu, senin ülkemize gitmen için bir imkân, bir avantaj. Mutlaka gitmelisin. Döndükten sonra izlenimlerini çok merak ediyorum. Bana anlatmalısın," dedi.

İntifada'dan tam bir yıl önceydi. Gözlemlerimi kendisine anlattığımda yüzü ışıdı. "Bizim algılarımızla çok büyük ölçüde uyuşuyor," dedi.

Abu Cihad, Amman'dan Tunus'a geçti ve İsrail'in akılları durduracak bir denizaşırı operasyonu sonucunda, Tunus'taki evinde 16 Nisan 1988 gecesi, eşinin ve o sırada evde bulunan iki çocuğunun gözleri önünde öldürüldü. Operasyonu, Akdeniz'de bir Boeing 707'de bulunan Ehud Barak'ın yönettiği rivayet edildi. Daha sonra İsrail'de Başbakan, Dışişleri Bakanı ve Savunma Bakanı olarak görev yapan Ehud Barak, bu iddiaları hiçbir zaman reddetmedi. İsrail komandoları evini bastığı sırada, silahıyla karşı koymaya çalışan elli üç yaşındaki Abu Cihad'ın vücudundan yetmiş mermi çıkartıldı.

Şam'da, Yarmuk Filistin Mülteci Kampı'nda bir insan seli halinde cenaze törenine gittim. Muazzam kalabalıktan, defnedildiği mezara yaklaşamadım bile. Ortadoğu'nun her yönünden gelen devrimcileri ve muhalifleri Beyrut'ta kendi çevresinde bir araya getirmiş, buluşturmuş adamlarla, Şam'da uzaktan ve sessizce vedalaşmış oldum.

Adil Abdülmehdi, Beyrut'ta Abu Cihad'ın çevresindeydi. Adil, Saddam'ın zulmü ve baskısından kaçmıştı. Benim gibi o da, Abu Cihad'ın koruyucu şemsiyesi altındaydı. O da, önceki yıllardan tanıdığım diğer arkadaşlarım gibi, Merkez Takhdid yani FKÖ Planlama Dairesi çevresinin geniş çapı içinde yer alıyordu.

Adil Abdülmehdi'yi ilk "Irak dersleri"mi aldığım bir tür "hocam" saymam yanlış olmaz.

Dünyanın, 2003'teki Irak Savaşı'nda Saddam Hüseyin rejiminin yıkılmasından sonra kurulan Irak yönetiminde Şii Cumhurbaşkanı Yardımcısı Adil Abdülmehdi diye tanıdığı insanı ben Beyrut'ta Abu Emel adıyla tanıdım.

Abu Emel'in evi, 1978-1982 yılları arasında Beyrut'a gittiğim ve uzun süreler kaldığım vakitlerde benim yedek evimdi. Michel Naufal'da ya da istisnai olarak FKÖ'nün davetlisi olarak bir otelde kalmıyorsam, Abu Emel'in evinde kalırdım.

Abu Emel ile dostluğumun hızla gelişmesinde birbirine son derece benzer, hatta paralel diyebileceğim düşünsel ve ideolojik süreçlerden geçmiş olduğumuzu keşfetmemizin büyük payı vardı herhalde. Abu Emel 1942 doğumluydu, benden altı yaş

daha büyük. Aynı kuşak sayılabiliriz. Irak'ın tanınmış, nüfuzlu ve zengin bir Şii ailesinin çocuğuydu. Babası 1958'de kanlı bir devrimle yıkılan Irak kraliyet yönetiminde bakanlık yapmıştı. Ortaöğretimini dönemin Irak elitinin çocuklarını gönderdiği, İngilizce eğitim veren bir Amerikan misyoner okulu olan Bağdat Koleji'nde geçirmişti. Ahmet Çelebi ve İyad Allavi gibi isimler, Abu Emel'in Bağdat Koleji'nde okul arkadaşlarıydı. Babası Irak kraliyet hükümetlerinde bakanlık yapmış olmakla birlikte, Abu Emel çok genç yaşında Filistin'in yitirilmesi üzerine Arap dünyasında esmeye başlayan ulusalcı-devrimci rüzgârların etkisi altında kalınış ve Baasçılığa meyletmişti. Anti-emperyalist ve ulusalcı nitelikteki öğrenci hareketlerinin liderlerinden biri olmuştu. Başlı belaya girmiş, ağır hapis cezalarına çarptırılmış, Irak hapishaneleri ve işkenceyle tanışmıştı. 1963'te on beş yıl hapis cezasına çarptırıldığı gün, Nasırcılar ve Baasçıların ittifakıyla Abdülkerim Kasım rejimi devrilmiş, hapishane kapıları da açılmıştı. Abu Emel özgürlüğüne kavuşmuştu.

Daha sonraki yıllarda ise Baasçılıktan uzaklaşarak Irak Komünist Partisi'ne üye olmuştu. Irak Komünist hareketi, 1940'lardan başlayarak 1970'lere kadar Irak entelektüel ortamını kontrol edecek güçte olmuştu. Saflarında Irak'ın en parlak entelektüellerini, şairlerini, yazarlarını ve sanatçıları barındırmıştı. Abu Emel'i de cezbetmişti.

Dünya komünist hareketinde 1960'lı yılların ortalarında yaşanan Sovyetler Birliği-Çin ayrılığı Irak'a da yansımış, Irak Komünist Partisi, Irak Komünist Partisi-Merkez Komitesi (Lecnet ül-Merkeziyye) ile Irak Komünist Partisi Merkezî Önderlik (Kıyade Merkeziyye) isimlerini taşıyan iki ayrı örgüte bölünmüştü. İkincisi, Maocu görüşleri ve Che Guevara'nın gerilla modelini benimseyen, iktidarın ancak silahlı mücadele yoluyla ele geçirilebileceğini savunan radikal bir çizgiyi temsil ediyordu. Bölünmede, Abu Emel, bu ikinci grubun, yani Irak Komünist Partisi-Merkezî Önderlik'in saflarında yerini almıştı.

Irak Komünist Partisi-Merkezî Önderlik, güneydoğuda Dicle ve Fırat nehirlerinin bulunduğu Şattülarap'ta "bataklıklar" (al-

Ahwar) olarak bilinen sazlık-sulu alanda giriştiği gerilla mücadelesiyle Irak tarihine ismini yazdırdı. İran sınırlarına yakın, Irak'ta "Ma'dan" adı verilen ve sayıları iki yüz elli bin olarak tahmin edilen, tümüne yakını Şii olan "Bataklık Arapları"nın yaşadığı bölgedeki gerilla girişimi, epik bir direnişin ardından, tüm gerillaların öldürülmesiyle bastırıldı.

Tecrübet-ül Ahwar, yani Ahwar deneyimi, Abu Emel ile konuşmalarımızın en heyecan verici konu başlıklarından biri oldu hep. Al-Ahwar deneyimi ve bunun ardından partinin lideri, Irak komünist hareketinin büyük ismi Aziz el-Haj'ın yakalanması ve gördüğü işkencelerin ardından Irak televizyonuna çıkıp günah çıkartmasını, Saddam'a bağlılığını bildirmesini ve rejimin bürokratlarından biri haline gelmesini nefes kesici bir polisiye roman okurmuşçasına Abu Emel'den dinler, sürekli not tutardım.

Abu Emel ile niçin not tutarak, "Irak seansları" yaptığımı bilmiyorum. Beyrut'ta gazeteci kimliğimle bulunuyordum ve hiç kimse benden Beyrut çıkışlı olarak Irak'la ilgili haber beklemiyordu. Kaderimin, bir gün gelip, Irak'la kesişeceğini bilen ve gözle görülmeyen bir güç, elimde kâğıt-kalem, beni Abu Emel'in karşısına dikmiş olmalı.

Abu Emel, yöneticilerinden biri olduğu partisinin gerilla mücadelesinin ezilmesi ve liderinin saf değiştirmesinin üzerine 1969'da Fransa'ya kaçar. Poitiers Üniversitesi'nde ekonomi eğitimi görür. 2003 yılına kadar sürecek olan otuz dört yıllık sürgün dönemi başlamıştır. Bağdat'a dönene kadar arada, Celal Talabani ile yakınlaşacağı Şam yılları vardır. Şam'dan Beyrut'a geçer. Tanıştığımız dönem, onun o Beyrut yıllarıdır.

Abu Emel'in kişisel tarihi ve onunla birlikte Irak devrimci hareketinin serüveni ile kendimizinki arasında önemli paralellikler bulurdum. Bizim sol-devrimci kuşağın ileri gelenleri de, 1960'lı yıllarda Marksizmle tanıştıkları sırada ilk gençlik dönemlerini koyu bir Mustafa Kemalci olarak yaşayan orta-üst sınıf çocuklarıydı. İçlerinde benim de bulunduğum bazıları, İngilizce ya da Fransızca eğitim veren ortaöğretim kurumları çıkışlıydılar. Benim yatılı olarak yedi yıl okuduğum, Talas Ame-

rikan Ortaokulu ve Tarsus Amerikan Lisesi de, misyoner okullarıydı.

Birçoğumuz, babalarımızdan farklı, hatta ters siyasi akımlara meyletmiş, 1960'lı yılların ortalarında daha Kemalizmle helalleşmeden sosyalizme doğru yelken açmıştık. Henüz yirmili yaşlarımızın başlarındaiken, sosyalizmin parlamenter yoldan mümkün olup olamayacağı tartışmalarının içinde kendimizi bulmuş, benim de dahil olduğum çok sayıda üniversite öğrenci aktivisti Türkiye İşçi Partisi'nden uzaklaşmış, gözümüzü kamaştırıran Che Guevara'ya sempati duymaya başlamıştık. Mao'nun uzun süreli halk savaşı teorilerini özümsemeye yönelmiş, Vietnam savaşından ve burnumuzun dibindeki Filistin mücadelesinden etkilenmiştik. Bizim kuşak da, tıpkı al-Ahwar'da can verenler gibi en gözüpeklerini, Sinan Cemgilleri, Deniz Gezmişleri feda etmişti. Bizim hareketimiz de, Irak'taki sol harekete benzer biçimde ezilmişti.

Abu Emel ile Filistin hareketi içinde, Abu Cihad çevresinde bir araya gelmemiz bir rastlantı olamazdı. Bu, mukadder bir buluşmaydı. Aynı coğrafi bölgede dünyaya gözümüzü açmıştık. Aynı kuşağa mensuptuk. Dolayısıyla, 1970'lerde bir gün Beyrut'ta bir araya gelecektik...

FKÖ şemsiyesi altında Beyrut'ta yaşayan farklı ülkelerden Arap rejim muhalifleri ile Üçüncü Dünyalı devrimciler, o 1982 Yaz sonu, FKÖ ile birlikte Lübnan'ı terk ettiler. Abu Emel de, gemilerle Beyrut Limanı'ndan Akdeniz'e açılıp gidenler arasındaydı.

Kopup gidenlerin izini bulmak zaman aldı. Abu Emel'in yine Fransa'ya döndüğünü ve St. Etienne yakınlarında yaşadığını öğrenmiştim. 1984 Haziran ayında Fransa'da yapılan Avrupa Futbol Şampiyonası'nı izlerken yolum St. Etienne'e düştü. İki yıllık bir aradan sonra Abu Emel ile buluştuk. Fransa'daki buluşmamızdan sonra neredeyse yirmi yıl birbirimizi görmedik.

Benim aracılığım ile Beyrut'ta onun evinde kalmış olan bir başka Türk, Ragıp Duran, bir gün bana onu sordu. Ragıp, Irak Savaşı'nın ve Irak'ta kurulan yeni düzenin katı bir karşıtıydı. "Beyrut'ta senin bir arkadaşının evinde kalmıştım. Abu Emel.

Iraklıydı. Son derece tatlı bir adamdı. Ne oldu ona? Hiç haber alabildin mi?” sorusunu yöneltti. “Haberim var,” dedim, “Şu an Irak’ın Cumhurbaşkanı Yardımcısı.”

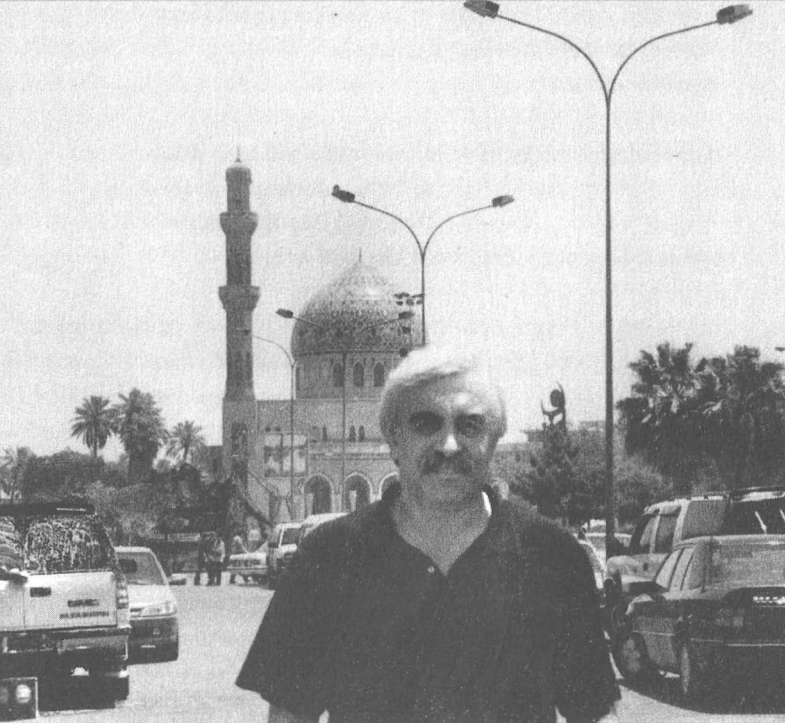
Ragıp, Adil Abdülmehdi adını elbette biliyordu ama Adil Abdülmehdi’nin Abu Emel olduğunu bilmiyordu.

Adil Abdülmehdi, Irak’ın üst yöneticilerinden biri olarak, 2010’da Irak Başbakanlığı için güçlü desteğini aldığı Türkiye’ye defalarca gitti geldi. Başta Tayyip Erdoğan, Bağdat’a ayak basan tüm Türk yetkililer her gidişlerinde onunla mutlaka görüştüler.

Ben Abu Emel’i, Fransa’dan sonra ilk kez Bağdat’ta, yeni konumunda gördüm. Sanki araya yirmi yıla yakın süre girmemişti. Kaldığımız yerden devam ettik.

X

DICLE ÜZERİNDE 1001 ÖYKÜ

Aşıka Bağdat sorulmaz
Ufukları aşar gider,
Ümit yolcusu yorulmaz
Baht izinde koşar gider.

– Mahur Beste: Münir Nurettin Selçuk;
Cüfte: Vecdi Bingöl

Allah tüm dünyada senin kadar güzel bir şehri hiç yarat-
mış mıdır acaba?
Bağdat, Bağdat, Bağdat!

–.Irak'ın en ünlü sesi Kazım el-Sahir'in sevilen şarkısı

Abu Emel (Adil Abdülmehdi), “Eğer döneceksen hemen şimdi gitmen gerekiyor. Ya da kal. Burada yat. Ama gideceksen, şimdi kalkmalısın,” dedi.

Saat topu topu gecenin on buçuğu. Bağdat'ın en güvenli bölgesi sayılan, giriş-çıkışı kontrol altında, Amerikalıların ve Iraklı yetkililerin yerleştiği “Yeşil Bölge” deyim ve üstelik Irak Cumhurbaşkanı'nın konuğuyum. Eğer, Irak Cumhurbaşkanı Yardımcısı'nın evinde o gece kalmayıp döneceksem, döneceğim yer, geldiğim yer, yani Cumhurbaşkanı'nın konutu. Beni Adil Abdülmehdi'ye getiren ve geldiğim yere götürecek olan, biri tepeden tırnağa silahlı korumalarla dolu, Cumhurbaşkanlığı'na ait iki araba kapının önünde bekliyor.

2006 yılının başında Bağdat, Cumhurbaşkanı konutu ile yardımcısının konutu arasında bile, gecenin belli bir saatinden sonra, hareket imkânının ortadan kalktığı güvensiz, tehlikeli bir şehirdi. Zaten, Adil Abdülmehdi ile bir araya geldiğimiz o gecenin üzerinden bir ay geçmeden, Irak'ta Şiiler ve Sünniler arasında kan gövdeyi götürmüştü. 23 Şubat'ta Bağdat'ın 125 kilometre kuzeyindeki Samarra'da Şiilerin 10. ve 11. İmamlarının defnedildiği, kutsal İmameyn Camii'nin altın kubbesini havaya uçuran müthiş bir patlama olmuştu. Irak'ta Şiilerle Sünniler arasındaki bu kan banyosundan nasibini, en ziyadesiyle, Bağdat almıştı. 2006'dan 2009'a kadar üç yıl boyunca Bağdat'ta Şii mahallelerinde Sünniler, Sünni mahallelerinde de Şiiler barınmaz hale gelmişti. Bağdat, her zamankinden daha bölünmüş, daha kanlı bir şehir haline dönüşmüştü.

Bağdat-Musul yolu Samarra'nın yanından geçer. 2004 yılının ilk günlerinde, Dicle'nin üzerindeki köprüden geçerek Musul'a doğru kıvrılırken gözümü kamaştırmıştı Samarra'daki caminin altın kubbesi. Onun havaya uçtuğunu duyduğumda inanamamıştım. Orası İmam Ali el-Hadi ile İmam Hasan el-Askeri'nin ve 12. Kayıp İmam Mehdi'nin annesi Nergis Hatun'un türbelerini barındırmakla kalmıyordu; Mehdi'nin de en son orada görüldüğüne inanılıyordu. Böylesine kutsal bir mekânın harabe haline gelmesinin Bağdat'ı da kısa süre içinde harabeye çevirebileceğini aklımdan geçirmiştim.

Irak'ta Şii-Sünni çatışmasında bir "kırılma noktası" sayılan Samarra saldırısından birkaç hafta önce Celal Talabani'nin yanından Adil Abdülmehdi'ye gittiğim, gecenin çok da geç olmayan bir saatinde Dicle'nin doğu yakasına geri dönmeye mecbur kaldığım o Bağdat gecesinin izlenimleri zihnimde tazeydi.

Talabani, yardımcısı Adil Abdülmehdi'yi arayıp, benim Bağdat'ta olduğumu söyleyip telefonu bana verdiğinde, Adil o gece beni evine yemeğe davet etmekte o kadar ısrar etmişti ki, akşam yemeği için Talabani'ye gelen ABD Büyükelçisi Zalmay Khalilzad ile uzun sohbet imkânından vazgeçip, kadim dostuma yollanmıştım.

ABD'nin Afgan kökenli namılı büyükelçisi Zalmay Khalil-

zad, Talabani'nin bana tahsis ettiği mini konvoyla ikametgâhtan ayrılmamdan önce, Adil Abdülmehdi'ye selamlarını iletmemi söylemişti.

İki 4x4 cipten oluşan mini konvoyumuz, Talabani'nin Dicle'nin doğu yakasındaki (Rusafa) Cadıriyye'den yola çıkıp, batı yakasına (Karkh), "Yeşil Bölge"ye geçmek üzere, kum torbali barikatlar ve zırlı kamyonlarla görülmez haldeki Bağdat'ın ünlü köprülerinden Cısr el-Muallak'a vardığında, önü kesildi. Bağdat'ta Dicle'nin üzerinde on üç köprü vardır; her birinin de ayrı hikâyeleri. Adı üzerinde Muallak, yani asma köprü'nün de öyle. Muallak Köprüsü nispeten yenidir. 1959'da yapılmıştır. Amerikan işgali sırasında, Rusafa ile Karkh arasında halkın geçişine kapatılmıştı. Yeni Irak yöneticilerinin bir bölümünün konutları ile yeni yönetimin ve Amerikan işgalinin merkezi "Yeşil Bölge" arasındaki en kestirme geçiş bağlantısıydı. Buna rağmen, Robocop kıyafetli, miğferlerine Amerikan bayrağı işlenmiş askerler Cumhurbaşkanlığı konvoyu falan dinlemiyorlar, kimlik soruyor, bizleri soru yağmuruna tutuyorlardı. Refakatçime, "Bunların temel görevi, ABD Büyükelçisi'ni korumak. Onun yanından geldiğimizi ve Cumhurbaşkanı Yardımcısı'na selamlarını götürdüğümüzü söyleyelim," dedim. "Para etmez. Bunlarla anlaşmak çok zor. İngilizce de anlamıyorlar," karşılığını verdi.

– Nasıl İngilizce de anlamıyorlar?

– Çünkü bunlar Perulu. Amerikalılar bu tür güvenlik işlerini doğru dürüst İngilizce konuşamayan kiralık güvenlikçilere bırakıyorlar. Bu Perulular gibi...

Şaşırmadım. Zira, daha önce bir seferinde Kasr el-Mu'temarat'taki (Kongreler Sarayı) bir toplantıyı izlemeye giderken, yine ABD askeri üniformaları içinde güvenlikten sorumlu Nepalli Gurkhalar tarafından durdurulmuş, içeri girmek için deveye hendek atlatmıştım.

Amerikalıların iletişim imkânı olmayan Nepalli, Perulu güvenlik görevlileri, Bağdat'taki Amerikan işgalinin tuhaf görüntülerinden biriydi.

İşgalin asıl çirkin görüntüsü ise, güvenlik amacıyla inşa edi-

len birkaç katlı bina yüksekliğindeki beton bloklardı. Saddam'ın devasa Başkanlık Sarayı ve görkemli geçiş törenlerinin yapıldığı geniş alanları barındıran “Yeşil Bölge” betonlarla örülmüş bir labirent haline dönüşmüştü ve insan orada yön duygusunu yitiriyordu.

Adil Abdülmehdi'nin evine nereden geçip, nasıl ulaştığımızı anlayamamıştım. Oturur oturmaz, “Neresi burası? Neredeyiz?” diye sormaktan kendimi alamadım.

Şehrin çok merkezî bir noktasında olduğumuzu anlatmaya koyuldu. Koltuğunun arkasındaki duvara çevirdi parmağını, “Cumhuriyet Köprüsü hemen şurada. Bab Şarji'nin tam karşısındayız. Dicle yanı başımızda. Binanın arka tarafı...”

Bağdat'ın Amerikan işgali döneminde nasıl bir görüntü verdiğini, şiirsel bir dille en iyi resmeden, o dönemde *Washington Post*'un muhabiri olarak Bağdat'ta yaşayan Anthony Shadid oldu. Lübnan asıllı Amerikalı Anthony Shadid, Bağdat yazılarıyla 2004 ve 2010 yıllarında ABD'nin en büyük gazeteci ödülü sayılan Pulitzer'i iki kez kazanmıştı. Benim gözümde 2000'li yılların en büyük Ortadoğu güncelcisiydi. 2011'de Tunus ve Mısır'da başlayan Arap Devrimi'nin en mükemmel anlatıcısı olarak tarihe iz bırakacak yetenekte ve kavrayıştaydı. 16 Şubat 2012'de gizlice girdiği Suriye'den Türkiye'ye dönerken, sınırın dibinde geçirdiği bir astım krizi sonucunda kırk dört yaşında can verdi. Ortadoğu'nun bitmez tükenmez çalkantıları, çok sevgili bir başka dostumu daha sevenlerinden zamansız biçimde ayırdı. Anthony'nin arkasında bıraktığı unutulmaz Bağdat yazılarından birinin adı “In the City of Cement” (Betonun Şehrinde) başlığını taşıyordu.

İçini acıtan Bağdat'ın betonlaşan hali, yazılarında sürekli kullandığı bir metafora dönüşmüştü. 2009 Ocak başında yazdığı bir yazıda “Bir Surlar Şehri” alt başlığı altında, benim 2006'da tanık olmaya başladığım “yeni Bağdat”ı tarihî perspektif içinde resmetmişti:

“Bağdat'ın 1250 yıllık tarihinde, sakinleri ona birçok isim ih-san ettiler. Kurucusu Abu Cafer Mansur için... o, surlarıyla bir

kalıba dökülmüşçesine mükemmel bir daire çizen bir başkent, Barış Şehri (Medinet üs-Selam, cç) idi.

Saddam Hüseyin'in Bağdat'ı, yüceliğin şekilsiz bir anlamı halinde her yere garip biçimde yayılmış halde, onun megalomanisinin bir vasiyetnamesi idi. Devrilmesinden sonra, şehir, halkının savunmasızlığı gibi, tuğla ve çamurun modern bir kreasyonunu ortaya çıkartacak şekilde çırılçıplak soyuldu. Karartmalar arasında bir fanuslar şehri, korkunun gölgesi altında bir hayaletler şehri, mahcur, terk edilmiş bir şehir oldu. Hemen ardından, bir perde gibi üzerine inen işgalin mimarisi geldi – soluk, bulutlu gökyüzünün kasvetli grisi ile renklen, süssüz beton kaplı bariyerler.

Bagdat bugün bu surların şehri.”

10 Temmuz 2008'de Bağdat'a yaptığı ilk ziyarette Tayyip Erdoğan'ın gördüğü Bağdat, bu Bağdat idi. O gece, Ankara'ya dönüş yolunda uçakta belirgin bir can sıkıntısıyla, “Bağdat'a gittik, Bağdat'ı göremeden dönüyoruz,” demişti. Havaalanından, beton labirentler arasından “Yeşil Bölge”ye girmiş, oradan yine beton labirentler arasından, Muallak Köprüsü'nün üzerinden geçerek Celal Talabani'nin yemeğine katılmış ve gece yarısına doğru havaalanının yolunu tutmuştu.

Tayyip Erdoğan, ancak 29 Mart 2011'te Bağdat'a üçüncü gelişinde, Kazımiyye'de İmam Musa Kazım'ın ve Dicle'nin hemen karşı yakasında Azamiyye'de İmam el-Azam Abu Hanife'nin türbelerini ziyaret fırsatı bulduğunda, Bağdat'ı görmüş sayılabilirdi. İlk ziyaretindeki “Bağdat'a gittik, Bağdat'ı göremeden dönüyoruz,” sözlerinde Amerikan işgaline ilişkin tepkisinin tınısı hissediliyordu.

Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, bu tepkiyi o sıralarda İstanbul'da düzenlediği kapalı bir basın brifinginde apaçık bir öfkeyle dile getirdi. Bağdat'ın beton labirent halini, zihnindeki İslam medeniyetinin gözbebeği şehrine yönelmiş insafsız bir “Batılı, Haçlı saldırısı” olarak gördüğünü, bu sözcükleri kullanmadan kuvvetli bir imayla ifade etmişti.

Amerikan işgali, bazı Müslüman zihinlerde, “Dicle'nin dökü-

len kanla kıpkırmızı, atılan kitapların mürekkebi ile simsiyah aktığı” 1258 yılındaki –Hulagu’nun İslam Medeniyeti’nin “Altın Çağı”na son veren– Moğol istilasından bu yana Bağdat’ın gördüğü en büyük felaket olarak algılanıyordu.

Bizim yaşam süremizdeki gerçek Bağdat ile zihinlere nakşolan İslam medeniyetinin “Altın Çağı”nın arasındaki fark, her zaman vardı. Ve bu hiçbir zaman kapanamayacak bir farktı. Bağdat’a ilk kez 1978’de, ikinci kez 1988’de ayak basmış ve 2003’le birlikte defalarca ve büyük bir merakla hemen her köşesinde bulunmuş, tarihî ve bugününe ait çok şey okumuş biri olarak, bunu gayet iyi biliyordum.

Bağdat, Abbasilerin başkenti olarak 8. yüzyıldan 13. yüzyılda Moğollar tarafından mahvedilene dek, İslam medeniyeti açısından ancak Endülüs’le karşılaştırılabilecek, yaklaşık beş yüz yıllık parlak bir dönem yaşamıştı. O beş yüz yıl boyunca, dünyanın bir numaralı bilim merkezi idi. Bilimin dili, yedi yüz yıla yakın bir süre, Bağdat sayesinde Arapça olmuştu. Halife Mansur’un, Harun Reşid’in şehri, Ma’mun döneminde bir milyondan fazla nüfusuyla sadece dünyanın en büyük şehri olmakla kalmamış, “Beyt ül-Hikme”nin (Hikmet Evi) kuruluşuyla bilimin her alanında ışıldamıştı. Bağdat ışıldar ve çevresine ışık tutarken, Avrupa öyle bir ışıltıdan yoksundu. Eski Yunan, Fars ve Hint metinleri, Sokrates, Aristoteles ve Platon’un eserleri Bağdat’ta tercüme edilmiş, Müslüman kuramcılar, Hıristiyan ve Yahudi düşünürlerle felsefe tartışmalarına ve sohbetlerine orada girişmişlerdi. Tacik İbn Sina; Endülüslü İbn Rüşd’e yol gösteren Türk Farabi’yi etkileyen büyük matematikçi el-Kindi; cebiri bilime sokan Özbek kökenli Harezmi; İslam’ın Leonardo da Vinci’si olarak anlatılan Fars, el-Biruni; Kopernik ve İbn Haldun’un üzerinde etki bırakan el-Tusi, hepsi Bağdat’ın “Altın Çağı”nın ve “Beyt ül-Hikme”nin ürünleriydiler.

İslam fıkhnının iki büyük okulu, Hanefi ile Hanbeli Okullarının kurucuları Abu Hanife ile İbn Hanbel Bağdat’ta yaşamış, okullarını Bağdat’ta kurmuşlardı. Nizamülmülk’ün Nazımiyye’si ile Orta Çağ’da bilginin yuvası kabul edilen el-Mustansiriyye medreselerinin mekânı da Bağdat idi. Harun Reşid döne-

minin şanını yansıtan “Binbir Gece Masalları” Bağdat’a aitti.

Bağdat, bütün özellikleriyle zihinleri kışkırtmış bir “masal şehri”ydi hep. Her dönem hemen herkesi, önüne geçilemez bir merakla kendine çekmişti. Beni de.

Baas yönetiminin yıkılabileceğinin hiç kimsenin aklının köşesinden bile geçmediği 1978’de Bağdat’a ilk kez giderken içimde kıpırdayan heyecan, 2003’te Saddam’ın devrilmesinden sonraki ilk gidişimde de değişmemiştir.

Aslına bakılırsa Bağdat’ın o “Altın Çağ”ı, Abbasi İmparatorluğu’nun toplam ömrü kadar da sürmemiştir. Abbasi ömrünün dörtte biri kadardı. Aslında, Bağdat, sık sık yıkımlara uğramış, güzelliğinden çok çirkinliği öne çıkmıştı.

Ama Bağdat’ı yüz yıllar boyu dünyanın en gözde şehri yapan “Altın Çağ”ın hayali, şehrin çirkin gerçekliğinde ya da gerçek çirkinliğinde de insanı hayal âleminde yaşatıyordu. Bağdat, galiba, bu yüzden hep çekici ve aynı oranda aldattıcıydı.

Bu, bugüne ait bir hal de değildi. İslam tarihinin en ünlü seyahatçilerinden biri, en ünlüsü olan İbn Battuta’dan bir yüzyıl kadar önce yaşamış olan Endülüslü İbn Cubeyr (1145-1217), 1184’te Bağdat’ın gerilemesini sezmişti. “Abbasilerin başkenti olmaya devam etmesine rağmen, bu kadim şehir, özgün karakterinin çoğunu yitirmiştir ve sadece ünlü ismini korumaktadır.

Arka arkaya gelen talihsizlikler ve tekrarlanan felaketlere duçar olmadan önceki haliyle kıyaslandığında, şehir yok olmuş bir ordugâhı ya da geçip giden bir hayaleti andırıyor,” diye yazdı. Hulagu’nun Dicle’yi kana ve mürekkep karasına boyamasından 74 yıl önce.

Bağdat’ın 742 yılındaki doğumundan beri gelen gidene hiç eksik olmadı. 945’te Büveyhoğulları geldiler. Onları 1055’te Selçuklular izledi. Hulagu’nun Moğolları 1258’de, Celayirler 1340’ta geldiler. 1393 ile 1401 arasında ise Timur. 1411’de Karakoyunlu Türkmenler, 1469’da Akkoyunlu Türkmenler. 1508’de Safeviler, 1534’te Kanuni Sultan Süleyman’ın komutasında Osmanlılar. 1623’te Safeviler geri geldi. 1638’te IV. Murat komutasında Osmanlılar bir kez daha. 1917’de İngilizler girdi şehre. İngilizler, 1941’de kurulan Alman yanlısı hükümeti de-

virme için bir kez daha askerlerini gönderdiler. 2003 yılında ise gelen Amerikalılar, 2011'de izlerini bırakarak çıktılar.

2003 Temmuzunda Saddam'dan kurtulmuş Bağdat'a kavuşmanın hayaliyle Erbil'in kuzeyinde Kürdistan dağlarının başladığı Selahaddin'den arabayla yola çıkıp, Kerkük üzerinden Bağdat'a heyecan içinde yaklaşıyordum. Aramıza on beş yıl ve iki savaş girmişti. Hava sıcaklığı gölgede elli dereceye varmıştı. Erbil'i, Kerkük'ü, Tuzhurmatu'yu ve Kürtlerin zihninde Kürdistan ile Arap Irak sınırı diye düşündükleri Cebel Hamrin'i aşp, Aşağı Mezopotamya'nın hurma ormanlarıyla bezenen düzlüğüne inmiştim. Bakuba sapağından, Khalis kasabasının yanı başından, kuzeydoğu yönünden Bağdat'a karayolu ile ilk kez giriyordum.

Bir gün önce, ömrümde ilk kez ayak bastığım Kerkük'te yine elli derece sıcaklıkta bütün bir gün geçirmiştim. Kerkük, çocukluğumdan beri zihnimde bir "Türkmen şehri" olarak yer etmişti. İçinde bulunduğumuz dönemde Kürtler, Araplar ve Türkmenler arasında paylaşılamiyordu. Bu ihtilaflar nedeniyle Irak'ın sonunu getirecek potansiyele sahip olduğu düşünülen bir petrol şehriydi. Ailesi Kerküklü olan Celal Talabani, hiçbir tarihî gerçeğe dayanmayan bir şekilde onu "Kürtlerin Kudüs'ü" ilan etmiş, bu tanımlama uluslararası medya tarafından da benimsenmişti. Bağdat'taki merkezî hükümet ile Kürtler arasındaki her uzlaşma, Kerkük üzerinde iddia edilen haklar nedeniyle çökmüş ve savaşın devamına yol açmıştı. Bütün bunlar, Kerkük'e merakımı daha da artırmıştı.

Kerkük, hayatımda gördüğüm en pejmürde, en pasaklı şehirlerden biri olarak karşıma çıktı. Estetik açıdan, benim için büyük bir hayal kırıklığı oldu. "Altın hizmetçi mülayim... Gün gördüm günler gördüm; Seni gördüm; Şad oldum", "Çakmağın çak; Çırağımı yandırmamışam" gibi unutulmaz türkülerin şehri bu muydu?

Bu gözlemimi daha sonra Dr. Muzaffer Arslan'a aktarıldığımda, şehrin evladı ve aşığı olan Türkmen lideri, "Çocukluğumuzun Kerkük'ü gerçekten çok güzeldi. Saddam döneminde o gördüğün hale gelmişti," karşılığını vermiş ama pek ikna ola-

mamıştım. Bir zaman sonra, George Packer'ın *The Assassins' Gate: America in Iraq* adlı kitabındaki, "Benim gözde Irak şehrim Kerkük, yaz vakti ihmal edilmiş, çöplerin yayıldığı ve trafiğin nefessiz bıraktığı haliyle, Irak'ın bir başka yeri gibi sıcakla adeta dağlanmıştı. Ama daha ilk ziyaretimde, geçmişin nostaljisi ve her dar sokağında tortusunu bırakan günümüzdeki korkutucu karmaşıklığıyla, onu büyüleyici hatta bazen sihirli bulmuştum. Şehrin yüreğinde gizem vardı." (s. 337, Farrar, Straus ve Giroux, New York, 2005) satırlarını okuduğumda, Kerkük'e farklı nazarlarla bakıp algılamamın mümkün olduğunu düşündüm.

Kerkük, tümüyle kurumuş ve koca bir çöplük haline gelmiş Hasa Nehri'yle, nehrin doğu yönünden geniş bir alanı gözetleyen, bir zamanların Türkmen yerleşimiyken Saddam'ın 1992'deki çevre katliamı sonucu bir mezbeleğe dönüşen kadim Kale'siyle, kuzey yönünden gelirken görülen ve petrolün ilk bulunduğu alan olan Baba Gurgur'da topraktan fışkıran metan gazının ebedi ateşiyle, gizemli ve gerçekten nostaljik bir aşkın muhatabı olabilirdi.

Kerkük'e bir gün arayla ikinci kez girip çıktıktan iki buçuk saat sonra Bağdat'a varınca, birdenbire, Bağdat'ta bulunuyor olmaktan ötürü dehşetli bir keyif hissi içimi kaplamıştı. Tarih, 12 Temmuz 2003'tü.

Bağdat ile, araya iki büyük savaşın sığıdığı on beş yıllık bir aradan sonraki ilk buluşmamın notlarını şöyle kaydetmiştim:

"Bağdat'a ayak basar basmaz, şehrin baş döndürücü ritminin büyüüne kapılmış ve daha önceki iki gelişimde zerresini hissetmediğim özgürlük oksijeninden adeta sarhoş olmuştum. Bu duyguyu, Irak'tan ve Bağdat'tan sürekli kanlı suikast haberleri duymaya alışık, mahrumiyetin sıkıntılarında kıvranan, gıpta edilemeyecek bir günlük yaşamı amansız bir sıcak altında sürdürmeye çalışan bu şehirden hiçbir iç ferahlatıcı haber duymaya alışmamış kulaklara ne vakit aktarmaya çalışsam, ikna olmayan nazarlarla tuhaf tuhaf bana baktıklarına tanık oldum. Oysa, Bağdat'ı her sorana anlattığım o mutluluk duygusuna

kaynak teşkil eden gerçek, şehirdeki özgürlük iklimiydi. Gölgede elli derecelik sığağı etkisizleştiren, tanımı güç o özgürlük iklimi. Hiçbir can güvencemin olmadığı ve gece saat on birde sokağa çıkma yasağının başladığı Bağdat, benim için, rejimin resmî davetlisi olarak geldiğim 1978'in Bağdatı'ndan da, Türkiye Başbakanı'nın resmî heyetinin içinde geldiğim 1988'in Bağdatı'ndan da, bu ikisiyle kıyaslanmayacak kadar özgür bir şehirdi. Şehrin hiçbir yerinde arkamda polis devletinin gizli polislerini hissetmiyor olmam bile yeterliydi.

Benim için, Bağdat'ın heyecan verici bir başka önemli yönü, şehrin hayatiyetini yitirmemiş olmasıydı. Amerikan bombardımanıyla tarumar olmuş merkez postanesinin, Reşid Caddesi'nin yakınları, merkezdeki Tahrir Meydanı ve çevresindeki iş muhiti cıvıl cıvıldı. Sürekli olarak kamyon ve kamyonetlerden indirilen koliler, Körfez ülkelerinden içeri giren beyaz eşya paketleri, çanak antenler dikkatimi çekiyordu. Ekonominin canlanma potansiyelini gözlerimle gördüm...”

Bu notları düştükten sadece birkaç gün sonra Perulu yazar Mario Vargas Llosa'nın aynı günlere ilişkin Bağdat gözlemlerini İngiliz *The Guardian*'da okudum. Yazının orijinali İspanyol *El País* gazetesinde yayımlanmıştı. Mario Vargas Llosa'nın benim için, Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandığı 2010 yılının yaklaşık on yıl öncesine giden özelliği vardı. 11 Eylül'ün (2001) ardından yine *El País*'te –aşağıda alıntılıdığım– New York için yazdıklarıyla, kendi yazdıklarım arasında öyle paralellikler bulmuştum ki, 15 Aralık 2001 tarihli yazımda (*Yeni Şafak*) kendisiyle “aynı dalga boyunda olduğumu” ilan etmiştim.

“Bu peri masalının kozmopolisinde bir kum tanesi olmak, Julio Cortazar'ın Paris için yazdığı ‘Her şey olan bir şehirde tanınmayan biri olmak, hiçbir şey olmayan bir şehirde ünlü olmaktan kesinlikle çok daha tercihe şayandır,’ anlamında depresif ve hem de, aynı zamanda, heyecan vericidir.”

New York'un insanda uyandırdığı duygular bu sözcüklerden daha güzel tanımlanamazdı.

Perulu kalem ustasının Bağdat gözlemlerini de özel bir ilgiyle okudum. 5 Eylül 2005 tarihli *The Guardian*'daki Bağdat'a ilişkin satırları, New York'tan bu yana "aynı dalga boyunda" kalmaya devam ettiğimizi sanki bana bir kez daha anlatmış oluyordu:

"Irak dünyada en büyük özgürlüğe sahip ülke, ama özgürlük, kanun ve düzen olmadığı takdirde kaos olacağı için, aynı zamanda dünyanın en tehlikeli ülkesi. Ne gümrük var, ne gümrükçü ve Paul Bremer tarafından yönetilen CPA (Koalisyon Geçici Yönetimi) 31 Aralık'a (2003) dek tüm ithalattan alınacak gümrük rüsumlarını ve vergileri ilga etti. Bunun sonucunda, Irak sınırları, silah hariç, aralarından her türlü malın herhangi bir güçle karşılaşmadan ve maliyetsiz olarak aktığı filtreler gibi oldular... Bu nedenle, Bağdat boyunca zigzag yaparak yapışık ikizler gibi ilerleyen iki büyük cadde, İç Karrada ve Dış Karrada, sınırlı ürünlerin, giyecek ve yiyecek eşyalarının muazzam bir çeşitliliğini sunuyorlar. Üzerlerindeki sayısız dükkân, sokaklara taşarak, kaldırımları büyük bir pazara ve korsan plaklar, CD'ler ve videoların cennetine çeviriyor. Ancak, Bağdatlıların en büyük hevesle aldıkları bir ürün varsa, o da, daha önce asla mümkün olmayacak biçimde dünyanın her köşesinden televizyon yayınlarını izleyebilecekleri çanak antenler..."

Benim şehrin merkezine ilişkin gözlemimi, Vargas Llosa, Karrada'ya ilişkin olarak anlatıyordu. İşin ilginç yanı, 2003 Temmuzunda Karrada'daki Burc el-Hayat Oteli'ne yerleşmiştim. O geçiş döneminde, Sindbad ile bitişindeki Burc el-Hayat Otellerini, Mesut Barzani'nin Kürdistan Demokrat Partisi, Irak başkentindeki karargâhları olarak kullanıyorlardı. Bir süre sonra Irak Dışişleri Bakanı olacak ve yıllarca Irak'ın dış dünyadaki bir numaralı temsilcisi sıfatıyla tanınacak olan Hoşyar Zebari, Sindbad'da yaşıyordu.

Karrada, trafiğin cehennem haline geldiği köşelerinden biriydi Bağdat'ın. Ama ben, Bağdat'ın korkunç trafiğinden de olumlu sonuçlar çıkaracak bir ruh hali içinde şöyle not düşmüştüm:

“Trafik ise tek kelimeyle bir işkenceydi. Ama, 1980’li yılların Tahran ve Kahiresi, hatta İstanbulu’na oranla daha mı dayanılmaz bir işkenceydi? Devrim’in ertesinde Tahran’da trafik polislerinin sabahın erken saatinde, üniformalarıyla görevlerinin başında bulduklarını ve dünyanın en baskıcı rejimlerinden birine başkaldıran halkın trafik polislerine büyük bir uysallıkla itaat ettiğine tanık olmuştum. İran’da o günlerde kıyasıya bir iktidar mücadelesi yürüten birkaç güç merkezi vardı. Kamu otoritesinin kim olduğu belli değildi ve o trafik polislerinin –şayet alıyorlarsa– maaş alabildikleri de şüpheliydi. Ancak, o görev bilinci ve disipliniyle, zulme başkaldırmış İran halkının onlara yönelik uysallığını, büyük bir devlet geleneğinin canlı bir örneği olarak yorumladığımı ve bundan pek etkilendiğimi hatırlıyorum. Bağdat’ta, 2003’teki savaş sonrasında, Saddam Hüseyin’in Baas rejiminin yıkılmasının ardından böyle bir durum söz konusu değildi. Kamu otoritesi ortadan kalkmıştı. Trafik, o cehennem sıcaklığında bir işkenceydi; ama yine ‘devrimci durumlar’dan olumlu izlenimler edinme yönüm harekete geçti ve Bağdat halkına derin bir sempati duydum. Zira, kimi zaman yarım saate yaklaşan düğümlerin atıldığı trafik tıkanıklıklarında kimse tartışmıyor; kimse öncelikli hak iddiasını bir diğerine dayatmıyor, herhangi bir kişi birden ortaya atılıp, trafiğin bir nebze düzene girmesine yardımcı olduktan sonra, bu işlevi bir başkası devralıyor ve neticede sabır egemen oluyor ve trafik açılabilirdi.”

Ne garip, Mario Vargas Llosa da, Baas’sız Bağdat’ın trafik manzaralarına değinmekten kendini alamamış ve benimkiyle örtüşen izlenimler edinmişti:

“Kamu hizmetlerinin hiçbiri çalışmadığı ve köşebaşlarında trafik polisi bulunmadığı için, Bağdat’ta araba sürmek bir cehennem... Her şoför nereye gitmek isterse arabasını oraya sürüyor, bundan dolayı trafikle ilişkili kazalar yaygın. Trafik tıkanıklıkları insanları deli ediyor. Ama, hiç değilse bu noktada, iktidar tarafından empoze edilmeyen ve sivil toplumun içinde doğal olarak çıkan ve Hayek’in en temsili ve en uzun sü-

reli diye nitelediği o ünlü 'spontane kurumlar'a dair bazı işaretleler gördüm. Trafik tıkanıklığı felç noktasına eriştiğinde, bir düdükle ve değnekle donanmış olarak daima gönüllüler ortaya çıkıyor ve trafiği düzenlemeye başlıyorlardı. Ve tıkanıklığa saplanmış olan sürücüler, nihayet kendilerine emir veriliyor olmasından rahatlamış bir şekilde, onların talimatlarına uyuyorlardı.”

Bir şehrin hayatiyetinin ve direnme gücü ile kararlılığının bir ölçüsü olarak bir de lokantaları esas aldığımdan, notlarıma bu konuda da izlenim düşmüştüm

“Lokantalar bu sebeple benim için bir hayatiyet, direnme kararlılığı ve gücü ölçüsüdürler ve Bağdat'ın bu bakımdan dimdik ayakta olduğunu görmekten tarifsiz bir mutluluğa kapıldım,” diye girmişim 2003 Temmuz'unun Bağdat notlarına.

Bağdat'ı, ayrıca, sapaşğlam görmüş olmaktan da sevinç duymuştum. 1991 ve 2003'teki iki savaştta, ABD savaşt uçaklarının tonlarca bomba yağdırdığı, televizyon ekranlarından dumanlar ve alevler arasında kaybolduğunu gördüğümüz şehrin, İkinci Dünya Savaştı sonrası Berlin'e ya da Dresden'e benzer görüntüler vereceğinden kaygılanıyordum. Savaşın izleri elbette vardı ama tasavvurlarımızın çok altındaydı. Baas Partisi ve Muhaberat merkezleri, nokta atışıyla yerle bir olmuşlar ama Dicle'nin iki yakasında yaygın şehirde bu, bir-ikisinin çekilmesine rağmen ağzın ahengi bozulmamış dişleri gibi duruyordu. Bununla birlikte, çürük dişlerin çirkin görüntüsünü andırır şekilde, dikkat çekecek sayıda yanmış bina göze çarpıyordu.

Onların Amerikan bombardımanlarıyla ilgisi olmadığını, rejimin yıkılmasından sonra başğösteren yağma olaylarının sonucu olduğunu öğrendim. Yağma, bir toplumsal olgu olarak, Bağdatlılar tarafından Bağdat'a yaşatılmıştı ve işgal ordusu mu, kurtuluş ordusu mu olduklarını bilemeyecek haldeki ama Irak güvenlik kuvvetleri olmadığını bilincindeki Amerikan askerlerinin gözleri önünde ve onların müdahalesine uğramadan, Bağdatlılar, şehirlerindeki bazı binaları yakmışlardı.

Olan, 2003 Nisanı'nda olmuştu ve benim on beş yıl aradan

sonra ayak bastığım Bağdat'ta, yağma da geride kalmış, bana hep çok çekici gelmiş olmasına rağmen, ortasından yılan gibi kıvrılarak geçen Dicle'nin bile onu güzel bulmama hiçbir zaman yetmediği Bağdat, daha da pejmürde bir hal almış, daha da çirkinleşmişti. Yine de benim gözümdeki çekiciliğini kaybetmemişti.

Bağdat'ta bulunmaktan her sefer keyif aldım. 2003 Temmuzunda ise olağanüstü keyifliydim. Lübnan asıllı Amerikalı profesör, yazar ve düşünce adamı Fouad Ajami'ye göre Bağdat'ta bulunma keyfi "maçoluk" olarak tanımlanabilirdi.

Fouad Ajami, Neo-Con'ların gözbebeği idi. ABD'nin, Irak konusunda görüp görebileceği en azgın Başkan Yardımcısı Dick Cheney'e danışmanlık yapmıştı. Şii kökenli Fouad Ajami, Irak'a birkaç kez gitmiş, Ahmet Çelebi'nin konuğu olmuş, Necef'teki Ayetullah Sistani'nin kapıları da ona açılmıştı. Bağdat ve Irak seyahatlerinden sonra kaleme aldığı *The Foreigner's Gift-The Americans, The Arabs and The Iraqis in Iraq* (Yabancı'nın Hediyesi-Irak'ta Amerikalılar, Araplar ve Iraklılar) isimli kitabı, 2003'teki savaş sonrası Irak literatürünün en parlak eserleri arasında sayılır. Fouad Ajami ismi, 1991'deki Irak Savaşı sırasında öne çıktı. O günlerden itibaren, ABD'deki İsrail yanlısı çevrelerin, Amerikalı Siyonistlerin büyük hayranlığını kazandı, Amerikan siyasi elitinin Ortadoğu'ya ilişkin referans isimlerinden biri haline geldi. Ama, çoğunlukla Arap, çok geniş bir çevrenin nefretini de üzerinde topladı.

Fouad Ajami'yi 1990'ların başından beri ve oldukça yakından tanıdım. Dâhiyane zekâsı ve tartışmasız olağanüstü parlak kalemi ile çözmesi zor, karmaşık bir kişiliktir Fouad. Amerika'nın savaşı, Irak'ta Şiileri iktidara taşıırken, Fouad Ajami'nin Lübnan'daki ezilmişliği nedeniyle bilinçaltında uyumakta olan Şiiliği de uyandırdı. 2003 sonrası Irak'ın, tarihî perspektif içinde anlatıldığı *The Foreigner's Gift*, yani "Yabancı'nın Hediyesi", Amerika'nın Irak'ı Saddam'dan kurtararak Şiilere hediye edişinin, Fouad Ajami'nin mükemmel kaleminden çıkan öyküsüdür.

Fouad, kitabının daha önsözünde, "çok saygın bir Iraklı entelektüel ve diplomat" olarak tanımladığı Hasan el-Alevi'nin "el

Irak al-Amriki” (Amerikan Irak’ı) adlı bir çalışmasına övgüyle atıf yaparak, *The Foreigner’s Gift*’in ana fikrini vurgular:

“Bir Sümer, bir Babil, bir Abbasi, bir Osmanlı ve arkasından bir İngiliz Irakı’ndan söz edildiği gibi, bir Amerikan Irakı’ndan söz etmek de uygundur. Ona göre, Amerikalıların döneminin son derece kısa olması mukadderdir ama büyük iz bırakacaktır. İngiliz Irakı nasıl Sünni idiyse, Amerikan Irakı’nın Şii olacağı söylenebilir. İngiliz hakimiyeti sırasında, Sünniler zekiydi ve gücün ve yenilginin mantığını kabullenmişlerdi: böylece bir vatana, siyasi bir krallığa, büyükelçiliklere ve resmî mevkiilere sahip oldular. Buna karşılık, Şiiler, İngiliz idaresine karşı ortaya koydukları direnişin efsanesi ve Bataklık Araplarının paslanmış, eski tüfekleriyle baş başa kaldılar. Alevi, Irak’ın, şayet Amerikan gücünü kabul etse ve şiddetten ve isyandan vazgeçse, kendisi için daha hayırlısını yapabileceğini yazıyor. Şiilerin, Sünnilerin İngiliz idaresi ve boyunduruğu altında oldukları kadar, Amerikalılar döneminde parlak ve kurnaz davranmadıklarını ekliyor. Ama yine de başlangıç gerçekleşmiştir ve eski düzen bir daha geri gelmemek üzere yerle bir edilmiştir.”

2005 yılında bir New York lokantasında, bana, kitabının, Sünni Arap dünyasında yüz yıllarca ezildikten sonra Şiilerin modern tarihe girişini yansıtan içeriğinin yanı sıra, Bağdat gözlemlerini anlatmıştı. 2006-2009 arasında Bağdat’ın Şiiler ile Sünnilerin birbirlerini boğazladığı, ortak yaşam alanı halindeki mahallelerinden birbirlerini temizledikleri günler henüz yaşanmamıştı. 2012 yılının Şubat ayında ise, İstanbul’da, dostluğunu asla terk etmediği Ahmet Çelebi’nin kızının –Tamara Çelebi– evindeki bir akşam yemeğinde Bağdat’ı yad ederken, kendine özgü ve kimsenin pek aklına gelmeyecek türden bir genellemeyle, müşterek Bağdat iptilamızın gerekçesini yorumladı: “Bizim gibilerin son yıllarda Bağdat’ta bulunmasının tek bir sebebi var, iyi düşün; maçoluk. Kimsenin kolay kolay bulunmaya cesaret edemeyeceği bir yerde bulunuyor olmanın hazzı. Bu, kahramanlık falan da değildir. Tek bir izahı vardır: Maçoluk!”

Gerçekten öyle miydi? Bir an aklıma yatar gibi oldu, pek ak-

la gelmeyecek bu izah. O kadar çok değişik semtlerinde kalmış ve gecelemişim ki Bağdat'ın... Dicle'nin doğu yakasında Türkmen Muzaffer Arslan'ın evinin bulunduğu Şii ağırlıklı Misbah'ta; tam ters ucundaki, Türkiye büyükelçilik rezidansının yer aldığı geleneksel Sünni semti Veziriyye'de; batı yakasında bir zamanlar Baas yetkililerinin yerleştiği Kadisiyye'de; yine batı yakasında, Tayyip Erdoğan'la birlikte 2011 yılındaki ziyaret sırasında kaldığım Devlet Konuk Evi'nin bulunduğu "Yeşil Bölge"de; doğu yakasında, nehir kıyısındaki Cadiriyye'de. Hıristiyanların en yoğunluklu yaşadığı ve bir defasında kaldığım odanın bir üst katının sabaha karşı roket ateşine hedef olduğu Karrada'da... Dicle'nin her iki yakasında da eşit sürelerle kaldım. Yaşam riskinin kendiliğinden var olduğu bir şehre inatla gitme arzusunun kahramanlık sayılması gerektiğini aklımdan hiç geçirmediğim gibi, bunun "maçoluk"la ilgisi olabileceği de aklıma hiç gelmedi.

Bağdat'ın 2006'dan sonra beşeri iç dokusu da bozulmaya başlamıştı. Anthony Shadid, "Betonun Şehrinde" (12 Temmuz 2009) başlıklı makalesinde bunun ipuçlarını verir. Bir Bağdatlı'nın "Bağdat benim için bir hayalet gibi" sözünü nakleder ve "Herhalde, Bağdat'ta, Kahire ve Beyrut'ta da olduğu gibi, sohbetlere damgasını vuran mutsuz Arap dünyasını tanımlayacak duygu nostaljidir. (Nostalji duygusu) bir gerçeğe işaret eder; bir nebze hoşgörünün, bir nebze özgür yaşam tarzının, güvenli bir kültürdeki kozmopolitizmin yitirildiğine..." diye yazar.

Ortadoğu'nun, Bağdat'ın yanı sıra Beyrut, Kahire gibi önemli kozmopolit merkezlerinin yakın geçmişine nostalji duymak için çok fazla sebep olmayabilirdi. Nitekim, nostalji duygusunu irdeleyen Anthony Shadid, "Betonun Şehrinde" makalesinde şöyle devam eder:

"*Salonica, City of Ghosts (Hayaletler Şehri Selanik)* kitabının yazarı Mark Mazover, 'Birçok bakımdan geri getirmeyeceğimiz bir dünyaya ilişkin olarak pek nostaljik gözükmeden hikâyemizi nasıl anlatacağız?' diye sormuştu. 'Açmaz burada.'

Mazover için nostalji özel olarak Araplara ait değildi ve yi-

tirilmişlik kadar başarısızlığı da ifade eden evrensel bir söylemdi.

'Herkes ulus-devletlerin istikrarlı ve hoşgörölü rejimler kurabilmesinin ne kadar zor olduğunun bilincinde,' diyor. 'Nostalji, bugün içinde buldukları krizin özünün yansıması.'

Savaş sonrası Bağdat'ta ne istikrar, ne de hoşgörü mevcut. Ama Meysun al-Damluji, bunun sorumluluğunu, başkentini büyük ölçüde terk etmiş olan Amerikan birliklerine yüklemiyor.

'Her zaman, bir ordu bir ordudur demişimdir. Ordu, ellerinde silahlar taşıyan genç adamlar demektir,' dedi saygın bir aileye mensup bir mimar ve milletvekili olan Damluji. 'Bir ordudan bir şehrin esenliğini üstlenmesini beklemezsiniz. Bir ordunun halkın ihtiyaçlarına duyarlı olmasını beklemezsiniz.'

Bağdat zaten Amerikalılar gelmeden önce kötüleşmişti. Savaş esirlerinin pikap kamyonetlere doldurularak teşhir edildiği, İran ile sekiz yıllık savaştan geçmişti. Irak'ın 1991'de Kuveyt'i işgal ettiği savaşı ve bir zamanlar Bağdat'ın sahip olduğu canlı orta sınıfı bir süre sonra silip süpüren bir başka savaş, yaptırımlar izledi.

'Tümü, savaş dili, çatışma ve meydan okumadan başka hiçbir şey bilmeden büyüyen kuşaklar var,' dedi Damluji, 'bunu insanların gözlerinde görürsünüz.'

Bağdatlılar gittiler. (Damluji, 'Bağdatlılar gittiler' derken, 'şehrin hoşgörüsü gitti' demek istedi.) Sert adamların katı kurallarıyla kırsal alandan gelen göçmenler gidenlerin yerini aldılar. Onun (Damluji'nin) gençliğinde, bir aşiret reisi başkentte geldiği vakit, başındaki puşuyu çıkartırdı.

'Çok utanırdı,' dedi, 'Bağdat'a geldiklerinde Bağdatlı gibi davranırlardı. Şimdi Bağdat'ta yaşayan insanlar kırsal alandaki aşiret büyükleri gibi davranıyorlar...'

Irak'ın en ünlü şarkıcısı Kazım el-Sahir'in başkent hakkında meşhur bir şarkısı vardır. 'Allah tüm dünyada hiç senin kadar güzel bir şehir yaratmış mıdır acaba?' diye sorar. Sesi daha sonra yükselir, kederli bir şekilde haykırır: 'Bağdat! Bağdat! Bağdat!'

Gerçekten hiç güzel olmuş muydu? Damluji duraksadı.

‘Hayır,’ diye cevapladı. ‘Hayır, Bağdat’ın hiçbir vakit güzel bir şehir olduğunu sanmıyorum. Ama canlı bir şehirdi. Medeniydi.’”

Bu satırları okuduğumda gözlemlerimin ve hislerimin doğrulanmış olduğunu düşündüm. Ben de Bağdat’ı hiçbir vakit güzel bulmamıştım.

Bağdat’a dair nostalji benim için söz konusu olamayacağına göre, bu şehirde beni çeken neydi peki?

Ne olduğunun ipuçları, ta 2003 Temmuzunda düştüğüm notlarda mevcuttu. Şöyle yazmışım:

“Bağdat’ta o 2003 Temmuzunda içimi kaplayan yalnızca mutluluk, özgürlük duygusu değildi. Yaşam sevinciydi. Bu, başlı başına bir ironiydi. Çünkü 1990 yılından beri başıma musallat olan, yakın çevremi, ailemi yıpratın ölüm tehditleri bu şehirdeki rejimle aramdaki kan davasıyla birebir ilgilydi.”

Artık “kan davalım” olan rejim gitmişti. Bağdat kapıları ardına kadar bana açılmıştı...

“Kan davası”nı kazanmışlık duygusu ve uzun yıllar bana “yasak şehir”e aklıma estiği her vakit gidebilecek durumda olmam, Bağdat’ı, benim gözümde bir süre için çekici kılabilirdi. Peki ama giderek betonlaşan, hoşgörüsüz ve insan ilişkilerinin de giderek çirkinleştiği bu şehirde, kapıları önümde açılmış olsa da, beni cezbetmeye devam eden ne olabilirdi?

Bunun cevabı ise, galiba, iki kelimeye sığacak kadar basitti: Celal Talabani.

Türkiye’nin doğal ve stratejik uzantısı olarak gördüğüm, Türkiye ile bütünleşmelerini tasavvur ettiğim ve bu tasavvurumu adeta bir yaşam amacı haline getirdiğim Kürtler, Celal Talabani’nin şahsında Bağdat’a uzanmışlardı.

Eski dostum, Türkiye ile Kürtler arasında Cumhuriyet’in ilk yıllarından beri var olan buzların kırılmasında onun üzerinden rol aldığım Kürt lider, Irak’ın Cumhurbaşkanı olmuştu.

Celal Talabani Bağdat’taydı.

XI

YOLDAŞLAR, YOLDAŞLIKLAR

Biz tarihin yapıcıları değiliz, bizi yapan tarihtir.

– Martin Luther King, Jr.

Celal Talabani, Bağdat'ta Amerikan işgalinin yönetim merkezlerinin yer aldığı, Saddam'ın görkemli sarayı ile büyük geçit töreni alanlarının bulunduğu "Yeşil Bölge"de hiç kalmadı. Dicle'nin batı yakasındaki "Yeşil Bölge" halka kapalı, bir tür yasak bölgeydi. "Ben cumhurun başkanayım, Yeşil Bölge'de işim yok," diyerek ikametgâhını nehrin doğu yakasındaki Cadıriyye'de kurmasına, şaka yollu, ideolojik bir gerekçe ileri sürüyordu.

Cadıriyye, ismini Osmanlı döneminde orada ordugâh kurulmuş olmasından alıyordu. Çadırkent anlamında. Talabani'nin kendisine ikametgâh olarak seçtiği, Saddam'ın kardeşlerinden Barzan el-Tıkriti'nin villasıydı. Barzan, Baas rejiminin istihbarat örgütlerini yönetmişti ve isminin telaffuz edilmesi Irak'ta korku uyandırmaya yeterdi. Barzan el-Tıkriti'nin kim bilir nice zalim kararların alındığı evinin salonunu, Celal Talabani artık, Cumhurbaşkanlığı Kabul Salonu olarak kullanıyordu.

Cumhurbaşkanı Talabani ile Bağdat'taki ikametgâhındaki öğle yemeğinden kalktık, yemeğe katılmış olan Iraklı bakanlar-

la birlikte yemek odasından yandaki salona geçtik. Yani, Irak Cumhurbaşkanı'nın konuklarını kabul ettiği makamına.

Salona girdiğimizde Talabani, bana soldaki koltuğu işaret etti ve yanımdaki koltuğa doğru yürüdü. Oturmam için bana gösterdiği koltuğa oturmakta tereddüt ettim. Zira Irak bayrağı tam o koltuğun arkasında duruyordu. O koltuk, Irak Cumhurbaşkanı'nın koltuğu idi. Ben duralayınca, "Otur, otur," diye ısrar etti ve yandaki koltuğa ilişip bir puro yaktı, bir tane de bana uzattı. Çaylar da yanımdaki sehpa üzerine yerleştirilmişti.

"Mam Celal," dedim, "burası Irak Cumhurbaşkanlığı koltuğu. Bırak da yandaki koltuğa ben geçeyim. Koltuğuna oturmayayım." Celal Talabani, kayıtsız biçimde elini salladı, "Uzatma. Keyfine bak. Oturdun işte. Yak şu puroyu," diyerek kibriti uzattı.

Sigarayı bırakıp bir yıl ağzıma koymadıktan sonra, 2003'te Bağdat'ta beni puroya alıştıran da oydu. Onun misafiri olarak Bağdat'ta bulunduğumda sayısız puro barındıran koleksiyonundan puroları çıkarır, "Hadi kahvaltı sonrası puromuzu içelim," önerisinin ardından bitmez tükenmez sohbetlerimize koyulurduk. Günün değişik saatlerinde içilmesi gereken değişik puroları vardı. Ben de ona elim boş gitmeyeyim diye, Irak'a giderken puro götürmeyi adet edinmiştim. Hatta bir defasında, Fidel Castro'nun hediye olarak gönderdiği kutu kutu puroları ta Bağdat'a kadar taşımıştık. Patrik Bartholemeos'a Havana gezisinde refakat eden bir meslektaşımız, Talabani'ye puro ulaştırabileceğini Küba liderine söyleyince, Fidel Castro, Talabani'ye iletilmek üzere çok sayıda puroyu o meslektaşımıza, o da bize teslim etmişti.

Irak bayrağı önünde, Cumhurbaşkanlığı koltuğunda puroyu yaktıktan sonra, "Bu anı tespit etmeliyiz," dedim ve cep telefonum ile hemen fotoğraf çektirip, Bağdat'ta olmamdan ötürü kaygılı ve bir türlü bana ulaşamayan karıma fotoğrafı gönderdim. Üzerine "Bağdat'ta Cumhurbaşkanlığı koltuğunda ben, yanımda da Irak Cumhurbaşkanı. Gördüğün gibi ciddi konuları görüşüyoruz. Meşgulüm," mesajını yazmayı ihmal etmeden...

Celal Talabani'den başka hiç kimse, Ocak 2006'da bana Irak Cumhurbaşkanlığı koltuğunu ikram edecek kadar cömert olmazdı. 2011 Şubat sonunda, Turgut Özal'ın özel kalem müdürlüğünü yaptığı dönemden arkadaşım, Türkiye'nin Irak Büyükelçisi Murat Özçelik'in Bağdat'taki rezidansında beş gün geçirmiştik. Bağdat'a ayak bastığım anda, öğle yemeği için, Veziriyye'den, şehri enlemesine boydan boya geçerek ta Cadiriyye'ye, Celal Talabani'ye gitmiştim. Zırhlı bir jipin içinde, yanımda bir başka zırhlı jipte özel harekât timinin eşliğinde. Bağdat içinde güvenlik, böyle gerektiriyordu. Talabani ile görüşmek için başka vaktim yoktu, çünkü ertesi gün Kuveyt'e gitmek üzere Bağdat'tan ayrılacaktı. Onu ikametgâhının önünde bir tabureye oturmuş, beni bekler vaziyette buldum. Daha önce defalarca bulunduğum yemek salonunda ve resmî konuklarını kabul ettiği o bayraklı oturma odasındaki sohbetimizde, "Kuveyt'te ne var?" diye sorduğumda, "Kuveyt'in bağımsızlık günü kutlamalarına gidiyorum," cevabını vermişti. "Kuveyt'in kimden bağımsızlığı?" diye safça sormama karşılık, "Irak'tan," demiş ve gülerek "Irak'ın Kürt Cumhurbaşkanı olarak, Kuveyt'in Irak'tan bağımsızlığını destekliyor ve kutluyorum," diye de eklemişti. İkametgâhından ayrılırken, kendi olmayacak olsa bile, orada kalmam için ısrar etti. "Benim de bir devletim var Mam Celal. Devletimin temsilciliğinde kalıyorum. Bağdat'taki esenliğim için merak etme," diye takıldım. Yer yer kesişmiş olan, kimi dönemleri müşterek, uzun geçmişimizi ima ederek, "Biliyorum," dedi, "ama unutma ki, burada da bir devletin var. Her an seni bağrına basmaya bu devlet de hazır."

Bu cinaslı sözleri ancak bir Kürt olan ve Irak'taki merkezî yönetimle on yıllarca savaşmış bir *sui generis* Irak Cumhurbaşkanı'ndan işitebilirdim herhalde. Ne de olsa, bana her seferinde bozuk Çince telaffuz ile, "tunçe" (yoldaş) diye hitap etmeyi ve çevresindekilere öyle tanıştırmayı yıllardır adet haline getirmişti.

Irak Cumhurbaşkanlığı, Kürt kökenli Talabani'ye değil, Kürt Talabani'ye ayrılmıştı. Talabani'nin Irak Cumhurbaşkanlığı, Kürtlerin, Irak sınırları içinde kalmalarının ve aynı zamanda

yeni Irak federalizminin ve bunun somut göstergesi olan Kuzey'deki Kürt yönetiminin emniyet sübabı, güvencesi niteliğindediydi. Irak Kürtleri, 2003'teki savaştan sonra, Saddam sonrası yeni iktidar denkleminde ve dolayısıyla Irak sınırları ve Irak bünyesi içinde yer almalarının şartını; ya cumhurbaşkanlığı ya da başbakanlık makamlarından birine bir Kürt'ün getirilmesine bağlamışlardı. Yeni Irak iktidar denklemi, 1921'den (eğer Osmanlı yüzyılları da hesap edilirse 16. yüzyıldan) beri, ilk kez yapısal anlamda değişmiş ve Şii-Kürt eksenine üzerine oturmuştu. Ülke nüfusunun yüzde altmış kadarı Şii idi. Şiiiler, doğal olarak, asıl yürütme gücüne sahip başbakanlığı tercih edince, cumhurbaşkanlık Kürtlere kalmıştı ve Celal Talabani, o sayede, tüm kişisel ve tarihî özellikleri bir yana, esas olarak, Kürt olduğu için o makama oturmuştu.

Talabani'nin Irak Cumhurbaşkanlığı, Türkiye açısından tümüyle sorunsuz olmadı. Aksi ne kadar söylenirse söylensin, Türkiye'nin yöneticileri Irak Cumhurbaşkanlığı koltuğunda bir Kürt'ün oturmasını pek sindiremediler. Ankara-Erbil yakınlaşmasında rol oynamış olan ve Erbil'i ziyaret ederek, Türkiye'nin Irak Kürdistanı'nda ilk diplomatik temsilciliğini açan Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu bile bu konuda istisna sayılmazdı. Davutoğlu, Irak'ta Mart 2010'da yapılan seçimlerden sonra, Celal Talabani ile Başbakan Nuri el-Maliki'yi İran'a yakın görmüş ve başbakanlığa Türkiye desteğindeki laik-Şii İyad Allavi'nin, cumhurbaşkanlığına ise bir Sünni Arap'ın –tercihen Tarık el-Haşimi– getirilmesine uğraşmıştı. Seçimleri kıl payı bir farkla önde bitiren, İyad Allavi'nin başında bulunduğu el-İrakiyye listesi değişik Sünni grupların bir koalisyonu niteliğindediydi ve bu listeyi büyük ölçüde Türkiye, hatta bizzat Ahmet Davutoğlu oluşturmuştu.

Ahmet Davutoğlu, kafasındaki Irak denklemini uygulatmaya uğraşırken, cumhurbaşkanlığı makamını terk edecek olan Kürtlerin, meclis başkanlığı ile yetinebileceğini sanmıştı. Bu politika yürümeyince, bu kez, Allavi'nin cumhurbaşkanlığı ve Adil Abdülmehdi'nin başbakanlığı gibi daha da imkânsız bir yola sapılmıştı. Bir yandan da, Barzani-Talabani çelişkisi üze-

rine oynamanın sonuç vereceği düşünölmüş; bunların hiçbiri gerçekleşmeyince, çok uzun bir hükümet krizinin ardından, Irak'ta 2010 Kasım ayında, "Talabani Cumhurbaşkanı-Maliki Başbakan" şeklindeki eski formüle geri dönölmek zorunda kalınmıştı.

Vizyonuna katıldığım ve birçok alanda politikasını desteklediğim Dışışleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ile Irak konusunda, özellikle taktik alanda, birkaç kez ters düşmüştüm.

Türkiye'de, Saddam rejiminin devrilmesinin en hararetili destekçilerinden biri olarak aldığım ön sıralarda, Davutoğlu, "Başbakanlık Başdanışmanı" sıfatını taşıyor ve iktidardaki gücünü Irak'a dış müdahaleye karşı çıkılması için etkili biçimde kullanıyordu. Dışışleri Bakanı olduğunda ise, Türkiye'nin Irak'taki yeni duruma kendisini uyarlamasında çok önemli rolü olmuştu. Ama yine de, 2010'dan sonra Talabani'yi karşısına alan ve yalpalayan Türkiye'nin Irak politikası, büyük ölçüde, onun eseri idi.

Davutoğlu'nun Irak'a ilişkin siyasi tercihlerinin arkasında, Irak üzerindeki Türkiye-Iran rekabeti yatıyordu. Tarih boyunca büyük ölçüde bugünkü Irak toprakları üzerinde cereyan etmiş olan Türkiye-Iran çekişmesi ortadan kalkmamıştı. Yeni şartlar altında ve yeni bir format ile sürüyordu. Bu bakımdan, Davutoğlu'nun Irak'a ilişkin tercihlerini, İran ile ilan edilmemiş rekabet ve çekişmeyi göz önünde tutarak yapmasının eleştirilecek bir yanı olamazdı. Sorun, bu noktada değildi. Tercihlerini, hangi zamanlamayla ve nasıl yaptığına ilişkin idi. Davutoğlu'nun, her şeye rağmen, ne Talabani'yi ne de Saddam sonrası Irak'ı gereği gibi değerlendirebildiği ve Irak yaklaşımında hatalar yaptığı kanısındaydım.

Benim gözümde, bu hataların kaynağında Türkiye'nin yönetici elitinin ezeli sorunu vardı: Kürtlere yönelik genel algılama ve Kürt sorununun doğurduğu kaygılar.

Türkiye'nin geleneksel yönetici elitinin çok dışından gelse de, Ahmet Davutoğlu da, Türkiye'nin, "Türk" ve "Türk devleti merkezli" yaklaşımından toptan bağışık olmayabilirdi.

1 Mayıs 2010 günü Ahmet Davutoğlu'nun dışışleri bakanı olmasının birinci yıldönümüydü. O gün, Oxford'a "Türk dış po-

litikası” üzerinde konferans vermeye giderken, küçük özel uçağına “bir yılın muhasebesi”ni ve bir “beyin fırtınası” yapmak için davet ettiği az sayıdaki –kendi deyimiyle– “gazeteci, yazar ve düşünce adamı” arasında ben de vardım. Ankara Havaalanı’ndan uçağın havalandığı ve Londra’nın Heathrow Havaalanı pistine tekerlekleri değdiği ana kadar, Davutoğlu, uyguladığı ve uygulamayı tasarladığı dış politika hakkında ayrıntılı bilgi vererek konuştu. Konu, bir buçuk ay önce sonuçlanan Irak seçimlerine ve Irak hükümetinin bir türlü kurulamamasına geldiğinde, “El Irakıyye listesi benim evimde kuruldu. İranlılar bize verdikleri sözü tutmamıştı. Bunun üzerine, İyad Allavi’yi çağırdım. O gece, Amman’daki Sünni direnişçilerle de telefon teması kurdum. Bir araya gelmesi mümkün olmayan kişileri bizden başka kimse bir araya getiremezdi. Allavi’den Usame el-Nuceyfi’ye, Tarık el-Haşimi’ye kadar herkesi, el-İrakıyye listesinde ben bir araya getirdim. El-İrakıyye’nin Amerika’nın listesi olduğu doğru değildir. Liste, benim evimde kuruldu. Amerikalılar sonradan, arkadan geldi,” dedi. Bir ara bana döndü ve “Talabani, İranlılarla fazla oynuyor. Gerçi kendisiyle görüşeceğiz ama bunu siz de kendisine söyleyin. Cumhurbaşkanlığına bir Sünni Arap’ın gelmesini destekleyeceğiz,” sözleri ağzından döküldü.

Konu Talabani olunca, sanki Talabani’den sorumlu bir Türk varsa, o da bendim.

Bu sözleri üzerine, “Sayın Bakan,” dedim, “cumhurbaşkanlığına bir Sünni Arap getirilirse, Kürtler ne olacak?”

Davutoğlu, bir an bile duraksamadı:”meclis başkanlığı onlara verilir.”

– Kabul etmezler ki!

– Kabul etmeyecekler de ne yapacaklar?

Bu sözlerle ifadesini bulan tepkide, sadece Irak Kürtlerine değil, genel olarak Kürtlere ilişkin, o çok tanıdık ve Türklerle özgü yukarıdan bakma halinden Ahmet Davutoğlu’nun bile bağışık olmadığını sezdim. Davutoğlu konuşmasını arada nefes almadan sürdürüyordu.

Türkiye’ye döndükten sonra, Talabani’ye mesaj gönderdim: “Türkiye, İran ile ilişkilerinin biçiminden rahatsızlık duyuyor.

Haberin olsun. Haberin olmasını bizzat Dışışleri Bakanı istedi. Hareketlerini ona göre ayarla. Nasıl yapılacağını sen tayin edersin,” mealinde, uyarı karışımı bir mesajdı.

Kısa süre sonra, Talabani'nin bilinen diplomatik kıvraklığı ile hiç bağdaşmayan, oldukça sert tonlu bir cevabi mesaj geldi. Irak Cumhurbaşkanlığı konumu askıda olan Kürt lider, Türkiye'nin Irak seçimlerinde izlediği politikayı acı bir dille eleştiriyordu; Türkiye-Irak ve Türkiye-Irak Kürtleri arasındaki yakınlaşmaya yaptığı kişisel katkıyı hatırlatarak, buna rağmen Türkiye'nin Musul'da Kürt karşıtı Arap milliyetçilerine destek olduğunu, Kerkük'te Türkmenlerle Arap milliyetçilerini bir araya getirdiğini ve bu amaçla büyük çapta para harcadığını; İran, Irak'ta federalizme karşı çıkmazken, Türkiye'nin buna karşı koyduğunu vurguluyordu.

Talabani'nin mesajını kâğıda döktüm ve İstanbul Conrad Otelinde bir basın toplantısına girerken, “Elçiye zeval olmaz,” diyerek, bir zarf içinde elimle Ahmet Davutoğlu'na verdim.

Aradan aylar geçti ve Kasım 2011'de, Mesut Barzani'nin sıkı durması ve “Hayatım boyunca bu kadar baskı altında kalmamıştım,” sözleriyle tanımladığı ABD'nin baskılarına da direnmesi üzerine, Celal Talabani'nin tekrar Irak Cumhurbaşkanlığı'na seçilmesi ve Nuri el-Maliki'nin de onun tarafından Irak Başbakanlığı'na atanmasını öngören uzlaşmaya varıldı.

Irak'ta rekor süreye ulaşan hükümet krizini sona erdiren uzlaşmanın bütün arka planından haberdardım. Kaynağım, Irak Kürt yetkilileri, doğrudan Barzani tarafıydı. Türkiye'nin aylar boyu izlemiş olduğu politika, başlangıçta arzu edilen ve tasarlananın tam tersi bir sonuca ulaşmıştı.

Bunun böyle olacağına dair, başından itibaren en ufak bir kuşku yoktu. Davutoğlu ile Oxford yolundaki söyleşimizden yaklaşık bir ay sonra, 6 Haziran 2010, Pazar günü uzun bir aradan sonra Türkiye'ye ve üstelik “Irak Kürdistan Bölge Yönetimi Başkanı” sıfatıyla ilk kez gelmiş olan Mesut Barzani ile İstanbul'da Swiss Otel'de öğle yemeğinde buluşmuştuk. İkimize, onun Türkiye'deki yakınlarından, eski Cizre Belediye Başkanı ve Milletvekili Haşim Haşimi ve çevirmeni Abdüsselam eş-

lik ediyorlardı. Mesut Barzani, Ankara'da Başbakan Tayyip Erdoğan ile görüşmesinin tahmininin ötesinde iyi ve sıcak geçtiğini anlattı. Bir süre, PKK ve Öcalan hakkında konuştuk. Konu, Irak'taki iç gelişmelere kaydı. Ankara'daki resmî temaslarında da bu konu üzerinde durulmuştu; Türkiye, İyad Allavi'nin başbakanlık koltuğuna oturmasını istiyordu. Barzani, "Allavi, benim dostum ama Şiiler onu kabul etmez," dedi. Ankara'nın Talabani'nin yerine Irak Cumhurbaşkanlığı için düşündüğü, bir başka Sünni Arap politikacı, Müslüman Kardeşler örgütü ile ilişkili Tarık el-Haşimi için ise, "Tarık el-Haşimi, cumhurbaşkanlığını Irak'ın Arap ülkesi olduğu gerekçesiyle istedi. Dolayısıyla, bizim için onun cumhurbaşkanı olabilmesi artık imkânsızdır. O, asla olamaz. Mam Celal olmasa bile, Irak Cumhurbaşkanlığı için yine bir Kürt'ü aday gösteririz," sözlerini sarf etti.

Irak Cumhurbaşkanlığı koltuğunda bir Kürt'ün oturması, Mesut Barzani'nin "olmazsa olmaz" şartıydı.

Irak'ın 2010 yılında en etkili "power broker"ı, yani iktidar belirleyicisi Mesut Barzani ve onun üzerinden Kürtler olmuştu; Barzani'nin, dolayısıyla Kürtlerin, "kırmızı çizgileri"ni dikkate almayan bir girişimin şansının olmayacağı ta 2010 ortasında belliydi. Nitekim, 2010 Kasım ayında Mesut Barzani'nin dedikleri oldu, Celal Talabani cumhurbaşkanı seçildi; Nuri el-Maliki başbakan olarak belirlendi. Türkiye, Usame el-Nuceyfi'nin meclis başkanlığını sağlayarak, denklemi etkileyebildi. Ama yolun başındaki hedeflerinin en önemlisini, cumhurbaşkanı ve başbakan tercihlerini gerçekleştirmedi.

Tam o günlerde Irak Kürdistanı'ndaydım. Davutoğlu'nun sonuçsuz kalmış Irak politikası konusunda eleştirel yazılar yazdım. Ardından 11 Kasım (2010) günü sabaha karşı Kandil Dağı'na Murat Karayılan'la görüşmeye gittim. Aynı gece, Kandil dönüşü, Süleymaniye'de Suleimani Palace Oteli'ndeki odamdaki televizyonun canlı yayınında, sekiz ay süren krizin ardından cumhurbaşkanı seçmek üzere toplanmış olan Bağdat'taki Irak Parlamentosu'nun oturumunu izliyordum. Celal Talabani tek adaydı. Oylanması sırasında, Türkiye'nin desteklemiş olduğu

el-İrakiyye listesinden seçilen milletvekilleri oturumu terk ettiler. Talabani, buna rağmen, basit çoğunlukla seçildi ve o anda Süleymaniye semaları havai fişeklerle aydınlanarak sarsılmaya ve sokaklar sevinç gösterileri yapan araçların korna sesleriyle inlemeye başladı.

Ertesi gün Erbil'e geçtim. Mesut Barzani'nin sağ kolu, Irak Kürdistan Başkanlık Divanı Başkanı Dr. Fuad Hüseyin, bana birkaç gün önce Erbil'de yapılmış olan Barzani-Davutoğlu görüşmesinin tüm zabıtlarını ve Talabani'nin seçimine giden günlerin öyküsünü bütün ayrıntısıyla anlattı.

Erbil dönüşü Türkiye'de iki gün geçirip, Brüksel'e gittim. Avrupa Parlamentosu'nun her yıl düzenlediği "Kürt Konferansı"nda bir konuşma yapacaktım. Brüksel'deki son gecemde, Davutoğlu'ndan telefon geldi. Irak politikasının yanlış çıktığını öne süren yazılarımdan rahatsızlık duymuştu. "Eğer Talabani'yi dinleyeceğinize, Barzani tarafıyla görüşseydiniz, sağlıklı bilgi edinebilirdiniz," diyerek tarizde bulundu. Ben de, "Ben Talabani ile aylardır ne karşılaştım ne de telefonla görüştüm. Yazımda yansıyan bilgiler tam da sizin dikkatini çektiğiniz gibi, Barzani tarafından elde edildi," karşılığını verdim.

Davutoğlu, "Ama Süleymaniye'den yazıyordunuz," dedi. "Doğru. Ama Talabani, ben Süleymaniye'deyken orada değil, Bağdat'taydı. Ayrıca, ben orada Irak Cumhurbaşkanlığı seçimlerini izlemek amacıyla bulunmuyordum. Bambaşka bir nedenle oradaydım. Cumhurbaşkanlığı seçimine denk gelmesi tümüyle rastlantıydı. Üstelik, Süleymaniye ile Erbil arası iki saat. Süleymaniye'den Erbil'e geçtim ve Barzani tarafıyla görüştüm," diyerek, ayrıntısına girmeden, yazılarımin ve bilgilerimin perde arkasını açıklamaya çalıştım.

Davutoğlu'na iki gün sonra Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ile Lizbon'daki NATO Zirvesi'ne birlikte gideceğimizi, bu konuları uzun seyahatimizde konuşmak için bol vaktimiz olacağını da söyledim.

Lizbon yolculuğuna bir gün kala, *Milliyet* gazetesinde Aslı Aydıntaşbaş'ın Paris'te Sosyalist Enternasyonalist toplantısında bulunan Celal Talabani ile yaptığı söyleşi manşetten yayımlan-

di. Celal Talabani, "Türkiye, Irak'ta yanlış ata oynadı" sözüyle Türkiye'nin son aylardaki Irak politikasına güçlü bir eleştiri yöneltmişti.

Ertesi gün Lizbon yolunda, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, NATO Zirvesi'ne ilişkin söyleşi yapmak amacıyla kendisine refakat eden gazetecileri uçağın ön bölmesine çağırdı. Söyleşi sonra erdikten sonra, Savunma Bakanı Vecdi Gönül dahil, herkes yerine dönmek için ayağa kalktığı anda, Abdullah Gül kalmamı işaret etti. Uçağın söyleşi için düzenlenmiş bölümünde, Cumhurbaşkanı Gül ve Dışişleri Bakanı Davutoğlu ile kaldım. Gül, aniden bana Talabani'nin *Milliyet*'e manşet olan sözlerine gönderme yaparak, buruşuk bir yüz ifadesiyle "Ne diyor bu? Ne demek istiyor?" sorusunu yöneltti.

Bir kez daha, "Talabani'den sorumlu Türk" konumuna gelivermişim. Talabani'nin, Irak Cumhurbaşkanlığına tekrar seçildikten sonra, Türkiye ile sürtüşmesi kendiliğinden aşılmış sayılmalıydı. Iraklı Kürt liderin, Türkiye'yi "stratejik ortak" olarak gördüğünü, taktik gelgitlerin, bu ufkunu değiştirmeyeceğini ve etkilemeyeceğini biliyordum.

"Talabani'nin diplomatik kıvraklığına pek uymayan bir demeç," dedim, "ama, sizin için bir sorun yok. 'Kardeşim Gül' diyerek sizden olumlu söz etmiş ve gelecekte yine birlikte çalışacağını söylemiş. Önemli değil," diyerek, Türkiye-Irak ilişkilerinin geleceğinin Talabani'nin demecinden etkilenmeyeceği düşüncemi ifade etmek istedim. Ama, "Yine de böyle bir demeç vermesi, Türkiye'nin tavrından çok incindiğini yansıtıyor," demekten geri durmadım.

Talabani'nin, Türkiye-Kürt ilişkilerinin önünü açmak için büyük çaba sarf ettiğine, bu arada Türkiye-Irak yakınlaşmasına önemli katkı yaptığına inandığını ve bu nedenle Irak seçimleri sonrasında Türkiye'nin kendisine ilişkin tavrına gerçekten çok üzüldüğünü biliyordum.

Davutoğlu, Türkiye'nin el-İrakıyye'nin kuruluşundan son aşamaya kadar izlediği politikanın gerekçelerini ayrıntısıyla anlatmaya girişti. Abdullah Gül, bizi baş başa bırakarak, yerine döndü.

Ankara'nın Irak seçimleri sonrasında Maliki'nin başbakanlığına itirazının, İran'ın Şii adaylar arasında onu tercih etmesinden kaynaklanmış olabileceği anlaşılabilirdi ama Talabani'nin cumhurbaşkanlığına itirazının gerçek nedeni, Kürt liderin İran'la ilişkisinden ötürü olamazdı. Bu çok inandırıcı gözüküyordu. Bence, Türk devletinin Talabani'nin cumhurbaşkanlığına itirazının bilinçaltındaki nedeni, Kürt olmasıydı!¹

Irak Kürdistanı ile özellikle Neçirvan Barzani üzerinden geliştirilen yakın ilişkiler bir yana, Irak Cumhuriyeti'nin Bağdat'taki cumhurbaşkanının da bir Kürt olması, Irak Savaşı'nın sonrasında Mısır ve Suudi Arabistan'ın bıraktığı boşlukta Sünni Arap dünyasının hamisi rolüne bürünmeye başlayan Türkiye'nin açıktan bir itiraz nedeni olamasa da, öncelikli tercihi de değildi.

Birinci Dünya Savaşı sonrası Fas'tan Körfez'e kadar uzanan geniş jeopolitik alanda oluşan Arap ülkelerinin yönetimleri,

- 1 Ahmet Davutoğlu'nun bana "Türkiye'nin politikası" olarak anlatmış olduklarının, aynı zamanda ABD politikası olduğunu 22 Eylül 2012'de *New York Times* gazetesinde yayımlanan bir haber sayesinde öğrenmiş oldum. Michael Gordon imzalı yazıda, Başkan Barack Obama'nın Celal Talabani'ye Irak cumhurbaşkanlığından el çekirmek için bizzat devreye girdiğinden ve bu konuda Celal Talabani'nin yanı sıra Mesut Barzani'ye de baskı yaptığından söz ediliyor. Buna göre, Obama, 4 Kasım 2010 tarihinde Talabani'yi telefonla arayarak bir Sünni listesinin başını çeken laik-Şii İyad Allavi lehine cumhurbaşkanlığından feragat etmesini istemiş. Maliki'nin elinde fazlaca iktidar gücü biriktirdiği düşüncesinde olan Amerikan yöneticileri, Maliki'nin yerine de Adil Abdülmehdi'nin başbakanlığını desteklemişler. Bu tip girişimler gerçekleşmeyince, Başkan Yardımcısı Joe Biden devreye girmiş ve Maliki'nin başbakanlığı koruyabileceği ama Talabani'nin İyad Allavi'ye yerini terkederek, Dışişleri Bakanlığı ile iktifa etmesi yolunda bir uzlaşma formülü geliştirmiş. Talabani'nin ABD'nin bu yöndeki her türlü girişimini reddetmesi üzerine, Kürt liderin etrafından dolanılmasına ve Mesut Barzani üzerinden Talabani'nin ekarte edilmesi kararlaştırılmış. Obama, Mesut Barzani'ye bu niyetleri ifade eden bir mektup göndermiş. Ne var ki, Barzani, Şiiler ile Arap Sünniler arasındaki sorunların çözülmesi için Kürtlerin feda edilmeye çalışıldığından şikayet ederek Obama'nın baskısına direnmiş ve önerileri geri çevirmiş. Mesut Barzani, 2010 yılının Kasım ayının iki haftasını "hayatında karşılaştığı en büyük baskı" olarak nitelemişti. Irak Dışişleri Bakanı Hoşyar Zebari, 26 Eylül 2012'de CNN'in ünlü muhabiri Christiane Amanpour'un kendisiyle yaptığı röportajda, *New York Times*'in haberini doğruladı. *New York Times*'te yer alan bilgiler, Michael Gordon ile emekli Korgeneral Bernard E. Trainor'un "*The Inside Story of the Struggle for Iraq, from George W. Bush to Barack Obama*" (*George W. Bush'tan Barack Obama'ya Irak için Mücadele'nin Perde Arka Öyküsü*) adlı yayıma hazırlanan kitabından aktarılmış.

Sünni Arap elitine dayanıyordu. Her bir Arap ülkesinde, her biri farklı özellikler taşısa ve farklı kökenlerden gelse de, yönetici elitin Sünni Arap olması, Arap ülkelerinin, bir nevi, ortak paydasıydı. Bu ülkelerin nüfuslarındaki çoğunluk, –birkaç istisna dışında– zaten Sünni Arap'tı. En önemli istisna, nüfus çoğunluğu Sünni Arap olmamakla birlikte, oluştuğu günden itibaren Sünni Arap elitin katı merkezîyetçi yönetimi altındaki Irak idi.

Saddam rejimi, Irak'ın Sünni Arap yönetimlerinin sonucusuydu. Saddam'ın Irak'ı, uluslararası sistemin bölgesel (Kuzey Afrika-Yakın Doğu) alt-sisteminin Şii İran ile temas noktasını ve deyim uygunsuzsa İran'ın Arap dünyası yönündeki yayılmasının önüne dikilmiş en kalın duvarı ifade ediyordu. Irak, kendisi için yıllar boyu “Bab Şarki el-alem ül-Arabiyye” yani “Arap dünyasının Doğu Kapısı” sıfatını benimsemişti. Irak'ın bu jeopolitik özelliği, 1979'daki İran İslam Devrimi'nin yayılmasını önlemek amacıyla 1980'de İran'a karşı başlattığı ve sekiz yıl süren kanlı savaşta, hem uluslararası sistemin ve hem de tüm Arap dünyasının kendisini arkalamış olmasını izah eder. 2003'teki savaşta, Saddam'ın yıkılması da, bir anlamda, Birinci Dünya Savaşı sonrası bölgesel düzenin çöküşüne işaret eder. Arap dünyasının “Doğu Kapısı”, İran'ın önünde açılıvermiş, İran'ın karşısındaki “Sünni Arap duvarı” çökmüştür.

Saddam'ın ve onunla birlikte Irak'ta Sünni Arap azınlık yönetiminin denklem dışında kalması, Mısır ve Suudi Arabistan'ın Sünni Arap dünyasındaki hami konumlarını da, ister istemez, sarstı ve zayıflattı. Birinci Dünya Savaşı sonrasında çizilen sınırları harita üzerinde korunsun da, yeni Irak'ın eski iktidar yapısına dayanması mümkün değildi. Irak, bir başka deyimle Mezopotamya toprakları, tarih boyunca olduğu gibi, bölgenin Arap olmayan iki büyük güç merkezinin rekabetine kendiliğinden açılacaktı: Türkiye ve İran.

Öyle de oldu. Irak Şiiileri, ne kadar özgün kimliğe sahip olurlarsa olsunlar, ister istemez, uluslararası ve bölgesel güç konfigürasyonunda İran'ın manevra alanı içinde mütalaa edildiler. İran, 2003 yılındaki savaşın sonunda, sadece en amansız düşmanının bertaraf edilmiş olmasından kendi güvenliği için ya-

rarlanmakla kalmadı, çeşitli Irak Şii örgütleri ve şahsiyetleri üzerinden nüfuzunu Bağdat'a yayabildi. Ve İran, yeni Irak'ın oluşumunda, esas olarak, Irak'ın Şii nüfusu üzerinden iktidar denklemini içine girdi.

Türkiye'nin 2003 yılındaki savaşa karşı durmasının asıl ve asla açıkça ilan edilmeyen gerekçesi bir kaygıya dayanıyordu. Türkiye, savaşın Bağdat'taki merkezî iktidarın yıkılması sonucunda, Irak'ın kuzeyinde bir Kürt entitesinin ortaya çıkmasından ve bunun Türkiye Kürtlerini de etkileyeceğinden kaygılıydı. Bu, Türkiye'nin geleneksel kaygısıydı. Irak Kürtlerine avantaj sağlayacak herhangi bir gelişmenin bulaşıcı etkisinden, Türkiye Kürtlerine sirayet etmesinden hep endişe etmişti. Türkiye'nin bu geleneksel duruşundan tek sapmayı Turgut Özal gösterebilmişti.

Ne var ki, 2003'teki savaştan uzak durmuş da olsa, Türkiye Irak'ın jeopolitik dinamiklerine direnemedi ve savaşın üzerinden birkaç yıl geçtikten sonra, yeni Irak paradigmasına kendini uyarlamaya başladı. Bir yandan savaşla birlikte bölgesel düzeyde kendini gösteren iktidar boşluğunu, bölgenin tarihi Sünni güç merkezi olarak doldurmaya –adı konmadan– yönelirken, diğer yandan da Irak Kürtleriyle ilişkilerini yeniden tanzim etmek zorunda kaldı. Turgut Özal'ın 1991'de öngördüğü durum, on iki yıllık bir aradan sonra kendisini dayattı.

Irak Kürtleri ile yakınlaşmanın önünde, Irak Kürdistanı topraklarında bulunan ve dolayısıyla Erbil'deki Irak Kürt Yönetimi'nin sorumluluğu altında sayılan Kandil Dağı ve çevresindeki PKK'nin askerî varlığı en büyük çıbanbaşını oluşturuyordu. PKK'nin Irak Kürdistanı'ndaki askerî varlığını sona erdirmek, Irak Kürtleriyle sağlanacak herhangi bir yakınlaşmanın ön şartı olarak algılanıyordu ve bundan bir sonuç alınmadığı için yakınlaşma da gerçekleşmiyordu.

Giderek, Irak Kürdistanı ile ekonomik çıkar ve karşılıklı ekonomik bağımlılığı öne çıkartan, "PKK ön şartı"nı gündemin alt sıralarına bilinçli olarak iten bir politikaya yönelindi. Öncelikler değiştirilmiş, Ankara ile Erbil ilişkilerinin önü açılmıştı.

Celal Talabani'nin Ocak 2008'de, Irak Cumhurbaşkanı sıfatıyla Ankara'ya yaptığı ilk resmî ziyaret bir dönüm noktası ol-

du. Türkiye-Irak Kürtleri ilişkileri en üst düzeyde canlandı ve karşılıklı ve rutinleşen ziyaretlerle Türkiye-Irak Kürdistan yakınlaşması dönemine girildi.

AK Parti iktidar çevreleriyle özel görüşmelerimde, kendilerinden Irak Kürtleriyle yakınlaşma niyetlerinin aslında 2002 yılında iktidara gelmeleriyle birlikte başladığını, ancak bu konuda askerlerin çok katı bir direnciyle karşılaştıklarını ve askerlerin ikna edilmelerinin ve dirençlerinin aşılmasının zaman aldığını dinledim. Bunlardan biri, 2007-2009 tarihleri arasında Dışişleri Bakanı sıfatını taşımış olan Ali Babacan idi, bir diğeri de Abdullah Gül.

Abdullah Gül, cumhurbaşkanı seçildikten sonra bir söyleşimizde, Irak Kürtleriyle yakınlaşmanın Türkiye'nin çıkarları gereği, vakit geçirilmeden gerçekleştirilmesi gerektiğini düşündüğünü, bu yönde talimatlar verdiğini anlatırken, Irak Kürdistanı'nın yeraltı zenginliklerini hatırlatmıştı. "Orası, burnumuzun dibinde duruyor. Çin'den Kore'ye kadar herkes geldi yatırım yapıyor, biz uzaktan seyrediyoruz; olacak şey mi bu?"

Türkiye'nin Irak Kürdistanı'na yönelmesindeki temel dürtü, stratejik ufuklarıyla ekonomi unsuruydu. Abdullah Gül'ün anlatmak istediği buydu.

Abdullah Gül'ü dinlediğimde Irak Kürdistan Yönetimi'nin Petrol Bakanı Aşti Hawrami'nin sözlerini hatırladım.

Aşti'yi bana, Erbil'e bir seferinde birlikte uçtuğumuz ve Kerkük yakınlarındaki Taktak'ta iki kuyudan bir günde Türkiye'nin toplam üretiminden daha fazla petrol çıkartan General Oil'in ortağı Mehmet Sepil tanıştırmıştı. Erbil'den Ankara'ya dönüş yolunda, Aşti Hawrami'yi soru yağmuruna tutmuştum.

Aşti Hawrami, tarihin en feci katliamlarından birine sahne olan Halepçe kökenli idi. Bağdat Üniversitesi'nde petrol mühendisliği okuduktan sonra, Baas yönetimi tarafından yüksek lisans için İngiltere'ye gönderilmişti. Bir Kürt öğrenci için çok istisnai bir uygulamaydı. Aşti, İngiltere'de Kürt kimliğine sahip bir Baas karşıtıydı ama siyasetle pek ilgilenmeden, petrol sektörüne dahil oldu. 2003'te Irak Kürdistanı'na döndü ve Erbil hükümetinin petrol bakanı olarak çalışmaya başladı.

Aşti, bana Erbil-Ankara arasında, Irak Kürdistanı'nın petrol ve doğal gaz rezervleri hakkında ayrıntılı bilgiler verdi. Kürdistan'da daha bakir durumdaki rezervlerin Kerkük'ün rezervlerine gerek bıraktırmayacak boyutlarda olduğunu söyledi. Erken bir zamanda, ön alarak bu alanda yatırımı yapacak olanların, gelecekte kendileri için büyük yarar sağlayacağını, stratejik avantaj elde edeceğini anlattı. "Bu işler," dedi, "first come-first serve basis' yani 'erken gelen oturur' hesabınca yürür. Biz, 4-5 milyonluk bir halkız. Koca bir petrol ve doğal gaz denizinin üzerinde yüzüyoruz. Bizim için çok fazla. Petrolü içecek halimiz yok. Yeraltında duran petrolün ve doğal gazın bir değeri de yoktur. Siz, koca bir ülke, komşu ve kardeş bir halksınız. Sizin önceliğiniz olur haliyle. Gelin birlikte çıkartalım, birlikte üretelim, birlikte işleyelim, birlikte satalım," dedi.

Uçakta, beraberimizde Mehmet Sepil'le birlikte çalışan eski TPAO uzmanları da vardı. O yolculukta petrol ve doğal gaz konusunda –kısa süre sonra unutacağım– çok şey öğrendim.

Aşti Hawrami'den aldığım ilhamla bir ekonomi gazetesi olan *Referans* için bence çalışma hayatımın en önemli yazılarından birini kaleme aldım. 2007 yılının başıydı. Yazının, en can alıcı yanı ise, koyduğum başlığı:

"TSK ile Kuzey Irak'a Değil; TPAO ile Irak Kürdistanı'na!"

Tek bir uzun sohbet, elbette uzmanlık olmuyor. Erbil dönüşünden kısa bir süre sonra Aşti'den öğrendiğim ve yazıda kullandıklarımın büyük bölümü aklımdan çıktı. Neyse ki, Aşti Hawrami ile İstanbul'da sık aralıklarla bir araya gelir olduk. Atlantic Council adlı Amerikan düşünce kuruluşunun düzenlediği bir "Türkiye-Kuzey Irak Konferansı"nda, Irak Kürt Yönetimi'yle yakın ilişkileri hararetle savunan bir konuşmamın ardından, masanın diğer ucunda oturan Aşti Hawrami'ye bir not ilettim. "Bana şu rakamları bir kez daha yazar mısın lütfen," diye ricada bulundum.

Bu konuda bütün dünyada Aşti Hawrami'den daha uzman kimse bulunamazdı. Birkaç dakika sonra bana gönderdiği cevabi mesajı bir daha hiç kaybetmedim. Kâğıtta şöyle yazıyordu:

“Türkiye’nin günlük petrol tüketimi: Günde 500.000 varil.

Yılda doğal gaz tüketimi 36 milyar metreküp.

Irak Kürdistan Petrol Rezervi: 45 milyar varil.

Doğal Gaz Rezervi: 6000 milyar metreküp

Irak Kürdistan Petrol Üretimi

2009..... 100.000 varil (günde)

2010..... 300.000

2011..... 500.000

2012..... 750.000

2013..... 1.000.000

Doğal gaz ihracatı için henüz alt yapı yok ama yılda 60 ila 70 milyar metreküp ihraç imkânı yaratılabilir.”

Türkiye’nin Irak Kürdistanı’na ilişkin –Abdullah Gül’ün kavramış olduğu– stratejik potansiyeli bu rakamlardan kolaylıkla çıkarabilirdi.

(Aşti Hawrami, 21 Eylül 2011’de Kürdistan Bölge Parlamentosu’nun kırk iki petrol arama bölgesine ilişkin olarak yabancı petrol şirketlerine lisans vermiş olduğunu kamuoyuna açıkladı. “Kürdistan Bölge Yönetimi’nin yapmış olduğu sözleşmeler sayesinde bölgenin 45 milyar varil ham petrol ve 3 ile 6 trilyon metreküp doğal gazlık potansiyel rezervlere sahip olduğunu artık biliyoruz,” dedi. Aşti Hawrami’nin açıklaması, bana birkaç yıl önce verdiği bilgi notunu doğrular nitelikteydi.)

Türkiye’nin Irak ve Irak Kürdistanı’na yönelik politikası da, 2000’lerin ilk on yılı tamamlanırken, bu verilerin idraki üzerinden “stratejik ve ekonomik öncelikli” olmaya adım adım döndü.

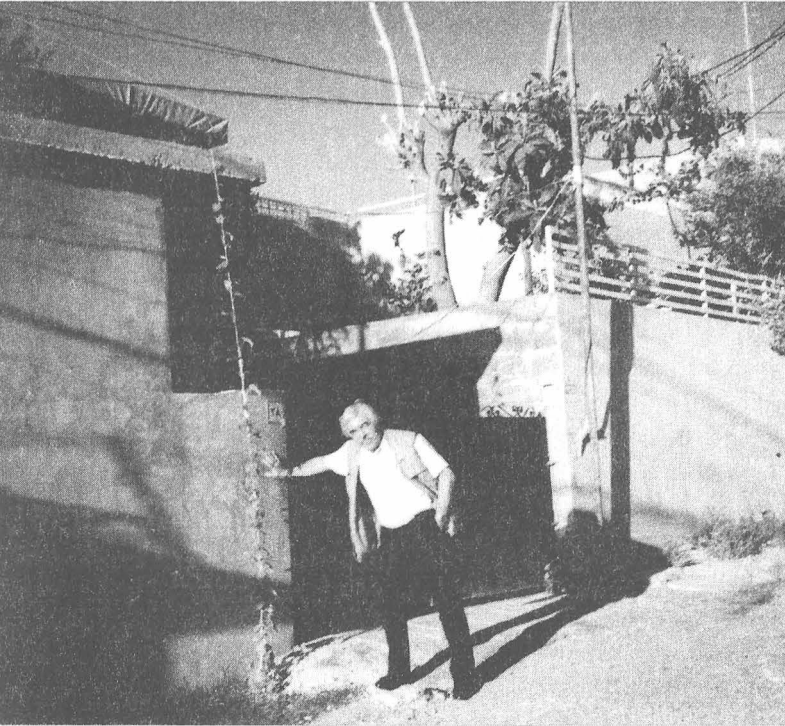
Tüm iniş-çıkışlara ve gecikmelere rağmen, tarih, Türkiye ile Irak Kürtleri arasındaki ilişkiler bakımından, düşlediğim ve arzuladığım yönde yol almaya başladı.

Bu, 2003’teki savaşın olumlu sonuçlarından biriydi. Zaten, 2003 yılına gelindiğinde, savaşın sonucuna ilişkin beklentim, sadece Saddam rejiminin sona erecek olması değildi. O sonuçla birlikte Kürtler için, yeni ve iyimser bir tarih sayfasının açılacağını düşünüyordum.

Benim nazarımda, Kürtler için iyi olan, Türkiye için de iyi olacaktı.

XII

KUZZEY IRAK'TA ERGENEKON

Komplo, halkın önünde açıklamaya cesaret edemeyecekleri politikalar için, bir grup adamın arasındaki gizli anlaşmadan başka bir şey değildir.

– Mark Twain

Günümüzün hükümetleri sadece diğer hükümetler, imparatorlar, krallar ve bakanlarla değil, aynı zamanda her yerde utanmaz arlanmaz ajanları bulunan ve son anda bütün hükümetlerin planlarının altını üstüne getirebilecek gizli cemiyetlerle de uğraşmak zorundadırlar.

– Benjamin Disraeli, İngiltere Başbakanı, 1876

Türkiye, 2003'te kendisini savaş dışında bırakırken, savaş sonrası Irak'ta bir geçerlilik taşıması mümkün olmayan, anti-Kürt bir Türkmen yanlısı yaklaşım üzerinden Irak politikasını inşa etmeye kalkmıştı. Bu, özellikle, Turgut Özal'ın ölümünün ardından Türkiye'deki Kürt sorunuyla ilgili karar yapısına hakim olan ve Irak'a da Kürt sorunuyla bağlantılı olarak güvenlik öncelikli bakan askerlerin tercihiydi. Askerlerin, Türkmenleri manipüle ederek yürütmeye çalıştıkları anti-Kürt politika'nın uygulayıcı birimi Özel Kuvvetler idi. Türkiye'nin Türkmen

dosyası, Turgut Özal'ın ölümünden sonra kısa bir süre için Milli İstihbarat Teşkilatı'na, daha sonra tümüyle Özel Kuvvetler'in eline verilmişti.

Böyle bir anti-Kürt politikanın sürdürülebilmesi, yeni Irak gerçekleri karşısında imkânsızdı. Türkiye'nin bu imkânsız politikası, Irak'a yerleşmiş olan ABD ile de sürtüşmelere yol açtı. Amerikan askerlerinin, Amerikan Bağımsızlık Günü'nün yıldönümünde, 4 Temmuz 2003 Cuma günü öğleden sonra Süleymaniye'deki Türk özel kuvvetleri merkezini basıp, Türk subaylarının başına çuval geçirerek, önce Kerkük'e, ardından Bağdat'a götürüp birkaç gün gözaltında tutmaları, söz konusu sürtüşmelerin ulaştığı zirve noktasıydı.

Olay, Türkiye'de müthiş bir öfke yarattı ve zaten kamuoyunda var olan Amerikan karşıtlığını en yüksek noktalara tırmandırdı. Türk-Amerikan ilişkileri adeta dibe vurdu.

Süleymaniye'de kafasına çuval geçirilerek Amerikalıların tutukladığı Türk subaylarını serbest bırakıldıktan sonra ilk görenler, İlnur Çevik ve bendim. Amerikalılar tarafından ele geçirildikleri Süleymaniye'deki merkezlerinde onlarla yaptığımız ve üç saate yakın süren sohbetimiz, o subayların kafa yapıları ve bir yandan da Türk Özel Kuvvetleri'nin Irak Kürdistan'ında 2003 yılında nasıl bir faaliyet içinde olduğu konusunda yeterince ipucu veriyordu.

Savaşın sonra, 7 Temmuz 2003 günü Irak Kürdistanı'na ilk kez ayak bastığımızda, Zaho-Dohuk üzerinden Musul'a inmiş ve oradan Erbil'e, Erbil'den de Selahaddin'e giderek, geceyi KDP'nin (Kürdistan Demokrat Partisi) savaş şartlarındaki Irak'ta tahayyül edilemeyecek bir rahatlık sunan konukevi, "Darüzziyafe"de geçirmiştik. İki gün sonra, 9 Temmuz'da, erkenden Şaklava, Köysancak, Heybet Sultan Dağı ve Dukan üzerinden Süleymaniye yolunu tutmuştuk. Süleymaniye'de oradaki Kürt yönetiminin başbakanı, eski dostumuz Barham Salih ile, Saddam sonrası Irak'ta ilk kez görüşecektik. Barham'ı Darüzziyafe'den aradığımızda, hemen gelmemizi istemişti. O tarihte, Irak Kürdistanı'nda biri Erbil'de, KDP; diğeri Süleymaniye'de KYB (Kürdistan Yurtseverler Birliği) olmak üzere iki ay-

rı Kürt hükümeti vardı. Bu iki yönetim, 2006'da birleştirilerek, Erbil merkezli tek Kürt yönetimine ulaşılacaktı.

Süleymaniye'ye giderken, Kürdistan topraklarının önemli bir bölümünü görecek, böylece yıllar süren merakımı giderecek olmanın da heyecanını duyuyordum. Süleymaniye'de doğruca Barham Salih'in bizi yönlendirdiği, şehrin tek doğru dürüst oteline, daha sonra defalarca kalacağım Suleimani Palace'a vardık. Resepsiyona, Başbakan Barham Salih'e geldiğimizi söyledik.

“Dr. Barham bir toplantıda. Burada oturun, toplantı bitince kendisine haber vereceğiz. Sizi bekliyordu. Bu bilgiyi size iletme talimatını bize verdi.” Barham'ın irtibat bürosu gibi çalışan otelin resepsiyon görevlisinin söylediği buydu.

Bu bilgiyi edinince, toplantının ne kadar süreceğini sorduk. Belli değildi. Bir-iki saat daha sürebilirdi.

İlnur'a, “Burada boş boş oturacağımıza, hadi bizim subayları arayıp bulalım. Bir ‘geçmiş olsun’ ziyareti yapalım,” dedim.

İki gün gerimizde kalan Türkiye, günlerdir onların başına gelen olayla yatıp kalkıyordu. Özel Kuvvetler'e bağlı subayların serbest bırakıldığını, Habur'dan Irak Kürdistanı topraklarına geçerken öğrenmiştik. Süleymaniye'de bulunup onları görmeden dönmenin, gazetecilik mesleği bakımından affedilemez olduğunu düşünüyordum.

Peki ama nerede bulacaktık onları?

Bizim basında, Özel Kuvvetler'e mensup Türk subaylarının Amerikan askerlerinin baskınına uğradıkları yerin Irak Türkmen Cephesi radyosu ile aynı yerde olduğunu okumuştum. Irak Türkmen Cephesi radyosunu bulursak, onları da bulabilecektik. Bulduk. Süleymaniye'ye ayak bastıktan bir on-on beş dakika içinde, ITC'nin (Irak Türkmen Cephesi) Süleymaniye Temsilcisi'nin karşısındaydık. Subayları sorduk. Aynı binadaydılar ama giriş, paralel sokaktaydı. Dışarı çıkıp dolandık, baskının nasıl cereyan etmiş olabileceğini çevreye bakarak anlamaya çalıştık.

ITC radyosu ile Özel Kuvvetler'in müştereken kullandıkları binanın arka kapısından içeri girdiğimizde, hemen hepsinin üzerinde haki renkte askerî fanilaları ile, kimisi blucin panto-

lonlu, birkaç kişi oturuyordu. Aralarından, kendisine “Binbaşı Aydın” diye hitap edilen ve komutanları olduğu hemen anlaşılan genç subay, “Hoşgeldiniz Cengiz bey,” diye ayağa fırladı. Kucaklaştık. “Geçmiş olsun” dileklerimizi ilettik ve ortaya konmuş, kaynayan çaydanlığın çevresinde, taburelerin üzerine yerleşerek, uzun ve yoğun bir sohbete koyulduk.

Olayın ayrıntıları hakkında fazla konuşmadık. “Binbaşı Aydın” birkaç kez anlatmayı denedi, ama Türkiye’den henüz gelmiş oldukları ve aralarındaki konuşmalardan onların da binbaşı rütbesinde olduğu anlaşılan silah arkadaşlarının müdahalesi üzerine fazla uzatmadı. Genel siyasi gelişmeler ve Türkiye’nin Irak politikası üzerinde durduk. “Binbaşı Aydın”, Irak konusundaki devlet politikasına eleştirel yaklaşıyordu ama bu eleştirel yaklaşımı, tahmin edilebileceğinden çok farklıydı. Özel Kuvvetler mensubu subay, laf arasında, Kuzey Irak’ı ve Türkiye’nin güneydoğusunu karış karış bildiğini, yıllardır bu topraklarda savaştığını söylerken, “Türkiye’nin Kürtlere fazla yüz verdiği ve Türkmenleri ihmal ettiği” düşüncesinde olduğunu da ifade ediyordu.

“Yani, devleti mi eleştiriyorsunuz?” diye gereksiz bir soru sormasam, belki düşüncelerini daha ayrıntılı dille getirecekti ama hemen toparlandı ve devlet görevlisi olduğunu, devletin yöneticilerini eleştirmeye haddi olmadığını söyleyerek konuyu değiştirdi.

“Binbaşı Aydın” ile sohbetimizin koyulaşmasında, benim “Özdemir” kod adlı Albay Şefik’i biliyor olmamın olumlu katkısı oldu. Türkiye’nin Irak, Kürtler, Türkmenler, Kuzey Irak, vs. gibi konularında konuşan, yazıp çizen aydınlarının arasında “Özdemir”i bilene rastlamak pek mümkün değildir. “Özdemir”i bilmek demek, Kuzey Irak’ın Birinci Dünya Savaşı sonrası tarihçesinden de haberdar olmak demektir. “Binbaşı Aydın”, “Özdemir”i ve neler yaptığını gayet iyi bildiğimi söylediğimde rahatladı. O rahatlıkla birlikte, sohbetimiz de rahatladı.

“Binbaşı Aydın”, besbelli, bir kod adıydı. “Binbaşı Aydın”ın kendisine örnek aldığı izlenimini verdiği ve “Özdemir” kod adıyla bilinen Albay Şefik, Türkiye’de Millî Mücadele yılların-

da Kuvayı Milliye'nin temsilcisi olarak Kuzey Irak topraklarına gelmiş, Revanduz'da karargâhını kurmuş, Musul sorunu üzerinde Türkiye'nin çektiği İngilizlere karşı Kürtleri örgütleme işine girişmişti. "Özdemir", Musul vilayetinin Türkiye'ye bağlanması uğrunda yürüttüğü çalışmalarda İngilizlere kan kusturmuştu.

"Binbaşı Aydın"ın kendisinde "Özdemir" in misyonuna benzer bir misyon gördüğünü sezmem zor olmadı.

"Özdemir", Musul vilayetini Kürtleri İngilizlerin üzerine sürerek Türkiye'ye kazandırmaya çalışmıştı. "Binbaşı Aydın" ise, yaklaşık seksen yıl sonra, değişik şartlarda Türkmenler üzerinden, Kürtlerin ve Kürtleri kolladığına inanılan Amerika'nın işini bozmak istiyor olabilirdi.

Bununla birlikte, başından geçenleri anlatırken Amerikalıları doğrudan hedef almaktan kaçınıyor, Amerikalılar tarafından yakalanmalarının bütün günahını Talabani'ye yüklüyordu. Talabani hakkındaki nitelemeleri, 1993'te gizemli biçimde öldürülen JITEM kurucularından –o da bir Özel Kuvvetler mensubuydu– Binbaşı Cem Ersever'in takma isimle yazdığı kitaplardaki Talabani tanımları ile şaşırtıcı ölçüde benzerlik gösteriyordu. "Binbaşı Aydın", Talabani'nin adını her ağzına alışımda, belirgin biçimde öfkeleniyor ve "İngiltere'ye yaptığı ajanlığın yanına kalmayacağını, bir gün bunun hesabını vereceğini" söylemekten kendisini alamıyordu. Beni; dolayısıyla bu konudaki düşüncelerimi ve Talabani ile yıllar öncesine giden tanışıklığımı bilmemesi mümkün değildi. Buna rağmen, "Siz gayet iyi bilirsiniz, Talabani'nin İngilizlerin adamı olduğunu" demeyi nedense ihmal etmiyordu ve bu nitelemeyi yaparken, "kesin istihbarat bilgileri" üzerinden konuştuğu izlenimini veriyordu.

"Binbaşı Aydın"ın Kürtlere ilişkin ırkçılık kokan düşünceleriyle ise tuhaf bir diyalogun sonunda tanıştım. Süleymaniye şehrini nasıl bulduğumu sormuştu. "Geleli bir saat bile olmadı. Zaten Kuzey Irak'a iki gün önce ilk kez ayak bastım. Habur'dan girdikten sonra Zaho'dan Dohuk'a, oradan Musul üzerinden Erbil'e ve Süleymaniye'ye vardım. Gördüğüm Kürt şehirleri arasında, ilk ve kaba izlenimlerime göre, en eli yüzü

düzgün burası, Süleymaniye gözükte,” cevabını verdim. “Binbaşı Aydın”, “Sayemizde,” dedi ve “gelin benimle. Size bir şey göstereceğim” diyerek beni ayağa kaldırdı. Birlikte tuvalete gittik. “Buyurun,” diye gösterdi, “bunu biz getirdik buraya, bu adamlara yapılır mıydı bu? Aslında adamlara kötülük yaptık. Gelenekleri var, kültürleri var; ne gerek vardı ki bu insanlara bunları sunmaya?”

Alafranga tuvalet klozetinin yanında, temizlenmek için kullanılan bideyi gösteriyordu. “Buradaki insanlar bu işi, yüzyıllarca taşla yapmışlar. Ne hakkımız var insanların geleneğine müdahale etmeye?” şeklindeki ironik cümleleriyle, Türkiye’nin “Özel Kuvvetleri”nin Irak Kürtlerine yönelik, gereksiz bir tür *mission civilisatrice* (medenileştirici misyon) rolü üstlendiğini ima ediyordu.

“Binbaşı Aydın”ın, Kuzey Irak’ta izlenen devlet politikasına temel itirazı da, zaten, “Kürtler için harcadığımız enerjiyi Türkmenler için harcamalıydık,” cümlesinde ifadesini buluyordu.

“Binbaşı Aydın”, vedalaşıp ayrılmamızdan hemen önce, bir açık daha verdi. Kim bilir, belki de verdiği açık değil, bir mesajdı. Amerikalılar tarafından maruz bırakıldıkları aşağılayıcı muamelenin yol açabileceği doğal travmayı bir nebze gidebilir düşüncesiyle gönüllerini almak istedim ve “Başınıza gelenler elbette çok can sıkıcı ama hiçbir şeyin boşa gitmediğini bilerek rahat olun,” diyerek söze girdim; “Şunun şurasında 48 saat öncesine kadar Türkiye’deydik. Sizin gözetiminde tutulduğunuz günlerde Türkiye’de öyle bir öfke fırtınası esti, sizlerle öylesine bir dayanışma duygusu oluştu ki, bunu ancak 2002 Dünya Kupası’ndan dünya üçüncüsü olarak yurda dönen millî futbol takımımızın İstanbul’daki karşılama törenleriyle karşılaştırabilirim,” dediğim anda, “Binbaşı Aydın”, “Biliyoruz,” dedi, “sağ olsun Doğu Perinçek abimizin bizim için yaptıklarından haberimiz var.”

“Binbaşı Aydın”ın Doğu Perinçek’ten “abimiz” diyerek özel bir yakınlıkla söz etmesini, Türkiye’de kendileriyle ilgili spon-tane dayanışma gösterilerini onun çabalarına mal etmesini gariptedim ama bu duygumu onunla paylaşmadım. O anda, hız-

la zihnimden geçen düşünce, Doğu Perinçek'in Özel Kuvvetler, JITEM gibi askeri güvenlik kuruluşları ve istihbarat örgütleriyle özel ilişkileri bulunduğu oldu. Birkaç yıl sonra Ergenekon Davası'nın en önemli sanıkları arasında yer almasını, biraz da bu tür anekdotlar sayesinde hiç garipsemeyecektim.

Süleymaniye'deki "çuval olayı"nın Özel Kuvvetler mensubu olan başlıca kahramanının "Doğu Perinçek abisi"nden şükranla söz etmesi, yıllar önce, 1973'te Beyrut'tan ayrılırken sevgili arkadaşım, Fetih yöneticisi Abu Halid'in bana yapmış olduğu uyarıyı aklıma düşürdü.

Abu Halid, bir daha birbirimizi göremeyebileceğimiz düşüncesiyle vedalaşırken, (nitekim 1976'ta Lübnan İç Savaşı'nda şehit düştü) benden bir söz almıştı. "Gün gelir Türkiye'ye dönersen, kesinlikle hapisten çıkmış olan arkadaşlarınla birlikte olup, eski örgüt ilişkilerini tazelemeyeceksin. Bana söz ver," demişti.

Böyle bir niyetim olmadığını yani o örgüt faslının benim için kapanmış olduğunu belirtmişim ama bunu bana niçin söylemek gereğini duyduğunu da sormuştum. "Çünkü konuştular," karşılığını vermişti, "bir gizli örgütün lider kadrosu konuşursa o örgüt bitmiştir artık. Polisle mi çalışıyordur bilemezsin."

İtiraz etmişim. "Ben işkence görmedim. Görseydim, ne yapardım bilemem. Onlardan daha üstün olduğumu da iddia edemem. Şu sırada onlarla aynı görüşlerini paylaşmıyor olsam da, bu konuda onlara haksızlık edemem," demiştim.

Abu Halid ciddileşerek, "Bak," diye devam etmişti, "ben, sen olsaydın konuşmazdın demiyorum. Başka bir şey diyorum. Ve bunu bütün dünyanın bildiği, tanıdığı bir örgütün, Fetih'in bir yetkilisi olarak söylüyorum. Bizde de İsrail işkencesi altında konuşanlar oldu. Ama lider kadro için bu durum söz konusu değil. Sizin örgütün kim olduğunu dünyada kimse bilmiyor. İşkence dediğin nedir? Fiziki direncin kırılması ve çözülme halidir. Sonucu nedir? O ana dek kutsal olarak bildiğin, ölsem bile söylemeyeceğine yemin ettiğin her şeyi çözülerek anlatmandır. Yoldaşlarını ele veriyorsun. Bundan daha büyük bir çözülme olabilir mi? Ama bunun bir adım ötesi, polis, 'Bundan

sonra bize çalışacaksın,' önerisidir. 'Bu kadarı olmaz, bunu kabul etmem' mi diyeceksin? Elektriğin voltajını biraz daha artırırlar, olur biter. Zaten çökmüştün, çözülmüştün. İlkinin sonucunu, yani hangi arkadaşlarını nasıl ele verdiğini dava iddianamesi sayesinde herkes öğrenir. İkincisi, yani polise çalışma asla öğrenilemez. O gizli kalır. Önder kadrosu çözülmüş bir örgüt bu nedenle bitmiştir. Bir daha o örgütte çalışılmaz. Örgütün artık kimin eline geçmiş olduğunu asla bilemezsin çünkü."

Abu Halid'in bu uyarısını hiç unutmadım. Onun bu uyarısını, bu uyarıdan yaklaşık yirmi yıl sonra Özal-Talabani bağlantısını kurduğum sırada Doğu Perinçek ve çevresinin, durduk yerde ve hiç hesapta yokken, o günden itibaren bana karşı sürekli bir kişilik katline giriştikleri her seferinde hep hatırladım. Doğu Perinçek ve çevresi, hakkımdaki hayâsızca iftiralarını, Şubat 1973'te bir İsrail baskınında, aralarında yoldaşlarım da olan, sekiz Türk'ün öldürülmesinin benim işim olduğu yalanını savurmaya ve yaymaya kadar vardığı. Dezenformasyonda ustalaşmaları ve bunu meslek haline getirmeleri, söz konusu çevrenin kirli istihbarat faaliyetlerinin bir parçası haline gelmiş olduklarını ve Abu Halid'in yaptığı uyarının ne kadar yerinde olduğunu bana kanıtladı.

Bora Gözen ve İsrail saldırısı sonucunda hayatını kaybeden diğer Türkler, öldürülecekleri o kampa, Doğu Perinçek'in adamlarının kirli pazarlıkları sonucunda yerleştirilmişlerdi. Melek Ulagay o olayın karanlık ve acıklı arka planını, yaklaşık kırk yıl sonra Oya Baydar ile birlikte kaleme aldıkları *Bir Dönem İki Kadın* (Can Yayınları, İstanbul, 2011) adlı kitapta ortaya çıkardı:

"Adamların hiçbirini tanıımıyordum. İçlerinden biri İngilizce konuşuyor, ben söylenenleri tercüme ediyordum. Yapılan teklif gayet açıktı. Bizim arkadaşlar kampta askerî eğitim alacaklar, bunun karşılığında Almanya'da terör eylemlerine katılacaklardı. Kara Eylül grubuyla karşı karşıya olduğumuzu anlamıştım... Bizim böyle bir plan içinde olamayacağımızı söyledim. Aramızda Türkçe tartışmaya başladık.. Görünen o ki Bo-

ra o yeni kampa gidecek, ben Beyrut'ta kalacaktım. Yollarımız ayrılıyordu... Gidecekleri kamp, Trablusşam kentine yakın, deniz kenarındaki Nahr el-Bared mülteci kampıydı. El Fetihli dostumuz Abu Halid bana bu kampın Kara Eylül ve benzeri örgütlerin etkisi altında olduğunu, güvenilir bir yer olmadığını söylemişti... Bora ve diğer arkadaşların Nahr el-Bared'e gitmelerine çok karşıydı. Ona göre bu kamp güvensiz bir yerdi ve her an saldırıya uğrayabilirdi..." (s. 243-245)

Bora Gözen ve Melek Ulagay'ı Abu Halid ile ben tanıştırmıştım.

Ben ömrüm boyunca Fetih'in şehidi, Filistinli kahraman arkadaşım Abu Halid'e şükran duymuşken, Irak Kürdistanı'nda Süleymaniye'de görev yapan Özel Kuvvetler'den Binbaşı Aydın, "Doğu Perinçek abisi"ne şükran duyguları besliyordu.

Ne gariptir ki, Süleymaniye'de "Özel Kuvvetler"den "Binbaşı Aydın"la aramda cereyan eden bu diyalogdan neredeyse tam bir yıl sonra Doğu Perinçek'in dergisi *Aydınlık*'ın 18 Temmuz 2004 tarihli sayısında bir kez daha kapak oldum. Dergi kapağındaki fotoğrafımın üzerinde "30 Ağustos'a doğru son tezgâh" üst başlığının altında "Çandar CIA Operasyonunda Ayakçı" başlığı yer almıştı. Yaklaşan 30 Ağustos'ta Türk Silahlı Kuvvetleri'ndeki terfi ve tayinlerde "ulusalcı-Kemalist" komutanların emekliye sevk edilmesi çabalarını CIA adına benim yürüttüğüm gibisinden saçma sapan bir hikâye anlatılıyordu. O 30 Ağustos'ta, daha sonra isimleri Ergenekon soruşturmasında en önemli sanıklar olarak yer alacak olan, başta Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Şener Eruygur olmak üzere bazı kişiler emekliye sevk edildiler, bazılarının da önü kapandı. 2007-2010 arası ortaya dökülen belgeler ve bulgular, 2004 yılının o dönemine ilişkin olarak, söz konusu kişilerin dâhil olduğu darbe girişimleri ile ilgili iddialara zemin teşkil etti. 2004 yılı, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik müzakereleri yolunun açılacağı yıldır ve bunun önünü kesmek isteyenlerin başvurdukları sayısız provokasyon, birkaç yıl sonra açığa çıkacaktı.

PKK da, Abdullah Öcalan'ın yakalanmasından sonra 1999 yılında sona erdiğini ilan ettiği silahlı mücadeleyi 2004 yılının 1 Haziranı'nda başlatma kararı almıştı.

2004, ilginç ve önemli bir yıldır. Türkiye için de, Amerikan işgalinin ve Saddam Hüseyin'in devrilmesinin bir yıl sonrasına denk gelmesinden ötürü Irak için de...

Adı geçen derginin bana ilişkin kapak öyküsü, bir başka tipik dezenformasyon örneği ve provokasyon idi.

Ne yapmalıydım?

Aklıma Sönmez Köksal geldi. Dışişleri'nin genç bir diplomatı olduğu dönemden beri tanıyordum. Daha sonra Türkiye'nin Bağdat ve Paris Büyükelçisi olduğu dönemlerde de birlikte olmuştuk. Sönmez Köksal, 1992-1998 yılları arasında MIT Müsteşarlığı yapmıştı. Paris Büyükelçisi olarak son görevinden emekli olduktan sonra, o, Dışişleri eski Müsteşarı Özdem Sanberk ve Dışişleri eski Bakanı Emre Gönensay ile birlikte, bir "dörtlü" olarak uzun bir süre bir televizyon programında buluşmuştuk. Sönmez Köksal'a sordum. Ciddiye almama ama caydırıcı olmak adına İçişleri Bakanı ile -tanıyorsam- görüşmemde yarar olacağını söyledi. İçişleri Bakanı Abdülkadir Aksu'yu, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden tanırdım. İki sınıf büyüğümdü. Ayrıca, Turgut Özal döneminde de İçişleri Bakanı idi. Almam gereken koruma önlemlerini konuşmak için ona gittim. Konuştuk. 2 Ağustos 2004 Pazartesi günü. Daha sonra darbeci Ergenekon liderleri arasında tutuklanacak ve yargılanacak olan kuvvet komutanlarının emekli edilmeleriyle sonuçlanan Yüksek Askerî Şura toplantısı, İçişleri Bakanı ile görüştüğüm yerin çok yakınında bir yerde Başbakan Tayyip Erdoğan başkanlığında yapılıyordu.

Yine o gün, Abdülkadir Aksu tarafından yönlendirildiğim en üst düzeydeki bir emniyet yetkilisinden bana yönelik dezenformasyon ve "kişilik katli" kampanyasını yıllardır yürütenlerin kimler olduğunu öğrendim. "Kim?" diye sorduğumda "JITEM'in sözleşmeli personeli" diye cevapladı.

Kafamdan yıllardır geçen "askerî istihbarat", "derin devlet" gibi kavramlar, daha somutlaşarak doğrulanmış oluyordu.

“Kim?” dedim tekrardan, teyid ettirmek için.

“JITEM’in sözleşmeli personeli!”

1990’larda Türkiye’nin sayısız Kürt vatandaşının faili meçhul cinayetlere kurban gitmesiyle ilgili olarak ismi telaffuz edilen JITEM’in, hakkımdaki tehdit ve kampanyalarla ilişkisi olması aslında çok mantıklıydı. JITEM veya “Özel Kuvvetler”... Bu ikisinin aralarındaki sınır, biz sivillerin aklının erebileceği kadar belirgin olmayabilirdi.

Her ikisinin ortak paydası Ergenekon’da ortaya çıktı. Türkiye’de askerî darbe ortamı hazırlamak amacıyla çalışan Ergenekon adlı mekanizmanın, 2007 yılında deşifre edilmesiyle birlikte, JITEM-Özel Kuvvetler gibi kuruluşların, bizim gibilerin can güvenliğine yönelik tehditlerinin ideolojik-siyasi karargâhı olduğunu öğrendik.

Kürt sorunu ile ilgiliyseniz, “ezber bozan”, “tabu yıkan” işlerde rol almışsanız, JITEM’in ya da “Özel Kuvvetler”in sizi hedef almış olmasına da şaşırmanız gerekir.

Bu kitabın tam yukarıdaki satırlarını yazdığım gün, (28 Temmuz 2010) büyük bir raslantı eseri, *Taraf* gazetesinde Neşe Düzel’in bir dönem PKK’nin Avrupa sorumlusu sıfatıyla ün yapan, daha sonra Abdullah Öcalan’ın gözünden düşen ve hatta bir suikast girişimine hedef olan Avukat Hüseyin Yıldırım’la Stockholm’de yaptığı üç günlük son derece çarpıcı röportajın son bölümünü okudum. Hüseyin Yıldırım, Öcalan’la çok yakın olduğu bir döneme ilişkin anısını, PKK liderinin muhaliflerini nasıl ortadan kaldırdığını yıllar sonra şöyle anlatıyordu:

“... Bekaa’da bir sürü kişiyi ajan diye kurşuna dizdiler. Bekaa’yı kazan, yüzlerce ceset çıkar. Bu ajanlık suçlamalarında Doğu Perinçek’in de rolü vardır. Perinçek, Bekaa Kampı’na geldi, Öcalan’la sarmaş dolaş oldu. Sonra döndü, 2000’e Doğru dergisinde ‘Bekaa kampında ajanlar var,’ diye yazdı. Bu yüzden kampta 12 kişi kurşuna dizilmek üzereydi...”

Süleymaniye’ye dönelim...

O 9 Temmuz 2004 akşamı “Binbaşı Aydın” ve arkadaşlarıyla vedalaşıp, Barham Salih’e gittik. Barham, Süleymaniye’de saat-

lerdir bizim izimizi bulamamanın şaşkınlığını yaşıyordu. “Süleymaniye Başbakanı”na “çuval olayı”nı sorduğumda, “Ben o gün Süleymaniye dışındaydım. Cuma yani tatil günüydü. Dükân’a bir düğüne gitmiştim. Dükân’dan gece geç vakit döndüm Süleymaniye’ye. Döndüğümde, çok sayıda Amerikan askerî aracı dikkatimi çekti. Bir şeyler olduğunu anladım ama ne olduğunu bilmiyordum. Olayı daha sonra öğrendim,” diye cevap verdi. Barham’ın bu açıklamasından, Amerikan işgalinin ilk günlerinde, Irak’ta, Amerikan askerlerinin müttefikleri Kürtlere pek bir şey danışmadıkları da ortaya çıkmış oluyordu.

Aylar sonra, Celal Talabani’ye “Süleymaniye çuval olayı”nı “Artık olayın üzerinden epey zaman geçti; gerçekte neydi o işin arkasındaki?” diye sorduğumda, kısa bir cevapla, kestirdi attı: “Amerikalılar 1 Mart Tezkeresi’nin intikamını aldılar. Başka bir şey değil.”

Talabani’ye, Süleymaniye çuval olayının kahramanı Türk binbaşının kendisi hakkındaki kanaatlerini aktarmadım. Olayın Türk mağdurlarının, Talabani’nin kendilerini ihbar etmesi üzerine Amerikalıların harekete geçtiğine inandıklarından söz etmedim.

“Süleymaniye çuval olayı” olarak Türk siyaset lugatında yerini alan gelişmenin üzerindeki sis perdesi hiçbir zaman kalkmadı.

Olayın Amerikan kaynaklarınca sızdırılan perde arkasına göre, kafalarına çuval geçirilerek Süleymaniye’den alınıp Kerkük’te gözaltında tutulan, daha sonra Bağdat’ta alıkonan Türk Özel Kuvvetler mensuplarının, Kerkük’ün yeni Kürt Valisi Abdurrahman Mustafa’ya suikast düzenleyeceklerine dair istihbarat alınmıştı.

Olayın üzerinden üç yıl geçtikten sonra, Venedik’in Lido Adası’nda düzenlenen ve benim de katıldığım “Irak federalizmi” konulu, her mezhep ve siyasi partiden çok sayıda Iraklı parlamenterin ve yetkilinin katıldığı on gün süren bir konferansta Kerkük Valisi Abdurrahman Mustafa ile tanıştım. Çelebi bir adamdı. Lido’da sabahtan akşama kadar bir manastırda toplanıyor, üç öğün yemeği birlikte yiyor, Venedik çevresine dü-

zenlenen gezilere birlikte katılıyorduk. Ahbablığı iyice geliştirmiş olmaktan gelen güven duygusuyla, üç yıl önceki olayı kendisine sorduğumda, “Amerikalılar, sadece bana yönelik bir suikast düzenleneceği istihbaratını aldıklarını ve bunu önlediklerini söylediler. Bunun ötesinde hiçbir bilgiye sahip olmadım,” diye cevap verdi.

“Süleymaniye çuval olayı”na ilişkin en dışı dokunur bilgiyi, Süleymaniye ve Kerkük sonrası gittiğimiz Bağdat’ta Kamran Karadaghi’den aldık ve hemen o gece o bilginin sağlamasını Mesut Barzani ile yaptık.

Savaş sonrası Bağdat’a ilk kez gittiğimizde Kamran’la karşılaşmamız hoş bir sürprizdi. KDP güvenliği altındaydık. KDP’nin sağladığı ve dikkat çekmemesi için altımıza verdiği külüstür bir Toyota ile Kerkük üzerinden Bağdat’a ulaşmış ve KDP’lilerin o sırada mevzilendiği Karrada semtindeki yan yana iki otelden birine, Burc el-Hayat’a yerleşmiştik. Irak’ın yeni güç odakları, savaşın hemen ertesinde, Bağdat’a henüz yabancıydılar; kente daha tam olarak yerleşmemişlerdi. Karrada’nın yan yana iki oteli, Burc el-Hayat ile Sindbad, KDP karargâhı haline dönüşmüşlerdi. Kamran Karadaghi de, yıllardır yaşamakta olduğu Londra’dan Bağdat’a henüz gelmişti. Otelde karşılaştık.

Hızla daldığımız siyasi sohbette konu, “Süleymaniye çuval olayı”na geldiğinde, Kamran Karadaghi ilginç bir bilgi ilettili. Bir İngiliz gazetecisinin, Kerkük’teki Amerikan komutanı Albay Mayville’le görüşüğünü ve Mayville’in İngiliz gazeteciye çok önemli şeyler anlattığını söyledi. Amerikalı albay, Türkiye’de kendisine yönelik suçlamalara cevap vermek için bir basın toplantısı yapmaya hazırlanıyormuş. Elindeki Türk Özel Kuvvetleri’ni suçlayacak somut delilleri basın toplantısında açıklayacakmış ama Washington’dan gelen bir emirle basın toplantısını iptal etmek zorunda kalmış ve canı çok sıkılmış.

Albay Mayville’e göre, Süleymaniye olayı, yani Kerkük’ün Kürt valisine suikast girişimi, aslında, Türk Özel Kuvvetleri’nin karıştığı üçüncü olaymış. Diğer iki olaydan biri, basına yansıtılmıştı. Türk Özel Kuvvetleri’ne mensup bir grup subayın, Kerkük girişinde durdurulduğu ve geldikleri arabaların bagajların-

dan Türkmenlere verilmek amacıyla taşıdıkları iddia edilen silahlara el konduğu haberi basında yer almıştı. Yine bir suikast girişimiyle ilgili diğer olayın ise, “Türkiye ile ilişkileri bozacağı” gerekçesiyle, Mesut Barzani’nin ricası üzerine Albay Mayville tarafından üstü kapatılmış.

İşte Albay Mayville, eğer Washington’un talimatıyla iptal etmek zorunda kalmasaymış, bütün bunları basın toplantısında açıklayacak olduğunu Kerkük’te görüştüğü İngiliz gazeteciye anlatmış.

Kamran Karadaghi’ye bunları nereden bildiğini sorduk. O İngiliz gazeteciden dinlemiş. Hatta Kamran, istersek, bizi o sırada Bağdat’ta bulunan o İngiliz gazeteciyle tanıştırabileceğini de söylemişti.

Ama buna gerek kalmadı, çünkü bütün iddialar ya da bilgileri haiz Mesut Barzani Bağdat’a geliyordu. KDP yetkilileri, yirmi beş kişilik Irak Yönetim Konseyi’nin (Governing Council - Meclis el-Hüküm), ilk toplantısının ertesi gün (13 Temmuz 2003) yapılacağını, o nedenle Mesut Barzani’nin Bağdat’a yola çıktığını kulağımıza fısıldamışlar, öyle bir tarihî günde Bağdat’ta bulunmamız gerektiğini belirtmişlerdi. Yönetim Konseyi’nin toplanacağı günlerdir biliniyor ve bekleniyordu ama toplantı günü gizli tutulmuştu.

Irak’ın tüm mezheplerinin, etnik gruplarının, yeraltından yer üstüne çıkan tüm siyasi partilerinin, dinî liderlerinin ve aşiret reislerinin, tarihte ilk kez temsil edileceği yirmi beş kişilik bir organ oluşturulmuştu ve Mesut Barzani, söz konusu yirmi beş kişinin içindeydi.

Gerçekten de akşamüstü Mesut Barzani geldi ve bizim kaldığımız otele yerleşti. Selahaddin’deki buluşmamızdan sonra, bir hafta içinde ikinci kez bir aradaydık. İlnur (Çevik) ile bana özel bir ilgi gösterdi. Yeni Irak’ın ileri gelenleriyle otelin terasında bir araya geldiğinde bizi de yanına oturttu. Bir ara, kulağına eğilip, Albay Mayville’in tasarlayıp iptal ettiği basın toplantısında açıklamayı düşündüğü, Türk Özel Kuvvetleri’nin faaliyetleriyle ilgili bilgileri sorduk.

Bunlar, doğru muydu? Kendisinin ricası üzerine, Kerkük’te-

ki Albay Mayville, Özel Kuvvetler'in karıştığı öne sürülen bir olayın üzerini gerçekten örtmüş müydü?

Mesut Barzani, gülümseyerek, "Hangisini soruyorsunuz?" diye soruya soruyla karşılık verdi, "Bir değil, böyle iki olay var..."

O tarihte, Türk Özel Kuvvetleri'nin kontrolünde bulunan Irak Türkmen Cephesi'nin merkezi Erbil'deydi. ITC liderleri ikide bir değiştiriliyordu. O günlerdeki lideri, bir dönem Baas Partisi'nin muhbiri olduğu iddia edilen Sanan Aga idi. Erbil'in Kerkük'ten farklı bir özelliği vardı. Erbil Türkmenleri ile Kürtleri birbirlerinden ayırmak, Kerkük'teki kadar net değildi. Erbil Türkmenlerinin bir bölümü Kürtleşmiş olduğu için, Türkmen örgütü içine Kürtler kolaylıkla sızabiliyordu.

Mesut Barzani, ITC Yürütme Kurulu'nun iki üyesinin, KDP'nin istihbarat örgütü Parastin'e mensup olduğunu ve bu kişilerden ITC'nin Kerkük'te girişeceği bir sabotajın bilgisini aldığını ve olayı engellediklerini söyledi. Acaba, Albay Mayville'in kastettiği bu muydu?

Tabii, bu gibi durumlarda Irak Türkmen Cephesi'ni Türk Özel Kuvvetleri'nden ayırmak pek kolay olmuyordu.

Mesut Barzani'nin sözlerinden ve tavrından, o günlerde, topraklarındaki Türk askerlerinin bazı gizli faaliyetlerinden Amerikalıları haberdar ettiği ve bunların bir kısmının kamuoyuna açıklanmadığı anlaşılıyordu. O görüşmemizde bizimle paylaşmadığı, Türkiye'nin Irak Kürdistan topraklarındaki Türk askerî varlığından duyduğu rahatsızlık, uzun zaman sonra Wikileaks adıyla bilinen Amerikan diplomatik yazışmaları piyasaya düşünce ortaya çıktı.

ABD'nin Ankara Büyükelçiliği Başmüsteşarı Robert Deutsch'un savaştan kısa bir süre önce Mesut Barzani'nin 7-8 Ocak 2003'te Ankara'da yaptığı temaslardan sonra Washington'a gönderdiği not, ilginç bilgi ve değerlendirmelere yer veriyor:

"Barzani dedi ki, Türkler Kuzey Irak'ta ABD komutasındaki bir koalisyonunun bir parçası olarak gelseler dahi, esasen hangi koşullar altında gelirlerse gelsinler, artan Türk askerî

varlığı ortama zarar verecektir. Barzani oradan niye daha fazla Türk askeri istemediğini anlatmak için Türklerin öncülüğündeki Barış Gözlem Gücü'nü (1997 yılında KDP ile Kürdistan Yurtsever Birliği arasındaki ateşkese gözlemek için kurulan PMF) örnek gösterdi. 'PMF'nin ne yaptığını size açıkça söyleyeceğim. Bizimle KYB arasında arabuluculuk dışında her şeyi yaptı. Irak Türkmen Cephesi'ni eğitip silahlandırmaya çalıştılar, tarihî eserleri alıp götürdüler, uyuşturucu kaçakçılığı yaptılar ve hatta suikast girişimlerinde bulundular. Ve bir yere gitmiyorlar. Ve sayıları birkaç yüz kadar...' Barzani peçetesini eliyle büküp duygusallaşarak devam etti, 'Benim tutumum açık. Türk kuvvetleri yalnız da olsalar, bir koalisyonun parçası da olsalar her hal ve şartta işgal gücü sayılacaklardır, çünkü Türkiye'nin niyeti bırakıp gitmek değildir. Türk askerî mevcudiyetinin amaçları ABD ve Birleşik Krallık'tan (İngiltere) gelen kurtarıcılardan farklıdır...' Barzani, ABD yetkililerinin kendisine hiçbir Türk kuvvetinin Kuzey Irak'a girmeyeceğine de faatle güvence verdiklerini söyledi. 'Biz onların burada mevcut olması fikrinden kesinlikle hoşlanmıyoruz,' dedi..." (Taraf, 26 Ağustos 2011 Cuma, "Wikileaks Türkiye Belgeleri", s. 13)

ABD ve İngiltere, Irak'a Bağdat'taki Saddam Hüseyin rejimini yıkmak için asker sokmayı tasarlıyorlardı. Türkiye ise Kuzey Irak'ta bir Kürt oluşumunu önlemek, Kuzey Irak'ta PKK'ye karşı savaş pozisyonu almak ve Kerkük'ün Kürt kontrolüne girmesini engellemek için...

Görüldüğü gibi, NATO Müttefikleri'nin Irak'a ilişkin yaklaşımları birbirleriyle kesişmiyordu.

Netice itibarıyla, 2003'te Mart-Nisan aylarında süren ve Saddam rejiminin yıkılmasıyla sonuçlanan Irak Savaşı'nı izleyen günlerde, Irak topraklarında Irak Türkmen Cephesi ile iç içe geçmiş olan Özel Kuvvetler, Türkmen kartını Kürtler üzerinde kullanmaya ve bu yönde girişimler yapmaya öncelik vermişti.

Türkiye'nin asker eliyle yürütülen ve adı konmayan, parametreleri de açıklanmayan Irak politikası, bir başka deyimle "Kürt politikası" buydu. Ve bu da ABD'nin ülkenin tek istikrar-

lı bölgesi görüntüsünü veren Kuzey Irak'ta isikrarı korumak politikasıyla çelişiyordu.

Bu politika, ayrıca, Turgut Özal'ın izlemeyi düşündüğü Irak ve Kürt politikasının da tam tersiydi.

Askerlerin Irak politikasının işlevsel aracı olarak kullanılan Irak Türkmen Cephesi'nin her siyasi pozisyonu, aslında Türk Genelkurmayı tarafından dikte ediliyordu ve Türkiye'de medya, Türkmen Cephesi'nin pozisyonuna abartılı ve belirgin bir Kürt karşıtı vurguyla yer veriyordu. Irak Türkmen Cephesi, Irak'ta federalizme karşı çıktı. Türkmenlerin, Araplarla ve Kürtlerle Irak'ın kurucu unsuru olarak yeni Irak anayasasına yazılmasını talep etti. Irak'taki Türkmen sayısını, Kürtlere yakın bir rakamla telaffuz etti.

Gel gelelim, 2005'te yapılan ilk Irak seçimlerinde, Irak Türkmen Cephesi, yüzde 1'in altında oy alarak feci bir yenilgiye uğradı. Bu sonuç, Cephe'nin Irak Türkmenlerini temsil iddiası ve Türkmenlerin Irak nüfusundaki gerçek oranı konusunda ciddi kuşklar doğmasına neden oldu.

Irak Türkmen Cephesi'nin seçim performansı ve bunun Türkmen davasına verdiği zararı, 2006 yılında Irak Cumhurbaşkanı'nın Türkmen işleri danışmanı sıfatını üstlenen Dr. Muzaffer Arslan'a kendi isteği üzerine kaleme aldığım bir raporda şu satırlarla işaret etmişim:

“Irak Türkmenleri, şu anki örgütlenme profillerine bakıldığında, üçlü, dördlü, hatta daha büyük bir parçalanmışlık manzarası ortaya koyuyorlar. Türkmenlerin Şii ve Sünni olarak yapısal farklılaşmasının, 30 Ocak 2005 ve 15 Aralık 2005 seçimlerine çarpıcı biçimde yansıdığı açığa çıktı.

Türkmen varlığının yarıya yakınına oluşturan Şii bölümünün, ‘ulusal platform’ sahibi görülen Irak Türkmen Cephesi'ne değil, ‘mezhebî platform’ sahibi, başta Birleşik Irak İtilafı (başını SCIRI çekiyordu) olmak üzere Şii örgütlerine oy verdiği belli oldu. Bunun yanı sıra, Sünni Türkmen oylarının bir kısmının, özellikle Erbil'de ve Türkmenlerin ‘millî merkezi’ Kirkük'te de kısmen Kürt İttifakı'na gittiği anlaşılıyor.

Türkiye'nin arkaladığı ve desteklediği şekliyle dış dünya-da ve Irak'ta kabul gören Irak Türkmen Cephesi'nin ise, her iki seçimde gösterdiği performans, Türkmenler için hayal kırıklığına sebep verici niteliktedir. ITC'nin 30 Ocak seçimlerinde Irak genelinde toplam oyu 93.480'den, daha kalıcı sonuçlar verecek 15 Aralık son seçiminde 87.993'e, kabaca 88.000'e gilemiştir. ITC'nin Irak genelinde oy yüzdesi, yüzde 0,72'dir; yani yüzde 1'in bile altındadır.

Cephe'nin Türkmen varlığının en çarpıcı biçimde ölçülebi-leceği Kerkük ilindeki oy sayısı 30 Ocak'ta 65.614 iken, son seçimde 63.658'e düşmüştür. Yani, Kerkük ilinde dahi, ITC, yüzde 10, yani onda bir dolayında bir varlık göstermiştir.

Irak'ta son seçimlerde (Aralık 2005) on bir milyon insan, yüzde 70'i aşan bir katılım oranıyla yer almıştır. Seçimlere katılım, oy verme trendi de göz önüne alınarak, Irak'taki milliyetlerin sayısal dağılımı hakkında bir görüş oluşturacak olursa, Irak Türkmen Cephesi'nin aldığı oy miktarı ve yüzde 0,72'lik oy oranı, Türkmenlerin Irak'taki sayısı ve nüfus oranı hakkında sadece çok yanıltıcı değil, daha da kötüsü, olumsuz kanaat veriyor.

Bu bakımdan, Irak Türkmen Cephesi çatısı altında toplan-maya Türkmenleri davet etmek ya da Irak Türkmen Cephe-si'ni Irak Türkmenlerinin 'siyasi temsilcisi' gibi göstermek, Türkmen haklarına zarar verir ve Türkmenlerin 'anayasal gü-venceleri'nin hayata geçirilmesinde de Türkmenleri zayıf bır-akır.”

2005'in başında ve sonunda yapılan Irak seçimleri, Türki-ye'nin asker güdümündeki ve Irak Türkmen Cephesi üzerin-den yürütölmek istenen anti-Kürt öncelikli Irak politikasının iflası anlamını da taşıyordu. Bu politika, aslında, Irak Kürtleri-ni alt edemediği gibi, Irak Türkmenlerinin temel çıkarlarına da zarar vermişti.

Irak'taki 2005 seçim sonuçları, Türkiye'de, Irak Türkmen Cephesi'nin Türkmenleri temsil ettiğine dair kuşkuları daha da güçlendirdiği gibi, iktidarını konsolide etmekte olan AK Par-

ti'nin yavaş yavaş Irak politikasının dümenini ele geçirmeye başlamasına da belirli bir meşruiyet kazandırdı.

2006 yılından sonra, Irak Türkmen Cephesi'nin denetimi, Genelkurmay'dan alınarak Abdullah Gül'ün başında bulunduğu Dışişleri Bakanlığı'na geçti. AK Parti, 1993'ten sonra uygulanmakta olan ve esas olarak Irak'ta bir Kürt oluşumunu önlemeye yönelik politikayı da değiştirmeye başladı.

Ya da 2003 sonrasında Irak üzerinden harekete geçen tarihin dinamikleri, Türkiye'yi Kürtlerle ilişkisini değiştirmeye zorladı.

Belki de Turgut Özal'ın "hayaleti" Türk dış politikasının üstünde dolaşıyordu...

XIII

KOMŞUDAN KOMŞUYA

Kişi görüşüyle değil, duygularıyla tanımlanır. İnsan görüşünü büyük ölçüde değiştirebilir ve aynı insan olarak kalır. İnsandaki değişiklikten ancak duygularının değişmesi halinde söz edebiliriz. Yerine getirmeye söz verdiğimiz veya duygularımızla bağlı olduğumuz bir şeyi başarmamıza katkıda bulunacağı inancıyla bazı görüşleri benimsediğimiz söylenebilir.

– Alija İzetbegoviç

2003'teki Irak Savaşı, determinist tarih anlayışı açısından bakıldığında, 1991'de yarım kalan işin tamamlanmasıydı. Ben de öyle bakıyordum. Benim bakış açım da buydu.

Turgut Özal, 1991'de neredeyse bütün siyasi yatırımını Saddam Hüseyin'in devrilmesine yapmıştı. Turgut Özal ile birlikte, 1991'de Irak'ta Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesine gözümüzü dikmiştik. Saddam, 1991'de yenildi ama tümüyle yıkılmadı, 2003'te bitti.

İkinci savaşa dair bakış açıma, bir de “Kürt boyutu” eklenmişti.

1991'de aynı boyut yok muydu? Vardı ama 2003'te olduğu gibi ve olduğu kadar değil...

2003'teki savaşın sonuçlarının, Kürtlerin önünü tarihî olarak açacağını ve Türkiye ile Kürtler arasında stratejik planda bir ortaklık getirebileceğini daha net görmüştüm.

Irak'ta Kürtlerin önünü açacak gelişmeler için savaştan başka yol yok muydu? Olamaz mıydı?

Yoktu. Saddam rejimi iş başındayken yoktu ve olamazdı. Olmadı da.

Bu düşüncemi, 2005 yılında İstanbul'da bir sohbetimizde Celal Talabani ile de paylaştım. "Benim savaştan yana olmamın temel sebebi, sizsiniz: Kürtler. Sizler, Saddam'ın bu savaşla devrilmesinin Kürtler için iyi olacağını düşünüyordunuz. Ben de, bu savaşın desteklenmesi gerektiğini düşündüm. Irak Kürtleri için iyi olan, Türkiye Kürtleri için de iyi olacaktı. Türkiye Kürtleri için iyi olan, son tahlilde Türkiye için de iyi olacaktı," dedim.

Talabani, herhangi bir karşılık vermeden ve yüzünde mimik oynamadan anlattıklarımı dinlemişti.

Aslına bakılırsa, Saddam'a ve başında bulunduğu zalim Basas yönetimine ilişkin olumsuz duygularım ve keskin karşıtlığım, Saddam'ın Irak Kürtlerine zulmüne duyduğum tepkiden hareket etmemişti; başlangıç noktası itibarıyla, Kürtlerle ilişkili değildi.

Irak'a yönelik ilgim, Beyrut'ta Adil Abdülmehdi ile yaptığım Irak tarihi ve politikası söyleşileri üzerinden başlayıp gelişti ve İran-İrak Savaşı'yla daha da yoğunlaştı. 1979'daki İran Devrimi'ni yürekten desteklemiştim. Saddam'ın, o Devrim'i daha bir yaşındayken boğmak üzere, İran'a karşı sekiz yıl sürecek ve yüz binlerce insanın hayatına mal olacak kanlı bir savaş başlatması, ister istemez, Irak'a ilgimi yoğunlaştırırken, kendisine ilişkin karşıtlığımı da derinleştirdi.

İran Devrimi, benim kuşağımın yaşam süresine denk gelen en heyecan verici tarihî olaylardan biriydi. İran Şahı, bizim kuşağın nezdinde sanki ebediyen kalıcıymış gibi görülen bir baskı ve zulüm rejimini temsil ediyordu. 1960'ların Vietnam Savaşı ile beslenen anti-Amerikan, anti-emperyalist duygulara sahip herkes gibi, İran dendiği vakit, benim de zihnimdeki ilk çağrı-

şım, Savak adlı amansız polis örgütüne sahip, Amerika'nın bölge jandarmalığını üstlenmiş katı bir diktatörlüktü. İran'da milyonlarca silahsız insanın 1978 sonbaharında sokaklara dökülmesi ve koca İran ordusuna ve güvenlik güçlerine meydan okuması, heyecan vericiydi.

İran Şahlık rejimi, bizim gibiler için öylesine büyük bir baskı ve zulmü ifade ediyordu ki, 1979 yılı başında, bizim kuşaktan hiç kimse, İran Devrimi'nin İslami karakterini ve lideri Ayetullah Humeyni'nin kimliğini asla sorgulamıyordu. Hatta Ayetullah Humeyni'ye saygı ile karışık bir sempati bile duyuyorduk.

İran Devrimi, benim için, bir de, Irak'ta Kerbela'yı gördükten sonra aklımdan geçenlerin doğrulanmasıydı. Irak'a ilk kez gittiğim 1978 Mart ayında, Kerbela ve Babil'e (Hille) de günü birlik bir ziyarette bulunmuştum. Yakın geçmişte, iki yıl süreyle, Şii yoğunluklu bir ülkede, Şiiilerin kesin çoğunluk oluşturduğu Beyrut'un güney banliyöleri ile Güney Lübnan'da yaşamış olduğum için, Şiiilere ilişkin belli başlı bilgilere sahiptim. Buna rağmen, Kerbela'da altın kubbeli Hz. Hüseyin'in Camii'nde ve Hz. Hüseyin'in oradaki türbesinde gördüğüm etkileyici manzarayı, o güne kadar hiçbir yerde görmemiştim. Binlerce insan, çoluk çocuk, karıncalar gibi caminin içinde adeta kaynıyor, Hz. Hüseyin'in lahdine yüz sürüyor, ağlıyor, dua ediyor, namaz kılıyordu. Kerbela'nın her köşesinde müthiş bir manevi enerji hissediliyordu. "Bu yoğunlukta bir enerji, bir siyasi hedefe yönlendiği takdirde, bunun karşısında kimse duramaz," diye aklımdan geçirmiştim.

Ve aradan geçen bir yıldan daha kısa bir zaman zarfında, Kerbela'da gördüğüm devinim, şimdi İran'da, Tahran sokaklarındaydı. Benim açımdan, İran'da muazzam bir halk hareketinin yükseldiğine ve bunun mutlaka hedefine ulaşacağına dair en ufak bir kuşku yoktu. İran Devrimi'nin zafere ulaşacağına inancım tamdı.

İran Devrimi'ni, tüm gençlik yıllarını Şah rejimine ve gizli polis örgütü Savak'a karşı tepkiyle geçirmiş herkes gibi, ben de, özellikle komşu İran halkı ve bölgemiz adına mutlulukla karşıladım. Türkiye'deki 12 Mart 1971 Askerî Müdahalesi'nden

sonra, 1971-73 yılları arasında adeta “kişilik inşa yıllarımı” geçirdiğim Filistin hareketi bünyesinde, Lübnan’da, ülkesini terk etmiş birçok İranlı ile karşılaşmıştım. Filistin hareketi, 1970’li yıllarda bölge devrimcilerinin, her ülkenin rejim muhaliflerinin ve daha genel çapta enternasyonalistlerin birbirleriyle temas noktasıydı. Benim de, doğal olarak, Filistin hareketi bünyesinde tanıdığım İranlı arkadaşlarım oldu. Şah rejimi ne demek, Savak nasıl bir gizli zulüm örgütü, Tudeh Partisi, Tudeh Inkılabı (Devrimci Tudeh), Tufan, Halkın Fedayileri, Mücahidin Halk vs. gibi İran sol örgütleri kimlerden oluşuyor ve nasıl bir ideolojik tutumu ve siyasi çizgiyi benimsiyorlar; İran Devrimi’nin cereyan ettiği günlerde, bütün bunlardan Beyrut günlerinden itibaren haberdardım.

İran Devrimi ile benim gazetecilik yaşamımın kesintisiz süren ikinci evresi kesişti. *Vatan* ve Türk Haberler Ajansı’nda geçen iki yıllık gazetecilik serüvenimden sonra işsiz kalmış ve tekrar akademik yaşama geri dönmek için mezun olduğum Siyasal Bilgiler Fakültesi’nin Siyasi Tarih Kürsüsü’nde açılacak asistanlık sınavı için harıl harıl çalışıyordum. Ankara’da eski okul ve siyasi mücadele arkadaşım Ömer Madra’nın evinde kamp kurmuştum. Ömer, o tarihte Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde Devletler Hukuku Kürsüsü’nde asistandı. Hem yitirdiği eşine ve hem de yine kansere yenik düşen kürsü hocası Prof. Dr. Seha Meray’a verdiği söz gereği, doktora tezini yazıyordu. Ömer Madra’nın doktora tezi, o tarihte birçok Türk için fantastik görünen bir konu başlığı taşıyordu: “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru Hakkı”...

Türkiye’nin adım adım 12 Eylül 1980 Askerî Darbesi’ne doğru yol aldığı, her gün sağcı-solcu öğrenci çatışmalarıyla gençlerin öldürüldüğü, Çorum’da, Maraş’ta Alevilere yönelik katliam niteliğindeki olayların yaşandığı gerilimli, can sıkıcı günlerdi. Ömer Madra’nın evine kapanmış, harıl harıl çalışan ikimizi dış dünyaya, hayata bağlayan, gelecek umutlarımızı ayakta tutan neredeyse tek gelişme haline gelmişti, İran’da Şah’ın yıkılmasına doğru giden devrim günleri.

1 Şubat 1979 günü, Ayetullah Humeyni Tahran’a döndü.

1963 yılından itibaren beri sürgündeydi. Tanınmaya başlayınca, sürgün yıllarına ait bilgiler de geldi. Bir yıl kadar Bursa'da, yani Türkiye'de, yaşadktan sonra Irak'ta Necef'e geçmişti. Saddam tarafından Şah'ın gazabını çekmemek üzere sınır dışı edilip, Paris yakınlarına gidene kadar Necef'te on beş yıl yaşadı. Tahran'a Paris'ten bir jumbo jet, yani Boeing 747 ile dönüşünü ekranlardan coşku ile izleyenler arasında biz de vardık.

Humeyni'yi Tahran Havaalanı'nın dibindeki, o dönemdeki adıyla Şahyad, Devrim sonrası adıyla Azadi (Özgürlük) Meydanı'nı dolduran çılgın bir coşku içindeki bir milyonun üzerinde insan karşıladı. Tam da o gün, *Milliyet* gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Abdi İpekçi'nin öldürüldüğü haberiyle sarsıldık. Türkiye'de 12 Eylül 1980 günü bir askerî darbe yapılacağını bilsek bile, ülkenin karanlık bir geleceğe doğru gittiğini sezinleyebiliyorduk. O yüzden İran, o günlerde, bizim gibiler için iyimserlik vesilesi sayılabilecek, neredeyse, tek konuydu.

Abdi İpekçi'nin öldürülmesiyle duygularımız birbirine karıştı. Türkiye, askerî darbe yönünde keskin virajı almış, İran'da devrim zafere ulaşmıştı.

Çok geçmeden kendimi akademik hayatın değil, tekrar basın kariyerinin içinde buldum. Hem de başından beri hedefim olan *Cumhuriyet* gazetesinde. Türkiye'nin en köklü ve Kemalist ideolojinin kalesi sayılan gazetesi gençleşiyordu. *Cumhuriyet*'te çalışmaya başladığım günden itibaren İran'ı daha da yakından izlemeye başladım. İran'da olan bitenleri, yeni iktidar yapısını en ince ayrıntısına kadar öğrenmeye giriştim. Burnumuzun dibinde, bizim yaşam süremizin içinde, tarih kitaplarında okuduğumuz 1789 Fransız Devrimi ve 1917 Bolşevik Devrimi çapında olduğuna inandığım büyük bir devrim gerçekleşmişti ve İran'a gitmek için can atıyordum. *Cumhuriyet* yönetimi buna pek hevesli görünmüyordu. Üstelik gazetenin mali imkânları beni İran'a gönderecek ölçüde geniş de değildi.

Cumhurbaşkanı Abulhasan Beni Sadr'ın bürosundan aranıyordum ve Cumhurbaşkanlığı bürosu tarafından İran'a davet ediliyordum. Yol parasını karşıladığım takdirde, Tahran'ın Mehrabad Havaalanı'nda karşılanacak ve İran Cumhurbaşkan-

lığı bürosu tarafından konuk edilecek, istediğim temaslar kur-
durulacaktı.

Sevinçten evin içinde dakikalarca zıpladığımı, şarkılar söyle-
diğimi hatırlıyorum. Fakat ev telefonunu İran Cumhurbaşkanı-
nının danışmanları nereden biliyorlardı?

Bir önsezi ile hemen Beyrut'u Michel Naufal'ı aradım. Yanıl-
mamıştım. Hayatımın dönemeç noktalarında rol alan Lübnan-
lı arkadaşım bir kez daha sahneye çıkmıştı. Michel Naufal, Hu-
meyni'yi Paris'ten Tahran'a götüren tarihî uçak seferine katılan
gazetecilerden biriydi ve Lübnan basınında İran'ın devrim gün-
lerini Tahran'dan yazarak, ün sağlamıştı. Michel, telefon nu-
marasını kendisinin verdiğini söyledi. Beni Sadr'ın yakın çev-
resi, ona, Türkiye'ye çok önem verdiklerini, onları anlayabile-
cek bir gazeteciye ihtiyaç duyduklarını ama Türkiye'den kim-
seyi tanımadıklarını söylediklerinde, onlara benim adımlı ver-
miş ve İran'daki yeni rejimi anlayabileceğime dair en sağlam
güvenceyi dile getirmiş; yeni İran yönetiminde yer alan birçok-
ları gibi, benim de, 1970'lerde Filistin hareketinde yer almış ol-
duğumu ve "Beyrut'tan yetiştirdiğimi" bildirmiş. Bu güvence, Be-
ni Sadr'ın çevresindekiler için yeterli bir güvence olduğundan
telefona sarılıp beni bulmuşlar.

Tahran davetini, hem de Beni Sadr düzeyinde alınca, erte-
si gün *Cumhuriyet* Genel Yayın Yönetmeni Oktay Kurtböke'ye
koştum. Yalvarırcasına beni Tahran'a göndermesini söyledim.
Direnemedi. *Cumhuriyet* gazetesi, sanki "Babıali'nin *Pravda*'sı"
etiketini doğrularcasına, Sovyet havayolları Aeroflot ile reklam
karşılığı uçak bileti anlaşması yapmıştı. Aeroflot ile Moskova
aktarmalı olarak Tahran'a gidebilecektim.

Ayaklarımı yerden kesen bir heyecanla Kızıl Meydan'daki 1
Mayıs gösterilerini (1980) ardında bırakarak, Moskova üze-
rinden Tahran'a ulaştım. Beni bekleyen kimse yoktu. Elimde-
ki telefon numarası ve isimle, havaalanı polisine gittim. Num-
ara, Cumhurbaşkanlığı bürosuna aitti, isim de Cumhurbaşkanı-
nının en yakın danışmanlarından birine. İran Cumhurbaşkan-
lığı'yla temas kurabilmişim ve beni havaalanından almak için,
Irak kökenli birini, Muhammed Salih Hüseyini'yi gönderdiler.

Muhammed Salih, bir ayağı Beyrut'ta olan, Irak'ta barınamayıp İran'a kaçmış, politize Şii şahsiyetlerinden biriydi. En önemlisi, Humeyni'nin eviyle yakın teması vardı. Tahran'a vardığımin ertesi günü, Humeyni'nin torunu Hüseyin Humeyni ile birlikte gelerek beni otelimden aldı ve Humeyni'nin evine götürdü. Evin geniş salonunda saatlerce sohbet ettik. Hüseyin'in kuzenleri, İran Devrimi'nin liderinin küçük torunları ile oynayarak vakit geçirdim. Kendisine artık "İmam" lakabı verilen Ayetullah Ruhullah Humeyni üst kattan aşağı hiç inmedi. Akşama doğru, evin önünde düzenlenen bir geçit töreni için dışarı çıktık. İranlı din adamları, dinî kıyafetleri, yani cübbeleri ve siyah ya da beyaz sarıklarıyla (Peygamber soyundan gelenlere Seyyid dendiğini ve onların siyah, Peygamber soyundan gelmeyen ulemanın ise şeyh sıfatıyla beyaz sarık taktıklarını öğrenmiştim) liderin önünden ilk kez geçeceklerdi. Yanımda Muhammed Salih ile Hüseyin Humeyni, evin önünden kafamı kaldırdığımda, iki-üç metre üzerimizdeki balkonda İmam Humeyni'yi ilk kez gördüm.

Muhammed Salih, kendisiyle tanışmamdan ve benim İran'a ilk gidişimde mihmandarlığımı yapmasından bir süre sonra, Beyrut'ta Irak istihbaratının giriştiği bir suikast sonucu öldürüldü. Beyrut, Arap ülkelerinin kendi aralarındaki ve İsrail'in Filistinlilerle hesaplaşmasının sahası olmasının ötesinde, İran Devrimi'nden sonra yeni bir özellik daha edinmiş, Irak rejiminin, İran ile ilişkili muhaliflerini temizlediği bir av alanı haline de gelmişti.

İran'da gözümü bir Iraklı, Muhammed Salih ile açmıştım; kardeşi Muhammed Sadık Hüseyini ile devam ettim. Muhammed Sadık, Almanya'da mühendislik okuduktan sonra, gelip İran İslam Cumhuriyeti'nin hizmetine girmişti. Zaman içinde Rafsanjani'nin en yakın danışmanlarından biri oldu. İran'a ne zaman gitsem, yetkililerle randevularımı ayarlamak ve İran'ın iç gelişmelerine ilişkin bilgi almak için başvurduğum başlıca kaynaklarımdan biriydi.

İran'a daha ilk ayak basışımda, ilişkilere en tepeden başlayabilmem, daha yirmi dört saat geçmeden kendimi Humeyni'nin

evinde bulmam, gündüz mesai saatlerini Cumhurbaşkanlığı bürosunda geçirmem ve Devrim'in ilk dönemini günler ve hafta haftalar boyu Tahran'da yaşamam, bir dizi İranlı şahsiyetle yakın ilişkiler kurmama imkân verdi. Din adamlarından, ülke dışında, başta Amerika, çoğunluğu İslam Cumhuriyeti'nin seçilmiş ilk cumhurbaşkanı Beni Sadr'ın yanında kümelenmiş olan ve seküler eğitim kurumlarından yetişmiş yeni yöneticilere, Lübnan'da Filistin hareketi içinde ya da Şii Emel örgütünün silahlı güçleri arasında bulunmuş Ortadoğu politikası deneyimine sahip siyasi kadrolara uzanan bir yelpaze içinde çok sayıda insanla dostluk ilişkileri kurabildim.

İran iç politikasına ilişkin başdöndürücü gelişmeleri günbegün, içinden izleyebildim. Hayatıma Beyrut ya da Lübnan dışında, bir de Tahran ya da İran boyutu eklenmişti. Türkiye'de bulunduğum süre kadar bir süreyi, Tahran ve Beyrut, veya Ortadoğu'nun ve İran'ın çeşitli şehirlerinde geçirir oldum. Bu nedenle, 12 Eylül (1980) Askerî Darbesi'nin ardından geçen sürede, büyük ölçüde Türkiye dışında, çoğunlukla İran ve Lübnan'da yaşadım. Bir bakıma, 12 Eylül'ün en karanlık dönemini ıskaladım denebilir. Türkiye'den ziyade, İran ve Filistin mücadelesi ile doluydum.

Bu döneme damgasını vuran olay, kuşkusuz, İran-İrak Savaşı oldu. Savaş, Türkiye'deki 12 Eylül Askerî Darbesi'nden on gün sonra, 22 Eylül'de Irak'ın, başta Tahran, İran şehirlerini bombardımanı ile bir yıldırım savaşı olarak başladı. 23 Eylül günü Irak tümenleri, karadan, güneydeki Şattülarap bölgesi üzerinden İran'ın Khuzistan eyaletine girdiler. Khuzistan'ın nüfusu büyük ölçüde Arap idi ve Irak orayı "Arabistan" olarak niteliyordu. Bölge, İran'ın petrol bölgesiydi. Dünyanın en büyük petrol rafinerisinin bulunduğu Abadan, saldırı sonunda alevler içinde kaldı. Iraklılar, savaşı birkaç gün içinde kazanacaklarından, İran Devrimi'ni ve İslam Cumhuriyeti'ni yıkacaklarından o kadar emindiler ki, Ankara'daki Irak Büyükelçiliği, Türkiye'nin belli başlı gazetelerinden birer kişiyi, Irak ordularının karadan İran topraklarına girdiği gün, savaşın ikinci günü uçakla Bağdat'a götürdü. Oradan da cepheye götür-

ceklerdi. Irak, karadan üç koldan İran topraklarına girmiş ilerliyordu.

Savaşın bir de İran cephesinden izlenmesi gerekiyordu. Birkaç arkadaş yola çıktık. İran'a, Devrim'in ardından ikinci gidişimdi. Iraklıların Bağdat'a götürdüğü meslektaşlarımız kadar şanslı değildik. Tahran Havaalanı kapanmıştı. İstanbul'dan uçakla Erzurum'a gittik, oradan Doğubeyazıt'a. Doğubeyazıt'a vardığımızda, Gürbulak Sınır Kapısı İran yönünden kapatılmıştı. Çünkü, sınır yakınlarında İran Devrim Muhafızları ile İran'ın Kürt köylerindeki isyancılar arasında çatışmalar hüküm sürüyordu. Doğubeyazıt'tan, sınırın öte yanında yükselen alevleri görebiliyorduk.

İran topraklarına gecikmeli olarak ayak bastık ve bir otobüse atlayarak ancak Tebriz'e varabildik. Tebriz, savaş gerilimini yaşıyordu. Hava saldırısına maruz kalmıştı. Tümüyle saldırı altındaki bir ülkedeydik. Tebriz'den sonra ver elini Tahran. Tahran'da otele yerleşir yerleşmez, sirenler çalmaya, uçaksavar tarrakaları göğü yırtmaya ve Tahran bombardıman sesleriyle sarsılmaya başladı. Herkes sığınaklara kaçar, yollar boşalırken; ben, o dönemde *Milliyet* gazetesinde çalışan sevgili arkadaşım, rahmetli Erhan Akyıldız'la otelin çatısındaki terastan bombardımanı izliyordum. 1970'lerdeki Beyrut yıllarımdan sonra ilk kez savaş ateşinin içindeyim.

12 Eylül'ün Türkiye'ye getirdiği sonuçlarla ilişkim tümden kesilmişti. Aklım fikrim, asıl cepheye, İran'ın güneyine, Abadan-Hürremşehir hattına gitmekti. Savaşın büyük çarpışmaları orada cereyan ediyordu. Gazetecilik, orada bulunmayı gerektiriyordu. Nitekim, dünyanın çeşitli yerlerinden gelen onlarca gazeteci Abadan-Hürremşehir'e gidebilmek için İran İrşad Bakanlığı'na yığılmıştı. Gel gelelim, orası askerî bölge ilan edilmişti ve asker refakatinde gidebilmek için İran Ordusu'ndan haber bekleniyordu. Her gün, İrşad Bakanlığı'nı aşındırıyor, cepheye gitmek için izin bekliyorduk. İran-İrak ortak sınırının orta-kuzey bölümünde, askerî önemi nispeten daha az olan bölgeye gazetecilerin gidebileceğine dair izin çıktı. Türkiye'den birlikte geldiğimiz bütün arkadaşlar, "Hiç yoktan iyidir, birer

kare fotoğraf çeker, Türkiye'ye döneriz," düşüncesiyle oraya gittiler. Ben, inatla, petrol bölgesine, Abadan civarına gitmek için direndim ve Tahran'da kaldım. Birkaç gün sonra, bilgi almak üzere İrşad Bakanlığı'na gittiğimde, cepheye gidecek otobüsün, aniden gelen bilgi ve izin üzerine birkaç saat önce hareket ettiğini öğrendiğimde başımdan kaynar sular dökülmüştü. Tahran'a henüz varmış olan ve o an İrşad Bakanlığı'nda tesadüfen bulunan foto muhabiri Coşkun Aral, benim adımları sildirip, kendisinininkini eklemiş ve otobüse atlayıp gitmiş.

Çılgına dönmüştüm. Mutlaka, cepheye giden gazeteciler otobüsünü yakalamalıydım. Askerî refakat olmadan Abadan ve Hürremşehir'e gidilemezdi. Öğrendim ki, yolda geceleyeceklerdi. Yolun yarısı sayılan Luristan eyaletinin merkezi Hürremabad'da geceleyeceklerdi. Şansım yaver giderse Abadan'a yola çıkmalarından önce yakalayabilirdim. Tahran otobüs garına koştum. Şans yine yanımdaydı. Khuzistan'ın merkezi Ahvaz'a kalkan ve mola vermeden gidecek ve yola çıkmak üzere olan bir otobüse atladım. Kum'dan geçtik, Arak'ı aştık, Hürremabad'da durmadık. Dezful'a gelip, Khuzistan düzlüklerine inmeye başladığımızda Irak topçusunun batı ufkumuzdaki ateşini görebiliyorduk. Irak topçusu İran toprağını titretiyordu. Bir noktada otobüs, oradan sonrasının tehlikeli olduğunu söyleyerek durdu. Şoföre yalvardım. Yolcular arasında kulis yaptım. Durmamızın daha tehlikeli olacağına onları ikna ettim. Şoförün üzerinde baskı yaparak, yolcuların toplu salâvat sesleri arasında, yola devam ettik.

Ahvaz'a vardık. Ahvaz, bombardımanlarla hayli hırpalanmış bir görüntüdeydi. Savaş düzenine girmişti. Binaların önünde kum torbaları yerleştirilmişti. Tahran'dan yola çıkan gazetecilerin konakladığı oteli buldum. Henüz gelmişlerdi. Yetişmiştim. Abadan-Hürremşehir'e, savaşın en zorlu bölgesine ayak basabilecektim. Abadan'ı geçtik. Hürremşehir'e geldik. BBC, Hürremşehir'in Irak kuvvetlerinin eline geçtiğini duyurmuştu. Hürremşehir, Şattülarap'ın İran tarafında, Basra'ya sadece 10 kilometre uzaklıktaydı. Şehir, Irak kuvvetlerinin eline geçmemişti ama Irak kuvvetleri kapıdaydı. Hürremşehir'i dolaşır-

ken, müthiş bir Katyuşa roket sağanağı altında kaldık, yere yaptık. Birkaç saat önce Ahvaz'da savaşa katılmak üzere gelen İranlı gönüllülerin kampında da, yine Irak kuvvetlerinin ateşlediği Katyuşalarla tanışmıştık. Ahvaz'da yüz metre kadar yakınıma düşen roketler, bu kez, sağımıza solumuza, burnumuzun dibine iniyordu. Bize Katyuşa salvolarını gönderen Irak askerleri muhtemelen bizi görmüşlerdi. Epey uzunca bir süre yere uzanmış durumda, kımıldamadan kaldık. Katyuşa sağanağının kesildiği bir sıra, koşarak, otobüsümüze kendimizi attık ve saldırı altındaki Hürremşehir'i terk ettik. Uzun Filistin hareketi yıllarımda bile, ölüme Hürremşehir'deki kadar yakınlaştığım bir anın olmadığını düşündüm.

Hürremşehir biz ayrıldıktan kırk sekiz saat kadar sonra düştü. Irak'ın eline geçti. İranlılar tarafından geri alınana dek, sekiz yıl süren savaşın en fazla can alan çarpışmalarını yaşadı. İranlılar şehrin adını değiştirerek Huninşehir (Kanlı Şehir) koydular.

Lübnan'da yıllar önce İsrail bombardımanlarından sağ çıkabilmişim; Tahran'dan bin kilometreden fazla bir uzaklıkta, Şattülarap bölgesinde Dezful, Ahvaz ve Abadan ile Hürremşehir'de bu kez çok yakınıma inen Irak top mermileri ve roketlerinden de sıyrılınca, yedi canlı olduğuma inanır oldum.

Saddam'a duyduğum öfke, İran-İrak savaş cephesindeki ta-nıklıklarımınla beslendi. Irak'ın 22 Eylül 1980 günü İran'a saldırmasıyla başlayan ve 20. yüzyılın en uzun konvansiyonel savaşı olarak tarih kayıtlarına giren savaşta, İran, hem saldırıya maruz kalmıştı hem de yalnız bırakılmıştı. Yıllar boyu bütün kalbimle İran'dan yana oldum.

İran yandaşlığım, İran'ın sadece haksız bir savaşa ve adaletsizliğe hedef olmasıyla ilgili değildi. İran Devrimi, benim kuşağımdaki sol-ideolojik kökenden gelen birçokları gibi, beni de etkilemişti. Devrimin İslami karakteri, beni İslam düşüncesi ile ilgilenmeye sevk etti. Müslüman bir toplumun mensubuydum. Kişilik formasyonumu büyük ölçüde yine bir Müslüman toplumun içinde, Filistin halkı arasında edinmişim. Ama, yine de İslam tarihi, mezhepleri ve düşünce akımlarıyla ilgili bilgilerim, olması gerekenin çok altındaydı.

İran'ın devrimci atmosferi içinde yaşarken, bir yandan da harıl harıl okuyordum. İslami bir yetişme tarzından gelmeyen benim gibilerini kolaylıkla ve güçlü biçimde etkileyen Ali Şeriatî'nin eserleriyle tanışmam fazla zaman almadı. Ali Şeriatî, İran Devrimi'nin patlak vermesinden kısa süre önce Şah'ın ajanları tarafından İran dışında öldürülmüştü. Ali Şeriatî ile devrimin önderleri arasında yer alan ve "ilerici Ayetullah" sıfatı kendisine uygun görülen, Tahran'ın en önemli din adamı Ayetullah Taleghani'ye özel sempati duymaya başladım. Ayetullah Taleghani, Devrim'in zaferinden kısa süre sonra öldü ve onunla tanışmak bana nasip olmadı.

1980'lerin ilk yıllarında, Beyrut'ta geçirdiğim uzun zamanlar, başlıca tartışma ve sohbet konularımızı İran'la ilgili konular oluşturuyordu. Humeyni'nin Tahran'a ayak basmasından hemen sonra, İran, İsrail ile ilişkilerini kesmiş, FKÖ'yü tanımış ve Yasir Arafat ayağının tozu ile Tahran'a koşup, daha önce İsrail Büyükelçiliği olan ve FKÖ Büyükelçiliği'ne dönüştürülen binada, coşkulu binlerce kişi önünde konuşma yapmıştı. Devrimle birlikte, İran, Filistin mücadelesi denklemine, Lübnan üzerinden dahil olmuştu. Merkezi Beyrut'ta bulunan FKÖ kadar, hatta ondan daha fazla Lübnan halkının en kalabalık ve en yoksul kesimini oluşturan Lübnan Şiiileri, İran ile yatıp kalkmaya başlamışlardı.

Benim Lübnan'daki en yakın arkadaş çevrem, kendiliğinden, İran'daki gelişmelere büyük ilgi duymaya başlamışlar ve İran Devrimi'nin ideolojik nüfuz alanı içine girmişlerdi.

İran'la yatıp kalkan öylesine bir Lübnan ortamında, Seyyid Hani Fahs ile karşılaşmamam ve tanışmamam imkânsızdı. Seyyid Hani Fahs, benim yaşıtımdı; Güney Lübnan'ın militan Şii merkezi Nabatiyye'nin Cebşit köyünde yaşıyor ve zamanının büyük bölümünü Nabatiye'den bir buçuk saat ötedeki Beyrut'ta geçiriyordu. Seyyid Hani, Arafat'ın Tahran'daki o ünlü ve tarihî balkon konuşması fotoğraf karesine giren, Arafat'ın hemen yanı başındaki siyah sarıklı din adamıydı. İran'ın Şii din adamı yöneticileri ile Arafat arasındaki bağlantıyı o kurmuştu.

Seyyid Hani ile Beyrut'ta başlayan tanışıklık ve dostluğumuz,

Tahran'a yansıdı. Tahran'da eşzamanlı bulunduğumuz kimi vakitler, FKÖ büyükelçilik binasında yatıp kalkıyorduk. Bir dönem sonra, Seyyid Hani Fahs'ın Tahran'da bir evi oldu ve ben, otelde kalmak yerine, Tahran'a iner inmez, Seyyid Hani'nin evine gider oldum.

Seyyid Hani Fahs, Şii din adamlarının büyük çoğunluğu gibi, Irak'ın Necef kentinde, Şiilerin en önemli ve bir tür "yüksek lisans" okulu sayılan Havza'dan yetiştiği için, aynı Havza'dan geçmiş olan birçok İranlı din adamını çok yakından tanıyordu. Humeyni'nin de on beş yıl en önemli hocalarından biri olduğu Necef'teki Havza'dan geçen ve Seyyid Hani'nin okul ve sınıf arkadaşısı olan birçok İranlı din adamı vardı.

Bunlardan biri Seyyid Hadi Müderrisi idi. Seyyid Hadi, Irak'ın Kerbela şehrindeydi. Ağabeyi Seyyid Taki Müderrisi, en önemli Irak Şii örgütlerinden birinin lideriydi. Seyyid Hadi, nereye giderse, etrafında beş-on civarında genç ve ağzını açmayan müridi ona eşlik ederdi. Kendisi, tıpkı Seyyid Hani gibi hoşsohbet, nüktedan ve çarpıcı bir zekânın sahibi idi. Onunla bir yandan, İran'daki iç iktidar çekişmelerini, İran Devrimi'nin ideolojik boyutlarını ve bir yandan da mutlaka Irak'ın iç yapısını ve Irak muhalefetinin durumunu konuşurduk.

Seyyid Hadi Müderrisi, yerinde duramayan cinsten birisiydi. Bütün büyük devrimleri devrim yapan temel özelliklerden birisi, o devrimin cihanşumul niteliğidir. Bir başka deyimle, gerçekleştiği sınırların dışına taşabilme ve benimsenme kapasitesidir. Yani, devrimler ihraç edilmek zorundadırlar. 1789 Büyük Fransız Devrimi, Napolyon Savaşları aracılığıyla tüm Avrupa'yı yalamıştı. 1917 Ekim Devrimi de Komünist Enternasyonal'i (Komintern) üretmişti. İhraç edilemeyen, gerçekleştiği ülkenin sınırları içine hapsolan devrimler çok geçmeden istimini tüketir, büyük yangın alevleri giderek söner ve kül haline gelirler. İran Devrimi de, ihraç edilebilme kapasitesini ilk gününden itibaren haizdi. Zaten, Irak'ın İran'a saldırısı da, devrimin yayılmasını önlemek amacıyla yönelikti. Seyyid Hadi Müderrisi, İran Devrimi'nin ihracat departmanında çalışıyormuş izlenimini veriyordu. Onun harekete geçirdiği unsurlar, nüfus

çoğunluğu Şii olan Bahreyn’de iktidara el koymak üzereyken, hareket başarısızlığa uğramış ama Bahreyn’deki o gelişmelerin neticesinde, dünya petrol rezervlerinin üçte ikisini barındıran Körfez’deki rejimlerin güvenliğini korumak amacıyla Körfez İşbirliği Konseyi (GCC) kurulmuştu. Seyyid Hadi Müderrisi’ye “GCC’nin gerçek kurucusu” diye takılırdım.

Tahran’da SCIRI’nin de kuruluşuna denk geldim. Irak’ta daha sonraları en önemli Şii muhalefet örgütü olarak ortaya çıkacak olan SCIRI, Irak İslam Devrimi Yüksek Meclisi isminin İngilizcesinin başharfleriydi. SCIRI, 2003’ten sonra Irak’ta ismini değiştirdi ve “Devrim” sözcüğünü isminden çıkarttı. Irak’ta kısaca “Meclis ül-Aala” (Yüksek Meclis) olarak anılır oldu.

Tahran’da SCIRI’nin kurulduğunu duyduğumda, adresini öğrendim ve Türkiye Büyükelçiliği’nin bulunduğu Firdevs Meydanı’nın çok yakınındaki genel merkezine gittim. Örgütün kurucu lideri Hüccetülislam (daha sonra Ayetullah) Muhammed Baghir el-Hekim’le görüşmeyi tasarlıyordum. Muhammed Baghir el-Hekim (1939-2003), Irak’ın en önemli iki Şii ulema ailesinden birine mensuptu. 2003’te savaştan sonra Tahran’dan Irak’a döndü ve 2003 Ağustosunda arkasında el-Kaide’nin bulunduğu öne sürülen bombalı bir araba saldırısıyla, Necef’te Hz. Ali Camii’ndeki cuma namazı çıkışında, öldürüldü.

Tahran’da SCIRI merkezine gittiğim sırada, tek bildiğim, İran desteğinde kurulmuş olan örgütün liderinin, Büyük Ayetullah Muhsin el-Hekim’in oğlu Seyyid Muhammed Baghir el-Hekim olduğu idi. Onunla görüşmeyi beklerken, benimle Türkçe konuşan, beyaz sarıklı bir din adamıyla tanıştım. “Bu kadar akıcı bir Türkçeyi nerede öğrendiğini” sordum. Tel Aferli bir Türkmen olduğunu söyledi. Şii Türkmenlerin de olduğunu, hatta Irak Türkmen nüfusunun yarıdan fazlasının Şii olduğunu, Şeyh Taki el-Mevla’dan 1982 yılında öğrenebilmişim. Yurttaşlarımın çoğu bu bilgiye ancak 2000’li yıllarda, Irak’taki savaş döneminde, Türkiye’nin “Irak Türkmen Cephesi” üzerinden yürüttüğü anti-Kürt Irak politikası tutukluk yaptığı vakit sahip olacaktı. Şeyh Taki el-Mevla, daha sonra Irak’ta bir araya geldiğimiz her seferde o ilk tanışmamızı hatırlattı. Şeyh el-

Mevla, SCIRI'nin kuruluşundan sonra örgütün silahlı kolu olarak oluşturulan Bedir Tugayları'na komuta etti.

Adil Abdülmehdi'nin ise, kurulduğu sırada SCIRI'yle bir ilişkisi yoktu. Daha sonra öğrendim ki, Fransa'daki sürgün yılları sırasında SCIRI'ye meyletmiş, Tahran'a gidip gelmeye başlamış ve kısa süre sonra SCIRI hiyerarşisinin en üst düzeyine tırmanmış. Hatta ismi SCIRI'nin ideologu olarak anılır olmuş.

Adil Abdülmehdi (Abu Emel), benim Irak muhalefesinde tanıdığım ilk kişiydi. Irak muhalefedinin Şam'da bulunan unsurlarıyla temas kurmam için beni onlara yönlendiren de oydu. Irak muhalefetiyle ilişkilerim 1970'lerin sonunda Beyrut'ta başladı, 1980'lerin başlarında Şam'da ve ayrıca Tahran'da sürdü.

Bu arada, Ortadoğu siyasetinin yazılı olmayan oyun kurallarından haberdar olan herhangi bir kimsenin asla yapılması gerektiğini gayet iyi bildiği bir şeyi yaptım. 1981 yılında Ortadoğu'ya yaptığım gezilerden birinde, Suriye'nin başkenti Şam'da, yeraltındaki Irak muhalefetiyle temasa geçtim. Üstelik gerçek isimlerini sakınsam da, Irak yer altındaki muhalefet şahsiyetleriyle, Şam'daki temaslarıma *Cumhuriyet* gazetesinde "Ortadoğu Raporu" başlığı altındaki yazı dizimde yer verdim. Eli mi elektrik prizine sokmuştum. Ortadoğu'daki oyunun kurallarını bile bile ihlal etmiştim.

Bunun sonucunda Irak istihbaratının kayıtlarına geçmiştim ve Saddam'ın Baas rejimi ayakta kaldıkça, yıldızımın barışması artık mümkün değildi. Kendiliğinden Irak muhalefedinin bir uzvu haline dönüşmüştüm ve bu benim için kronik bir güvenlik sorunu demekti.

İran-İrak Savaşı'nda 1980'de Irak saldırısıyla başlayan dalga, iki yıl sonra tersine döndü. Irak'ın birkaç gün içinde İran'ı haklamak ve devrimi ezmek hesabı tutmadığı gibi, İranlılar zaman içinde inisiyatifi ele geçirip, savaşın yönünü Irak topraklarına doğru çevirdiler. Savaşın yön değiştirmesi ve Irak topraklarına aktarılmasıyla birlikte, bunun Irak'ın iç dengelerini değiştirmesini ve Saddam'ın devrilmesine yol açmasını bekleyenler arasında ben de katıldım.

1982 yılının Haziran ayından itibaren, savaş, Irak toprakla-

rında cereyan etmeye başladı. Bu kez, İranlılar, Irak topraklarında ilerliyorlardı. Muazzam bir uluslararası destek altındaki Irak'a, o destek de yetmeyince, Saddam, kimyasal ve biyolojik silahlar kullanmaya başladı. İran, silah ambargosu altındaydı. Irak'a ise dört koldan silah ve cephane yağıyor ve mali destek sağlanıyordu. İran'ın Irak karşısındaki kozu, komşusundan üç misline yakın büyük nüfusu idi. İranlılar, silah dengesindeki dezavantajlarını, insan gücüyle dengelemeye giriştiler. İran hücumları, silah gücüyle değil, göğüs göğüse çarpışmaları esas alan insan dalgalarıyla yürütülüyordu. Irak'ın, bunları durdurmak için zehirli gaz kullanmasıyla, her iki tarafta da ölü sayıları korkunç boyutlara yükseldi.

Saddam Hüseyin'in kitle imha silahlarını İranlılara karşı nasıl fütursuzca kullandığını, savaşın sona erdirilmesini sağlayan müzakereleri Birleşmiş Milletler adına yürütmüş olan İtalyan diplomat Giandomenico Picco'dan da dinlemiştim. Giandomenico Picco, 1988 yılında Birleşmiş Milletler Genel Sekreter Yardımcısı'ydı. Gelişmeleri yakından izleyen birisi olarak, gerek Picco adını, gerekse İran Dışişleri Bakanı Ali Ekber Velayeti ve Irak Dışişleri Bakanı Tarık Aziz'le yürüttüğü yoğun bir diplomasi sonucunda ateşkesin sağlanmasındaki büyük rolünü elbette biliyordum. Picco ile 2002 Ekim ayı sonlarında Washington yakınlarında konuşmacı olarak katıldığım bir toplantıda tanıştım. Aradan bir yıl geçmeden, 2003 Nisanı'nda Katar'da toplanan Ortadoğu konulu bir uluslararası konferansta yine karşılaştık. Irak Savaşı'nın sona yaklaştığı günlerdeydik. Amerikan birlikleri Bağdat'ı düşürdükten sonra, Saddam Hüseyin'in memleketi Tıkrit'e varmışlardı. Kulağımızı Irak'a, Irak'taki son gelişmelere çevirdiğimiz bir Doha gecesinde Giandomenico (Picco), bir akşam yemeğinde bana, İran ile Irak arasında 1988'de savaşın bitirilmesi konusundaki diplomatik temaslarının perde arkasını anlattı. İran'ın ateşkese rıza göstermesinin sebebini Irak'ın, İran birliklerinin eline düşen Fao yarımadasını geri almak için akıl almaz ölçülerde kimyasal ve biyolojik silahlar kullanmış olmasıyla izah etti. Picco, bu silahların kullanılmasıyla Fao yarımadasının faunasının bile değiştiği kanısındaydı.

Hafızamı on beş yıl geriye taşıdım. İran'ın saldırgan Irak'la ateşkesi kabul etmiş olması, bende derin bir hayal kırıklığına yol açmıştı. Humeyni'nin Irak'la uzlaşmaya hiçbir zaman yanaşmayacağından emindim. Devrim liderinin tavrının, pragmatik bir esneklik içine girmesine izin vermeyecek dinî ilkeler tarafından belirlendiği kanısındaydım. Gerçi, Muhammed Sadık Hüseyni, bana o günlerde, içerden bilgiyle İran'ın ateşkesi kabul edebileceğini söylemişti. İtiraz etmiş ve Humeyni'nin tam ters yöndeki fetvalarını hatırlatmıştım. Muhammed Sadık gülmüş, “Ne olacak; İmam değil mi, bir yeni fetva çıkartır ve bu konuya ilişkin ‘Bundan önceki fetvalarımdan vazgeçtim ve bu yeni fetvayı çıkarttım,’ der, olur biter” demişti. Fetva değiştirmenin Şii imamı açısından adeta en zahmetsiz bir şey olduğunu anlatırcasına, Humeyni'nin ağzından bunu Farsça olarak “bayet kerdim” diyerek ve gülerek söyleyivermişti.

Saddam'ın kullandığı kimyasal ve biyolojik silahlar karşısında İran'ın verdiği can kayıplarının dayanılmaz boyutlara vardığı bir sırada, Humeyni, “zehir içtim” sözcüklerini kullanarak, bağrına taş basan bir fetva ile ateşkesi kabul etti. İran ve Irak, BM Güvenlik Konseyi'nin 588 sayılı kararına uydular. Sekiz yıl süren ve yarım milyon insanın canını alan savaş durdu.

Böylesine kanlı bir savaşın durması, çok sevindirici sayılması gereken bir gelişmeydi. İnsani ve vicdani açıdan, kuşkusuz öyleydi. Siyasi açıdan ise, benim gözümde, İran Devrimi'nin sona erişiydi. İran Devrimi, artık, 1789 Fransız Devrimi ve 1917 Rus Devrimi gibi büyük devrimler ailesi zincirinin son halkası olmaktan çıkmıştı. Bütün büyük devrimlerin başına er geç gelen kaçınılmaz sonuç, 1988 yılında Irak'la imzalanan ateşkesle İran Devrimi'nin başına da gelmişti.

İran artık “devrim” değil, bir “devlet” idi. İran'ın üzerindeki “devrimci” giysiler sıyrılmış, altından teokratik bir devlet ya da teokratik damgasıyla, özünde bir “Fars ulus-devleti” veya özgün bir “Şii devleti” çıkmıştı.

İran'ın, son tahlilde, saf devrimci amaçlara değil, kendi ulusal çıkarlarına dayanan bir politika izlediğini gördüm. Realpolitik kazanmıştı. İran da, birçok örneğini bildiğimiz, gördüğümüz-

müz ve yaşadığımız ulus-devletlerden bir tanesiydi. 2500 yıllık muazzam tarih derinliğine sahip olan ülke, devletin başında kim olursa olsun, tarihi boyunca olduğu gibi, bir bakıma doğal olarak, kendi ulusal çıkarları doğrultusunda davranıyordu.

1988'den sonraki İran, benim 1979-1988 yılları arasında heyecan duyduğum İran değildi artık.

Yıllar sonra, 2005 yılında İstanbul'da bir araya geldiğimiz İran'ın büyük İslam düşünürü Abdülkerim Suruş ile bu konuda ilginç bir sohbetimiz oldu. Abdülkerim Suruş ismini 1980'li yılların ortasından beri gayet iyi biliyordum. İran'daki rejim giderek köktendinci denebilecek ideolojik bir çekirdek kadronun kontrolüne girmeye başlamıştı. Bu kadronun, genç kuşaklar üzerinde büyük etkisi olan Ali Şeriatî'nin etkisini kıracak bir ideologa ihtiyacı vardı. Abdülkerim Suruş, böylece ortaya çıkartıldı. Ancak, bir süre sonra rejimin "güvenilir" ideologu da rejimle ters düştü ve İran'da barınamaz hale geldi. Suruş'un daha sonra İran'da "reformcular" adı verilen büyük kitleler üzerindeki olağanüstü bir nüfuzu oldu. İran'ın en parlak ve en çok takipçisi olan düşünürlerinden biri olmasına rağmen, İran dışında yaşamaya mecbur kaldı. Bir vesile ile 2005'te İstanbul'a geldiğinde, ben Tahran'dan henüz dönmüştüm. Bir öğle yemeğinde buluşturulduk. Sohbet sırasında, ona, "Bir zamanlar sizden hiç hazzetmezdim," dedim, "Rejimin en hoşlanmadığım unsurlarının ideologu olarak ortaya sürülmüştünüz. Aklıma bugünkü Abdülkerim Suruş haline geleceğiniz gelemezdi..."

Suruş, İran ile ilgili duygu ve düşüncelerimin değişmesine neyin neden olduğunu sorduğunda, "1988 ateşkesi," cevabını verdim, "İran, o gün benim için bir ulus-devlete dönüştü. Saddam ile uzlaştı ve benim için bitti."

İranlı bilge gülümsedi, "Desenize," dedi, "siz, İran'ı az devrimci bulduğunuz için sıtkınız sıyrılmış, bense çok devrimci bulduğum için orada barınamadım."

Ne olursa olsun, İran, hayatımın bir on yılına güçlü bir damga vurdu. İran ile her ilişki, İran'la ilgili her gelişme, bir şekilde, dönüp dolaşıp Irak'la irtibatlanıyordu. 1980-1988 İran-İrak Savaşı'nı (Birinci Körfez Savaşı), 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işga-

li izledi. O gelişmeyi ise, 1991'de İkinci Körfez Savaşı. Irak ek- senli bütün bu gelişmeler, beni, Türkiye Cumhurbaşkanı Tur- gut Özal'ın yanına, onun danışmanlığına taşıdı.

1991'deki savaşın sonucunda, kolu kanadı kırılmış olsa da, Saddam Hüseyin'in iktidarına devam ettiğine bakıldığında, Özal'ın öngörülerinin isabetli çıkmadığı düşünülebilir. Ne var ki, gecikmeli olarak, 2003'teki savaş, tüm sonuçlarıyla, Turgut Özal'ın bakış açısını haklı çıkartacaktı.

Onun göremediğini ben görebildim. 1991'de Turgut Özal'ın aksi yöndeki tüm gayretlerine rağmen Bağdat'ta iktidarını ko- ruyabilen Saddam, 2003'te yıkıldı. Onunla birlikte, Irak'ın Arap Sünni yönetici eliti de geleneksel imtiyazlarını yitirdi. Irak, Bağdat'a dayalı katı merkezîyetçi yapısından çıktı, federal bir ülke oldu.

Talih ya da rastlantı, beni, Sovyetler Birliği'nde, Polonya'da, Doğu Almanya'da, Çekoslovakya'da, Macaristan'da yaşanan baş döndürücü tarihî değişimin ortasına atıvermişti. 1987 so- nunda *Cumhuriyet* gazetesinde sekizinci yılımı doldurduktan sonra, kendimi *Hürriyet* gazetesinde buldum. Gazetenin Ge- nel Yayın Yönetmeni Çetin Emeç, Doğu Avrupa'ya yönlendirdi. Zamanımın önemli bir bölümünü doğru zamanda, Orta ve Do- ğu Avrupa'da, sonradan Sovyetler Birliği'nde harcadım. Özel- likle Berlin Duvarı'nın yıkıldığı 1989 ile Sovyetler Birliği'nin dağıldığı 1991 arası Soğuk Savaş'ın son paranteziydi.

1988'de İran-İrak Savaşı'nın sona ermesinden ve Lübnan'da iç savaşın sonuna yaklaşılmasından sonra (1989 Taif Anlaşma- sı ile on dört yıl süren Lübnan İç Savaşı bitti) benim Ortadoğu seyahatlerim zaten pek azalmıştı. Çetin Emeç, Doğu Avrupa ül- kelerini turlamamı ve komünist yönetimlerin ömrünün tüken- mekte olduğu ülkelerdeki gelişmeleri izlememi istemişti. Baş- langıçta, beni Ortadoğu'dan saptıracağını düşündüğüm için is- teksiz başladığım Doğu Avrupa-Sosyalist ülkeler turlarına kı- sa sürede adapte oldum ve oralarda o tarihlerde bulunmak- tan büyük zevk aldım. Tarih okumaya meraklı bir Marksist ak- tivist olarak, 1960'lı yıllarda o ülkelerin yakın tarihlerine iliş- kin edinmiş olduğum bilgilerim, zihin depolarımdan çıkıp gel-

diler, canlandılar. Budapeşte’de, Prag’da, Doğu Berlin’de, Varşova’da, Moskova’da, hatta Tiran’da bulunmak bana büyük keyif verdi. Tarihin yönünü değiştiren gelişmeler, o sıralarda oralarda yaşanıyordu.

Berlin Duvarı’nın yıkıldığı, insanların özgürlüğün tadını çıkartarak Berlin’in her iki yönünde sabaha kadar gidip geldiği o tarihî gecede Doğu Berlin’deydim ve her geçiş noktasından Batı’ya geçip, geri dönen binlerce kişinin arasındaydım. Çekoslovakya’da Kadife Devrim başladığında, Prag’a koştum. Laterna Magica adlı, devrimin karargâhı olarak kullanılan, Vaclav Havel’in her gün uğradığı tiyatroyu arşınlayanlardan, Wenceslas (Vaslavska) Meydanı’ndaki göstericilerinden biriydim. Polonya Parlamentosu’nun komünist yönetimin devrilmesinden sonraki ilk tarihî oturumunda yeni başbakan Mazowiecki’yi dinleyenler arasında yerimi almıştım. Sovyetler Birliği’nde Gorbaçov’u deviren darbenin Yeltsin’in direnişiyle çöktüğü gün, Yeltsin’in merkez olarak kullandığı Beyaz Ev adı verilen Rusya Federasyonu Parlamento binasının az ötesinde Mezhdunarodnaya Oteli’ne yerleşmiştim bile. O günün ertesi, Sovyetler Birliği’nin de son bulduğu gündü. Sovyet Komünist Partisi yasaklanmıştı. Moskova’da Kızıl Meydan’ın yanı başındaki Manej’den başlayacak dev bir gösteri düzenlenmişti. Anayasacı Demokratlar, Anarko-Sendikalistler, Ortodoks din adamları, her renkten ve ideolojiden kitlelerin adeta 1917 öncesinin zaman tünelinden fırlayıp gelmişçesine yer aldıkları, post-komünist ilk büyük gösteride, Moskova’nın geniş caddelerini dolduran yürüyüşçülerin içindeydim.

Azerbaycan’ın, Gürcistan’ın, Kırgızistan’ın, Kazakistan’ın, Özbekistan’ın, Türkmenistan’ın bağımsızlığından sonra oralara ayak basan ilk Türk gazetecisi bendim.

1988 ile 1991 yılında Sovyetler Birliği’nin ortadan kalkmasına kadar sosyalist blok ülkelerinde, gelişmeleri içinden izleyerek geçirdiğim süre, üzerimde önemli izler bıraktı. Ortadoğu’da Baas rejimlerinden sonra, onların Avrupalı müttefiklerini de tanıdım. Totaliter, tek parti rejimlerinin ideolojik olarak kendilerini nasıl tanımlarlarsa tanımlasınlar, hangi süslü sloganların

arkasına gizlenirlerse gizlensinler, halklarına neler çektirdiklerini, halkların nezdinde nasıl algılandıklarını yaşayarak gördüm ve öğrendim. Polis rejimlerine ilişkin güçlü bir sezgi ve aynı şekilde bağışıklık kazandım.

Totaliter hiçbir ideoloji ile barışamayacağıma karar verdim.

Soğuk Savaş'ın hemen sonrasında itibaren, siyasi görüşlerimde hiçbir kırılma yaşamadım.

Ve, kendi kültürel kimliğimi "Müslüman", ideolojik-siyasi kimliğimi ise "özgürlükçü-demokrat" olarak tanımlayabileceğime hükmettim.

1991'deki Irak Savaşı'na giden günlerde, Turgut Özal ile bulduğumuz kavşakta, stratejik öngörülerimizin kesişmesinden, Irak Kürtlerine açılma ve Türkiye'nin Kürt sorununa eğilmenin ötesinde, benim Irak'ta Saddam rejiminin yıkılmasından kesin olarak yana olmamda, totalitarizme karşı gayet net görüşler taşımamın belirleyici etkisi vardı.

Irak muhalefetiyle zaten yıllardır iç içeydim. Ama, her şeyden önce, Ortadoğu'da, Türkiye'nin yanı başında totaliter bir rejimin yıkılması fırsatının ortaya çıkmış olmasını çok önemsiyordum.

Ortadoğu'daki bütün rejimlerin, ama özellikle başta Irak ve ayrıca Suriye gibi polis rejimlerinin yıkılıp gitmesinin, bölgede tarihin de önünü açacağı kanısındaydım.

20. yüzyılda Avrupa merkezli her büyük tarihî sarsıntı, Ortadoğu'ya da yansımış, Ortadoğu'yu da şekillendirmişti. Birinci Dünya Savaşı, Avrupa'nın büyük devletleri arasında patlak vermiş ve sonucunda Avrupa haritası yeniden çizilmişti. Ortadoğu haritası da o savaşın sonunda çizildi. Dört yüz yıl Osmanlı toprağı olarak yaşayan alan, Irak, Suriye, Lübnan, Ürdün, Filistin, Suudi Arabistan, Kuveyt isimleri altında bölünerek paylaşılmış ve yeni bir biçim kazanmıştı. İkinci Dünya Savaşı da Avrupalı büyük güçler arasında patlak verdi. Avrupa haritası bir kez daha çizildi. Ortadoğu haritasına ise, savaş sonrasında Filistin topraklarının bir bölümünde ortaya çıkan İsrail Devleti eklendi. Soğuk Savaş, tıpkı, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları gibi dünya ölçeğinde bir savaştı. Sona ermesiyle Avrupa haritası bir

kez daha değişti. İkinci Dünya Savaşı sonrasında bölünen iki Almanya birleşti. Yok olan Sovyetler Birliği'nden Rusya'nın yanı sıra Ukrayna, Belarus, Moldova, Litvanya, Letonya, Estonya, yeni Avrupa haritasına dâhil oldular. Çekoslovakya, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya olarak ayrıldı. Yugoslavya'dan Slovenya, Hırvatistan, Makedonya, Bosna-Hersek, Sırbistan, Karadağ ve 21. yüzyılda Kosova doğdu.

Soğuk Savaş sonrasında Avrupa haritası bir kez daha çizilirken, Ortadoğu'nun da olduğu gibi kalmayabileceğini, yakın tarihteki örneklerden çıkartmak mümkündü. Avrupa statükosunun değişmesine paralel olarak, Ortadoğu statükosunun değişmesi de gündeme geldi. Irak, Birinci Dünya Savaşı sonrası oluşturulan Ortadoğu statükosunu temsil ediyordu.

1991'de Kuveyt'i işgal etmiş olan Saddam'a karşı girişilen savaşa karşı çıkmanın, Ortadoğu'nun ayakta tutulması imkânsız, daha da önemlisi, gereksiz olan statükosunu savunmaktan başka bir anlamı olamazdı. Turgut Özal ile birlikte, Türkiye'nin Irak Kürtlerine tarihî açılımını formüle ederken, bana, bu bakış açısı yol gösteriyordu.

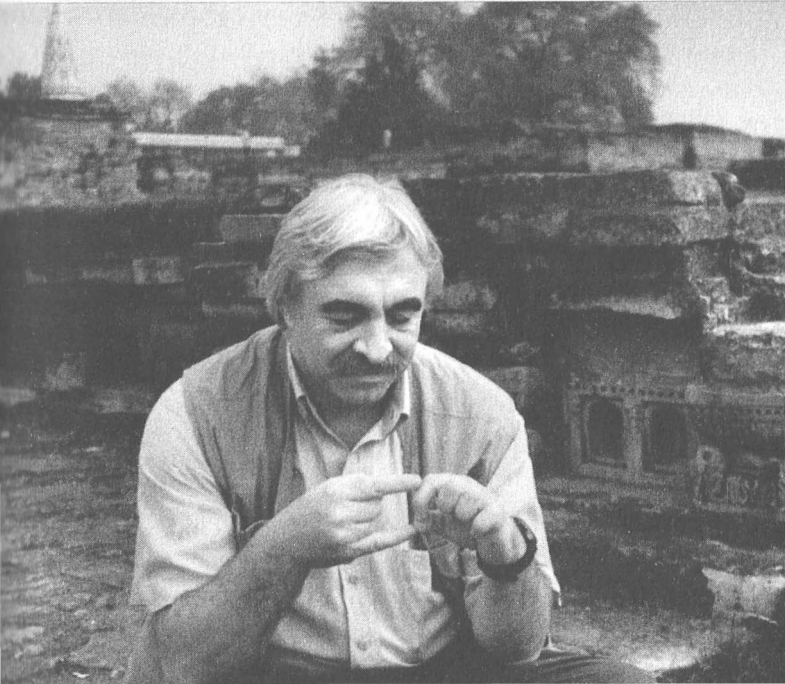
Peki 2003'te?

2003'te de öyle. Üstelik 2003'ün, Kürtleri, hiçbir zaman olmadığı kadar, tarih sahnesine çıkartmasını bekliyordum.

Kürtler, 2003'le birlikte, hiçbir zaman olmadığı kadar tarih sahnesine girdiler.

XIV

BÜYÜK BİLMECE

... Zincire Vurulmuş Prometheus'da, koro haykırır: "Var olan her şey aynı zamanda hem adil, hem de adalete aykırıdır."

Bu gerçeklikleri, Doğruluk ile Adalet örtüşmediği vakit, Adalet'in yanında ve Doğruluk'un karşısında olmaya tümüyle kararlı olarak eşiği aştığı vakit, İvan Karamazov'dan daha rahatsız edici biçimde cisimleştiren birisi var mıdır?

Trajik kahramanın almak zorunda olmadığı gayrı ahlaki karar budur. Trajedi, Doğruluk'u Adalet namına ya da Adalet'i Doğruluk namına feda etmez. Çünkü, trajedide, birbiriyle çatışan güçler eşit ölçüde meşru ve en derin anlamda aynı ölçüde ahlakidirler...

– Carlos Fuentes, *This I Believe - An A-Z of a Writer's Life* (İnandığım Budur - A'dan Z'ye bir Yazar'ın Hayatı), 2002

2003'teki Irak Savaşı, dünya çapında çok büyük tepki çekti. 1991'deki Körfez Savaşı ile kıyaslanmayacak ölçüde bir tepkiydi bu. Savaş, 11 Eylül 2001'de Amerika'nın tarihinde tanık olmadığı türden terör saldırılarına hedef olduğu bir tarih diliminde gerçekleşti. Amerika, El-Kaide imzalı 11 Eylül saldırısının ardından Afganistan'ı, onun ardından da Irak'ı işgal et-

ti. Amerika'nın, Irak'a karşı savaş kararını kendi yasama organından çıkartmak için, başvurduğu Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olduğu gerekçesinin daha sonra boş çıkması ve uluslararası alanda kendisine dosttan çok düşman çeken George W. Bush yönetiminin Amerika'nın başında bulunması gibi bir dizi faktör, Irak'ta girişilen savaşı en başından itibaren şaibeli hale getirdi. Uluslararası kamuoyunda savaşın meşruiyetinin, gerek Afganistan'daki savaşta ve gerekse 1991'deki Körfez Savaşı'nda görülmeyen bir yaygınlıkta sorgulanmasına yol açtı.

2003 Irak Savaşı'nın gerçekte neden çıktığı ve hedefinin ne olduğuna dair esrar perdesi, savaş hakkında yazılan tonlarca kitap ve makaleye rağmen, aralanmadı. Bu savaş hakkında yazılan kitap ve makalelerin adedi ve hacmi, pek az savaş için söz konusu olmuştur.

Bunların çok büyük kısmı elime geçti. Savaş kararının alınmasında rol oynamış olan Amerikalı yetkililerin kaleme aldıkları anı kitabı ya da makalelerden, savaş ve sonrasında Irak'ta bulunmuş olan Amerikalı basın mensuplarının yazdığı kitaplara, ayrıca İngilizlerin kaleme aldığı aynı tür metinlere varınca ya kadar binlerce sayfa okudum.

Irak'la ilgili olarak kendi doğrudan deneyimime eklenen bu binlerce sayfa tutan kitap ve makalenin en üstüne, savaşı ve Irak'ı anlamak bakımından, gönül rahatlığıyla, Ali Allavi'nin *The Occupation of Iraq - Winning the War, Losing the Peace (Irak'ın İşgali - Savaşı Kazanmak, Barışı Kaybetmek)* adlı kitabını koyabilirim.

Ali Allavi, Şii kökenli bir Iraklı. Ortaöğretimini İngiltere'de geçirmiş, üniversiteyi ABD'de okumuş. Otuz yılı aşkın bir sürgün döneminin ardından, 11Eylül 2003'te ülkesine dönmüş. Ali Allavi, savaş sonrasında Iraklılar tarafından oluşturulan ilk sivil hükümetinin Millî Savunma Bakanı oldu, sonrasında Maliye Bakanlığı da yaptı.

Ali Allavi'nin kitabının, savaşın neden ve nasıl başladığına ve savaşa giden Amerikan karar verme mekanizmasının kimlerden ve nasıl oluştuğuna ilişkin bölümleri, 2003 Irak Savaşı hakkında yazılmış en parlak ve geçerli bakış açısını ifade ediyor.

Savaşın neden çıktığına ilişkin tüm argümanlardan haberdarım. Kimisine ve bu arada yaygın bir kanaate göre, bu savaş, Suudi Arabistan'la birlikte dünyanın en zengin petrol rezervlerine sahip olan Irak'ın petrollerine el koymak amaçlı emperyalist niyetlerin bir ürünüydü. Bu argüman, tartışılmaz bir gerçek gibi pek bilgiççe çok kişi tarafından tereddütsüz biçimde savunuldu ve savunulageliyor. Savaş sonrası Irak Petrol Bakanlığı yapmış olan Teymur Gadban'a, İstanbul'da bir araya geldiğimiz bir vesilede bu hipotezin geçerliliği hakkında ne düşündüğü sormuştum. Üzerinde bile durmadı. Savaşın niçin çıktığını açıklamak için çok karmaşık dinamiklerin bulunduğunu söyledi ki, Ali Allavi'nin kitabındaki yaklaşımı da bu şekildedir.

Savaşın tek amacının emperyalist hesaplarla Irak petrolüne el koymak olduğu iddiasını, o "emperyalistlerden biri" olarak görülen İngiltere'nin savaş sırasındaki Başbakanı Tony Blair, *A Journey - My Political Life (Bir Yolculuk - Siyasi Yaşamım)* adlı otobiyografisinde basit bir mantıkla karşılıyor: "Petrol konusu başka bir iddiaya yer veriyor: (Savaş) tümüyle petrol içindi. Düşüncesizce yapılmış bir izah olmasına rağmen, muazzam biçimde dolaşıma girdi ve bugün bile buna inananlar var. Gerçek o ki, eğer petrol bizim kaygımız olmuş olsaydı, Saddam ile anında bir uzlaşmaya varabilirdik. Saddam, yaptırımların ve kitle imha silahları denetçileri tehdidinin kaldırılması karşılığında çok daha büyük tavizleri vermeye hazırdı. 2003 ihtilafından sonra ve BM kararının bir bölümü uyarınca, BM yönetiminde, petrol üretiminin parasının Iraklılara gitmesini güvenceye alacak bir mekanizma oluşturduk. Bugün, on yıllardır ilk kez o para, okullar ve hastaneler gibi Irak altyapısının kurulması için harcanıyor. Irak'ta kişi başına gayrisafi milli hâsılanın 2010 yılında 2003'e oranla üç misli artmış olmasının nedeni de budur." (s. 382, 383)

Irak petrolünü ele geçirme peşindeki emperyalist iştiha ile savaşı açıklamak dışında da, savaşın gerekçesi olarak ortaya atılan çeşitli tezler vardı.

Bunların arasında en revaçta olanlardan birine göre, Irak Savaşı, ABD'nin "Büyük Ortadoğu Projesi"ni yürürlüğe koymasındı.

Bu tezin gözünde, savaş, bölgede İsrail çıkarlarını sağlama almak ve bu amaçla Irak'ı yıkmak amaçlı olarak çıkartılmıştı ve İsrail yanlısı Amerikan Neo-Con'larının eseri idi. Neo-Con'lar, ayrıca, Büyük Ortadoğu Projesi'yle, bölgede rejim değişiklikleri üzerinden Amerika'nın hegemonyasını yayma amacındaydılar.

Ortadoğu'nun hemen her yerinde, ister İslamcı, ister ulusalcı-milliyetçi, ister solcu olsun, bu tür tezlerin abonesi çoktu.

Ne var ki, savaşın gerekçelerine ilişkin hiçbir tez, çok sağlam ve inandırıcı zemine oturmuyordu. 2003 Savaşı, tarih yazımında, muhtemelen büyük bir *enigma* olarak kalmaya devam edecek.

Ali Allavi'nin kitabının girişindeki şu satırları tam da bu nedenle çok değerli:

“Çatışmalar ve savaşlar tarihinde, savaş dürtüsünün karmaşıklığı ve amacın belirsizliği bakımından, Irak'ın istilası ve işgali ile karşılaştırılabilecek pek az durum söz konusudur. Çağdaş dönemlerin bu en olağanüstü zaman dilimini açıklamak için, görünürde sonsuz bir neden-sonuç zinciri halindeki olaylar ortaya konmuştur; fakat hiçbiri, bakıldığında, tatmin edici ve kapsamlı bir cevap sağlayamamıştır. Niçin dünyanın tek süper-devleti koca askerî ve mali kaynaklarını bu hedefe yöneltmiş, okyanuslar aşmış ve karşısına muazzam bir uluslararası husumeti alarak, bir zalim diktatörü ve vahşi yönetim sistemini devirmeyi uygun görmüştür?..

Saddam'ın gizlenen kitle imha silahlarını bulmak için başlatılan av, görünürdeki *casus belli* idi, ama Koalisyon hiçbiri bulamayacağını görünce, bu konu çabucak unutuldu. Demokrasiye kavuşma coşkusu bulunmuyordu, bu halkın (Irak halkı) temel özgürlüklere ve Batı'nın hürriyetlerine aç olduğuna dair hiçbir işaret de yoktu... Buna karşılık, dünya da, (savaşla birlikte Irak'ta) sadece Bağdat'ı etkilemekle kalmayıp, çok uzaklardaki petrol tesislerine, enerji nakil hatlarına ve askerî üslere yönelen büyük çaplı yağma eylemlerini de ummuyordu. Devlet mülküne karşı girişilen düzensiz, hiçbir kalıba sığmayan saldırılar, bakanlıkların, kütüphanelerin ve hat-

ta stadyumların fütursuzca kundaklanmaları, sık sık, peşle-
rinde televizyon kameraları, çıldırmış kalabalıkların arabalar-
la taşıdığı ganimet görüntüleri, kimi zaman, zulümden henüz
kurtarılmış müteşekkir bir halkın davranışıyla pek uyum ha-
linde değildi. Bu, Irak'a ilişkin olarak mevcut akıl ile Irak hal-
kı arasındaki inanılması zor kopukluk, Saddam rejiminin düş-
mesinden sonraki aylar ve yıllarda sürekli tekrarlanan bir te-
ma oldu... Saddam ve rejimini savunan herhangi bir kimse, sa-
vaşın ardından hemen her gün ortaya çıkarılan toplu mezar-
ların önünde sadece derin utanç duygusu içinde durabilirdi.
Baasçı devletin barbarlığı tüm çıplak gerçeği ile ortaya çıkar-
tılyordu. Irak, bir kez daha, yorumcularının kafasını karıştır-
dı..." (Ali Allawi, *The Occupation of Iraq*, Yale University Press,
2007, "Önsöz", s. 1-2)

Ali Allavi'nin Irak halkının işgale ilişkin dış görüntüsünün
psiko-analizini, Suriye Alevi kökenli ünlü Arap kültür adamı
Adonis'in, işgalin ilk aylarında, 5 Eylül 2003'te Londra'da ya-
yımlanan *El-Hayat* gazetesinde yayımlanan şu satırlarında iz-
ledim:

"Tarihî açıdan Irak'a hükmeden adamın (Saddam Hüseyin)
'dâhiliği' halkının özgürlükle ilişkisini koparmada veya özgür-
leşme gücünü etkisiz kılmakta saklı. Irak siyaseti, Saddam des-
potluğunun giriştiği gibi hayatın ve insanın devre dışı bırakıl-
ması noktasında korkunç bir 'sanat' ortaya koydu... Bu Irak-
lı despot döneminde Iraklıların ne özel bir hayatı ve düşünce-
si, ne de özel bir çalışması oldu. Her şey despotun özel mül-
küydü. Irak insanı özgürlüğe mahkûm gibi yaşamak, düşün-
mek ve çalışmak yerine, köleliğe mahkûmmuş gibi düşündü,
çalıştı ve yaşadı...

Hiç kimse işgali kabul etmiyor. Ne Iraklılar, ne başkalar-
ı, ne Araplar, ne de Arap olmayanlar. İşgali reddetmek gayet
doğal ve işgal, insanın meziyetlerine eklenecek ulusal bir me-
ziyet değil. Iraklılar övünülecek bir şeymiş gibi işgali reddet-
mekle övünemezler. Onların, bu reddedişlerinin ulusal, insa-
ni ve kültürel bağlamda eksik olduğunu idrak etmeleri gereki-

yor. İçerideki işgale sessiz kalanlar, dış işgale direndikleri için övünme hakkına en son sahip olacak kimselerdir.

Irak için bugün dış işgal 'Irak hastalığının' hepsi değil, sadece organik bir parçası. Bu işgal bir şekilde görüntü itibarıyla ortadan kalksa dahi, 'Irak hastalığı' devam ettiği müddetçe işgal hep kalacaktır...

Irak'ın iç işgali, yani Saddam despotluğunun yürüttüğü işgal sadece sistem ve kurumları üzerinde bir işgal değildi. Bedenin, ruhun ve aklın da işgaliydi aynı zamanda. Her evin, her erkeğin, kadının ve çocuğun da işgaliydi. Irak bütün kapasiteleri ile Saddam despotluğunun özel mülküydü. Dış işgali reddederken bu gerçekleri de unutmamalı. Unutanlar, kabullenenler veya istifade edenler bu reddediş eylemine ve direnişine en az layık olanlardır" (Adonis, *El-Hayat*, çeviri *Radikal*, 6 Eylül 2003).

Adonis'in deyişiyle "dış işgal"ın karar vericisi ve uygulayıcısı Amerika Birleşik Devletleri, nasıl ve ne şekilde Irak'a savaş kararı aldı ve neyi bilemedi, neyi göremedi?

En dikkate değer bilgi, gözlem ve yorum yine Ali Allavi'nin satırlarında:

"Bu savaşa... zafer kazanmışlık havasının trampet sesleriyle yüründü. Kimin savaşı kazanacağına ilişkin hiçbir kuşku yoktu. Savaş arzusu, sadece Washington'da değil, Amerikan kamuoyunun büyük bölümlerinde fark ediliyordu. Savaş dışında her seçeneğin önü sistemli şekilde ya kapatıldı ya da bir yana bırakıldı...

Irak'a uzun bir süredir, ABD dış siyaseti açısından ve belirli bir prizmadan bakılıyordu...

Irak'ın İran'la savaşı (1980-1988) Batı'nın çıkarlarını korumak ve geliştirmekle ilgili olduğu kadar, bölgesel ve yerel mülahazalar ile ilgiliydi. ABD, Saddam'ın Irakı'nı, devrimci İslam'ın Körfez bölgesine yayılmasında en değerli ve aynı zamanda dolaylı mevzi olarak gördü. İran-Irak Savaşı'ndan sonra, ABD bir kere daha iddialı Irak politikasını terk etti; ülkeyi, şişkin bir ordu, muazzam uluslararası borçlar ve diğerle-

ri namına yaptığı fedakârlıkların gerekli karşılığını görmediğini hisseden, dünyaya küsmüş bir önderlikle baş başa bıraktı. 1988 ile 1990 arasındaki bu kısa alacakaranlık döneminde, ABD, Irak'ın tehlikeli biçimde kendisini aldatan ve acı bir durumda kalmasına izin verdi. Ta ki, Saddam'ın, Amerika'nın Körfez'de önemli saydığı, uzun süredir müttefiki olduğu ve önde gelen bir petrol üreticisi ülke olan Kuveyt'i işgal ve ilhak etmek konusunda işlediği çok büyük günaha kadar. Amerikan ve hayati Batı çıkarlarına bu doğrudan tehdit ve eğer geri döndürülemezse bunun yol açacağı muazzam etki, Amerika'yı eyleme geçirdi. Amaç, Irak kuvvetlerinin Kuveyt'ten çıkartılması ve bunun sonrasında Irak'ı 'çevreleme' stratejisi olarak belirlendi. Bu strateji, rejimi silahsızlandırmayı, tecrit etmeyi ve zayıflatmayı, bölgesel güvenlik için onu bir tehdit olmaktan çıkartmayı ve siyasi olarak dengesiz bırakmayı tasarlıyordu. Bas rejimi, ABD'nin merkezî hükümete karşı Kürt özerkliğine desteği ve çeşitli Irak muhalefet örgütlerini tanıması ile, büyük tedirginlik halinde tutuldu...

George W. Bush yönetimi Ocak 2001'de göreve geldi. Yönetime akan Neo-Con danışmanlar ve yetkililer, Amerikan ultramilliyetçilerinin kilit mevkilere getirilmesi ve dinci sağın, kişisel olarak Bush üzerindeki etkisine bakılarak, Irak'a yönelik Amerikan politikasının temel davranış kurallarının kökten değişeceği varsayılmıştı. Saddamcı rejime artan yoğunlukta ağır hakaretlere rağmen, başlangıçta, Irak'a yönelik Amerikan politikasında esaslı hiçbir değişiklik olmadı. Siyasetin burçlarında çatlaklar açılması ve "alternatif söylem" yanlılarının bu çatlaklardan içeri girebilmesi için 11 Eylül 2001'de Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a saldırıların yapılması gerekti. Ancak o zaman, Ortadoğu politikası ve özellikle Irak'a yönelik politika, temelden ve uzun erimli bir revizyondan geçmeye başladı.

Washington'da 1980 ve 1990'larda İslam ve Ortadoğu konusundaki siyasi karar verme mekanizmalarının kıyısına itilmiş olan bazı düşünce ilmekleri, Beyaz Saray'ı arkalarına takan ciddi çekme halatları olmaya başladılar. Neo-Con'ların etkisine dair çok şey yazıldı; ama gerçekte onlar, birbirinden farklı, birkaç

–ve çok sık çatışan– akımdan sadece bir tanesiydi. Bunlar arasında, Amerika'nın demokrasi ve özgürlüğü ilerletmek için dünya çapında aktif davranması gerektiğini savunan 'Wilsoncu' enternasyonalistler; kıyamet vizyonlarıyla Hıristiyan sağ; ve ülkenin kendi dar ulusal çıkarlarını geliştirmek için muazzam küresel gücünü kullanmaktan sakınmaması gerekliliğini vurgulayan Amerikan milliyetçiliğinin güçlü yandaşları sayılabilir.

Bu yükselen güç ve Zeitgeist, 1960'lar ve 1970'lerde Amerikan kültürü ve toplumunu doldurduğu görülen 'yumuşak' liberalizmin tüm simgeleri ve sadık olduğu değerlere derin bir nefret ve öfkede kök salmıştı; ve yeni reform karşıtlığının güçlerini oluşturdu. Bütün bu ilmeklerin her biri, 11 Eylül sonrasında dünyasının kendi dar ve yerel görüş açılarını harekete geçirmeye imkân vereceğini gördüler ve hepsi resmî siyasi karar vericiliği Irak üzerinde odaklandırarak, Irak'ı planlarının merkezi haline dönüştürdü. Bazı unsurlar, Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olması ihtimalinden gerçekten endişe duyular ve bunun görünürde saldırgan bir rejim değişikliği politikasının dayanacağı tek 'meşru' zemin olarak değerlendirdiler. Bu tür ulusal güvenlik çıkarları, sadece Amerika'nın değil, aynı zamanda İsrail'in de ulusal güvenlik çıkarları, Irak'ı istila kararının ardındaki düşüncede büyük rol oynadı. Diğer hiziplerin ise, köktendinci İslamcılığa karşı liberal demokrasinin ideallerini Arap dünyasının kayalık arazisine ekmek de dâhil olmak üzere, farklı gündemleri vardı.

Amerika'yı Irak'ı istila etmeye ve dış politikasını tepetaklak eden olağanüstü karara yönlendiren birbirinden ayrı iplikleri bir araya getirip birbirine bağlamak için belirli bir hayal gücü gerekiyor..." (Ali Allawi, *a.g.e.*, s. 2-4)

Koca bir tarihî dönemin Amerikan politikası değerlendirmesini ve Amerika'yı Irak'ı 2003'te işgale sevk eden konjonktürü ve Washington'un karmaşık içyapısını, bu kadar iyi özetleyen satırları, savaşa, savaşın öncesi ve sonrasına dair okuduğum binlerce sayfada bulamamıştım. Ali Allavi, bundan sonra, Ame-

rika'nın savaş kararı almasında, yönetimdeki müritleri üzerinde hayli nüfuzlu olan düşünür Leo Strauss'un "doktrini"nin dolaylı rolünü ve Amerikan yönetimindeki savaşçı elitin yaşayan "guru"su Bernard Lewis'in etkisini analiz ettikten sonra, şu satırlarıyla Irak'ta savaş sonrasında yaşanan kaostaki Amerikan hissesini anlatıyor:

"Resmî Washington'da, savaş öncesi Irak'ın içinde nelerin yaşandığına ilişkin cehalet anıtsaldı. Savaş yanlılarının arasındaki, Neo-Con'lar dâhil olmak üzere, ve savaşın meşruiyetine entelektüel barutu sağlayan enstitüler ve düşünce kuruluşlarındaki hiç kimsenin, işgal edecekleri ülke hakkında en ufak bir fikirleri yoktu. Washington'daki düşünce kuruluşlarının, Başkan Yardımcısı'nın bürosunun çevresinde toplaşarak, Irak'ı tez konuları haline getiren akademisyenlerin ve araştırmacıların kendi dogmatik kesin kanaatleri ya da bağınazlıklarıyla gözleri kamaşmıştı. Irak toplumunun doğası ve onun üzerinde onlarca yıldır süren diktatörlüğün etkisine ilişkin temel bir yanlış anlama vardı. İstilaya zemin oluşturmak üzere bir araya gelen Amerikan düşüncesinin her bir ilmeği, Irak ile doğrudan ya da rastlantısal herhangi bir temastan yoksundu. Realist düşüncenin kalesi olduğuna inanılan Dışişleri Bakanlığı, ülke hakkında pek az doğrudan bilgiye sahipti ve bunun yerine, savaş sonrası muhtemel sonuçları çıkartmak için çıkarıma ve örnekleme yollarına dayanan akıl yürütmeye başvuruyordu. Tek kesin bilgiyi sağlayan –yürütecekleri tarzdaki savaş ile Iraklıların başedemeyeceğini ve aynı zamanda moralsiz ve etkisiz bir ordu ile karşılaşacağını bilen– Amerikan ordusu idi.

Bu acınacak durumun nedeni, sadece, ülke hakkındaki tecrübe ve zengin bir bilgiye dayanan sistematik analiz yoksunluğu değildi. Bu, daha ziyade, Irak hakkında bilinen ne varsa bir kenara itmekten adeta kasıtlı bir zevk alma haliydi... Irak muhalefeti ya da en azından resmî Washington ile temas olanlar da daha iyi konumda değildiler. Her birinin değişik amaçlarının ve gündemlerinin olduğu sürgündeki gruplar, ABD'yi Irak'ın içindeki şartlar konusunda açık ve akla uygun değer-

lendirmelerle besleyemediler ve beslemediler. Kaygılarında ya çok yereldiler veya basitçe, Amerika'nın Saddam'ı devirmesinin ardından iktidarı ele geçirmek için çok istekliydiler. Bu tür grupların, sorunları ve zaafı öne çıkararak, Amerika'nın kararlılığını sarsmakta hiçbir çıkarları yoktu. Anglo-Amerikan ittifakındaki iki ortakdan daha akıllı ve daha parlak olduğu tasavvur edilen İngilizler ise, ABD'nin Roması'nda Atina rolünü oynamadılar ve oynamayacaklardı. Gücün rasyonalize edilmesi dengesinde birbirlerine yapışmışlardı ve Ortadoğu statükosunun altüst edilmesinden takıntı halinde korkuyorlardı. Başbakan Tony Blair, Britanya'nın ABD'nin sağlam müttefiki olarak görülmesi gerektiğine inanıyordu; durumun gerektirdiklerini neredeyse kaale almadan, savaş yanlısı Başkan'ın sağında durmayı aşırı ölçüde önemsiyordu. Kendisini Bush'un vahşi atının dizgini olarak gördü ama atın gittiği yöne doğru sürüklendi. İngilizlerin ne rahatsızlıkları varsa, sessizce bir yana bırakıldı... Irak'ın içindeki şartlara ilişkin cehalet, bir şelenin akması gibi, önceden tahmin edilemeyen sonuçlar zincirini boşaltacaktı..." (Ali Allawi, *a.g.e.*, s. 7, 8)

Ali Allavi'nin, çarpıcı cümlelerle dikkat çektiği, savaş sonrasında karşılananlar ve yaşananları kestiremeyecek ölçüde Irak'ın içyapısına ilişkin "cehalet"i paylaşanlar arasında ben de vardım. İtiraf etmeliyim. Üstelik Türkiye'nin "bir numaralı Ortadoğu uzmanı" etiketi üzerine yapışmış, Irak muhalefeti ile 2003 Savaşı'na kadar tam çeyrek yüzyıllık ilişkisi bulunan benim gibi birisinin, bu "cehalet"te pek mazereti de olmamalıydı.

Dahası, 2003 Irak Savaşı'na çok yakın bir süre kala, Ali Allavi'nin söz ettiği Washington düşünce kuruluşlarının içinde de bulunmuştum ve onların Allavi'nin Irak konusunda tasvir ettiği durumlarını gözlemleyememişim.

Bir burs sağlayarak, Washington düşünce kuruluşlarında bulunmak, 1990'ların başında, kendime koyduğum önemli bir hedef olmuştu. Gazetecilik geçmişim on beş yıla varmış ve o alanda yapabileceğimi yapmış, varabileceğim yere varmış olduğum kanaati edinmişim. Soğuk Savaş bitmiş, Amerika, dünya-

nın tek süper-devleti olarak kalmıştı. Amerikan başkentindeki düşünce kuruluşlarında iki yıl kadar yer alarak, dünyaya ve Türkiye'ye karşı mesafe koymaya ve "yeni Roma"nın entelektüel merkezlerinde, kendimi araştırmaya ve okumaya vermede heveslenmişim. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'dan istediğim tek "torpil" de bu konuda oldu.

Irak'tan yarım milyona yakın Kürt mültecinin büyük göç dalgalarıyla Türkiye sınırları içine yayıldığı günlerden birinde (1991), gece yarısına doğru Turgut Özal beni Çankaya'ya çağırdı. Çalıştığım *Güneş* gazetesinden henüz istifa etmişim. Gazetenin patronu Asil Nadir, Londra Borsası'nda çökmüş, gazete kapanmaya gidiyordu. Yanına vardığımda, Cumhurbaşkanı Özal, istifa haberinin doğru olup olmadığını sordu. Doğruladığımda, "bir yeni angajmanın var mı?" diye sordu. "Hayır, ama bir niyetim var, ben de size onu nasıl anlatacaktım diye düşünüyordum. Washington'da düşünce kuruluşlarından birine gidip, dünyayı ve ülkemizi bir süre oradan seyretmek ve oralarda çalışmak istiyorum. Sizden, uygun görürseniz, bir düşünce kuruluşundan *fellowship* (burs) alabilmem amacıyla, benim için bir tavsiye mektubu yazmanızı rica edecektim," cevabını verdim. Burs sözcüğünü ağzımdan, İngilizce, *fellowship* olarak çıkarttım.

Turgut Özal, yüzüme dik dik baktı, "Ben de sana, benimle çalışmanı önerecektim," dedi.

– Ne olarak?

– Danışmanım olarak.

– Benden ne yapmamı bekliyorsunuz?

Özal, odasındaki, merkezine Türkiye'yi alan büyük haritanın Ortadoğu bölümünü göstererek, "Burayı senden daha iyi bilen yok. Bugüne kadar ne yapıyorsan, benim danışmanım konumunda, doğrudan bana muhatap olarak yapmanı istiyorum," diye sorduğum soruyu cevapladı.

Turgut Özal ile böylesine yakın bir çalışma içine girme önerisi cazip göründü, ağzımdan şu sözler döküldü: "Sizinle çalışmaktan onur duyarım. Ama düşünce kuruluşlarında çalışma amacım da kendi açımdan çok önemli; bir tür Hicret. Hicret de bu yaşlarda oluyor. Kırklı yaşlarımda ilk yarısındaayım. Hem

arkamda uzunca bir birikim var, hem de Allah ömür verirse önümde bir o kadar süre. Gidip, Amerika'nın imkânlarından yararlanarak ülkeme, yeni bir donanıyla döneceğim. Siz, kendinizi benim yerime koyun. Washington'a, Dünya Bankası'na, aşağı yukarı, benim bugünkü yaşımda gitmişsiniz. Geldikten sonra, buraya kadar geldiniz işte. Sizden şu an ricam, kendiniz olarak kalarak ama kendinizi benim yerime koyarak, benim adıma, sanki benim ağabeyim, beni seven, benim için en iyisini isteyen yaşça büyüğüm olarak düşünmeniz. Ne yapmalıyım?"

Turgut Bey, işaret parmağını yine haritaya doğru çevirip, Amerika yönünü göstererek "*Fellowship* orada; *action* burada. Tercih senin," diye kestirip attı. Yani, "burs orada, eylem burada".

Action sözcüğünün telaffuzundan, sanki "Halep oradaysa arşın burada" demiş olduğu, eğlenceli bir şekilde aklımdan geçti.

Cumhurbaşkanlığı makamının kapısının önünde ayaktaydık. Topu topu bir-iki saniyelik bir duraksamadan sonra, bir şey söylemeden sağ elimi uzattım. Sıktı, "Hayırlı olsun canım," sözleri ağzından döküldü. "Bayramdan sonra gerekeni ben yaparım." Ertesi gün bayram tatili başlıyordu. Kapıdan çıkmadan odadaki duvar saatine baktım yan gözle. Gece yarısı, saat 12'yi gösteriyordu. Eski Filistin gerillası ben, Türkiye Cumhurbaşkanı'nın danışmanı olmuştum.

Yıllar sonra, 28 Şubat (1997) Askerî Müdahalesi'nin, popülerize ettiğim haliyle "Postmodern Darbe"nin iç karartıcı ortamında, üstelik bir de Genelkurmay andıcı (1998) ile üzerime kara çalınınca, yıllar öncesinde terk edilmiş hedefim yeniden zihnimde canlandı. Türkiye'den uzak kalmak için, Washington'da bir düşünce kuruluşunda çalışmak fikrine kapıldım. Türkiye'deki gelişmeler konusunda bir konferans vermek için 1998 Temmuzunda Washington'a davet edilmişim. Orada kaldığım süre içinde, nereye nasıl başvurulacağı hakkında bilgiler edindim. Burs alabilmek için bir proje sunmak gerekiyordu.

New York'a geçtim. O sırada orada staj yapmakta olan kızımın tek odalı küçücük evine kapandım. Günler boyu projemi yazdım. Ardından, New York yakınlarında Prof. Kemal Karpat'ın Long Island'daki yazlığına gittim. Kemal Hoca, projemi

aldı, daha uygun bir şekle, içeriğe ve ustaca bir İngilizceye kavuşturdu. Dönemin şartları nedeniyle, projemin kabul edilmesi, projenin isminden ötürü çok muhtemeldi: “Towards Democracy with Islam - Turkey in the 21st Century” (İslam ile Demokrasi’ye Doğru - 21. yüzyılda Türkiye).

O sırada Refah Partisi kapatılmış, Tayyip Erdoğan hapisteydi. Kemal Karpat ile birlikte, paçaları sıvamış, Long Island’da çıplak ayak, okyanus sularının yaladığı kumsalda dakikalarca yürüyüp, Tayyip Erdoğan’ın ve onun başını çekeceği İslami bir partinin iktidara gelmesi ihtimali üzerine konuşuyorduk.

1998 Temmuz’unda daha ortada olmayan AK Parti’nin 2002 yılında iktidara gelebileceğini sezinleyen iki hayalperest ya da çok kuvvetli öngörü sahibi iki kişi sayılabiliriz. Benim projem de, aslında, daha ortada olmayan AK Parti’nin iktidara gelebileceği 21. yüzyılın yeni Türkiye’si üzerine olacaktı.

Projeyi, United States Institute of Peace (USIP) adlı düşünce kuruluşuna gönderdim. Projenin kabulünden önce, Washington’un en prestijli araştırma merkezlerinin başında gelen Wilson Center’dan altı ay, proje başlığım üzerine çalışmak için davet aldım. Hemen ardından, USIP’den projenin kabul edildiğine dair ve on ay süre ile Washington’da beklendiğime dair mektup geldi. Her iki kuruluştan burs elde etmiştim. 1999 Nisan başından 2000 Ağustos başına kadar Amerikan başkentinde kaldım.

Clinton yönetimi dönemi idi. Washington’a ayak bastığım günlerde ABD, Kosova’da hava bombardımanı ile Sırp diktatör Miloşeviç’e karşı amansız bir savaşa girmişti. Washington’da bir yandan projem ile ilgili araştırma yaparken, diğer yandan kendimi yine Irak konusunun içinde bulmuştum. Washington’daki herhangi bir düşünce kuruluşunun Irak ya da Kürt konusundaki, neredeyse her toplantısına davet ediliyordum.

Wilson Center’da Amerika’nın Irak konusundaki en önde gelen akademisyenlerinden Prof. Phebe Marr ile aynı dönemde bulundum. Kısa süre içinde, sanki kırk yıllık dostmuşuz gibi olduk. Modern Irak tarihi konusunda ülkesinin en önemli otoritesiydi ve bu konuda kitapları vardı. Phebe, Amerika’nın Saddam’ı sıkıştıran ve savaşa doğru yönelme istidadı gösteren poli-

tikasına muhalifti. Onu önemsiyordum, aramız çok iyiydi ama Irak'ta ne olması gerektiğine ilişkin görüşlerimiz uyuşmuyordu. Yıllar sonra geriye baktığımda, kısmen onun, kısmen benim haklı çıktığımız, kısmen onun da, benim de yanıldığımız sonucunu çıkarıyorum. Ama savaş öncesi Washington'da Irak konusunda bilgi eksikliği bulunduğunu düşünmek zordu.

Washington'dayken, BM'nin Irak denetçileri Hans Blix ve James Butler'ın düşünce kuruluşlarında verdikleri konferansları kaçırmadım. En etkili Irak uzmanlarından biri olan CSIS'deki Anthony Cordesman'ı da defalarca dinledim. Amerika'nın Türkiye Büyükelçisi olarak 2011'de Ankara'da göreve başlayan Frank Ricciardone, o dönemde ABD'nin Irak muhalefeti koordinatörü idi. Ricciardone ile de birkaç kez bir araya geldik. Barham Salih, Kürdistan Yurtseverler Birliği'nin Washington Temsilcisi idi. Barham'la sık sık görüşürdük. Celal Talabani, Washington'a geldiğinde, Barham'ın şehrin biraz dışında, Maryland'daki evinde kalırdı. Talabani, her geldiğinde, biz dostları da Barham'ın evine konuk olurduk. Talabani'nin 1991'de Turgut Özal ve Jandarma Genel Komutanı Eşref Bitlis'le temasları sonucu Abdullah Öcalan'ı ateşkese ikna etme girişimlerine ilişkin anekdotlarını öyle bir ortamda dinledim.

Washington günlerimde, İstanbul doğumlu Prof. Henri Barkey ile o dönem Ulusal İstihbarat Konseyi Başkan Yardımcısı olan eşi Ellen Laipson, yine o dönemde Maryland'da yaşamakta olan Ulusal İstihbarat Konseyi'nin eski Başkan Yardımcısı Graham Fuller sık görüştüğümüz tanıdıklar arasındaydılar. Konular, çoğu kez Irak üzerinde odaklanırdı.

Henri Barkey ile Ellen Laipson'un evinde, başta Ahmet Çelebi, Irak'la çok ilgili bir uzman olan Judith Kipper ve ABD'nin önde gelen İran uzmanlarından gazeteci Robin Wright ve o dönem Ulusal Güvenlik Konseyi'nin Avrupa masasında bulunan, Başkan Clinton'un danışmanlarından, Obama yönetiminin Dışişleri Bakan Yardımcısı Philip Gordon, arada bir bir araya geldiğimiz isimler arasındaydılar.

Judith Kipper, bana Irak'taki BM denetçilerinin en etkili olan Charles Duelfer'i tanıştırmıştı. Charles Duelfer ile savaşın

hemen öncesinde, kitle imha silahları denetçisi olarak Irak'a gelip giderken İstanbul'da iki kez uzun uzun görüştük.

Johns Hopkins Üniversitesi'nin üst lisans bölümü olan SA-IS'e haftada iki gün New York'tan ders vermeye Prof. Fouad Ajami gelirdi. Fouad, birkaç kez beni derslerine davet etti ve öğrencilerine Türkiye hakkında ders vermemi sağladı. Irak Savaşı sırasında özellikle Başkan Yardımcısı Cheney üzerinde etkili olan Fouad Ajami ile en az iki haftada bir beraber olurduk.

Bu isimlere, ABD'nin tartışmasız bir numaralı Kürt uzmanı Peter Galbraith'i ve o dönem SAIS Dekanı olan Paul Wolfowitz'i de eklemek gerekir.

Sonuç olarak, 1999-2000 yıllarında Washington'da Irak konusundan neredeyse tek bir gün bile uzak kalmadım. Hatta fazlasıyla içindeydim. Irak ile irtibatım hiç kopmadığı gibi, 2003 Savaşı'na pek az bir süre kala daha da pekişti.

Yani, Irak ile savaşa nasıl gidildiğini, savaşın nelere yol açacağını bilmemek gibi bir "cehalet" mazereti olmayanlardan biriydim ama onca ilgi, bilgi ve konuyla ilgili birikimime rağmen, Irak'ın nasıl bir "esrar perdesi" olduğunu, ben de savaşa, daha da doğrusu savaş sonrasında öğrenecektim.

Başlıca iki noktada yanıldığım ya da beklentilerimden farklı bir tabloyla karşılaştığım kanısındaydım:

1. ABD'nin savaş sonrası planlarının öylesine çürük olabileceğini aklıma getirememiştim. ABD'nin savaş sonrasına ilişkin esaslı bir planlama yapmış olduğunu düşünüyordum. ABD, dünyanın tek süper-devletiydi; elindeki imkânlar ve baş edilmez gücü nedeniyle, savaş sonrası için esaslı bir planlama yapmasından doğal hiçbir şey olamazdı.

Yani, ABD'nin, Irak'ta savaş sonrasına ilişkin, deyim yerindeyse, bu kadar dökülebileceğini beklemiyordum. Amerika'nın öylesine dökülmesinin esas nedeni, savaş ve sonrasında yeterince açıklıkla ortaya çıktı. Irak Savaşı, yönetimin kurumları arasında bir "Washington iç savaşı"na dönüşmüştü. Asıl savaş, Washington'daki "kurumlararası iç savaş"tı ve bu savaş, ABD'yi Irak'taki savaşta aciz düşürdü.

Amerikan Dışişleri Bakanlığı (State Department), CIA ve

Pentagon'un askerleri ile Beyaz Saray'ın bir bölümünden oluşan koalisyon karşısına bir başka koalisyonu almıştı. Diğer koalisyon, Pentagon'un sivilleri, Ulusal Güvenlik Konseyi'nin önemli bir kesimi, Beyaz Saray'ın –özellikle Başkan Yardımcısı Cheney'in ekibi– büyük bölümünden oluşuyordu. Taraflar, birbirlerine husumet derecesinde karşıydılar. Bu Washington kutuplaşmasında, yasama organı Kongre'nin üyeleri, Temsilciler ve Senatörler, düşünce kuruluşlarındaki beyinler, karşı karşıya geldiler. Her kurumun kendi içinde de alt derecede muharebeler yaşandı.

“Washington iç savaşı”nın ABD'nin Irak Savaşı'nı gölgede bırakacak kadar keskin olabileceğini düşünememiştim. Bu konuda yanıldım.

2. Bir savaş halinde Saddam'ın ve başta Cumhuriyet Muhafızları'nın çok kısa süre içinde çökeceğine en ufak bir kuşku yoktu. Irak ordusu oldum olası çok şişirilmişti. Zalim Baas rejimlerinin silahlı kuvvetlerinin, yabancı düşman önünde kolaylıkla pes ettiğini; güçlerini, kendi silahsız halklarına acımasızca saldırmaktan aldıklarını gayet iyi biliyordum. Ciddi bir askerî hesaplaşmada ayakta duramazlardı. Yaklaşık yirmi yıl kadar önce Turgut Özal'ın da Irak rejimi ve ordusuna ilişkin kanaati tümüyle bu yöneydi. Bu konuda yanılmadım. Savaş, Amerikan birliklerinin Bağdat'a girişlerine kadar takriben üç hafta sürdü. Irak ordusu ve cahil ve şaşkın medya mensuplarının yere göğe koyamadıkları Cumhuriyet Muhafızları, esaslı bir direnç gösteremediler. Savaş, çok kısa bir sürede, rejimin çökmesiyle sonuçlandı. Yanıldığım nokta, savaşın sona ermesinin ardından birkaç ay içinde ortaya çıkan Irak Sünnilerinin direnişi oldu. Anti-Amerikan unsurların diliyle “muqawama” (eski Türkçede mukavemet), yani direniş, Amerikalılar, koalisyon ortakları ve özellikle Iraklı Şiiiler tarafından “irhab” yani terörizm olarak niteleniyordu. Bunun –ister direniş olsun, ister terörizm– kendisini bu kadar güçlü biçimde ortaya koyabileceğini ve dayanıklı olabileceğini düşünememiş ve tahmin edememişim.

Tabii, Irak Savaşı'nın *sui generis* bitişini de hesaplayamadım. Pek kolay hesaplanamazdı da. Irak'ta rejim çökmüş, aslında

adeta tabahhur etmiş, yani buharlaşmış ama teslim olmamıştı. Savaş, İkinci Dünya Savaşı sonunda Almanya ve daha sonra Japonya ile, hatta 1991'deki ilk Irak Savaşı'nda olduğu gibi galipler ile mağluplar arasında imzalar atılarak savaşın birinin zafere, diğerinin yenilgisiyle sonuçlandığı biçimde belgelenmemişti. Başkent Bağdat düşmüş ama rejimin liderleri; savaşmayan orduları ve ele geçirilmeyen silahları ile yok olmuşlardı.

Bu olgu, daha sonra işgale direnişe çok önemli kaynak sağlayacaktı.

Her ne olursa olsun, savaş sonrası işgale karşı direnişin böylesine katı ve dayanıklı olacağını hesaplamamıştım ve bunu, ikinci yanılğı noktam olarak belirliyorum.

Amerikan yasama organında savaş kararının alınmasında meşruiyet temeli oluşturan kitle imha silahlarının bulunamamış olması, beni çok ilgilendirmede ve ilgilendirmemeye de hep devam etti. Bu konuyu, ABD'nin teknik-hukuki sorunu olarak gördüm. Savaşın meşruiyetini 2003 yılında Irak'ta kitle imha silahlarının varlığına bağlayanlar arasında değildim ve hiçbir zaman da olmadım.

Iran-İrak Savaşı'nda Saddam'ın kitle imha silahlarını nasıl kullandığını biliyordum. Daha da önemlisi, 1988'de Kürtlere karşı yürütülen soykırım boyutlarına ulaşan Enfal kampanyasında kitle imha silahlarının kullanılmış olmasını hafızamdan silemezdim. Hele, 20. yüzyılın, 1995'te Bosna'daki Srebrenica'ya kadar, Hiroşima ve Nagasaki'den sonra en büyük kitle katliamı olan, beş bin kişinin birkaç saat içinde kimyasal ve biyolojik silahlarla katledildiği olayı, Halepçe'yi göz ardı edemezdim. Halepçe'ye gecikmeli olarak, 2010 yılının 10 Kasım günü gittiğimde, Saddam vahşetinin boyutlarına, olayı yaşayanlardan dinleyerek ve Soykırım Müzesi'ni ve mezarlıkları gezerek, tanık oldum. 2003 yılı itibariyle Irak'ın elinde kitle imha silahı bulunup bulunmaması, Irak'taki rejimin bu konudaki sicili ve potansiyelinden ötürü, benim açımdan hayati önem taşımadı. Bu bakımdan, Irak'ta 2003 yılında kitle imha silahlarının bulunup bulunmamasının, savaşın meşruiyeti açısından bir anlamı da olmamalıydı.

Ayrıca, bu konuda, Tony Blair'ın *A Journey* adlı kitabının Irak bölümünde anlattığı dikkate değer hususlar var:

“Saddam ve kitle imha silahlarına ilişkin istihbarat yanlış çıktı. Bunun nasıl olabildiği ve bir gizem olarak kaldığı söylendi. Ben bile söyledim. Saddam, madem saklayacak hiçbir şeyi yoktu da, niçin denetçilere izin vermemişti? Denetçileri niçin engellemişti? Bir miti koruyabilmek için ülkesinin savaş altına sokulmasını niçin kabullenmişti? Gerçek, herhalde, eski BM silah denetçisi Charles Duelfer'in bir paradoksu dile getirdiği şu sözlerindeydi: ABD ve müttefikleri olarak kendisini tehdit ettiğimizde, Saddam, blöf yaptığımızı düşünüyordu. Aslında bunda samimiydik, blöf yapmıyorduk. Ve biz de o blöf yaptığında, gerçekten onun kitle imha silahlarına sahip olduğunu sanıyorduk.

Soruşturma Komisyonu'na ifade vermek amacıyla bütün gerçekleri bir kez daha incelediğimde, 2004 yılındaki Irak Araştırma Grup Raporu'nun son halini tekrar okudum ve vardığı sonuçlar hakkında düşünmek için daha fazla zamanım oldu.

Charles Duelfer yönetimindeki Irak Araştırma Grubu rejimin üst yöneticileri ve Saddam'ın yakın çalışma arkadaşlarıyla mülakatlar yapmıştı. Birkaç ay süren olağanüstü bir süreçte, bir FBI ajanı, George Pito da, Saddam'ın kendisiyle görüşmüştü. Ekip, Saddam'ın kurmaylarıyla kitle imha silahları programını tartıştığı toplantıların dinleme kayıtlarını ortaya çıkarttı. Gerçek öykü ortaya çıktı. Okunmaya değer bir öykü.” (Tony Blair, *A Journey*, s. 374, 375)

Bu “öykü”ye göre, Saddam rejimi, 1991'de uygulanan yaptırımlardan ötürü zora girmişti. Bu zora girme hali, Saddam'ın kitle imha silahları programının yürütülmesinden sorumlu damatlarının kaçıp, sırları açıklamasından sonra (1996) daha da arttı.

“Saddam, bunun üzerine, taktik bir karar aldı. 1990'ların ortasından itibaren, Saddam'ın politikası her ne pahasına olursa olsun yaptırımların kaldırılmasına odaklandı. Aktif kitle imha silahları programı durduruldu. Kitle imha silahları üretimini sürdürme ve bunu gizleme riskini artık alamayacağını biliyordu...

Irak Araştırma Grubu'nun ortaya çıkarttığı, bunun söz konusu programa ara vermek için bir taktik karar olduğu, onu terk etmek amacı taşıyan bir stratejik karar olmadığı idi.

Irak Araştırma Grubu şu sonuca varmıştı:

Saddam, Irak'ın 1991'de imha edilen kitle imha silahları kapasitesini, yaptırımlar kaldırıldıktan sonra ve Irak ekonomisi istikrara kavuştuktan sonra ihya etmek istedi. Ama muhtemelen, öncekinden farklı biçimde, kitle imha silahlarına sahip olma yeteneklerinin bir karışımı halinde. Saddam nükleer yeteneğe sahip olmak istiyordu ve bunu uluslararası baskı ve bunun sonucu olacak ekonomik risklere kulak asmadan yavaş yavaş geliştirmek arzusundaydı. Balistik füze ve taktik kimyasal savaş yeteneği üzerine yoğunlaşmayı amaçladı..." (Tony Blair, *A Journey*, s. 375, 376).

Tony Blair, söz konusu stratejik amaçlarını gütmek için, Saddam'ın bilimadamları ve teknisyenleri bir arada tuttuğuna, BM'nin ortaya çıkarttığı laboratuvarları hiçbir zaman kapatmadığına, ayrıntılı örneklerle ve bilgilerle kitabında değiniyor.

Bu hususlar, Saddam'ın daha önceleri sık sık kullandığı kitle imha silahlarına sahip olmadığı ve asla olmayacağı yönündeki saçma propagandanın geçersizliğini ortadan kaldırıcı güçte. Yine de, Saddam'ın kitle imha silahları konusunun, benim için Irak Savaşı'nın meşruiyeti açısından can alıcı bir konu olmadığını bir kez daha tekrarlamalıyım. Keza, savaşın BM Güvenlik Konseyi'nin bu yönde bir kararı olmadan başlatılmasının, uluslararası hukuk yönünden sakıncalı olduğu tartışmaları da, açıkçası, beni çok ilgilendirmede.

Savaş döneminde okuduğum binlerce sayfalık metinler arasında, Amerika'nın Irak'a karşı başını çektiği savaşın uluslararası hukukla çelişkisine dair en düşündürücü görüşleri, nl Alman düşünürü Jürgen Habermas ortaya koymuştu.

Habermas'ın bu konudaki temel argümanı şuydu:

"Meşruiyet retoriğinde, 'idealist' nosyonların 'realist' zr yoktur. Bush'un gayrı adil bir sistemi ortadan kaldırmak ve Ortadoğu bölgesini demokratize etme isteği, bu normatif amaçlar,

Birleşmiş Milletler programına aykırı değildi. Tartışmalı olan sorun, uluslar arasında adaletin gerçekte mümkün olup olmayacağı da değildir. Bunun hangi araçlarla elde edileceğidir. Bush yönetimi, ad acta ahlaki ilkeleriyle, iki yüz yirmi yıllık bir geçmişe sahip olan ve uluslar arası ilişkileri meşrulaştırmayı öngören Kant'ın projesini bir kenara atmıştır.

Amerikan yönetiminin davranışları, kendilerinin de gördükleri haliyle, tek bir sonuca imkân veriyor; uluslararası hukuk, devletler arasındaki ihtilaflarının çözümü ve demokrasi ve insan haklarının geliştirilmesinde bir araç olmaktan çıkarılmıştır. Bu amaçları kendi politikasının merkezine oturtan dünya gücü, hukuka dayanmamaktadır. Onun yerine kendi etik değerlerini ve ahlaki kanaatlerini yerleştirmiştir. Kendi normatif rasyonallerini tanımlanmış yasal prosedürlerin yerine geçirmiştir. Ama, biri diğerinin yerini alamaz.” (Jürgen Habermas, *America and the World, A Conversation with Jürgen Habermas with Eduardo Mendieta*)

Habermas'ın gerçekten çok sağlam argümanları da, benim savaşa dönük bakış açımı temelinden sarsamadı.

Uluslararası hukuk normlarının BM Güvenlik Konseyi kararları üzerinden üremesinin, kimi durumlarda isabetsiz olduğunu ve insani sonuçlar vermediğini 1990'ların ilk yarısında Bosna Hersek'te yaşamıştık. Yugoslavya'ya konulan silah ambargosu, Bosna halkının kendini koruyamaması ve Sırp (ve kimi zaman Hırvat) çetecilerin zincirleme katliamlarına maruz kalması sonucunu vermişti. Görünürde pek ahlaki olan BM Güvenlik Konseyi'nin ilan ettiği Yugoslavya'ya silah ambargosu, Bosna halkının soykırımına giden yolları açmıştı. 1995'te Amerikan ve Fransız savaş uçaklarının Sırp mevzilerini bombardımanı üzerine –o da Srebrenitsa Katliamı'ndan sonra– savaşın dengesinin değişmesi üzerine, Bosna halkı soykırımdan kurtarılabilmişti. İki NATO üyesi ülkenin, Sırp'ları durduran hava saldırıları, BM kararı uyarınca olmamıştı.

Aynı şekilde, 1999'da Kosova'da Amerikan hava harekâtı olmasaydı, Kosova'nın çoğunlukla Arnavut Müslüman halkı, Mi-

loşeviç'in Sırp ordularının insafına bırakılmış olacak; Arnavutlar, Kosova topraklarından, Ermenilerin 1915'te Anadolu topraklarında başına gelene benzer biçimde, muhtemelen silinecekti. Kosova'da Miloşeviç'in belini kıran hava harekâtı için de tek bir BM kararı söz konusu değildi.

Zalimlere karşı savaşta, BM'nin kimi durumlarda müdahaleye "yeşil ışık" yakmaması bir yana, sözkonusu "yeşil ışık" can güvenliği açısından her derde deva değildi. Irak'taki katliamların yıllarca hedefi olmuş Kürtler için hiç değildi. Bunları yaşayarak görmüştük. Dolayısıyla, Habermas'ın kuvvetli ve ikna edici argümanlarına rağmen, BM, şayet Saddam rejiminin devamının güvencesini oluşturacaksa, savaşın BM Güvenlik Konseyi kararı uyarınca meşruiyete sahip olup olmaması, benim açımdan fazlaca bir değer ve anlam taşımıyordu.

Irak'ta savaşa karşı olanların önemli bir bölümü için, karşı çıkmalarındaki insani ve ahlaki boyut ne kadar ön planda ise, benim tavrım bakımından da öyleydi.

Benim önceliğim, zalim diktatörlük rejiminin yıkılması, zulmün son bulması idi...

XV

**SAVAŞTAN YANA OLMANIN
DAYANILMAZ AĞIRLIĞI**

Hiç kimse, oğulların babalarını gömmesi yerine babaların oğullarını gömdüğü savaşı, barışa tercih edecek kadar ahmak değildir.

– Herodotos (M.Ö. 484-424)

Olayların anlamı, olayların kendisinden çok, bizim onları algılayışımızda saklıdır.

– Antoine de Saint-Exupery

Irak Savaşı, zaman içinde, en hararetli yandaşlarının bile kafasını karıştırdı. Günah çıkarmalar, pişmanlıklar ortaya çıktı. Hele Kenan Makiya ile Michael Ignatieff'in Irak Savaşı'na ilişkin pozisyonlarından ötürü özeleştiri yapabilecekleri aklımın köşesinden geçmezdi.

Her ikisinin özeleştirisini, Irak Savaşı'nın meşruiyeti konusunda tereddüde düşmem için, Jürgen Habermas'ın savaş karşıtı argümanlarından çok daha etkiliydi.

Makiya ve Ignatieff'in, özeleştirilerindeki ciddiyet bir yana, benim için şahsiyetleri çok önemliydi. Kenan Makiya'yı şahsen tanıdım; Michael Ignatieff'i ise hiç tanımadım. Ama her ikisi de, benim 1990'lı yıllardan itibaren özellikle Irak konusundaki görüşlerine çok önem verdiğim ve itibar ettiğim iki kişiydi.

Kenan Makiya'nın, takma isimle, Samir Khalil imzasıyla Irak'taki rejimin karakteri hakkında yazdığı *Republic of Fear* (Korku Cumhuriyeti) adlı kitabı, yıllarca Saddam rejimi konusunda bir başucu kitabı, bir anıtsal kitap olagelmişti. Irak'la ilgilenen herhangi bir kimsenin, o kitaptan habersiz ve etkilenmemiş olması mümkün değildi. Kenan Makiya Şii kökenli, parlak bir Iraklı entelektüel idi. Savaşın hemen sonrasında oluşturulan Irak Yönetim Konseyi'ne danışmanlık yaptı. Bağdat'a her gelişimde onunla tanışmayı tasarlamıştım. Bir türlü olmadı. 2004 yılı başlarında Ankara'da Bilkent Üniversitesi'nde, Türkiye'nin Türkmen politikasını gündeme getirmek amaçlı düzenlenmiş bir Irak toplantısına o da davetliydi. Toplantının arka planında Prof. İhsan Doğramacı vardı. Konferans ve katılımcıları, açıkçası beni pek ilgilendirmiyordu. Türkiye'nin o dönem Irak Genel Koordinatörü olan Büyükelçi Osman Korutürk'ün, "Kenan Makiya da katılıyor," demesi sonuç vermiş, direncim o an kırılmıştı.

Saddam rejimi hakkında *Republic of Fear* gibi bir kitabı yazmış olan Kenan Makiya'nın, Irak'ta olan bitenden bezip Bağdat'tan ayrılacağını, yanına gençlik aşkı Wallada al-Sarrafi alarak ABD'ye, Massachusetts'teki Brandeis Üniversitesi'ne öğretim üyesi olarak kapağı atacağını, onunla Irak üzerine hararetli konuşmalara daldığım 2004 yılında aklıma getiremezdim. Kenan Makiya, Saddam'ın idamından sonra, 2007 başında Irak'ı terk etti, ABD'ye yerleşti.

International Herald Tribune gazetesinin 23 Mart 2007 tarihli sayısında, kendisiyle yapılmış mülakatı hayretler içinde ama bir o kadar da derin düşüncelere dalarak okudum. Şöyleydi:

"... Mart 2003'teki ABD'nin başını çektiği Irak'ın işgalinden önce, 1949 Bağdat doğumlu Irak kökenli Amerikan vatandaşı Kenan Makiya, Batı ve Arap dünyasına Saddam'ın devrilmesi için haykıran önde gelen entelektüel sestü...

O günler, Irak'taki kaosun başlamasından, yani bitmez tükenmez araba bombalamalarından, binlerce Iraklı ve Amerikalının ölümlerinden önceki, gerçekten de basit günlerdi. O günler geçtikten sonra Irak'ta başlayan kaos, Makiya gibi libe-

ral idealistleri tek ve kaçılmaz şu sorunun krizlerine itti: Yanlış olan neydi?

Bu soru, bizi yeni kitabına götürüyor.

'Dönüp kendime bakmak, savaşa giderken sahip olduğum varsayımları deşmek istiyorum,' dedi, Makiya. 'Şimdi öyle görünüyor ki, kendisini bu kargaşanın içine sokan toplum hakkında düşünmek gerekiyor. Her geçen gün önüme daha fazla dikilen soru şu: Otuz yıllık diktatörlük yirmi beş milyonluk halka ne yaptı?'

'Bunu hiç düşünmemiş değildim,' diye devam etti, 'ama bir aktivist olarak davranmayı seçtim ve bu düşüncemi, bugünkü gibi bir şiddet ortamına varılmadan bir şekilde işlerin halledilebileceği ve yönetilebileceği umuduyla, bir kenara ittim. Yürümedi...'

'Yöneticilik düzeyinde hatalar vardı ve bunlar büyük ölçüde Iraklılara ait hatalardı,' dedi.

Makiya'ya göre başlıca sorumlular, Amerikalılar tarafından 2003'te Irak Yönetim Konseyi'ne yerleştirilmiş olan, çoğu, mezhep ve etnik farklılıkları üzerinde kendileri için kitle tabanı oluşturmak için çalışan sürgünden gelen Iraklılardı.

'Mezhepçilik orada başladı,' dedi.

Makiya isim vermek istemedi ama Çelebi'yle, Çelebi'nin Irak'ın ilk seçimlerinde desteğini elde etmek amacıyla radikal Şii din adamı Muqtada el-Sadr ile flört etmesi üzerine ters düştüğü biliniyor. Savaştan yıllar önce Makiya, farklı ideolojilerine rağmen Saddam'a karşı nefrette birleşen Iraklı sürgünleri örgütlemek için Çelebi ile birlikte çalışmıştı.

Bir de Amerikan politikası konusu vardı. 'Yapabilecekleri bütün yanlışları yaptılar,' dedi Makiya, 'İlk ve en büyük Amerikan hatası işgal amaçlı olarak Irak'a girmek oldu...'

Oturma odasındaki masaüstü bilgisayarının üzerindeki rafta, taranmış on bir milyon sayfa devlet belgesinin bulunduğu sekiz sabit disk bulunuyor. Makiya, istiladan sonra Bağdat'ta terk edilmiş devlet binalarında bizzat çalışarak bunların bazılarını topladı. Baas Partisi üyelerinin doğum kâğıtlarından askerî belgelere dek uzanan on bir milyon sayfa.

Irak Anı Vakfı [Kenan Makiya'nın kurduğu Iraqi Memory Foundation çç], Saddam ve yakınlarını yargılamak için Amerikalıların kurdurduğu Irak mahkemesi ile bu belgelerin bir bölümünü paylaştı. Bununla birlikte, Makiya, Saddam'ın idam edildiği 30 Aralık 2006 tarihini, 'hayatımın en kötü günlerinden biri' diye niteliyor.

'Bir felaketti, tam anlamıyla bir felaketti,' dedi Kenan Makiya sesini yükselterek, 'o kadar sarsıldım ki, gözlerim dolmak üzereydi. Çalıştığım ve umduğum her şeyin tam karşıtıydı olan...'

Konuşma Amerikan başkanlık seçimlerine kaydı. Evde bulunan bir konuk, Hillary Rodham Clinton'ın Senato'da Bush'un savaş kararına destek oyu verdiği için özür dilemesinin istendiğini söyledi.

Makiya, önündeki kırmızı şarap kadehine baktı. 'Bu çok Maoist,' dedi.

'İnsanlar özür dileme gereği hissetmemeli. Özür dileyecek ne var?'

International Herald Tribune gazetesinde Edward Wong imzasıyla çıkan "What Went Wrong?" yani "Irak'ta Ne Yanlış Yapıldı?" başlıklı bu yazıda Kenan Makiya'nın kendi sözcükleriyle "dönüp kendisine bakmaya ve savaşa giderken sahip olduğu varsayımları deşmeye" başladığı mülakatın üzerinden yarım yıl geçmeden, 6 Ağustos 2007'de *The New York Times Magazine*'de etkileyici bir özeleştiri yazısı daha yayımlandı. İmza Michael Ignatieff'e aitti. Yazının başlığı "Getting Iraq Wrong" (Irak'ta Yanlış Yapmak) idi.

Michael Ignatieff, 1990'lı yılların başında, Soğuk Savaş sonrasında yeni tür milliyetçi akımlar ve kimlik sorunları, çatışma çözümünü konusunda yazdıklarıyla dikkatimi çelen en etkili düşünce adamlarından biriydi. 1993'te yayımlanmış olan *Blood and Belonging* (Kan ve Aidiyet) adlı kitabı başucu kitaplarımdan biri olmuştu.

2007'de kaleme aldığı "Getting Iraq Wrong" başlıklı yazı ise, Irak üzerine ince bir "özeleştiri" olmasının yanı sıra, entelektü-

el ile siyaset adamı farklarını, siyasi karar alma süreçlerinin yazılı olmayan kurallarını irdeleyen muhteşem bir siyasi bilim metnidir. Uzun makalenin büyük bölümü şöyle:

“Irak’ta ortaya çıkan felaket, bir başkanın siyasi karar iradesini geçersiz kıldı. Ama ben de dâhil, istilayı desteklemiş olan yorumcuların hükümlerini de geçersiz kıldı. Birçoğumuz, savaşın başladığı gece bir Iraklı sürgün dostumun bana söylediği gibi, bu savaşın kendi kuşağının mensuplarının ülkelerinde özgürce yaşamaları için son şans olduğuna inanıyorduk. Şimdi bu ne kadar uzak bir rüya gibi görünüyor.

Harvard’daki akademik görevimi bırakıp, siyaset hayatına girmek için Kanada’ya döndüğüm 2005’ten beri ... daha önce siyasetin kıyısından köşesinden önermeye alışık olduğum değerlendirmeleri yeniden ele alıp düzeltmem gerektiğini düşünerek, Irak’ın çöküşünü izlemeyi sürdürdüm. Siyasette isabetli hüküm vermenin, hatalarını itiraf etmeyi bilmekle başlayacağını öğrendim.

Filozof Isaiah Berlin bir seferinde akademisyenler ile yorumcuların sorununun, düşüncelerin doğru olmalarından ziyade ilginç olmalarına düşkünlüklerinden kaynaklandığını söylemişti. Politikacılar, profesyonel düşünürler kadar düşüncelerle yaşarlar ama düşüncelere sadece ilginç oldukları için kapılma lüksünü göze alamazlar. Doğru olan az sayıda düşünce üzerinde, hatta gerçek hayata uygulanabilir nitelikteki daha da az sayıda düşünce üzerinde çalışmak zorundadırlar. Akademik yaşamda, yanlış fikirler sadece yanlışlırlar ve yararsız olanlarıyla oynaşmak eğlencelidir. Siyasi yaşamda, yanlış fikirler milyonlarca hayatı mahvedebilir ve yararsız olanlar çok değerli kaynakları tüketir. Bir entelektüelin düşüncelerine ilişkin sorumluluğu, sonuçları onları nereye kadar götürüyorsa gitmektir. Bir politikacının sorumluluğu ise, bu sonuçlara hükmetmek ve onların zarar vermesini önlemektir.

Siyasette iyi değerlendirmenin, entelektüel yaşamdaki iyi değerlendirmeden farklı görüldüğünü öğrendim. Entelektüeller arasında değerlendirme, genellemeye ve belirli olguları bir

büyük fikrin örnekleri olarak yorumlamaya ilişkindir. Siyasette, her şey kendisi neyse odur ve başka bir şey değildir. Spesifik olanlar genellemelerden daha önemlidir. Teori yolu tıkar.

Politikacılarda iyi değerlendirmeyi belirleyen nitelik, bir gerçeklik hissidir... Politikacılar, kendi iç dünyalarının hayalleri ile kendilerini sarmalamayı göze alamazlar. Görmek istedikleri dünya ile var olan dünyayı birbirine karıştıramazlar. Irak'ı –ya da başka herhangi bir yeri– olduğu gibi görmek zorundadırlar.

Bir gerçeklik hissine sahip olmanın, elit kurumlarda her zaman gelişmediğini, Harvard'da bulunmuş birisi olarak, öğrenmişim. Bu tam anlamıyla bir sokak yeteneğidir. Otobüs şoförleri neyin ne olduğuna dair keskin bir kavrayışı, Nobel ödüllü sahiplerinden daha fazla ortaya koyabilirler. Gerçeklik kavrayışımızı geliştirmenin tek yolu, dünya ile her gün yüzyüze gelmek ve neyin olabileceği ve olamayacağını, çoğunlukla hatalarımızdan öğrenmektir. Bununla birlikte, uzun bir deneyim dahi, bizi hayatta ve siyasette yanıltabilir. Tecrübe, karar vericileri yıpranmış çözümlere mahkûm hale getirirken, o güne dek hiç başvurulmamış çareye gözlerini kör edebilir.

Siyasal bilim öğretmiş biri olarak, söz konusu disiplinin sunduğundan daha fazlasını vaat ettiğini söyleyebilirim. Pratik siyasette, karar vermenin bilimi yoktur. Bir politikacının her gün yaptığı hayati değerlendirmeler insanlarla ilgilidir, kime güvenmeli, kime inanmalı, kimi dinlememelisiniz? Sadakat sorunu her gün kendini gösterir: Kim ihanet edecek, kim yanınızda duracaktır? Bu gibi konularda iyi değerlendirmeye sahip olmak, sağlam bir gerçek hissine sahip olmak, insanlar hakkında çok da bilimsel olmayan sezgilere güvenmeyi gerektirir.

Bir gerçeklik hissi, sadece dünyanın ne olduğu hissi değildir; nasıl olabileceğine ilişkin bir histir. Büyük sanatçılar gibi büyük siyaset adamları da, diğerlerinin göremediği imkânları görürler ve ardından bunları gerçekliğe dönüştürmeye çalışırlar. Yeniye oldurmak için, bir politikacının, ne zaman öne fırlayacağı, ne zaman hareketsiz kalacağı konusunda bir zamanlama hissine sahip olması gerekir. Bismarck, siyasi karar iradesi-

nin herkesten önce tarih atının uzaktan gelen nal seslerini duyabilme yeteneği olduğunu söylemişti.

Atların geldiğini pek azımız işitebiliriz. Bir İngiliz başbakanı, görevini neyin zorlaştırdığı sorulduğunda, 'Olaylar, evladım,' cevabını vermişti hüzünle. Bir siyaset virtüözü, umulmadık bir olay karşısında, emprovizasyon yeteneğini ortaya koyabilmeli ve mümkün olduğu kadar sakın kalabilmelidir...

Emprovizasyon, başarısızlığı önlemeyebilir. Oyun çoğunlukla gözyaşları içinde sona erer. Siyasi kariyerler, politikacıların insana dair durumlarda kararlarını sıradan dürtüler ve yanlış enformasyonla veriyor olmalarından ötürü, çoğu kez kötü biter...

Siyasette, başarısızlıktan öğrenmek başarıyı kullanmak kadar önemlidir. Samuel Beckett'in 'Tekrar başarısız ol. Daha da çok başarısız ol' sözleri, siyaset sanatı için gerekli iç inatçılığın önemini vurgular. Churchill ve De Gaulle... kararlarına dair inançlarını korudular. (Aldıkları kararlara ilişkin) çok uzakta olmasına rağmen, tarihin değerlendirmesini beklemek istekleri, bugün büyüklük olarak görülüyor. Mevcut başkanın (George W. Bush) tarihin kendisini haklı çıkaracağına ait aynı şekildeki inancı katı inatçılık gibi görünüyor...

Siyasette hiçbir şey kişisel değildir, çünkü siyaset bir tiyatrodur. Gerçekte hissetmediğin duyguları taşıyormuşsun gibi davranmak, görevin bir bölümüdür. Yasama meclislerinde milletvekillerinin oturumda birbirlerine hakaret ettikten sonra barda bir araya gelip içki içmeye çekilmeleri alelade bir görüntüdür. Kamusal yaşamın bu kurtarıcı ikiyüzlülüğü özel hayatta mümkün değildir...

Arkadaşlar arasında ve aile içinde... ne demek istediğimiz ne dediğimizden daha önemlidir. Böyle bir özrün siyasette yeri yoktur. Kamusal yaşamda, dil bir savaş silahıdır ve radikal güvensizlik şartlarında kullanılır. Tek önemli olan, ne demek istediğiniz değil, ne dediğinizdir. Siyasi alan, bir deli söylem dünyasıdır. Ne demek istediğiniz ve ne dediğiniz arasındaki farkla, zırhınızda açılacak en ufak çatlak genişler ve bıçak vücuda saplanır.

Özel hayatta, hatalarımızın bedelini öderiz. Kamu yaşamında, bir politikacının hataları önce başkaları tarafından ödenir. İyi değerlendirme demek, kararlarınızın bedelini ödeyenlere nasıl sorumlu olunacağını bilmek demektir...

Sabit ilkeler önemlidir. Bazı malların alışverişi olmaz, bazı çizgiler geçilmez, bazı insanlara asla ihanet edilmemelidir. Ama dogmatik türden sabit fikirler, genellikle, iyi değerlendirmenin düşmanıdır. Amerikan dış politikasının Tanrı'nın insan özgürlüğünü geliştirmesi planına hizmet ettiğine inanmak, açık fikir önünde engeldir...

Siyasette iyi değerlendirme, karışık iştir. Çoğu kez bizzat kendiniz olmak üzere her zaman birisini mutsuz edecek mükemmel olmayan uzlaşmalarla siyaseti dengelemek demektir...

Irak konusunda gerçekten iyi değerlendirme yapabilenler... bizlerden daha fazla bilgiye sahip değildiler. Herkes gibi aynı yanlış istihbarata dayanarak ve Irak'ın bölünmüş mezhep tarihine ilişkin bilgi eksikliği ile çalıştılar. Yapmadıkları şuydu: Arzuları gerçeklerin yerine koymadılar. Başkan Bush dürtülerinin doğru olduğuna inandığı için, bölgedeki herkesin de bunlara inanacağını sandı. Onlar sanmadılar. Özgür bir devletin otuz beş yıllık bir polis terörünün temelleri üzerinde yükseleceğine inanmadılar. Amerika'nın, birçok Amerikalının pek az bildiği uzaktaki bir ülkenin siyasi geleceğini biçimlendirme gücü olduğuna inanmadılar. Amerika'nın, Bosna ve Kosova'da insan haklarını savunmuş olduğu için, Irak'ta da öyle yapacağına inanmadılar. Bütün bu yanlışlardan kaçındılar.

Bu yanlışların bazılarını ben de yaptım. Bu yanlışlara birkaç tane de sadece benim olan yanlışı ekledim. Gelecek için çıkarttığım ders, hayranlık duyduğum insanların, Iraklı sığınların heveslerinden daha az etkilenmem ve kendi duygularım doğrultusunda daha az sürüklenmem gerektiğine dair oldu. 1992'de Kuzey Irak'a gittim. Saddam Hüseyin'in Kürtlere ne yaptığını gördüm. O günden itibaren, Saddam'ın gitmesi gerektiğine inandım. Kanaatlerim kişisel deneyim sahibi olmamın tüm otoritesine sahipti ama tam da o nedenden ötürü, duygularımın zor soruları bir yana iterek, beni alıp götür-

mesine izin verdim: Kürtler, Sünniler ve Şiiler, Saddam Hüseyin'in terörle bir arada tuttuğunu, barış içinde bir arada tutabilirler mi?..

Ortaya çıkan o ki, siyasette doğru değerlendirme, kişinin, kendi eleştirel yargııcı olmasına bağlıdır. Başkan (Bush) sadece Irak'ı anlama zahmetine girmemekle kalmadı. Kendini anlama zahmetine de girmedir. Onu felaketten kurtaracak gerçeklik hissi, içinde çalacak ve ne yaptığını bilmediğine dair onu uyuracak ziller olmalıydı. Ama, uyarıcı zillerin, bir kez bile olsa, daha önce içinde çalmış olduğu da şüphelidir. Göz kamaştırıcı bir hayatı vardı ve öyle hayatlarda uyarıcı ziller çalmaz...”

Gerek Kenan Makiya'nın, gerekse Michael Ignatieff'in “özeleştirileri”nin, Habermas'ın argümanlarına da eklenerek, beni çok düşündürdüğünü itiraf etmeliyim. İşaret ettikleri doğru ve haklı birçok noktaya hiçbir itirazım olamazdı. Ama, onlar Irak'ta olupbitene, Batılı liberal düşünce ya da Iraklı laik-liberal prizmadan bakıyorlardı. Gündeme sundukları görüşlerde itiraz edilecek pek az husus bulunsa da, benim Irak'a baktığım prizma, esas olarak, Türkiye ve Kürtlere ilişkin tarih ve gelecek algılamasında idi.

Bakış açımdaki şu ölçüleri değiştirmedim; değişmediler:

1. Saddam'ın yıkılmasıyla, Irak'ta ve Ortadoğu'da tarihin akışının önündeki önemli bir tıkaç çıkarılıp atılacak; tarih, doğal mecrasında akmaya başlayacaktı.

2. Irak'ta savaş, Bağdat merkezli katı Arap milliyetçi-merkeziyetçi yapıdan Kürtlerin kesin kurtuluşu sonucunu getirecekti. Kürtler için iyi olan, stratejik planda, Türkiye için de iyi olmak zorundaydı.

3. Savaşla birlikte Türkiye'nin önünde –değerlendirmeyi bildiği takdirde– yeni ve olumlu ufuklar açılacaktı.

Irak Savaşı'nın ahlaki ve insani açıdan da savunulması gereken bir savaş olduğu kanısındaydım. Saddam'ın iktidar döneminde 180 bin Kürt, on binlerce Şii öldürülmüştü. Soykırım ve katliama başvurmak konusunda hiçbir sınır tanımayan ve bu zalim politikalarını zamana yayma ustalığına sahip bir diktatö-

rün ve rejiminin yıkılmasının, ahlaki ve insani bir gereklilik olduğunu savunuyordum.

Bununla birlikte, ne kadar anlamlı ve haklı gerekçe dile getirilse de, Irak Savaşı'nı savunmak, pek kolay bir iş olmadı. Hiçbir vakit olmadı. Savaşın üzerinden yıllar geçtikten sonra neyi, niye ve hangi gerekçelerle savunduğumu herkesten daha iyi bilen ve bana en temel konularda hep destek olmuş olan karım Tuba bile, konu Irak Savaşı'na geldiğinde bana ters konumdaydı.

2011 yılının son, 2012 yılının ilk günlerinde birlikte Vietnam'daydık. Yeni yıla 1975'teki "kurtuluş"tan sonra Ho Chi Minh City adını alan, Vietnam'ın birleşmesinden önceki Güney Vietnam'ın başkenti Saygon'da girdik. 2011'in son gününü Saygon'un yetmiş kilometre kuzeybatısında Vietkong'un Amerikalılara en etkili darbeleri vurduğu, yerin altında üç kata kadar inen, bir halk kurtuluş savaşının eşsiz kanıtı olan Cu Chi tünellerini ve ardından Saygon'daki Savaş Anıları Müzesi'ni gezererek; 2012 yılının ilk gününü ise savaşın en amansız mücadelelerinin geçtiği Mekong Deltası'nda dolaşarak geçirdik. İki milyonu sivil halktan olmak üzere, üç milyon Vietnamlının hayatını kaybettiği efsanevi savaş, gençlik dönemimizde yaşanmıştı ve hayatımızın bir parçasıydı.

Vietnam'da kendi kişisel tarihimizde geziniyorduk aslında. Aradan geçen 35-36 yıl, Çin'e benzer biçimde Komünist Parti'nin yönetiminde pazar ekonomisiyle hızla kalkınan ve nüfusunun yüzde 65'i otuz yaşının altında olan Vietnam'da, savaştan neredeyse hiçbir iz bırakmamıştı. Ama, biz, Vietnam'da gençliğimizin unutulmaz anılarını dolduran Vietnam Savaşı'nı yaşıyorduk. Ve birdenbire Irak gündeme geldi.

Saygon'da, Savaş Anıları Müzesi'ni gezerken, Amerikalıların Vietnam'da yaptığı akıl almaz zulmün örnekleriyle gençlik anılarımızın canlandığı bir anda, gördükleri karşısında gözleri dolan Tuba, Irak Savaşı'nı gündeme getirdi ve beni eleştirmeye başladı. "Bu fotoğraflara bak! Vietnam Savaşı sırasındaki tavırını hatırla! Bari bundan sonra Irak Savaşı'nda benimsediğin tutumu savunmayı sürdürme artık!" sözleriyle başlayan eleştiri, bitmek bilmiyordu.

Vietnam Savaşı'nın dünya ve Türkiye'de bizim kuşak açısından yeri özeldi. Benim için daha da özeldi. 1970'te büyük hayranlık duyduğum Kuzey Vietnam lideri Ho Chi Minh¹ için, ölümünün ardından Ankara'da Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde büyük bir anma töreni düzenleyen öğrenci derneği başkanı bendim. Aynı gün Türkiye-Vietnam Halkları Dostluk ve Dayanışma Derneği'nin kurucuları arasında yer almış ve Türk Ceza Kanunu'nda ulus ötesi amaçlı dernek kurma diye tanımlanan bir suçtan ötürü mahkemeye verilmiştim. Filistin hareketi içinde yer aldığım 1971-1973 yılları arasında ise, hemen her gece kulağımı küçük bir transistörlü radyoya yapıştırıp, Vietnam savaş alanlarındaki gelişmeleri en ince ayrıntısına kadar dinlerdim. O dönem Şam ve Beyrut'ta bulunabilen birçok yayını elde ederek, Vietnam'ı, hiç görmemiş olduğum halde, neredeyse karış karış bilecek kadar tanıyordum. 2012'nin ilk günlerinde Vietnam'da yaşadıklarım, beni devrimci gençlik günlerime geri götürmüş, ABD'ye duyduğum öfkeyi depreştirmişti.

Tam da bu nedenle, karım tarafından Irak Savaşı hatırlatmasıyla yöneltilen eleştiri çok ağır geldi. Vietnam'da benim de Amerikalılara öfkem depreşmişti. Ama, yine de, Irak'a ilişkin pozisyonumda direndim.

Karımla aramda Saygon'da patlak veren tartışmaya, ABD'nin en acımasız hava bombardımanlarına hedef olmuş başkent Hanoi'de geri dönmedik ama Irak Savaşı konusu, Hanoi'den yani Vietnam'dan Kamboçya'ya geçtiğimizde gündemime tekrar girdi.

ABD'nin Hindişin'deki günahları Vietnam'la sınırlı değildi. Kamboçya'yı da ekolojik dengeyi değiştirecek ölçüde bombalamışlardı. Ama Kamboçya'da işlediği daha da büyük günah, yakın tarihin en vahşi toplum mühendisliğini temsil eden Pol Pot liderliğindeki Kızıl Khmerler rejimini desteklemiş olmasıydı. 1975 ile 1979 arasında Kamboçya'nın yedi milyonluk nü-

1 Vietnamlılar gibi biz de ondan Ho-Amca diye söz ederdik. Tıpkı Moskova'daki Lenin, Beijing'deki Mao gibi tahnit edilmiş olduğu Hanoi'deki mozolesinde, Ho Amca'nın önünde saygı duruşunda bulundum. Ho Amca'nın Vietnamcada Bac Ho diye söylendiğini Hanoi'de öğrendim.

fusunun 1.7 milyonu, Pol Pot ve Kızıl Khmerler'in elinde açlık ve katliamlar sonucu yok olup gitmişti. Pol Pot, 1979'da Vietnam işgali sonucunda devrildi. Kızıl Khmerler'in içinde Pol Pot'a karşı çıkarak kopmuş olan bir grup, Vietnamlıların safına geçmişti. Vietnamlılar, iktidarı, kendi yandaşları eski Kızıl Khmerler'e teslim ettiler. İktidardan devrilmiş olan Pol Pot liderliğindeki Kızıl Khmerler ise, Kamboçya-Tayland sınırındaki cangillara çekilerek, ABD, Çin ve Tayland desteği altında 1990'ların sonuna dek savaşmayı sürdürdüler. Vietnam, 1979'da Maoçu Pol Pot rejimine son verdiğinde Sovyetler Birliği tarafından destekleniyordu. ABD, Sovyetler Birliği'nin rakibi olduğu için, tarihte görülmemiş bir manyaklığı temsil eden Pol Pot'un ve Kızıl Khmerler'in arkasında yer aldı.

Kamboçya'nın da tarihte şanlı dönemleri vardı. Angkor, 9. ve 15. yüzyıllar arasında dünyada en parlak uygarlık merkezlerinin başında geliyordu. Eski Kamboçya'nın dillere destan şanlı günlerini hissedebilmek için Angkor'a gittim. Siem Reap şehrinin birkaç kilometre dışında, Angkor tapınaklarına yakın, kır kahvesine benzer bir derme çatma açık hava lokantasının girişinde hediyelik eşyalar ve Kamboçya ile ilgili kitaplar satılıyordu. Orada, en olmayacak yerde, Henry Kamm'ın *Cambodia: Report From A Stricken Land* (Kamboçya: Yaralı bir Ülkeden Rapor) adlı kitabını görünce kalakaldım. Bir saniye bile tereddüt geçirmeden aldım kitabı. Henry Kamm, Kamboçya üzerine ne yazarsa ona kefiledim, çünkü o, Batı dünyasının bir numaralı Kamboçya uzmanıydı.

Henry Kamm ile ta 1988 yılının Ocak ayında, Sovyet Bloğu'nda sosyalizmin son günlerine dair bir yazı dizisi yazmak amacıyla ayak bastığım ilk Doğu Avrupa ülkesinde tanışmıştım; Macaristan'ın başkenti Budapeşte'de.

Macar rehberim, bana, Buda'nın en görkemli yerine kurulmuş Hilton Oteli'ni göstermek istemişti. Osmanlıların Budin Kalesi'nin içindeydik. Lobide oturan yaşlı birisini işaret etti, "Henry Kamm," dedi heyecanlı bir ses tonuyla. İsim bana hiçbir şey ifade etmemişti. Macar rehberim şaşkına döndü. "Nasıl tanımazsınız? Pulitzer Ödülü sahibi büyük bir gazetecidir.

Kamboçya ile ilgili *Killing Fields* filmini izlemediniz mi? Filmde sık sık adı geçen Henry Kamm işte..." cümleleri ağzından döküldü.

Gittim kendimi tanıştırdım Henry Kamm'a. Beklemediğim ölçüde mütevazı bir insan çıktı karşıma. İşim yoksa, akşama birlikte yemek yememizi önerdi. O akşam, Hilton'a bir kez daha Henry Kamm ile akşam yemeği için gittim. Tuna'yı, Tuna üzerindeki Buda ile Peşte'yi birbirine bağlayan tarihî köprü Lanchid'i ve Peşte'yi süsleyen eşsiz güzellikteki Macaristan parlamento binasını yüksekte seyrederek, daldan dala konuştuk o unutulmaz Budapeşte akşamında.

Henry Kamm, 1925'te bugün Polonya'da bulunan Wroclaw (Breslau) şehrinde doğmuş bir Alman Yahudisi idi. Hitler'in iktidarının ilk dönemini yaşamıştı. Delikanlılık yaşında ABD'ye kaçabilmişti. *New York Times* muhabiri olarak büyük başarılarla imza atmış, Kamboçya haberleriyle 1978'de ABD'nin en büyük gazetecilik ödülü sayılan Pulitzer'i kazanmıştı.

Henry Kamm ile tanışıp konuşunca, Kamboçya'dan söz edilmemesi imkânsızdı. Uzun uzun Kamboçya anlattı bana.

O gecedен sonra Henry Kamm'ı bir daha görmediğim gibi izini de kaybetmiştim. Neredeyse tam çeyrek yüzyıl sonra, Kamboçya'da karşıma kitabıyla dikildi.

Henry Kamm'ın *Cambodia - Report From a Stricken Land* adlı kitabı 2012 yılında elime aldığım ilk kitap oldu. Bir Kamboçya gecesinde 282 sayfalık kitabı su içer gibi okudum. Bedenim Kamboçya'da iken, düşüncelerimi Irak Savaşı'na kitabın şu satırları çevirdi:

"ABD'nin başını çektiği Batı Dünyası, egemenliğin ve uluslararası davranış kurallarının açık bir ihlali olarak bir dış işgal sonucu devrilmiş olduğu için Pol Pot rejiminin meşruiyet iddiasını destekledi. Hitler ve Stalin'den bu yana en zalim ve kan dökücü rejimi savunmak ile bir işgalci tarafından yerleştirilmiş bir kukla rejim arasında tercih yapmakla yüz yüze kalarak, zalimin meşruiyetine arka çıktı. Egemenliği uluslararası erdemliliğin zirvesine yükseltmek, sürekli olarak in-

san hakları savunuculuğu yapan Batı demokrasilerinin samimiyetine ilişkin kahredici bir haldir. Vietnam Kamboçya'ya halkı kurtarmak için yürümemişti ve hiçbir övgüyü hakletmiyordu. Ama istila Kamboçyalılara muazzam bir çile çektikleri sırada, egemenlikten daha değerli olduğunu hissettikleri temel insan haklarının bir bölümünü sağladı. Sonlarının yaklaştığını düşünen büyük sayıda Kamboçyalının hayatta kalmasına imkân verdi.

Vietnam istilasından sonraki aylarda Kamboçya'yı ziyaret etmiş olan hiç kimse bu gerçeği kavramamazlık edemezdi. Bu, Kamboçyalıların Vietnam'a şükran duyduğu ve onu tarihi düşman olarak görmek konusundaki fikirlerini değiştirdikleri anlamına gelmiyor. Mahrum kılındıkları özgürlükler arasında, kurtarıcılarını seçememenin de bulunduğu acı biçimde farkındaydılar. Kendimi onların yerine kolayca koyabiliyordum; ülkem Almanya'da bir başka ülkenin, herhangi bir ülkenin gelip beni zalim bir yöneticiden kurtarması için uzun yıllar beklemiştim. Hitler'in diktatörlüğünün sona ermesi için İkinci Dünya Savaşı gerekti. Uganda diktatörü Idi Amin, Vietnam'ınki ile aynı döneme denk gelen, Tanzanya'nın işgali sonucunda devrilmişti ve buna pek tepki duyan olmamıştı. Sovyetler Birliği 1956'da Macaristan'ı ve 1968'de Çekoslovakya'yı işgal etmiş ve çok popüler hükümetleri devirerek yerlerine kuklalarını yerleştirmişti. Batı demokrasileri homurdandılar ama sonuçları kabul ettiler. Realpolitik, pragmatizm—adına ne dersenez deyin—güçlü Sovyetler Birliği ile bir arada yaşama zorunluluğu, egemenlik ilkesinden daha önemli olduğunu kanıtladı. Ama, yakın geçmişte Amerikan ve tüm Vietnam hükümetlerinin ortaya koyduğu gibi, Kamboçyalıların var oluş hakkı, bir ilkeden feragat etmek kadar önemli değildi." (s. 152, 153)

Irak'ın egemenlik haklarından dem vurmak, Saddam rejiminin cinayetlerini meşrulaştırmaktan öte bir yere varmıyordu. Saddam, herhangi bir zalim rejimin ötesine geçmiş, özellikle Kürtlere yönelik soykırım boyutlarına ulaşan bir politika güdüyordu. Bağdat rejimi, Molla Mustafa Barzani liderliğinin

deki ayaklanmanın İran Şahı ve ABD'nin Kissinger'ı tarafından terk edilmesi üzerine yüz binlerce Kürt'ü topraklarından kacırtmış ve binlercesini tutuklatmıştı. İran-Irak Savaşı'nda özellikle 1988 yılında Enfal kampanyalarıyla 182 bin Kürt öldürülmüş, 3.800 köy boşaltılmış ve dümdüz edilmişti.

Halepçe,16 Mart 1988'de zehirli gaz bombardımanına hedef olarak, Saddam'ın Kürtlere yönelik soykırım politikasını simgeledi.

Özal'ın Halepçe Katliamı'ndan kısa süre sonra Bağdat'a yaptığı ve hayli gergin geçen resmî ziyarete ben de katılmışım. Turgut Özal-Saddam görüşmelerinden su sızılmıyordu. Görüşmeye katılmış olan Dışişleri Müsteşarı Büyükelçi Nüzhet Kandemir, kimseye belli etmeden ve görünmeden, tüm görüşmeyi el-Reşid Oteli'ndeki odasında, ayrıntılı olarak ama "yazılmamak kaydıyla" bana nakletmişti. Kandemir'in anlattığına göre, Turgut Özal, bir noktada sözü daha dumanı tütmekte olan Halepçe'ye getirdiğinde, Saddam, "Vatan hainlerine cezasını verdik," sözleriyle konuyu kapatmıştı.

Aslında, Bosna-Hersek de, Kosova da, Irak da, her üçü de 1945-1989 yılları arasında hüküm sürmüş olan Soğuk Savaş'ın sona ermesinin sonuçlarıydı. Her üçü de, uluslararası ilişkilerde 1648'den beri yürürlükte olduğu varsayılan "Westphalia Sistemi"nin sonuna işaret ediyordu. Otuz Yıl Savaşları sonucunda Westphalia Barışı ile yürürlüğe giren Westphalia sisteminin dayanağı "ulus-devlet egemenliği" idi. O ise, *territorialite* (yani toprak bütünlüğü) ve dış unsurların içişlerine karışmaması ilkelerinin oluşturduğu iki temel sütun üzerinde yükseliyordu.

Westphalia sistemi, üç yüz yılı aşkın süre uluslararası ilişkilerin yönetici ilkesi olarak kabul görmüştü. Avrupa-merkezli ve Avrupa çıkışlı olan bu sistemin, Avrupa'daki ulus-devletlerin Avrupa Birliği'ne gönüllü egemenlik devriyle, kullanım süresini doldurmuş olduğu zaten öne sürülüyordu. Westphalia'nın sonu, şayet Avrupa Birliği'nin doğumuyla bile gelmemişse, Bosna Hersek, Kosova ve Irak'la birlikte gelmiştir. Çünkü, özellikle Bosna'daki savaş ile birlikte, toprak bütünlüğüne

dayalı egemenlik ve içişlerine karışmama ilkesi, yerini “insani amaçlı müdahale” (*humanitarian intervention*) kavramına terk eder olmuştur.

Irak'ın bu konuda bir istisna teşkil etmesi gerekmiyordu. Ama, Saddam'ın siciline bakılarak, Irak Savaşı'nın da pekâlâ “insani amaçlı bir müdahale” olabileceği tezine, taşınmaz ağır bir yük bindiren, paradoksal biçimde, Irak'ın “kurtarıcıları”nın bizzat kendileriydi. Savaşın başını çeken ABD yönetiminde, “ilahi misyon” üstlendiğini ifade eden, metafizik takıntılar içindeki Başkan George W. Bush'un yanı sıra, Amerikan sağının ve azgın milliyetçilerin başında yer alan Başkan Yardımcısı Dick Cheney ile Savunma Bakanı Donald Rumsfeld gibi isimlerin bulunması, bir kısmı koyu İsrail yanlısı olan Neo-Con'ların savaşa büyük destek vermeleri, Irak Savaşı'nın bir “insani amaçlı müdahale” olabileceğini kimseye düşündürmezdi.

Dahası, Amerikan Kongresi'ne savaş kararını aldirtmak için bir takım hilelere başvurulması da “insani amaçlı müdahale” kavramı açısından savaş kararına koyu bir gölge de düşürmüştü.

Savaşa dair bütün bu olumsuz işaretlere rağmen, önde gelen bir kısım uluslararası sol ve liberal düşünce adamı ile bütün ömürleri totalitarizme mücadeleyle geçmiş bazı Batılı aydınlar, savaşın “insani mülahazalar”la savunulabileceğinden vazgeçmemişlerdi. (Bkz. University of California Press tarafından 2005'te yayımlanan *A Matter of Principle - Humanitarian Arguments for War in Iraq [Bir İlke Meselesi - Irak Savaşı için İnsani Argümanlar]* adlı kitap)

Ne var ki, bu tür örnekler de, bu savaşın en çarpıcı karakteristiğini değiştiremedi: 2003'teki savaş kadar üzerinde konsensüs sağlanması mümkün olmayan bir gelişme pek yaşanmadı. Savaş, düşünceleri birbirlerine çok yakın insanların arasına girdi. İlişkileri yatay kesti. Hangi düşünce akımına mensup olurlarsa olsunlar, hangi siyasi hareket içinde yer alırlarsa alsınlar; tuhaf kesişmeler ortaya çıktı.

Türkiye'de savaşın gerekliliğini açıkça savunanlar, parmakla gösterilecek kadar az sayıdaydı. Amerikan ve Avrupa sağıyla, aynı dalga boyunda görünmek ya da gösterilmek, zevkli bir

durum değildi. Ama Türkiye’de İslamcı çevrelerden çeşitli eğilimlerdeki solculara kadar uzanan geniş bir çevreyle ters düşmüştüm. Bu bir yana, Filistinliler ve Filistin mücadelesinde yer almış Lübnanlı eski dostlarımla karşıt pozisyonlarda yer almak da benim için acı vericiydi. Bu dostlarımla arasında, kırk yıla varan bir geçmişimiz bulunan, arkadaşlık ve dostluğumuza hiç hanel gelmemiş Michel Naufal da vardı.

Buna karşılık, Irak Kürtleriyle ve Adil Abdülmehdi gibi yine Filistin mücadelesinden birlikte olduğum Iraklı Şii dostlarımla yanı sıra, başta Çekoslovakya’daki “Kadife Devrim”in lideri Vaclav Havel olmak üzere, Doğu ve Orta Avrupa’da totalitarizme karşı mücadelenin başını çekmiş, bu uğurda bedel ödemiş olanlarla aynı dalga boyunda yer almıştım.

Irak’taki savaş sonrasında, *New York Review of Books* adlı haftalık dergiye Kürtler konusunda bir uzun makale yazmak ve bunun için Türkiye’ye araştırma yapmak amacıyla gelen *New York Times*’ın eski Türkiye muhabiri Stephen Kinzer ve Osman Kavala ile İstanbul’da bir öğle yemeğinde buluşmuştuk. Osman Kavala’nın yanımdan kısa bir süre için ayrılmasını fırsat bilen Stephen Kinzer, bana, “Cengiz, arkadaşların senden niçin bu kadar nefret ediyorlar?” diye sormuştu. Kiminle görüşmüş ve Irak Savaşı’nı konuşmuşsa, anlaşılabilir, benden söz edilmiş ve “arkadaşlarım” benim hakkımda Kinzer’e böyle bir soruyu bana sormak cüretini verecek sözler sarfetmişlerdi.

Stephen Kinzer’a, “Bana bak,” dedim, “eğer benden nefret ediyorlarsa, demek ki, onlar benim arkadaşlarım değilmiş. Arkadaşlar ayrı düşünebilirler ama birbirlerinden nefret etmezler. Ayrıca, benim bütün ömrüm Ortadoğu’da geçti. Saddam rejimine ilişkin yıllardır net bir tavrım oldu. Irak muhalefetine içinden tanıyorum. Ben, Irak’ı gazete haberlerinden takip edenlerden değilim. Gelişmelerin içinde yaşadım. Üstelik her zaman tavır sahibi olarak yaşadım. Benim için kim ne söylüyorsa söylesin; yıllar içinde yerleşmiş olan düşüncelerimi ve duygularımı onlara hoş görünmek için değiştirecek değilim.”

Stephen Kinzer’ın yüzüne müstehzi bir gülümseme yayıldı, diyalogu sürdürmedi ve konuyu kapattı. Ama bu vesileyle de,

Türkiye’de Irak Savaşı konusunda nasıl bir ters akıntıda yüz-
mekte olduğumu bir kez daha hatırlamış oldum.

Benzeri durumlar, Irak’ta savaşa “evet” demiş olan birçok ki-
şinin başına geldi. Tony Blair, anılarında bu durumu canlı bi-
çimde aktarıyor:

“Irak’ı tartışmaktaki sıkıntı, büyük ölçüde, insanların birbir-
lerini dinlemekten vazgeçmesiydi. Muhtemelen, halkın içinde
'taraf olmayanlar'ın sayısı sanıldığından çoktu... (Savaşa karşı
olarak taraf olanlar) peşinen kararlarını vermişlerdi ve –... ile-
ricilerin– konvansiyonel aklı bir granit kadar sertleşmişti; bu,
olumsuzdu ve yanlıştı. Aynı zamanda, aldığım tüm kararlarla,
en yakın arkadaşlarım bile ayrı düştü. Farklı düşüncelerinden
öteye, anlamakta zorlanıyorlardı. En eski siyasi yoldaşım
Geoff Gallop benden ayrı düşündüğünü tekrarlamakla kalma-
dı, 'Bunu niçin yaptığını anlayamıyorum Tony,' diyordu bana.
Destekçilerim haklı nedenlerden ötürü öyle yaptığımı kabul
ediyor ama yine de bunu parlak sicilimde 'bir leke' olarak gör-
meye devam ediyorlardı. Ve tabii karşımda olanlar ise, ihane-
timin son ve kesin belgesi olarak...” (Tony Blair, s. 373, 374).

Bu satırları 2010 yılında okuduğum vakit, gözümün önüne,
2003 sonrası Türkiye’de içinde bulunduğum ortam geldi. Savaş
kararında benim gibi birinin elbette en ufak bir rolü yoktu ama
böyle bir savaşı desteklemiş olmak, savaş kararını almış olanlar
ve uygulayanlar ile eş bir muameleye tabi tutulmak, aynı safta
gösterilmek için yeterli olmuştu.

Savaş sonrasının can kayıplarına bakılarak, Irak’taki savaş,
ahlaki ve insani açıdan da sorgulanıyor ve şu basmakalıp so-
ru sürekli gündeme getiriliyor, gündemde tutuluyordu: “Irak,
şimdi, Saddam döneminden daha mı iyi?”

Bu soru, üstü kapalı biçimde, Saddam döneminin, her şe-
ye rağmen daha tercih edilebilir olduğunu, kendiliğinden, ima
ediyordu.

Benim bu soruya cevabım, yani “Irak, şimdi Saddam döne-
minden daha mı iyi?” sorusuna cevabım yalın ve basit oldu ve
öyle kaldı: “Evet!”

Tabii, söz konusu soru, en büyük ölçüde, Irak'ta savaşın başından bu yana bir milyon insanın hayatını kaybetmiş olduğuna dair kocaman bir yalana dayanıyordu. Bu rakam, önceleri "2003-2009 arasında beş yüz bin ya da altı yüz bin kişi öldü" diye gazete sayfalarına yansımış ve giderek yuvarlak hesap "bir milyon kişi" olarak telaffuz edilir olmuştu. Bu rakamın gerçekliğini sorgulama zahmetine pek katlanılmadı. Irak Savaşı'nın bir milyon kişinin canına mal olduğu tartışılmaz bir gerçekmiş gibi dillere ve zihinlere yerleşti.

Bu yalan-yanlış bilginin kaynağı, Ekim 2004'te yayımlanan *Lancet* adlı bir tıp dergisinin, Irak'taki ölümlerin bilimsel analizi olduğu iddiasına dayanan bir yazısıydı. Yazıda ölü sayısı olarak altı yüz bin rakamı geçiyordu. *Lancet* raporunun metodolojisinin çürüklüğü ve dolayısıyla verdiği rakamın yanıltıcı olduğu ortaya çıkartıldı ama savaş karşıtlığı ve anti-Bush ve anti-ABD atmosferinin efsunu içinde, raporun bu hatasının üzerinde pek durulmadı.

Uluslararası Kızılhaç'ın somut bulgular üzerinde yaptığı inceleme sonucunda –ki, esas olarak savaş karşıtı bir örgüt olan Irak Ölü Sayma'nın (Iraqi Body Count) verilerinden de yararlanarak– aynı süre içindeki rakam, 100 bin ile 112 bin arasında verildi. Washington'un ciddi düşünce kuruluşu Brookings Institution'un da Iraqi Body Count verilerine dayanarak ulaştığı rakam, aşağı yukarı aynıydı.

Bu "rakamlar savaşı"nda Joseph Stalin'e atfedilen "Bir kişinin ölümü bir trajedi; bir milyon kişinininki ise istatistiktir" sözü akla gelebilir ve böyle bir tartışmanın kendisi ahlaki ve insani anlamda sorunludur; ama bir milyon kişi ile yüz bin kişi arasında, kuşkusuz, çok ciddi bir fark mevcuttur.

Irak savaşının yol açtığı ölü sayısı ile ilgili doğru ve isabetli rakamlara ulaşmanın asıl önemi, çok önemli tarihi ve siyasi bir olgunun kayda geçmesiyle ilgilidir. Zira, söz konusu süre zarfında hayatını kaybeden yüz bin dolayında insandan yetmiş bini işgal güçleri tarafından öldürülmemiş; mezhep çatışmalarının, bir anlamda "Irak'ta Mezheplerarası Savaş"ın kurbanı olmuşlardır.

2005-2007 yılları arasında çılgın bir ritme ve boyutlara ulaşan Sünni-Şii çatışması, yetmiş bin Iraklı'nın canını aldı. Bu kan banyosunda en büyük pay sahipleri, el-Kaide (Arapça anlamı Mezopotamya el-Kaidesi olan el-Kaide Rafıdeyn adıyla sahneye çıkmıştı) ile İran Devrim Muhafızları'nın Kudüs Tugayları adını taşıyan kolunun desteğindeki Şii milislerdi. El-Kaide ve çeşitli Sünni milisler, Suudi Arabistan ve Körfez Arap ülkelerinden akıtılan mali destekten yararlanıyorlardı.

Irak Savaşı'nın ölüm istatistikleri ile, hiç aklıma gelmeyecek bir yerde ve günde, bir kez daha karşılaştım; Vietnam'ın başkenti Hanoi'de 3 Ocak 2012 günü uyandığımda otel odamın kapısına bırakılan *Viet Nam News* gazetesinde. ABD'nin Irak'tan çekilmesi nedeniyle gazetede yer alan bir yazıda şöyle bir bilgi verilmişti:

“Bir İngiliz Sivil Toplum Kuruluşu (STK), dün, 2003 yılında ABD'nin başını çektiği işgalden geçen yıl Amerikan kuvvetlerinin çekilmesine kadar olan süre zarfında Irak'ta neredeyse yüzde 80'inin siviller olduğu 162.000 dolayında insanın öldüğünü bildirdi.

Iraq Body Count (IBC) adlı kuruluş... (Irak'ta) şiddet düzeyinin 2009 ortalarından itibaren pek az değiştiğini, bununla birlikte saldırıların ülkenin mezhep savaşının eşiğinde olduğu 2006 ve 2007'ye oranla belirgin ölçüde azalmış olduğunu belirtti.

Ölenlerin yüzde 79 civarındakilerin sivil olduğunu, geri kalanların ise ABD askerlerini, Irak güvenlik güçlerini ve isyancıları içerdiğini açıkladı. IBC açıklamasında şiddetin 2006 sonunda zirve yaptığını ve 2008'in ikinci yarısına kadar yüksek düzeylerde seyrettiğine yer verildi...”

Saddam diktatörlüğü döneminde, birçoğu onun başlattığı savaşların kurbanı olmak üzere, hayatını yitiren insanların sayısı, 2003'teki savaş ve sonrasında can kayıplarının çok üzerindedir.

İkide bir burnumuza dayatılan soru ile Tony Blair de karşılaşmıştı: “Irak şimdi Saddam döneminden daha mı iyi?” Tony Blair, “Bu sorunun,” diyor, “tek bir mantıklı cevabı var: Elbet-

te.” Ve cevabın doğruluğunun kanıtı olarak Saddam döneminin can kayıplarına ait, çeşitli kaynaklardan derlediği rakamları sıralıyor:

“İran-İrak Savaşı, 1980-1988; İki ülkeden toplam ölü sayısı altı yüz bin ile bir milyon yüz bin arası. (Anthony Cordesman, *The Lessons of Modern War*, cilt II, s. 3)

- Kürtlere karşı girişilen Enfal kampanyası, 1988; yüz bin kadar Kürt öldürüldü, daha fazla sayıda insan yaralandı ve yerlerinden edildi (Human Rights Watch [İnsan Hakları İzleme Örgütü], “Genocide in Iraq” [Irak’ta Soykırım], 2003)

- 1991’de Kuveyt’in İşgali/Körfez Savaşı; yetmiş beş bin ölü (Milton Leitenberg, “Deaths in Wars and Conflicts in the 20th Century” [20. Yüzyılda Savaşlar ve Çatışmalarda Ölümler], Cornell University, Peace Studies Program)

- 1991’de Şiilere yönelik kampanyalar/misillemeler; elli bin ölüm (Leitenberg)

- Yıllar içinde diğer siyasi amaçlı ölümler; yüz bin ve üzeri (Human Rights Watch, “Justice Needed for Iraqi Government Crimes” [Irak Hükümetinin Suçları için Adalet Gerekliyor] Aralık, 2002)” (The Journey, s. 378).

Tony Blair ile, kitabından bu alıntıyı notlarımın arasına yerleştirdikten çok kısa bir sonra tanıştım. İstanbul’da konuşmacı olarak yer aldığım bir panelin moderatörüydü. Toplantının bitiminde yaptığım konuşmanın içeriğinin kendi görüşleriyle uyduğuna söyledi bana. Ben de ona, otobiyografisinde Irak Savaşı’nın sonuçlarıyla ilgili yazmış olduklarına kendi yazmakta olduğum kitapta (bu elinizdeki kitap – C.Ç.) geniş yer verdiğimi açıkladım. Tony Blair ile kendisinin ağır eleştirilere hedef olduğu Irak Savaşı’na genel bakış açısında da uyuşuyorduk.

Saddam rejiminin Irak’ın içinde ve çevresinde bir “ölüm makinesi” olarak çalıştığı ve bırakıldığı takdirde hep de öyle çalışacak olduğu besbelliydi. Böyle bir zulüm ve cinayet rejiminin ortadan kaldırılmasının ahlaki ve insani gereklilik olduğuna ilişkin kesin inancımı, hiçbir ideolojik ve –kâğıt üzerinde pek

geçerli gözükse bile– hiçbir hukuki argümanın ortadan kaldırılması mümkün değildi.

1996 yılında Nobel Barış Ödülü'nü kazanmış olan, Doğu Timor bağımsızlık ve direniş hareketinin lideri Jose Ramos-Horta, “Eğer savaş karşıtı hareket, ABD ve müttefiklerini Irak’la savaşa gitmekten vazgeçirirse, bu ölümlerin barışına katkıda bulunur,” demişti.

Savaş önlenemedi. Ve savaştan sonra; Türkiye halkının yaklaşık beşte birlik bölümünü oluşturan Kürtlerin, Saddam’ın soykırım kampanyalarının hedefi olan Irak’taki soydaşları boyunduruktan kurtuldu. Irak, federal bir ülke haline geldi. Kürtler ulusal kimlikleri ile tarih sahnesinde yerlerini aldılar. Irak’ın kuzeyinde neredeyse bağımsız bir Kürt bölgesel yönetimi kuruldu. Irak Anayasası’na göre Kürtçe, Arapça ile birlikte ortak resmî dil haline geldi.

Savaşın Irak’ta yol açacağı gelişmeler, Türkiye’nin kendi Kürt sorunuyla da yüzleşmesini ve çözüme girişimini kaçınılmaz olarak beraberinde getirecekti. Kendi Kürt sorununu çözmüş demokratik bir Türkiye’nin ise bir bölgesel güç ve etkili bir uluslararası aktör olarak dünya sahnesinde yer alması da önlenemezdi.

Saddam ya da benzeri bir rejim işbaşında kalsa, Türkiye’nin Irak’taki konumu, asla Saddam sonrasındaki gibi olamazdı.

XVI

HAYALPEREST MİMAR

Olayların önceden tasarlanmış bir modele uyacağı varsayımı Neo-Con'ların özellikle sahip oldukları bir zaaftır. Bunun bir bölümü tümüyle temizlenmeyen bir Marksist kalıntıdan kaynaklanıyor olabilir. Troçkistlerin entelektüel mirasçıları Neo-Con'lar, entelektüellerin ve düşüncelerin çok önemli rol oynadıkları tepeden devrim fikrini önsesiz olarak çekici bulurlar. Birçok Neo-Con da aşırı ölçüde deterministçe olan Hegelci tarih tezlerini (bkz. Francis Fukuyama) benimsemiye eğilimindedir. Bu anlamda, Amerika'nın biraz dürtmesiyle Irak'ın liberal bir demokrasi olmasının mukadder olacağı varsayımı, Jeanne J. Kirkpatrick'in Hannah Arendt'ten esinlenen "Komünist totaliter toplumlar asla içeriden reforme edilemezler" görüşüne benziyor.

– Jacob Weinberg (*Slate*'in editörü)

2010 Haziranı'nın bir akşamında iki yıla yaklaşan bir aradan sonra Paul Wolfowitz'le bir araya geldim. Sohbet, kaçınılmaz olarak, döndü dolaştı Irak'a geldi.

2003'teki Irak Savaşı'nın beyni, tartışılmaz biçimdeki "entelektüel *godfather*"ı, en az onun kadar tartışılmaz bir başka sifa-

tıyla “entelektüel mimarı” aradan geçen süre içinde, geriye bakıp ne düşünüyordu acaba?

Pişmanlık duyuyor muydu oynadığı rolden?

O da, geriye dönüp Irak manzarasına bakarak, Kenan Makiya'nın ve Michael Ignatieff'in vardıkları sonuçlara varıyor muydu? Onların yer aldığı “yanılmışlar kervanı”nda seyahat etmeye başlamış mıydı?

“Büyükelçi Ryan Crocker'ı tanıyor musun?” diye sordu bana; bir ara ABD'nin Bağdat büyükelçisi sıfatını taşımış olan ünlü diplomattan söz ederek... “Savaşa karşıydı,” diye devam etti, “geçenlerde karşılaştık, ‘Ne düşünüyorsun Ryan?’ diye soracak oldum; ‘Too early to tell (Buna cevap vermek için henüz çok erken),’ dedi...”

Ardından kendisini yakından tanıyanların gayet iyi bildikleri kendisine özgü o çocukça muzip, kesik kesik kısa kahkahasını attı ve “It is too early to tell,” sözcükleri ağızından döküldü.

Diyalogun bu noktasının bir evveliyatı vardı. Birkaç dakika önce, 2007 Mayıs sonu-Haziran başı İstanbul Ritz Carlton Otel'deki Bilderberg toplantısında –Paul Wolfowitz de katılımcılarından biriydi– Henry Kissinger ile aramda geçen bir konuşmayı ona aktarmıştım. Toplantılarından birinin oturum arasındaki kahve molasında, iki gece üst üste değişik akşam yemeklerinde, bir sabah kahvaltısında ve o gün Hollanda Kraliçesi'nin masasında öğle yemeğinde (tümünde Richard Holbrooke da vardı) birlikte olduğum için, kendisi nezdinde hayli aşinalık sağladığım Henry Kissinger'a yaklaşıp, “Dr. Kissinger bir soru sorabilir miyim?” diyerek kalın gözlüklerin ardından gözlerini diken, 20. yüzyıla damgasını vurmuş en önemli devlet adamlarından birine sorumu yöneltmişim:

“Müteveffa Çin Başbakanı Zhou Enlai ile aranızda geçen bir diyalogdan söz edilir hep. Siz ona ‘1789 Fransız Devrimi hakkında ne düşündüğünü’ sormuşsunuz...”

Henry Kissinger sorumu tamamlamadan kesti ve “O da, ‘Too early to tell’ demiş...”

– Evet.

– Peki, soru ne? Ne soracaktınız?

– Aranızda böyle bir konuşma geçti mi?

– Hayır!

– Ama tüm dünya bunu böyle biliyor...

– Haberim var. Hatta ben o sözlere atıf bile yapıyorum!

Too early to tell... Uluslararası bilgi haznesine yerleşmiş, Kissinger-Zhou Enlai arasında geçen bir konuşmanın aslında yapılmadığını “kahramanı”nın ağzından böyle komik biçimde dinleyince, tarihte neyin doğru neyin yanlış aktarıldığına ilişkin olarak kafamın karışabilmesi haliyle doğal olabilir.

Tarihte neyin doğru neyin yanlış olduğuna dair kafa karıştırıcı bu anekdot orada kalmadı. Kissinger’la 13 Ekim 2011 günü İstanbul’da bir kez daha karşılaştım. J. P. Morgan’ın İstanbul’da kamuya kapalı bir toplantısına “Türk Kimliği ve Yeni Dış Politika” başlıklı bir konuşma yapmak için davet edilmiştim. Paneli Tony Blair yönetecekti. Toplantı salonuna girdiğimde kalakaldım. Tartışmacılar, uluslararası siyaset adamları galerisinin en parlak isimlerini içeriyordu. Salonun ortasına yerleştirilmiş geniş dörtgen masada Henry Kissinger’ı, Kofi Annan’ı, Singapur mucizesinin mimarı Lee Kuan Yew’u, Kolombiya’nın 2002-2010 arasındaki Cumhurbaşkanı Alvaro Uribe’yi, ABD’nin ünlü isimleri Richard Haass’ı, Prof. Shibley Telhami’yi derhal seçiverdi gözlerim. Bir ara Kissinger, dört yıl önce aramızda cereyan eden “too early to tell” anekdotunu hatırlattım. Anekdotu kitaba kaydettiğimi belirttim. Doğruluyor muydu?

Kissinger, bu kitap için gerekli düzeltmeyi yaptı. “Geçenlerde, bir kitap çalışması için; o görüşmenin zabıtlarını tutmuş olan çevirmenle görüştük. Aramızda böyle bir diyalog gerçekten olmuş...” dedi.

– Yani Zhou Enlai, siz Fransız Devrimi hakkında ne düşündüğünü sorduğunuzda ‘too early to tell’ cevabını vermiş mi?

– Evet vermiş ama şöyle. O görüşmemiz 1971 yılında cereyan etmişti. Benim kastettiğim 1789 Fransız Devrimi değildi. Hatırlarsanız, 1968’de Fransa’da büyük olaylar meydana gelmişti. 1789’u değil 1968’i kastederek sormuştum. O da öyle cevap vermiş. Diyalogun cereyan ettiği günün şartları düşünülürse, sorumu 1789 diye anlamış olması mümkün değil.

Kissinger'ın bu düzeltmesi bu kitap açısından çok yararlı ve yerinde oldu ama dünyada Kissinger-Zhou Enlai diyalogunda sarf edilmiş olan "to early to tell" sözünün 1789 Fransız Devrimi ile ilgili olduğuna dair algılama ortadan kalkmadı.

Öyle ki, Irak Savaşı'nın başlıca mimarının savaşa ilişkin bir "özeleştirisi" olup olmadığını, "pişmanlık duyup duymadığını" da bizzat "kahramanı"nın ağzından duymak istediğimde, Wolfowitz'den Zhou Enlai'nin 1789'a ilişkin olarak o söz söylemiş olduğu imasıyla, şakacı bir "too early to tell" cevabı geldi.

Paul Wolfowitz, Irak Savaşı'nın hemen ertesinde işgal yönetiminin başına geçen Paul Bremer ile hemen hiçbir konuda anlaşamamıştı. Bremer, Wolfowitz'in amiri durumunda bulunan Savunma Bakanı Donald Rumsfeld'in tercihiydi ve CPA (Coalition Provisional Authority) başharfleriyle anılan Geçici Koalisyon Yönetimi'nin başıydı. ABD, 19. yüzyılın klasik sömürgeci bir ülke tipi olsa, Bremer'e "prokonsül" sıfatı denk düşebilirdi ki, İngilizce medya bu sıfatı onun için zaten kullanıyordu.

Paul Bremer, ABD'nin "kurtarıcı rolü"nden "işgalciliğe" geçişini temsil ediyordu ki, birçok Iraklı ve Irak gözlemcisi için, ABD'nin en büyük hatası, "işgalci" konumuna oturmasıydı. 19 Mart 2003'te hava harekâtı ile savaş başlayıp, 9 Nisan 2003 günü Amerikan kuvvetlerinin Irak başkentine girmesi ve Bağdat'ın Firdevs Meydanı'ndaki Saddam Hüseyin heykelinin yıkılmasıyla simgelenen rejim değişikliğinin üzerinden çok geçmeden, eğer Amerikalılar ülke yönetimini Iraklılara devretmeyi sağlayabilselerdi, Irak'ın tarihi değişik yazılabilirdi.

Paul Wolfowitz'in görüşü o yöndeydi.

Gerçi, Saddam'dan sonra ilk Iraklı yönetim denemesi olan GC (Governing Council), Arapçası ile "Meclis ül-Hükm" yani Yönetici Konsey, ülkenin tüm mezhepleri, etnisiteleri ve siyasi eğilimlerini temsil ettikleri varsayılan yirmi beş kişiden oluşarak, Paul Bremer'in yöneticiliği döneminde gerçekleşmişti. Ama Bremer ve başında bulunduğu CPA, ülkenin gerçek yöneticisi olmuş, GC ise Amerikan işgal yönetiminin önündeki Iraklı bir incir yapağından öteye gidememişti.

O yirmi beş kişiden biri olan Ahmet Çelebi, 2006 yılında *New York Times*'ın savaş yıllarını Bağdat'ta geçiren muhabiri Dexter Filkins'e o dönemi, "Dünyada olabilecek en kötü şey oldu. Sorumlu konumda bizdik ve iktidarımız yoktu. Amerikalıların yaptığı her şeyden ötürü biz suçlandık ama hiçbir şeyi değiştiremiyorduk" değerlendirmesi ile aktaracaktı. Çelebi, olan-bitenden, bir zamanlar arasından su sızmayan ve Irak'a Amerikan müdahalesini neredeyse birlikte gerçekleştirdikleri en önemli dostunu, Paul Wolfowitz'i sorumlu tutuyordu."Bütün bu olan bitenin baş suçlusunu Paul Wolfowitz'dir," diyordu, "Pentagon takımı kuyruklarını altlarına sıkıştırdılar."

Paul Bremer'in yönetimiyle birlikte, Amerikan işgaline direniş ve Şii-Sünni mezhep çatışmaları da alevlenmiş ve Irak yönetilemez hale gelivermişti. Paul Wolfowitz ise tam da Ahmet Çelebi'nin kendisine yüklendiği konuda, Bremer'le ters düşmüştü. Paul Bremer, 2003 Eylülünde Washington'da Pentagon'a uğradığı sırada Paul Wolfowitz'le bu konuda giriştiği tartışmaya *My Year in Iraq* adlı kitabında yer vermişti:

"Wolfowitz, 'Siyasi cephede hızlı hareket etmeliyiz,' dedi, 'eğer GC'yi yüz ya da iki yüz kişiye genişletsek ve bunu yaptıktan sonra egemenliği onlara devretsek ne olur?'"

'Bunu yapabiliriz. En azından teorik olarak,' diye cevapladım, 'ama bu muazzam vakit gerektirecek... boşa zaman harcamış olacağız.' Ona, ABD-İngiliz Yönetim Ekibi'nin elli kişisinin iki aydan fazla süre günde 24 saat çalışarak, GC için Iraklı yirmi beş kişi bulabildiğini hatırlattım. 'Bir de bunu genişletmek, Allah bilir ne kadar vakit alır.'

'Pekâlâ, kendisini genişletme işini GC'ye bıraksak ne olur?'"

'Paul, bu adamlar kendi temsiliyetlerini arttırma yönünde hiçbir yetenek ortaya koyamadılar...'

Wolfowitz, ikna olmuşa benzemiyordu ve konuyu güvenlik durumuna kaydırdı. Iraklıların eğitimini hızlandıramaz mıydık? Böylece Amerikan askerlerinin yerini alabilirlerdi..." (Paul Bremer, *My Year in Iraq*, Simon&Schuster, New York, 2006, s. 171).

Paul Bremer'in Bağdat dönemi, İngilizlerin 1918-1921 hatta 1918-1923 arasında önce Sir Arnold Wilson, daha sonra Sir Percy Cox tarafından yönetildiği dönemi şaşırtıcı biçimde hatırlatıyordu. Özellikle, Irak tarihinde hâlâ "1920 Devrimi" diye anılan, Şii ve Sünni, neredeyse tüm Arap halkın ve kısmen kuzeyde Kürtlerin İngilizlere karşı başkaldırdığı büyük ayaklanma dönemini... İsyan bastırılırken Kürtlere yönelik olarak ilk kez o zaman zehirli gaz kullanılmıştı.

Irak Savaşı'nın entelektüel beyni ve rejim değişikliği fikrinin babası Paul Wolfowitz, yalnızca Bremer'le ters düşmemişti, üstü kapalı biçimde kendi patronu Rumsfeld ile de çoğu kez aynı dalga boyunda değildi. Ama George W. Bush'un ilk dört yılındaki Dışişleri Bakanı Colin Powell ile olduğu kadar hiç kimseyle de adeta husumet derecesinde karşı karşıya gelmemişti.

Wolfowitz-Powell karşıtlığı ta 1993 yılına kadar uzanıyordu. 2003'te tekrar alevlenmişti. Paul Wolfowitz, 1993 yılında Pentagon'un Siyasi Müsteşarı sıfatını taşıyordu. Hiyerarşide, Amerikan Savunma Bakanlığı'nın üç numarası. Saddam'ın işgalci orduları Kuveyt'ten çıkarıldıktan sonra, darmadağın bir şekilde Bağdat'a doğru kaçarlarken, yani Bağdat yolu açıkken, Amerikan yönetiminin en üst kademelerinde Wolfowitz'den başka Bağdat'a yürünmesini savunan yoktu. O dönemde Colin Powell da Amerikan Genelkurmay Başkanı idi. Başkan Bush ve Ulusal Güvenlik Başdanışmanı General Brent Scowcroft ve sahadaki kuvvetlerin komutanı General Norman Schwarzkopf gibi, o da, ateşkesten ve kısa süre içinde Amerikan kuvvetlerinin Irak'tan ayrılmasından yanaydı.

Başkan George H. W. Bush ile Ulusal Güvenlik Başdanışmanı General Brent Scowcroft, 2 Mart 1998'da *Time* dergisinde yayımlanan ortak imzalı "Why We Didn't Remove Saddam" (Niçin Saddam'ı Devirmedik) başlıklı yazıda, 1991'deki Körfez Savaşı'nda niçin Bağdat'a yürümediklerinin gerekçelerini anlatmışlardı. Irak, Kuveyt'i boşaltmış, çok ağır bir askerî yenilgiye uğramış ve Bağdat yolu açılmıştı.

“Irak’ın etkili direnişinin sonu öylesine bir hızla geldi ki, hepimiz için sürpriz oldu ve herhalde buna, savaştan aniden barış yapımına geçmeye psikolojik olarak hazır değildik. Koyduğumuz hedeflere uygun olarak, stratejik amaçlarımıza (Irak kuvvetlerini Kuveyt’ten çıkartmak ve Saddam’ın bölgeye tehdidini eritmek) ulaştığımızda, savaşı durdurduk. Ama, amaçlarımızla ilişkin zorunlu kısıtlamalar, savaşın sisi ve ‘Missouri zırhlısı’ türü teslim anlaşması olmaması, maalesef, arkasında çözülmemiş sorunlar bıraktı ve yenileri ortaya çıktı.

Saddam’ın yenilgisinin, birçok Arap müttefikimizin tahmin ettiği ve bizim de umduğumuz gibi, iktidarını yok etmemiş olmasından hayal kırıklığına uğradık. Başkan Bush, defalarca, Saddam Hüseyin’in kaderinin Irak halkının elinde olduğunu ilan etmişti. Ara sıra, Saddam’ın devrilmesinin çok iyi olacağını bildirdi ama pratik nedenlerden ötürü bir ayaklanmaya yardım sözü hiçbir zaman verilmedi. Halk ayaklanması veya bir (askeri) darbenin Saddam’ı alaşağı edeceğini ummakla birlikte, ne ABD, ne de bölge ülkeleri Irak’ın parçalanmasını görmeyi arzu ettiler. Körfez’in kuzey ucundaki güçler dengesine ilişkin olarak uzun vadede kaygı duyuyorduk. Saddam’ı ortadan kaldırmaya çalışmak, kara savaşını Irak’ın işgaline dönüştürmek, yarı yolda hedef değiştirmemek konusundaki ilkemizi ihlal edecek; ölçülemez insani ve siyasi maliyete yol açacaktı. Saddam’ı ele geçirmek muhtemelen imkânsızdı. Çok iyi bildiğimiz Panama’da Noriega’yı bulamamıştık. Bağdat’ı işgal etmeye ve sonuçta Irak’ı yönetmeye mecbur kalacaktık. Koalisyon derhal çökecek, Araplar öfke içinde onu terk edecek ve diğer müttefiklerimiz de koalisyondan çekilecekti... İçeri girmek ve Irak’ı işgal etmek, tek taraflı olarak BM yetkisini çiğnemek demek olacak ve saldırıya uluslararası tepki vermek konusunda oluşturmak istediğimiz emsali mahvedecekti. Eğer istila yolunu tutsaydık, ABD, kendisine yoğun biçimde düşmanca davranan bir ülkede hâlâ bir işgalci güç olarak kalmaya devam edecekti...”

İllerden geriye –özellikle 2003-2011 arasındaki Irak’taki Amerikan işgali yaşandıktan sonra geriye– bakıldığında, son

derece makul görünebilecek bu gerekçeler, bir başka açıdan değerlendirildiğinde, Körfez Savaşı'nın asıl ulaşması gereken hedefe ulaşmadan yarım kalmış olmasının sonucu, dolayısıyla, 2003'teki savaş ve işgalin gerekçesi olarak da görülebilir.

1991'de Washington'un Saddam'ı ayakta bırakacağı anlaşıldığında, Wolfowitz, hiç değilse Saddam'ın gücünü zayıflatmak için, Güney'de Şiilerin korunmasını sağlayacak ve Bağdat'ın egemenliğini ve hareket alanını kısıtlayacak bir bölgenin oluşturulması için bastırmıştı. Colin Powell ile o konuda da çatışmışlardı.

O dönemde General Powell, ABD'nin bir an önce Irak'tan çıkıp gitmesi için bastırıyordu. Wolfowitz, bana, Powell'in o dönemde Washington'da kapalı toplantılardaki hararetli tartışmalarda kendisini aşılamaya çalıştığını ve alaycı biçimde "Paul, farkında değilsin galiba; savaşı kazandık biz," dediğini, kendisinin de "Hayır, kazanmadık!" karşılığını verdiğini anlatmıştı.

Paul Wolfowitz için Irak Savaşı bitmemişti ve bitmemiş olduğu için 2003'te başlayan savaşın "fikir babası" da kendisi olmuştu. Ama 2003'te savaşa giden günlerde Powell ile tekrar kavgışmışlardı. O zaman, Powell, Amerikan Dışişleri Bakanı, Wolfowitz ise Pentagon'un güçlü iki numarasıydı.

Paul Wolfowitz, Amerikan yönetiminin Türkiye'ye en yakın, Türkiye'ye en sempatiyle bakan yetkilisiydi. Türkiye'yi herkes-ten daha iyi değerlendireceği, yönetim çevrelerinde kabul görüyordu. Ancak, Irak Savaşı öncesinde, yönetim içindeki baş karşıtı Colin Powell'in Türkiye konusunda daha çarpıcı bir değerlendirme yaptığı anlaşılıyor.

"... Franks (dönemin Amerikan Genelkurmay Başkanı çç.) hep kuzey cephesi seçeneğinden yana olmuştu ve İngilizler de kuvvetlerinin Türkiye üzerinden (Irak'a) gönderilmesini önermişlerdi.

'Gelibolu'dan mı karaya çıkacaklar?' diye sordu Ulusal Güvenlik Konseyi toplantısında alaycı biçimde Powell. Birinci Dünya Savaşı'nda İngilizler ve Avustralya kuvvetlerinin felakete sonuçlanan ve yüz bin kişi kaybettikleri ve 1981 yılın-

daki bir filmin konusu olan çıkartmayı kastediyordu. ‘Bu filmi seyretmiştik ve öyle olmayacak,’ dedi. Powell, bu önerinin saçma olduğu kanısındaydı.

Bir süre sonra, planlama ABD kuvvetlerinin Türkiye toprakları üzerinden kullanılmasına döndü. Franks, tüm destek ve levazım birlikleri de dahil, otuz bin ila seksen bin kişilik bir kuvvetin Türkiye üzerinden kaydırılmasını tartışmaya başladı. Rumsfeld, 4. Piyade Tümeni’nin tanklarını taşıyan kargo gemilerinin yüklerini Türkiye’de boşaltmaları amacıyla Akdeniz’e gönderdi.

Bu ölçüde büyük bir gücün, Türklerle varılmış olan bütün anlaşmaların değiştirilmesini gerektirdiğini söyledi Powell, ‘Seksen bin civarında bir kuvvet Türkiye’den mi geçecek? Arkadaşlar, orada bunu kaldıramayacak yeni bir İslami hükümet var.’ Sayı kırk bine indirildi, daha sonra altmış iki bine çıktı.

Powell daha sonra Ulusal Güvenlik Konseyi’ne ‘Türklerin hava sahasından geçişi sağlayabileceklerini sanıyorum. İşin hava kısmını halledebilirler. Sizin söylediğiniz Anadolu’nun – Powell eski tarihî isimleri kullanmayı severdi, bu kez modern Türkiye’nin Asya’daki parçası için kullanmıştı– boylu boyunca bir zırhlı tümeni veya mekanize tümeni, uzun koca bir trenle, arkasında çok büyük sayıda araçla bir başka Müslüman ülkeyi işgal etmek için geçirmek demek. Ben bundan yana olabilirim ama bu, Türkiye’nin terazisine kaldıramayacağı bir yük bindirmek olur ki, bunu elde edebileceğimizi sanmıyorum ve bunu elde etmek için her şeyi kaybetme riskini almış oluyoruz. Gerçekten buna gerek görüyor musunuz?’ diye konuştu.

Rumsfeld ve Franks, zorunlu olduğu kanısındaydılar.

1 Mart’ta Türk Parlamentosu, birliklerinin ülkesinden geçirilmesine dair Amerikan talebini reddetti. Franks daha sonra kıyının açığında gemilerde bekleyen 4. Piyade Tümeni’nin etkili bir aldatma operasyonuna dönüştüğünü ileri sürdü. CIA’nın istihbarat kaynakları kullanılarak, Saddam’ın en yakın çevresine Türkiye’nin ABD kuvvetlerinin topraklarından geçmesi konusunu gizlice kabul ettiği ve parlamento oylamasının aslında bir hile olduğu enfomasyonu iletildi. Franks, al-

datmanın Saddam'ın düzenli tümenlerinden on birini ve Cumhuriyet Muhafızları'nın üç tümenini Kuzey'de bağlı tutmasına yol açtığına, böylece Bağdat için savaşta yardıma gelmelerinin çok geciktiğine inandı.

Bu, Powell'a göre, 'zırva'ydı." (Bob Woodward, *Plan of Attack*, Simon & Schuster, New York, s. 324, 325)

Colin Powell, 2003 yılında, Türkiye'nin muhtemel tavrına ilişkin daha doğru bir sezgiyi ortaya koymuş olmakla birlikte, tarih, Paul Wolfowitz'in öngördüğü yönde ilerledi.

Paul Wolfowitz'le 1995'te tanıştım. Bizi, daha sonra birlikte olacağı ve Dünya Bankası Başkanlığı'nı 2007 yılında terk etmesine neden olan Şaha (Shaha) Ali Rıza tanıştırdı. Şaha'yı 1985 yılı başında, o yıl KKTC'nin Amerika Temsilcisi sıfatı taşıyan Bülent Ali Rıza ile evli olduğu dönemde, bir Kıbrıs zirvesi vesilesiyle, ABD'ye ömrümde ilk kez ayak bastığım günlerde tanıştım. Bülent-Şaha Ali Rıza çifti, Şaha, London School of Economics'i bitirdikten sonra Oxford'un St. Antony's College'inde doktora yaptığı sırada bir araya gelmişlerdi.

Ali Rıza çifti ayrıldıktan sonra, çiftin her iki tarafıyla ilişki-
rim devam etti. Washington'da şayet otelde kalmıyorsam, her ikisinin de evleri bana açıktı. Washington düşünce kuruluşları (*think-tank*'lar) ile ilk temaslarım da onlardan geçti. Bülent, KKTC yemcililiğini bıraktıktan sonra, başına ABD'nin Ankara Büyükelçiliği'nden ayrılan Morton Abramowitz'in geçtiği Carnegie Endowment'ta çalışmaya başlamıştı. Sonra bir başka önemli düşünce kuruluşu CSIS'e girdi.

Şaha ise National Endowment for Democracy'de görev almıştı. ABD'nin demokratik olmayan ülkelere "demokrasi ihracı" denebilecek girişimleri için oluşturulmuş olan bu kuruluşun, Arap dünyasından sorumlu bölümünden sorumluydu. Şaha'nın sağladığı bağlantı ile NED'in direktörü Carl Gershman'la birkaç kez, Türkiye ve asker sorunu konularında konuşmuş-tum. NED konferanslarına da konuşmacı olarak davet edilmeye başlamıştım. Şaha, bir gün NED'in mütevelli heyetinde olan Paul Wolfowitz ile tanışmak istersem, bizi bir araya getireceği-

ni söylemişti. Paul Wolfowitz'ın adını ve Körfez Savaşı dönemindeki önemli konumunu gayet iyi biliyordum. Şaha'nın önemini seve seve kabul ettim. Wolfowitz de, Körfez Savaşı günlerinde Turgut Özal'ın danışmanlığını yapmış olduğum için benimle tanışmaya ilgi göstermişti.

Bir öğle yemeği için Connecticut Avenue'da, Paul Wolfowitz'in seçimi olan bir Malezya-Endonezya lokantasında üçümüz bir araya geldik. Konu, hemen Körfez Savaşı günlerine geldi. Wolfowitz, savaşın ve sonrasının önemli istasyonlarında Özal'ın ne düşündüğünü, nasıl tepki verdiğini, konunun Türkiye yönündeki "arka planı" nı merak ediyordu. Ben, doğrudan tanık olduğum ve bildiğim bazı durumları anlatırken, o da, aynı anda Amerikan Yönetimi içindeki tartışmaları ve perde arkasını benim için şaşırtıcı bir açıklık ve açıksözlülükle anlatıyordu. Ben anlattıkça, o biraz da hayretle Turgut Özal'ın görüşlerini öğreniyor, merhum cumhurbaşkanına ilişkin sezgilerinin doğrulandığından mutlu oluyor, o anlattıkça ben bir Amerikalı yetkiliyle Körfez Savaşı günlerine ait, o sırada bilmediğimiz, farkında bile olmadığımız, meğerse var olan ortak dalga boyumuzu, gözlemlerimizdeki uyumu biraz da hayretle öğreniyordum. Sohbet, öyle koyulaşmış ve Malay mutfağının benim o zamana dek pek bilmediğim lezzetine öyle dalmıştık ki, Türkiye'ye dönmek üzere olduğum uçağı kaçırmama ramak kalmıştı.

Paul Wolfowitz ile Irak konuşmak amacıyla bir 1995 günü öğle vakti canlı bir sohbetle başlayan tanışıklığımız, onun Türkiye'ye, benim Washington'a geliş gidişlerimizde süreklilik kazanarak bir dostluk ilişkisine dönüştü. Wolfowitz, Demokrat Clinton yıllarında Johns Hopkins Üniversitesi'nin Washington'daki SAIS (School of Advanced International Studies) adlı prestijli yüksek lisans ve doktora okulunun dekanıydı. Daha önce Amerikan Dışişleri Bakanlığı ve Savunma Bakanlığı'nda üst düzey görevlerde bulunmuş olmasının yanı sıra, her ne kadar Washington'da Demokrat yönetim işbaşındaysa da, ABD'nin kendine özgü partiler üstü gelenekleri sayesinde de, Amerikan siyasi elitinin ve SAIS Dekanı sıfatıyla akademik çevrelerinin önemli bir figürüydü.

Benim, özellikle 1990'ların ikinci yarısında gelişen ilişkimiz sayesinde yakından tanıdığım Paul Wolfowitz'in, 2000'li yıllarda Irak Savaşı döneminde dünyaya yansıtılan yaygın imajı ile hiçbir ilgisi yoktu.

Açık fikirliydi. Yer yer alaycı, dahası sinik dilinden dünya çapında ağırlık sahibi, uluslararası şöhreti olan Amerikan yöneticileri de, özellikle başta CIA olmak üzere Amerikan kurumları da nasibini alırdı. Bu kişiler ve kurumlar hakkındaki eleştirel kanaatlerini benim gibi, üstelik mesleği gazetecilik olan bir yabancından sakınmak gereği duymazdı. Irak Savaşı'nın entelektüel mimarı olarak ün yaptığı ve Pentagon'un iki numarası konumunda bulunduğu dönemde, savaşa karşı tepkilerin Washington'da doruk yaptığı günlerde, burnunun büyüklüğüne, yanında çalışanlara karşı çok kırıncı olduğuna ilişkin hikâyeler dinlemiştim. Oysa ben, Paul Wolfowitz'i tam tersine özellikleriyle, şaşırtıcı tevazuu ile tanıdım.

1998 Mayıs'ında Genelkurmay andıcına hedef olduğum günlerde, bir uluslararası toplantıya katılmak amacıyla İstanbul'a gelmiş ve ilk iş olarak beni aramış, "Başının deritte olduğunu duydum, neler yapabileceğimi konuşalım," diyerek, en yakın çevremde bazı kişilerin asker korkusuyla, 28 Şubat günlerinde vebalymışım gibi benden uzak durmaya özen gösterdiği günlerde benimle dayanışma göstermişti. İstanbul Çırağan Otel'deki toplantıda, bir medya yıldızına dönüşen, 28 Şubat'ın simge adamı, Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Çevik Bir'e göstere göstere, ayağa kalkıp masama gelmiş, beni kucaklamış ve ona duyuracak şekilde "Yemekten sonra mutlaka bir araya gelip konuşalım," diye yüksek sesle, dayanışma gösterisi yapmıştı.

Wolfowitz, askerlere değil, demokrasi kavramına bağlıydı. Pentagon'un ikinci adamı olduğu dönemde de, Amerikan generalleri ondan hiç hazzetmediler. Körfez Savaşı sırasında da pek hazzetmemişlerdi. Savaşa sahada kumanda eden General Norman Schwarzkopf, anılarında Wolfowitz'in hazırladığı bir harekât planına "uygulanamaz" diye karşı çıktığını anlatırken, gerekçesini şöyle açıklamıştı: "Profesyonel askerlerden sorum-

lu olarak bir sivil başa geçirirseniz, çok sürmeden siyaset belirlemekle tatmin olmaz, generallere generallik yapmaya kalkar.”

1998 yılında birbirimizle özel duygularımızı paylaşacak kadar yakınlaştık. Otuz yıllık eşinden ayrılıyordu ve hayli travmatik günler yaşıyordu. Yazışmalarımızda açıkyüreklilikle sıkıntılarını bana açtı. Ben de o sıralarda babamı kaybetmiştim. 1998 Ekimi'nin benim için acılı o günlerinde, yine İstanbul'daydı. Babaların oğulları için ne anlam taşıdığına ilişkin, kendi babasının ölümünden sonra hissettiklerini paylaştı. O günlerde aldığım taziye dileklerinin en sıcaklarının başında Wolfowitz'in bana sunduğu geliyordu. Wolfowitz'in babası Prof. Jacob Wolfowitz, New York'a on yaşındayken, bir Polonyalı Yahudi göçmen ailesinin çocuğu olarak geldi. Matematik alanında bir “dev” olarak dünya çapında saygın bir bilim adamıydı. Matematik dehası Jacob Wolfowitz'in ömür boyu Siyonist olduğu bilinmesine karşılık, Paul Wolfowitz ile Siyonizm ve İsrail konusunu hiç konuşmadığımızı ve buna hiç gerek duymadığımızı hatırlıyorum. O da bana, bilmesine rağmen, 1970'lerdeki Filistin direniş hareketindeki mazime ilişkin sorular sormadı. Onun İsrail, benim Filistin bağlantım, sanki aramızda ismi konulmayan bir kontrat varmış gibi, on beş yıl boyunca toplamı saatleri bulan konuşmalarımızda yer almadı. Ailesinin bir bölümünü İkinci Dünya Savaşı'nda Holocaust'ta yitirmiş olduğunu da ben biliyordum. Holocaust da, bir konu başlığı olarak Paul Wolfowitz ile konuşmalarımızda hiç geçmedi. Onunla ilgili bir biyografik çalışmada entelektüel oluşumuna ilişkin şu satırları okudum:

“Paul Wolfowitz'in entelektüel gelişmesinde dört ince tel seçilebilir: Polonyalı-Yahudi kökeni, Büyük Fikirler'in bir açık pazarı olan Chicago Üniversitesi'nin izleri, iki önemli kadın, otuz yıl boyunca karısı olan antropolog Clara Selgin ile daha yakın tarihteki hayat arkadaşı Arap feministi Şaha Ali Rıza ve son olarak Iraklı sürgünlere, özellikle Ahmet Çelebi'ye duyduğu saygı ve dostluk.” (Karl E. Meyer & Shareen Blair Brysac, *Kingmakers - The Invention of the Modern Middle East*, New York, 2008, s. 388)

Wolfowitz'in baskıcı rejimlere alerjisinin derecesini ve yakın tarihte bunların bazılarının yıkılmasındaki rolünü, hayret karışımı bir ilgiyle İstanbul'daki evimde, yine saatler süren bir sohbet esnasında kendisinden dinledim.

Amerika'nın yakın müttefiki olan Filipinler'deki Marcos rejiminin 1981'de Ronald Reagan'ın başkanlık dönemindeki yıkılışı ve ülkenin demokrasiye geçişindeki rolü, Paul Wolfowitz'e Endonezya Büyükelçiliği yolunu açmıştı. Wolfowitz'in İslam ile demokrasinin çelişmediği ve bir arada mümkün olabileceğine ilişkin güçlü kanaatleri Endonezya'da oluşmaya başlamıştı. Endonezya, dünyanın en kalabalık Müslüman ülkesiydi ve oradaki diktatörlük rejimine karşı en esaslı muhalefet, demokratik eğilimleri güçlü İslamcılardan geliyordu. Wolfowitz, çok geçmeden onlarla ilişki kurmayı başarmıştı. Endonezya İslamcıları ise, bu Yahudi-Amerikalı ile sıkı güvenli ilişkiler kurmuşlardı. Paul Wolfowitz hakkındaki bir makalede daha sonra şu satırları okumuştum:

"... *The New Yorker*'dan Peter J. Boyer'e, 'Buraya âşık olacağımı gerçekten ummamıştım. Ama oldum. Endonezya'da bana hitap eden müthiş bir şey vardı,' demişti..."

Wolfowitz, cami ile devletin ayrılmasından yana, dindar, şehirli ve hoşgörülü bir Müslüman olan muhalefet lideri Abdurrahman Vahid ile tanıştı, onu sevdi ve dost oldu. Wolfowitz, Vahid'den 'Müthiş bir insan,' diye söz etti. 'Demek istiyorum ki, en büyük Müslüman örgütünün lideri ve bir hoşgörü havarisisi. Böyle bir insana nasıl hayran olmazsınız?' Büyükelçi olarak General Suharto ile son bir araya gelişinde, ihtiyar otokratı, bir demokratik rejim değişikliği için ısrarından ötürü öfkelenirdi. Bir süre sonra Vahid'in Müslüman örgütü bir siyasi parti oldu ve Endonezya'nın ilk serbest seçiminde lider yani Abdurrahman Vahid, ülkenin cumhurbaşkanı olarak seçildi." (a.g.e., s. 398-399)

Abdurrahman Vahid'i, birkaç saat boyunca, onun bir çocuk coşkusuyla anlatımıyla Wolfowitz'in kendisinden de dinlemiştim. Askerlere genel ve diktatörlük rejimlerine özel olarak duy-

duğu antipatiye de, bunu açıkça dile getirdiği, aynı sohbette ta-
nık olmuştum.

Irak'ta demokrasinin pekâlâ mümkün olduğu ve bunun için Saddam rejiminin yıkılması gerekliliği hakkındaki görüşleri ise, yıllar öncesinden şekillenmişti.

Irak'ta rejim değişikliği fikri, Paul Wolfowitz'in kafasında çok öncelere uzanıyordu. Daha isminin hiç bilinmediği ve ABD bölge stratejisinin İran İslam Devrimi'nden sonra Körfez güvenliğine ilişkin “İran tehdidi” üzerinde odaklandığı 1979'da, Pentagon için hazırladığı bir araştırma raporu, Irak'ın “Körfez güvenliği üzerindeki tehdidi”ni esas alıyordu. ABD'nin İran'a karşı Irak'taki Saddam rejimini desteklemeye hazırlandığı dönemdeki o çalışma, Amerikan yönetiminin tozlu raflarına kaldırılmıştı.

Söz konusu çalışmanın şu satırları çarpıcıydı:

“İrak, Körfez'de en öndeki askerî güç haline gelmiştir. Bu, kay-
gı verici bir gelişmedir. Irak, gelecekte askerî güçlerini Kuveyt
ve Suudi Arabistan gibi devletlere (1961'deki İngiltere'nin za-
manında müdahalesiyle çözülen Kuveyt krizinde olduğu gibi)
karşı kullanabilir. Bir Irak istilasına ya da güç gösterisi karşısında
Kuveyt, Suudi Arabistan ve kendimizin çıkarlarını koruyabil-
mekle kalmamalı, aynı zamanda Irak'ın gücünü dengelemek
için kendi yeteneklerimizi ve yükümlülüklerimizi ortaya koy-
malıyız. Bu, ABD gücünü daha görünür hale getirmeyi gerekti-
rebilir...” (“Capabilities for Limited Contingencies in the Per-
sian Gulf, 1979” başlıklı çalışmaya atıf yapan Timothy Noah
imzalı, *Chatterbox* adlı internet bloğunda “Wolfowitz's Over-
confidence” başlıklı yazı, 29 Mart 2004).

1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgali üzerine, Wolfowitz imzalı,
1979 tarihli rapor, Pentagon'un tozlu arşivlerinde keşfedildi ve
Paul Wolfowitz, böylesine bir öngörü yeteneğine sahip olmak-
la, Amerikan sistemi içindeki itibarını arttırdı.

Irak, her ne kadar, Paul Wolfowitz için –Endonezya ve özel-
likle Türkiye'den esinlendiği– bir Müslüman ülkede başarı-
lı bir demokrasi deneyinin gerçekleşmesi için Arap dünyası-

na örnek bir laboratuvar olsa bile, bu yaklaşımının sadece naif ideolojik dürtüler ile harekete geçtiğini düşünmek. gerçeğin tümünü yansıtmaz. Paul Wolfowitz'ın formasyonu, 20. yüzyılın ikinci yarısında şekillenmişti ve Wolfowitz her şeyin ötesinde bir Amerikalı güvenlik teorisyeni idi. Soğuk Savaş yıllarında Sovyetler Birliği ile *détente* politikasına karşı olan ve o nedenle Kissinger diplomasisiyle başından beri barışık olmayan Wolfowitz'ın bu alandaki düşünceleri, Chicago Üniversitesi'nde öğrencisi olduğu siyasal bilimci ve nükleer stratejist Prof. Albert Wohlstetter'den etkilenmişti.

Bunu bana da açıklamıştı. Bir Washington seyahatinde New York-Washington uçuşu sırasında elime geçirdiğim *New York Times* gazetesinin pazar ekinin birinci sayfasını boydan boya Paul Wolfowitz'i Roma savaşçı kıyafeti içinde gösteren bir karikatür süslüyordu. Pazar ekinin kapak sayfasının konusu, Irak Savaşı'nın ve Amerikan yönetiminin politikalarına hükmeden Neo-Con'ların ilham perisi olarak ilan edilen –Chicago Üniversitesi'nde Wolfowitz'in hocası olmuş– filozof Leo Strauss (1899-1973) idi. Amerikan yönetiminin önde gelen Neo-Con'ları, birinci sırada Paul Wolfowitz, Leo Strauss'un müritleri arasında sıralanıyordu. Bir Neo-Con “aile ağacı”, en tepeye Leo Strauss'u, altına Paul Wolfowitz'i yerleştirerek Richard Perle, Abram Shulsky, William Kristol, Francis Fukuyama, Lewis “Scooter” Libby gibi isimlerin eklenmesiyle oluşturulmuştu ve Leo Strauss ve müritlerinin öyküsüne geniş bir yer ayrılmıştı.

Aynı akşam, Washington'da Şaha'nın evinde Paul Wolfowitz'e, *New York Times*'ın pazar ekindeki yazıyı gösterdiğimde, omzunu silkti, dudak büktü ve metne ve çizimlere hiç ilgi duymadan, “Yanlı,” dedi, “ben Chicago Üniversitesi'nde Leo Strauss'tan sadece birkaç ders aldım. Beni asıl etkilemiş olan hocam, Albert Wohlstetter'dir.”

Işin ilginç yanı, Paul Wolfowitz, Neo-Con olduğunu da kabullenmiyordu. George W. Bush'un bir Amerikan savaş gemisinin güvertesinde Irak Savaşı'nın sona erdiğini resmen açıklamasından bir hafta kadar sonra, Washington'da piyasaya son çıkan kitaplara bakarken, Neo-Con'ların bir numaralı ismi sa-

yılan William Kristol'un Lawrence Freedman'la ortak imzasını taşıyan *The War on Iraq* adlı kitabını gördüm. Savaşın Amerikan tarafından değerlendirilmesinin en taze ürünüydü. Kitabı Şaha'nın evinde karşılaştığım Paul Wolfowitz'e göstererek, "Seninkilerin kitabı çıkmış," dedim. Şöyle bir göz attıktan sonra, "Seninkiler diyerek neyi kastediyorsun?" diye soracak oldu.

– Neo-Con'lar.

– Ben Neo-Con değilim ki!

Yüzündeki ciddi ifade şaka etmediğini anlatmak için yeterliydi. Devam etti, "Neo-Con'larla kesişme noktalarım var ama ben Neo-Con değilim..."

– Peki, kendini nasıl tanımlıyorsun Paul?

– İyi soru. Bunun cevabı için ben de epey düşündüm. Bula bildiğim en uygun tanım, "practical idealist" (pratik idealist).

Paul Wolfowitz'in tümü değilse bile en yakın siyasi müttefiklerinin ve en yakın çalışma arkadaşlarının Amerika'nın tanınmış Neo-Con'ları ve en ateşli yandaşları olduğuna kuşku yoktur. Yakın siyasi çevresi ve her biri Amerikan siyasi yaşamında söz sahibi oldukları için dünya çapında ün yapan yakın çalışma arkadaşlarının Neo-Con olmaları ve İsrail yandaşlığıyla bağlantılı şöhretleri, Irak Savaşı'nda oynadığı rol ile birleştirilerek, Paul Wolfowitz hakkında her türlü olumsuzluğu içeren doğal bir algılamaya yol açmıştır.

Amerikan siyasi eliti içinde, özellikle Irak Savaşı ile birlikte artan kutuplaşma ve derinleşen ayrılıklar, Paul Wolfowitz'i boy hedefi haline geldiği bir dönemde ittifak arayışlarına itti. Washington'da yönetim içindeki keskin iç savaşın yol açtığı siyasi var oluş kaygıları, Wolfowitz'in kendine özgü düşünce yapısını, bağımsız çizgisini müttefiklerinininkinden ayırt edilemez hale getirmiş olmalıdır.

Amerikan Dışişleri Bakanlığı Siyaset Planlama Dairesi Başkanı olduğu sırada kendisiyle çalışan, daha sonraları ABD yönetimlerinin Ortadoğu'daki bir numaralı diplomatik ismi olan Dennis Ross, Wolfowitz'in kendine özgü kişiliğinin farkındaydı. *The New York Times*'a verdiği bir demeçte Wolfowitz için, "Paul Wolfowitz, siyaset yelpazesinde yer aldığı tarafta, birlikte

olduğu herkesten kendisini ayıran bir özelliğe sahipti... Bu, entelektüel anlamda her türlü fikre, aynı saflarda yer aldığı herkesten çok daha açık olmasıydı,” demişti.

(William Keller, “The Sunshine Warrior”, *New York Times Sunday Magazine*, 22 Eylül 2002).

Paul Wolfowitz’in, kendi özgün, bağımsız bakış açısını diğerlerinden ayırt edecek şekilde ortaya koyma konusunu fazla umursamamış olması da muhtemeldir. Onun için önemli olan “Amerikan gücü”nü güvenlik doktrinlerinin merkezine oturtan temel çizgisidir. Stratejik bakış açısını belirleyen temel direklerden biri budur.

Washington’da 21. yüzyıldaki küresel dengelerin oluşumu ve Çin’in yükselişi konusunda felsefi içerikte bir düşünce egzersizi yaptığımız bir sohbetin bir noktasında, “Irak Savaşı’nın ardında yatan ve çok net görülmeyen felsefi gerekçelerin başında, az önce gönderme yaptığın Çin’in yükselişi söz konusu olabilir. Yükselen ve süper-devlet potansiyeli taşıyan bir güce karşı, Körfez bölgesinin stratejik kontrolünü şimdiden sağlamak, Irak Savaşı’nı açıklayan gerekçelerden biri sayılabilir,” demişti.

Hiçbir yerde açıklanmamış ve dile getirilmemiş böyle bir değerlendirmeyi, Irak Savaşı’nın bir numaralı mimarı kendisi değilmiş de, tarihî olaylarla arasına mesafe koyan ve siyasi tahlil yapan bir siyaset bilimi hocasıymış gibi konuşan Paul Wolfowitz’in ağzından işitmek bana çok ilginç gelmişti.

Soğuk Savaş sonrasında, ABD’nin tek-kutuplu uluslararası sistemin tek süper-devleti olarak kalması ise, Wolfowitz için, savunageldiği “Amerikan gücünün değerli ve meşru amaçlar için kullanılması” gerekliliğine, bir de moral boyut getirmiştir. Wolfowitz, çatışmaların en başından beri Bosna-Hersek’in korunması için Amerikan askeri gücünün Sırp lar üzerinde kullanılmasının ve Bosna’daki katliamın durdurulmasının hararetle bir savunucusu oldu. Aynı şekilde ve aynı anlayışın mantıki bir uzantısı olarak, Kosova’da da Amerikan gücünün, Kosovalı Arnavut Müslüman halkın yanında Sırp lar ve Yugoslavya Devlet Başkanı Slobodan Miloşeviç’e karşı harekete geçirilmesini savundu.

Amerikan gücünün kullanılmasıyla Irak'ta sağlanacak rejim değişikliğinin demokrasinin yerleşmesini mümkün kılacağına inanıyordu. Ve Türkiye, Irak'ın komşusuydu.

Türkiye, onun için Endonezya'dan da daha önemli bir başarı örneği idi; laik-demokratik bir Müslüman ülke ve üstelik Endonezya gibi uluslararası politikanın fay hatlarının kıyısında değil, tam üzerinde oturan, bir yanı Ortadoğu olan bir ülkedi Türkiye.

Wolfowitz, Amerikan yönetiminde üst düzey görevler üstlendiği 1980'li yılların en başından beri, Washington'da o sırada sayıları pek de fazla olmayan "Türkiye dostları"nın içinde yer aldı. Yıllar içinde Türkiye'ye ilgisi daha da arttı; Körfez Savaşı'nda özellikle Turgut Özal üzerinden hayranlığa dönüşmeye başladı. 2002'de Irak Savaşı'na giden yolları Amerikan yönetimindeki yeni ve etkili konumundan yararlanarak en başta o döşerken, Wolfowitz Türkiye'yi, Irak için tasarladığı siyasi hamlelerin temel taşı olarak görüyordu; temel taşlarından biri değil, temel taşı.

2002 sonbaharında AK Parti'nin çoğunluk hükümeti kuraçak şekilde iktidara gelmesi, onu daha da rahatlattı ve hatta memnun etti. İslamcı etiketi taşısa bile, demokratik yollardan seçilerek iktidara gelmiş bir partinin, Endonezya'da Abdurrahman Vahid'i yakından tanımış ve onun önderliğindeki İslami hareketin ılımlı, hoşgörülü, demokratik ve hatta laik niteliklerine kefil olmuş Wolfowitz için kaygı uyandıracak bir yanı yoktu. Hatta bunu İslam ve demokrasinin uyumuna ilişkin kanaatleri ve tezleri açısından bir artı olarak bile gördü.

AK Parti yönetimindeki bir Türkiye'nin, Irak Savaşı hazırlıklarında Amerika'nın geleneksel müttefiki olarak davranacağından da pek kuşkusu yoktu. Hatta, AK Parti'nin İslamcı kimliği ile Türkiye'de iktidarını pekiştirmesinin gereğine ve öyle bir Türkiye'nin ABD'ye Irak Savaşı'nda desteğinin güvence altına alınmasının önemine o kadar inanıyordu ki, Tayyip Erdoğan'a Beyaz Saray kapılarını, Erdoğan'ın seçim yasaklısı olmasına ve adli soruşturma altında bulunmasına rağmen o açtı. Tayyip Erdoğan, kendisine açılan o kapıdan girerek, dünyanın en güçlü

devletinden en üst düzeyde elde ettiği meşruiyetin anahtarıyla Türkiye’de kendisini başbakanlığa taşıyacak kapıları da açtı.

AK Parti Genel Başkanı Tayyip Erdoğan’ın seçimlere girmesi engellenmişti. Partisi 2 Kasım 2003 günü yapılan seçimleri kazanıp iktidara gelince, başbakanlık, partinin Erdoğan’dan sonraki iki numaralı ismi Abdullah Gül tarafından üstlenildi. Abdullah Gül başkanlığında AK Parti hükümeti kurulmuş olmasına ve Tayyip Erdoğan, yaklaşan Avrupa Birliği’nin Kopenhag Zirvesi’nde Türkiye’ye tam üyelik müzakerelerinin başlaması kararının alınması için AB üyesi ülkelerin başkentlerinde yoğun bir ikna kampanyasına girişmesine ve devlet başkanları (örneğin Fransa’da Jacques Chirac) ve başbakanlar tarafından en üst düzeyde kabul görmesine rağmen, Türkiye’de Yargıtay Başsavcısı, hakkında tutuklamayla sonuçlanacak bir adli soruşturma başlatmıştı.

Paul Wolfowitz, Kasım ayında 2002 yılı içindeki ikinci Türkiye ziyaretini yaptı ve Başbakan Abdullah Gül ile görüşerek, Irak ile savaş durumunda on binlerce Amerikan askerinin Türkiye topraklarından geçirilerek Irak’a girmesi önerisini getirdi. O geliş sırasında, o dönem Tayyip Erdoğan’ın dış politika danışmanlığını yapan iş adamı Cüneyd Zapsu ile bağlantı kurdu. Wolfowitz-Zapsu teması, bir ay kadar sonra Tayyip Erdoğan’ın Beyaz Saray’da Başkan George W. Bush tarafından kabul edilmesine varan gelişmeleri başlattı.

Wolfowitz, aynı yıl içinde 14 Temmuz 2002 Pazar günü Afganistan’a giderken İstanbul’a uğramış ve Afganistan dönüşü Ankara’ya geldiğinde, ABD’ye ve özellikle ABD’nin Irak’a yönelik tasavvurlarına son derece alerjik, Türk yetkilileri karşısında bulmuştu.

14 Temmuz 2002 Pazar günü, Türkiye’deki yakın dostlarından iş adamı Mustafa Koç’un evinde onun için verilen akşam yemeğine davetliydim ve görüşeceğimizi biliyordum. 1999-2000 yıllarında Washington’da önce Wilson Center adlı araştırma, daha sonra United States Institute of Peace adlı düşünce kuruluşlarında çalıştığım dönemde, Mustafa Koç ne vakit Washington’a gelse, Paul Wolfowitz için bir akşam yemeğinde üçü-

müzü bir araya getirmek, adeta bir ritüel haline gelmişti. Paul Wolfowitz'ın İstanbul'a gelme vesilesi, Mustafa Koç için bu ritüelin, kadronun genişletilerek tekrarına gerekçe olmuştu. Paul Wolfowitz ile akşam yemeğinde buluşacağımızı günler öncesinden biliyordum ama öğle saatlerinde bana telefon edeceğini ve acilen baş başa görüşme isteği nedeniyle, öğleden sonra Conrad Oteli'nde ayrıca görüşeceğimizi biliyordum.

Wolfowitz'in gelişi haftalar öncesinden planlanmıştı ama Türkiye'ye yola çıkacağı sırada, Türkiye'de Bülent Ecevit'in üçlü koalisyon hükümeti, hükümetin en büyük ortağı DSP'nin (Demokratik Sol Parti) en önemli bakanlarının birbirinin ardından istifalarıyla çatırdamaya başlamıştı. Önce 8 Temmuz'da Ecevit'in sağ kolu Başbakan Yardımcısı Hüsamettin Özkan, ardından 10 Temmuz'da Wolfowitz'in görüşeceği Dışişleri Bakanı İsmail Cem istifa etmişlerdi. Daha da önemlisi Türkiye'yi 2001 yılında tarihinde yaşadığı en şiddetli ekonomik-mali buhrandan çıkararak, dünya mali çevrelerinin ülke ekonomisinin tepesinde emniyet sübabı olarak gördüğü Kemal Derviş, 12 Temmuz'da hükümetten ayrılmıştı. Kemal Derviş, istifasını birkaç saat sonra geri aldıysa da, hükümet ağır bir kriz içindeydi ve art arda istifa eden bakanların yeni bir parti kuracakları ve yaklaşan seçimlerde iktidar mücadelesine girecekleri söyleniyordu. Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in yerine Ecevit'e sadık, Amerikan karşıtı ve Üçüncü Dünya yanlısı görüşleriyle bilinen Şükrü Sina Gürel atanmıştı.

Türkiye'ye doğru yola çıkarken İsmail Cem'le görüşeceğini sanan Paul Wolfowitz, şimdi hakkında hiçbir fikri olmadığı, muhtemelen ismini bile duymadığı Şükrü Sina Gürel ile -varlığının ne kadar süreceği belli olmayan bir hükümetle tarihî bir gelişmeye ilişkin nasıl işbirliği yapabilecekleri konusunda- mahrem bir görüşme yapmak durumundaydı.

Wolfowitz'in Türkiye'de temaslarda bulunacağı isimlerden, tanıdığı ve tanımadıklarının tümünü ben gayet yakından tanır durumdaydım. Şükrü Sina Gürel, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde benden iki sınıf aşağıdaydı ve benim 1976 yılında SBF'ye asistan olarak girmek istediğim Siyasi Tarih Kürsüsü'nde asistandı.

Aradan geçen yıllar içinde siyasi görüşlerimiz ve tutumumuzda keskin bir ayrılma yaşamış olsak da, eski yakın günlerimizin hatırına dostane ilişkilerimizi koruyabilmıştık.

Kemal Derviş'i de yıllar öncesinden yakından tanıyordum. İkimiz de bir dönem örgütlenme sorumluluğunda bulunduğum Yeni Demokrasi Hareketi'nin 1994 yılındaki kurucuları arasındaydık. Washington'da Dünya Bankası'nda çalıştığı dönemde İstanbul'a gelişlerinde beraber olurduk ve komünizm sonrası Arnavutluk'ta cumhurbaşkanı olan Sali Berişa, her ikimize ayrı ayrı duyduğu dostluk nedeniyle ikimizi birlikte Tiran'a davet etmiş ve Kemal'le ortak Arnavutluk gezimizde dostluğumuzu geliştirmiştik. Benim 1999-2000 yıllarında Washington'daki düşünce kuruluşlarında çalıştığım dönemde ise dostluğumuz daha da pekişti. Hatta o dönem Dünya Bankası Başkan Yardımcısı olan Kemal Derviş ile yine o dönem SAIS Dekanı Paul Wolfowitz ilk kez benim evimde tanıştılar.

Paul Wolfowitz İstanbul'a gelmeden bir gün önce, Kemal Derviş'le İstanbul'da bir ortak dostumuzun evinde bir araya gelmiştik. Kemal Derviş'in istifa edip, istifasını geri alışından bir gün sonraydı. Kemal Derviş, istifasını geri almış olmakla birlikte, çok yakın gelecekte hükümetten ayrılmaya ve İsmail Cem ve Hüsamettin Özkan ile yeni bir parti kuruluşunda yer almaya kararlı görünüyordu. Türkiye'de belirli güç merkezlerinin ve özellikle bir büyük medya grubunun desteklediği oluşumun sonuç vermeyeceğine dair benim de dâhil olduğum bir dost çevresinin uyarılarına sinirleniyordu. Bir ara cebinden TBMM'deki tüm milletvekillerinin listesini içeren bir albüm çıkarttı ve "Tek tek bakın şuna, bu Meclis içinde İsmail Cem'den daha iyi bir başbakan adayı görüyor musunuz?" diyerek siyasi tercihini vurguladı.

Kemal Derviş'i bir ara bir köşeye çekip, Deniz Baykal'la görüşüp görüşmediğini sordum. "Arada sırada bir araya geliyorduk. Çoktandır görüşmedik," dedi. CHP o sırada parlamento dışındaydı ama yaklaşan seçimlerde tekrar parlamentoya girmesi kesin gibi gözüküyordu. Kemal Derviş eski bir CHP yandaşıydı. "Deniz Baykal'la görüşmeden bir adım atma," diye uyarıda

bulundum. “Bakalım, önümüzdeki günlerde görüşürüz,” gibi muğlak bir cevapla uyarımı geçiştirdi.

Bu diyalogumuzdan kısa süre sonra Hüsametdin Özkan, Kemal Derviş'i telefonla aradı. Aralarındaki konuşmaya orada bulunan herkes tanık oldu. Özkan, Derviş'le ertesi gün bir araya gelmek için bastırıyordu. Yeni parti için acelesi vardı ve Kemal Derviş'in çalışmalarında bir an önce yer alması onun açısından hayati önemdeydi. Kemal Derviş, İstanbul'da kalmak zorunda olduğunu, çünkü Paul Wolfowitz'le bir akşam yemeğinde bir araya geleceğini, Özkan'a anlatmaya çalıştı.

Ertesi gün, yani Paul Wolfowitz'in İstanbul'a geleceği o pazar gününün sabahı, o güne dek hiç yapmadığım bir şeyi yaptım ve Deniz Baykal'ı evini telefonla aradım. Bir gece önce Kemal Derviş'le beraber olduğumu Baykal'a açıkladım ve Kemal Derviş'e sert eleştiriler yöneltmemesinde ve tersine yüz yüze görüşmesinde yarar olduğunu kendisine söyledim. Baykal, “Bana söylediğin şeyin ne kadar önemli olduğunun farkında mısın?” dedi. “Sizi bugüne dek hiç ve hem de bir pazar sabahı aradığımı hatırlıyor musunuz?” diye karşılık verdim. Baykal, Kemal Derviş'i kısa süre içinde görüp göremeyeceğimi sordu. O akşam Paul Wolfowitz için verilecek yemekte tekrar karşılaşacağımızı bildirdim. “Pekâlâ,” dedi, “Kemal'e söyle; ya beni hemen arasın veya sana ona ulaşabileceğim bir telefon numarası versin, ben onu arayayım...” dedi.

O akşam, Mustafa Koç'un evinin bahçesinde Kemal Derviş'i bir köşeye çekip, Deniz Baykal'la konuşmamızı aktardım.. “Ben onu arayacağım,” dedi, “Salı günü Cumhurbaşkanı'nı göreceğim. Oradan çıktıktan sonra, CHP Genel Merkezi'ne gideirim...”

Öyle oldu. Salı akşamüstü Kemal Derviş-Deniz Baykal görüşmesi, yeni parti kurmak isteyen ekipte paniğe yol açtı ve Kemal Derviş'in bir süre sonra CHP'ye katılarak, seçimlerde CHP adayı olarak parlamentoya girmesinin yollarını açtı.

Wolfowitz için Mustafa Koç'un verdiği yemek davetinde, Amerikan tarafı, Wolfowitz'in dışında ABD'nin Ankara Büyükelçisi Robert Pearson ve İstanbul Başkonsolosu Urbancic'ten

oluşuyordu. Türk konuklar arasında ise, Kemal Derviş'in yanı sıra, entelektüel özellikleriyle de tanınan iş adamları ağırlıklıydı. Cem Boyner'in yanı sıra eski diplomat-yeni iş adamı Cem Duna, Turgut Özal döneminden başlayarak Irak'la çok iş yapmış Şerif Egeli, küçük bir merkez-sağ partinin başına geçerek siyasete atılmak için Dışişleri'ndeki son görevi olan Washington Büyükelçiliği Müsteşarlığı görevinden yeni ayrılmış olan Mehmet Ali Bayar gibi isimler vardı.

Wolfowitz'in peşindeki Türk medyasının neler konuşulduğunu çok merak ettiği yemekte elbette ve neredeyse sadece Irak'a yönelik savaş hazırlıkları ve o çerçevede Türk-Amerikan ilişkileri konuşuldu. Yemeğe katılanlar ağızını büyük ölçüde sıkı tuttu ve Türk medyasına o yemekten fazlaca bir şey sızmadı. Masadakilerin tümü değilse bile çok önemli bir bölümü, Irak'ta Saddam'ın devrilmesine kadar gidecek Amerika'nın savaşa dair amaçlarından ve buna Türkiye'yi bir şekilde dâhil etmek niyetinden tedirgindi. Bazıları işin ciddiyetinin pek farkında değillerdi; Amerikan hazırlıklarındaki kararlılığın ve işin nereye vardığının idrakinde görünmüyorlardı.

Amerikan politikasına ve Irak'ta savaş fikrine karşı olanlardan biri de Kemal Derviş idi. Ancak, Kemal Derviş, Amerikalıların kararlılığının da farkında olduğu için, savaş durumunda Türkiye'nin uğrayacağı ekonomik zararları gidermenin hesabındaydı. Cumhuriyet tarihinin en ağır ekonomik krizinden ülkeyi çıkartmakta büyük başarı kazanmış ve ülke ekonomisinden sorumlu Bakan Kemal Derviş'in neler diyeceği ve ne isteyeceği, kafası pratik çalışan Paul Wolfowitz açısından masadaki herhangi bir başka kişinin söyleyeceklerinden çok daha önemliydi.

O yönde konuşmalar, karşılıklı oturan Derviş ve Wolfowitz arasında geldi gitti. Kemal Derviş, netleştirmekten kaçınsa da hayli kabarık bir rakam da telaffuz etti. ABD'nin daha sonra Irak Savaşı'nda işbirliği karşılığında Türkiye'ye önerdiği ama TBMM'den geçmeyen 1 Mart (2003) Tezkeresi nedeniyle anlamı kalmayan rakam, o gece Derviş'in telaffuz ettiğinin de üzerindeydi.

Mustafa Koç'un yemeğinde, ister istemez, Türkiye'deki hükümetin çözülüşü ve bunun savaş hazırlıkları sırasında ABD'nin kalıcı bir muhatap bulamamasına yol açacak sakıncaları da tartışıldı. Paul Wolfowitz, bu belirsizliğin idrakinde olduğunu ama "devlet kurumlarının profesyonelliği" ile bu sakıncanın aşılabileceğini ima eden bir dil kullandı. Türk Genelkurmayı'nı kastettiği anlaşılabilirdi. Türkiye'nin tutumunun ne olabileceği ve neden öyle olabileceğine ilişkin en parlak açıklamayı, masadakilerin en gençisi M. Ali Bayar yaptı. Türk Genelkurmayı'nın hazırlık aşamasında yer almadığı herhangi bir askerî plana soğuk duracağına işaret etti. "Planlarınız neyse, Türkiye'nin desteğini elde etmek istiyorsanız, planlarınızı en başında Türk Genelkurmayı ile paylaşmanız gerekir," mealinde uyarılarda bulundu.

Gece yarısına doğru Wolfowitz, Afganistan'a uçmak için yemekten ayrıldı. Dönüşünde Ankara'ya gelecek ve yola çıkarken görüşmeyi tasarladıkları yerine, görüşmeyi hiç aklından geçirmedikleriyle bir araya gelecekti. Ecevit hükümetinin kimyası bozulmuş, başta Dışişleri, Paul Wolfowitz'in muhatabı olacak bakanlar değişmişti. İstanbul'a ayak basar basmaz benimle konuşmak istediği konu da buydu. Conrad Otel'de olağandışı güvenlik kordonunu aşmış bulunduğu kata ulaştığımda, Amerikan Büyükelçisi Robert Pearson, beni gördüğüne pek şaşırmıştı. Wolfowitz'in odasında yapılan görüşmeye alınmadığından daha da şaşırıldığından eminim. Wolfowitz'in yanında sadece "Kuzey Afrika'dan Afganistan'a kadar olan koca alanda danıştığım adam" diye takdim ettiği William Luti vardı. Söze "Neler oluyor burada?" diye girdi, Kemal Derviş'in konumunu ve pozisyonunu özellikle merak ediyordu. Türk iç politikasındaki son gelişmeler ve gelgitler hakkında bir ufuk turu yaptık. Sonunda, Paul Wolfowitz çok yalın ve basit bir soru yöneltti bana: "Irak'ta Saddam'ın yıkılmasına ne diyorsun?"

"Paul," dedim, "yetmiş milyonluk Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları arasında Saddam'ın yıkılmasını benden daha hararetli isteyen birini muhtemelen bulamazsın. Ama bunun Türkiye'de pek popüler bir görüş olmadığını da söylemeliyim. Ayırı-

ca aklımda bir soru var: Saddam'ı bu kez herhalde devireceksiniz. Ancak, Saddam sonrası Irak'ın İran nüfuzuna girebileceğini hesap ettiniz mi? Bunu önleyecek bir politikanız var mı? Bunu net olarak göremiyorum...”

Paul Wolfowitz, yüzüme o çok iyi tanıdığım gülümsemesiyle baktı. Ayağa kalktı. Tek konuşmacısı olarak katılacağı TESEV'in (Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı) düzenlediği konferansın başlamasına pek az bir süre kalmıştı. Akşam yemeğinde zaten bir kez daha bir araya gelecektik. Özel görüşmemiz sona ermişti. O gülümseme, her türlü anlama çekilebilirdi, “Merak etme, her şeyi tasarlıyoruz” ya da “Senin aklına gelen bu kadar basit bir şeyin bizim aklımıza hiç gelmediğini mi sanıyorsun?” veya “Sen de mi o klasik koroya katıldın?”

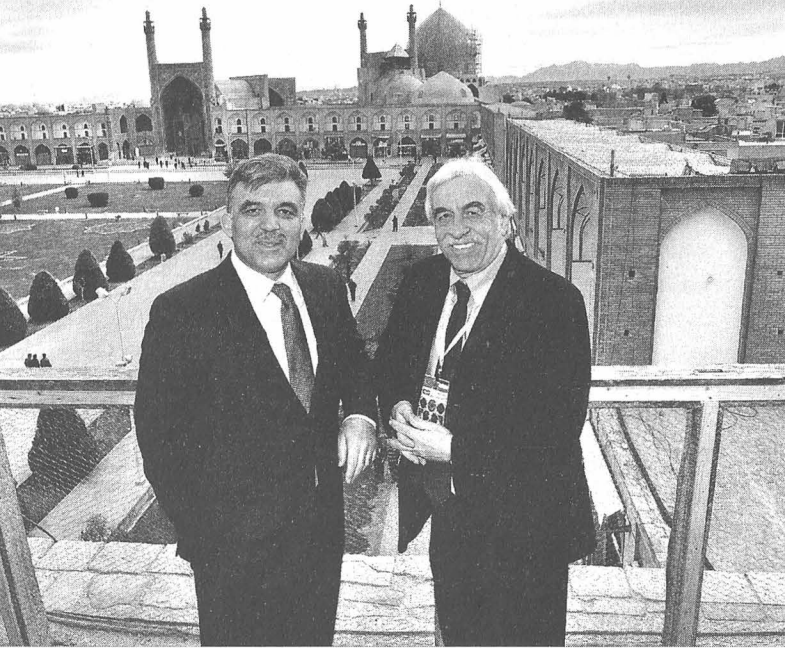
Irak'ta savaş sonrasında ABD'nin bu kadar aciz olabileceğini, hata üzerine hata üretebileceğini, en basit gerçekleri bile göze almayan bir savaş sonrası planlamasına sahip olduğunu veya kimilerinin iddiasına göre, savaş sonrasına ilişkin doğru dürüst bir planlaması olmadığını o gün aklımdan bile geçirmedim. Hatta, ne kadar ucuz ve anlamsız bir soru sorduğumu düşünerek, bir nebze rahatsızlığa bile kapıldım.

Dünyanın tek süper-devletinin, koskoca ABD'nin bu kadar basit bir şeyi düşünmemiş olması düşünülemezdi. Wolfowitz'e öyle bir soru sormuş olmaktan ötürü, bir an için, pişmanlık duymuştum.

Meğerse Paul Wolfowitz'e doğru soru sormuşum. Bunu, Irak Savaşı'ndan sonra anlayabildim...

XVII

TARİHİ DOĞRU YAZMAK YA DA
HIÇ YAZAMAMAK

Hayat bilgisini pratik uygulama yoluyla edinen kişi, okuyarak öğrenen kişiden daha üstündür.

– İbn Haldun (1332-1406), *Mukaddime*

Paul Wolfowitz'ın 2002 yılı içindeki o ilk Ankara ziyareti, Türkiye'deki şartlar ve Wolfowitz'in değişmiş olan muhatapları, Başbakan Bülent Ecevit'in Irak'taki Saddam rejimini devirmek doğrultusunda ABD ile işbirliği yapmaya geleneksel alerjisi bir yana, Ecevit'in sağlık durumunun daha da bozulması ve Türkiye'nin seçim atmosferine girmiş olması gibi birçok nedenden ötürü, besbelli, kendi amaçları açısından gayet verimsiz geçti.

Kasım ayındaki ikinci gelişinde, Paul Wolfowitz'in kendi ideolojik eğilimleri nedeniyle sempati duyduğu yeni ve taze bir hükümet iş başındaydı. Abdullah Gül ile görüşmesinden bir-iki gün sonra, Başbakan'ı yeni görevinden ötürü tebrik etmek için aramıştım. Beni makamına davet etti. Makam odasına alındığımda Başbakan Abdullah Gül tarafından dostça karşılandım.

Gül ile 1990'lı yılların başlarında ilk kez milletvekili olduğu sıralarda tanışmıştım. Çok yakın arkadaşı Fehmi Koru'nun ayarladığı bir gezi ile, üçümüz birlikte Brüksel'e bir sempozyuma gitmiştik. O yolculuk sırasında ve daha sonra 1996-97 yıl-

larında Necmettin Erbakan hükümetinde bakanlık yaptığı dönemde aramızdaki dostluk gelişmişti. 1997 yılında “28 Şubat Süreci” olarak siyasi literatüre giren ve Erbakan hükümetinin askeri müdahale sonucu devrilmesine yol açan günlerde dostluğumuza, bir de mağduriyet ortaklığı eklenmişti. 28 Şubat Süreci adı verilen askeri müdahaleye başından itibaren karşı çıkmıştım ve Genelkurmay’da hazırlanmış olan tertiplerle hedef alınarak, mesleğimi yapmama engeller konulmuştu.

Abdullah Gül, yine 28 Şubat Askerî Müdahalesi ile bakanlık koltuğunu kaybetmişti. O günlerde, onunla ve Tayyip Erdoğan ile sık sık bir araya gelmiştik. Tayyip Erdoğan da, 28 Şubat Süreci’nde, İstanbul Belediye Başkanlığı’ndan azledilmiş ve birkaç ay hapis yatmıştı.

Abdullah Gül, Necmettin Erbakan’a başkaldırıp, Fazilet Partisi’nde genel başkanlık yarışına giriştiğinde, ben Washington’daydım. Ancak, Fazilet Partisi’ndeki “reformcular” a sempati duyuyor ve mücadelelerini destekliyordum. Abdullah Gül’ün başını çektiği hareket, Tayyip Erdoğan’ın bayraktarlığında bir yıl sonra Adalet ve Kalkınma Partisi’ni kuracak, 2002’de iktidara gelecek ve Abdullah Gül de başbakan olacaktı.

Abdullah Gül’ün Fazilet Partisi’nde giriştiği “reformcu” mücadeleden bir süre önce, Washington’dan İstanbul’a bir gelişimde, Nazlı Ilıcak’ın evinde, onunla ve Tayyip Erdoğan’la buluşmuştuk. Her ikisi, benden Amerika izlenimlerimi dinlemek ve Amerikan politikasıyla ilgili bilgi almak istemişlerdi. O dönemde, Fazilet Partisi’nin genel başkanlığını yapan Recai Kutan da, ABD ile temas kurmak için benden yardım istemişti. O dönem çalıştığım Wilson Center’da Kutan’ın bir konuşma yapması için yardımcı olmuştum. Recai Kutan başkanlığında Washington’a gelen heyette Gül de vardı. Ama heyetin diğer üyelerine mesafeli duruşunun dikkatten kaçması mümkün değildi. Nitekim, kısa bir süre sonra Erbakan’ın desteklediği Recai Kutan’a karşı genel başkanlık mücadelesine girecek ve ona rakip olacaktı. Türkiye’de “Millî Görüş” geleneğine dayanan siyasi partilerde Necmettin Erbakan ne derse o olurdu; ama bu temül, Abdullah Gül’ün karşı çıkışıyla son bulmuş oldu. Gül’ün

mücadelesi, bir yıl sonra kurulacak ve iki yıl sonra iktidara geçecek AK Parti'nin temellerini atacaktı.

Gül'ün oynayacağı böylesine önemli rolü tahmin etmemiş olmakla birlikte, Washington'dayken heyetin diğer mensuplarına koyduğu mesafeyi görerek, sırf onunla baş başa kalmak için otelinde bir kahvaltıda buluşmuştum. Abdullah Gül ile ilişkimin kendine özgü bir tarihçesi vardı ve Başbakan Abdullah Gül'ün makamına girdiğim gün, o, o tarihçenin sağladığı sıcaklıkla karşıladı beni.

Söz kendiliğinden Paul Wolfowitz'le görüşmesine geldi. Türkiye'de o günlerin ana gündem maddesi oydu. ABD, Türkiye'den Irak'la savaşmak için topraklarından geçiş hakkı istiyordu ve bu amaçla on binlerce Amerikan askerinin Türkiye topraklarında konuşlanması söz konusuydu. ABD'nin Türkiye'den bir bölge ülkesi ve NATO müttefiki olarak beklentisi çok yüksekti. Buna göre, eğer iki ülke arasında özel bir ilişki varsa ve iki ülke müttefik ise, ittifakın sınavı tam bu noktada, Türkiye'nin ABD'nin taleplerine duyarlı olmasında kendisini gösterecekti.

Gül'e Wolfowitz'in isteklerinin ne olduğunu sordum. Yanı başımdaki koltukta eğilerek ve sağ elini aşağı yukarı sallayıp, yüzünde sinirli çizgiler üreten bir gülümsemeyle “feci feci” dedi.

– Seksen bin askerden filan bahsediyorlar. Doğru mu bu sayı?

Gül, aynı jest ve mimiklerle “Sus sus,” diye devam etti; “feci feci...”

– Ne olacak peki? Nasıl bir cevap vereceksiniz?

“Bakalım,” dedi Gül, “feci feci” diye söylenmeye devam ederek.

ABD'nin abartılı taleplerini nasıl savuşturabileceğini düşünüyor olmalıydı. Başbakan olur olmaz, kucağında ABD'nin Irak'a karşı savaş kararlılığını ve o amaçla Türkiye'den cömert işbirliği talebini buluvermişti.

Yıllarca ABD'nin Müslüman ülkelere karşı askerî harekâtlarına karşı kesin ve katı bir muhalefet gösteren bir siyasi akımdan gelen Abdullah Gül için, Türkiye'nin, bir numaralı mütte-

fiki ve dünyadaki tek süper-devlet ile daha iktidarının ilk günlerindeyken çatışması akla uygun değildi. Gerçi, AK Parti, on yıldır ilk kez bir koalisyon hükümetinin kurulmasına gerek bırakılmayacak biçimde tek başına iktidara gelmişti ama kendisine kuşkuyla bakan bir siyasi iklimin kuşatması altındaydı. Silahlı Kuvvetler, başta yargı ve devlet bürokrasisi, üniversiteler, iş dünyası ve medya, “İslamcı” olarak etiketlenmiş olan yeni hükümetin Türkiye’ye hükmedecek olmasını sindirmeye hiç hazır görünmüyordu.

Yeni AK Parti hükümeti, bilinmeyen bir arazide, hasmane bir ortamda yerleşmeye ve yol almaya çalışıyordu. Ama Abdullah Gül’ün ABD’nin eline sarılması da, hem kendi akidesi ve hem de iç siyasi dayanakları bakımından gözü kapalı kabul edebileceği bir şey değildi.

Paul Wolfowitz, Türkiye’nin yeni başbakanının tereddüt-lü halini sezmiş olmalıydı. Siyasi yasaklı bırakılan ama Gül’ün partisinin başında bulunan Tayyip Erdoğan’ı, Irak planlarına angaje etmeyi de düşünmüş olmalıydı. Ankara’da geçirdiği günlerde, başta Cüneyd Zapsu, Tayyip Erdoğan’ın en yakın çevresiyle bir araya geldi. Ülkesine döndükten sonra da, hem Paul Wolfowitz’in hem de Zapsu’nun ortak tanıdığı bir Yahudi-Amerikalı iş adamı üzerinden temas kuruldu ve yürütüldü.

Paul Wolfowitz, Washington’a döndükten hemen sonra, Başkan George W. Bush’u, Tayyip Erdoğan’ı Beyaz Saray’da kabul etmesi konusunda ikna etti. ABD müttefiki ülkelerin yeni liderlerine Beyaz Saray kapılarının kısa süre içinde açılması, sadece İngiltere ile İsrail’in yararlandığı bir imtiyazdı. Türkiye’deki seçimlerden bir ay kadar sonra ABD Başkanı’nın Tayyip Erdoğan’ı Beyaz Saray’da kabulü, bir Washington geleneğinin de bozulması olacaktı. Üstelik Tayyip Erdoğan, Türkiye’nin başbakanı bile değildi. AK Parti Genel Başkanı olmak dışında bir sıfatı yoktu ve dahası, Yargıtay Başsavcısı (Sabih Kanadoğlu) peşindeydi ve tutuklanma tehdidi altındaydı.

Irak’ta savaşa hazırlanan Amerika için, Tayyip Erdoğan’ın ve Tayyip Erdoğan üzerinden Türkiye’nin desteğini elde etmek o kadar hayati önemdeydi ki, söz konusu gelenek bozulabilirdi.

Kopenhag'ta yapılacak ve Türkiye'nin yeni iktidarı için çok önemli addedilen Avrupa Birliği Zirvesi öncesinde Tayyip Erdoğan, Beyaz Saray'da Bush ile görüşmek üzere yola çıktı. Onunla birlikte Kopenhag-Washington-New York ve tekrar Kopenhag yoluna koyulanlar arasında ben de vardım.

Atlantik ötesi bu gezi, Tayyip Erdoğan'ın daha sonraları Başbakan sıfatıyla gerçekleştireceği gezilerinin herhalde en yüksek tempolu olarak kayda geçecekti. 9 Aralık 2002 günü Ankara'dan yola çıkıp, AB Dönem Başkanlığı'nı yürütmekte olan Danimarka'ya gittik. Erdoğan, Danimarka Başbakanı Rasmussen ile Avrupa Birliği'nin 12-13 Aralık 2002 tarihindeki Kopenhag Zirvesi'nden önce son bir kez daha görüşmek istemişti. Görüşmenin ardından, aynı gün Kopenhag'dan Washington'a uçtuk. Saat farkı nedeniyle Washington'a öğleden sonra vardık. Erdoğan, düşünce kuruluşu CSIS'te bir konuşma yapmayı ve Pentagon'da Wolfowitz'in düzenlediği bir Irak brifingi almayı akşamüstüne sığdırmıştı. Ertesi gün Başkan George W. Bush tarafından kabul edildi. Bush-Erdoğan görüşmesinden sonra, aynı akşam New York'a geçtik. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan ile yaptığı görüşmeden sonra ise, AB Zirvesi'ne katılmak ve Başbakan Abdullah Gül ile buluşmak üzere Kopenhag'a geri döndük.

Washington'da CSIS'te kalabalık bir izleyici grubunun hazır bulunduğu konferansa Amerikan yönetiminden Paul Wolfowitz katılmıştı. Erdoğan'ın konuşmasının ardından, Wolfowitz binadan çıkarken başka görüşme zamanımız olmayacağı için, kendisiyle gelmemi işaret etti. Pentagon'a dönecek ve Tayyip Erdoğan'ı orada bekleyecekti. Amerikan Savunma Bakanı Yardımcısı'nın özel korumalı bir konvoy eşliğindeki ve minibüs büyüklüğündeki makam arabasından ineceğim ana kadar, birkaç dakika konuşabildik. Yaklaştığı sezilebilen Irak savaşını kastederek "Kokteyl parti ne zaman başlıyor?" gibi tuhaf bir gazeteci sorusunu sordum. Wolfowitz, gülümseyerek, "Pek yakında olabilir," dedi.

Amerikan tarafı, savaşın başlama zamanlamasında George W. Bush'un Tayyip Erdoğan ile yapacağı görüşmenin sonuç-

larının etkili olacağı kanısındaydı. Wolfowitz, üç hafta önceki Ankara ziyaretinde Başbakan Abdullah Gül'le yaptığı görüşmeden, Türkiye'den savaşa sağlanacak destek konusunda tatmin olmamıştı. Bu nedenle Adalet ve Kalkınma Partisi'nin liderinin, Türkiye'nin yeni "güçlü adamı"nın, yani Tayyip Erdoğan'ın ikna edilmesini önemsiyordu. Erdoğan'a, Beyaz Saray kapılarını açarak, işi sağlama bağlamak istiyordu. Wolfowitz, Tayyip Erdoğan'ın, Washington'da bulunacağı çok kısa süre içinde, Peter Galbraith'ten Irak hakkında bilgi alacağı bir toplantı da düzenlemişti.

Peter Galbraith, o 9 Aralık 2002 günü, Pentagon binasında kendisine bir brifing verdiği Tayyip Erdoğan'a dair izlenimine, *Unintended Consequences - How War in Iraq Strengthened America's Enemies* (2008) kitabında şöyle yer verdi:

"Türkler... büyük bir çoğunlukla Irak Savaşı'na karşıydılar. Irak'ın yanı başında yaşayarak, Bush Yönetimi'nin Amerikan halkı için abarttığı tehdidi görmüyorlardı ama bir savaşın büyük bir ihtimalle yol açacağı kaosu önceden görebiliyorlardı. Savaşa karşı çıkan diğer ABD müttefiklerinin kenarda durma imkânları vardı. Ama Türkiye, 4. Piyade Tümeni'nin Türkiye topraklarından geçerek Kürt Kuzey Irak'ta ikinci bir cephe açmasını içeren Pentagon'un savaş planları açısından kritik önemdeydi..."

Bush yönetiminin Türkiye'yi savaş çabasına katılmaya ikna etmek için giriştiği diplomatik girişimler etkisiz ve zayıftı. Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz'in ricası üzerine Türk lider Recep Tayyip Erdoğan için Kasım (ay) yanlış hatırlıyor; doğrusu Aralık. cç) 2002'deki Pentagon brifinglerine katıldım ve onun (Tayyip Erdoğan) ve ekibinin Neo-Con'ların Irak tehdidine ilişkin sunduğu kanıtlardan etkilenmediklerini görebildim. Sonunda, Erdoğan o yola girmekten başka bir seçeneği bulunmadığını hissetti."

Benim izlenimim de o yöndeydi.

Amerikan tarafı, Tayyip Erdoğan'a Irak'ta savaşa girmeye son derece kararlı olduklarını gösterebilirler ve bu konuda kendi-

sinden Türkiye'nin desteğini isteyebilirlerdi. Bunun karşılığında, Tayyip Erdoğan'a çok ihtiyacı olduğunu düşündükleri siyasi meşruiyetin sağlanmasında katkıda bulunabileceklerini hissettirebilirlerdi. Amerikan siyasi kültüründe, "There is no free lunch" (Bedava öğle yemeği yok) deyişle ifade edilen bir anlayış vardır. Washington'da Tayyip Erdoğan ziyaretiyle ilgili durum bunu andırıyordu ve bu kanıyı heyet mensuplarına belirtmiştim.

Ertesi gün, yani 10 Aralık 2002'de Amerikan Başkanı George W. Bush, yanında Ulusal Güvenlik Başdanışmanı (ikinci başkanlık döneminde Dışişleri Bakanı) Condoleeza Rice ve Paul Wolfowitz, Tayyip Erdoğan'ı, yeni Türkiye Dışişleri Bakanı Yaşar Yakış ile danışmanı Ömer Çelik ve yine danışmanı Cüneyd Zapsu'nun bulunduğu ekibiyle birlikte Beyaz Saray'da Roosevelt Room'da kabul etti. Roosevelt Room, Beyaz Saray'ın penceresiz tek toplantı odasıydı ve ünlü Oval Office'in hemen karşısındaydı. Tayyip Erdoğan, başbakan ya da devlet başkanı sıfatı taşımadığı için Beyaz Saray protokolü, Tayyip Erdoğan'ın daha sonra defalarca gireceği Oval Office yerine tam karşısındaki odayı uygun görmüştü.

Aynı gece yarısı, New York'tan Kopenhag'a uçarken, Tayyip Erdoğan izlenimlerini uçaktakilerle paylaşacaktı. Bush, her ikisinin de dindarlığından dem vurarak, kişisel bir ilişki kurmak için Erdoğan'a el uzatmıştı. Tabii, asıl konu Irak'tı ve Tayyip Erdoğan, Amerikalıların Irak'ta savaşa girmeye kararlı olduklarını ve bu kararlarının değiştirilmesinin imkânsız olduğunu kavramıştı.

Ve Bush, Türkiye'nin katkısını somut olarak istemişti. Tayyip Erdoğan, Bush'a ülkesine döndükten sonra cevap verebileceğini, konunun başta TBMM, çeşitli organlarda ve kurumlarda konuşulması gerektiğini söylemişti. Bush da ona "zamanın azaldığını" yani cevabı en kısa zamanda beklediğini ifade etmişti.

Sonraları, Türkiye'deki muhalifleri, Tayyip Erdoğan'ı Beyaz Saray'da kendisini ve Türkiye'yi yükümlülük altına soktuğu gerekçesiyle haksız biçimde eleştireceklerdi. Tayyip Erdoğan'ın

böyle bir yükümlülüğe Türkiye'yi sokacak bir sıfatı zaten o sırada yoktu; ayrıca Bush'la konuşmasında hiçbir vaatte bulunmamış ve somut bir şey söylemekten özellikle kaçınarak, biraz zaman kazanmaya gayret etmiş, kısacası, hakkında yöneltilen eleştirilere hak kazandıracak bir davranış içinde bulunmamıştı.

Bununla birlikte, Amerikalıların savaşa girmek kararlılığının net biçimde farkına varmıştı. Ayrıca kaçınılmaz gözüken savaşta galip tarafta etkili biçimde yer almanın ve dolayısıyla katkı vermenin de Türkiye için doğru olacağını görmüştü. Gerçi bu düşüncesini, Bush'la hiçbir şekilde paylaşmamıştı ama çok dikkat edilirse eğiliminin o yönde olduğu belliydi.

Bunun böyle olduğunu Amerikan tarafı da algılamış olmalı ki, Türkiye'nin ABD için travmatik bir hayal kırıklığına yol açan ve Türkiye topraklarını Irak'a geçecek Amerikan kara kuvvetlerine kapatan TBMM'nin ünlü 1 Mart (2003) Tezkeresi'nden sonra, Amerikan Yönetimi, ilişkilerdeki bozulmanın faturasını Tayyip Erdoğan'a çıkartmamaya özen gösterdi.

Bunun birebir tanıklarından biri oldum.

1 Mart Tezkeresi'nin geçtiği gün ile Irak Savaşı'nın başladığı 19 Mart (2003) arasında birkaç günlüğüne bir toplantı için Washington'a gitmiştim. Bir akşam yemeğinde Paul Wolfowitz'le bir araya geldim. 1 Mart Tezkeresi'nin travması, Wolfowitz'de gayet kolaylıkla sezilebilir şekilde devam ediyordu.

1 Mart Tezkeresi'nin birçok sonucu arasında bir ayrıntı da vardı. Amerikan Yönetimi içinde "Türkiye yandaşı" olarak bilinen, hatta onların başında gelen ve Türkiye'nin "İslamcı" diye bilinen hükümetine Washington'da herkesten daha fazla kefil olan Paul Wolfowitz'in Yönetim içindeki ağırlığı bundan olumsuz biçimde etkilenmişti.

Türkiye'de işbaşına henüz gelmiş olan Tayyip Erdoğan hükümetini sakınmak güdüsüyle, Tayyip Erdoğan'ın işe "clean sheet" yani "boş, beyaz kâğıt"la henüz başladığını Wolfowitz'e hatırlatmak istedim. 1 Mart Tezkeresi'nin TBMM'de takıldığı, yani Amerikan Kuvvetleri'nin Türkiye topraklarını kullanarak Irak'ın kuzeyinden "ikinci cephe" açmasının suya düştüğü gün, Tayyip Erdoğan başbakan sıfatı taşıyordu.

Aralık 2002’de Başkan Bush ile Beyaz Saray görüşmesinin açtığı kapılardan başlayan gelişmelerin bir halkasında, Tayyip Erdoğan, ara seçimle 9 Mart’ta Siirt’ten milletvekili seçilmiş, Abdullah Gül başbakanlığı ona devretmek için çekilmiş, Erdoğan’a 12 Mart günü hükümeti kurma görevi verilmiş ve 15 Mart’ta da Tayyip Erdoğan hükümeti güvenoyu almıştı.

Tayyip Erdoğan’ın 1 Mart Tezkeresi’nin geçmesinden yana olduğu, oylamadan önceki kapalı AK Parti grup toplantısında o yönde telkinde bulunduğu bir sır değildi. AK Parti’nin oylamada 97 kişilik bir fire vermiş olmasından da canı sıkılmıştı. Oylamanın ardından partisinin Merkez Karar ve Yönetim Kurulu toplantısında retçi milletvekillerine sitemde bulunduğu ve “Tezkere konusunda günlerce konuştuk. Nasıl davranacağımızı belirledik, eğilimimizi ortaya koyduk, böyle olmamalıydı,” dediği gazetelerde yer almıştı (*Radikal*, 4 Mart 2003).

Aynı şeyler, partinin “üç büyüğü”nden biri kabul edilen TBMM Başkanı Bülent Arınç için söylenemezdi. Arınç’ın tezkerenin kabul edilmesine muhalif olduğu anlaşılıyordu. Tezkere, bir hükümet tezkeresi olmasına rağmen, oylandığı sırada başbakan olan Abdullah Gül’ün de tezkerenin geçmesi için istekli olmadığı sezilmişti.

Bütün bu arka plan bilgilerinden hareketle, Paul Wolfowitz’e “Tezkerenin geçmemesinde yeni başbakan Tayyip Erdoğan’ın sorumluluğu yok. O, geçmesinden yanaydı,” dediğimde, yemek masasındaki Wolfowitz, “Biliyoruz,” dedi, “Abdullah (Gül) bozdu işi! Tayyip’in hiçbir dahli yok...” (*Abdullah screwed, Tayyip had nothing to do*).

Paul Wolfowitz’in Tayyip Erdoğan’ı ve AK Parti iktidarını, üstelik Pentagon’un Türkiye’deki geleneksel irtibat noktası Türk Silahlı Kuvvetleri’ne ya da başka bir deyimle Türk Genelkurmayı’na karşı kollaması hep sürdü.

1 Mayıs 2003 Perşembe öğleden sonra George W. Bush, California açıklarında Pasifik Okyanusu’nda seyretmekte olan nükleer yakıtla çalışan uçak gemisi USS Abraham Lincoln’e indi. Güvertenin üzerine kocaman bir “Mission Accomplished” pankartı asılmıştı. Bush, orada yaptığı konuşmada “Irak’taki temel

savaş operasyonlarının sona erdiğini” açıkladı. Çünkü “Irak Savaşı” kazanılmıştı ve artık “zalim rejim” işbaşında değildi, Irak artık “özgür”dü...

Amerikan birliklerinin Bağdat’a girdiği, Dicle Nehri’nin doğu (sol) yakasında, merkezdeki Firdevs Meydanı’nda Saddam Hüseyin Heykeli’nin yıkıldığı 9 Nisan günü, savaşın kaderi zaten belli olmuştu. CNN Türk’te televizyon ekranında her gün savaşın gidişatını yorumluyordum.

M. Ali Birand, güçlü habercilik dürtüsüyle, “Şu Paul Wolfowitz’e ulaştın, bize 32. Gün için özel bir mülakat verse. Hemen atlar gideriz Washington’a,” önerisini getirdi. Şaha’yı aradım, talebimizi ilettim. Irak Savaşı’nın bir numaralı mimarı ile özel mülakat yapmak için dünyanın yazılı ve görsel, neredeyse tüm yayın organları uzun bir kuyruk oluşturmuşlardı bile. Ama Şaha, Paul Wolfowitz’e en hızlı, en kestirme ve en güvenli yoldan ulaşmak demekti.

Savaşın sona erdiği haberinin saat farkıyla dünyanın her köşesine ulaştığı 2 Mayıs Cuma günü, Kayseri yakınlarındaki Talas’taydım. Talas Koleji mezunlarının yıllık geleneksel toplantısında, en nostaljik anılarımızı yaşadığımız bir anda M. Ali Birand’dan haber geldi. Paul Wolfowitz, 5 Mayıs Pazartesi günü sabah 9’da Pentagon’daki makamında mülakat vermek üzere ikimizi bekliyordu!

Washington’a vardığımızda, Türkiye’den Amerika’ya uçarken hazırladığımız sorularımızı bir kez daha gözden geçirdik. Bir gün sonra yayımlandığında, Türkiye’de büyük kıyamet kopartacak ve etkileri hayli uzun süre devam edecek mülakat için sabahın erken saatinde Pentagon’un yolunu tuttuk.

ABD Başkanı, daha birkaç gün önce, “savaşı kazandıklarını” ilan etmişti. O savaşın mimarı ise, Türkiye’nin tanınmış iki basın mensubuyla görüşüyor, Washington’dan Türkiye’ye bir eleştiri mesajı göndermek istiyordu. Pentagon’un iki numarasının hedefinde asker vardı.

Mülakatın açılışını M. Ali yaptı. Paul Wolfowitz, M. Ali’nin 1 Mart Tezkeresi’nin TBMM’den geçmemiş olmasına ilişkin “neler düşündükleri” sorusunu eleştirel bir tepkiyle karşıladı. Bu-

nun üzerine, “kimi kastettiğini” sorduk; “Siz kimi kastettiğimi gayet iyi anlarsınız,” cevabını verdi.

Anlamıştık anlamasına ama o, adeta ikinci bir soruya geçmemizden ve mesajın gideceği doğrudan adresin belirsizlik içinde güme gitmesinden korkarak, kimi kastettiğini netleştirdi. “Asker” (military) diyerek, bizlerin bile beklemediği çıplaklıkta “adresi” gösterdi.

Paul Wolfowitz’ın ikimizle görüşmesini askere eleştiri yöneltmek amacıyla kullanmak istediğinden, mülakatın çok kısa bir süre öncesinde haberdar edilmiştik. Ama söz konusu eleştiri satır aralarında geçireceğini sanmıştık. Böylesine açık bir dil kullanacağını düşünememiştik.

M. Ali Birand, o mülakatı büyük bir gazetecilik başarısına daha imza atmak ve gazetecilik deyimiyle uluslararası bir “scoop” yaratmak için istemişti ve bizim o gün Paul Wolfowitz’le görüşüyor olmamız, kendiliğinden bir “scoop” olmuştu zaten.

1 Mart Tezkeresi’nin TBMM’den geçmemesi, Türkiye’de Washington ile AK Parti hükümeti arasının açıldığına dair yorumlara zemin teşkil etmişti. Peki, Wolfowitz, hükümet hakkında ne düşünüyordu? Bu konudaki düşüncesini ortaya koymasını sağlamak için, “asker” diyerek Amerikan eleştirisinin adresini verdiğinde, söze girdim ve “Bizde tezkere parlamentoda oylanıyor ve askerler oy kullanmıyor,” diye, kendimce sinik bir mülahazada bulundum.

Wolfowitz, eleştirilerini askere yöneltmeye ve hükümeti bundan sakınmaya kararlıydı. “Türk Genelkurmayı Amerika’yı Irak Savaşı’nda desteklemek konusunda iyi bir önderlik göstermedi,” (*Turkish General Chief of Staff has not shown a good leadership to support America in Iraq War*) diye devam etti.

Ne yapabiliirdi ki, Türk Genelkurmayı? Tezkere oylamasından önceki Millî Güvenlik Kurulu açıklaması, askerin ağırlığını ne yana koyacağı yönünde bir işaret olacaktı ve MGK açıklaması, topu siyasi otoriteye atmıştı. Demokrasilerde olması gereken de buydu. Amerika, askerden siyasi otorite üzerinde ağırlık mı koymasını istiyordu yani? Bu, Amerikan ölçülerine göre “demokratik” olur muydu?

Bu anlayışı bir soru olarak formüle edip dillendirdiğim vakit, Wolfowitz, askere eleştirisinden geri basmayarak, askerin siyasi ağırlık koymaktan vazgeçmiş olmadığını, aynı dönemde Kıbrıs konusundaki beyanlarını hatırlatarak karşılık verdi.

AK Parti hükümeti Kıbrıs sorunundaki geleneksel “çözumsuzlük en iyi çözümdür” şeklindeki Türk politikasını değiştirme eğilimleri ortaya koymaya başlamıştı ve tam o dönemde Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Aytaç Yalman, Kıbrıs’a yaptığı, “çözumsuzlük en iyi çözümdür” siyasetinin simgesi Rauf Denktaş’a destek niteliğindeki ziyaretinde, AK Parti hükümetinin söz konusu eğilimine ağır tepki olarak algılanan açıklamalar yapmıştı.

Wolfowitz’in kastettiği oydu ve Pentagon’un “güçlü adamı”nın Türkiye’de askeri eleştirmekten vazgeçmeye niyeti yoktu.

Wolfowitz’e göre, gelinen noktada “Hükümetin bir kusuru yoktu. AK Parti oylamada fire vermiş de olsa, çoğunluğu tezkereyi desteklemişti. Tezkereyi sunan AK Parti hükümeti idi. Karşı oy kullanan ise CHP...”

Paul Wolfowitz mülakatı iki açıdan büyük önem taşıyordu: Birincisi, hiç kuşkusuz, büyük bir gazetecilik başarısıydı. İkincisi ise, Pentagon’un Türk Silahlı Kuvvetleri’nin arkasından çekilmesinin bir deklarasyonu niteliği taşıyordu. Bilindiği gibi, Türk-Amerikan ilişkilerinin yarım yüzyıllık omurgasını, NATO ittifakı sayesinde Pentagon-Genelkurmay ilişkileri oluşturmaktaydı. Dolayısıyla Türkiye’de 1960’tan beri tekrarlanan askerî darbe ve askerî müdahalelerdeki “Amerikan parmağı”, esas olarak, “Pentagon onayı” ya da desteği anlamına geliyordu.

Pentagon’un iki numarasının, tam da Irak Savaşı’ndan başarıyla çıktıklarına inandıkları o günlerde, Türkiye’de askere yönelttiği ağır eleştirinin tercümesini, “Bundan sonra arkanızda Pentagon yoktur” biçiminde okumak mümkündü. Ve bu da, benim gibi iflah olmaz bir askerî darbe karşıtı için özel bir mutluluk vesilesiydi.

Paul Wolfowitz, o mülakatla, Türkiye’de AK Parti hükümeti altındaki sivil iktidarın yolunu açmış; en güçlü desteğini, Pentagon’u askeri otoritenin arkasından çekivermişti.

Mülakatın Türkiye'deki etkisi muazzam oldu. Türkiye'ye dil uzatıldığı kanısı taşıyan bir kesim, anti-Amerikan duyguları körüklemek için mükemmel bir fırsat olarak gördüler mülakata. Bu çevrenin içinde Türk siyaset yelpazesinde marjinalleşmiş olmalarına rağmen, medyada bu marjinalleşmeleriyle orantısız büyük bir yaygınlıkları olan anti-emperyalist solcular da vardı. Zaten, Türkiye'de tepki çekmiş olan Irak Savaşı'nın mimarının ağızından Türkiye'ye yönelik olarak sunulan eleştirilere karşı şiddetli karşılıklar gelmeye başladı.

Hele, Türkiye'den özeleştirici yapmasını talep etmiyor muydu; işte buna katlanılmazdı. Aralarında AK Partililerin de bulunduğu bazı siyasiler, Wolfowitz'in sözlerinin Amerika'yı temsil etmediğini öne sürüyorlardı. Onlar için, önemli olan Başkan Bush'un görüşleri idi. Wolfowitz'in ağızından çıkan sözler, Başkan Bush'un ağızından duyulmadıkça bir sorun olmamalıydı. Türk siyasi çevrelerinin, Türkiye-ABD ilişkilerinin bozulmasından kaygı duyduğu anlaşılıyordu. Ne var ki, çoğu kez yapıldığı gibi, duymak istemedikleri şeylerin niçin söylendiğini anlamak yerine, olgularla kavga etmeyi, gerçeklere tepki göstermeyi tercih ediyorlardı.

Oysa Paul Wolfowitz, "özeleştirici talebi"nde bulunmamıştı. Tezkerenin TBMM'den geçmemesinde etkili olanların, Türk-Amerikan ilişkilerinin geldiği noktaya bakarak "acaba yanlış mı yaptık?" diye düşünmelerini önermişti. Bu, bir Amerikalı yetkilinin Türkiye'den resmen bir "özeleştirici talebi"nde bulunduğu anlamına gelmezdi ama farklı kültürel kodlara sahip, alıngan Türklerin, Wolfowitz'in söylemediklerini öyle anlamaları da anlaşılabilir bir şeydi.

Ironiye bakın ki, Paul Wolfowitz'in sözlerini benim gibi ve doğru tercüme eden çevre ise bizzat askerlerdi. Askerlerin medyayı yönlendirme gücü tartışılmazdı. Birçok medya organında, emekli generaller yazıyor ve boy gösteriyorlardı. Büyük kıyameti onlar kopardılar.

Tepkiler, Wolfowitz ile sınırlanmadı. Mülakatı gerçekleştiren bizler de nasibimizi aldık. O dönemde *Akşam* gazetesinde yazan, daha sonra Ergenekon soruşturmasında adına rastlaya-

çağımız İkinci Ordu eski Komutanı ve Harp Akademileri Komutanı emekli Orgeneral Kemal Yavuz, bizim küçük yaştan itibaren Amerikalılar tarafından bir gün Amerikalılar için çok önemli bir görevi yerine getirmek için devşirildiğimizi ve işte devşirilmemiz için bize yapılan yatırımın karşılığının alınacağı günün o gün, o mülakatı Paul Wolfowitz'le yaptığımız gün olduğunu yazıyordu.

Emekli Orgeneral Kemal Yavuz, bir istihbaratçı bilgiçliği içinde, sanki çocukluğumuzdan beri ve bizi “devşiren” Amerikalıları izlemişçesine kendinden emin bir üslup içinde kaleme almıştı yazılarını. Birinci Irak Savaşı'nda Turgut Özal'a diklenen ve Turgut Özal'ın da asker olarak “korkak” bulunduğu İkinci Ordu Komutanı'ydı o.

Asker, bana karşı Paul Wolfowitz üzerinden yine bir “kişilik katli” kampanyası başlatıyordu.

Mülakatın Türkiye'de kopardığı fırtına devam ederken, M. Ali Birand Türkiye'ye döndü. Ben birkaç gün daha ABD'de kaldım. Washington'dan ayrılmadan önce, Paul Wolfowitz'le bir kez daha karşılaştım. Mülakatın Türkiye'de yayımlanmasının ertesi günüydü. Gülerek, “Başıma iş açtın. Türkiye'de yazılıp çizilenlerden haberim oldu,” dedi. “Asıl sen benim başıma iş açtın,” diye karşılık verdim, “sen burada rahatsın. Üstelik Amerikan Savunma Bakan Yardımcısı sıfatın var. Bense ülkeme döneceğim. Hiçbir korunaklı sıfatım ve konumum yok. Yamyamlar senin yüzünden beni yemek için bekliyorlar...”

Yine güldü, “Ne olursa olsun, o mülakatı vermiş olmaktan memnunum,” dedi, “o söylediklerimi söylemek istiyordum. Gerekliydi...”

Sonra, “Türkiye'de tam neler diyorlar?” diye sordu. “O sözlerinin Amerikan yönetimini temsil etmediğini, senin kişisel görüşlerin olduğunu söyleyenler var,” dediğimde, en çok buna güldü. “İyi ki, Amerikan yönetiminde Türkiye dendiği zaman kimin neler dediğini hiç işitmediler. Her şeye rağmen, bu Amerikan yönetiminde benden başka bir Türkiye dostu bulabilmeleri pek zor.”

Aklında, yine de Türkiye ile işbirliği köprülerini kurmak ve

Irak denklemine Türkiye'yi dâhil etmek olmalıydı ki, "Türkiye, barış gücü niteliğinde Irak'ın güney bölgelerine asker gönderebilir mi? Böylece, Irak'ta yeniden rol kazanır, hem de bizimle ilişkilerin tamiri konusunda mesafe almış oluruz," deyiverdi.

Türkiye için Irak'a asker göndermek, Kürdistan topraklarına asker sokmaktan öteye bir anlam taşımıyordu. Her zaman için böyle olmuştu. Türkiye'nin derdi, bağımsız bir Kürdistan'ın oluşmasını önlemektir. Ya böyle bir gelişmenin önünü kesmek veya PKK ile yuvalandığı coğrafi alanda hesaplaşmak amacıyla Irak'a asker gönderilmesi söz konusu olmuştu.

1 Mart Tezkeresi'nin TBMM'den geçmemesi, sadece Amerikan birliklerinin Irak'a girmek için Türkiye topraklarını kullanmalarına engel olmakla kalmamış, Türk askerinin de Kuzey Irak'a girmesini önlemişti. ABD ordusu, Irak'a Saddam Hüseyin rejimini yıkmak amacıyla Türkiye üzerinden girmeyi tasarlamıştı. Türkiye ise yirmi kilometre derinliğinde bir tampon bölge oluşturup, Kürtleri kontrol altına almayı amaçlıyordu. Türkiye'nin Irak'a asker sokacak olmasının, Saddam'ı devirmek hesaplarıyla ilgisi yoktu. Kürtlere ilişkin hesaplarla ilgisi vardı.

Saddam devrildikten ve Irak'a girmiş olan ABD kuvvetleri Kürtlerle son derece yakın ilişkiler geliştirdikten sonraysa, Türkiye'nin Kuzey Irak topraklarına asker sokarak konuşlanması, Washington'un Ankara'nın önüne çektiği bir "kırmızı çizgi" haline gelmişti.

Nitekim, Bush döneminin Beyaz Saray vakanüvisi olarak görülen Bob Woodward, *Plan of Attack* adlı kitabında, 1 Mart Tezkeresi'nden sonra Başkan Bush'un şunları söylediğini kaydediyor:

"Türkiye, en sonunda bizimle birlikte olacak. Erdoğan öğreniyor. Türkiyesiz de kazanacağız. Türkiye'nin bizimle olması hoş olurdu. Mesele, Kuzey Irak'a girmelerini nasıl önleyeceğiz-mizdir." (s. 369)

Amerikan sistemi içinde Türkiye'yi kollamaktan ve aynı zamanda onu Irak'a dâhil etmekten inatla vazgeçmeyen Paul Wolfowitz ise, "Acaba Türkiye Güney Irak'ta asker bulundur-

maya ne der?” diye hâlâ iskandil sarkıtıyordu. En kötü dönemlerinden birini yaşamaya başlayan Türk-Amerikan ilişkilerinin tamirinin yolunu burada görüyordu.

Bir süre sonra, Türkiye'nin Irak'ta asker konuşlandırılması konusu yine gündeme geldi. Bu kez Tayyip Erdoğan başbakanı ve işi sağlama almıştı. Gazeteler, Başbakan Tayyip Erdoğan'ın ağırlığını koyduğunu ve yaptığı sert uyarıların AK Partilileri etkilediğini yazıyordu.

“Irak'a asker gönderilmesi konusunda hükümete bir yıl süreyle yetki veren tezkere” 7 Ekim 2003 günü TBMM'de 183 ret oyuna karşı 358 oyla kabul edildi. İki milletvekili çekimser kalmıştı. Topu topu yedi ay önce 97 fire vererek, 1 Mart Tezkeresi'nin geçmemesinde payı olan AK Parti Meclis Grubu, bu kez, en az 1 Mart Tezkeresi kadar gürültü koparan bu tezkerede ancak yedi fire vermişti.

Aslında Türkiye'nin ya da Başbakan Tayyip Erdoğan'ın, Irak'taki Amerikan askerî harekâtına destek niteliğinde TBMM'den geçirdiği ilk tezkere bu değildi. Türkiye'de, 1 Mart Tezkeresi'nin geçmemiş olmasının yarattığı efor ve tartışmalar arasında dikkatlerden kaçan ya da kaçırılan bir başka tezkere daha vardı. Tayyip Erdoğan'ın başbakan olarak iktidar koltuğuna oturmasından topu topu bir hafta sonra, 20 Mart 2003 günü TBMM, 202 ret oyuna karşı 332 oyla “Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Kuzey Irak'a girmesi ve hava sahasının yabancı ülkelere açılmasını” öngören tezkereyi kabul etmişti. Tezkerenin kabulü doğrultusunda hükümet adına konuşmayı ise, Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Abdullah Gül yapmıştı.

AK Parti bu kez kırk fire vermişti ama, 1 Mart Tezkeresi'nin aksine, 20 Mart Tezkeresi TBMM'den geçmişti.

Gerçi 20 Mart Tezkeresi, “Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Kuzey Irak'a girmesini” de öngörüyordu ama o konuda Amerika'nın “kırmızı ışığı” vardı. 1 Mart Tezkeresi'nin geçmemesinin ardından, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin, daha doğru bir deyimle Türk kara kuvvetinin Irak topraklarına girmesi Amerikan yasağına takılmıştı ve Türkiye'nin o yasağı delegecek gücü ve iradesi yoktu. Buna karşılık, Türk hava sahası, Irak Savaşı'nın başlamasın-

dan kabaca 24 saat sonra Amerikan savaş uçaklarının Irak'a saldırısı için açıldı.

Türkiye'de birçok insanın gözden kaçırdığı, üzerinde durmamayı seçtiği gerçek, acı da olsa, buydu. Türkiye toprakları 1 Mart'ta Amerikan kara kuvvetlerinin Irak'a geçişine kapatılmış, 20 Mart'ta ise Türkiye hava sahası Amerikan hava kuvvetlerinin Irak'a geçişine açılmıştı.

Türkiye'de aralarında iktidar partisi mensuplarının ve yandaşlarının da bulunduğu çok sayıda kişi, savaş karşıtlığını 1 Mart Tezkeresi'nin geçmemiş olması üzerine yoğunlaştırmıştı. Tezkerenin geçmemesi, Türkiye'nin Amerika'ya kafa tutması ve gururlu bağımsızlığının simgesi haline dönüştürüldü. Ülkede tezkerenin geçmemesinden yana geniş bir koalisyon oluşmuştu. Bu geniş koalisyonda birbirinden çok farklı çevreler, çok farklı gerekçelerle yer almışlardı. Irak Kürtleri, Türkiye Kürtleri, anti-Amerikan solcu unsurlar, AK Parti iktidarını ABD ile ilişkisinde zora sokmak isteyen askerler, Irak Savaşı'nı komşu Müslüman bir ülkeye karşı "Haçlı seferi" olarak algılayan AK Parti yandaşı dindarlar; savaş karşıtı koalisyonun içindeydiler.

Aralarında, ABD'nin kuzeyden "ikinci cephe"yi açamaması durumunda, savaşın çıkmayacağını düşünenler de vardı. Böyle düşünenler, Türkiye'nin ABD'ye engel olmasıyla savaşın çıkmasına da engel olabileceği kanısındaydılar.

Birbirinden çok farklı gerekçelerle de olsa, geniş bir çevrenin savaş karşıtlığında buluşması büyük bir sinerjik güç oluşturdu ve 1 Mart Tezkeresi'nin TBMM'den geçmemesi, ülke çapında ulusal gururu okşayan bir sevinç dalgasına yol açtı.

1 Mart Tezkeresi'nin akıbetinde, Irak Kürtlerinin olumsuz tutumu belirleyici olmuştu. Mesut Barzani'nin etkisi altındaki Türkiyeli Kürt siyasi unsurlar da, tezkerenin geçmesine karşıydılar. Bu karşıtlık, AK Parti'nin Kürt milletvekillerine de yansımıştı. Hükümet tezkeresi olmasına rağmen, AK Parti grubunun verdiği 97 kişilik firenin önemli bölümünü Güneydoğulu milletvekilleri oluşturuyordu.

1 Mart Tezkeresi, ABD silahlı güçlerinin Türkiye topraklarında konuşularak Irak'a girmesinin yanı sıra, Türk Silahlı

Kuvvetlerinin de Kuzey Irak'a girerek, yirmi kilometre derinliğinde bir tampon bölgeye yerleşmesini öngörüyordu. Başta Mesut Barzani olmak üzere, Irak Kürtlerinin tezkereye karşı olmalarının nedeni buydu. Irak Kürtleri, Türkiye'nin niyetinin Saddam'ın devrilmesine destek vermek olmadığını, Kürtleri kontrol etmek olduğunu düşünüyorlardı ve bölgelerinde Türk askerî varlığını istemiyorlardı. Erbil'de Irak Kürdistan tarihinde görülmemiş büyüklükte bir miting düzenlenmiş, bir milyon Kürt, bölgenin her yanından gelerek buluşmuş ve Türkiye'nin Irak topraklarına asker göndermesine karşı çıkmıştı.

2003'ün ilk çeyreğindeki AK Parti iktidarıyla, 1990'daki Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlığı'nın Irak'a yaklaşımı arasında temel bir fark vardı. İlkinin Saddam Hüseyin rejiminin yıkılması gibi bir amacı yoktu; ikincisinin ise öncelikli amacı oydu.

Bu temel fark, Irak Kürtlerinin 1991 ile 2003 arasında Türkiye'ye tavırlarındaki temel farkı da yansıtıyordu. Turgut Özal döneminde kendilerini Türkiye'ye yakın hissetmeye başlamış olan Irak Kürtleri, 2003'te tepkiliydiler.

1 Mart Tezkeresi'ne Irak Kürtlerinin yanı sıra, onlara bitişik, Türkiye'nin güneydoğusunda yaşayan Türkiye'nin Kürtleri de tepki duyuyorlardı. Türkiye'nin güneydoğusunda yıllardan beri yürürlükte olan olağanüstü hal uygulaması henüz kaldırılmıştı. On binlerce Amerikan askerinin bölgede konuşlandırılacak olmasıyla yine askerî bir ortama girilecek, bölgede yine güvenlik öne çıkacaktı. Yeni ve yoğun askerî yığınağı bölgede hiç kimse istemiyordu. Dolayısıyla, tezkere, Güneydoğu'da, Türkiye'nin Kürtleri arasında da istenmiyordu.

2007 yılıyla birlikte, AK Parti iktidarını askerî darbe yoluyla devirme planları ortaya dökülen askerler de tezkerenin geçmesi için TBMM'deki oylamanın öncesindeki Millî Güvenlik Kurulu toplantısında, hiçbir ağırlık koymadılar. Oysa MGK toplantısında ortaya konacak eğilimin, TBMM'deki tezkere oylamasını etkileyeceği biliniyordu.

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hilmi Özkök hariç, en üst düzeydeki komutanlar, tezkerenin geçmesi halinde ABD ile AK Parti hükümeti arasında sıkı bir işbirliğinin kurulacak olması

ihtimalinden kaygı duyuyorlardı. ABD'nin AK Parti iktidarına yakacağı "yeşil ışık", işlerini zorlaştıracaktı. 2002 seçimlerinin hemen sonrasında AK Parti'yi iktidardan uzaklaştırma hazırlıklarına girişmişlerdi.

Askerler, ABD'nin Irak'ta burnunun sürtülmesini bekliyorlardı ama Irak Savaşı'na karşı olmalarının asıl gerekçesi, Kürtlerle ilgiliydi. 1990-1991'deki ilk Irak Savaşı, Irak'ın kuzeyinde Bağdat'ın otoritesinden tümüyle çıkmış bir özerk Kürt yönetimi ve bir Kürt entitesi yaratmışsa, Saddam'ın devrilmesiyle sonuçlanması çok muhtemel ikinci bir Irak Savaşı'nın bağımsız bir Kürt devleti sonucunu üretmesi ihtimali, Türkiye'de askerlerin en büyük kâbusuydu.

Bu kadar yaygın bir çevrenin karşı olmasına rağmen 1 Mart Tezkeresi'nin TBMM'den geçmeyeceğine pek ihtimal verilmiyordu. Bunlara ben de dâhildim. Savaşın çıkacağından en ufak bir kuşku yoktu. Türkiye'nin karşı koymasının ABD'yi savaştan alıkoymaya yetmeyeceğini düşünmemin yanı sıra, tezkere geçerse bile, bunun ABD'nin Irak'a yönelik planlarını kökünden değiştirmeyeceği kanısındaydım.

Yaklaşan savaş, Türkiye'yi bir kez daha kutuplaştırmıştı. Kutuplaşma ortamında nüansların kaybolması kaçınılmazdı. Benim adım da tezkerenin savunucusu olarak yayıldı. Oysa, tezkerenin çıkacağını sanmakla tezkereden yana olmak aynı şey değildi. Bu nüansa dikkat edecek pek kimse de yoktu. Türkiye ile Kürtleri karşı karşıya getirecek olan bir gelişmeden yana olmam mümkün değildi. Üstelik, Türkiye'nin Saddam'ın devrilmesi gibi bir hedef gütmediğini, Irak topraklarına asker sokmasının bununla ilgisi bulunmadığını gayet iyi biliyordum. Kısacası, 1 Mart Tezkeresi'nden yana olmam için esaslı hiçbir neden söz konusu olamazdı.

Bununla birlikte, Saddam'ın devrilmesinden yana aldığım kategorik tavır, tezkerenin geçeceğine ilişkin kanaatim ile birleştirilerek, tezkere yanlısı olarak damgalanmama neden oldu.

Amerikalılar uzun süre oyalandıktan sonra TBMM'ye Abdullah Gül başkanlığındaki AK Parti hükümeti adına sunulan tezkere, 1 Mart 2003 günü gizli oturumda oylandı. Oylamaya 533

milletvekili katıldı. 264 kabul, 250 ret, 19 çekimser oy kullanıldı. TBMM içtüzüğüne göre kabul oyları toplantıya katılan milletvekillerinin salt çoğunluğu olan 267'ye ulaşmadığı için, kabul oyları ret oylarından daha fazla olmakla birlikte tezkere geçmemiş oldu.

Oylama sırasında salonda bulunan ve çekimser oy kullanan 19 kişiden 6'sı oylamaya katılmasaydı, kabul oyları salt çoğunluğu bulmuş, tezkere geçmiş olacaktı.

Tezkere reddedilmedi. Ama geçmedi de. Geçmediği için reddedilmiş oldu.

Nitekim, Paul Wolfowitz kendisiyle 5 Mayıs 2003'te yaptığımız o olay görüşmede, "Türk Parlamentosu'nun (tezkereyi) reddettiğini duyduğunuzda şaşırdınız mı?" sorumuza, kategorik bir cevap vermişti: "Reddetmediler!"

– (Tezkere) Geçti mi yani?

– Geçmedi. Gerçi ne kadar Amerikalı bu programı seyredecek bilmiyorum ama Türk parlamentosu reddetti diyerek insanları yanlış biçimde bilgilendirmiş olmayalım. Gerekli olan çoğunluğu elde edemediler ve evet doğru, biz de gerekli tam desteği elde edemedik.

Dolayısıyla, Türkiye'de 2003'ten beri 1 Mart Tezkeresi'nin TBMM'den geçmemiş olmasını adeta bir büyük "ulusal gün" ve Türkiye tarihinde "kırılma noktası" olarak sunmak doğru değildir ve tarihin demagojik bir çarpıtılmasından ibarettir.

Öyle olsaydı, 20 Mart Tezkeresi'ni izah etmenin imkânı kalmaz. Savaşın başlamasından bir gün sonra Türk hava sahası, Amerikan savaş uçaklarının kullanımına açılıvermişti. Başbakanlık koltuğunda Abdullah Gül değil, Tayyip Erdoğan oturuyordu. Tayyip Erdoğan'ın ABD ile işbirliğine duyarlı davranması, Irak'a asker gönderilmesini Türkiye'ye bir kez daha önermek konusunda Amerikan tarafını yüreklendirmişe benziyordu.

Sonuç olarak, Paul Wolfowitz'in hesapları tuttu. Türk askerinin Irak'a gönderilmesine ilişkin 7 Ekim 2003 tarihli tezkere, TBMM'de kabul edildi. Bir yıl içinde, AK Parti hükümeti TBMM'nin önüne Irak Savaşı ve ABD ile askerî işbirliği konusunda üç tezkere getirmişti. Bunların ilki, 1 Mart Tezkeresi ye-

terli oyu elde edememiş, buna karşılık 20 Mart ve 7 Ekim Tezkereleri büyük oy farkıyla TBMM'den geçmişti.

Amerikalılar, Türk askerlerinin “Sünni üçgeni” olarak nam yapan Irak'ın en belalı bölgesinde görev yapması istemişlerdi. Irak'ta Amerikan askeri varlığına karşı direniş başlamış ve özellikle Bağdat'ın batısındaki el-Anbar vilayetinde yoğunlaşmıştı. Türk askerinin yerleştirilmesi tasarlanan bölge de “Sünni üçgeni”ni kapsayan el-Anbar vilayeti idi.

Ne var ki, 1 Mart Tezkeresi'ne de karşı çıkmış olan Kürtler, 7 Ekim Tezkeresi için de kıyameti koparttılar. Irak topraklarında, el-Anbar vilayetinde konuşlanması tasarlansa bile, Türk askeri istemiyorlardı. Çünkü Türk birliklerinin Habur Sınır Kapısı'ndan girdikten sonra oldubitti yaratıp Kürt bölgelerinde kalmalarından çekiniyorlardı.

Kürtlerin, Irak'taki olası bir Türk askerî varlığına karşı tektikledikleri tepkiler, diğer Iraklı siyasi gruplara ve en sonunda Bağdat'a ve Paul Bremer yönetiminde CPA'ya sirayet etti. TBMM'den onay almış olan Türk askeri, Irak'ta konuşlanabilmek için ne Iraklılardan ne de Irak'a hükmeden Amerikalılardan onay alabilir durumdaydı.

Paul Wolfowitz, “fikir babası” olduğu Türk askerinin Irak'ta konuşlandırılmasını, aslında Paul Bremer'in önlediği kanısındaydı. Türklerin Irak'a girememesinin günahını Bremer'e yükliyordu. Söz konusu gelişmenin üzerinden yıllar geçtikten sonra, Wolfowitz, bu konuda Mesut Barzani ile yapmış olduğu görüşmeyi aktardı:

“Türk askerinin Irak'ta konuşlanması pazarlığı için gittim, Mesut Barzani ile görüştüm. Kendisine ‘Türk askerinin karadan, Kürt arazisinden geçerek Irak topraklarına girmesini önleyelim. Buna karşılık Kuveyt'ten gelerek ya da havadan doğrudan aktarılmalarıyla Irak'ta konuşlandırılmasına da karşı çıkar mısınız?’ diye sordum. ‘Hayır,’ dedi, ‘bir şartla ama. Amerikan askerlerinin de Kürdistan'da konuşlandırılması karşılığında kabul ederim!’”

Paul Wolfowitz, 12 Haziran 2010'da İstanbul'daki uzun sohbetimizde bu bilgiyi aktardıktan sonra sözü Paul Bremer'e ge-

tirmiş ve “Türklerin gelmesine asıl Paul Bremer karşı çıkmıştı ve Washington’u da etkiledi. Karşı çıkış sebebini Iraklıların iç itirazına bağlasa da, asıl neden (Amerikan) Dışişleri Bakanlığı’ndaki Arabistlerdi. Horan’ın da rolü var. Muhtemelen en çok o etkiledi. Arapçası mükemmel, iyi bir danışmandı ama Irak hakkında hiçbir şey bilmiyordu,” demişti.

Hume Horan’ın adını Paul Bremer’in daha ziyade kendini aklamak için yazdığı izlenimini veren ve Irak’taki görev süresine ilişkin anı kitabı, *My Year in Iraq*’tan biliyordum. Hume Horan’ın, Paul Bremer’i ve dolayısıyla Irak’ın kaderini etkilemiş olan görüşlerini Ali A. Allawi’nin *The Occupation of Iraq - Winning the War, Losing the Peace* adlı kitabındaki şu satırlardan öğrendim:

“... Hume Horan emekli bir büyükelçiydi ve Kral Fahd’ın kişisel ricasıyla 1988’de tartışmalı bir biçimde Suudi Arabistan Büyükelçiliği’ne getirilmişti. Horan, diplomatik kariyerini Ortadoğu’da geçirmişti ve mükemmel Arapça konuşurdu... Ortadoğu perspektifi doğrudan doğruya Bernard Lewis’in hareket halindeki çoklu kimlikler tezine dayanarak ortaya çıkmıştı. Horan’a göre Irak’ın kimliği kabaca dağıtılmış bir mozaikti ve ısrarlı ve dikkatli biçimde yeniden bir araya getirilmeliydi. Bu vizyon Bremer’in ve onun üzerinden CPA’nın düşüncesini şekillendirdi... CPA’dan ayrıldıktan sonra kaleme aldığı etkileyici bir makalede, Horan, Washington’daki Neo-Con’lar tarafından tümüyle paylaşılan bir vizyonun, Ortadoğu’da Irak, İsrail, demokratikleşmiş bir İran ve Türkiye ekseninin oluşması ihtimalinin – ve arzusunun hayalini kurmuştu. Ona göre, öyle bir eksen bölgedeki Arap ülkelerinin geri kalanlarına örnek teşkil edecek, dinlerinin köşelerini törpüleyecek ve daha da öteye ‘reformasyon’larını teşvik edecek ve modern dünyayı kabullerini ve ona geçişlerini kolaylaştıracaktı. İdeolojik dürtülere ve tarihin selektif okunmasına dayalı bu tür önyargılı akıl yürütmeler, CPA’nın ilk günlerinde Bağdat’ta pek revaçtaydı. (Bu) tahlil çerçevesinin dışına düşen eğilimler ve gerçek hayatta cereyan eden olayların önemini kolaylıkla göz ardı etmişti.”

Paul Wolfowitz'e göre, Irak'ta Türkiye'nin önünü kesenler, Amerikan yönetimi içinde kendisinin karşısında yer alan ve Paul Bremer, Hume Horan gibi kişileri içinde barındıran ekipti.

Wolfowitz, aniden bana hiç beklemediğim bir soru yöneltti: "Ne dersin, eğer Türk askeri Ekim'deki tezkere ile Irak'a konuşlansaydı, bugün her şey farklı olur muydu?"

Eğer, 1991'de Bush yönetimi, Saddam'ı Bağdat'ta ayakta tutmayı esas alıp Irak halkına sırtını dönmek yerine, Paul Wolfowitz'in 36. paralelin üzerindeki uçuş yasağına benzer şekilde Bağdat'ın güneyinde de benzer bir uygulamaya gidilmesi yönündeki uyarısını gerçekleştirseydi, 2003 yılındaki savaşa ve Amerikan işgaline gerek kalır mıydı?

Paul Wolfowitz, 1993-2003 arasında bu sorunun cevabını aramaktan nasıl vazgeçmemişse, anlaşılan, 2003 sonrasında da bu sorunun cevabı zihnini kurcalamaya hep devam edecekti.

Bu gibi sorular, hele Paul Wolfowitz gibi "tarih yapan" ya da "tarihin yapımı"na önemli bireysel katkılarda bulunan biri tarafından ne zaman ortaya atılsa, benim aklıma "Modern Ortadoğu Tarihi" dersinin sınavlarında öğrencilerime inat ve ısrarla sorduğum bir soru gelir:

"Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 29 Kasım 1947'de kabul ettiği '181 sayılı Filistin'in Taksimi Planı'nı Araplar kabul etmeli miydi? Kabul etseler bugün ne olurdu? Filistin sorunu böyle mi olurdu?"

Filistin'in taksimine ilişkin BM Planı, İngiliz manda yönetimi altındaki Filistin topraklarının yüzde 56.47'sinin bir Yahudi devleti kurulmak üzere Siyonistlere, yüzde 42.88'inin ise bir Arap devleti kurulmak üzere Araplara verilmesini öngörüyordu. Yüzde 0.65'lik bir oran, Kudüs'ü içine alan bir uluslararası bölge olacaktı.

Yahudi devleti için öngörülen yüzde 56.47'lik Filistin topraklarında 905.000 insan yaşıyordu ve bunun 498.000'i Yahudi, 407.000'i Arap'tı. Planı hazırlayan BM Komitesi daha sonra 105.000 Bedevi Arap'ın da söz konusu bölümde yaşadığını saptamıştı. Yahudiler, bu durumda azınlık konumuna düşecekti.

Buna rağmen, Yahudi devleti için öngörülen topraklarda Araplara azınlık statüsü verilmişti.

Arap yönetimine bırakılacak topraklarda ise, 725.000 Arap'a karşılık, Yahudiler, azınlık statüsü verilerek 10.000 kişilik bir topluluk oluşturuyorlardı.

Uluslararası bölge haline getirilecek Kudüs'te ise 100.000 Yahudi, 105.000 Arap yaşıyordu.

Plan, bir yıl sonra İsrail Devleti'nin kurucusu olarak tarihe geçen Siyonistlerin önderi David Ben Gurion tarafından kabul edildi. Araplar ise planı kendilerine yönelik büyük haksızlık olarak görerek reddettiler.

Bugün gelinen noktada, Filistin sorununun çözümü olarak, Filistin topraklarının yüzde 22'sini kapsayacak alanda bir bağımsız Filistin devleti kurulmasını öngörülüyor. Ne var ki, yarım yüzyıla yaklaşan bir süre içinde büyük acılar çekilmesine ve çok sayıda savaş ve iç savaş yaşanmasına rağmen, böyle bir çözüme dahi ulaşamadı.

Filistin halkının on yıllardır yaşadığı ıstırap göz önüne alınarak bugün gelinen noktadan geriye bakılırsa, acaba 1948'de Filistin topraklarının yüzde 42'lik bölümünde kurulacak bir Filistin devleti, görünürde bugün ellerinde hiçbir şey olmayan Filistinliler açısından daha tercih edilir bir durum olmaz mıydı? BM'nin 181 sayılı Taksim Planı'nı Siyonistler kabul ederken, kendilerinin reddetmesi Filistinliler açısından bir tarihî yanlış olarak nitelenebilir miydi? Öyle nitelenmeli miydi?

1997 yılından başlayarak önce İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde, daha sonra İstanbul Kültür Üniversitesi'nde "Modern Ortadoğu Tarihi" dersi verdiğim tüm son sınıf öğrencilerime hep bu soruyu sordum ve her sınavdan sonra, onlara, bu soruya tek cümlelik kısa ama doğru bir cevap vermeleri halinde, diğer tüm soruları yanlış cevaplamış olsalar bile, tam not vereceğimi söyledim.

O tek cümle şuydu: "Böyle bir soru sormaya hakkınız yok; çünkü tarih olguların incelenmesidir, gerçekleşmemiş şeyler hakkında spekülasyondan ileriye gidilemez."

Her dersin başında uzun uzun tarih metodolojisi üzerinde

konuştuğum için, sorduğum o soruya böyle bir cevap, doğru cevap olacaktı.

Bir kez bile doğru cevabı anlattığım şekliyle bulan bir öğrenime rastlamadım. Bundan ötürü notlarını da kırmadım. İnsan zihninin, tarih metodolojisinin kurallarına göre değil, kendi dürtülerine göre çalıştığının farkındaydım. İnsan zihni, zaptedilmez biçimde “ya öyle olsaydı” veya “ya öyle olmasaydı” diye çalışmaya gayet yatkındır.

Paul Wolfowitz’in sorusu da haliyle bu kategoriye giriyordu.

Wolfowitz’e cevaben “Nereden bilebiliriz ki?” dedim, “Olmadı işte. Türk askeri 2003 sonbaharında Irak’ın el-Anbar bölgesinde konuşlanmadı. Konuşlansaydı ne olurdu? Bambaşka dinamikler harekete geçerdi herhalde. Onlar ne olurdu? Ne sonuçlar üretti? Olmadığına göre bilemeyiz ki...”

XVIII

“YOL GEÇEN HANI”NDAN NOTLAR

Bir insan hakkındaki kanaatinizi cevaplarına değil, sorularına bakarak verin.

– Voltaire

2003 yılının Ekim ayında, Saddam rejiminin çöküşünden sonra ve üç aylık bir aranın ardından bir kez daha Bağdat'taydım. CPA ile birlikte çalışan Irak Yönetim Konseyi'nin (Governing Council) ve Bakanlar Kurulu'nun birçok üyesinden ve Irak'ta sözü geçen Şiiler, Sünniler ve Kürtlerden, Irak'ın hiçbir yerine Türk askerinin konuşlandırılmasının neden istenmediğine dair epey şey dinlemiş ve kendilerine Türkiye'ye döndüğüm vakit, bunları Başbakan Tayyip Erdoğan'a aynen aktarma sözü vermiştim.

Bağdat'a hareket etmeden önce Süleymaniye'de Barham Salih'in konuğu idim. Barham Salih, Talabani'nin lideri olduğu Kürdistan Yurtseverler Birliği'nin elindeki Süleymaniye'deki Kürt hükümetinin başbakanı sıfatını taşıyordu. O tarihte, Kuzey Irak'taki Kürt yönetimi iki başlıydı. Erbil, Mesut Barzani'nin liderliğini yaptığı Kürdistan Demokrat Partisi'nin yönetiminde idi ve başbakan Neçirvan Barzani idi. Barham Salih, Ilnur Çevik'le birlikte Bağdat'a gideceğimizi öğrendiğinde, nere-

ye gideceğimizi sormuştu. İlnur, gideceğimiz yeri bildiğimiz, endişe edilecek bir durum olmadığı cevabını vermişti. İlnur'un kafasında gideceğimiz yer, Temmuz ayında Bağdat'ta iken kaldığımız otele bitişik, Karrada semtindeki Sindbad Oteli'ydi. Otelde Kürdistan Demokrat Partisi'nin tüm üst yönetim kadrosu kalıyordu. İlnur'un amacı, Kürtlerin KYB faslına Süleymaniye'de Barham'la yerine getirdikten sonra, Bağdat'ta Hoşyar Zebari'nin konuğu olmaktı. Hoşyar Zebari, Temmuz'da olduğu gibi Ekim'de de Sindbad Oteli'nde kalmaya devam ediyordu.

İlnur Çevik, benim 1975 yılında Çanakkale'deki kısa dönemli askerliğimden manga arkadaşımdaydı. Onu orada tanımıştım ve ilişkimiz askerlikten sonra da sürdü. Babası ve annesinin kurucusu olduğu, Türkiye'nin başarılı İngilizce gazetesi *Turkish Daily News*'in başına geçtiği vakit, ben de gazetenin, düzenli olmasa da, yazarlarından biri olmuştum. Ben, Turgut Özal'ın danışmanı iken, İlnur da Süleyman Demirel'in danışmanlığını yapıyordu. Özal'ın siyasi yaşamının son döneminde birbirlerine zıt bu iki şahsiyetin danışmanları olmak, aramızdaki arkadaşlık ilişkisine hiçbir şekilde yansımamıştı. Benim Washington'da bulunduğum 1999-2000 yıllarında İlnur Çevik, Süleyman Demirel ile birlikte Amerikan başkentine geldiğinde uzun bir aradan sonra birlikte olmuştuk ve İlnur bana, Türk Genelkurmayı'nın bilgisi ve onayıyla, Mesut Barzani'nin isteği üzerine Erbil'de Kürdistan televizyonunu kurmakla meşgul olduğunu anlatmıştı.

İlnur'un Kürt liderlerin –Barzani ve Talabani– her ikisiyle de iyi ilişkileri vardı ve gazetesinde her ikisine cömertçe yer ayırıyordu. Bununla birlikte, ikisi arasında daha yakın olduğu Mesut Barzani idi ve o iki liderin dışında özellikle Neçirvan Barzani ve Hoşyar Zebari ile iyi ilişkiler içindeydi. İlnur'un KDP çevresiyle ilişkileri onun, savaştan iki-üç hafta önce Irak Kürdistanı'nın Selahaddin kentinde, Zalmay Khalilzad'ın da katılımıyla yapılan Irak muhalefetine tarihî ve son konferansında tek Türk olarak bulunmasını sağlamıştı.

Savaştan sonra, bir gün bana birlikte Irak'a gitmeyi önerdi. Benim de o günlerde aklım fikrim bununla meşguldü. Önce-

likle, hiç görmediğim Irak Kürdistanı'nı görmek istiyordum. 1990'lı yıllarda çok sayıda Türk gazetecisi oraya ayak basmıştı. Ben, 1990-91 döneminde Kürt sorunu ve Irak Kürt liderleriyle bağlantı kurulması konusunda oynadığım rolden ötürü, Irak Kürdistanı'na gidiş ya da dönüş yolunda bir "kaza"ya uğramaktan kaygılandığım için, birçok meslektaşımın kullandığı imkânı kullanmaktan sarfınazar etmiştim. Savaş sonrası merakım dayanılmaz boyutlardaydı ve Kuveyt ya da Ürdün üzerinden Bağdat'a ulaşma planları yapıyordum.

İlnur'un önerisi karşı konulmaz çekicilikteydi; çünkü Habur Sınır Kapısı'ndan, doğrudan Kuzey Irak'a geçerek, oradan Bağdat'a gitmekten söz etmişti.

Nasıl olacaktı bu? Habur geçişi, askerinin, daha da doğru bir deyimle Özel Kuvvetler'in kontrolündeydi ve sivillerin geçişine izin verilmiyordu. İlnur, "Orasını bana bırak," dedi, "ben izin alırım."

Aldı da. Turgut Özal'ın başyaveri Aslan Güner, o tarihte tümgeneral rütbesiyle Genelkurmay Genel Sekreteri idi. Aslan Güner'den sağladığı izinle yola çıktık. Habur'da Özel Kuvvetler'in kaba muamelesiyle durdurulduk. İlnur, Aslan Güner'e telefon etti ve yarım saati aşmayan bir bekleyişten sonra kapı bize açıldı ve "Welcome to Kurdistan" yazılı, Irak tarafının İbrahim Halil sınır kapısına ömrümde ilk kez Temmuz 2003'te ayak bastım.

İlnur Çevik, KDP bağlantısı sayesinde Erbil'den bize araç gönderilmesini temin etmişti. Önce Dohuk'a götürüldük. Dohuk'ta öğle yemeğinden sonra Musul üzerinden Erbil'e, oradan Selahaddin'e, KDP'nin savaş geçiren bir ülkede bulunması tasavvur dahi edilemeyecek rahatlık ve konforundaki, Darüzziyafe adındaki konukevine geldik.

Temmuz ayında Irak'taki üssümüz, Darüzziyafe idi ve oradan Süleymaniye'ye, Erbil'e, Kerkük'e ve nihayet Bağdat'a gidip gelmiştik. Tüm gezi organizasyonumuzu ve güvenliğimizi KDP sağlıyordu. Bağdat'ta da KDP'nin konuğu konumundaydık. KDP'liler bize güncel bilgi de ulaştırıyorlardı. Hatta, Bağdat'tan ayrılmak üzereyken, Mesut Barzani'nin de otele geleceğini, ertesi gün tarihin gerçek anlamda ilk temsilî Irak yöneti-

mi anlamına gelen Yönetim Konseyi'nin kuruluş töreni olacağını söylemişlerdi ve dönmekten vazgeçerek Bağdat'ta kalmıştık. Mesut Barzani ile, o tarihî günün öncesindeki tüm geceyi birlikte geçirmek fırsatını bulmuştuk

İlnur Çevik, Ekim ayında, kısa bir zaman aralığından sonra Bağdat'a giderken yine KDP'ye dayanmayı ve başta Hoşyar Zebari, KDP'lilerle birlikte olmayı tasarlıyordu. O günlerde KYB ile KDP arasındaki ilişkiler gergin olmasa da, pek dostane de değildi. O yüzden, Bağdat'ta Hoşyar Zebari'ye ve KDP'ye gideceğimizi Barham Salih'e söylemekten kaçındı.

Barham Salih, Bağdat'ta nereye ve nasıl gideceğimize dair net bir bilgi almayınca, güvenlikten dem vurarak, Bağdat'a gidişimizi tümüyle eline aldı. Barham, ayrıca, yaptığı organizasyona itirazımı toptan ortadan kaldıracak biçimde, Bağdat'ta Nuşirevan Mustafa'nın yanında kalacağımızı, onun durumdan haberi olduğunu söyleyerek ve "Kak Nuşirevan sizi bekliyor. Büyük bir yemek düzenledi sizin için. Doğru ona gideceksiniz," diyerek konukseverlik ile otoriter bir buyrukçuluk arasında bir edayla bizi Bağdat'a yolcu etti.

2003 yılının sonbaharında güvenlik, Bağdat kadar, Irak kayollarında da kaygı verici boyutlara tırmanmaya başlamıştı. Bağdat, Temmuz ayında bildiğimiz haline oranla güvenlik açısından kötülemişti. Özellikle yeni yönetici sınıfın mensuplarının ve Amerikalıların bulunduğu mekânlar saldırı hedefi haline gelmişti.

Bağdat'ı ülkenin güvenlik açısından en tehlikeli alanı haline getiren gelişmeler, 19 Ağustos'ta Birleşmiş Milletler Bürosu'nun muazzam bir patlayıcı yerleştirilerek çökertilmesiyle başlamıştı. Saldırıda BM'nin Irak temsilcisi Brezilyalı diplomat Vieira de Mello ile birlikte on dört kişi ölmüş, yüze yakın insan da yaralanmıştı.

Vieira de Mello'nun ölümünden sonra BM, Bağdat'taki karar-gâhını boşaltacaktı. Ama asıl büyük şok, bundan on gün kadar sonra, 29 Ağustos'ta ülkedeki en büyük Şii örgütü SCIRI'nin (Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi) lideri Ayetullah Muhammed Baqir el-Hekim'in Necefte İmam Ali Camii'nden ayrıldık-

tan sonra düzenlenen bombalı saldırıyla öldürülmesiydi. Saldırıda Ayetullah Muhammed Baqir el-Hekim'le birlikte yüz yirmi beş kişi daha hayatını yitirmişti.

Ağustos sonlarında Irak'ta hiç kimse ve hiçbir yer güvenli değildi. Barham Salih'in bizlerin Bağdat'a intikali konusunda güvenlik titizliği göstermesi, Irak'ın o günkü şartlarına bakıldığında, gayet anlaşılır gözüküyordu.

Savaş sonrası günlerinde nedense Monica adı verilen bir 4x4 Toyota bizi Bağdat'a taşıırken, arkamızda da aynı cinsten bir başka araçta tepeden tırnağa silahlı peşmergeler bize refakat ediyordu.

Kerkük, Tazehurmatı, Tavuk (Daquq), Tuzhurmatu üzerinden Kürtlerin Araplarla aralarında coğrafi sınır olarak gördükleri Cebel Hamrin'i aşarak, Basra'ya kadar tüm Irak'ı kaplayan düzlüğe indik ve üç buçuk saat sonra Bağdat'ta, Dicle'nin batı yakasında, sıkı güvenlik önlemleriyle korunan bir villanın kapısının önünde Nuşirevan Mustafa'nın karşısındaydık.

Temmuz ayında Süleymaniye'ye ilk gidişimizde Barham Salih'in evinde karşılaştığımız Nuşirevan Mustafa, Kürdistan Yurtseverler Birliği'nin iki numarası olarak kabul ediliyordu. 1975 yılında Kürdistan Yurtseverler Birliği'ni oluşturan ana damar olan, Marksist-solcu Komala'nın lideriydi. 2009'da Gorran (Değişim) Hareketi'ni kurarak Kürdistan Yurtseverler Birliği'ni çökerten ve kalesi olan Süleymaniye'de seçimleri kazanarak, Talabani'nin bir numaralı siyasi rakibi haline dönüşen Nuşirevan Mustafa, o günlerde Bağdat'ta kalıyor; Celal Talabani'nin yerine, onu temsilen Irak Yönetim Konseyi'nin toplantılarına katılıyordu. Celal Talabani, o sıralarda Bağdat'ta pek nadiren bulunuyordu. Sürekli dış seyahatlerdeydi.

Nuşirevan Mustafa, villanın kapısında bizi karşıladıktan sonra, vakit kaybetmeden yemek masasına davet etti. Aralarında daha sonra Gorran Hareketi'ndeki iki numara olacak Sana-yi Bakanı Muhammed Tefvik, Talabani'nin bacanağı olan Su İşleri Bakanı Dr. Abdüllatif Reşid gibi o tarihte KYB'li Kürtler, Şii ve Sünni önemli Iraklı şahsiyetler yemek masasında bizi bekliyorlardı. Vakit yitirilmeden konu, Türk askerinin Irak'a konuş-

landirilmesi konusuna ve Iraklıların buna niçin itiraz ettiklerinin anlatılmasına geldi.

Barham Salih'in bizi Süleymaniye'den Bağdat'a, niçin Nuşirvan Mustafa'nın konuğu olmamıza yönelttiğini anladım. Güvenliğimizi sağlama alma dürtüsünün de ötesinde, İlnur'la ikimizi, Türk askerinin Irak'ta konuşlanmasına sadece Kürtlerin değil, Arapların da geçerli nedenlerden itiraz ettiğine ikna etmek istiyordu. Tabii, dinlediğimiz bu görüşleri, Türkiye'ye döndüğümüzde gerekli kanallara iletmemiz de bizden bekleniyordu.

Bağdat'ta geçirdiğimiz süre içinde Türk askerinin Irak'a gönderilmesine karşı çıkan en ilginç görüşlerden birini Adil Abdülmehdi'den dinledim. Adil Abdülmehdi ya da benim Beyrut'tan kalma alışkanlıkla Abu Emel diye hitap ettiğim dostum, Türkiye'nin komşu bir ülke olduğunu, Türkiye'nin Irak içinde askeri varlık bulundurmasının, diğer komşuların, bu arada İran'ın benzer bir taleple kendilerine yakın gruplar üzerinde baskı kuracak şekilde ellerine koz vereceğinden kaygılanıyordu. Abu Emel, İran yanlısı olarak bilinen SCIRI'nin en üst yöneticilerinden biri olarak, İran'ın, örgütü üzerinde zaten var olan nüfuzunu daha da güçlendirmesini uygun bulmuyordu.

Sünni Arap yetkililerden Adnan Paçacı'nın da Türk askerinin Irak topraklarında konuşlanmasına soğuk baktığı söyleniyordu. Sünni Araplar, öncelikle Arap ya da Irak milliyetçisi idiler ve İran'a ve onun uzantısı olarak gördükleri örgütlere yönelik hasmane duygulara sahiptiler. Türkiye'yi bir "Sünni güç merkezi" olarak algılamalarına ve İran'a karşı-denge için Türkiye'den daha etkili başka kimseye güvenemeyecek olmalarına rağmen, niçin buna karşıydılar?

Arap milliyetçiliği ve onun izdüşümü olan Irak milliyetçiliğinin, ülkenin eski yönetici gücü olan Türkiye'den öteden beri rahatsızlık duyduğu biliniyordu. Ama Türk askerinin Irak topraklarında konuşlandırılmasına Sünnilerin karşı çıkmasında, bu kez kulağa tuhaf gelen bir gerekçe daha vardı: El Anbar bölgesi Amerikan işgaline karşı direnişin en yaygın olduğu yerdirdi ve "Sünni üçgeni" diye adlandırılan alanı içeriyordu. Sünnile-

re göre, Türk askerinin o bölgeye yerleşmesi, Amerikan işgaline yandaş bir görüntü vermesine yol açacak ve Türk askerlerine karşı eylemler düzenlenebilecekti. Bu da, Şiilerin “Sünnileri bölme” hesabına yardımcı olacaktı!

Bu türden hesaplar içeren görüşleri, Nuşirevan Mustafa ile PKK’li olduğu iddiasıyla ismi Türkiye’de büyük tepkiler çeken Irak Yönetim Konseyi’nin bağımsız Kürt üyesi Dr. Mahmut Osman’ın birlikte kaldığı villada ve Nuşirevan’ın bizim için Bağdat’ın çeşitli mekânlarında düzenlediği toplantılarda günler boyunca işittik.

Nuşirevan Mustafa ve Dr. Mahmut Osman’la aynı mekânı paylaşmak Irak Yönetim Konseyi’nin iki üyesiyle, sabahın erken saatlerine dek uzayan güncel politika ve tarih sohbetlerine imkân verdi. Irak Kürt hareketinin en kıdemli isimlerinin başında gelen Mahmut Osman, Molla Mustafa Barzani’nin doktoru ve yardımcısıydı. Baas rejiminin, 29 Eylül 1971’de İran sınırına yakın Hac Umran’daki karargâhında çok sayıda insanın hayatını kaybettiği ve Molla Mustafa Barzani’nin mucizevî biçimde ölümden kurtulduğu suikast girişiminde de Barzani’nin yanı başındaydı. Dr. Mahmut Osman da benim gibi bir gece kuşuydu ve o suikast anını, 1975’te Kürt isyanının çökmesinden sonra Tahran’da Molla Mustafa ile kendisinin İran Şahı Rıza Pehlevi’yle kırıcı tartışmalarını, Abdullah Öcalan ile 1999’da Roma’da birlikte kaldığı sırada yaptığı konuşmaları, yakın tarihin renkli sayfalarını sabahın erken saatlerine dek anlattı. Mahmut Osman’la o villadaki uzun sohbetler benim için yakın Kürt siyasi tarihini öğrenmek açısından çok yararlıydı.

Kaldığımız villanın kendisi de “tarihî” anlam taşıyordu. Daha ilk gün, Nuşirevan Mustafa, “Bu bulunduğumuz oda çok tarihî bir yerdir,” demişti, “Burası Saddam döneminde Muhaberrat’ın konukevi olarak kullanılıyordu. 1984’te Saddam ile Kürdistan Yurtseverler Birliği olarak Kürt sorununa çözüm müzakerelerimizi burada yürütmüştük. Senin oturduğun şu koltukta Saddam oturuyordu. O görüşmeler sizin yüzünden kesildi. Kenan Evren kestirtti. Bir gün Saddam geldi ve o koltuğa oturdu ve ‘Görüşmeleri kesmek zorundayız,’ dedi, ‘Türkiye karşı çı-

kıyor. Eğer bir uzlaşmaya varırsak, Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattını kapatacaklarını söylediler. Türkiye'yi karşıma alamam. Kusura bakmayın.' Görüşmeden sonra bizi güvenliğimizi sağlamak için Kuzey'e eskortla gönderdi. Dağlara geri döndük. Savaşa devam ettik..."

Nuşirevan'ın aktardığı ve Türkiye-Irak ilişkilerinin yakın geçmişinde ortaya pek dökülmemiş bu bilgiyi daha sonra araştırdığımda, Saddam-Talabani arasındaki 1984 tarihli soruna çözüm görüşmeleri sırasında, Türk Genelkurmay Başkanı'nın Bağdat'a bir ziyaret yaptığı ve ziyaretin ardından müzakerelerin kesildiği bilgisine rastladım. Bu konuda bir bilgi de David McDowall'ın *A Modern History of the Kurds* adlı kitabında mevcut. Kitabın 350 ve 351. sayfalarında "Ekim'de (1984) bir an için KYB bile bir anlaşmanın yakın olduğunu gördü. Ama o ay Türk Dışişleri Bakanı Bağdat'ı ziyaret etti ve KYB, Bağdat ile KYB arasındaki herhangi bir anlaşmanın Irak'ın Türkiye'den geçen petrolünün tek çıkış yolunun kapanmasıyla sonuçlanacağı konusunda uyarıldı. En azından KYB bunun nedeninin bu olduğuna inandı. Her halükârda, ateşkes sona erdi ve KYB, Ocak 1985'te savaş alanına geri döndü," diye yazıyor.

1991 Şubatı'nda kendisine Türkiye kapılarını açan Londra'daki görüşmemizde, Celal Talabani'nin sitemkâr bir tonla sarfettiği, "Türkiye-Irak işbirliği bize karşıydı. Biliyoruz bu askerî çevrelerin etkisi sonucuydu. Türkiye'nin Irak'la işbirliği, bizi PKK ile birlikte olmaya itti. Etki-tepki meselesi yani," cümleleriyle neyi kastetmiş olduğunu, Nuşirevan'dan Saddam ile KYB arasındaki uzlaşma görüşmelerinin öyküsünü dinlediğimde daha iyi anladım.

Irak Kürt hareketinin tarihi, bir yandan Bağdat rejimiyle kanlı çatışmaların tarihi olduğu kadar, bir yandan da Kürt grupların kendi aralarındaki çekişmelerin ve o süreç içinde bir diğerine karşı Bağdat ile uzlaşma girişimlerinin de tarihidir. Irak'ın jeopolitik konumu, ister istemez, tüm siyasi adımlarını daha geniş bir bölgesel ve uluslararası siyasi dengeler perspektifi içine yerleştirir.

1983-84 yıllarında Talabani'nin Kürdistan Yurtseverler Birli-

gi, esas dış desteğini Suriye ve Libya'dan alıyordu. Celal Talabani, çoğunlukla Şam'da bulunuyordu. O dönemde, İran-İrak Savaşı da ağırlıklı olarak güney cephesinde tüm hızıyla sürmekteydi. İran-İrak Savaşı, Kürtlere, İran ile 1975'ten beri bozuk olan ilişkilerini yeniden canlandırmalarının ortamını da oluşturmuştu.

Saddam Hüseyin, İran-Kürt yakınlaşmasına karşı Türkiye-İrak yakınlaşması kozunu oynamayı düşünmüş ve Türkiye'nin o dönemde daha rüşeym halinde olan kendi Kürtlerinin silahlı eylemlerini bastırmak amacıyla Irak topraklarına asker sokmasına imkân veren "Sıcak Takip Anlaşması"nı imzalamıştı. "Sıcak Takip Anlaşması", İran-İrak Savaşı'nın başlamasından bile önce, 1978'de imzalanmıştı. Türkiye, bu anlaşmaya dayanarak, Bağdat'ın onayıyla sınırötesi ilk operasyonunu gerçekleştirmişti.

Askerî yönetimin ve medya sansürünün hüküm sürdüğü o günlerin Türkiye'sinde ne olup bittiğini öğrenmek, sağlıklı bilgi almak mümkün değildi. *Cumhuriyet* gazetesinin Genel Yayın Yönetmeni Hasan Cemal, benden bilgi toplamak için Tahran'a gitmemi istemişti. Tahran'da birçok kapı, birçok haber kaynağı benim önümde açıldı. Ama Kuzey Irak'ta Kürtleri hedef alan Türk askerî operasyonuna ilişkin Tahran'dan toplayabileceğim bilgileri gazetede yayımlamanın imkânı yoktu. Hasan'a bunu hatırlattığımda, "Biliyorum. Olsun. Sen git, ne oluyor, bitiyor öğrenelim. Yayımlayamayacak olsak da öğrenelim," demişti.

Tahran'da bu konuda dişe dokunur bir bilgi edinemedim. Türkiye'nin Kuzey Irak'ta 1983'te giriştiği ilk "sınır ötesi askerî operasyon"a ilişkin ilginç bilgileri David McDowall'ın şu satırlarından yıllar sonra okuyacaktım:

"Mayıs sonunda Türkiye görünürde kendi Kürt isyancılarını bastırmak amacıyla yoğun bir sınırötesi operasyona girişti. Irak'a 1978'te kararlaştırılan 'Sıcak Takip' hükümlerine dayanarak, kara kuvvetlerinin yanı sıra hava gücünü de kullanarak, Bağdat'ın onayıyla girdi. Ankara'ya karşı isyancılardan ziyade çoğunluğu muhtemelen yerel siviller olan 1.500 kişiyi ele geçirdi. Aynı zamanda, Irak Komünist Partisi ve Kürdistan De-

mokrat Partisi üslerini tahrip ederek ve beş yüz peşmerge öldürerek, Bağdat'ın düşmanlarına ciddi kayıplar verdi. Ağustos'ta Türkiye bir sınırötesi operasyonuna daha kalkıştı ama KDP ile çetin çatışmalara girerek geri çekildi.

Bunun üzerine, kendi topraklarında Irak kuvvetlerini durdurmuş ve geri püskürtmüş olan İran, karşı-saldırıya geçti. Esas odak noktası Irak'ın Şii Güney'i olmakla birlikte, Kürdistan'da da bir başka cephe açtı. Temmuz'da KDP ile müştereken, önemli sınır kenti Hac Umran'ı ele geçirdi. Kentin etkin kontrolü KDP'deydi...

İran'ın niyetleri muğlaktı. Bir yandan sınırdan içeri girişi Bağdat'a karşıydı, bir yandan da İran Kürdistan Demokrat Partisi'ni ve onu destekleyen Iraklı Kürtleri, başta KYB'yi hedef alıyordu. Böylece, İran hamlesi birleşik bir İran-Kürt taarruzuna karşı koyamamaktan korkan Bağdat'ta alarm zilleri çaldırdı. İran, aynı zamanda, İslam Cumhuriyeti'nden hazzetmediğini pek gizlememiş olan KYB için de tehdit oluşturuyordu.

İran ilerlemesinin en hızlı sonucu KYB karargâhını sınır boyundan Irak kuvvetlerine doğru itmek oldu... KYB, şimdi Bağdat ve Tahran'ın değirmen taşları arasında ezilmek tehlikesiyle yüz yüze idi... Bir nefes almaya dehşetle ihtiyacı vardı..." (a.g.e., s. 347, 348)

Celal Talabani'yi Saddam Hüseyin ile uzlaşma müzakerelerine başlatmaya iten tarihî arka plan, buydu.

Saddam da, kendi gerekçeleriyle, Kürtleri bölmek ve İran'a karşı kuzeydeki savunma cephesini sağlama almak için, Talabani ile uzlaşma müzakerelerine oturmaktan medet ummuştu.

McDowall, tarafların müzakereye oturmasına ilişkin şu unsurlara da dikkat çekmişti:

"Bu arada Talabani, kendi mücadelesi Irak desteğine dayanan İran Kürdistan Demokrat Partisi lideri (Abdurrahman) Kasımlu tarafından Bağdat ile uzlaşmanın yararlarına ikna edildi. KYB Kürdistan'da KDP'ye oranla zaten daha fazla etkiye sahipti. Başarılı bir müzakere süreciyle, Talabani Kürt halkının tartışılmaz temsilcisi olacaktı." (a.g.e., s. 349)

Müzakereler, Aralık 1983'te KYB ile Bağdat arasında ateşkese varılmasından sonra başlamıştı. KYB'nin müzakere yoluyla elde etmek istediği hedefler şunlardı:

Bağdat'ta KYB ile Irak Komünist Partisi'nin de dahil olacağı bir "ulusal birlik" hükümetinin kurulması; gerçekten özgür ve demokratik seçimlerin yapılması; seçimleri izleyecek süre içinde Kürtler için 1974'tekinden daha geniş bir özerklik anlaşmasına varılması; Irak Kürdistanı'nı yabancı düşmanlardan –kastedilen İran idi– koruyacak kırk bin kişilik bir güçten oluşacak bir Kürt ordusunun kurulması; devlet bütçesinin yüzde 30'unun Kürt bölgesinin imarına ayrılması.

Talabani'nin 1983'te tasavvur ettiği özerk Kürt bölgesine ilişkin talepleri, aşağı yukarı, 2003'ten sonra talep edilenler ile neredeyse birebir, aynı nitelikteydi. Kerkük, Cebel Sincar, Haneke ve Mendeli'nin genişletilmiş özerk Kürt bölgesine dahil edilmesini öngörüyordu.

Hemen her konuda Saddam ayak sürüdü; özellikle Kerkük konusunda. Talabani, eğer Kerkük'ü elde ederse Molla Mustafa Barzani'nin gerçekleştiremediğini gerçekleştirmiş olacak ve Irak Kürtlerinin tek lideri olarak tarihe geçecekti. Saddam'ın, Nuşirevan Mustafa'nın da yer aldığı görüşmelerde, Talabani'ye "Kerkük'ün bir Kürt kenti olduğunda ısrar etme, biz de Kerkük'ün Kürt şehri olmadığını söylemeyelim," sözleriyle bir orta yol önerdiği ama Kerkük'e ilişkin bir tavize yanaşmadığı daha sonraları yazıldı çizildi.

Nuşirevan Mustafa'yı, işte o görüşmelerin yapıldığı villada dinliyordum. Ufuk turumuzu şu cümlelerle noktaladı: "Başından beri bütün ömrümüz, özerklik, özerklik, özerklikti. Bunun için dağlara çıktık. Özerk bölge deyince de, 'Kerkük'lü bir özerk bölge. 1975'te tekrar dağlara çıkmadan önce Saddam, Molla Mustafa'ya şehri ikiye bölmeyi, doğu kesiminin, yani Bağdat yolunun doğu tarafındaki kesimin, Kürt yönetimine bırakılmasını, batı kesiminin ise merkezî yönetim altında kalmasını önermişti. O noktaya kadar varmıştık. Molla Mustafa Barzani kabul etmedi."

Kerkük'ü bilenler bilir, Bağdat Yolu'nun doğusunda, başta

Kürtler tarafından iskân edilen İmam Kasım semti, Türkmen kimliğinin simgesi olan tarihî Kerkük Kalesi ve artık kurumuş geniş nehir yatağı ile Hasa Su kalır. Saddam'ın Molla Mustafa Barzani'ye yaptığı öneri, mantıksız sayılmazdı.

Nuşirevan'a "Petrol havzası ne tarafta kalıyordu?" diye cevabını bildiğim soruyu yönelttiğimde, gülerek şöyle dedi: "Batı tarafında!"

Kerkük, her zaman olduğu gibi Bağdat ile Kürtler arasındaki uzlaşmanın baş engeli olmuştu. Ama, her iki taraf, muhtemelen de Saddam, görüşmelere gerçek bir çözüm arayışından ziyade taktik nedenlerle oturmuş oldukları için, bir çözüme varılmasını beklemek gerçekçi olmayabilirdi. Türkiye'nin itirazı, görüşmelerin kesilmesi için Saddam'a çoktandır aradığı geçerli bir bahaneyi vermiş olmalıydı.

– Peki, Saddam size nasıl muamele ediyordu? Sizlerle müzakerelere etse de, ne de olsa, onun düşmanısınız ve onun nezdinde Iraklı hainler sayılıyordunuz?

– Kişisel davranışlarında son derece nazik bir insandı. O pek bilinen gaddar, zalim kişiliğinden birebir ilişkilerinde eser yoktu.

1984 yılındaki görüşmeler kesilmiş, Saddam, benim oturduğum koltuktan kalkmış, şimdi oturmakta olduğu koltuktan kalkan Nuşirevan Mustafa ve KYB lideri Celal Talabani'yi villanın kapısına kadar geçirmiş, güvenlik eskortuyla birlikte, kendisine karşı savaşa yeniden başlamaları için Kürdistan dağlarına kadar yollamıştı.

Konuğa konukluğu süresince itibar etmek, yedirmek-içirmek ve her türlü güvenliğini sağlamak eski bir Arap bedevi ve Ortadoğu aşiret töresiydi. Saddam da ona uymuştu. Müzakereler kesildikten ve Kürt heyeti topraklarına sağ salim ulaştırıldıktan sonra, suikast, bombardıman, savaş her şey mübah-tı. Bu ilişki tarzını biz "Rumeli kökenli Anadolulular" pek iyi bilmeyiz.

Nuşirevan'la Saddam sohbetlerini yaptığımız sırada, Irak'ın devrik diktatörü ele geçmemişti ve nerede olduğu bilinmiyordu. Muhaberat'ın eski konukevinde hakkındaki sohbetlerimiz-

den yaklaşık iki ay sonra, 14 Aralık 2003'te doğum yeri Tikrit yakınlarında yakalandı.

Nuşirevan, bana Saddam ile ilgili anılarını anlattığı sıralarda muhtemelen iz üzerindeydi. Zira, Saddam'ın yakalanışından sonra sızan bilgilerde izini KYB'lilerin sürdürdüğü ve elde ettikleri bilgileri Amerikalılara bildirdiklerine dair bazı haberler yayımlandı. Nuşirevan Mustafa, uzun sohbetlerde sözü sık sık Paul Bremer'e getiriyor ve sürekli olarak onun Irak'ı kavrayamamasından ve o nedenle terör eylemlerinin önüne geçemiyor olmasından şikâyet ediyordu.

Bir seferinde, "Irak'ın yapısı aşiretlere dayanır. Aşiret reisini elde edersen, birçok şeyi halledersin. Bunun para dahil binbir yolu vardır. Aşiretleri, özelliklerini, içyapılarını bileceksin. Bunları biz biliyoruz. Bu ülkede yaşıyoruz. Terörün önüne geçmenin, aşiretlerle kurulacak ilişkiler suretiyle, yolu var..."

– Peki, bana anlattıklarınızı Paul Bremer'e anlatmıyor musunuz?

– Sorun Paul Bremer'e erişmekte, ona bunları anlatmakta değil. Aynı binada çalışıyoruz. Kapıyı vurmadan istediğimiz anda yanına girebiliyoruz. Defalarca da anlattık zaten.

– Sorun nerede? Dinlemiyor mu?

– Dinliyor. Dikkatle dinliyor. Ama anlattıklarımız bir kulağından giriyor, diğerinden çıkıyor. Sorun, kültür kodlarında. Adamın kültür kodlarında bizim anlattıklarımız yok. Kafası basmıyor. Kötü niyetten, bizi dinlemiyor olmasından değil. Algılamıyor. Anlamıyor..."

George W. Bush'un başkanlığının son bir yılında ilan edilen ve General Petraeus aracılığıyla yürütülen "surge strategy", esas olarak Sünni Arap aşiretlerini kazanmayı ve onların silahlarını El-Kaide'nin üzerine sevk etmelerini sağlayarak, terör eylemlerinin önüne hatırı sayılır biçimde geçilmesini ve özellikle Bağdat'ta güvenlik ortamının görece düzelmesini sağladı. Yapılan, beş yıllık bir gecikmeyle, üç aşağı beş yukarı, Nuşirevan Mustafa'nın Ekim 2003'te uzun sohbetlerde bana anlattıklarına uyuyordu.

Nuşirevan Mustafa ile Saddam'ın Muhaberatı'nın konuke-

vindeki uzun sohbetlerimiz, Bağdat'ı konuşmak açısından da çok lezzetliydi. Nuşirevan, üniversiteyi Bağdat'ta okumuştü; Irak başkentinin değişik köşelerini, geçmişı ve kültürel özellikleriyle gayet iyi biliyordu. Bağdat'a daha önce 1978'den başlayarak üç kez gelmiş olmama rağmen, Dicle'nin batı yakasına Karkh, doğu yakasına ise Rusafe dendiğini, dördüncü gelişimde ondan öğrendim.

Bu durumda, ilk kez 1978'de geldiğimde Rusafe'de, ikinci kez Turgut Özal ile birlikte 1988'de geldiğimde Karkh'da, üç ay önce üçüncü kez geldiğimde ise yine Rusafe'de kalmış oluyordum. Şimdi yine Karkh'taydık.

Karkh'ın Sünni ağırlıklı ve Baas rejiminin elit mahallesi el-Mansur'da olmalıydık. Bir dönem Ortaçağların rakipsiz bilim merkezi, Binbir Gece Masalları'nın bu efsanevi şehrini Abbasi Halifesi Mansur, MS 762-767 yılları arasında önce Karkh'ta kurmuş ve Bağdat'ın kurulduğu yere onun adı verilmişti. Mansur, daha sonra özellikle Baas rejimi döneminde Bağdat'ın en gözde semti haline gelmişti.

Nuşirevan, "Hayır," dedi, "burası Harithiya. Mansur, şu caddenin karşı tarafından başlıyor. Ama bulunduğumuz yerin bir özelliğı daha var. Harithiya'yı Mansur'la ayıran şu caddenin paralelindeki, villanın diğer yanındaki caddenin öbür tarafında gördüğün geniş bahçe ve içindeki köşk, 1958'e dek Kraliyet Sarayı idi."

1958 Devrimi'yle monarşinin son bulduğu ve 23 yaşındaki Küçük Kral Faysal II'nin öldürüldüğü mekânı oldum olası merak etmişim. 1958'in o 14 Temmuz günü çocukluk anılarımda hep özel bir yer tuttu. Bağdat Paktı'nda Türkiye'nin müttefiki olan Irak monarşisinin yıkılması ve Osmanlı Hanedanı'ndan Prenses Hanzade'nin gencecik güzel kızı Prenses Fazıla ile nişanlı olan Kral Faysal II'nin, dayısı ve Kral Naibi Prens Abdülilah ve Başbakan Nuri Sait Paşa ile birlikte vahşice öldürülmesi Türkiye'de büyük heyecan yaratmıştı. Gazeteler ve dönemin en popüler magazin dergisi *Hayat*'ta Kral Faysal II'nin trajik sonu ve kraliçe olamadan nişanlısını yitiren güzel Fazıla'nın hüznünlü fotoğrafları Türk kamuoyunun yüreğini dağlıyordu. Demek,

Kral Faysal II, son anlarını şu camdan gördüğüm yolun öbür tarafındaki Kasr el-Rihab'da geçirmişti. Boş anlarda pencereden uzun uzun Kasr el-Rihab'ı seyrediyor, 14 Temmuz 1958'i zihnimde canlandırmaya çalışıyordum.

Villadaki yatak odamın penceresi, ters yöne, yani Mansur tarafına bakıyordu. 16 Ekim 2003 sabahın erken saatlerinde makinalı tüfek tarrakalarını andıran bir sesle gözümü açtım. Perdesi ve kendisi açık pencereden helikopterleri gördüm. Amerikan helikopterleri sürekli uçuş halindeydiler ve gürültülerinden uykuya devam etmek mümkün değildi.

Kalkıp salona geçtiğimde, Nuşirevan Mustafa, Mahmut Osman ve İlnur Çevik'i çay içerlerken, o kadar erken saatte kahvaltı masasında buldum. Büyük patlama sesleriyle değil, helikopter pervanelerinin gürültüsüyle uyanmış olduğuma inanmadılar. Bütün bina sarsılmıştı ve ben, top patlasa uyanmaz denilen ağır uykumda hiçbir şey duymamıştım.

Binanın benim yattığım tarafından gözükten Reşid Oteli'ne roketlerle saldırılmıştı. Orada o sırada Paul Wolfowitz kalıyordu. Paul Wolfowitz'e yönelik roketli suikast girişimi, o tarihe dek Irak'taki Amerikan varlığına yönelik direnişin en büyük ve en ciddi eylemi olmuştu. Ben, helikopter gürültüsüne gözümü açmadan yirmi dakika kadar önce olmuştu olanlar.

Nuşirevan ile Mahmut Osman, bir gece önce Irak Yönetim Konseyi üyeleriyle Paul Wolfowitz'i buluşturan resepsiyonda, Reşid Oteli'ndeydiler. Patavatsızlığa yakın dobralığıyla ün yapmış olan Mahmut Osman, Amerikalıların Irak'taki yönetim tarzı ve hatalarını Wolfowitz'e bir bir anlatacağını söyleyerek gitmişti resepsiyona.

Nuşirevan Mustafa ile Mahmut Osman, bir gece önce Paul Wolfowitz'le birlikte oldukları yere yönelik spektaküler eylemin sonuçlarını öğrenmek için gözlerini televizyon ekranına dikmiş, son haberleri dinliyorlardı. Saldırı Zawra Parkı'ndan atılan roketlerle gerçekleşmiş ve can kayıplarına ve çok sayıda yaralıya yol açmıştı. Saldırıdan kıl payı kurtulmuş olan Paul Wolfowitz, dağınık görüntüsüyle ekranda gözüktü. Canını almayı hedefleyen ve başarmaya ramak kalmış eylem, Bağdat ve

Irak'ın diğer şehirlerindeki ziyaret takvimini değiştirmeyecekti.

Biz ise o gün roketlerin ateşlendiği Zawra Parkı'nın yanından geçip, Türkiye'ye dönmek üzere yola çıktık.

Tayyip Erdoğan'a anlatacaklarımız vardı. Bağdat'ta dinlediklerimize, bize söylediklerini Türkiye'nin yetkililerine aynen nakletme sözü vermiştik.

Türkiye'ye döner dönmez Tayyip Erdoğan ile özel görüşme talep ettik. İlnur evik, Cüneyd Zapsu'yu aradı, ben mer elik'i. Çok kısa bir süre sonra Başbakan'dan haber geldi; 6 Kasım 2003 Perşembe günü iftarın hemen ardından, Başbakanlık makamında bizi bekleyecekti.

Tayyip Erdoğan'ı, bir yıl kadar önce Abdullah Gül'e tebrik ziyaretine gittiğim Başbakanlık makam odasında ilk kez görüyordum. Gece yarısını geçene dek konuştuk. Irak izlenimlerimizi dinlemek ilk bir saati kapsamıştı. Ancak, konuşmanın cazibesine kendisini kaptırmiş olmalı ki, kendisine gelen telefonlara cevap vermedi; aralarında bakanlar, özel kaleminde kendisini görmek için bekleyenler, gece yarısı biz odadan çıkana dek, beklemek zorunda kaldılar.

Başbakan'a, özellikle Bağdat'ta Türk askerinin Irak'a gönderilmesine karşı görüşleri, dinlediğimiz gerekçeleriyle uzun uzun anlattık. Bu arada, Kuzey Irak'ta –Kerkük dahil– Türk firmalarının ilanlarından geçilmediğini, Türkiye'nin ekonomik gücüyle Irak'a girmekte olduğunu örneklerle ifade ettik. Bağdat'ta bize “niformalarla gelmeyin; şirketlerle, gıda mallarıyla, inşaat malzemeleriyle gelin, bütün kollarımız sizi kucaklamaya hazırdır,” dendiğini vurgulayarak naklettik.

Bir ara kendisine şunu söyledim:

“Irak'a Türk askeri gönderilmesi tezkeresini geçen ay büyük çoğunlukla ve hızla TBMM'den geçirmekle oynadığınız rolden ötürü Washington'un siyasi kredisini cebinize koymuş durumdasınız. şimdi Irak'a Türk askeri gönderildiği takdirde el-Anbar'da şehit verme ihtimali de yüksek. Irak'a giden askerlerimizin tabutta geri dönmesi, Türkiye'yi allak bullak eder, sizi zora sokar. Madem, Paul Bremer ile CPA ve Iraklılar istemiyor, ne gerek var risk almaya. Amerika'nın kredisi cebinizde, bun-

dan sonrası ise riskli. Kendileri istemediğine göre, Türk askerinin Irak'a gitmesi yetkisini kullanmasanız, uygulamasanız çok iyi olur.”

Tayyip Erdoğan hiçbir yorum yapmadan pür dikkat dinledi.

Bu arada, Bağdat'ta, PKK'li ve terörist diye, yüzden fazla kişinin yer aldığı, Türkiye'ye iadesi istenenler listesinde adı bulunan Dr. Mahmut Osman'la birlikte kaldığımızı da kendisine anlattım:

“Sayın Başbakan, bu isim BM ve ABD gibi yerlerde Türkiye'nin ciddiyeti konusunda kuşklar uyandırır. Çok tanınmış bir isimdir. İstihbarat raporlarına gerek yok. Londra'da, New York'ta bir kitapçıdan Irak ya da Kürtlerle ilgili bir kitap alın, Mahmut Osman'ın kim olduğunu öğrenirsiniz. Mahmut Osman, 1960'ların başında Irak Kürt hareketinin liderlerinden biriydi. Daha o dönemde PKK'nin dedesi doğmamıştı. Kalkıp Mahmut Osman'ın PKK'li diye, Irak Yönetim Konseyi'nin yirmi beş üyesinden biri olan bu kişinin terörist diye Türkiye'ye iadesini talep etmek, Türkiye'yi komik duruma düşürür.”

Tayyip Erdoğan bu sözleri merak ve şaşkınlık karışımı bir yüz ifadesiyle dinledikten sonra, “Ama Kürt milliyetçisi değil mi?” diye sordu.

“Elbette öyle. Ama burası Ortadoğu. Burada kimi bulsanız, ya Kürt, ya Arap, ya Türk milliyetçisi, sosyalisti, komünisti, İslamcısı... falandır. Mahmut Osman'ın Kürt milliyetçisi olmadığını söyleyen yok zaten. PKK'li değil. Terörist değil...”

Konuşma süresince Başbakan Erdoğan'ın Türkiye'nin Irak ve Irak'ın Kürt bölgelerindeki ekonomik potansiyeline özellikle kulak kabarttığı izlenimini edindim.

Haber, ertesi gün öğleden sonranın ilk saatlerinde Ankara'ya bomba gibi düştü: Tayyip Erdoğan başkanlığındaki hükümet, TBMM'den çıkarttığı tezkere yetkisini kullanmama kararı almıştı. Yani, Irak'a Türk askeri gönderilmeyecekti!

Akşamüstü CNN Türk'ün Ankara stüdyosunda canlı yayında ve ekranda kararı yorumluyordum. “Bir gün önce çok üst düzeyde yetkili olan bir kaynaktan bu yönde duyum aldığımı” ilişkin cümleler ile yorumuma güç katmaya çalışırken, Başba-

kan'ın partisinin iftar yemeğinde yapacağı konuşmaya bağlanacağıyla, benim yorumuma ara verildi. Başbakan'ın dinledikten sonra yoruma devam edecektim. Başbakan konuşmasında sözü hükümetin aldığı tezkere yetkisini kullanmama, yani Irak'a Türk askeri gönderilmesinin askıya alınmasına getirdi. "Dün gece," dedi, "Irak'tan henüz dönmüş olan iki gazeteci arkadaşımı dinledim. Ekonomik olarak Irak kucağını açmış bizi bekliyor. Her yer Türk mallarıyla doluymuş..."

Türk askerinin Irak'a gönderilmesi kararının Başbakan'a durumu anlatmamız sonucunda alınmış olduğunu sanmıyorum. Bizim anlattıklarımızın öyle bir kararı alma eğiliminin üzerine düşen son damla olduğunu düşünüyorum. Zaten ertesi günkü *Radikal* gazetesi "Ankara, Irak Defterini Kapattı" başlığı altındaki haberinde, "Hükümetin kararı önceki gece ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell'ın Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ü telefonla aramasının ardından geldi. Powell'ın Türkiye'nin asker katkısında bulunmasını istediği ancak ciddi sorunlar olduğunu belirterek, 'Asker gönderme teklifinden vazgeçin,' mesajı verdiği öğrenildi. Powell'ın, 'Irak Geçici Yönetim Konseyi de Türk askerini istemedi. Türk askerinin gitmemesi herkes için iyi olacak. Her şey için teşekkürler,' dediği belirtildi," cümleleri yer alıyordu.

Türk askerinin Ekim-Kasım 2003'te Irak'a gitmemesi, gerçekten de, herkes için iyi oldu.

Ancak, Paul Wolfowitz'in bunun isabeti konusunda kuşku-ları hep devam etmiş olmalı ki, bana 12 Haziran 2010'da İstanbul'da "Irak'a o dönemde Türk askeri gitmiş olsa, bugün her şey değişik olur muydu?" sorusunu sormaktan kendisini alamamıştı.

Paul Wolfowitz gibi bir adamın, başrolünü oynadığı Amerika'nın Irak politikası konusunda kişisel bir muhasebe yapmamış olması imkânsızdı. Aradan geçen zaman içinde, 2010 yılında artık projektörlerden ve spot ışıklarından uzak yaşamında acaba geriye bakıp, "şurada hata yaptık" diyor muydu?

En çok merak ettiğim hususların başında bu geliyordu.

Kenan Makiya ve Michael Ignatieff gibi isimler bile özeleşti-

ri mahiyetinde yazılar kaleme almışlardı. Paul Wolfowitz, kendi payına, ne düşünüyordu?

2010 sonu Tunus'ta, en önemlisi 2011 başında Mısır'da "Arap Devrimi"nin patlak vermesinden, Suriye'nin Arap devrimci dalgasından nasibini almasından ve 2011 Eylülü'ne gelindiğinde Libya'da Kaddafi'nin devrilmesinden sonra, Paul Wolfowitz'in rahatladığı anlaşılıyordu. *Wall Street Journal*'a şöyle diyordu:

"Irak'ta kitle imha silahları stoklarının varlığı konusunda maalesef yanıldığımızın ortaya çıkmasından sonra, bazıları Başkan Bush'u aşırı tepki göstermiş olmakla ya da daha da kötüsü yalan söylemiş olmakla itham ettiler. Başkaları, aşırı tepkimizle 'demokrasinin adını lekelediğimizi' ileri sürdüler. Tümüyü saçma. Bugün on binlerce Arap, Suriye'de ve başka yerlerde hayatlarını Bin Laden'in vaadettiği cennet rüyası için değil, özgürlük ve demokrasi için tehlikeye atıyorlar." (9 Eylül 2011)

2011'de bu cevabı vermişti ama 2009'da, savaştan altı yıl, görevinden ayrılmasından dört yıl sonra, bu konuda ne düşünüyordu?

Irak Savaşı bir hata mıydı?

Hata yapıldıysa, nerede yapılmıştı?

Bu sorum karşısında, Paul Wolfowitz dalgın nazarlarla başını önüne eğdi, içinde muhtemelen yıllardır sürdürdüğü tartışmayı düşük bir ses tonuyla dışa vurdu. Üç hata sıraladı:

"Temel hatamız işin en başında Iraklılara yönetimi devretmemek oldu. Bremer de işgal yöneticisi olarak işleri berbat etti. Devrik rejimin direnme gücünü de iyi hesap edemedik!"

Bunların ilki, Amerika'nın Wolfowitz'in isteğine karşı çıkarak uyguladığı politikanın sonucuydu. Wolfowitz, Irak'ta yönetimin en kısa süre içinde Iraklılara devrinden yana olmuştu. Gerçi, Amerika'nın Irak Savaşı'nın entelektüel mimarı oldu ve Savunma Bakan Yardımcısı sıfatıyla çok önemli bir konumdaydı ama Amerika'nın kendisi ya da her şeyi değildi. Nitekim, askerleri eleştirmeyi sürdürdü, "(General) Sanchez çok kötüydü. Rumsfeld'e Petraeus'u önerdim. Petraeus, o dönem-

de, daha önce gelseydi farklı olurdu,” dedi. Eleştirisinden Başkan Bush’u da sakınmadı, “Bush, ekibini tam olarak toparlayarak çalışmasını sağlayamadı. Ekibini yönetmekte zaaf gösterdi,” diye ekledi.

Yönetimi Iraklılara devretmeyerek, Irak’ı işgale girişmek ve üstüne üstlük Paul Bremer gibi birisini –Rumsfeld’in tercihi olarak– işgal yönetiminin başına getirmek ve devrik rejimin direnme gücünü iyi hesap edememek.

Bunların tümünü ben de 2003 sonrasında Irak’a gidip gelişlerimde Amerika’nın “temel hataları” olarak zihnime kaydetmiştim. Ama bu benzer “hatalar”, Irak’ta Irak diye bir devlet yaratan İngilizler tarafından da işlenmişti. Aslında Irak’taki İngiliz tecrübesi, hangi hatalardan kaçınılması gerektiği konusunda muazzam bir ders sunuyordu.

“Paul,” dedim, “savaş öncesinde Irak’ın İngilizlerle ilgili tarihini okumuş muydun mesela? 1920 Ayaklanması’ndan haberin var mıydı?”

Fazla tereddüt göstermeden, onay mahiyetinde kafasını salladı, “Okumuştum,” karşılığını verdi, “1920 Ayaklanması’ndan da haberim vardı.”

Irak’ın nasıl kurulduğu, İngiliz Irakı bilinmezse, Irak hakkında hiçbir şey bilinmez. Bunu bilmek bile Irak’ı bilmeye, anlamaya, çözmeye yetmeyebilir.

Amerika için yetmedi de zaten.

Ama, Irak’ın nasıl kurulduğunu, İngiliz Irakı’nı bilmiyorsanız, Irak konuşmaya hiç başlamasanız da olur. O dönemi bilmek, Türkiye’nin Kürt sorununun köklerine de dokunmak, Türkiye’nin Kürt sorununun ipuçlarını yakalayabilmek demektir.

XIX

DOĞUŞTAN SAKAT

“Irak’ın etrafına bir çizgi çeker ve onu bir siyasi bütün diye ilan ederseniz dört bin yıllık bir tarihe karşı uçmaya kalkışmış olursunuz. Asur her zaman batıya ve doğuya ve kuzeye baktı, Babil güneye. Hiçbir vakit bağımsız bir birim olmadılar. Onları bir araya getirmek için zamana ihtiyaç var ve bu tedricen yapılmalı. Bir ulus olmak konusunda henüz hiçbir konseptleri yok.”

– David Fromkin, *A Peace to End All Peace*, (s. 450, 451, H. V. F Winstone, Gertrude Bell, Londra, Jonathan Cape, 1978. s. 220’den. Türkçe çevirisi, *Barışa Son Veren Barış*, Epsilon Yayınevi)

Woodrow Wilson International Center for Scholars ya da bilinen kısa adıyla Wilson Center, beni Paul Wolfowitz’in tavsiye mektubu üzerine, bir süre çalışma yapmam için Washington’a davet etmişti.

Wilson Center’ın başına ise Lee Hamilton geçmişti. Lee Hamilton, Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Komitesi başkanlığında rekor süreyle bulunmuş, Amerikan siyasetinin en kıdemli ve saygıdeğer şahsiyetlerinden biriydi. Irak Savaşı’nı incelemek üzere 2006’da Kongre tarafından kurulan “Irak Çalışma

Grubu”nun Dışişleri eski Bakanı James Baker ile eşbaşkanlığını yaptı. Bush’un Irak politikasına Amerikan sisteminin içinden gelen en ağır eleştiri olarak kabul edilen ve Obama’ya Irak politikası için yol gösteren Baker-Hamilton Raporu, Lee Hamilton’un silinmez damgasını taşıyordu.

Paul Wolfowitz ne kadar Cumhuriyetçi ise, Lee Hamilton daha da koyu bir Demokrat idi. Paul Wolfowitz, Irak Savaşı’nın ne derece entelektüel mimarı ise, Lee Hamilton, o mimariyi söken isim sayılabilir.

Bu iki kişi, 1999’da adımın üzerinde birleştikleri vakit, Irak Savaşı’nın patlak vermesine daha dört yıl vardı ve birbirlerine tam karşı olacak şekilde mevzilenmemişlerdi. Paul Wolfowitz beni Wilson Center’a tavsiye etti; Lee Hamilton onayladı ve Washington’un en önemli entelektüel merkezlerinden birine 1999 Baharı’nda adımımı attım.

Wilson Center’ın yılda dört kez yayımlanan *The Wilson Quarterly* adlı yayın organı, merkezin akademik düzeyini ve entelektüel kapasitesini yansıtıyordu. *The Wilson Quarterly*, Walt W. Rostow, George F. Kennan, Rem Koolhaas, Carlos Fuentes, Mario Vargas Llosa, Joseph Brodsky, John Updike gibi imzalarla yayın hayatına başlamış ve yürümüş gitmişti. *The Wilson Quarterly*’de ben de yazdım ve ABD’den ayrıldıktan sonra da *The Wilson Quarterly*’yi izlemeyi sürdürdüm. Türkiye’de bulunduğumuz yerden, ABD’nin aslında pek de farkında olmadığımız entelektüel birikiminin farkedilebileceği platformlardan biriydi *The Wilson Quarterly* ve bu özelliğini hiç yitirmedi. F. S. Naiden’in *The Wilson Quarterly*’nin 2007 Kış sayısında yer alan Irak hakkındaki “Lines in the Sand” (Kumdaki Çizgiler) adlı makalesini bu sayede keşfettim.

Irak’ın oluşumu hakkında yayımlanmış İngilizce metinlerin sanırım tümünü okumuştum. “Lines in the Sand” kadar, eğlenceli, cinası bol, dil cambazlığıyla örülü ve karmaşık bir tarih döneminin başarılı bir özetini bulabilmek zordu. İşin ilginç yanı, yazarın bir tarih profesörü olmakla birlikte, bir eski Yunan uzmanı olması ve bu makalesi dışında Irak ya da Ortadoğu üzerine bilinen hiçbir çalışması olmamasıydı.

Naiden, Irak'ın değişik ve birbirleriyle sürekli çekişen İngiliz yetkililerinin farklı zamanlarda farklı şekillerde çizdiği haritalarla, bir başka deyimle, "İngilizler arası harita savaşları" sonucunda ortaya çıkışının ve bugünkü haritasına kavuşmasının öyküsünü anlatıyor.

Öyküsüne şöyle başlıyor:

"Birinci Dünya Savaşı, hava fotoğrafçılığını bir harita yapımı sanatı haline getirmeden önce, bütün olarak bir ulusu görebilmek, bir resme bakabilmek kadar kolay değildi. (Ulus) bir hayalgücü ürünüydü. Ve Irak'tan daha fazla hayalgücü konusu olan pek az ülke vardı. Osmanlı Türkleri onu Körfez, dolayısıyla Hindistan yolu üzerinde bir durak olarak gördüler. Daha önce Romalılar ve Makedonyalılar da onu aynı şekilde hayal etmişlerdi. Büyük İskender Hindistan seyahatini yapmış ve Roma İmparatoru Trajan 450 yıl sonra, MS 117'de onu izlemişti ama Körfez'e ulaştıktan sonra geri dönmeye zorlanmıştı. Fakat arkasından başkaları da gelecekti...

Şimdi bir modern İskender ya da Trajan'ı tahayyül edin. Hindistan'ın nerede olduğunu biliyor ve büyük bölümünü ele geçirmiş durumda. Şimdi artık onu yönetmelidir. Hindistan, Britanya'ya aittir ve Irak, Hindistan'ın bir parçası olarak yönetilmek üzere dir. 1914 yılının sonbaharıdır, Birinci Dünya Savaşı'nın ilk günleri ve Britanya'nın Hindistan ordusu Irak'ın güneyine, Körfez kıyılarına çıkmıştır. 50.000 askerin ülkeyi ele geçirme niyeti yoktur. İstedikleri, Britanya'nın düşmanlarının, hatta Britanya'nın müttefiklerinin onu Hindistan'ın arka kapısı olarak kullanmalarını önlemektir. Öte yandan, Irak, daha harita üzerinde bir isim bile değildir. Hindistan ona bir isim koyacaktır.

İşte o zaman Downing Street 10 numaradaki yöneticiler müdahale etmeye başlarlar. İngiliz¹ Hindistan'ının kolonyal

1 Orijinal metinde sürekli "Britain" (Britanya) ve "British" (Britanyalı) sözcükleri kullanılmış ve gerek "İngiltere"nin İngilizcesi olan "England" ve gerekse "İngiliz" sözcüğünün İngilizce karşılığı "English" sözcüğü hiç kullanılmamıştır; gerek "Britain"ın ve "British"ın "İngiltere" ve "İngiliz"den çok daha geniş ve üstelik doğru anlamı ifade ettiğini bilmekle birlikte, Türkiye'deki yaygın kulla-

ama özerk hükümetinin harita çizmesini istemezler. Haritayı kendileri çizmek isterler. Bu nedenle mücadele başlar. Hindistan hükümeti Irak'ın haritalarını çizer. Londra onları tekrardan çizer. Hindistan küçük düşünür. Onun için Irak küçük bir şeydir. Londra büyük düşünür. Hindistan, iddiasını ordusunu (Irak topraklarına sokarak) ortaya koyar; Londra ise harita çizerek. Sonuçta Londra kazanır. Ama kazanana kadar birkaç harita çizilecektir...”

Naiden'in öyküsünde, ister istemez, herkesten önce Arnold Wilson ile tanışıyoruz.

“(İngiliz) Hindistan ordusu 1914'te geldiğinde, harita görevi birisine verilmişti. O kişi, o sırada Yüzbaşı (daha sonra Albay, ondan sonra da Sir) Arnold Wilson idi... Sınırlı bir sağduyu ile İngilizlerin 'savaşçı ırklar' diye nitelediklerine, Hindistan ordusunu güçlendiren Gurkhalara, Sikhlere, ama 1914'te dört yüzyıl Irak'ı yöneten Türklere de hayranlık duyuyordu. Wilson'un hayranlığı korkudan kaynaklanıyordu. Evet, Hindistan ordusu Türkleri yenebilirdi ama onların yerine geçebilir miydi? Çin İmparatorluğu'nun 1912'deki çöküşünden sonra, Hilafet (Osmanlı Devleti – C.Ç.) dünyanın önde gelen devletlerinin en eskisiydi. Sadece Irak'ı değil, Türkiye'yi, Suriye'yi, Lübnan'ı, Ürdün'ü, Suudi Arabistan'ın çoğunluğunu ve Körfez'deki mini-devletlerin çoğunluğunu içeriyordu. Pek uzak olmayan bir geçmişte, Balkanlar'ın çoğunluğunu, Mısır'ı, Libya'yi ve Cezayir'i de kapsıyordu.

Türk Irak'ı, Körfez'den kuzeye doğru üç vilayet ya da ilçe halinde uzanıyordu. Wilson onları eyaletler olarak adlandırmak hatasına düşmedi. Eyalet (*province*) kavramı Kanadalı bir şeydi – hatta daha da kötüsü Fransız idi. Bir eyaletin her metrekaresinde bir domuz ya da kirpi bulunurdu, her evin bir adresi vardı, her yerleşim biriminin kendi peyniri. Çoğunluğu çöl ya da bataklık olan Irak böyle değildi. Üç vilayetin her biri merkezî şehrin adıyla anılıyordu – Basra, Bağdat ve Musul.

nımı göz önünde tutarak, metnin çevirisinde “İngiltere” ve “İngiliz” sözcüklerine yer verildi. (çç)

Basra ülkenin üçte birlik güneyini oluşturuyordu. Bağdat ortadaki üçte biri. Daha büyük olan kuzeydeki üçte birlik alanı ise Musul. Musul'un batısındaki Deir ez-Zor, Musul'u bugün Suriye olan vilayetlerden ayıran mutasarrıflık idi.

Dicle ve Fırat Nehirleri her üç bölgeden geçiyordu ama Körfez'in yüz yirmi mil kadar üstünde, Irak'ın ortasında sürekli kanal kazılmasını gerektiren çamurlu Şattülarap olarak birlikte akıyordu. Ülkeyi yatay kesen kadim sulama kanallarının çoğu yedi yüzyıl önce Moğollar onları tahrip edileli beri kurumuştu. Dicle'nin kenarında kurulu kerpiç binalarıyla bir hamam (ısısında) olan başşehir Bağdat'a büyük gemiler ulaşamazdı. Kuzeyde nehirler birbirlerinden uzaklaşarak, Ermenistan dağlarına doğru uzanan büyük bir toprak parçasını, el-Cezire'yi, yani 'ada'yı meydana getiriyorlardı. İyi mahsul için fazlaca kurak olan bu alan, çoğunlukla Kürt ya da Arap göçerlere aitti.

Birbirinden farklı bu bölgelere ortak bir isim konulmamıştı. 'el-Irak' (düzlük) siyasi değil, topografik bir ifadeydi ve kuzeydeki dağlara uygulanamazdı. Mezopotamya (iki nehir arasındaki toprak) da bir başka topografik ifadeydi ve ne dağlara ne de Şattülarap'a uygulanabilirdi. Mezopotamya, Yunanca bir kelimeydi ve Arapça bilmeyen Wilson'un Yunanca kelimelere çocukluktan gelen aşinalığı sayesinde avantajı vardı. 'Mezopotamya'nın Helenistik döneme ait olduğunu biliyordu ve Irak'ta Helenistik hiçbir şey yoktu.

Wilson daha sonra anılarını yazdığında, bölgenin uzun tarihine birkaç gönderme yaptı. Basra bir zamanlar, MÖ 3000'e giden, Dicle-Fırat vadisindeki ilk uygarlık olan Sümer idi. Sümerliler ilk kanalları kurdular. Yaklaşık MÖ 2200'den beri ülkenin orta bölümünde bulunan Babilliler ise geri kalanlarını kurdular. Asur daha sonra, MÖ 1800'den başlayarak kuzeyde yerleşti. Bütün bu üç bölgeyi bir arada hiç kimse çok kısa bir süreden fazla yönetmedi. Onları en uzun Farslar yönetti; o da MÖ 530'dan 330'a kadar. Romalılar bile Mezopotamya'nın tümünü elde tutamadılar. MS 7. yüzyılda İslam bölgeye geldiğinde Farslar Sümer ve Babil'i tekrar ele geçirmişlerdi ama Asur'u değil.

Bir Arap hanedanı, Abbasiler, Farsların en büyüğünün yaptığı gibi, Irak'ı birleştirdi. Ama onu kendisinden daha büyük bir şeyin parçası yaptı. MS 762'de Bağdat'ı kurdular ve o, Dicle ve Fırat'ın sınırlarının ötesine taşan önemde yeni bir Babil oldu. Abbasiler'in en iyi askerleri, binlerce mil öteden, Orta Asya steplerinden geldiler. En iyi idarecileri, Taliban'ın 2001'de tahrip ettiği Bamyan'daki iki büyük Buda heykelinin mirasçısı olan Afganlı eski Budistler idi. Abbasiler'in en iyisi Harun el-Reşid, aynı yıl içinde hem Bizanslılara karşı cihad yapan, hem de Mekke'ye Hacc'a giden tek Arap yöneticiydi. Harun, Bağdat'ı meşhur eden kitabın, Binbir Gece Masalları'nın kahramanıydı...

Yeni fatihler, Osmanlı Türkleri, 16. yüzyılda geldiler ve aynı üçlü bölümü oluşturdular. Güneyde İran'da eğitim görmüş olan imamların efsunu altındaki Şii Müslümanları buldular. Wilson, ulemanın gücünü kabul ederek, onları 'Fars' uleması diye tanımlamıştı. Türkler güneyi ya imamlar ya da mahalli aşiretlerin liderleri aracılığıyla yönettiler. Ülkenin orta bölümünde, Türkler, dağınık haldeki Şiiler ve Yahudilerin yanı sıra Sünni çoğunluğu buldular. Sünniler yüzlerini Şii İran'a değil, daha büyük Müslüman dünyaya çevirmişlerdi ve bu nedenle sadık bir tebaa idiler. Sünni toprak ağaları bölgenin yönetilmesine yardımcı oldular ve eğitilmiş Sünniler bürokrat ve subay olarak hizmet ettiler. Burada, güneyin aksine, Türkler vergi toplamak için biraz gayret ettiler. Kalan bölge, kuzey, en geri kalmış olanıydı. Ana grup Kürtler, Müslüman idi ama Araplar gibi Sami değildi. Farsların süvari akrabaları kadim Medlerin devamı olabilirdi. Bağımsızlığa ve kırlara duydukları tutkunun ve misli görülmemiş yoksulluklarının izahı bu olabilir, diye düşündü Wilson. Kuzeyde bazı noktalarda, Hristiyan azınlıklar sıkıntı içindeydiler.

Prensleri, dinleri ve ırklarıyla çeşitlilikler sunan Hindistan'dan gelmiş biri olarak Wilson, bu kazanı bozmak istemedi. Sadece Basra'yı Britanya'nın yapmak istedi. Yollar inşa edecek, kanalları temizleyecek, vergi toplayacak ve Müslüman mahkemelerin yerini Britanya'nın mahkemeleri alacaktı. Burma, İngiliz Hindistanı'nın idi. Basra niye olmasındı?..”

Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yılında Sir Arnold Wilson'un gö-
zünü tek diktiği yer Basra vilayetidir. Bağdat ve Musul vilayet-
lerinin, Osmanlı Türkiyesi'nin elinde kalmasına bir itirazı yok-
tur. Londra'da da Sir Maurice de Bunsen başkanlığında bir hü-
kümet komitesi Basra'yı İngiltere'ye katan, Irak'ın geri kalanını
Türlere bırakan bir harita çizer.

Savaşın sonraki döneminde haritalar da, Irak haritasını çiz-
meye kalkanlar da değişecektir. Bir süre Sir Mark Sykes ismi
herkesin önüne geçer. Naiden, Sykes'ın düşünce yapısını hiçbir
yerde raslanmadık biçimde tasvir ederek öyküsünü sürdürü-
yor. Bu tasvirde, İngiliz sömürgeci zihniyetinin, Şark'ın ve Orta
Şark'ın insanlarına bakışındaki renkler de sergileniyor:

“1916'da (İngiltere'nin son liberal dışişleri bakanı) Sir Edward
Grey emekliye ayrıldı ve Ortadoğu politikasının kontrolü
Whitehall'daki Dışişleri'nden, o sırada Başbakan H. H. Asqu-
ith'in yerleşmiş olduğu Downing Street 10 numaranın arka-
sındaki arsaya geçici olarak kurulmuş derme çatma binalar
grubuna verilen adla Garden Suburb'a geçti. Arnold Wilson
ve Edward Grey'in aksine, Garden Suburb'ün sakinleri ente-
lektüellerdi. Onların arasında bir Irak haritasını çizen ilk kişi,
Parlamento'nun Muhafazakâr bir milletvekili olan ve Ortado-
ğu hakkında seyahat kitapları yazmaya dudak bükecek kadar
zengin olmayan Sir Mark Sykes idi.

Arnold Wilson Türkleri nasıl seviyor idiyse, Mark Sykes
sevmedi. Onları 'eski' ve 'genç' olarak ikiye ayırdı. Eski Türk-
ler, Hilafet'i 1908'e dek yönettiler. Kendilerine ata binme, iyi
silah kullanma ve doğrudan ayrılmama öğretilmiş olan üstün
ırka, Kadim dönemin Farslarına benziyorlardı. Ama aynı yıl
bir hükümet darbesiyle Hilafet'in kontrolünü ele geçiren Genç
Türkler, 'Levanten' idiler. Levanten, karışmış bir kültüre sahip
bir Ortadoğulu idi. Rumlar çoğunlukla Levanten idiler, keza
Ermeniler de. Yahudiler ise, şaşırtıcı biçimde, değillerdi. Göre-
ceğimiz gibi, Sykes'ın Yahudilere ilişkin bir teorisi vardı. Mil-
liyeti ne olursa olsun, Levanten diğerlerini yönetemeyecek öl-
çüde melezdi. Sykes, Türk Levantenlerin, Hilafet'i asla refor-

me edemeyeceklerini söyledi. Darbedensonraki (1908) sicillerine bakın ve bunu neden yapamayacaklarını görün, diyordu.

Ama Sykes, Türklerin alternatifi olan Arapları da sevmedi. Onları 1904'te Dar-ul-Islam adlı kitabında şöyle tarif ediyordu:

'Belagat sahibi, kurnaz, insana heyecan veren ve korkak... Yıllarca kötü yaşamış olmaktan ötürü hastalıklı, şişirilmiş bir kabağa benzeyen cüceleşmiş şımarık çocuğun tüm o iğrenç utanmazlığı ile dolu nobran köylüler; herhangi bir konuşma yapar gibi şiir okuyabilen... başkaldırmaya ve bir tehlikeyle karşılaşmadıkları takdirde fanatiklik namına can almaya hazır, Avrupalılardan bağnaz, aptalca, mantıksız bir nefretle tiksinen... bir yabancıya kafir diye haykıran ve o başını çevirip baktığı anda tabanları yağlayıp sırta kadem basan.'

Çöldeki Bedeviler için ise, 'Bunlardan daha avantacı, nekes ve kötü huylu vahşileri bulmak zordur,' diye yazdı.

Bununla birlikte, şehir ve kır Arapları yine de Türklerden daha iyidiler. Sykes, İngiltere'nin desteği ve denetiminde olmak kaydıyla, Irak için Arap yöneticileri bile düşünmeye razıydı. Ama Sünni olsun Şii olsun bağımsız Arap yöneticileri kabule hiç yanaşmıyordu; çünkü ona göre Araplar kendilerini yönetebilme yeteneğine sahip değildiler. Keza Kürtler de (bununla birlikte onlar daha güvenilirler). Sykes, Kürtlerin iyi nişancılar ve süvariler olduğu kanısındaydı – ne de olsa Medlerdiler ve rüşvet verildiği takdirde onlara güvenilebilirdi. Bu nedenle, Sykes, Britanya'nın Basra'yı muhafaza edeceği ve geri kalanını kuklalarla manipüle edeceği bir Irak'ı tasavvur etti.

Görüşleri 1916'daki ve bir yıl öncesindeki gelişmelerle daha da şekillendi. Gelibolu'dan beri İngilizler Arabistan, Filistin ve Suriye'deki Türk topraklarına saldırmayı planlıyorlardı. Bu bölgelerdeki Arapların kendilerine yardım etmeyeceğini biliyorlardı. Arapların bazıları Türk ordusunun subaylarıydı, tıpkı Iraklı Sünni subaylar gibi. Ama uzakta çölün dibindeki Bedeviler, hiç değilse Türk yönetimi söz konusu olduğunda Mark Sykes'ın tam söylediği gibiydiler. Uzun süredir Türkleri taciz ediyor ve Mekke ve Medine'deki kutsal yerleri ziyarete giden hacıları haraca kesiyorlardı. Eğer Arap eşrafından

biri –elbette Bedevi değil– Arapların kralı yapılırsa, o, bunları kullanabilirdi... Hilafet'i gasp etmiş olanlara, Genç Türklerle İslam adına saldırabilirlerdi. Yeni kral gerçek (ve munis) bir Arap olmalıydı...

Ve İngilizler böyle bir kralı buluverdiler – Hüseyin ibn Ali. Peygamber soyundan idi ve Mekke ve Medine'deki kutsal yerlerin şerifiydi. Hüseyin ile İngilizler arasındaki, daha sonra da Hüseyin'in oğulları ile İngilizler arasındaki müzakereler Filistin'in, Ürdün'ün ve daha sonraki Suudi Arabistan'ın geleceğini belirledi; Ama aynı zamanda Irak'ın da. Sykes'in 'Levanten' diye niteleyeceği cinsten komplike ve belirsizdiler. Fakat iki şey gayet açıktı: Hüseyin Irak'ı istiyordu ve İngilizler Irak'a onun sahip olmasını istemiyorlardı. Garden Suburb ise ne istediğini bilmiyordu ama onu, yani Irak'ı, Hüseyin için istemediğini biliyordu... İngilizler, Mezopotamya'nın 'özel idari düzenlemeler' gerektirdiğini bildirdiler. Hüseyin'in elinde kendilerini Basra'dan çıkaracak güç olmadığını biliyorlardı. O, Türkleri bile Medine'den çıkartamamıştı.

'Özel düzenlemeler' sözcüğünün ardında yatan neydi? İngiltere'nin müttefiki Fransa. Garden Suburb'ün gayriresmî temsilcisi Mark Sykes, Fransız muadili ile temastaydı, François Georges-Picot. İkisi 1916 başlarında bir araya geldiklerinde, Picot Rusya'daki Fransız büyükelçisi Maurice Paleologue'u yanında getirdi. Üçü birlikte Sykes-Picot Anlaşması olarak bilinen mutabakata ulaştılar. Anlaşma basitti. Müttefikler Hilafet'i parçalayacaklardı. Rusya, kendisine en yakın porsiyonu, Çanakkale'yi alacaktı. İtalya buna yakın bir dilimi. Fransızlar ve İngilizler büyük parçaları alacaklardı. Fransızlar, uzun süredir Maruni Hıristiyan anklavlar namına müdahale ettikleri Lübnan'ı alacaklardı. İngilizler Basra'yı elde tutacaklardı...

Sykes Araplara, orta Suriye'de birkaç şehirden oluşan tesselli mükafatı teklif etti. Ama Araplar bu bölgeyi ancak Fransa'nın göz yumması halinde yönetebileceklerdi; çünkü Suriye, Fransa'ya verilmiş bir başka parçaydı. Aynı durum, İngilizlerin göz yumması halinde kendilerini yönetebilecek olan Bağdat Arapları için de geçerliydi. Musul ilçesi, İngiltere'nin müt-

tefiki Fransa'ya taviz olarak verilecekti ama bu, kısmen, orada devriye gezmek istemeyen (İngiliz) Hindistan ordusuna bir tavizdi. Bırakalım Fransızlar Kürtlerle uğraşsınlar diye düşündü Sykes. Ya da bırakalım Fransızlar onlarla uğraşmaya çalışsınlar ve eğer Kürdistan karışırsa başarısızlığa uğrasınlar. Türkiye böylece daha da zayıflamış olacaktı.

Sykes'ın haritası diplomatik, Wilson'un ki idari idi. Her iki harita da kamuoyunu, yani o harita üzerinde yaşayanların arzularını yansıtmıyordu. Aslında, her iki harita da gizliydi. Siyasi bakımdan kabul edilebilir harita, Wilson ve Sykes'ın aksine hiçbir vakit Parlamento'da görev yapmamış olan iki yazardan geldi – T. E. Lawrence ve Gertrude Bell; ama özellikle de Bell. Onların şansı, askerî durumun biraz daha değiştiği savaşın sonunda ve grip hastalığının Sir Mark Sykes'ı alıp götürmesi sayesinde gelecekti.”

Sir Mark Sykes'ın beklenmedik erken ölümü ile “harita yapımı” faaliyetinden çekilmesi üzerine, hakkında bir Amerikalının yaptığı *Lawrence of Arabia* adlı sinema filmi sayesinde ün yapacak olan T. E. Lawrence ile Gertrude Bell sahneye çıkar. Her ikisi de Arap hayranıdır. Her ikisi de Arapların Ortadoğu topraklarında krallık kurmayı hak ettiklerine inanır. Irak'ın doğusunda, ikisi arasında belirleyici olan Gertrude Bell'dir.

Gertrude Bell, Sir Arnold Wilson'un emri altında, onun danışmanı olarak çalışmıştır. Ama görüşleri Wilson ile tam zıt yönde şekillenmiştir. Gertrude Bell, Irak'ın Arap yönetimine bırakılması yolunda İngilizlerin Araplara yardım etmesi için mücadele eder. İngilizlere karşı Irak'ta patlak veren ayaklanma üzerine, Sir Arnold Wilson'un Londra'nın gözünden düştüğü bir sırada, Gertrude Bell, Irak'ın doğumunun ebeliğini yapabilecektir.

Naiden'in öyküsünde Gertrude Bell'in anlatıldığı son bölüm şöyle:

“Arap isyancıları, Arnold Wilson ve T. E. Lawrence, haritacıların sonuncusu olduğunu kanıtlayan bir kadında karşılıklarını buldular. Bu, İngiliz yazarı ve idarecisi Gertrude Bell idi. Çağ-

daşları onu çok iyi tanıyorlardı. Onlardan biri, Virginia Woolf, ondan korkuyordu. Woolf, Irak'ta seyahat eden bir dostuna şöyle yazmıştı: 'Şu anda neredesin? Sanıyorum Gertrude Bell'lesin?.. Bayan Bell'in çok uzun bir burnu var, bir Aberdeen terrierine benziyor; usta bir kadındır, herkesi parmağının ucunda oynatır ve insana kendisini bir nebze etkisiz hissettirir.'

Gertrude Bell herhangi bir terrierden daha uzundu. Ama onu korkutucu yapan sadece fizyonomisi ve boyunun uzunluğu değildi. İsviçre Alpleri'nin bir dizi tepesine tırmanmıştı ve bunlardan birine de adı verilmişti. Sykes gibi bir adam bile onunla başa çıkamadı... Sykes, Bell için 'düz göğüslü, oynak kalçalı erkek-kadın karışımı, dedikoducu gevezenin biri' demiş ve birçok kişi onunla bu kanaati paylaşmıştı ama bütün bunların hiçbir etkisi olmadı. Oxford'da tarih dersinde birinci olan ilk kadındı o, William Morris tarafından dekore edilen bir evde büyümüşü ve İngiltere'nin en büyük endüstriyel kimyacılarından birinin torunuydu.

Bell, bir kadın gezginin bir erkek kadar kuşku uyandırmadığı Müslüman ülkelerde daha serbest hareket edebiliyordu. Sykes'in aksine mahalli liderlerle görüştü ve Londra ya da başka yerlerdeki hükümetlere tavsiyelerde bulunmaya kalkışmadı.

Wilson'un aksine, Lawrence'ın Arap başıbozuklarını gözardı etmedi ve Lawrence'ın aksine onları abartmadı. 'Levantenler' ve Araplardan nefret etmek bir yana, onlara hayranlık duydu...

Bell, (Irak konusunda) Lawrence'ın ... bir ulus gibi bir şey istediğini anlamıştı. (Lawrence) Ortadoğu'da Araplara verilecek üç krallık fikrini ortaya atmıştı. İngilizler Musul'u aldıktan sonra tek bir krallığı savunmaya başladı. Bu dönüş, Bell'e ona destek olma konusunda ilham verdi. Bir krallığın bir isme ve sınırlara ihtiyacı olacaktı. Lawrence'ın Araplar için bir kral nosyonu yetmeyecekti. Kralın yönetebileceği bir de Irak olması ve orada yaşayanlar da kralı kabul etmeliydiler.

Bell, bu amaca dönük bir başlangıç noktasına sahipti bile. Wilson onu eski eserlerin sorumluluğuna getirmiş ve o da Irak Ulusal Müzesi'ni kurmuştu. Irak, dünyada ulusal müzenin

ulustan daha eski olduğu tek ülkeydi; çünkü, Gertrude Bell'e göre, bir müze sadece geçmişin yüceltilebileceği bir yer olmaktan öte bir şey olmalıydı. Bir müze gelecek için ilham veremeliydi. İdeal müze ziyaretçisi, bilgili kişiler yani connoisseur'ler değil vatandaşlar olmalıydı; müze görevlileri de bilimadamları değil vizyonerler... Yunanca ve Latince etiketler Wilson için ne anlam ifade ediyor, klasik arkeoloji Lawrence için (çünkü mesleğini bırakmıştı) ne ifade etmiyorsa, Babylon'u ve diğer şehirleri saklayan tepeler Bell için onu ifade ediyordu. Başkaları alıntı yapacaktı. O yaratacaktı. Ve Woolf'un sandığı kadar etkin olacaktı...”

Haziran 1920'de Araplar İngilizlere karşı ayaklandılar. Altı ay süren ve Irak tarihinde “1920 Devrimi” olarak yerini alacak Arap isyanı, Sir Arnold Wilson'un başını yedi; Wilson yerini “ustası”na, Sir Percy Cox'a bıraktı. Sir Percy Cox, Irak'ın yanı sıra Kuveyt ve Suudi Arabistan'ın sınırlarını kırmızı uçlu bir kalemle çizen adam olacaktır. Gertrude Bell'in, Kral Faysal'ı Irak tahtına koreografisini kendisinin yaptığı bir müsamerayla oturtması, Sir Percy Cox'un himayesi altında gerçekleşti. Naiden'den Irak'ın doğum gününün öyküsünü dinliyoruz:

“Wilson'un halefi Sir Percy Cox'un altında çalışan Bell ... bir halk oylamasının düzenlenmesine yardımcı oldu. Bu, Faysal'ın kabulü içindi. Bell'in işini zorlaştıran, Iraklılara iktidarı verebilmek için resmî bir yol bulunmamış olmasıydı. İngilizler ülkeyi hâlâ Hindistan'ın bir parçasıymış gibi yönetiyorlardı. O yüzden Bell çeşitli Iraklıları evinde akşam yemeklerinde sık sık ağırlayarak onlara vaadlerde bulundu. Faysal, Haziran 1921'de Medine'den geldiği vakit, Bell ve diğerleri, destek örgütleyerek ülkenin her yanında ona refakat ettiler...”

Bundan böyle, İngilizler ülkeyi yeni bir şekilde kontrol edeceklerdi. Liman kentlerini ve vahaları tutmaktansa, birkaç yüz mil arayla uçak pistleri inşa edecek ve havadan denetleyeceklerdi. Köyleri ve kervanları bombalayabilecek bir düzine Kraliyet Hava Kuvvetleri filosu bir ordudan çok daha güçlü ve buna karşılık maliyeti de çok daha düşük olacaktı.

‘Geçen haftanın en ilginç olayı,’ diye yazdı Bell babasına, Temmuz 1924’te; ‘Kraliyet Hava Kuvvetleri’nin bir gösterisiydi... Müthiş şekilde etkilendim. Havadan savaş, şaşırtıcı ölçüde amansız ve korkunç bir şey.’ Arnold Wilson orada olsaydı, herhalde onunla aynı kanaati paylaşırdı. Sir Arnold (artık öyle olmuştu) 1941’de Fransız göklerinde savaşta, hava çarpışmasında öldü. Bell, on beş yıl önce ölmüştü. Lawrence, (Gertrude Bell’in) acılı babasına, ‘Bir kaç yıl daha sürebilecek olsa bile, Irak devleti güzel bir eser olacak,’ diye yazdı.”

İngilizler, bugünkü Irak’ın tohumlarını attıkları ve yeşerttikleri yıllarda (1916-1922), Londra’da başbakanlık koltuğunda David Lloyd-George oturuyordu. Downing Street 10 numaraya yerleşmiş son liberal olan Lloyd-George, iflah olmaz bir Türkiye karşıtı olarak tarih kayıtlarına geçmiştir. 19. yüzyılın dev liberal şahsiyeti, dört kez ve en uzun süre Birleşik Krallık’ın başbakanlığını yapmış William Gladstone da öyleydi. Zaten, Osmanlı Türkiyesi’nin İngiltere’den uzaklaşıp, rotasını Almanya’ya çevirmesinde Gladstone’un Türkiye karşıtlığının önemli payı vardı. Osmanlı İmparatorluğu’nun ölüm fermanı da, belki, ta o dönemde, 19. yüzyılın son çeyreğinde yazılmıştı. Liberallerin bu kuşaklar boyu süregelen Türkiye karşıtlığının nedeni, muhtemelen Osmanlı Türkiyesi’ni “Şark despotizmi”nin devlet olarak tecessüm etmiş hali olarak görmeleriyle ilgiliydi. Despotizm, liberaller için en tahammül edilmez rejim tipiydi.

Liberallerin “güneşin batmadığı imparatorluk”un iktidar mevkiindeki son temsilcisi David Lloyd-George (1863-1945) ilginç özelliklere sahipti. Hayli dindar bir evanjelist ve Downing Street 10 numarada oturup da, anadili İngilizce olmayan tek kişiydi. Lloyd-George, Galliydi ve ana dili Galce idi. Lloyd-George’un Kanadalı torunu Margaret MacMillan’ı Oxford Üniversitesi’nin ünlü St. Antony’s College’inin dekanı iken tanımıştım. 1 Mayıs 2010’da Ahmet Davutoğlu ile birlikte Oxford’da gittiğimizde, Türk Dışişleri Bakanı’na ev sahipliğini o yapıyordu. Margaret MacMillan’ı aslında, Birinci Dünya Savaşı’nın so-

nunu anlatan *Paris 1919* adlı mükemmel kitabı dolayısıyla 2000'li yılların başlarından itibaren ismen tanıyordum.

Bu kitabında, Irak'ın yapaylığını ve doğumundaki sakatlığı, Margaret MacMillan şu çarpıcı satırlarda anlatıyordu:

“Wilson bölgenin nasıl yönetilmesi gerektiğine ilişkin sıkı görüşlere sahipti. ‘Basra, Bağdat ve Musul idari amaçlarla ve etkili İngiliz denetimi altında tek bir birim olarak mütalaa edilmelidir,’ diyordu. Tek bir birimin bundan başka bir anlam taşıyabileceğini hiç düşünmemişti. 1919’da bir Irak halkı yoktu; tarih, din, coğrafya halkı bir araya getirmemiş, ayırmıştı. Basra, güneye, Hindistan’a ve Körfez’e bakıyordu; Bağdat’ın İran’la güçlü bağları vardı; Musul’un da Türkiye ve Suriye ile.

Bu üç Osmanlı vilayetini bir araya getirmek ve bundan bir ulus yaratmak, Avrupa ölçülerine göre, Bosna Müslümanları, Hırvatları ve Sırplarından bir ülke yapmayı ummak gibi bir şeydi. Balkanlar’da olduğu gibi imparatorluklar ve medeniyetler çatışması derin uçurumlara yol açmıştı. Nüfusun yarısı Şii Müslüman, bir çeyreği Sünni idi, bir de Yahudilerden Hıristiyanlara diğer azınlıklar vardı ama dinî bölünmeden başka bir bölünme daha söz konusuydu: Yaşayanların yarısı Arap iken, geri kalanı (çoğunlukla Musul vilayetinde) Kürtler, Farslar ve Asurilerden oluşuyordu. Şehirler görece gelişmiş ve kozmopolitti; kırsal alana hâlâ kan bağıyla aşiret ve dini liderler hükmediyordu. Bir Irak milliyetçiliği yoktu, sadece Arap milliyetçiliği vardı...” (Margaret MacMillan, *Paris 1919 - Six Months That Changed the World*, Random House, Londra, 2002, s. 397, 398)

Benim kuşağımın neredeyse tüm yaşamını etkileyen ve kim bilir daha kaç kuşağın yaşamını da etkileyecek olan bütün bu gelişmeler, Birinci Dünya Savaşı’nın hemen sonrasındaki bir kaç yıla sığmıştır. Tarihin bu ilginç bölümünü en iyi anlatan kitapların başında David Fromkin’in *A Peace to End All Peace - The Fall of the Ottoman Empire and the Creation of the Modern Middle East* (*Barışa Son Veren Barış - Osmanlı İmparatorluğu’nun Çöküşü ve Modern Ortadoğu’nun Yaratılışı*) adlı kitabı gelir...

Fromkin’in *A Peace to End All Peace*’ini Soğuk Savaş’ın son

demlerinde bir New York kitapçısında görüp edinmiştim. Kısa süre sonra, bir Londra kitapçısında da elime geçtiğinde ona zaten sahip olduğumu unutmuş, bir kez daha satın almıştım. Kitabın bendeki iki nüshasından birini, Turgut Özal'a götürdüm. Onun bu kitabı mutlaka okuması gerektiği kanısındaydım. Makam odasına girdiğimde elimde *A Peace to End All Piece*'i görür görmez, Turgut Bey, "Bunu mu okuyorsun; bende de var. Büyük bölümünü okudum," deyivermişti. Turgut Özal ile bir anlaşmamız vardı. Kitapçı dolaşmaya vakti olmadığını söyleyerek, "Kendine hangi kitabı alıyorsan, bana da al," demişti. Bu isteğini yerine getiriyor ama aldığım kitapları okuduğundan emin olamıyordum. *Barışa Son Veren Barış* bu konudaki yersiz kaygılarıma da son vermiş oluyordu.

Birinci Dünya Savaşı sonrası döneme ait hangi kitabı okusanız ve Irak'ın nasıl ortaya çıktığı üzerinde çalışsanız, Irak'ın doğumunun, kimisi serdengeçti ama hepsi çok özellikli, bir dizi İngiliz şahsiyetinin zihinlerinde ve ellerinde gerçekleştiği sonucuna varmanız kaçınılmazdır.

"Tümüyle bir İngiliz yapımı olan Irak'ın yanı sıra Ortadoğu'nun bugünkü büyük bölümü de, büyük ölçüde bir İngiliz yapımı olarak ortaya çıkmıştır. Ama, Ortadoğu'da hiçbir ülkenin kaderi, Irak kadar, bir avuç yetenekli ve yetenekli oldukları kadar maceraperest bir avuç İngiliz tarafından çizilmemiştir..." (Karl E.Meyer&Shareen Blair Brysac, *Kingmakers, The Invention of the Modern Middle East*, s. 173)

Üç Osmanlı vilayetinin Irak adı altında bir araya getirilmesinde, aralarında Irak'ın yönetim tarzı ve yapısı konusunda görüş ayrılıkları bulunmasına rağmen Arnold Wilson, Gertrude Bell, Lawrence, Sir Mark Sykes ve Londra'daki İngiltere hükümetinde başta Winston Churchill gibi başrol oyuncularının yanı sıra, en az onlar kadar belirleyici rol oynamış bir başka oyuncu Sir Percy Cox (1864-1937) idi.

"1920'de Mezopotamya'daki büyük ayaklanma Arnold Wilson'un koltuğunu götürünce onun yerini almıştı Sir Percy

Cox. Tarihe de Irak'ın bugünkü sınırlarını çizen kişi olarak kaydedildi. Irak'ın ve Ortadoğu'nun önemli bir bölümünün.

1922 yılında Suudi Arabistan'ın doğusunda Uqair'de beş günlük bir konferans toplanmıştı. Sir Percy, Arabistan'ın gelecekteki monarkı Ibn Suud'u Irak'ı tanıması için ikna etti. Ve, genellikle olduğu gibi, Gertrude Bell'in tavsiyelerini gözeterek, Irak'ın Kuveyt'le ve daha sonra Suudi Arabistan olacak olan Nejd'le sınırlarını da çizdi. Kuveyt'teki İngiliz askerî ataşesi Harold Dickson'un anılarında anlattığına bakılırsa, Ibn Suud'a, Nejd'deki rakiplerini alt etmiş olmasına rağmen, bir öğretmenin okul çocuğuna davranması gibi davranıyordu. Cox, sınırları tek başına kararlaştırıyordu. Elinde bir harita ve kalem, Sir Percy Cox, Irak ile Nejd arasındaki sınırı çiziverdi (*Kingmakers*, s. 188, 189).

Bir Amerikan diplomatı olan David Korn, Sir Percy Cox'un sınır çizme tarzını daha ayrıntılı biçimde naklediyor:

“Irak devletinin yaratılışında müridi Arnold Wilson ile birlikte herkesten daha fazla sorumlu adam olan Sir Percy Cox, Kürtlerin de Irak'ın bir parçası olmasını sağlama aldı ve o da 1923 yazında Irak'tan ayrıldı. Ayrılmadan önce, Irak'a güneyinde, Suudi Arabistan toprakları olacak bölgeden gereğinden büyük bir toprak parçasını ayırıp armağan ederek, eserinin son fırça darbelerini vurdu. Heyetindekilerden biri daha sonra ‘Sir Percy bir kırmızı kalem çıkarttı ve Arabistan haritası üzerinde Körfez'den Ürdün sınırı yakınındaki Cebel Anaizan'a kadar gayet dikkatle bir sınır çizgisi çizdi,’ diye yazdı. Geleceğin Suudi kralı Ibn Suud, hıçkırıklara boğuldu. ‘Beni krallığımın yarısından ettin,’ diye inledi. Cox, Suudi'yi Kuveyt'in üçte ikisini ayırıp ona vererek teselli etti.” (David Korn, *The Men Who Put The Kurds Into Iraq: Percy Cox & Arnold Wilson*, KNC Publications, 1993, s. 35)

Sir Percy Cox'un kırmızı kalemiyle çizilen Irak'ın güney sınırı, Irak ile Kuveyt arasında gerginlik yaratan sorunlu bir konu olmuştur. Irak'la Kuveyt arasında ilk kriz 1961 yılında Ku-

veyt'in bağımsızlığı ardından patlak vermişti. Irak Devlet Başkanı Abdülkerim Kasım, Kuveyt'i Basra'ya bağlı bir ilçe ilan etmişti. Osmanlı döneminde, Kuveyt, gerçekten de Basra vilayetine bağlı bir mutasarrıflık idi. Abdülkerim Kasım'ın bu kararı, kısa süreli bir uluslararası krize dönüşmüştü. 1990'da Saddam'ın Kuveyt'i işgali ve ilhakı ise uluslararası bir savaşa yol açtı.

Irak'ın Suriye ile uzun batı sınırı da, görüntü olarak güney sınırına benzer şekilde çizildi. Ortadoğu'nun Batılı güçler eliyle ilk bölünme projesi olarak tarihe geçen 1916 tarihli gizli Sykes-Picot Anlaşması'nda Musul'un Fransa'ya bırakılmış olmasından kaynaklanan oradaki belirsizlik, 1919 Paris Barış Konferansı sırasında giderilince Irak-Suriye sınırının çizilmesi de kolaylaştı.

“Sykes-Picot'nun Fransa'ya bıraktığı Musul'u, İngiltere Paris'te Fransa'dan aldı. Avrupa sorunları üzerine başlayan konuşmada Ortadoğu konusu da ortaya getirildi. Clemenceau, İngiltere'nin Fransız taleplerinde ne gibi modifikasyonlar istediğini sordu. Lloyd-George cevap verdi: 'Musul.' Clemenceau 'Alacaksınız,' dedi...” (Margaret MacMillan, *Paris 1919*, s. 382)

Fransız birlikleri Şam'ı ele geçirdikten sonra doğuya yürüdüklerinde Fırat Nehri üzerindeki Abu Kemal'e gelmişlerdi. İngilizler de Bağdat'tan batıya yürüyerek Fırat'a ulaştıklarında Fransızlarla karşılaştılar. İngilizler, Abu Kemal'den batıya, Fransızlar da doğuya doğru ilerlemediler. Abu Kemal, Osmanlı Devleti'nde bir dönem Urfa vilayetinin, son dönemde ise Deir ez-Zor mutasarrıflığının bir parçası idi.

Osmanlı Deir ez-Zor mutasarrıflığını, Osmanlı Musul vilayetinden ayıran sınır, Irak-Suriye sınırı olarak doğal bir ayırım olmadan bir çizgi halinde çekilebildi.

Irak'ın Türkiye ile kuzey sınırı ise, Irak'ın devlet olarak ortaya çıktığı dönemde çizilememişti. Musul sorunu, Irak'ın Türkiye ile kuzey sınırının çizilememiş olmasından kaynaklanır. Ve, Musul sorununun ortaya çıkmasıyla Irak adı verilen 'entite' daha doğum anından itibaren sorunlu olmuştur.

Musul vilayeti, nihayetinde Irak'a bırakıldı. Ancak, bu nedenle, ta Asur döneminden beri yüzünü güneye, yani Bağdat'a

doğru, hiç çevirmemiş, sürekli olarak batıya ve kuzeye dönük durmuş, dolayısıyla yüzyıllar boyu bir yandan Halep, diğer taraftan Diyarbakır ile bir ticaret ve ilişki çgeni geliştirmiş olan Musul, tüm vilayet sınırlarıyla birlikte Türkiye sınırları dışında kalmış olmadı; geleneksel ticari ve ekonomik bağlarından koparılmış oldu.

Irak, Musul vilayetinin kendisine katılması sonucunda Irak olabildi ama Irak'ın doğumu sakat bir doğum olmuş oldu.

Irak'ın "sakat doğumu" ağdaş Kürt sorununun doğumuna yol açacaktır.

XX

DERİN KÜRDİSTAN

Heybet Sultan bıçak sırtı gibi
Ayırır iki dünyayı birbirinden
Bir yandan sıram sıram, yalçın
Kürdistan dağları
Öbür yan geniş ve sonsuz
Mezopotamya Ovası

(Erbil'de Güneş Batarken)

Heybet Sultan wek pişta kêrê
Ji hev cuda dike du dinyayan
Alîyek qor bi qor, asê
Çîyayên Kurdistanê
Alî din fireh u bêdawî
Deşta Mezopotamyê

– Kemal Burkay

(Li Hewlêrê Dema Roj Diçe Avan)

“Derin Kürdistan’ı ilk kez dün gördüm. Bunca yıldır, bu toprakların birçok yerine defalarca geldim, birçok yerini gezdim, birçok yerinde bulundum. Ama bir de ‘derin Kürdistan’ olduğunu dün anladım. Bu toprakların topografyasıyla, üzerinde yaşayan insanlarıyla, Irak’ın geri kalanıyla pek de ilgisi bulunmadığını çıplak gözle görerek kavradım. ‘Derin Kürdistan’ı görüp dolaşınca, Irak’ın içinde konjonktürel nedenlerle bulunmaya devam ettiğinizi fark ettim. Aksine beni inandıramazsınız,” dedim Neçirvan Barzani’ye.

Şaşkın nazarlarını dikti üzerime. “Barzan’a gittim,” diye devam ettim. “İnanmayacaksın ama birçok kez buralara geldim, Barzan’a hiç gitmemiştim. Gitmemiş olduğum için içimde uk-

de kalmıştı. Barzan'da dedenin (Molla Mustafa Barzani) ve babanın (İdris Barzani) mezarlarını da ziyaret ettim tabii ki. Bir de tören yaptılar. Deftere bir şeyler yazdım. Kürdistan TV kameraları da gelmişti. Bir de kısa nutuk attım.”

Güldü. Haberi olmuştu. Barzan'a kim gider, ayak basar; Barzani ailesinden kaçamazdı. Anlatmaya devam ettim:

“Barzan'ın bu kadar nefes kesen bir güzellikte olduğunu hiç tahayyül etmemiştim. Bütün coğrafya muhteşemdi zaten. Barzan'a giderken Zap'ı açıp Spilik ve Zibar üzerinden gittim; Erbil'e dönüş yolunu ise doğuya doğru geniş bir kavis çizerek, Mergasor üzerinden Revanduz'dan geçerek yaptım. Bu sayede Diyana'yı (Soran) da, Hendrin ve Hasan Ali Beg dağlarını da, Revanduz'dan Hac Umran, Ranya ve Kandil doğrultusundaki topografyayı da görme imkânım oldu. Bir ara oralarda dolaşırken Irak'ta olduğumu unuttum. Gerçekten Kürdistan'dı gördüğüm yerler... Kürdistan; Erbil'den Süleymaniye'ye Heybet Sultan Dağı'nı aşarak Dukan üzerinden gidildiğinde, ya da Köysancak'ta, Dohuk'ta, Zaho'da bile o kadar anlaşılmıyormuş meğerse. Gördüğüm yerlerin, Erbil'den vazgeçtim, Kerkük'ün daha güneyindeki Irak ile ortak hiçbir yönü yoktu. Ne coğrafyanın, ne insan davranışlarının, hiçbir şeyin. Bugün gördüğüm yerlerin Irak olduğuna beni kimse kolay ikna edemez. Kürdistan dışındaki Irak ile bugün gördüğüm 'derin Kürdistan'ın arasında ortak pek az şey bulunduğunu farkettim. Oysa Hakkâri ile çok ortak yanı var. O bakımdan da çok tanıdık bir coğrafyaydı.”

Neçirvan, ülkesinin tanımını yapmamı onaylayarak keyifle dinledi. “Sana bir anekdot anlatmalıyım,” diye girdi söze, “Bir gün Emre Taner'le (eski MİT Müsteşarı) konuşurken, 'Biz, kesinlikle bağımsızlık istemiyoruz,' cümlesiyle lafa başlamıştım; Emre bey, 'Bana bak, Neçirvan,' dedi, 'bu cümleyi bir daha söylersen, sana ilişkin tüm güvenimi yitiririm. Birlikte bir çalışma yapamayız. Ben, senin dedeni de, babanı da çok iyi tanırım. Bir daha asla böyle bir cümle kullanma!’”

Seri Reş'te Mesut Barzani'nin inşa ettirdiği saray kompleksinin hissesine düşen bölümünde dillere destan kahvaltı masa-

sında sohbet ediyoruz Neçirvan Barzani ile. O, sadece Mesut Barzani'nin yeğeni değil, aynı zamanda damadı. Mesut Barzani sonrasında, Kürdistan'ın bir numarası kim olacak konusunda, kuzeni ve Mesut'un oğlu Mesrur ile arasında adı konmayan bir halefiyet çekişmesi olduğu açık bir sır sayılsa da, eğer Irak Kürdistan'ı bağımsızlığı hak eden biçimde kendi ayakları üzerine yükselen bir yapı olarak ortaya çıkmışsa, bunda en büyük payın, becerisi sayesinde Neçirvan'a ait olduğu bir sır değil.

Neçirvan Barzani, Irak Kürdistanı'nın amcasından sonra fiilen iki numarası. Ayrıca, onun muhtemel halefi. Her şeyin en iyisine, en kalitelisine olan merakı, bulunduğu her mekânın iç dizaynını mükemmelliğe yaklaştırır. Irak Kürdistanı'nda, Seri Reş'te olmasak, çalışma odasındaki dekorasyon kalitesine bakarak, Washington'da Beyaz Saray'da olduğuna da hükmedebilir insan.

7 Mayıs 2011. Erbil'in yaklaşık yarım saat kuzeyinde Masif'teyiz; Seri Reş'te. Erbil, Irak Kürdistanı bölgesinin siyasi merkezi olsa da, Başkan Mesut Barzani, Kürtlerin Hewler adını tercih ettiği Erbil'de pek bulunmaz. O, oldum olası Masif-Seri Reş'tedir ve pek oradan kımıldamaz.

Çağdaş haritalar ve yol levhalarındaki adıyla Selahaddin ama halkın dilindeki haliyle Masif, bir bakıma 'derin Kürdistan'ın başladığı yerdir, çünkü Kürdistan dağları orada başlar. Ta Kerkük'ten başlayarak bir saat kuzeyindeki Erbil'e ulaşan uçsuz buçaksız düzlükler, dümdüz bir ova şehri olan Erbil'in kuzeyine doğru da devam eder. Erbil-Masif arasında yarıyolda, şimdi üzerinde sanki kanatlarını iki yana açmış bir kartal izlenimi vererek oturan bir otel bulunan ve hem aşağısındaki Erbil'i, hem yukarısındaki Masif'i seyrediyormuş gibi aniden ortaya çıkan alçak bir tepeden yani Khanzad'dan sonra, yol keskin ve yılankavi virajlarla tırmanmaya başlar. Tırmanmanın bittiği yer Masif ya da yeni adıyla Selahaddin'dir.

Başta KDP yöneticileri, yeni Kürdistan elitinin villalarının, politbüro binasının ve özellikle Bağdat'ta ve Irak'ın ortasında, batısında, doğusunda ve güneyinde kanın gövdeyi götürdüğü, tüm hizmetlerin perişan olduğu dönemlerde rahatlığı, internet

kolaylıkları, kesilmeyen elektriği, cömert sofraları ile yabancı konuklarının gözünde bir rüya âlemi veya sürreal bir Irak manzarası olan Darüzziyafe'nin (Konukevi) bulunduğu Masif, Erbil'den Musul'a doğu yönüne ve yine Erbil'den Kerkük'e güney yönüne uzanan muazzam ovaya bir minareden cami avlusuna bakıyormuşsunuz duygusunu verir. Masif'e gelir gelmez, sağ yönde birkaç kilometre ilerlediğinizde Seri Reş'e gelirsiniz. Mesut Barzani, tatil günlerinde kaçtığı baba toprağı Barzan dışında, tüm vaktini Erbil'i yirmi kilometre öteden ve tepeden seyrettiği Seri Reş'te geçirir. Arkasına Kürdistan'ın en yüksek dağlarından Sefin'i alarak.

Sefin, olanca heybeti ile önce Masif'ten görülmeye başlar. Ondan sonrası zaten kat kat dağlardır; hem kuzey yönünde Türkiye'ye doğru, hem batı-doğu ekseninde İran'a doğru. O bakımdan, eğer Kürtler, esas olarak dağ insanlarını çağrıştırırlarsa, 'derin Kürdistan' Masif'te başlar diye düşünmek yanlış olmaz.

Daha güneyden, Zagrosların giderek alçalmış son uzantısı halinde, İran-İrak sınırı üzerinden Musul civarına, Elcezire'ye kadar güneydoğu-kuzeybatı yönünde uzanan ve bir sıradağdan ziyade düzlükler üzerindeki kabartıyı andıran, nispeten alçak ve üzeri çıplak Hamrin Dağı (Cebel Hamrin), coğrafi anlamda Kürdistan'ın güney sınırındır.

İrak'taki savaş sonrasında kanlı kaotik yıllarında, sadece coğrafi anlamda değil psikolojik bakımdan da öyle olduğunu defalarca yaşamıştım. Bağdat'tan, son durak Türkiye olmak üzere yola çıktığımızda, bir Sünni-Şii kavşağı olarak algılanan Khalis kasabasından ve her gün onlarca kişinin öldüğü haberleri gelen Bakuba yakınlarından geçtikten bir buçuk saat sonra, sağ yöndeki çıplak bozkırın ve sol yanda hurma ormanlarının süslediği; güneyde Körfez'e, batıda ta Şam'a kadar devam edeceğini bildiğiniz düzlük biter, hafif bir meyille tırmanmaya başlarsınız. Arkanıza dönüp düzlükleri görmediğiniz an, Cebel Hamrin'e gelmişsiniz demektir. Bir 45 dakika sonra Tuzhurmatu'dan, Taze'den, Daquq'tan geçip, Kerkük'e varacaksınız. O yolun Halis ile Cebel Hamrin arasındaki ve tırmanma-

nın henüz başladığı bölümleri son derece tehlikeliydi. Ama Cebel Hamrin'i boylamasına geçmeye başladığınız 15-20 dakikalık süre, tuhaf bir şekilde "artık eve geldik" duygusu uyandırır-
dı. Güvenlik duygusu ve dost topraklara geldik duygusu kap-
lardı içinizi.

Oysa, Cebel Hamrin'den Kerkük'e ulaşmak yaklaşık bir saat, Erbil ve Süleymaniye'ye ise, hiç değilse, iki saat sürerdi. Ol-
sun. Eve geldik duygusu, hele tüm dünyanın dehşet nazarlarıyla
seyrettiği Irak'ın en kanlı ve kuralsız dönemi yaşanırken, iyi
bir duyguydu.

Cebel Hamrin, Kürdistan'ın –Kürdistan neresi olursa olsun–
üzerinde pek tartışma götürmeyen güney sınırındı.

Kürdistan neresiydi?

Bir İngiliz binbaşı Millingen 1870'te şöyle yazmıştı:

"Kürdistan, Asya Türkiyesi'nin kuzeyden güneye, bir yanıla
Ağrı Dağı ve Gürcistan sınırlarından Bağdat yakınlarına kadar
olan bölümünü; diğer yandan doğudan batıya sınırları itiba-
rıyla İran sınırından Küçük Asya ve Lazistan sınırlarına kadar
olan bir alan olarak addedilebilecek bölümünü kapsar. Bu sı-
nırların kesin olan hiçbir tarafı yoktur. Bunun nedeni çok ba-
sittir, zira Türk hükümlerindeki toprak dağılımında sürekli
ve kesin olan hiçbir şey yoktur. Tüm vilayetler ve merkezî şe-
hirleri ve sınırlarıyla onlara bağlı yerler, idari karışıklığın orta-
sında sürekli değişikliğe uğrarlar. Bazen bir vilayet bir diğeri-
ni içine alır veya bir vilayetin sınırları diğerinin içine taşar. Bu
arada İran sınırlarındaki büyük parçalar Türkler tarafından ele
geçirilir veya Farslar hak iddia ettikleri yerlere el koyarlar. Bu
sınırlar asla kesin bir çözüme kavuşamazlar."

Binbaşı Millingen'in Kürdistan sınırları olarak kabaca tanımla-
dığı alanın "Bağdat yakınları" diye ifade ettiği güney ucu, Ce-
bel Hamrin'dir ve sözünü ettiği her türlü idari karışıklığa rağmen,
Osmanlı Musul vilayetinin güney sınırlarının geçtiği yer
de orasıdır.

Bugünün Irak Kürdistanı diye Kürtlerin tanımladığı coğra-
fi alan da, Cebel Hamrin'den Türkiye-Irak ortak sınırına kadar

güneyden kuzeye ya da kuzeyden güneye uzanan alanı içerir.

Bir de İran Kürdistanı var. Bunun neresi olduğunu da, 1915'ten Irak'taki İngiliz mandasının sonuna kadar Mezopotamya ve Batı İran'daki İngiliz askerî güçlerinin siyasi yetkilisi olarak görev yapmış olan C. J. Edmonds anlatıyor:

“Türk ve İran hükümetlerinin merkezî politikalarına rağmen, yüzyıl öncesine kadar yarı-özerk Kürt mirlikleri (prenslikleri), Türkiye’de Botan, Hakkâri, Behdînan, Soran ve Baban, ve İran’da Mukri ve Erdelan olmak üzere devam etti. Türkiye’dekilerin tümü 1837 ile 1852 arasında bastırıldı ya da doğrudan Osmanlı kontrolü altına sokuldular; Mukri ve Erdelan da aynı dönemde özerkliklerini kaybettiler. İran’da Kürdistan ismi, genel olarak Kürt bölgelerine değil, sadece eski Erdelan’a tekabül eden vilayet için resmen kullanıldı.” (C. J. Edmonds *Kurds, Turks and Arabs - Politics, Travel and Research in North-Eastern Iraq 1919-1925*, s. 8-9, Oxford University Press, 1957)

Benim, bugünün Irak Kürdistanı’nın içindeki “derin Kürdistan” olarak adlandırdığım yer, Selahaddin’den başlayarak kuzeyde Türkiye, doğuda İran’a doğru uzanan göz kamaştırıcı güzellikler içeren bölgedir.

Selahaddin ya da Masifî de, “Kürt *Heartland*”inin başlangıç noktası olarak düşünmek mümkündür. Düzlükler biter, Kürdistan’a her anlamda ve her türlü karakteristiğini kazandırmış olan dağlar ondan sonra başlar.

Masifî’nin arkasına geçtiğinizde, yani bir daha Erbil’i ve Erbil ovasını göremeyeceğiniz bir coğrafyaya girdiğinizde, çok geçmeden Şaklava’ya ve onunla birlikte ünlü Hamilton Yolu’na erişirsiniz. Hamilton Yolu, Irak Kürdistanı’nı batı-doğu eksenini üzerinde, İran sınırına kadar inanılmaz çetin bir coğrafyayı yararak kateden anayolun adıdır. Yeni Zelandalı bir mühendis olan A. M. Hamilton tarafından doğaya karşı yürütülen müthiş bir mücadele sonucunda 1928-1932 yılları arasında tamamlanmıştır. Hamilton, *Road Through Kurdistan - Travels in Northern Iraq* başlıklı, ilk baskısı 1937’de yapılan kitabında sadece kendi serüvenini anlatmakla kalmamış, bölge coğrafyası, aşiret yapı-

ları, insan ilişkileri gibi konularda paha biçilmez bir belge oluşturmuştur.

Hamilton Yolu'na ayak basmadan "Kürdistan *Heartland*"i katedilemez. Şaklava'ya gelindiğinde birbirine paralel iki dağ sırası arasındaki Harir Ovası'ndan geçilerek yükselmeye başlanır ve Spilik'e varılır. Zaten, Kürdistan coğrafyası güney-kuzey ya da batı-doğu yönlerinde inişe geçmek ve tekrar yükselmek arasında gidip gelmek halidir.

Spilik'ten doğu yönünde ilerleyen yol, yeryüzünün en göz kamaştırıcı kanyonlarından birinin bulunduğu Revanduz'a ulaşır. Ama ben Barzan'a gitmek istiyordum. Barzan'a gitmek için, Spilik'ten sonra Hamilton Yolu'nu terk etmek gerekiyordu.

Barzan yönüne doğru, birbirine paralel dağ sıraları arasından kıvrılarak nefes kesen bir görüntüyle akan Büyük Zap'ı aşarak gidersiniz. Akra yakınlarından, Bekhme'den, giderek Surçi aşiretinin bölgesinden, ardından Zibar'dan ilerleyip Barzan'a doğru yol alırsınız. Önünüz ve arkanızdaki coğrafya, İsviçre ve Avusturya Alplerinin ve vadilerinin dillere destan güzelliğini anlamsız kılabilir.

Barzan'a gideceğimi bir gece önce Erbil'de öğrenen Türkiye Kürdistan Sosyalist Partisi'nin sürgünde yaşayan Genel Sekreteri Mesut Tek, yolları ayrıntılı biçimde tarif edip Mergasor'dan (Kızıl Çayır) geçerek Revanduz üzerinden Erbil'e geri dönmemi önermişti. Abdurrahman Kasımlı önderliği döneminde İran Kürdistan Demokrat Partisi'nin peşmerge güçleri saflarında uzun yıllar yer almış olduğu için, bölgeyi avucunun içi gibi biliyordu.

Onun dediğini yerine getirdim. Barzan'ın yemyeşil ve her türlü bitki örtüsünün süslediği tepelerinin kuzeyinde yüce dağ sıraları yükseliyordu. Barzan'dan doğu yönüne kıvrılıp Mergasor yolunu tuttuğumda vadiler daraldı ve dağ sıraları arasından kıvrımlarla nefes kesici, insan elinin pek az değdiği güzellikler arasından yol almaya başladım. Kuzey yönünde yakınlarda Türkiye'nin Hakkâri ili başlıyor ve bu gördüğüm coğrafya aynı şekilde orada da devam ediyordu.

Pek az ötede, sınırın iki yanında silahlı PKK'lilerin yerleşmiş

olduğunu biliyordum. Ama aklımda yer eden tek şey, bölgenin dört yöne doğru akan muhteşem coğrafyasıydı. Benim hissettiklerimi yüzyıl öncesinde Sir Mark Sykes de hissetmiş olmalıydı ki, ünlü kitabı *Dar-ul-Islam*'da şu ifadelere yer vermişti:

“Habedian'dan Mergasor'a gidiş, meşe ormanı arasından geçen beş buçuk saatlik çok hoş bir yolculuktur. Mergasor köyü bir vadinin başındaki geçidin üzerine kuruludur ve onu çevreleyen dağlardan muhteşem bir manzara görülür. İnsanın gözünü Van'ın görüş ufkundaki dağlardan, Süleymaniye yakınında sınıra hükmeden dağlara kadar taşır.” (Mark Sykes, *Dar-ul-Islam - A Record of Journey Through Ten of the Asiatic Provinces of Turkey*, Darf Publishers Limited, London, 1988 [İlk Baskı 1904] s. 222.)

Kitabın 1904'teki ilk baskısına önsöz yazan Cambridge Üniversitesi'nin Arapça profesörü Edward G. Browne, Yüzbaşı Mark Sykes'in kitabına *Dar-ül-Islam* adını (“İslam'ın Yurdu” anlamında) Türk İmparatorluğu'nu kastederek verdiğini belirtiyor.

Mark Sykes'in tasvir ettiği Türk İmparatorluğu'nun o köşesi, benim bugün Irak Kürdistanı'nın “derin Kürdistan” diye niteliğim köşesi.

Irak Kürdistanı'nın siyasi merkezi, Baas döneminde kısmi özerkliğin uygulanmasıyla birlikte 1974'ten itibaren Erbil oldu. Erbil'in bu özelliği, 2003'teki Irak Savaşı'ndan sonra Irak'ın federal bir cumhuriyet halini almasıyla yarı-bağımsız biçimde oluşan Kürdistan Bölge Yönetimi'nin başkenti olmasıyla pekişti.

Kürdistan'ın kuş uçmaz kervan geçirmez coğrafyasında muazzam bir mühendislik başarısı sayılan ve Kuzey Irak'ın kendi adıyla anılan en stratejik karayolunu inşa eden A. M. Hamilton'un, *Kürdistan Boyunca Yol-Kuzey Irak'ta Yolculuklar* adlı kitabında, Türkiye'nin elinden çıkıp İngiliz manda yönetimi altına girmiş Erbil'e ve Kürdistan'a ait son derece çarpıcı izlenimler de bulunuyor.

Hamilton'un kitabı 2004'ten beri elimdeydi. Irak Kürdistanı'na sık seyahatlerimde çoğu kez yanımda taşıdım. Ama ‘derin Kürdistan’ı kendi çıplak gözlerimle görene dek, zihnimde pek

iz bırakmamıştı. Sonra tekrar okuduğumda ise, gözlemlerimizdeki benzerlik karşısında adeta çarpıldım.

Asur döneminin dört ana şehriden biri olan ve ismi, “Dört Tanrı” anlamındaki Araba Ilu’nun Arbela’ya dönüşmüş halinden gelen Erbil’i şu çarpıcı ifadelerle anlatıyor Hamilton:

“Asya’daki ilk Avrupalı fatih, Büyük Iskender karşısındaki tarihi yenilgisinden sonra Darius’un kaçtığı yerdi Erbil. Büyük savaş, Büyük Zap’ın kenarından sadece birkaç mil ötede MÖ 331’de yapılmıştı. Iskender bunun ardından Kürdistan’ın dağlarını yarıdı. Iskender adı bugün Doğu’da saygıyla anılıyor. Birçok efsaneye ve yerlere o ad verildi.

Soane, ‘Erbil’i ilk günlerinden beri ayakta tutan hayatiyeti, diye yazıyor, ‘ve onu hiçbir zaman terk etmedi, çünkü onu birbiri ardından yöneten her ulusun, Asurluların, Medlerin, Farsların, Yunanlıların, Partların, Romalıların, Ermenilerin, tekrar Romalıların, Farsların ve Arapların hükümranlık döneminde en az bir kez adından söz ettirmiş olması, hayatiyetinin sayesindeydi.’

Bir süre için 12. yüzyılda Haçlıları süren ünlü Selahaddin’in merkezi olduğu söylenir. Mezopotamya’nın yaklaşık tüm şehirlerini yerle bir eden Moğollar onu yağmaladılar ama yok edemediler ve Türkler ilgisizlikleriyle onu büyük ölçüde çürümeye terk etmiş olsalar da Erbil, onlardan daha uzun süre yaşadı. İngilizler girmeden onu terk ettiler ve İngiliz askerleri tek kurşun atmadılar ve Erbil üzerine tek bir bomba düşmedi.

Erbil gündüz vakti bir dağ ve bir anıt gibi yükselir, gece vakti ışıkları millerce öteden bir fener ışığı gibi parlar. Kürdistan’ın dağlarla örülmüş duvarını delerek içinden geçecek olan yolun başlangıç noktasının bu tarihî şehir olması, onun hakkıydı.” (Hamilton, s. 48, 49)

Ve, Hamilton, Erbil’den yola çıkarak Kürdistan’ın dağlardan oluşan duvarına doğru yol alıyor:

“... Ve sonra tekrar ve keskin kayalık, işlenmemiş yüzeyiyle sonsuz bir yoldan, üzerinde dağınık dağınık ve alçak meşe

ağaçlarının yer yer yayıldığı kalkerli bir yüksek dağ sırasının tepesine ulaştık. Son altı mil içinde birkaç yüz metre yükseldik ve ötelerdeki zirvelerden gelen serin ve ferahlatıcı bir rüzgârla karşılandık.

Bu, en sonunda gerçek Kürdistan idi, ve karşımıza çıkan nasıl bir panoramaydı öyle. Önümde kuzeydoğu yönünde sıradağlar halinde dağlar uzanıyordu – en uzaktakiler kış fırtınalarından kalma erimemiş karlarla kaplı, gözün görebildiği kadar mesafede daha, daha da yükselerek. Haritam zirvelerin birçoğunun üç bin metreden daha yüksek olduğunu ve en uzaktakilerin yüz mil kadar ötede İran sınırı yakınlarında olduğunu gösteriyordu.

Sağda uzak ucunda Şaklava köyünün yattığı Sefin dağları... Orta mesafede, kırk mil öte bir dağ sırası ... karanlık bir yar, o yarın altında Kürdistan'ın en vahşi noktası olan Revanduz Geçidi uzanıyordu.” (s. 52)

Etkileyici yalçın dağlarla kaplı bu coğrafyada kimlerin yaşadığını ve kendi deyimiyle “gerçek Kürdistan”ı batıdan doğuya yaran yolu niçin inşa ettiğini Hamilton şöyle anlatıyor:

“Bu yolun niçin yapıldığı sorulduğunda, cevap şu oldu: ‘İki nedeni var, ticaret ve idare. Biliyorsunuz, geçmişteki ve günümüzdeki tüm büyük uluslar, yolları, kanun ve düzeni sağlamak için gerekli bulmuşlardır. Karayolları bir bölgeye girince en vahşi halkın barışçıl olacağı ve hayatın medeni usullerini kopya edeceği büyük ölçüde kesindir. Dahası, sadece askerî fethe dayalı imparatorluklar ele geçirdikleri topraklardaki halkı uzun süre ellerinde tutamazlar.” (s. 54)

Bu yüzyılda Kürtleri, diğer her Avrupalıdan daha iyi bilen Soane, onlar için şu tanımlı yaptı:

“Kan dökücüler, çatışma çıkartıcılar, karışıklık ve başkaldırı arayanlar, soyguncular ve haydutlar, her türlü kötülüğü barındıran ve aşağılık alışkanlıkların kötülük yapıcıları, insan aklına hakaret edenler; ama cesur ve korkusuz bir ırk, insan ruhunu okşayan konukseverliğin sahibi, dürüstlük ve onurda eşsiz,

göze hoş gelen yüz güzelliği, güzellik ve inceliğin her cinsinden nasibini almış.” (s. 56)

Tarifi yapılanlar, Osmanlı Kürtleri idi. Türkiye Kürtleri, Irak Kürtleri gibi sözcükler sonradan türedildi; Osmanlı İmparatorluğu yıkıldıktan ve Osmanlı Musul vilayeti, Türkiye'nin elinden çıktıktan sonra.

Birinci Dünya Savaşı'nın son demleri olan 1918 yılı Eylül ve Ekim ayları, 2000'li yıllara etkilerini yayan baş döndürücü gelişmelerin takvim yapraklarını oluşturdu. Kadim Mezopotamya'da ve Anadolu'da yaşayan Türkler, Kürtler ve Arapların kaderini etkileyecek olan imzalar, bir Kuzey Ege adasının küçük bir limanında, bir İngiliz zırhlısının güvertesinde atılmıştı.

1918 Eylülünde, Türk ordusu İngiliz taarruzuna karşı koyamamıştı. Kudüs çoktan düşmüş, Filistin boşaltılmıştı. İngiliz kuvvetleri kuzey yönünde ilerliyordu. 1 Ekim 1918 günü Şam da düştü. Daha iki gün önce, 29 Eylül'de Bulgaristan ateşkes imzalamış ve Bulgaristan'a giren başta Fransızlar olmak üzere, müttefik ordularının önünde İstanbul yolu açılmıştı. Talat Paşa hükümeti yaklaşan tehlike üzerine İngiltere ile ateşkes sağlanması için harekete geçti. 5 Ekim günü arabuluculuk yapması için ABD'ye başvurdu. Üç gün sonra da istifa etti. Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunu getiren İttihat Terakki yönetimi son bulmuştu. 14 Ekim günü Genelkurmay eski başkanlarından Ahmet İzzet Paşa yeni Osmanlı hükümetini kurdu. İttihatçı hükümetin Alman yanlısı politikalarına ters düşen ve İngilizlere yakın olduğuna inanılan, 1915'teki Çanakkale deniz savaşlarının kahramanı Rauf Bey'i (Orbay) Bahriye Nazırı yaptı.

Tarih, vitesi boşalmış bir süratte yol alıyordu. Rauf Orbay'ın Bahriye Nazırı olmasından dört gün sonra, Mezopotamya'daki kazanılmış tek Osmanlı Türk zaferinde, Kut'ta esir düşerek, üç yıldır İstanbul Büyükkada'da, daha sonra Bolşevik Devrimi'nin en büyük isimlerinden, Kızıl Ordu'nun kurucusu Leon Trotsky'nin kalacağı evde ikamet etmekte olan General Townsend, bir gemiyle gizlice Midilli Adası'na gönderildi. General Townsend, çantasında Osmanlı hükümetinin İngilizle-

re ateşkes şartlarını götürüyordu. Aradan altı gün geçmişti ki, 24 Ekim'de İngiliz hükümeti, o sırada Limni Adası'nda bulunan Akdeniz donanması komutanı Amiral Calthorpe'a ateşkes görüşmelerini başlatma yetkisini verdi. Tam ertesi gün, Bahriye Nazırı Rauf Bey, yanında Hariciye Nezareti Müsteşarı Reşat Hikmet ve Miralay Sadullah Bey ile birlikte Foça'dan Midilli'ye ulaştı ve kendisini oradan alan İngiliz kruvazörü ile Limni'ye ulaştı.

Görüşmeler, Limni Adası'nda, savaş sırasında Çanakkale ve Gelibolu çıkartmalarında bir deniz üssü olarak kullanılan Mondros Limanı'nda 27 Ekim'de başladı. Dört gün boyu süren müzakerelerden sonra 30 Ekim 1918 gecesi Mondros Limanı'nda demirli bulunan İngiliz zırhlısı Agamemnon'da mütareke imzalandı. Müzakerelerin başladığı günün bir gün ertesinde Fransız hükümeti de görüşmelere katılmak istemişti ama İngilizler, bu talebi hasıraltı ettiler. O sırada, Osmanlılar sadece İngilizlerle fiili çatışma halindeydiler.

Amiral Calthorpe, müzakerelerin hemen başında, daha önce hazırlanmış olan İngiliz metnini Osmanlı delegelerine okudu ve Osmanlı hükümetinin bu metni imzalamaktan başka çaresinin bulunmadığını, aksi takdirde askerî harekâtı sürdüreceklerini ve daha ağır barış şartları ileri süreceklerini söyledi. Rauf Bey ve heyetin direnci dört gün sürdü. 30 Ekim gecesi, Mondros Mütarekesi imzalandığında İngilizlerin istediği büyük ölçüde gerçekleşmişti.

Mondros Mütarekesi'nin yirmi beş maddesi vardı. En önemlilerinin 24. ve 7. maddeler olduğuna dair genel bir kabul söz konusudur. 24. madde Vilayet-i Sitte'de, yani altı vilayette (Erzurum, Van, Mamuretülaziz (Elazığ), Sivas, Bitlis ve Diyarbakır) karışıklık çıkarsa, Müttefiklerin bu vilayetlerin herhangi bir bölümünü işgal edebileceğini öngörüyordu. Bu madde, 1915 Tehciri'nde topraklarından sökülüp atılan Ermenilerin bu vilayetlerdeki evlerine dönmelerinin engellenmesine karşı bir önlem olarak konmuştu. Geri dönebilen Ermeni pek kalmadığı için, engellenmeleri de söz konusu olmadı ve bu madde uygulanmadı.

Özellikle önemli diğer madde olan 7. madde ise İngilizlerin Musul şehrine girmelerinin ve Musul vilayetinin tümü üzerinde yerleşmelerinin hukuki dayanağını oluşturdu. Maddede, “İtilaf devletlerinin, güvenliklerini tehlikeye düşürecek olayların patlak vermesi durumunda gerekli gördükleri stratejik nokta ve bölgeleri işgal etme hakkına sahip olacaklarını” belirtiyordu.

Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı 30 Ekim 1918 günü Korgeneral Marshall komutasındaki İngiliz Hindistan ordusunun “Mezopotamya Sefer Gücü” adını alan 13. Kolordusu'nun öncü birlikleri, Musul şehrinin altmış mil güneyindeki Şarqat'a ulaşmışlardı. Şarqat, artık arkeolojik kalıntılardan başka bir şey ifade etmeyen, Asur'un anlı şanlı başkenti Ninova'nın dibindeydi. Mütareke, yürürlüğe gireceği 31 Ekim günü öğle saatinde bütün kuvvetlerin askerî harekâtı durdurmasını ve buldukları yerde kalmalarını öngörüyordu.

Öyle olmadı. İngiliz kuvvetleri, Osmanlı 6. Ordu Komutanı Ali İhsan (Sabis) Paşa'ya Musul şehrini boşaltması için ulti-mat verdiler ve daha kuzeye ilerleyerek 3 Kasım günü Musul şehrine girdiler. Yavuz Sultan Selim döneminde 1517'de başlayan Osmanlı Türk egemenliği 401 yıl sonra son buluyordu.

Ali İhsan Paşa'ya bağlı birliklerin son askerleri de, 10 Kasım günü Osmanlı Musul vilayeti sınırının ötesine, Nusaybin'e kadar çekildiler.

Ali İhsan Paşa'nın kurmay başkanı olan Yarbay Dadaylı Halit Bey, hazırladığı raporda Musul'un terk edilmesinin sorumluluğunu Ali İhsan Sabis'in üzerine yıktı. Halit Bey'e göre, Musul, daha Mondros Mütarekesi imzalanmadan bir gün önce İngilizlere teslim edilmişti. Ali İhsan Sabis, Nusaybin'e doğru yola çıkmak için İngiliz komutanı General Marshall'dan araç ve koruma istemişti.

Musul'da üzerine şaibe düşen ve Türkiye'deki Millî Mücadele'de Garp Cephesi'nde İsmet Paşa (İnönü) ile yıldızı barışmayarak emekliye ayrılıp, amansız bir İsmet İnönü muhalifine dönüşen Ali İhsan Sabis, daha sonra anılarında başka bir öykü anlatmış, Musul'un düştüğü sırada Suriye'de bulunan 7. Ordu

Komutanı Mirliya (Tuğgeneral) Mustafa Kemal ile yazışmalarından söz etmiştir:

“İngilizlerin Halep’e yaklaştıklarını haber almıştım... 7. Ordu Komutanı Mirliya Mustafa Kemal Paşa’ya şifreli bir telgraf çekerek Halep’te mukavemet edilmesini ve bunun için kendi ordumun kuvvetlerinden kendisine 15’lik obüs topları gönderdiğimi, o Halep’i, biz Musul’u tutarak, Mütareke’nin bu vaziyette iken yapılmasını kendisine bildirdim... 21 Eylül 1918’de General Allenby komutasındaki İngiliz kuvvetleri Şam’a doğru ilerlemeye başlamışlardı. Bütün emelim, Mustafa Kemal Paşa’ya yazdığım gibi Mütareke’den evvel Musul’u elde tutmaktı... 25 Ekim 1918’de Halep’in işgali haberini aldım. 25 Ekim gecesi Kerkük’ün boşaltılması emrini verdim. Sadrazam Müşir (Mareşal) Ahmet İzzet Paşa’ya şifreli telgrafla, eğer mütareke müzarekesi yapılıyorsa Musul’un elde kalması için oyalama ve çekilme muharebeleri yapacağımı yazdım. Fikrim tasvip olundu. Mütareke yapılınca kadar Musul’u elde tutmaya çalışacağımızı, Musul’u mütareke imzalanıncaya kadar elde tutmak için de tedricen ricat edileceğini bildirdim.

31 Ekim 1918’den geçerli olmak üzere Mütareke’nin imzalandığı bildirildi. Mütareke’nin imzalandığını İngilizlere bildirmek için on beş atlıdan oluşan bir birlik gönderdim. İngiliz kumandan ise Mütareke’den haberi yokmuş gibi Musul’un zaptı emrini vermiş. 4 Kasım’da İngiliz süvarisi Musul’a doğru harekete geçti. İki gün sonra General Marshall karargâhına geldi. Mütareke’yi ihlal ettiklerini söyledim ve maddeleri teker teker okudum. O zaman, o, Mütareke’nin 7. Maddesindeki ‘... lüzum gördüğü yerleri işgal eder...’ hükmü uyarınca Musul’u işgal edeceğini bildirdi. Ve 10 Kasım 1918 tarihinde İstanbul’un baskılarına da dayanamayarak Musul’dan Nusaybin’e çekildim.”

Kurmay başkanının Musul’un terk edilmesinin günahını yüklediği Ali İhsan Sabis de, aynı günahı İstanbul’daki Osmanlı hükümetinin üzerine yıkıyor.

İngilizlerin öyküsü ise farklı. Mondros Mütarekesi’nin imza-

landığı 30 Ekim 1918'de, Musul, 1916 tarihli gizli Sykes-Picot Anlaşması uyarınca, Türklerin elinden alınması halinde Fransa'ya devredilecek bir bölge olarak kayda geçmişti. Oysa İngilizler, Musul'u istemeye karar vermişlerdi ve Lloyd-George'un Musul'u Clemenceau'dan talep edip elde ettiği 1919 Paris Konferansı henüz toplanmamıştı. İngilizlerin Musul ve onunla birlikte Musul vilayetini ele geçirmesi; savaş sonrası dönemde, bir yandan Fransızlara karşı bir askerî koz elde etmelerini sağlıyordu. Diğer yandan ise Musul vilayeti, Osmanlı Bağdat ve Basra vilayetlerinin gelecekte bir statü kazanabilmeleri için, onlar açısından adeta zorunlu olan bir ekonomik bölgeyi ve güvenlik alanını ifade ediyordu.

Musul vilayeti olmadan, o sırada daha adı konulmamış olan, İngiliz mandası altında bir Irak devletinin oluşması da mümkün olamayacaktı.

İngilizler, Mondros Mütarekesi'ni izleyen birkaç gün içinde, gelecekte güvenli ve ekonomik bakımdan yaşayabilir bir Irak yaratmaya imkân verebilecek şekilde Musul vilayetine el koymuşlardı ama bu, Türkiye-Irak sınırının neresi olduğunu, nereden geçeceğini belirlemeye yetmemişti.

Gerek İstanbul'daki Osmanlı Meclisi, gerekse Türkiye Cumhuriyeti'ne varacak yolları döşeyen Ankara'daki TBMM, "Mısak-Millî" ilkesi uyarınca Osmanlı Musul vilayetini talep etmeye devam ediyordu.

Türkiye-Irak sınırının çizilmesi ve bunun anlaşmaya bağlanması, savaş sonrasında yaklaşık sekiz yılını aldı ve bu sekiz yıl, Türkiye'nin ve Irak'ın Kürt sorununun doğumuna ebelik yaptı.

5 Haziran 1926'da İngiltere, Türkiye ile Irak arasında Ankara'da imzalanan üçlü anlaşma ile sınır çizildi ve Türkiye'nin Musul vilayeti üzerindeki taleplerine hukuken nokta konulmuş oldu.

Ankara Anlaşması'ndan üç ay önce 8 Mart 1926'da Londra'da The Royal Geographical Society'de (Kraliyet Coğrafya Kurumu), "The Geography of the Mosul Boundary" (Musul Sınırının Coğrafyası) başlıklı bir konferans düzenlendi. Konferans konuşmacısı, Irak hükümeti adına uzman sıfatıyla sınır çizi-

minde görev almış olan Binbaşı H. I. Lloyd; Lloyd'un sunumunun tartışmacıları ise tanıdık iki isim, Sir Percy Cox ile Sir Arnold Wilson idi.

Binbaşı Lloyd sunum konuşmasına, "Göz önüne almamız gereken ilk zorluk, 'Musul' teriminin tanımıydı," diye başladı:

"1918'deki Mütareke'de İngiliz kuvvetleri Şarqat'ın kuzeyindeki bir noktaya, Musul'un altmış mil güneyine ilerlemiş durumdaydılar. Ama Mütareke'nin bir şartı da, Türklerin üç Türk vilayeti Basra, Bağdat ve Musul olarak tanımlanmış olan Mezopotamya'nın tümünü terk etmeleri idi. Bu tarihten itibaren İngiliz hükümeti bu üç Türk vilayetinin geleceği sorununu çözülmüş addetti ve 1921'de yeni Irak Krallığı'nı kurduğunda, bu üç Türk vilayetinin kapsadığı alanın 'Irak Devleti'ni oluşturacağına ilişkin hiçbir kuşkusu yoktu. Bununla birlikte, Türkiye ile nihai bir anlaşma imzalanmamış olduğu için, sınır tanımlanmamış olarak kaldı. Binaenaleyh, idari mülhazalarla, 'Irak'ın sınırlarının Hakkâri ilçesini de içine alacak şekilde genişlemesi arzu edildi. Hakkâri, daha öncesinde, ülkenin ('Irak') yerel askeri birliklerinin en güvenilir olanını oluşturan Nasturi Hıristiyanların vatanydı ve terk edilmişti. Aslında, bu Asurilerin bir kısmı Amediye ve Çölemerik arasında, Zap Nehri'nin iki yakasındaki eski evlerine geri dönerek gayriresmî olarak yerleşmişlerdi ve Türkler tarafından Eylül 1924'te sürülene kadar orada kalmışlardı."

Binbaşı Lloyd, ilk bakışta ayrıntı gibi gelecek olan, ama Kürt sorununun "genesis"i bakımından unutulmaması gereken arka planını anlatmaya devam ediyor:

"Lozan Konferansı'nda yeni ve zinde bir Türkiye, mütareke çözümünün tümünü gündeme getirme çabasında başarılı oldu ve Musul vilayetinin tümünün kendisine iadesi gerektiğini iddia etti. Haritada görülebileceği ve bölgede seyahat eden herkesin gayet iyi bildiği gibi, Musul vilayeti Irak'ın ayrılmaz bir parçasıdır ve güney sınırları Bağdat'ın çok yakınına ulaşmaktadır. 'Irak' sınırı sorunu, İngiliz ve Türk hükümetleri tarafından

farklı bakış açılarından görüldü. Türk hükümeti Musul vilayetinin tümünün kan ve duygu bağıyla Türk olduğunu, Türk olmasa bile kesinlikle Arap olmadığını ilan etti. Musul vilayetinin tümünün iadesi dışında hiçbir şeyle tatmin olmayacaklarını ilan ettiler. İngiliz hükümeti, anlaşmanın (Lozan) işlevini Irak ve Türkiye arasında bir sınırın bulunması olarak gördü. İngiliz hükümetine göre, Musul vilayeti, doğal, ekonomik ve etnografik olarak Irak'ın parçasıydı. Sorun, onların (İngilizlerin) tasavvuruna göre, hangi dağ sıraları ve nehir vadilerinin savunmaya uygun bir sınır olarak çizilmesi gerektiği ve Nasturi Asurilerin Büyük Savaş sırasında sürüldükleri iki bin yıllık evlerini geri almalarının nasıl mümkün olabileceği ile ilgiliydi. Lozan'daki konferans, İngiltere ve Türkiye'nin Lozan Anlaşması'nın onaylanmasından dokuz ay sonra bir karara varamamaları durumunda, bu soruna ilişkin karar alınması için Milletler Cemiyeti Konseyi'ne başvurulmasını kararlaştırdı. Sir Percy Cox, İstanbul'da İngiliz görüşünü açıkladığında, Türk hükümeti Musul vilayetinin tümüne ilişkin talebini tekrarladı ve konferans (sınır çözümü için İstanbul Haliç'te toplanan konferans – C.Ç.) dağıldı. Bir ay içinde Türkler, Irak topraklarına girerek, Yukarı ve Aşağı Tiyari bölgesinde bulunan Nasturilerden arta kalanları oradan sürdüler. Anlaşmazlık, Cemiyet Konseyi'ne havale edildi ve o da müteveffa Branting başkanlığında bir alt komisyon atadı. O da Ekim 1924'te Brüksel'de status quo hattını çizdi. Bu hat, Brüksel ya da Branting Hattı olarak adlandırıldı. Söz konusu hat, Musul vilayetinin eski sınırında yapılmış olan küçük düzeltmeleri izleyen bir hat. Milletler Cemiyeti'nin son hükmü, bu Brüksel Hattı'nı Irak'ın kuzey sınırı olarak ilan ediyor. Bu, en iyi sınır çizgisi değildir. Majestelerinin hükümeti tarafından İstanbul'da 1924'te ve Cenevre'de 1925'te önerilen ve yüksek ve hemen hemen geçilmesi imkânsız dağ sıralarından oluşan hat, kuşkusuz ideal bir sınırdı. Zayıf Irak Krallığı için iyi bir savunulabilir sınır olacak, bu dağ kütlelerinin çıplaklığı ve zorluğu sınırın iki tarafındaki aşiretleri sınır ötesi baskınlardan caydıracağı için yönetim için de kolaylık sağlayacaktı.”

Milletler Cemiyeti'nin (eski dilde Cemiyet-i Akvam) merkezi Cenevre'deydi. Cemiyet, Ekim 1924'te Ruanda-Burundi'yi Belçika mandasına bırakma kararının alındığı toplantıyı, konu başlığı nedeniyle ve istisnai olarak Belçika'nın başkenti Brüksel'de yaptı. Türkiye-Irak sınırı için yapılan başvuru da o toplantıda ele alındı ve Branting başkanlığındaki alt komisyonun "geçici" olarak belirlediği sınır Brüksel Hattı adını kazandı. Branting Hattı olarak da anılan Türkiye-Irak sınırını çizen Hjalmar Branting, İsveç Sosyal Demokrat Partisi lideri ve İsveç Başbakanı idi. 1921 Nobel Barış Ödülü'nün de sahibiydi. Sınır çizgisini belirledikten dört ay sonra, altmış beş yaşında öldü.

Branting ya da daha fazla kullanılan adıyla Brüksel Hattı, zamanla geçicilikten çıkıp, bugünkü Türkiye-Irak sınırı olarak kalıcı hale geldi.

Haziran 1926'da Türkiye, İngiltere ve Irak arasında imzalanan Ankara Anlaşması'nda Brüksel Hattı'nda çok küçük bir değişiklik yapıldı. Alamun ile Aşuta arasındaki yol, sınırın Türkiye tarafında bırakıldı. Orası, bugün Hakkâri ilinin Şırnak iline dayandığı noktadadır.

Sorun, Türkiye'nin isteğine uygun biçimde çözülsedydi, Musul vilayeti Türkiye sınırları içine alınacaktı. Bu da Musul, Kerkük, Erbil, Süleymaniye, Zaho, Dohuk gibi bugünkü Irak ve Irak Kürdistan şehirlerinin, Irak Kürtlerinin ve Türkmenlerinin, bir kısım Hıristiyan ahali ile birlikte Türkiye'ye ait olması anlamına gelecekti. Kandil Dağı, Halepçe gibi bilinen alanlar da Türkiye sınırları içinde kalacaktı. Türkiye-Irak sınırı Bağdat yakınlarına düşecekti. Çünkü Osmanlı idari yapısı içindeki Musul vilayeti bütün bu alanları içeriyordu.

1918 yılına kadar, Osmanlı İmparatorluğu'nun idari yapısı, vilayetler, sancaklar ya da livalar, kazalar ve nahiyelere bölünmüştü. Vilayetlerin başında vali, sancakların başında mutasarrıf, kazaların başında kaymakam, nahiyelerin başında nahiyeye müdürü bulunuyordu. Türkiye Cumhuriyeti, sancak hariç bu yapıyı devam ettirdi. Daha doğrusu sancaklara vilayet denildi. Eski vilayetler ortadan kalktı. Kazaya ilçe, nahiyelere bucak denmeye başlandı. Osmanlı idari yapılanmasında Musul vilaye-

ti üç sancağa bölünmüştü. Bu sancaklar, sırasıyla Musul, Kerkük ve Süleymaniye idi. 1918'de mütarekeden önce, Kerkük'e bağlı olan ve Küçük Zap Nehri'nin kuzeyinde bulunan üç kaza, Kerkük'ten ayrıldı ve Musul vilayeti içinde bir de Erbil sancağı oluşturuldu. Erbil sancağı, Musul sancağı sınırından Küçük Zap'a kadar olan kesimi içerdi. Kerkük ve Süleymaniye sancakları, Küçük Zap'ın güneyinde kaldılar.

19. yüzyıl ortalarına kadar kısmen özerk biçimde varlıklarını sürdüren Kürt mirliklerinin bugünkü Irak içinde kalan kesimleri, Behdinan, Soran ve Baban'dan oluşuyordu. Bugün Irak Kürdistan Bölge Yönetimi'nin hüküm sürdüğü alan da büyük ölçüde bu üçünü kapsıyor. Behdinan, Musul sancağının dağlık kuzey bölümünü içeren Zaho, Dohuk, Akra, Amadiye ve Zibar kazalarını içerirken; Erbil sancağı, kabaca Soran'a tekabül ediyordu, Süleymaniye Sancağı ise Baban'ın tümü ve Kerkük Sancağı'nın bir bölümünün idari yapılanmasıydı.

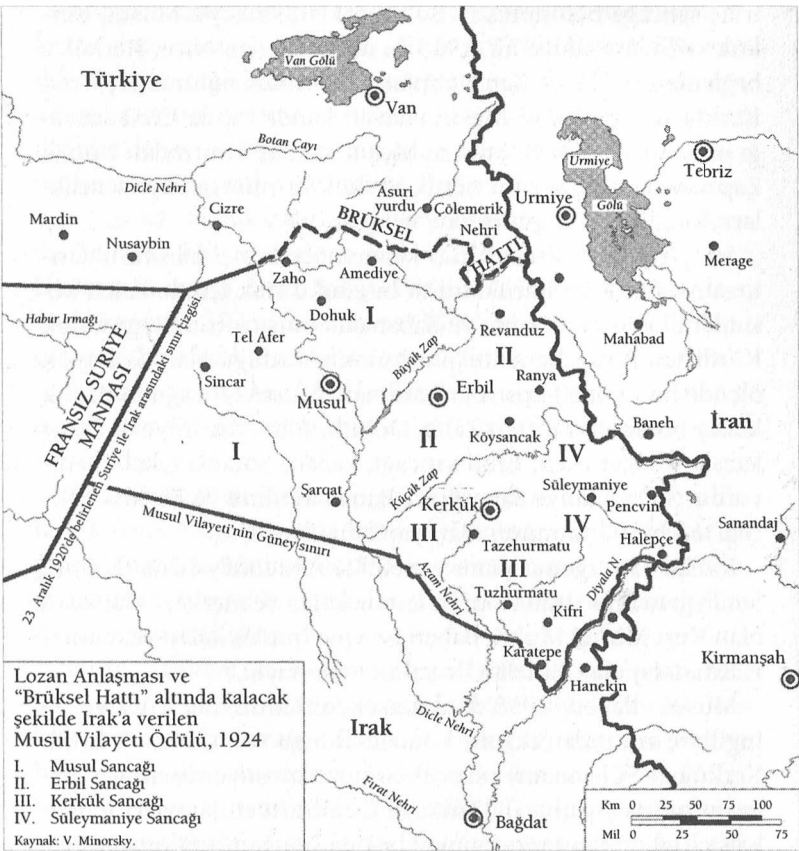
Musul Sancağı'nın yönü genellikle Anadolu'ya dönük iken, Soran genellikle İran sınırları içinde kalan ve merkezi Mahabad olan Kürt Mirliği Mukri, Baban ise yine İran'da kalan ve merkezi Sanandaj olan Erdelan ile yakın temastaydı.

Musul vilayeti, 1918'de mütarekenin ardından Türkiye ile İngiltere arasında çekişme konusu olduğu vakit, Musul, Erbil, Kerkük ve Süleymaniye sancaklarından oluşuyordu. Musul Vilayeti, o idari yapısıyla Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde kalsa, Habur'dan çapraz güneydoğuda İran sınırına yapışık Halepçe'ye kadar bir alan ve Bağdat'a bugün arabayla bir buçuk-iki saat mesafede olan Cebel Hamrin'i içeren topraklar, Türkiye sınırları içinde kalacaktı.

Türkiye'nin yapısı ve bu arada tarihin akışı, boyutları kestirelemeyecek biçimde farklı olacaktı.

Brüksel Hattı, birkaç noktadaki istisnası ile Osmanlı Musul vilayeti ile Van vilayeti arasındaki idari çizgi üzerinden geçti. Musul vilayeti, Türkiye Cumhuriyeti toprakları dışında kaldı.

Brüksel Hattı, kâğıt üzerinde Türkiye'nin istediği sınır çizgisi değildi. İngiltere'nin tam istediği sınır çizgisi olmadığını da öğreniyoruz. İngiltere, Hakkâri ilinin de Irak sınırları içine alın-

masını istemişti. İngilizlerin buradaki temel kaygısı, Kürtlerden ziyade Nasturi Hıristiyanlara, bir başka deyimle Asurilere hamilik dürtüsü idi.

The Royal Geographical Society'nin "Musul Sınırının Coğrafyası" başlıklı konferansında (8 Mart 1926) haritalı sunumu yapan Binbaşı H. I. Lloyd'dan sonra söz alan Sir Percy Cox, Lloyd'u ve Irak'ta görev yapan İngiliz personeli övgülere boğduktan sonra, Irak sınırına ilişkin İngiliz pozisyonunu anlattı:

"... Lozan görüşmelerinde 'Irak sınırı' konusu dışında her şey pratik olarak çözüme bağlanmıştı. O konuda ise Türklerin id-

diaları ile bizimkiler arasında hiçbir ortak zemin görünmüyordu. Dolayısıyla, anlaşmanın tamamlanması kararlaştırıldı ve 'Irak sınırı' sorunu Türklerle bizim aramızda doğrudan çözüme terk edildi.

Bizi Lozan'da temsil eden Lord Curzon'un, aynı nedenden, yani üzerinde müzakere edilecek ortak bir zemin bulunamasından ötürü Türkiye ile doğrudan çözüme çalışmanın bir yararı olmadığını düşündüğüne inanıyorum. Bu yüzden, derhal Cemiyet'e başvurulmasını tercih etti. Ancak, Türkler ısrarla bizimle doğrudan çözüm aranması için basturdılar. Bir yıl istediler, biz altı ay önerdik ve sonuçta dokuz aylık bir süre olarak bağlandı. Dokuz ayın sonunda, Türklerle bir çözüm aramak amacıyla... İstanbul'a gönderildim... İyi bir sınır çizmek için gerekli her yön göz önüne alındı ve üzerinden uçmanın çok ürkütücü olduğu bir ülkede muazzam bir hava keşfi yapıldı...

Bana, bu sınırı mümkün olan en iyisi olarak önerme ve... ayrıntılarda düzeltmeleri müzakere etmeye hazır olduğumu bildirme talimatı verildi. Ama üzerinde müzakere edilebilecek ortak bir zemin bulamadım. Türk delegelerinin benim önerime cevabı, Musul vilayetinin iadesini ilke olarak kabul etmemiz ve eğer bunu yaparsak bunun karşılığında bizim için mümkün olabilecek ekonomik tazminatı tartışmaya hazır oldukları oldu. Fakat, aslında tartıştığımız bizim manda hakkını aldığımız bir topraktı ve bu şekilde hiçbir uzlaşmanın düşünülebilmesi mümkün değildi. Bu yüzden, altı hafta süren verimsiz tartışmalardan sonra müzakerelere son vermem bana bildirildi.

Şimdi Milletler Cemiyeti'nin bir "sınır kararı" var. Söz konusu olan sınır çizgisi, kuşkusuz, olabilir bir sınır. Gerçi, doğal olarak, bundan daha iyisi var. Ama bütün o tepeler, tepele ve dağ zirveleri olabilir bir sınır sunuyor ve eğer Türkleri bu konuda makul bir anlayışa getirebilirsek, o zaman Irak için büyük bir gelecek mümkün olacak. Fakat, benim için en can sıkıcı husus, seksen bin erkek, kadın, çocuk Asuri Hıristiyanın kaderidir. Yarısı şimdi çizilmiş sınırın bir tarafında, di-

ger yarısı öbür tarafındadır. Israrlı olmam için talimat aldığım sınırın çizilmiş olması halinde, bütün Hıristiyanları toplayabileceğimiz yeterli alanı elde edecektik. Bu düşünce şimdi masada değil ve itiraf etmeliyim ki, bu, benim için büyük bir hayal kırıklığı. O Hıristiyan ulusunun ne kadar küçük olursa olsun kaderini düşünmek gerekirdi, bu, Hıristiyanlığın geneli için bir kaygı konusu olmalıydı. İngiltere olarak yapabileceğimizi yaptık ama Hıristiyan dünya bu konuda hiçbir şey yapmadı ve bu insanların kaderi şimdi Türklerle süren görüşmelere bağlı duruyor.”

Lozan’da İsmet İnönü’nün karşısında Lord Curzon, İstanbul’da ise Fethi Okyar’ın karşısında Sir Percy Cox yer almışlardı. Türkiye ile İngiltere, her ikisinde de Irak sınırı üzerinde, Cox’un anlattığı gibi anlaşılamamışlardı.

O gece, Sir Percy Cox’un ardından sözü son tartışmacı olarak Sir Arnold Wilson aldı. Uzun bir konuşma yaptı. Türkiye-Irak sınırının özelliklerine ilişkin ilginç tespitlerde bulundu. O tespitleri, Türk ordusunun 1990’lı ve 2000’li yıllarda Kuzey Irak ya da Irak Kürdistanı’ndaki operasyonları göz önüne alındığında çok anlamlıydı. Sir Arnold Wilson’un o tespitleri yaptığı sırada, Türk ordusunun 1990’lı ve 2000’li yıllarda neler yapabileceğini aklından geçirmesi tabii ki mümkün değildi. Wilson’un sözleri, bitmez tükenmez ve önlenemez sınır kaçakçılığının ipuçlarını da veriyor:

“Bizim hattımıza karşılık Brüksel Hattı’nın stratejik önemi-ne ilişkin oldukça fazla vurgu yapıldı. Hiç kuşkusuz, stratejik veçhesi var ama Sir Percy Cox’un söylediği gibi, daha iyi bir sınır çizgisi istemekle birlikte, bizi Brüksel Hattı’nı kabule yönelten temel neden, idari idi. Baskınları ve hoşnutsuzluğu önlemek ve sınırın iki tarafındaki aşiretleri bir arada tutabilmek bakımından iyi bir sınır çizgisinin, idari açıdan büyük önemi vardır. Stratejik veçheyi çok vurgulamak mümkündür. Eğer Türk birlikleri Musul vilayetini ele geçirmek üzere gönderilecek olurlarsa, bu gece ekranda gördüğümüz bölgeden gelmeyeceklerdir. Batıdan gelecekler. Onlar için Bağdat demiryoluy-

la gelebilmeleri kolay bir yoldur... Nusaybin ya da herhangi uygun bir noktadan sevkedilebilirler...

Brüksel Hattı, kanaatimce, nihai bir çözüm olamaz. Sorunu çözmeden önce daha fazla müzakere etmeliyiz. Brüksel Hattı'nın sınır çizgisinin tümüyle idari görüş açısı yönünden savunulacak pek az tarafı var. Asuri Hıristiyanlara ilişkin büyük sorunu çözmediği için daha geniş görüş açısı yönünden de pek savunulacak tarafı yok. Ve, herhalde daha da önemlisi, hemen kuzeyinde yaşayan insanlara pazara ulaşma imkânı vermiyor. Brüksel Hattı'nın kuzeyinde yaşayan ve bir Türk pazarına büyük zorlukları aşmadan ulaşamayacak yirmi bin ya da otuz bin aşiret insanı var. Irak'ın dışında kalmış oldukları için Musul şehri ve çevresindeki kasabalara ulaşımında hemen hemen aynı zorluğu yaşayacaklar. Müzakerelerin devam etmesi gerekiyor ve bizim ve Irak halkının yapacağı sabırlı olmak ve Türkiye'deki kamuoyunun bu meselelerin dostane bir şekilde çözülmesine yatkın olmasını beklemektir. O sürenin çok uzun olduğunu sanmıyorum.”

Arnold Wilson haklı çıktı. Onun ve Sir Percy'nin Royal Geographical Society'de yaptıkları konuşmalardan üç ay sonra Ankara Anlaşması imzalandı. Hakkâri-Çukurca arasındaki Ti-yari bölgesinde kalan Asuriler o sırada sınırın Irak tarafına çoktan geçmişler ya da sürülmüşlerdi. Brüksel Hattı, çok küçük bir düzeltme ile Türkiye-Irak sınırı olarak kaldı.

Türkiye, Musul vilayetini kaybetmişti. İngilizler, Hakkâri bölgesini Irak'a dahil edememişlerdi. Onların istediği “en iyi Türkiye-Irak sınırı” bu değildi.

Yıllar sonra, İngiliz devlet adamları, haleflerinin çizdiği Irak sınırlarını, sınır bile saymamak gerektiği yolunda değerlendirmeler yapacaklardı:

“Birinci Dünya Savaşı sona erdiğinde, galip İtilaf Devletleri ile mağlup Merkezî Devletler arasında her türlü ihtilafı çözümlenmek için hazırlıklar başladı. 1919 Paris Barış Konferansı'nda Milletler Cemiyeti Misakı'nın 22. maddesine dayanılarak, Irak, resmen İngiltere'ye devredilen 'A' Sınıfı'na dahil bir

manda ülkesi yapıldı. Bu ödül, 18-27 Nisan 1920'de İtalya'da yapılan San Remo Konferansı'nda tamamlandı. Orada İngilizler, Büyük Savaş boyunca kendilerine hizmet etmiş olan Asurilere verdikleri sözü tutacaklarını göstermeye devam ettiler. 1921'de ve takip eden birkaç yıl içinde küçük çapta düzeltmeler yapılmış olmakla birlikte, sınırları neredeyse bugünküyle aynı olan biçimde, Irak adında yeni Arap devletinin kurulmuş olması bile, Asurilerin zihninde ihanete uğradıkları düşüncesini tetiklemedi. Ama manda sona erip, 1932'de Irak, Milletler Cemiyeti'ne kabul edildiğinde, Kolonyal İngiltere'nin politikasının şerefli olmaktan başka her şey olduğunu birçok İngiliz yetkili itiraf etti. En yakında ise, İngiltere'nin Dışişleri Bakanı Jack Straw, bir İngiliz dergisine verdiği mülakatta İmparatorluk'un özellikle son on yıllarında oldukça ciddi hatalar yapılmış olduğundan söz etti. Straw birçok toprak anlaşmazlığının suçunu sömürgeci güçlerin yarattığı mantık dışı sınırlara yükledi. Ve şunu ekledi: 'İngilizler tarafından çizilen Irak'ın tuhaf sınırları.'" (BBC News, 15 Kasım 2002, 'İngiliz İmparatorluğu modern ihtilaflardan ötürü suçlandı' başlığı altında).

2003'te Irak'ı işgal ederek içinden çıkılmaz bir duruma saptandıkları duygusunu edinen Amerikan yetkilileri ve stratejistlerinin de, Irak sınırlarının "günahı" nı keşfetmeleri fazla vakit almadı.

31 Ağustos 2003'te Richard Holbrooke, Amerikan Fox Haber Televizyonu muhabiri Tony Snow'a canlı yayında şunları söylüyordu:

"Irak adıyla sözünü ettiğimiz ülke seksen bir yıl önce, 1922'de (doğrusu 1921 - C.Ç.) Kahire Konferansı'nda Winston Churchill ve diğerleri tarafından yaratıldı. Bugünkü uluslararası sınırları içinde asla yaratılmamalıydı. Osmanlılar, orayı dört yüzyıl üç farklı vilayetle yönettiler -Kürtler, Sünniler ve Şiiiler - Musul, Bağdat ve Basra.

Doğru çözüm buydu. İngilizler yanlış yaptı. Biz şimdi bu yanlış miras aldık, çünkü Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaratılan sınırlara yükümlülüğümüz var.

Biliyor musun, çok benzer bir şey Yugoslavya'da oldu. O da aynı dönemde yaratılmıştı. Parçalandı ama parçalanana kadar üç yüz bin kişi öldürüldü... Ve, Dayton Anlaşması'nı yapmak zorunda kaldık.

O nedenle Senatör Lugar'ın söylediği doğrudur ve söylediklerinin çok önemli olduğunu düşünüyorum. Danıştığı tüm bilimadamları (Irak'ın) geleneksel anlamda bir ülke olmadığını bildirmişler. Bununla birlikte, ABD ve Avrupalılar, şimdiki sınırlarına bağlıdır. (İçinde bulunduğumuz) açmazı bu kadar özgün biçimde zor hale getiren budur.”

Tony Snow, bu noktada Holbrooke'un sözünü kesiyor ve “Ben de tam oraya gelecektim. Gerek yönetimin, gerekse müttefiklerinin, Winston Churchill'in yaptığı ve sonradan itiraf etmiş olduğu yanlışını yeniden ele almasının ve düzeltmesinin gerekli olduğunu düşünüyor musunuz?” sorusunu yöneltiyor.

Holbrooke, bir iç geçirdikten sonra, “Sana şunu söyleyeceğim Tony,” diyor:

“Bunun üzerinde çok düşündüm. Bu konuda yazdım da. 1991'de birinci Bush yönetiminde Türklerle yapılacak işbirliği bu durumun üstesinden gelebilirdi diye düşünüyorum. Şu mevcut durumda bunun olabileceğine pek ikna olamıyorum. NATO'daki Türk müttefiklerimiz de, Suudi Arabistan da, berbat İranlılar ve Suriyeliler de dahil olmak üzere Irak'ın tüm komşuları, ona dişlerini geçirip kemirmeye başlayacaklar. Ve sonunda Irak'ın sonu, Kongo'ya benzeyecek. Yani, içine teröristlerin yerleşmiş olduğu, kenarından köşesinden komşuları tarafından tümüyle yenmiş yutulmuş vaziyette olacak.

O nedenle maalesef ifade etmem gerekir ki, 1922'deki Churchill'ci hatayı düzeltme momentini geçmiş bulunuyoruz. Bu da son derece zor bir durumdayız demektir.”

Meğerse, Turgut Özal ile 1991'de müşterek çalışmamıza, Irak'ın geleceğine dair doğru bir tasavvura sahip olarak, oturmuşuz.

XXI

ÇİZİLEN SINIRLAR,
PARÇALANAN HALKLAR

Tarih, aslında, insanlığın “suçlarının, çılgınlıklarının ve felaketlerinin” kaydından pek fazla bir şey değildir; ama tecrübenin bize öğrettiği odur ki, halklar ve devletler tarihten asla hiçbir şey öğrenmemişlerdir...

– Hegel, *The Philosophy of History (Tarih Felsefesi)*, 1807

Geçmiş asla ölü değildir; geçmiş, geçmiş bile değildir.

– William Faulkner

Türkiye-Irak sınırının nasıl ve hangi şartlarda çizildiği sorusu, Kürt sorunu ve edindiği boyutlar nedeniyle de beslenerek, zihni mi hep kurcalamıştı. Bu kitabın yazımı için İngiliz arşivlerinde bulduğum *The Geographical Journal*'ın (Vol. 68. No. 2) 1926 Ağustos sayısında The Royal Geographical Society'nin 8 Mart 1926'da “Musul Sınırının Coğrafyası” başlığı altında düzenlediği konferansın –ilgili bölümlerini yukarıda alıntıladığım– zabıtlarını buldum. 1927'de Kerkük'te toprağın altından ilk petrolü fışkırtan İngiliz mühendis ne kadar sevindiyse, bu zabıtları elde ettiğimde o kadar sevindiğimi söyleyebilirim.

Konferans zabıtlarını okurken, NATO'da İngiltere'yi temsil etmeden önce, 1992-1995 yılları arasında Ankara'da İngilte-

re'nin büyükelçiliğini yapmış olan Sir John Goulden ile aramızda geçen bir diyalog zihnimde canlandı. Cumhurbaşkanı Turgut Özal ile 1992 yılında PKK'nin çok sayıda askerin öldürüldüğü en spektaküler saldırılarından biri üzerine, Çukurca yakınlarında Türkiye-Irak sınırının sıfır noktasında saldırıya uğrayan karakola gitmiştik. Hakkâri'den Sikorsky helikopterleri ile havalanmış, altımızda yılan gibi kıvrılarak akan Zap Nehri'nin üzerinden, Zap Vadisi'ni izleyerek Çukurca'ya uçuyorduk. Göz ufku da, Irak'ın içlerinde alabildiğine devam eden yüksek dağlar, dalga dalga gökyüzünü kaplıyordu. Sınırın sıfır noktası çok yüksek bir tepenin üzerindeydi. Yüzümü kuzeye, Hakkâri yönüne çevirdim; dağlar, dağlar... Güneye, Irak'a çevirdim yine dağlar dağlar... O sınır taşını onlarca kilometre güneye ya da kuzeye yerleştiresek, ne fark edecekti? O karakol orada olmasa, ne olurdu? Türkiye için nasıl bir stratejik güvenlik sorunu söz konusu olabilirdi ki? Saçma sapan bir sınırdı bu. O an içimden ve zihnimden geçenleri Özal'a aktarmıştım. Aynı düşüncemi Sir John Goulden'a da alaycı ve hatta bir nebze suçlayıcı bir dille ifade ettiğimde, İngiliz diplomatlara özgü bir ironi ile kestirip atmıştı, "Siz biraz aşağıdan çekmek istediniz sınırı, biz biraz yukarıdan. Ortalardan bir yerden çizildi işte."

Aslında ne demek istediğini tam da anlamamıştım. Çünkü sınırın çiziliş öyküsünü o zamanlar bilmiyordum. Kürt sorunu ile uğraşmaya başlayınca, o bilgiye de ulaşmış oldum.

Sir John Goulden'in kastettiği, Brüksel Hattı adı verilen sınır çizgisiydi. Ne var ki, Milletler Cemiyeti'nin benimsediği Brüksel Hattı veya onun üzerinde önemsiz oynamalarla nihai halini alan Türkiye-Irak sınırının benimsenmesi, Lozan'da askıya alınmış olan Musul sorununun çözümü anlamına gelmiyordu. Dosya kapanmamıştı.

İngiltere, ülkenin dağlık kuzey bölgesini, yeni Irak devletini Türkiye karşısında güvenceye almak için hayati görüyordu. İngilizler ve Türkler sorunu farklı tanımlıyorlardı. "İngilizler için tek gerçek sorun, Irak'ın kuzey sınırının nereden geçeceğinden ibaretti. Türkler için, ihtilaf, Türkiye'nin bir parçası olduğunu iddia ettikleri Musul vilayetinin tümü ile ilgiliydi." ("The Cre-

ation of Iraq 1914-1918”, Susan Shields, *Mosul Questions*, s. 54, Columbia University Press, New York, 2004)

Her ne kadar, Musul vilayetinin kime ait olacağı konusunun üstesinden gelinememişse de, Türkiye Musul’u kaybetmeye aslında Lozan’da başlamıştı.

“Musul’un kaderi Lozan’da belirlenmedi. Türkler, nüfusun kayda değer bir bölümünü oluşturan Kürtlerin, Türk olduğunu söylediler. *Encyclopedia Britannica* da öyle diyordu. (Bu iddianın karşısında) Curzon: ‘Kürtlerin Türk olduğunu keşfetmek tarihte ilk kez Türk Delegasyonu’na nasip oldu. Daha önce hiç kimse bunu bulamamıştı,’ dedi. Musul, sonunda onu Irak’a veren Cemiyet’e devredildi; Curzon’un istediği de buydu.” (Walter Reid, *Empire of Sand - How Britain Made The Middle East*, Birlinn Ltd., Edinburgh, 2011, s. 192-193)

İngiliz tarih kitapları, Türkiye’deki tarih öğretiminin aksine, Lozan Anlaşması’nı Curzon’un siyasi başarısı olarak kaydediyorlar. Bu tür metinlerde, Lozan’ın, Musul’un çözümünü İngilizlerin istediği yönde ertelemesinin yanı sıra, bir Kürt devletinin kurulmasının da önüne geçmiş olması kaydediliyor.

“(Curzon’un) müzakereleri yürütüş tarzı bir siyasi zaferdi... *Spectator*’un müthiş etkili editörü J. St. Loe Strachey Lozan’da yaptıklarına ilişkin konferansın sonunda ona şunu yazdı: ‘Talleyrand’ın Viyana Kongresi’ndeki elde ettiğiyle aynı düzeyde ele alınmayı hak eden devlet adamlığı mucizelerinden biriydi. Konferansa elinizde tek bir koz olmadan gittiniz ve buna rağmen, sadece yönetim gücü, akliselim ve amaç bütünlüğü ile, olgulara dair bilgiyle, çok kısa sürede tam üstünlük elde ettiniz. Çok aşağıya düşmüş olan diplomatik statümüzü geri aldınız.’” (Reid, *a.g.e.*, s. 200)

Bu satırları okuduğum vakit, bir seferinde Turgut Özal’ın bana İsmet İnönü’nün Lozan’da Lord Curzon’un elini iyi okuyamadığı ve Musul konusundaki blöfünü yutarak, diplomatik açıdan çuvalladığını anlatmış olduğunu hatırladım. “Bu hükme nereden vardınız?” diye sorduğumda, Özal, “Çankaya’daki ar-

şivleri okuyarak,” karşılığını vermişti. İngiliz tarihçilerinin Lozan hakkındaki hükmü ile Özal’ınki kesişmiş oluyor.

Lozan sonrasında; Musul sorununun çözümü, bir başka deyimle Osmanlı Musul vilayetinin kaderinin belirlenmesi için, sahneye Milletler Cemiyeti tarafından oluşturulan Komisyon çıktı.

Brüksel Hattı’nın, Musul vilayeti (daha sonra Irak) ile Türkiye arasında sınır olarak belirlenmesinden bir ay sonra, 1924 Kasım ayının ortasında Milletler Cemiyeti bir Musul Komisyonu oluşturdu. İsveçli diplomat Carl Einar Wirsén başkanlığında kurulan Komisyon’un iki üyesinden biri Macaristan Başbakanı olarak görev yapmış, Turan Cemiyeti üyesi olacak kadar koyu bir Türk yanlısı bilinen Kont Pal Teleki’ydi; diğeri Birinci Dünya Savaşı ve Kongo’daki sömürge savaşı sırasında Belçika ordusunda bulunan Albay Albert Paulis idi.

Üç kişiden oluşan Komisyon, bölgeye gelerek 1925 yılı Ocak ayı ile Mart ayı arasında Musul vilayetini karış karış dolaştıktan sonra, 1925 Temmuz’unda raporunu Milletler Cemiyeti’ne sundu.

Musul Komisyonu, Milletler Cemiyeti’nin fikir babası olan ABD Başkanı Woodrow Wilson’un Büyük Savaş sonrasında pek revaçta olan “ulusların kaderini tayin hakkı” ilkesi gereğince, Musul vilayet halkının tercihini öğrenmek ve Milletler Cemiyeti’ne buna göre bir rapor sunmak göreviyle yola çıkmıştı. Wirsén, Kont Teleki ve Albay Paulis, beraberindeki yardımcılıyla, önce Bağdat’a geldiler ve 27 Ocak 1925 günü Musul şehrine ulaştılar. Vilayet sınırları içinde buldukları üç aylık süre içinde vilayetin topografyası, ekonomisi, tarıma uygun toprakları, ticaret yolları ve etnik kompozisyonu üzerinde çalıştılar. Yaptıkları en önemli iş, vilayet ahalisinden yüzlerce kişiyle yüz yüze görüşmelerdi. İngilizler ve Türk tarafı, kendilerine görüşülecek kişiler listesi verdiler. Komisyon üyeleri bunlarla yüz yüze mülakatların yanı sıra, aşiret reisleri, Kürt şeyhleri, ileri gelen din adamları, tüccarlar, toprak sahipleri, zanaatkarlar ve eşrafla da görüştüler. Vilayet ahalisinin kendilerini Iraklı mı yoksa Türk mü saydığını belirlemek için uğraştılar.

Musul Komisyonu'nun çalışmalarına dair ayrıntıları ve İngilizlerin Komisyon'un üç üyesini etkilemek için neler yaptıklarını, her birinin kişisel özelliklerini saptayarak müthiş bir kulis faaliyeti yürüttüklerini, o dönemde vilayette bulunan iki İngiliz yetkilisi, C. J. Edmonds ve Wallace Lyon'un söz konusu dönem hakkında paha biçilmez bilgiler veren iki eserinde bulmak mümkün. C. J. Edmonds, izlenimleri ve bilgileri *Kurds, Turks and Arabs - Politics, Travel and Research in North-Eastern Iraq 1919-1925* (Kürtler, Türkler ve Araplar - Kuzeydoğu Irak'ta Siyaset, Seyahat ve Araştırma 1919-1925) adlı bir kitapta topladı. Wallace Lyon'un anıları ise Edmonds'un kitabının isminden ilham alınarak *Kurds, Arabs and Britons - 1918-44* (Kürtler, Araplar ve İngilizler - 1918-44) adı verilen kitapta yer aldı.

Bu kitaplarla, Irak Savaşı sırasında Musul sorununun ve onun Irak ve Türkiye'nin Kürt sorununa etkisinin peşine düştüğüm 2000'li yıllarda tanıştım. Bunları okudukça da, Türkiye'nin bir numaralı sorununa ilişkin tarih çalışmalarının yetersizliği ve Türk kamuoyunun yıllarca nasıl bir bilgisizliğe mahkûm edildiği bütün çıplaklığıyla karşıma çıktı. Musul'un haksız yere İngiliz oyunları sonucu Türklerden alındığı tezini on yıllarca sorgusuz sualsiz kabullenmiştik. Ama sadece bunun nasıl gerçekleştiğinden habersizdik. Ayrıca Musul şehri, Musul sancağı ve Musul vilayeti gibi farkları da bilmiyorduk. Musul vilayetinin neresleri içerdiğini bilmediğimiz gibi, vilayet nüfusunun çoğunluğunun Kürtlerden oluştuğunu da öğrenmemiştik.

Biz Komisyon'a dönelim...

Musul Komisyonu'nun çalışmaları, vilayet halkının ekonomik dürtülerle hareket ettiğini kendisine gösterdi. Oysa Komisyon, vilayet halkının esas olarak etnik kökenine bağlı olarak tavır alacağını ve bu tavrın vilayetin kaderini belirleyeceğini sanmıştı. Komisyon'un ulaştığı bir başka sonuç ise, Bağdat ve Basra vilayetlerinin Musul vilayeti olmadan yaşayamayacağı idi. Bağdat ve Basra'nın ekonomik olarak yaşama şansı, Musul vilayetinde yetişen tahıla bağlıydı.

Komisyon, raporunda legal açıdan ihtilafli bölgenin Türkiye'nin ayrılmaz bir parçası olarak görülmesi gerektiğine değin-

mekle birlikte, Türkiye Musul üzerindeki haklarından vazgeçtiğini bildirene kadar İngilizlerin bazı mülahazalara rağmen önerdiği Brüksel Hattı'nın stratejik olarak en mantıklı sonuç olacağına da raporunda yer verdi.

Komisyon'un nüanslı ifadesine göre, vilayet nüfusu sadece toprak esas alınacak olursa, Türkiye'den ziyade Irak'a bağlı olmayı tercih edecekti. Ama bu, arzuları Irak'ın İngiliz mandası altında olmasından ve ekonomik nedenlerden kaynaklanıyordu. Bu iki faktör olmadığı takdirde, vilayet nüfusunun çoğunluğu Irak yerine Türkiye'yi tercih edebilirdi.

Yani tercih, ya Irak ya Türkiye değil, ya İngiliz mandası altındaki Irak ya Türkiye diye sunulduğu takdirde, ahalinin eğilimi İngiliz mandası altındaki Irak'tan yana olacaktı.

Sonuç olarak, Musul Komisyonu, Musul vilayetinin Irak'a bağlanmasını tavsiye etti. Ama bunun için bazı şartlar da ileri sürdü. Buna göre, bölgenin Milletler Cemiyeti mandası altında yirmi beş yıl kalması gerekecekti. Milletler Cemiyeti, manda hakkını zaten İngiltere'ye vermişti. Bundan daha önemli şart ise Kürtlere ilişkindi. Kürtlerin bölgede yönetimde yer almaları, bölgenin eğitim ve yargı kurumlarında Kürtlerin görev almaları ve Kürtçenin bütün bu hizmetlerde kullanılması gerektiği şartı koyuldu ve böylece, Kürtlere bir tür özerklik tanınması belirlenmiş oldu.

Komisyon'un hükümlerinden biri de, belirli şartların yerine getirilmemesi halinde, vilayet halkının Arap egemenliği yerine Türk egemenliğini kabul edebileceğine ilişkin idi. Buna göre, şayet, İngiltere-Irak Anlaşması'nın süresinin bitimiyle Milletler Cemiyeti mandası da son bulur ise ve o tarihe kadar Kürtlere tanınmış olan haklar uygulanmamışsa, halkın istemesi halinde, Musul vilayeti Türk yönetimine geri dönebilecekti.

Manda yönetimi sona erip, Irak 1932 yılında, formel anlamda ilk bağımsız Arap devleti olarak uluslararası sahnede yerine geldiğinde, Musul Komisyonu'nun bu şartları yerine gelmemişti. 1991'te Celal Talabani'nin Turgut Özal'a, Türkiye'nin Irak Kürdistanı üzerinde yasal hakları olduğunu hatırlatmaya çalışması ve Turgut Özal ile Talabani ile ilk teması kurmak üzere

Londra'ya gitmemden önce, Özal'ın Çankaya Köşkü'nde önüne koyduğu Amerikan *National Review* dergisinde Türkiye'nin Musul vilayeti üzerinde haklarından söz eden makale, işte Musul Komisyonu'nun bu şartlarının yerine getirilmediğine dair yorumuna dayanıyordu.

Milletler Cemiyeti, Musul vilayetine aynı yıl, yani 1925 içinde bir komisyon daha göndermişti. İlki kadar dikkat çekmeyen bu ikinci Musul Komisyonu'na Estonyalı General Johan Laidoner başkanlık ediyordu. General Laidoner, Kasım 1925'te Musul'dan döndü ve raporunu sundu. Laidoner Raporu, çok büyük ölçüde Wirsén-Teleki-Paulis Raporu ile uyum halindeydi ve aynı sonuçlara varmıştı.

Nihayet, Milletler Cemiyeti, Musul vilayetinin statüsü hakkında 16 Aralık 1925'te karara vardı. Brüksel Hattı'nın geçici özelliğini kaldırdı ve o sınır hattını Türkiye-Irak sınırı olarak belirledi. Musul vilayeti Türkiye'nin elinden çıkmış, İngiliz kontrolündeki Irak Krallığı'na bağlanmış, Hakkâri ise Türkiye sınırları içinde kalmıştı.

Neticede, Musul vilayeti üzerinde İngiltere ile Türkiye arasındaki mücadeleyi İngiltere kazandı.

Ancak, İngiltere'nin sonuç olarak Türkiye'ye karşı elde ettiği Musul galibiyetinin ardında, sadece İngiltere'nin kurnazlığı ya da usta politikasını aramak çok isabetli olmayabilir ve tarihin gerçeklerine uygun düşmeyebilir. Bu galibiyette, Türkiye'den kaynaklanan bazı gelişmelerin ve hatta Türkiye'yi yöneten iradenin aslında Musul sorunu mücadelesinde mağlubiyeti istemiş olmasının da büyük rol oynadığı anlaşılıyor.

Bunlardan biri, tarafların Musul üzerindeki iddialarının en keskinleştiği dönemde, Türkiye'de Mart 1924'te Hilafet'in kaldırılmasıdır. Hilafet'in kaldırılması, Musul vilayetinin çoğunluğunu oluşturan Kürtlerde Türkiye ile aralarındaki en güçlü manevi bağın kopmasını da beraberinde getirmiştir.

“Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (3 Mart'ta) Halifelik'i ilga eden bir kanun çıkarttığını hayretle ve inanamadan ilk öğrendiğimizde Mart'ın ortasıydı. Zira, Kürdistan'ı indifa etmek üye-

re sürekli kaynayan bir volkan gibi tutan propaganda, esas olarak, Kürtlerin dinlerinin en yüksek otoritesine duydukları hürufede halindeki bağılığa dayanıyordu. Türklerin ayaklarının altındaki zemini bu şekilde kendilerinin çekmiş olması inanması çok zor bir şey olarak gözüküyordu. Yeni durumu istismar fırsatını elbette kaçırmadık. Ama kırsal nüfusun donuk zihinlerine bu olayın önemini nüfuz etmesi ve Türkiye'nin Halifelik makamı olarak kadim itibarının son bulması zaman aldı.” (Edmonds, *a.g.e.*, s. 383, 84)

Hatırlamak gerekirse, Musul Komisyonu, Hilafet'in kaldırılması üzerine Musul vilayetindeki Kürtlerin Türkiye ile manevi bağlarının gevşediği tarihten bir yıldan fazla bir süre sonra, Temmuz 1925'te raporunu Milletler Cemiyeti'ne sunduğunda, Musul vilayetinin Irak Devleti'ne bağlanması, kuzey sınırının da üç aşağı beş yukarı vilayetin eski kuzey sınırı olması gerektiği tavsiyesinde bulunmuştu. Ancak, iki spesifik şartı, tavsiyesine eklemişti. Buna göre, Irak, yirmi beş yıl süre ile İngiliz mandası altında kalmalıydı; ikincisi, Irak devleti Kürtlerin kendilerini yönetmesine ve kendi kurumları aracılığıyla kültürel kimliklerini geliştirmelerini sağlayacak şekilde Kürt bölgelerinin özgün yapısını kabul etmeliydi.

“Aralık 1925'te Milletler Cemiyeti, Komisyon'un raporunu kabul etti. İngiltere'nin aradaki sürede Irak'ın Cemiyet'e tam bağımsız bir ülke olarak kabulü halinde yürürlükten kalkacak olan (ki, 1932'de böyle oldu) yirmi beş yıl süreli yeni bir İngiliz-İrak Anlaşması yapması ve özerk bir Kürt yönetimi için gereken önerilerde bulunması gerekiyordu. Türkiye bu sonuçtan rahatsız oldu ama sonucu kabule mecburdu.” (Charles Tripp, *A History of Iraq*, s. 59, Cambridge University Press, 2000)

Türkiye'nin Musul vilayetinin kendisinden ayrılmasını kabulü, yarım yıl sonra, 1926 Haziran başında İngiltere ve Irak ile imzaladığı üçlü anlaşma ile belgelendi.

“Türkiye'ye üçlü anlaşmaya attığı bu imzası karşılığında Irak petrollerinden elde edilecek gelirin yüzde 10'u yirmi beş yıl

süreyile (1951'e kadar) verilmesinin kararlaştırılması ve ayrıca beş yüz bin İngiliz sterlini alması, o sırada Türk hükümetinin nasıl feci bir mali durumda bulunduğunu ortaya koyuyordu." (George E. Gruen, *The Oil Resources of Iraq: Their Role in the Policies of the Great Powers, The Creation of Iraq*, Columbia University Press, New York, 2004, s. 122)¹

Ancak, buradan Türkiye'nin para karşılığı Musul vilayeti- ni sattığı gibi bir sonuç çıkartmak da doğru değildir. Türk tarih yazımının pek üzerinde durmadığı, hatta resmî söylemle on yıllardır yayılmış olan kanaatin aksine, Türkiye'nin yeni Kemalist rejimi bilinçli ve iradi olarak, dışavurumu farklı olsa da, Musul'u terk etme eğilimindeydi.

"Türk rejimi, Musul'un kaçınılmaz kaybına kamuoyunu hazırlama sürecine girmişti. Türk basını tarafından yerine getirilen bu kamuoyunu hazırlama işlemi İngilizler tarafından dikkatle izlendi... Musul'a dair anlaşmanın bir hafta sonrasında yapılmış olan bir İngiliz araştırması Türk basınında durumun dikkate değer bir sükûnetle kabul edilerek karşılandığını gösteriyor. Bunun da ötesinde İngilizlerin (Türkiye'ye ilişkin) bakış açısında da çarpıcı bir değişiklik göze çarpıyordu. Ankara'daki İngiliz Büyükelçisi Lindsay, Londra'ya Sir Austin Chamberlain'e gönderdiği bir telgrafta, 'Türkiye'nin şimdiki yöneticilerinin eski rejimden sadece ağır fedakârlıklarla giderilecek bir dizi ölümcül hata devralmış olduğunu hatırlamak ge-

1 1925 Martı'nda Irak hükümeti ve Turkish Petroleum Company (TPC, 1929'da Iraq Petroleum Company [IPC] adını alacaktır) arasında yeni bir anlaşma imzalandı. TPC, Birinci Dünya Savaşı öncesinde petrol şirketlerinin Mezopotamya'da petrol bulunacağı hesaplarıyla, Osmanlı hükümetinin onayıyla kurdukları konsorsiyum idi. Savaş sonrası barış anlaşmalarında, şirketteki Osmanlı ve Alman payları İtilaf Devletleri'ne geçirildi. 1920'lerin sonlarında, Amerikan çıkarları ile uyum sağlandıktan sonra, Anglo-Persian Oil Company (daha sonra BP olacak) (yüzde 23.75 hisse ile), Shell (yüzde 23.75 hisse ile), Compagnie Française des Petroles (yüzde 23.75 hisse ile) ve aynı orandaki hisse Standard Oil of New Jersey ve Mobil arasında eşit bölünecek şekilde ve Gülbenkyan (yüzde 5 hisse ile) şirketin sahipliğini üstlendiler. İngiliz hükümeti Anglo-Persian Oil Company'deki hisseleri sayesinde şirketin en güçlü ortağı olmuş oldu.

Irak'ta petrol Kerkük'te toprağın altından ilk olarak Ekim 1927'de çıkartıldı. Pazara çıkartılması için ise, bir süre daha boru hatlarının yapımını bekledi.

rekir. Şimdiki hükümetin başlıca görevi güvenliği sağlamaktır,' diye yazmıştı."

Durumu kabullenmenin zamanlaması Türk dış politikası için bir büyük değişikliği temsil ediyordu. İçine girilen yıllarda, İngiltere, Fransa ve daha az ölçüde olmakla birlikte Amerika ile giderek geliştirilen dostane ilişkiler, Türkiye'ye, artan ölçüde tehditkâr ve saldırgan bir Sovyetler Birliği'ne karşı mükemmel bir karşı-denge sağlıyordu. 1930'da Türk hükümeti İngiltere ile bir dostluk paktı imzalayarak, genç devleti teorik olarak bütün büyük devletlerle dostane ilişki statüsüne sokmuş oldu. İngiltere'nin dostluğu ve yardımı, batıda Trakya'ya yönelik Yunanistan tehdidinin azalmasını beraberinde getirdi. Güney sınırları Fransız ve İngiliz mandalarının korumasındaydı ve onlar için sorun teşkil ediyordu. Doğuda ve kuzeyde, dostluk paktları imzalanmış İran ve Sovyetler Birliği vardı. Bulgaristan'a gelince kartların yeniden karılmasıyla görünür olmaktan çıkmıştı.

Milliyetçi hesaplara etki eden ve dikkatlerden kaçan bir başka ama önemli olay, Şeyh Sait İsyanı'ydı. Bu kısa ama zorlu ayaklanma Diyarbakır bölgesinde 1925 Nisanı'nda meydana geldi (Şubat'ta başladı, Nisan'da bitti – C.Ç.) ve birkaç ay sürdü. Bastırılması için yirmi beş bin kişilik bir askerî güç gerektirdi. Bu isyanın hükümet üzerindeki anlamı gayet açıktı. Birincisi, bölgesel bir güvenlik sorunu oluşturuyordu. Bunun, Osmanlı yönetiminin çok öncesinden beri öyle olduğu, tabii ki, Türkler tarafından gayet iyi biliniyordu. İkincisi, Musul vilayetinin kontrolünü daha üst düzeylerde tutmaya çalışmak, askerî ikmal yollarını zaten düşmanca olan topraklarda daha da yaymak demektir. Bölgeyi istikrara sokmak için uğraşmak ise zaten sıkıntıda bulunan Türk kaynaklarını daha da kurutmak olacaktı. Bölünmüş bir Kürdistan en göze çarpanı İnönü olmak üzere, yeni rejimin önde gelenlerini rahatsız etse de, Musul'un kaybı Türkler için coğrafi olarak çok daha uygun bir sınır yaratacaktı. Vilayeti terk etmekle Türkler, temel bir ulaşım kavşağından ve Kerkük'ün petrol kuyularından oldular. Ama aynı zamanda, nüfus mübadelelerinin cereyan et-

tiği Lozan sonrası dönemde Türkleştirme programı uygulamaya girişmiş olan milliyetçiler için büyük bir Kürt nüfustan vazgeçmek cazip bir tercihti...” (David Cuthell, *A Kemalist Gambit - A View of the Political Negotiations and the Determination of the Turkish-Iraqi Border, The Creation of Iraq (1914-1921)*, Columbia University Press, 2004, s. 89, 90)

Musul vilayetinin bulunduğu coğrafi alanın öncelikle güvenlik açısından anlam taşıması, Türkiye’ye özgü değildi. Tarih boyunca, o coğrafyaya hükmeden herkes için öyle algılanmıştı. Musul vilayeti, zaten Osmanlı’da yüzyıllar boyunca, İmparatorluk’un kuytu bir arka bahçesi olmaktan ötürü özel bir değer taşımamıştı. Değeri, Doğu Anadolu güvenliğinin ötesine geçmiyordu.

İngilizler’e gelince; onlar da Irak Kürdistanı ya da Güney Kürdistan diye de nitelenen Musul vilayetini, petrol potansiyeli ve Bağdat ile Basra vilayetlerinin hububat ambarı olma işlevinin yanı sıra, esas olarak, doğumuna ebelik ettikleri Irak devletinin Türkiye karşısında güvenliğini sağlayacak bir tampon, bir duvar olarak algılamışlardı. Nasturi Hıristiyanların hamiliği adına Hakkâri’yi de Irak’a dahil etmeleri mümkün olmayınca, Türkiye-İrak sınırının, yüce dağ zirvelerinden geçirilerek ve Türkiye karşısına bir tür duvar olarak dikilerek çizilmesinden yana olmaları, tamamen güvenlik kaygısıyla ilgiliydi. Osmanlı döneminin Musul vilayeti idari sınırının da aşağı yukarı öyle geçmiş olması işlerini ayrıca kolaylaştırmıştı.

O yıllarda, Türkiye’nin dış politikasının ana hedefi İngiltere’yle yakınlaşmak olarak özetlenebilir. Türkiye, ayrıca, ileride zaptedilmesi güç olacak bir Kürt nüfusu azaltmak gibi hesap da güdüyordu. Bölünmüş bir Kürdistan, bu bakımdan, çıkarına uygun düşüyordu. Dolayısıyla, tarih boyunca genellikle bir bütün teşkil etmiş olan söz konusu jeopolitik alanın bölünmesine rıza göstermiş ve Musul vilayetini terk etme düşüncesini benimsemişti... Türk resmî tarih metinlerine yazılmayan bir gerçektir bu.

19. yüzyılın son çeyreğinde, o güne kadar Osmanlı İmparatorluğu’nun toprak bütünlüğünün en büyük güvencesi olan

İngiltere'den uzaklaşmak, İmparatorluk'un sonunu getirmişti. Kemalist Türkiye, rotayı tekrar İngiltere ile yakınlaşmaya çevirmek yanlısıydı. Musul vilayeti, bunun fiyatı olacak ise, Mustafa Kemal ve arkadaşları bu fiyatı ödemeye razıydılar. Bölünmüş Kürdistan'ın Türkiye'de kalan bölümüne ise Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu isimleri verilecek, üzerinde yaşayanlar ise azimli bir Türkleştirme ve asimilasyon politikalarının hedefi haline getirileceklerdi.

Musul vilayetinin kaderi bir bakıma Kürdistan'a ilişkin jeopolitik düzenleme anlamına geliyordu. Musul vilayetinin İngiliz güdümündeki Irak'ta kalmasıyla birlikte, Türkiye'de de Kürt kalmayacak, Kürtler Türk sayılmaya başlanacak; Musul vilayetinin Kürtleri ise Kürtlükleri kabul görmüş olmasına rağmen, özerklik vaatleri yerine getirilmeyince 1932'de Irak'ın bağımsız bir devlet olarak Milletler Cemiyeti'ne alınmasından hemen sonra Şeyh Ahmet Barzani'nin önderliğinde ayaklanmalarına yine girişeceklerdi.

1925 ve 1926 yıllarına denk gelen kopuş yaşanmadan birkaç yıl öncesine kadar, Büyük Savaş sonrasının ilk yılları sırasında, daha sonra Irak Kürtleri olarak anılmaya başlanacak olan Musul vilayetinin Kürt ahalisinin kaderi Türkiye'deki soydaşlarıyla irtibatlanmıştı. Bu irtibat, savaştan yenik çıkan Osmanlı devletine dikte edilen ve savaş sonu anlaşmaları arasında uygulanamayan tek anlaşma olan Sevr Anlaşması üzerinden kurulmuştu.

Paris Barış Konferansı'nın sonunda Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmış Almanya, Avusturya-Macaristan (Habsburg) ve Osmanlı imparatorluklarına çeşitli anlaşmalar empoze edilmişti. ABD Başkanı Woodrow Wilson'un ortaya attığı ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı ilkesi bu anlaşmaların bazı hükümlerine yol gösteriyordu. Bu anlaşmalardan Osmanlı İmparatorluğu'nun tasfiyesiyle ilgili olanı Sevr idi.

Sevr Anlaşması 10 Ağustos 1920'de imzalandı. Anlaşmanın Bölüm III'de yer alan 62'den 64'e kadarki maddeleri Kürtlerin yaşadığı topraklarda bir Kürt devletinin kurulması imkânlarını sağlıyordu.

Anlaşma'nın yürürlüğe girdiği tarihten sonraki bir yıl içinde, Anlaşma'da çizilen haritada Kürdistan diye adlandırılan bölgede yaşayan ahalinin, belli şartlara uyararak, Türkiye'den ayrılarak bağımsız bir Kürt devleti kurmak istediğine ilişkin bir dilekçeyi Milletler Cemiyeti Konseyi'ne sunması, süreci başlatacaktı.

Sevr'in 64. maddesi, Anlaşma'nın 62. maddesinde tarif edilmiş olan topraklarda yaşayan Kürt ahalinin Milletler Cemiyeti Konseyi'ne bu alandaki nüfusun çoğunluğunun Türkiye'den koparak bağımsız olmak istediğini gösteren biçimde başvurması halinde ve eğer Konsey, bu ahalinin bağımsız olma yeteneğine sahip olduğunu düşünürse, o yönde tavsiyede bulunacağını ifade ediyordu. Böyle bir durumda, Türkiye bu tavsiyenin gereğini yapmak durumunda kalacak ve söz konusu bölgelerdeki tüm haklarından vazgeçtiğini ilan edecekti. Ayrıntılar, Türkiye ile başlıca Müttefik Güçler arasında ayrı bir anlaşma ile kararlaştırılacaktı.

Sevr'in 64. maddesinin en can alıcı hükmü, Türkiye'nin haklarından vazgeçtiği topraklar üzerinde ortaya çıkacak bağımsız bir Kürt devleti, Kürdistan'ın Musul vilayeti içinde kalan bölümü iltihak etmek istediği takdirde, Müttefik Güçler'in bir itirazı olmayacaktı. Bağımsız Kürt devletine varacak sürece konu edilen topraklar, bugünün Türkiye'sinde Güneydoğu diye tanımlanan alanın büyük bölümü ile Doğu Anadolu'nun bir bölümünü içeriyordu. Bugünün Güneydoğusu'nun küçük bir bölümü ile Doğu Anadolu'nun büyük bölümü Sevr haritasında bağımsız Ermenistan devleti için ayrılmıştı. Bağımsız Kürt devletine istediği takdirde iltihak edecek olan ve buna savaş galibi devletlerin karşı koymayacağı kastedilen topraklar ise bugünkü Irak Kürdistanı'nı içeren Musul vilayetinin tümüne yakınıydı.

Türkiye'nin İstiklal Savaşı, Sevr'i kadük hale getirdi. Türkiye, Lozan ile Sevr'i gömdü ve çok-uluslu imparatorluğun yerini alacak olan yeni ulus-devletin uluslararası meşruiyet belgesini elde etti.

Bir Kürt devletinin ortaya çıkmamasında, Türkiye'deki Millî Mücadele'nin Sevr'i iptal etmiş olmasının yanı sıra, büyük dev-

letlerin bu konudaki olumsuz tavrı da belirleyici oldu. Büyük devletlerin bağımsız Kürdistan diye özel bir gündem maddesi kalmamıştı.

“Kürdistan bitmişti. Mart 1921'de Müttefikler, Sevr Anlaşması'ndaki muğlak vaatlerden yan çizmişlerdi. Kürdistan'a dair söyledikleri (Sevr) Anlaşma'yı 'durumun ortaya çıkarttığı mevcut gerçekler ile uyum halinde' düzeltmeye hazır olduklarıydı. 'Mevcut şartlar' Atatürk'ün tüm anlaşmayı reddetmiş olması; Ermeni topraklarını Türkiye'de tutmayı başarması ve kalan parçasını Sovyetler Birliği'ne devredecek bir anlaşmayı imzalamak üzere olmasıydı. Kürt milliyetçiler karşı çıkabilirler, ama Müttefikler'in bir bağımsız Kürt devletinde artık hiç-

bir çıkarı kalmamıştı.” (Margaret MacMillan, “Six Months that Changed the World”, Paris 1919, s. 449)

İngilizlerin, yaygın resmî Türk tarih tezlerinin aksine, bağımsız Kürt devleti ile ilgilenmediklerinin bir başka kanıtı şu satırlarda da görülebilir:

“Lozan’ın amacı Türkiye konusunu çözmektir. Ermeniler için çok geç zamanda geldi ve Kürtler de terk edildi. 1919’da bir bağımsız hareket kurmak için gönderilen ‘Kürt Lawrence’i Binbaşı Noel, coşkuyla şöyle rapor etmişti, ‘(Kürt) ulusal hareketi o kadar canlıydı ki, korumamız altında bağımsız bir Kürt devleti kurmakta pek bir güçlük görmüyorum.’ Arnold Wilson ise ikna olmamıştı. Kürtlerin tek bir lider altında birleşebilecekleri kanısında değildi. Noel’i görevinden alıp yerine Binbaşı Ely Soane’ı getirdi. Soane’dan, ‘Ömrümde karşılaşma şansına sahip olduğum en etkileyici insanlardan biri. Bugüne kadar rastladığım hiç kimse, onun sadece şahsiyetinden kaynaklanarak sahip olduğu gücün yanına bile yaklaşamaz,’ diye söz etmişti. Soane savaştan önce kimliğini gizleyerek yaptığı Kürdistan’daki seyahatleriyle ün yapmıştı ve Şii İslam’ı benimseyerek din değiştirmişti.

Soane da Wilson ile aynı sonuca vardı... İngiltere bağımsız bir Kürt devleti kurmak niyetinden çok uzaktı. Lloyd George, temsil gücüne sahip tek bir Kürt bulamamaktan şikâyetçiydi. Türkiye’yi zora sokmak için Kürt muhalefetine kışkırtmaktan söz ediliyordu. Ama, nihayetinde işlerin akışına kapılmanın ve keşmekeşin ardından ve Sevr Anlaşması’nın hükümlerine ve Churchill ve Curzon gibi insanların kişisel tercihlerine rağmen, Kürt topraklarına ilişkin yapılacak en iyi şeyin, buraların Irak’ı güçlendirmek amacıyla kullanılması olduğu düşünüldü.” (Walter Reid, *Empire of Sand, a.g.e.*, s. 200-201)

Kürdistan diye bir devlet, yeniden çizilen haritalarda tanımlanmış ve uluslararası olarak tanınmış sınırları içinde yer almamıştı; ama Kürdistan devletinin kurulmamış olması Kürt sorununun doğmasına, serpilip büyümesine ve yüz yıla yakın bir süre

sonra Ortadoğu'nun en baş ağrıtan kanlı sorunlarından biri haline gelmesine engel olmadı.

Kürt sorununun kronik ve kanlı bir sorun olması, tam tersine, çok büyük ölçüde, bağımsız bir Kürt devletinin kurulamamasıyla ilgili olabilir.

Bu kanaate zaman içinde vardım ve ilk kez 1995 yılında *Sabah* gazetesinde üst üste iki yazıyla dile getirdim. Kamuyu önünde açıkça ilk kez bu görüşümü dillendirdiğim vesile, Aralık 2006'da İstanbul'da düzenlenmiş olan "Kürt Sorunu ve Çözüm Yolları" başlıklı bir paneldi. Hrant Dink ile yan yana oturuyorduk. Öldürülmesinden tam bir ay önceydi. O gün Hrant'la son kez birlikte olduğumu bir ay sonra acı biçimde öğrenecektim.

Hrant, benden hemen sonra söz aldı. O da irticalen konuştu. Dile getirdiğim görüşlerden etkilenmişti. Söylediklerim, onun, Ermeni sorununa ve Türkiye-Ermenistan ilişkilerine dair yaklaşımına denk düşüyordu. Benim bıraktığım yerden aldı. Konuşmama atıf yaparak başladı ve Kürt sorunu ile Ermeni sorunu arasında paralellikler kuran ve "devletleşme" olgusunun önemini vurgulayan bir konuşma yaptı.

Tezim yalındı:

Ortadoğu'nun Birinci Dünya Savaşı sonucunda çizilen haritasında, bölgenin büyük ve otokton bir ulusal topluluğu olan Kürtler hariç, diğerleri ulus-devlet formatında ortaya çıkmışlardı.² Türklerin devleti vardı, Arapların çok sayıda devleti

2 Kudüs'teki Jerusalem Center for Public Affairs (JCPA) adlı tanınmış İsrail düşünce kuruluşu, İsrail'in öldürülen Başbakanı Yitzhak Rabin'in Dış Politika Danışmanı ve ayrıca İsrail Askeri İstihbaratı Değerlendirme Bölümü'nün Başkan Yardımcısı sıfatını taşımış olan emekli Albay Dr. Jacques Neriah'ın 30 Ağustos 2012 tarihinde *The Future of Kurdistan: Between Turkey, the Iraq War, and the Syrian Revolt* (Kürdistan'ın Geleceği: Türkiye, Irak Savaşı ve Suriye Ayaklanması'nın Arasında) adlı bir kitabını yayımladı. Dr. Neriah, giriş bölümünde Kürtlerin demografik dağılımından söz ediyor:

"Kürtler, İranlılar gibi, Ortadoğu'ya göç etmiş olan bir Hint-Avrupa halkıdır. Çoğunlukla, İran, Irak, Suriye ve Türkiye'nin birbirlerine bitişik bölümlerinde, Kürdistan olarak bilinen bir bölgede yerleşmişlerdir. Kürtler, İran nüfusunun yüzde 7'sini, Irak'ın yüzde 15-20'sini, Suriye'nin muhtemelen yüzde 9'unu ve Türkiye'nin yüzde 20'sini oluştururlar. İran dışında, bütün

vardı. İran, zaten Fars kültürü ve Şii kimliği üzerinde aşağı yukarı aynı sınırları içinde 2500 yıldır mevcuttu. Yahudiler de, Birinci Dünya Savaşı sonrasında oluşturduğu zemin üzerinde İsrail adındaki ulus-devletlerine kavuşmuşlardı. Kürt sorunu, bir bakıma, Kürtlerin devlet olamamış olmaları sorunuydu. Dolayısıyla, Kürtler kendi devletlerine ulaşana dek veya değişen şartlar ve küresel yeni dünya düzeninin klasik ulus-devlet formatını anlamsızlaştırması halinde, en azından mevcut devletlerden birini kendilerini de temsil eden bir devlet olarak görene dek, o devlet içinde Kürt olarak kendilerine yer bulduklarını, iktidar paylaştıklarını düşündükleri momente kadar Kürt sorunu, bilinen parametreleriyle varlığını sürdürecekti, Kürtlerin yaşadığı her ülke sancılı olacaktı. Türkiye, İran, Irak ve Suriye’de büyük topluluklar halinde yaşadıkları göz önüne alınırsa, Kürt sorunu, çözümsüz kaldıkça, yani Kürtler bir bağımsız egemen devlete sahip olmadıkları takdirde, bir Ortadoğu sorunu olarak varlığını sürdürecekti.

2000’li yıllar bu konuda önemli perspektifler getirmişti. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sonrasında çizilmiş olan Ortadoğu haritasının, Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte Avrupa ve Avrasya’da yeniden çizildiği bir tarih diliminde, bir kez daha çizilmesi mümkündü. Akdeniz ile Ürdün (Şeria) Nehri arasındaki coğrafi alanda, İngiliz manda yönetimindeki Filistin topraklarında ortaya çıkan İsrail devletinin yanı başında bir bağımsız Filistin devletinin kurulması gündemdeyken, Kürtlerin de devlet edinme ihtimali doğmuştu.

2003’teki savaş sonrasında ortaya çıkan Federal Irak, Birinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan Kürtlerin devletsizlik so-

bu ülkelerde Kürtler ikinci büyük etnik grubu teşkil ediyorlar. Kabaca, dünyadaki toplam Kürtlerin yüzde 55’i Türkiye’de yaşıyorlar. İran ve Irak’taki Kürtlerin dünyadaki toplam Kürtlere oranı yüzde 18’er ve Suriye’dekiler ise yüzde 5’ten biraz daha fazla.

Güneydoğu Asya’da yaşayan Kürtlerin sayısı 26 ila 34 milyon olarak tahmin ediliyor, bir-iki milyon kadar Kürt de diasporada yaşıyor. Kürtler, Araplar, Farslar ve Türklerden sonra Ortadoğu’daki en büyük dördüncü etnik grup.”

Kürtlerin, MÖ 6 ya da 7 yüzyıl dolayından bu yana bugün yaşadıkları topraklara yerleştikleri biliniyor.

rununa bir tür antidot sayılabilirdi. Uluslararası tüzel kişiliğe sahip olmanın dışında bir bağımsız devletin hemen her unsuruna sahip bir Irak Kürdistan Bölgesi oluşmuştu; bayrağıyla, parlamentosuyla, hkmetiyle, güvenlik gücüyle, sınır kontrolüyle, Irak'ın diplomatik misyonlarının hepsinde temsilci bulundurmasıyla ve bunları anayasal güvenceler altına alarak. Kürtçe, Arapça ile eş konumda, Irak'ın resmî dili olmuştu. Ayrıca, Bağdat'taki merkezî yönetimin başında bir Kürt bulunuyordu. Irak'ı dış dünyada temsil eden Dışışleri Bakanı sıfatı taşıyan da yine bir Kürt idi.

Irak Kürdistanı'nın yanı sıra, Irak devletinin kendisi de, Kürtlerin kendilerine kendi kimlikleriyle yer buldukları, kendilerini temsil ettikleri, iktidar paylaştukları bir devlet haline gelmişti.

Dünyadaki tüm Kürtlerin yarısının yaşadığı Türkiye ise, Avrupa Birliği'ne entegrasyon sürecine girmişti. Avrupa normlarının tümüyle uygulanması durumunda, Avrupa Birliği yesi olacak demokratik bir Türkiye'de Kürtler kendi kimlikleriyle var olma imknına sahip olabilecekler ve bu yeni demokratik Türkiye'yi kendilerini temsil eden bir yapı olarak grebileceklerdi.

Bunun bir ileri aşamasında, Türkiye ile Irak arasındaki ilişkileri Irak Kürdistanı köprüsü üzerinden, Hollanda-Belçika-Lüksemburg arasındakine benzer bir tür Benelüks alanı haline getirmek mümkün olacaktı. İki lke arasındaki sınır –Brüksel Hattı– sadece harita üzerinde gözükecek idari bir ayrımı göstermekten öteye gitmeyecekti. Sınırın iki yanı, siyasi, ekonomik, ticari ve kültürel olarak birleşebilirdi.

Tezim, zet olarak buydu. 1995'ten beri, yani Irak Savaşı başlamadan yıllar öncesinden beri, böyle düşünüyordum. Savaş, bu düşüncemin gerçekleşebilmesini ve tezimin uygulanabilir olmasını sağlamıştı.

Düşüncem 1995'ten beri böyleydi ama tohumları, 1991'deki Körfez Krizi döneminde Turgut zal ile birlikte Türkiye'nin Kürt politikasını şekillendirmeye çalıştığımız dönemde atılmış-

tı. Özal, tarih konuşmayı ve gelecek projeksiyonu yapmayı çok severdi. Tabu kırıcı unvanına sahip olduğu için, ikili konuşmalarımızda yasak bölge de yoktu. Bu konuları çok konuştuk. Bana, Atatürk'ün bir ara Irak'la federasyon ya da konfederasyonu düşünmüş olduğunu bile söyledi.

Türkiye'de Kürt sorununu çözmek için federasyon modelini savunduğu konusunda pek isabetli olmayan spekülasyonlara konu edilen Turgut Özal'ın federasyon ya da konfederasyona ilişkin kafasında uçuşan düşünceler, asıl, Saddam rejiminin yıkılacağı, Kürtlerle ilişki kurulacak olan bir Irak'a ilişkindi.

Turgut Özal'ın verdiği ipucuyla Atatürk'ün Irak'la federasyon ya da konfederasyon oluşturma düşüncesinin peşine düştüm. 1920'de kurulan TBMM'nin gizli zabıtları, 1980'de yayımlanmıştı ve pek az kişi, gizli zabıtların daha ilk sayfalarında Atatürk'ün bu düşüncesinin izlerinin bulunduğu haberdardı.

TBMM gizli zabıtlarını okumaya başladım.

Gün 24 Nisan 1920, Cumartesi. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşunun ertesini günü. Gizli zabıtlarda "İkinci İnikat" yani ikinci gün açılışı ya da toplantısı anlamında. "İkinci İnikat"ın "Dördüncü Celsesi" saat 4:05'te açılıyor. Reis, Şerif Beyefendi.

Reis, "Celsei hafiyeyi açıyorum," diyor. Gizli zabıtlarda "1. BEYANAT" yazılmış. Altında, "1. - Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin ahvali dahiliye hakkında beyanatı." ibaresi. Reis'in, "Söz Mustafa Kemal Paşa Hazretlerindedir," demesi üzerine Mustafa Kemal kürsüye geliyor ve "iç durum" hakkında bilgi vermeye başlıyor. Suriye ve Irak'ta geride bırakılanlar hakkında kurulan temasları anlatırken, şunları söylüyor (gizli zabıtlardaki imla korunarak):

"... Bizim Suriyede gayei islamiye ile revabit ve münasebatımız taazzuv etmeye başladıkça orada bir saltanat tesisile iştigal eden Emir Faysalın ve Emir Faysalı himaye eden Fransızların nazarı dikkatini celbetti ve binnetice Emir Faysal dahi hususi murahasslarını bizimle temasa getirdi. Resmi temasla bu müracaatın bizce telakki edilen nikati izah etmek isterim. Her hal-

de Suriyeliler her hangi bir devleti ecnebiye ile münasebetinin kendileri için binnetice esaret olduğuna kani oldular. Bundan (dolayı bize teveccüh ettiler.) (1) Bizim bilmukabele gösterdiğimiz şekil şundan ibaret idi. Dedik ki, artık hududu millimiz dahilinde bulunan menabii insaniyeyi ve menabii umumiyeyi hududumuz haricinde israf etmek istemeyiz. Fakat ittihat, kuvvet teşkil edeceğinden bütün alemlerin manen olduğu gibi maddeten de müttefik ve müttehit olmasını şüphe yok ki büyük memnuniyetle karşılıyoruz ve bunun içindir ki bizim kendi hududumuz dahilinde müstakil olduğumuz gibi Suriyeliler de hududu dahilinde ve hakimiyeti milliyeye esasına müstenit olmak üzere serbest ve müstakil olabilirler. Bizimle itilaf veya ittifağın fevkinde bir şekil, ki federatif yahut konfederatif denilen şekillerden birisile irtibat peyda edebiliriz... Iraka gelince, Irakta İngilizlerin muamelesi ahalii islamiyeyi fevkalade dilgir etmiş oldu. Biz kendilerine temas aramadan evvel onlar bizimle temas aradı ve alemlilik eskisi gibi Osmanlı memleketinin cüz'ü olmağı kabul ettiler. Fakat biz onlara karşı Suriyelilere söylediğimiz noktayı nazarı söylemekten başka bir şey yapmadık. Ettiğimiz kendi dahilinizde kendi kuvvanızla kendi mevcudiyetinizle (müstakil bir Devlet olunuz. Biz, her) (5) şeyden evvel istiklalimizin teminine çalışıyoruz. Ondandan sonra birleşmemizi için hiç bir mani kalmaz..." (TBMM Gizli Celse Zabıtları, s. 3, TBMM Basımevi, Ankara 1980)

Mustafa Kemal, 24 Nisan 1920 günü Suriye'de Fransızlardan, Irak'ta İngilizlerden rahatsız olan yerel unsurların kendileriyle ilişki kurduğunu ve Türkiye'ye bağlanmak isteğiyle temas yürüttüklerini açıklıyordu. Kemalist liderlerin onlara cevabı, "Biz bağımsızlık mücadelesi veriyoruz; siz de verin, bağımsızlığınızı elde edin, ondan sonra gelin konuşalım," olmuştu. Mustafa Kemal, onlara söylemediği gelecek tasavvurunu, TBMM'nin doğumunun ertesi günü, gizli oturumda İstiklal Savaşı kadrolarına açıklıyordu: Türkiye, Suriye ve Irak, her biri bağımsızlıklarını elde ettikleri takdirde, federasyon veya konfederasyon bünyesi içinde yeniden biraraya gelebilirlerdi.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında anormal sınır çizimi giderilmediği sürece, bu ufuk, hep kalacaktır. Buna böyle inanageldim. Kürt sorunu da, muhtemeldir ki, böyle bir format içinde kendisine çözüm bulabilecektir.

“Mezopotamya Ekspresi”nde on yıllardır hangi istasyonlardan geçileceğini ve vuslat zamanını bilmeden, son istasyon olarak bildiğim bu ufka doğru, bu inancımın otürü, seyahat ediyor olmalıydım.

Bu kitabın Türkiye-İrak sınırının nasıl oluşturulduğunu anlattığım kısmını yazdığım sırada, 19 Ekim 2011 günü sınırın “sıfır noktası”nda PKK, en vurucu ve spektaküler eylemini gerçekleştirdi. Hakkâri’nin Çukurca ilçesi ve çevresindeki askerî mevzilere karşı girilen saldırıda yirmi dört asker öldü. PKK çevreleri bu sayının çok daha büyük olduğunu ileri sürdüler. Saldırının Türkiye’de şiddetli travması oldu. Türkiye’nin “sınır ötesi” büyük bir kara harekâtını başlatması ihtimali yükseldi.

Milliyetçiler, ordunun Kuzey Irak’a girmesini, orada kalmasını, PKK yönetim kadrosunun bulunduğu Kandil Dağı’na kadar gidilmesini, Kandil’e Türk bayrağı çekilmesini istediler.

Saldırı haberini, daveti üzerine Sırbistan’a gitmek için Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ile buluşmak üzere havaalanına giderken öğrendim. Taksiye binmek üzere evden çıktığımda yolun kesilmiş olduğunu gördüm. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün konvoyu önümden geçti. Biraz sonra, Abdullah Gül’ün “intikam” alınacağına dair demeci yayınlandı. Abdullah Gül, “intikam” sözcüğünü ilk kez telaffuz etmişti. Havaalanı yolundayken, Sırbistan ziyaretinin iptal edildiği bilgisi ulaştı. Başbakan’ın ve Dışişleri Bakanı’nın yurtdışı gezileri iptal edilmişti. Ankara’da olağanüstü güvenlik toplantısı yapılacaktı.

Türkiye-İrak sınırının nereden geçtiği, nasıl çizildiğine ilişkin notlarımı yanıma almıştım. Gece, Belgrad’da otel odasında yazmaya devam edecektim. Bilgisayarım yanımdaydı. Eve döndüm. Yazmayı sürdürdüm.

Ertesi gün, 20 Ekim 2011’de Genelkurmay açıklama yaptı. Türk Silahlı Kuvvetleri, Hakkâri sınırındaki beş noktadan 22

tabur gücünde, havadan desteklenerek, on bin kişilik bir kuvvetle “sınır ötesi”ne geçmişti. Kuzey Irak’a girmişti. Neçirvan Barzani, apar topar Ankara’ya geldi. Tayyip Erdoğan, Neçirvan Barzani ile görüşmesinden önce düzenlediği basın toplantısında “PKK’nin intihar ettiğini”, Mesut Barzani’nin Ankara’ya davet edildiğini, Neçirvan Barzani’ye PKK’ye karşı peşmergelerinin de katılımıyla ortak harekât yapılmasını önereceğini, Türkiye-Irak-Amerika arasında zaten üçlü bir güvenlik işbirliğinin bulunduğunu, bir gece önce Başkan Obama ile bu konuları konuştuğunu bildirdi.

Türkiye-Irak sınır boyu, Zap’ın iki yanındaki nefes kesen güzellikteki topraklar bir kez daha Türk Silahlı Kuvvetleri ile PKK arasında bir çatışma alanı olarak öne çıktı.

İngilizler, o sınırı, Türkiye’nin kuzeyden askerleriyle Irak’a sarkamaması için oradan geçirmişti oysa. Yüce dağ zirvelerinden geçen sınır, İngilizlerin gözünde bir güvenlik duvarıydı.

Türkiye ise, sınırın kendi tarafında kalmış olan yüksek tepelerin zirvelerinde karakollar kurmuştu. Vahşi bir coğrafyada, bir başına kalakalmış o karakollar, PKK’nin arada bir vurduğu, genç Türk askerlerinin büyük can kayıpları verdiği, ülkeden bu kadar kopuk olmakla birlikte ülkenin tümünü bir anda felç edebildiği hedefler haline gelmişti.

Türkiye açısından, o sınır, güneyden sızmalara ve saldırılara karşı güvenlik zaafı yaratan bir sınırdı.

PKK açısından ise, orası birbirinden her bakımdan farklı iki ayrı ülkeyi ayıran bir sınır olarak görülüyordu. Sınırın her iki tarafı PKK’nin gözünde Kürdistan idi. O sınır, Kürdistan’ın bölünmesini temsil etmekten öte, PKK için bir değer ifade etmiyordu. Sadece yön belirlemeye yarıyordu.

PKK’nin ve hatta 2000’lerde artık birçok Türkiyeli Kürt’ün dilinde Kürdistan sözcüğü bile telaffuz edilmez olmuştu. Türkiye ve Irak da pek telaffuz edilmiyordu. Kuzey ve Güney sözcükleri kullanılıyordu.

Kuzey, Türkiye ya da Türkiye Kürdistanı; Güney ise doğrudan doğruya Irak Kürdistanı anlamında kullanılıyordu.

Türkiye, Güneydoğu, Şırnak, Hakkâri, Botan, Behdinan,

Irak, Irak Kürdistanı gibi siyasi, tarihî ve coğrafi anlamlar taşıyan isimler, pusula terimleriyle basitleşmişti: Kuzey-Güney.

Birinci Dünya Savaşı sonunda, 1919-1925 arasında çok maceralı biçimde çizilmiş olan Türkiye-Irak sınırı sanki silinmiş, bir pusula göstergesine dönüşmüştü. Kuzey'i ve Güney'i göstermeye yarayan bir pusula...

XXII

“KÜRT’ÜN ATEŞLE İMTİHANI”

Senin kendi yolun vardır, benim kendi yolum. Doğru yola, haklı yola, tek yola gelince, öylesi yoktur.

– Friedrich Nietzsche

Konuşmanın daha ilk yarım saatlik başlangıç sayılabilecek bölümündeydi; Murat Karayılan, Türkiye’deki bazı somut uygulamalar için “Neo-İttihatçılık” nitelemesini yapınca sözünü kesmiş, “Kemalizm yani” demiştim. Yüzünü ciddi bir ifade kapladı, “Hayır,” dedi, “Kemalizm ile İttihatçılık aynı şey değildir.”

Ve, “Türk-Kürt ilişkilerinin asıl büyük darbe alması, Cumhuriyet’in kuruluşunun sonrasındadır. Amasya Tamimi’ne, 1921 Sivas Kongresi’ne bakın. 1922’te TBMM’de oylamayla alınan özerklik kararı, daha sonra zabıtlardan çıkartıldı,” diye devam etti.

“Önder Apo’nun bu konuda çok önemli çözümlenmeleri vardır. Okumuş olduğunuzu umut ederim. Mustafa Kemal’in etrafını bir İttihatçı çete kuşatmıştı. Rejimin günahları onlara aittir. Bugün olanlar o çizginin devamı. Onun için Neo-İttihatçılık dedim.” Bu sözlerini şöyle açtı: “İngilizler Lozan’da konuyu muğlâk bıraktırdılar. Fevzi Çakmak ve İsmet İnönü gibilerinin

–bunlara Kemalizm demiyoruz; İttihat Terakki çizgisi– olumsuz rolü oldu.”

PKK'nin, Irak ile İran arasında sınırdaki Kandil Dağı'ndaki liderinin Atatürk'ten, 1960'ların 1970'lerin Türkiye'nin sol üniversite öğrencilerinde görülen, titizlikle Mustafa Kemal diye söz etmesi ve Kemalizmi İttihatçılıktan sakınması üzerine takılmaktan kendimi alamadım. “Şimdi her şeyi daha iyi anlıyorum,” diyerek yüzüme ciddi bir ifade takındım.

Murat Karayılan, belirgin bir hayret ifadesiyle “Neyi?” diye sordu. “Biliyorsunuz, kavlimiz dün görüşmek idi. Önceki gün Süleymaniye'ye geldiğimde, randevumuzun ertelendiğini öğrendim. Görüşmek bugüne nasip oldu. Bugün 11 Kasım. Anlıyorum ki, dün sizin kimseyle görüşecek haliniz yoktu. Meşgulünüz. Anma törenleri falan...”

10 Kasım 2010 günü Türkiye'de ve dış temsilciliklerinde olduğu gibi, Kandil'de de Atatürk'ün ölüm yıldönümünün anılmış olabileceği imasıyla, PKK'nin “Kemalist” ideolojinin etkisi altında olabileceği yolundaki latifemi anladı Karayılan. Gülererek geçiştirdi.

TESEV (Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı), aylar öncesinden benden Kürt sorununun şiddet boyutundan arındırılması, bir başka deyimle PKK'nin silahsızlandırılması konusunda bir rapor hazırlamamı istemişti. Etyen Mahçupyan aracılığıyla bana iletilen öneriyi hemen kabul etmiştim. TESEV Başkanı, çok yakın arkadaşım Can Paker de, öyle bir çalışmayı yürütmem için beni destekliyordu. TESEV için hazırlanacak çok iddialı ve özgün olması gereken raporun saha çalışması, devlet yetkililerinden PKK'lilere uzanan geniş yelpazede yüz yüze görüşmeler yoluyla gerçekleştirilmek zorundaydı. Çalışmaya başlamak için bir ateşkes dönemine ihtiyaç vardı. 2010 Eylülü ile birlikte PKK ateşkesinin yürürlüğe girmesi ve çatışmasızlık ortamının yerleşmesiyle birlikte harekete geçtim.

Ağustos ayında Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ile İstanbul'da bir görüşmemde Kandil Dağı'na gideceğimi de bildirmiştim. Murat Karayılan ile görüştüğüm gün, TESEV Başkanı Can Pa-

ker, Başbakan Tayyip Erdoğan'a, o an Karayılan'la Kandil'de görüşmekte olduğumu söylemişti.

Türkiye'de 12 Haziran 2011 seçimlerinden yaklaşık iki hafta sonra kamuoyuna açıklanan ve "Dağdan İniş - PKK Nasıl Silah Bırakır? Kürt Sorununun Şiddetten Arındırılması"¹ adını taşıyan rapor, büyük yankı yaptı. O güne kadar hiç yapılmayana gerçekleştirilmiş, rapordaki bulgular ve çözüm önerileri, yılların birikimi, binlerce sayfa okumanın yanı sıra, devlet ve hükümet yetkililerinden, PKK liderlerine ve askerî sorumlularına uzanan geniş yelpazede nihai olarak kırk dolayında kişiyle yüz yüze ilk kez yapılan görüşmelere dayandırılmıştı. Raporu birçok çarpıcı unsur yer alıyordu. Bunların başında, Kürt sorununun çözümü için "paradigma değişikliği"ne gidilmesinin altı çiziliyor; PKK'nin bir "terörizm" konusu olarak değil, Türkiye tarihinin "en son, en büyük, en devamlı Kürt ayaklanması" olarak değerlendirilmesi gerektiği üzerinde duruluyordu. Kürt sorunu ile PKK'nin "birbirinden ayrılmazlığı", örgütün Kürt sorununun "entegral bir parçası" olduğu belirtiliyordu.

Rapor, doğal olarak, Kürt sorununun çözümünde güvenlik öncelikli politikaları ve "askerî çözüm" yolunu dışlıyordu.

O dönem, PKK ile müzakere yoluyla Kürt sorununun siyasi çözümü beklentileri öne çıkmıştı ve hükümet de, hangi araç ve yöntemlerle kaleme aldığı bildiği rapordan kendisi için yararlı sonuçlar elde etmek amacıyla beklenti içindeydi. Hükümet üyelerinin önemli bölümü, hatta Başbakan Tayyip Erdoğan da, çabalarına olumlu yaklaşıyorlardı.

Ne var ki, seçimlerden bir ay, raporun yayımlanmasından iki hafta sonra her şey tersine döndü ve şiddet ortamı öylesine ege-men oldu ki, Tayyip Erdoğan hükümeti de kararlı biçimde geleneksel yöntemlere geri döndü. Güvenlik öncelikli politikalara öncelik verdi. İmzayı taşıyan rapor, birdenbire ve kendiliğinden hükümetin öncelik vermek istediği politikalara tam ters çizgide, adeta "zararlı" bir unsur haline dönüştü. Başbakan'la temas kanallarım adeta otomatik olarak tıkanı. Bir yandan da PKK'nin siyasi nüfuzunu Türkiye'deki yasal siyasal alanda kır-

1 Cengiz Çandar, TESEV Yayınları, Haziran, 2011.

mak amacına yönelen KCK tutuklama dalgalarıyla bana bile gözdağı verilir oldu.

Oysa 2010 yılının sonbahar aylarına kadar durum farklıydı. Kürt sorununa siyasi çözüm bulmak amaçlı girişimlerin ve temasların önü açıktı. Murat Karayılan ve kimisi örgütten ayrılmış PKK ileri gelenleri ile işte öyle bir göreceli özgürlük ortamında görüşmüştüm.

Murat Karayılan'la görüşmek üzere Türkiye'den kalkıp Kandil'e giden ilk kişi ben değildim ama PKK kanallarını hiç kullanmadan, Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani'yle temasa geçerek giden ilk bendim. O nedenle, Erbil yolunu değil, Süleymaniye üzerinden Kandil'e gitme yolunu tercih ettim. Kılavuzum, Irak Komünist Partisi'nin eski bir üyesi, PKK yanlısı bir Iraklı Kürt, Talabani'nin bağlantı adamıydı. Dört çekerli jipin şoförlüğünü Ranya'dan sonra, Kürdistan Yurtseverler Birliği'nin yıllarca Kandil'deki peşmerge komutanlığını yapmış olan biri yapıyordu. Arkamızda bir başka dört çekerde ise korumalar, KYB peşmergeleri. Ranya-Kandil arasını, yol boyundaki kontrol noktaları KYB'li peşmergelere ait olduğu için, hiçbir yerde durdurulmadan kolaylıkla ve selamlanarak geçtik ve güney-kuzey eksenini üzerinde, Kandil'in eteğindeki Kortek'teki tampon bölgeyi aşp, PKK kontrol noktasına vardık.

Ranya-Diyana (Soran) arasındaki karayolu herkese açıktı ama sağ yönde, zirvelerinin ardı İran toprağı olan, Kandil Dağı denilen ve gerek güney-kuzey, gerek batı-doğu yönünde hayli geniş bir alan kaplayan bölgede, PKK kontrol noktasının nerede başladığı kolaylıkla anlaşılabilirdi. Bir yamacın üzerine beyaz ve siyah taşlarla kocaman bir Abdullah Öcalan portresi örülmüştü. Kontrol noktasında yine Abdullah Öcalan fotoğrafları ve PKK bayrakları...

Beni getirenler, birkaç kilometre ötede kaldılar. Sadece PKK'lilerin bulunduğu bir kamyonetle geri döndük ve Abdullah Öcalan'ın taşlardan portresinin işlenmiş olduğu tepe yamacından içeri kıvrılıp Kandil'in derinliklerine doğru yirmi dakikaya yakın bir süre, bir-iki dağ sırası ve derin vadileri geçerek yol aldık.

Bir zamanlar İran Kürdistan Demokrat Partisi'nin efsanevi lideri Dr. Abdurrahman Kasımlu'nun karargâh olarak kullandığını öğrendiğim bir noktada kamyonetten indim. Dar bir patikadan yürüdüm. Murat Karayılan, portatif geniş bir çadırın önünde gülümseyerek beni bekliyordu. Altı buçuk saatlik rekor söyleşimiz, hazırlamakta olduğum rapor için büyük değer ifade ediyordu.

Uzun ve gayet açık sözlü geçen söyleşimiz, PKK'nin tarihçesini, karakteristik özelliklerini ve en üst konumunda bulunan yetkilisinin kafa yapısını ve bakış açısını kavramak bakımından çok yararlıydı. Murat Karayılan, PKK'nin evrimini anlatırken, "70'lerin sol camiasının içindeydik; Reel Sosyalizm'in etkisiyle ulusların kendi kaderini tayin hakkını, ayrılma hakkı olarak anladık. Bu anlayış, 1993'e kadar sürdü. Soğuk Savaş'ın bitmesi, Sovyetler Birliği'nin dağılması... Türkiye'deki legal süreç 1991'de ilgi duyduk," sözleriyle, PKK'nin "Bağımsız Kürdistan" amacını zaman içinde terk ettiğini anlattı.

"Sovyetler Birliği'ne revizyonist diyorduk. Çöküşü bizim için sarsıcı olmadı. Öz güce dayanma dersi çıkarttık," dediğinde, "Nasıl öz güce dayanma; Suriye'ye dayanıyordunuz," diye müdahale ettim. Karayılan'ın buna karşılığı, "Suriye ile aramızda para konusu yoktur. Özgün bir ilişkiydi. Hafız Esad'ın bize desteği Türkiye ile arasındaki su sorunundan filan ötürüdür. Önderlik (Abdullah Öcalan) Cemil Esad'la (Hafız Esad'ın kardeşi - C.Ç.) çok yakın bir dostluk ilişkisi kurmuştu. Cemil Esad bizi seviyor, inanıyordu. Ama örneğin, Suriye bize hiçbir vakit kimlik kartı bile vermedi," oldu.

Murat Karayılan, Turgut Özal'ın ölümünden bir ay öncesine denk gelen PKK'nin ilk ateşkesine gönderme yaptı. PKK yönetiminin 1993 ateşkesine özel bir önem atfetmiş olduğu anlaşılıyordu; "93 ateşkesi, sorunun çözülmesi yönünde çok önemli bir fırsattı. Turgut Özal'ın ölümüyle aksadı ve kaçtı ki, Önder Apo, Turgut Özal'ın öldürüldüğünü ilk söyleyendir. O süreçte biz 'Türkiye ile birlikte, Türkiye'nin içinde Kürt sorunu çözülmeli' görüşüne varmıştık. O dönüşüm önemliydi. Aradan 18 yıl geçti. Bölücülük nerede? Bölücü kim? 18 yıldır, silah bir araç

olsa da, silahsız çözmek istiyoruz sorunu. 1995'teki Değişim Kongresi idi. Ayrılma hedefinden federasyona kaydık. 95 süreciyle birlikte paradigmanın kökten değişimi başladı.” Bu sözlerinin ardından, “1999’a kadar reel sosyalizmin etkisiyle şiddet anlayışımız sürdü,” dedi ve şiddet kavramına ilişkin uzun felsefi açıklamalar yaptı. “Savunma eksenli, meşru müdafaa anlamında şiddete ‘evet’ sadece,” diye ekledi.

Karayılan’a PKK’nin geldiği noktada amaçlarına ulaşması için silahlı mücadeleye devam etmesinin anlamsız olduğunu söyledim. Bir an duraksadı. Gülümseyerek, “Biz silahlı hareketten gelme bir gücüz. Bunu savunma gücü olarak tutuyoruz. Burası Ortadoğu; henüz silahı devre dışı bırakamayız,” karşılığını verdi. “Türkiye devleti, Kürt halkının demokratik, siyasi mücadelelerinin önünü sonuna kadar açarsa, inkâr politikalarını sürdürmezse –bu süreçte– silah anlamını kaybeder,” sözleriyle, PKK’nin hangi şartlarda silahları terk edeceğini anlatmak istedi. Murat Karayılan, bunun dışında, ancak Abdullah Öcalan’ın talimat vermesi halinde PKK’nin silahlı mücadeleden vazgeçeceğine kesin bir dille vurgu yaptı.

Murat Karayılan, 2010 yılı tamamlanırken, PKK’nin adeta vazgeçilmez stratejik hedefini, “Demokratik Türkiye-Özerk Kürdistan” olarak tanımladı. “Anayasal sorun var. Anayasa’da Kürt kimliği kabul edilebilir. Farklı kültürlerin bir arada yer almasına biz ‘özerklik’ diyoruz. Bugünkü dünyada merkezî yapılar aşınıyor, yerel yönetimler güçleniyor. Anayasa’da Demokratik Türkiye-Özerk Kürdistan içerilmeli. Bunu tartışabiliriz. Demokratik toplumdan kastımız Türkiye toplumuna açıktır. Her kültüre açık bir toplumdan söz ediyoruz,” dedikten sonra, “demokratik özerklik olsun, ben-biz, sürgünde kalmaya razıyız. Bunu ‘af’ bağlamında konuşabiliriz. Biz dava için yola çıktık. O, yani demokratik özerklik olsun, gerisi gelir,” diyerek, Türkiye ile “pazarlık sınırlarının” ipuçlarını gösterdi.

“Demokratik özerklik, Türk ordusunun Kürdistan’da üslenmesine karşı değildir,” açıklamasını ise ilginç bir not olarak düştüm. Bununla birlikte, “af” kavramından hoşlanmıyordu. “Af kelimesini biz kullanmıyoruz,” dedi, “Devlet, inkârla

hata yapmıştır. Kökeni tarihin derinliklerine dayanan bir halk yok edilmek isteniyordu. İnkâr etmiş, soruna yol açmış; bir de yargısız infaz, faille meçhuller yapmıştır. Devlet bizi affetse, faille meçhulleri kim affedecek? Bizim de sivillere karşı hatalarımız, suçlarımız olmuştur. Bunun için özür diliyoruz. Bunları ortaya çıkarmaya hazırlanıyoruz. Hakikat ve adalet komisyonu kurulabilir. Güney Afrika'da var. Bizim de kabul edeceğimiz akil adamlar, hukukçular, tarafsız aydınlardan falan oluşabilir..”

Murat Karayılan, Kandil'de saatler süren söyleşimizde, yakın tarihin kaçan çözüm fırsatlarının başında anılan bir grup PKK'linin Habur Sınır Kapısı'ndan Türkiye'ye girişi ve sonrasında yaşanan gelişmelere de değindi ve “İlk sizinle paylaşıyorum,” diye söze girerek “Kandil'den adam göndermeyi Başbakan (Tayyip Erdoğan) istedi. Onun elini güçlendirmek için jest yaptım. Habur'dan giriş yapacakları ben belirledim. Ama, Habur'da geri bastı. Oysa, ilk iki gün sıkı durmuştu. Habur'da olup bitenin bizle ilişkisi yok. Halk, gerillanın ilk kez canlı döndüğünü görüyordu. Olanlar, bunun sevinç patlamasıydı. Anlayamadılar,” değerlendirmesinde bulundu. Bu değerlendirmesini “Çözüm, biraz da risk ister,” diye tamamladı.

Murat Karayılan, bir Ortadoğu sorunu, dolayısıyla bölgesel-uluslararası boyut kazanmış olan Kürt sorununun çözümünün merkezî halkası olarak Türkiye'yi görüyordu. Bu konuda, “Çözüm, Türkiye'nin bölgede yıldızının parlamasına yol açar. Kürt sorununun çözümüyle Türkiye bölgede lider olur. O zaman, İran ve Suriye'de de çözüm olur. Çözüm, Türkiye'de. Çözüm olsun, İran ve Suriye halkaları ardından kolaylıkla gelir. Yeter ki, Türkiye'de çözülsün,” dedi.

* * *

Birkaç ay sonra, 2011 Şubat sonunda Bağdat'taki Cumhurbaşkanlığı konutunda öğle yemeği sırasında, Celal Talabani, damdan düşer gibi, “Cemal'i nasıl bulduğumu” sordu. Cemal, Murat Karayılan'ın kod adıydı.

Talabani'ye, “PKK en üst liderleri arasında, örgütten ayrılmış olanlar hariç, bugüne dek yüz yüze görüştüğüm ikinci ki-

“şî Karayılan,” dedim, “bir de Abdullah Öcalan var. Hatırlarsın, onunla senin de katıldığın, PKK’nin ilk ateşkesini ilan ettiği Mart 1993’te Lübnan’ın Bar Elias kasabasında bir 40-45 dakika görüşmüştüm. Murat Karayılan’la altı buçuk saat. Kandil’deki görüşme ikinci yüz yüze görüşme oldu. On yedi yıl arayla. Bu zaman zarfında, diğerlerini tanımadım. Hiçbiriyle yüz yüze görüşmedim. Haklarında çok şey dinledim, okudum. Bütün bunların toplamından çıkarttığım sonuç şu: Hapishanedeki Öcalan dışındakiler arasında Murat Karayılan, galiba, en makul, en konuşulabilir kişi.”

Celal Talabani atıldı, “Bizim tespitimiz de tümüyle böyle. Senin de aynı hükme varmış olmana sevindim.” Ardından zaptedemediği, bildik nüktedanlığı nüksetti, “Zaten,” dedi, “o ‘kötü çizgi’nin sorumlusu bizden değil, sizden!”

Murat Karayılan’ı değerlendirirken kullandığı “bizim” sözcüğünden kastı, Irak Kürt liderliği idi. ‘Kötü çizgi’ metaforu ile PKK’nin iddia edilen “şahin” kanadını kastediyordu. O kastı ifade ederken kullandığı “bizden değil sizden” sözcüklerindeki “biz” Kürtler, “siz” Türkler anlamındaydı. PKK’nin kurucu liderlerinden ve “şahin” çizgisinin başını çektiği ileri sürülen Duran Kalkan, Türk-Alevi kökenli idi. Kürt değildi.

“Kod”lu nükteyi anladım, “Tamam,” dedim, “onun da günahı Türklere, bize çıktı.” Gülüştük.

Yine de, ima dolu bu kısa diyalogun, PKK’yı isabetli biçimde tanımladığı pek şüphelidir. PKK, bir “muamma” olmayı 2011’in ilk çeyreğinde de, kendisini dışarıdan en iyi bilen ve tanıyanlar nezdinde bile korumayı sürdürüyordu.

Kendisiyle otuz yıla yakın bir süredir savaş halinde olan Türk devletinin de PKK’yı tanıması gerektiği ölçüde tanımadığını, bir yıla yakın bir süre vaktimi alan rapor üzerindeki çalışmalarım sırasında, aralarında Cumhurbaşkanı, İçişleri Bakanı, Adalet Bakanı, MIT Müsteşarı’nın da yer aldığı devlet yetkilileriyle yaptığım ve mahrem tuttuğum görüşmelerimde bir kez daha tespit edecektim.

Kırk binden fazla Türkiye Cumhuriyeti vatandaşının hayatını kaybettiği otuz yıllık silahlı çatışma döneminde, Kürt soru-

nunun en belirgin tarafı haline gelmiş olmasına rağmen, PKK hakkında elle tutulur bir araştırma ve akademik çalışmanın yapılmamış olması hayret vericidir. Gerek devletin ve gerekse kamuoyunun Türk devletinin bir numaralı hasmı haline gelmiş bir örgüt konusundaki akıl almaz bilgisizliğinin çarpıcı bir göstergesidir.

Devleti andırır bir şekilde, Türk entelijansiyası da, Kürt sorunuyla kırk yılı aşkın bir süredir haşır neşir olanlar da dahil, PKK'ye ilişkin olarak söz konusu bilgisizliği belirli ölçülerde paylaşmıştır.

Bir bakıma benim PKK'ye ilişkin çeşitli ve farklı aşamalardan geçen kişisel serüvenim, Kürt sorunuyla ilgilenen Türk aydınları için bir ayna teşkil eder. Gerek PKK ve gerekse lideri Abdullah Öcalan ile ilgili görüşlerimiz benzer şekillerde başladı, zaman içinde evrildi ve birbirimizden farklı zamanlar ve dönemlerde de olsa, benzer sonuçlara ulaştık.

Abdullah Öcalan ismini –soyadını öğrenmeden önce– 1974 sonlarında, uygulamaya giren siyasi affın ve Ortadoğu ve Avrupa'da üç yılı aşkın sürgün hayatımın ardından Türkiye'ye dönüşümde duymuştum. 12 Mart döneminin ezdiği Türkiye sorununun gençlik örgütleri üniversitelerde tekrar toparlanıyordu. Ankara'da adı ADYÖD (Ankara Demokratik Yüksek Öğrenci Derneği) kurulmuştu. Başkanı Abdullah Öcalan idi. ADYÖD çatısı altında toplanan bir grup öğrenciden alaycı bir dille “Abdullah Komünist Partisi” diye söz edildiğine tanık olmuştum.

PKK'nin temellerinin 1974 sonlarında Abdullah Öcalan'ın çevresinde toplanan solcu öğrenciler tarafından atıldığını daha sonra öğrenecektik. PKK'nin ilk çekirdek kadrolarında Kürt olmayan öğrenciler de vardı. PKK'nin doğum döneminden gelen ve onu hep etkilemiş olan özelliklerini en iyi anlatanlardan biri M. Can Yüce'dir. M. Can Yüce, PKK'nin ilk yönetici kadrolarındandı. 1999'da hapisanedeyken, Abdullah Öcalan'ın yakalanmasından sonraki davranışlarından duyduğu hayal kırıklığı ile PKK'den kopmuştu. Kopmadan önce kaleme aldığı ve Abdullah Öcalan'a ilişkin pekâlâ bir kişi putlaştırması niteliği taşıyan *Doğu'da Yükselen Güneş* adlı iki ciltlik kitabı, PKK'nin or-

taya çıktığı şartlar, ideolojik kökleri ve temel özellikleri konusunda önemli bilgiler sunuyor:

“1970’lerin başında Güney Kürdistan’da belli kıpırdanmalar var; bunların Kuzey’e yansımaları oluyor. Örneğin Türkiye KDP kurucuları olan Saitlerin, Sait Elçi ve Sait Kırmızıtoprak’ın (Dr. Şivan) Güney’de belli siyasal ve örgütsel hazırlıkları var. Dr. Şivan daha radikal görünüyor. Hakkâri’de harekete geçmek ister. Ancak Barzani bunu istemez ve önüne geçer. Bir provokasyon olur. Sait Elçi öldürülür. Barzani de Dr. Şivan’ı öldürtür. Daha sonra TKDP’nin başına Derviş Sado adında bir MIT ajanı geçirilir.

Kürdistan’da KDP etrafında bu olaylar gelişirken, Başkan (Abdullah Öcalan) bu olaylardan fazla etkilenmez, izlemekle yetinir – hepsi o kadar.

Yine o dönemde var olan DDKO ile belli ilişkileri olmakla birlikte, onunla iç içe değildir. DDKO kendisine çekici gelmez.

Bu nedenle PKK’nin çıkışında ilkel veya reformist Kürt milliyetçiliğinin önemli bir etkisi yoktur ve PKK bu milliyetçi hareketlerden çıkmamıştır. Onun çıkış kaynağı Türkiye Devrimci Hareketi’dir.

Zaten 1975’e kadar Başkan Apo’nun bir Kürt grubunun mu yoksa Türk sol grubunun mu başını çektiği pek anlaşılmaz. Ayrışma ve Kürt ulusal kimliğinin daha da öne çıkması, 1975’ten sonraki döneme denk gelir...

Başkan Apo’nun Kürt gruplardan değil, Türkiye devrimci hareketinden çıkması ve ilk teorik ve siyasal gıdasını buradan alması önemli ve çok özgün bir durumdur. Bu bir ‘doğum özelliği’dir...” (M. Can Yüce, Zelal Yayınları, İstanbul, Ocak 1999, s. 206)

PKK’nin bu “doğum özelliği”nin devam ettiğini, 2010 yılının Kasım ayında Kandil Dağı’nda Murat Karayılan’ın bana gösterdiği itibardan da görecektim. Beni “1968 kuşağının gençlik liderlerinden biri” olarak tanıdığını, 12 Eylül döneminde Filistin kurtuluş hareketi saflarında yer almış olduğumu bildiğini söyleyerek, “Sizler, bizden bir önceki kuşak sayılırsınız. O yıllarda

bizlerin idolüydünüz,” dedi. Bu sözlerde ifadesini bulan yaklaşımların Murat Karayılan ile altı buçuk saatlik uzun söyleşimizi hayli kolaylaştıracağını o an fark etmişim.

PKK, ismini alarak 1978’de kuruldu. Silahlı mücadelesine 1984’te başladı. Aradaki bu altı yıllık süre içinde adını duyuruyor olmalıydı ki, Ortadoğu ülkelerine yaptığım sık seyahatlerde izini bulmaya çalışmışım. Örneğin 1981 yılında, Beyrut’taki Filistin kadrolarının bana sağladıkları bir bağlantıyla Şam’a geçerek bir Kürt siyasi şahsiyetiyle buluşmuşum. Şam’da yaşayan ve Kürt siyasi ortamını gayet iyi bildiği söylenen orta yaşlı Kürt’ün Suriyeli mi, Iraklı mı olduğunu hatırlamıyorum. O dönemde hakkında Suriye’ye yerleştiği söylentileri olan ve Türkiye’de çevresinde bir gizem halesi bulunan PKK’yi kendisine sorduğumda, tatmin edici tek bir cevap alamamışım. Üstelik benden bir şey gizlediği izlenimini de edinmemişim. Kürt siyasi ortamı hakkında bilgisinden kuşku duyulmayan Şam’daki şahsiyet PKK’yi bilmiyordu. Adını duymuştu ama önemsenecek, üzerinde durulacak bir örgüt ve faaliyet olarak algılamamıştı PKK’yi.

PKK’ye dönük ilgi, 1983 Mayıs’ında Türk Silahlı Kuvvetleri’nin Irak topraklarındaki ilk sınır operasyonu üzerine canlandı. Asker, Irak Kürdistanı topraklarına, henüz Türkiye’de silahlı mücadelesini başlatmamış olan PKK’yi temizlemek üzere girmişti. Türkiye’de 12 Eylül askerî yönetimi işbaşındaydı ve gerçekten ne olup bittiğini bilmenin imkânı yoktu. Askerî açıklamalarla yetinilmesi gerekiyordu. O dönem *Cumhuriyet* gazetesinde çalışıyor ve yılın yarıya yakın süresini çoğunlukla Lübnan ve İran’da, Ortadoğu’nun değişik köşelerinde geçiriyordum. Genel Yayın Yönetmeni Hasan Cemal, “sınır ötesi operasyon” sırlarını öğrenmem için İran’a gitmemi istemişti.

Tahran’a varır varmaz, Lübnanlı Şii din adamı dostum Seyyid Hani Fahs’ın evine yerleştim. Geliş nedenimi anlattım. Irak kökenli, İran rejiminin etkili şahsiyetlerinden Seyyid Hadi Müderrisi’nin istihbaratının iyi olduğunu söyledi ve Müderrisi’yi evine davet etti. Her zaman olduğu gibi, Müderrisi bir grup müridiyle birlikte geldi. Ve her zaman olduğu gibi yere bağ-

daş kurup hararetli bir sohbeta giriştik. Gel gelelim, Seyyid Hadi Müderrisi'nin de olan bitene ilişkin dişe dokunur bir bilgisi yoktu. Irak Kürdistan Demokrat Partisi'nin iki kardeş lideri Idris Barzani ile Mesut Barzani'nin Tahran yakınlarında Karaj kentinde ikamet ettikleri biliniyordu. Eğer o sıralarda Karaj'daysalar belki onlardan bilgi alınabilirdi.

Tahran'dan eli boş döndüm sayılır.

Türkiye'nin PKK'yi daha beşikte iken ezmek için başlattığı, Irak topraklarındaki ilk sınır ötesi operasyonda ne olup bittiğini, yaklaşık otuz yıl sonra, PKK üzerine TESEV raporu yazmak amacıyla çalıştığım sırada topladığım kaynaklardan birinden öğrendim.

PKK'nin ilk ve önde gelen kadrolarından ve komutanlarından biri olan Selahattin Çelik'in, 1999'da örgütten koptuktan sonra Temmuz 2000'de yayımladığı ve PKK'ye ilişkin çok değerli bilgiler içeren *Ağrı Dağı'nı Taşımak - Çağdaş Kürt Halk Direnişi; Siyasi, Askerî, Ekonomik ve Toplumsal Sonuçları* adlı kitabı, bana yirmi sekiz yıl önce aradığım ve edinememiş olduğum bilgileri sağladı:

“... Türk ordusu, PKK'nin niteliğini tam bilmediği atılımını önlemek için harekete geçti. Mayıs 1983'ün ilk günlerinde Uludere, Çukurca, Yüksekova ve Şemdinli sınırına güç yığı. Askerler Uludere bölgesinde sınır hattı üzerinde, ama sınırın kuzey tarafında kar çukurları açmış, Uludere'nin Hedriş köyünden yaşlılar da dahil çok sayıda köylüyü bu çukurlara koymuş, saatlerce o halde tutmuştu. Köylüler de tamamen kendi insiyatifleriyle bir askerî birliği pusuya düşürmüş, biri subay altı askeri öldürmüşlerdi. Bu olayı bahane eden Türk ordusu, 10 Mayıs'ta Güney Kürdistan'a girdi.

Türk ordusu sınırdan en çok 10 km içeri giriyordu. Ordu komutanları PDK'ye (Irak Kürdistan Demokrat Partisi) 'sınırdan çekilmeyi ve PKK'yi barındırmamayı' kesin bildiriyordu. Operasyon sırasında meydana gelen çatışmalarda biri asker, diğeri IKP (Irak Komünist Partisi) kamplarında kalan Şemdinli bir genç olan iki kişi öldü...

Operasyon PKK'nin lehine sonuçlar vermişti. Güneyli güçlerin sınırdan çekilmeleri sonucu bölge bir anlamda PKK gruplarına kalmış, hareket alanları genişlemişti. Türk ordusu, PKK hakkında yapılan önyargılı değerlendirmelerden hareket ediyor, büyük çatışmalara gireceğini tahmin ediyordu. PKK ise, alana henüz yerleştiğinden ve kadrolarını Kuzey'e dağıtmaya yeni başladığından, erken çatışmalara taraftar değildi. Nitekim tüm gruplarını tek bir kayıp vermeden Kuzey'e göndermeyi başarmıştı...

PKK Hakkâri, Çukurca, Yüksekova, Şemdinli, Uludere, Beytüşşebap, Şırnak, Silopi, Eruh, Cizre, Siirt, Pervari, Çatak, Şirvan, Sason, Muş, Silvan, Midyat, Nusaybin, Idil, Derik, Viranşehir, Mardin, Diyarbakır, Çermik, Bingöl, Dersim, Elazığ, Erzurum, Kars, Ağrı, Van ve Başkale'ye silahlı propaganda hazırlık birimleri yerleştirdi..." (Selahattin Çelik, *Ağrı Dağı'nı Taşımak*, Temmuz 2000, Zambon Verlag, Frankfurt, s. 69, 70).

Bu gelişmeden yaklaşık bir yıl sonra PKK'nin silahlı mücadelesi, 15 Ağustos 1984'te Eruh ve Şemdinli baskınlarıyla başladı. Yukarıdaki satırların yazarı, silahlı mücadele kararını alanlardan biriydi. Aynı kitaptaki şu satırlar tarihî önem ve değer ifade ediyor:

"Büyük bir sabırsızlıkla beklenen karar, nihayet 22 Temmuz 1984 tarihinde alındı. Güney Kürdistan'ın Kuzey ve Doğu Kürdistan sınırındaki Lolan bölgesinde, Lolan çayı üzerinde yapılan toplantıda karar, Abas (Duran Kalkan), Fuat (Ali Haydar Kaytan), Fatma (Kesire Yıldırım), Ebubekir (Halil Ataç), Cuma (Cemil Bayık) ve Selim (Selahattin Çelik) tarafından oybirliğiyle alındı. Bu karar toplantısında bulunanların tümü halen hayattadırlar." (Çelik, *a.g.e.*, s. 73)

PKK'nin silahlı mücadelesi, 15 Ağustos Eruh ve Şemdinli baskınlarıyla başladığı gün, bunun Türkiye tarihinin en uzun, en yaygın, en derin ve en karmaşık Kürt isyanının patlak vermesi olduğunu hiç kimse anlamadı. Silahlı isyanın daha sonra kazandığı boyutlardan yola çıkıp geriye bakarak, Turgut Özal'ı

gevşeklikle eleştirenler çıktı ama bunun doğru ve dürüst bir tarih okumasından ziyade siyasi nedenlerle yapıldığı kanısındayım.

Silahlı mücadele başladığı andan itibaren ve yaygınlaştıkça, Türkiye, olaylara teşhisini “terörizm” olarak koydu. PKK’liler için uygun görülen sıfat “teröristler” ya da “eşkıya” idi. PKK ise “bölücü terör örgütü.”

PKK’nin pan-Kürtçü bir ideal ile “Bağımsız Kürdistan” için silahlara sarılması, yani deklare edilmiş nihai amacı, bu sıfatları doğrulayan bir yöne sahipti ve propaganda savaş araçlarıyla etkilenen kamuoyu nezdinde de böyle bir sığlığa belirli bir haklılık kazandırıyor.

Devletin propaganda savaşı ve medyanın olan biteni derinliğine sorgulamadan bu tür sıfatları kabullenerek ve kullanan zihniyet yapısı, “Kürt” sözcüğünün ve “Kürt sorunu” kavramının bile bölücülük ile eşanlamlı olarak algılanmasıyla, PKK ve PKK’liler üzerine “terörizm”, “bölücü terör örgütü”, “teröristler”, “eşkıya” ve giderek PKK lideri Abdullah Öcalan’a, çatışma kurbanlarından yola çıkılarak “Bebek Katili”, “Teröristbaşı”, “Bölücübaşı” gibi etiketler kolay kolay çıkmayacak biçimde yapıştırıldı.

Muhtemelen bu yoğun propaganda ve kamuoyu algılamasının etkisi altında ben de PKK ve PKK’lilerden uzak durdum. Lübnan’a sık sık gidiyordum ama sürekli Lübnan seferlerim ve özellikle Beyrut’ta geçirdiğim uzun süreler, “Kürt sorunu” değil “Ortadoğu sorunu”, özel olarak “Filistin sorunu” ile ilgiliydi. Lübnan-Suriye sınırının yanı başında, Beyrut’a bir-bir buçuk saat uzaklıktaki Bekaa Vadisi dolaylarında üslenmiş olan PKK’nin ve kâh Şam’da kâh sınırın dibindeki Helve’de bulunan Abdullah Öcalan’ın peşine hiç düşmedim.

1980’li yılların ikinci yarısında Türk basınının Öcalan ve PKK’ye ilgisizlik ambargosunu M. Ali Birand kırdı. Ardından bir dizi Türk basın mensubu Abdullah Öcalan ile röportajlar yapar oldu. Benim uzaklığım ve ilgisizliğim bu gelişmelerden etkilenmedi. Sık ve sürekli Lübnan seferlerimde ne PKK’nin, ne Abdullah Öcalan’ın yeri oldu.

Lübnan'da çoğu kez arkadaşım Michel Naufal'ın evinde kaldım. 1991 yılı Mart ayı başlarındaki bir seferinde Michel, o gün AFP (Agence France Press) bürosunda bir grup PKK'li ile karşılaştığında, benim kendisinde kaldığımı ve isterlerse Abdullah Öcalan ile röportaj amaçlı olarak benimle buluşabileceklerini söylemiş ve ertesi gün evine davet etmiş.

Bu emrivakiden hoşlanmadım. O sıralarda zihnimde Öcalan ve PKK özel bir yer işgal etmiyordu. Hatta Turgut Özal ile Celal Talabani arasında oluşmasında belirleyici rol oynadığım temas mekanizmasının hedeflerinden biri, PKK'yi denklem dışına çıkartarak Kürt sorununu çözmek idi. Bununla birlikte ev sahibimin emrivakisine uymak zorunda kaldım. Geçiştirebileceğimi düşünmüştüm.

Ertesi gün belirlenen saatte Michel Naufal'ın evine döndüğümde ikisi erkek, biri kadın olmak üzere, üç PKK'li beni bekliyorlardı. PKK'lilerle ilk yüz yüze karşılaşmam buydu. Karşılıklı kısa hal hatır sormanın ardından ortalığı sessizlik kapladı. PKK'lilerin ağzından gramla laf çıkıyordu. Ne konuşacağımızı karşılıklı olarak pek de bilmiyorduk.

Ağızlarından kerpetenle laf alınan PKK'lilerin, ben konuyu Körfez Savaşı'nın son döneminde Talabani ile Barzani'nin oynadığı role getirdiğim sırada, onları "emperyalizmin ajanı, feodal liderler, üzerlerinde durulması gereksiz önemsiz kişiler" diye niteleyerek tepki vermeleri garibime gitmişti. O an bana anlamsız gelen bir tartışmayı uzatmak istemedim. Sadede gelip, buluşmamızın onlar nezdindeki gerekçesine döndüm ve "Eğer Öcalan benimle görüşmek istiyorsa, iki şekilde olabilir," dedim, "ya yayımlanmak üzere röportaj yaparız veya yayımlanmamak üzere genel bir sohbet. İkincisi olursa daha geniş çerçevede konuşuruz. Karar ona ait. Yalnız pazar günü Türkiye'ye dönmem gerekiyor. Önümüzde iki-iki buçuk gün var. Cevabınızı çabuk bildirmeniz gerekiyor ki, kendimi ona göre ayarlayayım."

Ulaşılması gereken ve zamanı kısıtlı kişi sanki benmişim gibi bir rolü benimsemiştim. Türkiye Cumhurbaşkanı'nın danışmanı konumunda bulunuyor olmanın bilinçaltıma ilettiği bir tavır

olmalı. PKK'li gençler, "Bu söylediklerinizi 'önderliğe' iletiriz," diye karşılık verdiler. "Önderlik" sıfatının tek kişiye, Abdullah Öcalan'a ait olduğunu bilmiyordum. Önderlik sözcüğünü bir kurul, örneğin yürütme kurulu ya da politbüro gibi algıladığım için, safça bir tepki verdim: "İşi büyütmeye gerek yok. Önderlik kararı gerekmiyor bunun için. Kendisine söyleyin, cevabı iletin en kısa zamanda," diye ısrar ettim. Altı üstü ikili bir görüşme için bir kurul kararına gerek yoktu bence.

Muhataplarım da benim bu ısrarıma bir anlam veremedikleri için, "Önderliğe bildiririz," diye ısrar ettiler. Bu anekdotu, yirmi yıl sonra Kandil'de Murat Karayılan'a, PKK'nin yapısı üzerine konuştuğumuz sırada aktardığımda, hayli gülüşmüştük.

Sonuçta, Abdullah Öcalan'dan bir haber gelmedi ve ben de Türkiye'ye döndüm. Daha sonraları Abdullah Öcalan'ın açıklamalarında, "Turgut Özal'ın aracılar göndererek kendisiyle temas aradığı" şeklinde, benimle Beyrut'ta yapılan görüşme gönderme yaptığını okuduğumda şaşırılmıştım. Ne kendisiyle görüşme talebim olmuştu, ne de Turgut Özal'ın bu olayla yakından uzaktan ilişkisi vardı.

Abdullah Öcalan ile hayatımdaki tek karşılaşmam iki yıl sonra, Türkiye'nin Kürt sorunu ile PKK'nin tarihindeki önemli bir kilometre taşı nedeniyle oldu. Cumhurbaşkanı Özal ile Celal Talabani arasında kurulan ilişkide benimle birlikte başrolü oynayan ve o sırada Londra'da yayımlanan *el-Hayat* gazetesinde yazan yakın dostum Kamran Karadaghi (Hatırlayalım: 2005-2007 arasında Celal Talabani'nin Irak Cumhurbaşkanı olduğu dönemde Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri'ydi), 1993 Şubat sonlarında Şam'dan arayarak "bomba bilgi"yi ilettili ve bu bilgiyi Cumhurbaşkanı Turgut Özal'a iletmemi istedi.

Bilgi, Celal Talabani üzerinden geliyordu ve Abdullah Öcalan'ın çok yakında bir basın toplantısıyla PKK'nin ateşkes ilan ettiğini açıklayacağını içeriyordu. Öcalan, basın toplantısına üç kişiyi davet edecekti. Cengiz Çandar, M. Ali Birand ve Kamran Karadaghi.

Talabani, bu bilginin Turgut Özal'a iletilmesini istemekle birlikte, kendisinin Öcalan'a "kefil olmadığını", bu sözünü

yerine getirmeyebileceğini de Özal'ın bilmesini istiyordu. Bununla birlikte, Abdullah Öcalan'ın o güne dek hiçbir zaman böyle bir yükümlülük altına girmediğini, ateşkes ihtimalinin çok kuvvetli olduğu izlenimi edindiğini bildiriyordu. PKK'nin 1984'te başlayan silahlı mücadelesinde, olursa, bu ilk tek taraflı ateşkes olacaktı ve Kürt sorununun çözümü için yeni bir sayfa açılacaktı.

Bu bilgiyi, Turgut Özal'a Çankaya'daki ikametgâhındaki bir görüşmemizden çıkarken, ayaküstü aktardım. Hiçbir heyecan belirtisi göstermediğini biraz hayretle gözlemledim. Ayrıntısını bile kurcalamadı. Öcalan'ın ateşkes ilanı haberini "Etsin bakalım, görelim," demekle yetindi.

Bilgi Özal'dan başkasına aktarılamayacak kadar gizliydi ama Bekaa'daki "tarihî açıklama" da bulunmak için lojistik hazırlıkları yapmak zorundaydım. Bu "sırrı", *Sabah* gazetesinin Genel Yayın Yönetmeni Zafer Mutlu ile de paylaştım. Zira, benim yol ve konaklama masraflarım gazete tarafından karşılanacaktı ve bütün bunlar için Zafer'in onayı gerekiyordu. Neye onay vereceğini de, başkalarından saklayarak bilmesi gereken oydu.

Ne var ki, Zafer, bu bilgiyi edindikten kısa bir süre sonra yayımlanması için bana bastırmaya başladı. Onun derdi, *Hürriyet* gazetesi ile girdiği haber rekabeti idi. Konuyu Turgut Özal'ın da biliyor olmasından ötürü, basına bir şekilde sızacağından, Özal'ın *Hürriyet* Genel Yayın Yönetmeni Ertuğrul Özkök'e sızdıracağından kaygılıydı. Birkaç gün daha dayanamadı ve 11 Mart (1993) günü bana "Biz bu bilgiyi yayımlayacağız. Karar aldık. Yanlış yunluş bir şeyler çıkmasını istemiyorsan, gel sen yaz," dedi. Abdullah Öcalan'ın ateşkes ilan edeceğine ilişkin haberi kaleme aldım ve ertesi gün, 12 Mart günü, *Sabah* gazetesinin manşetinden bomba patladı.

Habere o kadar önem verilmişti ki, gece sabaha karşı dağıtım sırasında görülür ve özellikle *Hürriyet* tarafından görülebilir ve kullanılabilir diye, gazetenin taşra baskılarında yer almamış ve şehir içi baskılarına kapak olarak yerleştirilerek yayımlanmıştı.

Abdullah Öcalan'ın ateşkes ilan edeceği haberi patlayınca, ilginç haberler arka arkaya gelmeye başladı. *Sabah*'ın gerisinde

kaldığını hisseden *Hürriyet* de ertesi gün başka bir haber patlattı. Celal Talabani, Öcalan'ın ateşkes ilan edeceği haberini, Başbakan Süleyman Demirel'e de bir mektupla iletmiş, ama Talabani'nin mektubunu önemsemeyen Demirel'in özel kalemi, mektuptan Başbakan'ı haberdar etmemişti!

Sabah'ta yayımlanan Abdullah Öcalan'ın ateşkes ilan edeceği haberi, Kamran'la aramızı kısa süreliğine bozdu. Kamran öyle öfkelenmişti ki, Abdullah Öcalan'ın, haberin patlaması üzerine ateşkes ilan etme düşüncesinden vazgeçebileceğini söylüyordu. Bunun sonucu olarak dökülecek kanların kefaretinin taşımaya hazır olmalıydım.

Bu haberin yayımlanmasının bir "gazetecilik bencilliği"nden kaynaklanmadığını, gelişmenin arka planını Kamran'a anlatmaya çalıştım ama nafileydi. Teskin olmuyordu.

Bir-iki gün sonra aradı, rahatlamıştı. Abdullah Öcalan'ın Şam'daki evine gitmişti; Öcalan, önüne Türk gazetelerini yaymış, "Herkes benden söz ediyor," diyerek çok keyifli bir haldeymiş. Ateşkes ilan etmekten vazgeçmek bir yana, ilan formatını değiştirmiş ve Lübnan'ın Bekaa Vadisi'ndeki Bar Elias kasabasında tüm basına açık bir toplantıyla yapmaya karar vermişti. Basın toplantısını 16 Mart Salı günü yapacaktı.

Bir telefon aldım. Cizre'den aranıyordum. Arayan kişi, benimle iki yıl önce Beyrut'ta görüşen kişilerden biri olduğunu söyledi. Beyrut'ta Bristol Oteli'ne yerleşecektik ve Salı sabahı oradan alınıp, bir buçuk saat uzaklıkta Bar Elias'a götürülecektik.

Doğrudan Beyrut'a giderek, zamanında Bar Elias'a ulaşmamızı sağlayacak uçak bağlantısı yoktu. Pazartesi gecesini, Dubai bağlantılı bir Karaçi seferi yapan bir THY uçağı ile gece yarısı yola çıktık. Dubai'den sabahın erken saatlerinde Beyrut'a kalabalık bir Türk gazeteci grubuyla hareket ederek, Beyrut'ta günler öncesinden yönlendirildiğimiz Bristol Oteli'ne yerleştik. Öğleden sonra, otel lobisinde PKK'liler bizi buldu. Birkaç araba ile Bar Elias yoluna koyulduk.

Yola çıkmadan önce, Kamran Karadaghi'yle birlikte Şam'da bulunan ve Bar Elias'taki basın toplantısına gelecek olan Celal

Talabani'yi aradım. Abdullah Öcalan ile basın toplantısının ardından baş başa bir görüşme ayarlamasını kendisinden istedim. Bunu sağlayabileceğini söyledi. Yani, Abdullah Öcalan ile 16 Mart akşamüstü, basın toplantısından sonraki görüşmem, daha sonraları, Abdullah Öcalan dahil, PKK çevrelerinin yaydığı şekilde Turgut Özal'ın isteği ve talimatı üzerine gerçekleşmedi. Tümüyle, kendi kendime "durumdan vazife çıkarmam"ın sonucuydu.

Bar Elias kasabasının bir ara sokağındaki gösterişsiz bir binanın genişçe bir odasını çok sayıda basın mensubu tıklım tıklım doldurmuştu. Kamran Karadaghi'yle orada karşılaştım. Oda kapısının önünde ayakta duruyordum. Öcalan'ı beklerken sohbet ettiğim PKK'linin, kurucu ve yönetici kadrolarından Rıza Altun olduğunu yıllar sonra gazetelerde fotoğrafını gördüğüm vakit fark edecektim. Kısa bir bekleyişin ardından Öcalan, yanında Talabani ile birlikte salona girdi. Kamran Karadaghi'nin önerisiyle takım elbise giymiş ve kravat takmıştı. Giysisiyle de silahlı mücadeleye son verilmesi döneminin başladığı mesajını vermek istiyordu.

Öcalan, basın toplantısının ardından ortadan kayboldu. Geri kalan bizler, mutfakta karnımızı doyurmak üzere toplanmışken, yanımda bitiveren Celal Talabani, birazdan baş başa görüşmenin gerçekleşeceğini kulağıma söyledi. Birkaç dakika sonra, bir başka ve genişçe bir odaya alındığımda, *Turkish Daily News* gazetesi adına basın toplantısını izlemeye gelen İsmet İmset'in de o odaya doğru hareketlendiğini gördüm. *Turkish Daily News* Genel Yayın Yönetmeni İlnur Çevik o sırada Başbakan Süleyman Demirel'in danışmanlığını yapıyordu ve İsmet, basın toplantısının ardından Öcalan ile yapılacak görüşmeyi Demirel'e aktarılacak üzere İlnur'a aktaracaktı.

Abdullah Öcalan, odanın ortasında dikiliyordu; istersek ikimiz ile ayrı ayrı görüşebileceğini söyledi. Birdenbire, bir "tanık"ın varlığında görüşmemizin daha isabetli olacağı duygusu zihnimi yaladı. "Birlikte görüşmemizde sakınca yok. Sonuç olarak, ben, görüşmemizi harfiyen Turgut Özal'a, İsmet de Süleyman Bey'e aktaracak. Gizlimiz saklımız yok. Birlikte görüşe-

biliriz. Ama, siz, Turgut Özal ve Süleyman Demirel ile görüşüyor değilsiniz. Sizi, görüşmeyi tüm dürüstlüğüyle aktaracağıma temin ederim ama şu anda Türk devleti ile görüşüyor değilsiniz. Sadece iki bireyle görüşüyorsunuz,” dedim.

Abdullah Öcalan’la görüşmemiz kırk dakika kadar sürdü. Kırk dakikanın bir sohbet ortamında geçtiğini söyleyemem. Öcalan, karşısındakileri dinleme alışkanlığı hiç edinmemişe benziyordu ki, sonradan büyük hayranlarından dahi “en önemli kusuru”nun bu olduğunu duyacaktım. Daha da açık bir dille bunu “megalomani” diye niteleyenler de olacaktı.

Karşısındakilere kendini dinletme alışkanlığı edinmiş Öcalan’ın sözlerinden o kırk dakika boyunca, özellikle önemle not edilmesi gereken bir-iki husus dikkatimi çekti. Biri “tenkil” sözcüğünü çok sık kullanmasıydı. “Tenkil politikasına gidilmemesi halinde, birçok şeyin hallolabileceğini” vurguladı. “Tenkil”den kaygılıydı. “Tenkil”den kastı, Güneydoğu’da Kürt nüfusun yerinden edilmesi, köy boşaltmaları idi. “Tenkil” tehlikesi üzerinde önemle durdu.

Eğer tenkil politikasına başvurulursa, şiddetle direneceklerini ve bunun Süleyman Demirel’in başbakanlığına mal olacağını, askerinin yönetime el koyacağını, ironik bir dille anlattı. “Süleyman bey, üç kere gittim, dört kere geldim diyor. Hiç temenni etmem bir daha darbeye gitmesini ama tenkile başvururlarsa, korkarım bunun sonuçlarından biri bir kez daha gitmesi, askerlerin demokrasiye nokta koyması olacak,” diye konuştu.

Nefes almadan konuşuyor, son telaffuz ettiği kelimedenden ilham alarak bir başkasına geçiyordu. “Aslına bakarsanız,” diye devam etti, –mealen– “Ben, askerle daha kolay anlaşabilirim. Çünkü, hiçbir demokratik yoldan işbaşına gelmiş iktidar benimle masaya oturamaz. Askerden ‘hain’ damgasını yer. Bunu başta asker engeller. Oysa, askerle oturabilirim. Askere kim ne diyebilir? Ben, Türk ordusunu yenemem. Türk ordusu çok güçlü. Ancak, gerillanın yanında milisleri de harekete geçirebilirim. Milislerin, yani gündüz külahlı, gece silahlı denilenlerin sayısı elli bin kadar. Öyle yüksek bir fatura çıkartırım ki, Türk

ordusunu yenemesem de, belirli bir konjonktür gelir, masaya oturmaya mecbur bırakırım.”

Bu konuşmanın 1993'ün Mart ayında cereyan ettiğini unutmamak gerekir. Abdullah Öcalan'ın, 1991 Sonbaharında Filistinlilerin, (FKÖ'nün dolaylı olarak) Ürdün ve Suriye'nin yanı sıra, İsrail'le aynı masanın etrafında bulunduğu Madrid Barış Süreci'nden etkilendiğini ve aklına bunu yazmış olduğunu hissettim. Zaten, aynı yıl içinde Yasir Arafat ile Yitzhak Rabin ve Şimon Peres'in bilgisi dahilinde, doğrudan Filistin-İsrail barışına doğru yol almak üzere Oslo Süreci'nin başlamış olduğunu öğrenecektik.

Abdullah Öcalan'ın PKK ile masaya oturma ihtimali konusunda sivil hükümet ile asker karşılaştırmasını dinlerken, siyasi aklının yabana atılmaması düşüncesi de zihnimi hızla yaladı geçti. Ancak, akıl yürütmesi, yabana atılmayacak cinsten de olsa, tehlikeli bir mecraya doğru yol alıyordu. Sözünü kestim ve “Az önce barış sürecinin kapısını aralayacak bir ateşkes ilanında bulundunuz. Şimdi bunları öne çıkartmanın gereği yok. Önemli olan şu: Türkiye'nin dağlarında dağınık biçimde bulunan ve savaş kararlılığında olan güçlerinize söz geçirebilecek misiniz? Ateşte kendinize düşen payı yerine getirebilir misiniz?” sorusunu yönelterek, konuşmanın yönünü değiştirmeye çabaladım.

Öcalan, beklemediğim bir açıklıkla, “Kolay olmayacak. Hatta çok zor olacak. Ama ateşkesi sağlayacağımı sanıyorum. Yeter ki, operasyonlar dursun, tenkil politikasına gidilmesin; biz ateşkesi yürürlüğe koyarız,” dedi.

Konuşma, daha doğrusu Abdullah Öcalan'ın monologu süresince, Turgut Özal ile Süleyman Demirel arasındaki uyumsuzluğu sık sık öne çıkardığını ve devletin tepesindeki bu çekişmenin ateşkesin dayanaklılığı açısından kendisinde kuşkuya yol açtığını vurguladığını gözledim. Konuşmasına ikinci müdahalem de bu noktada oldu. “Siz, o konuya fazla takılmayın,” dedim. “Netice itibarıyla Turgut Bey ile Süleyman Bey arasında ihtilaf ne olursa olsun, konu Kürt sorunu olduğunda Türkiye devlet tavrı alır. O çelişki üzerinden pozisyon geliştirmeyin.”

Bu uyarımın etkisinin ne olduğunu kestiremem ama bu konuya vurgu yapmayı bıraktı. Bu hususların dışında, Öcalan'ın Türkiye'de PKK'nin uzantısı olarak algılanan HEP'e ilişkin, onları hiç hesaba almayan sözlerini hayretle zihnime not ettim. Konuşmanın bir noktasında HEP'i telaffuz ettiğim anda, "Bırakın onları," dedi öfke ve kayıtsızlık karışımı bir jestle. Bir HEP milletvekilinin adını vererek, "aptal herif" nitelemesini yaptı, "onların bir önemi yok." Bir daha HEP'i ve ateşkes sürecinde oynayabileceği tasavvur edilen rolü gündeme getirmedi.

Öcalan'la kırk dakikalık söyleşinin başında ve sonunda ilginç anlar da yaşadık. Silahlı muhafızları bizi onunla yalnız bırakmak istemiyorlardı. Onun, "çıkın dışarı" uyarısını duymazlıktan geldiler. "Merak etmeyin, bir şey olmaz," diye odayı terk etmeleri için ısrar etti.

Konuşmanın sonlarında, "Katıldığınız ilk siyasi eylem, benim yönettiğim bir gösteriymiş, doğru mu?" diye sordum. Onayladı. 1969'da Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğrenci Derneği Başkanı'ydım. Yargıtay Başkanı İmran Öktem'in Ankara Maltepe Camii'ndeki cenaze töreninin sonunda, SBF Sosyalist Fikir Kulübü Başkanı Oral Çalışlar'la birlikte, törene katılan kitleyi bir gösteri yürüyüşüne yöneltmiştik. İzinsiz gösteri polis müdahalesi ile karşılaşmış ve çatışma çıkmıştı. Öcalan'ın "Maltepe'den geçerken bir yürüyüş topluluğu gördüm. Başlarında Cengiz Çandar ve Oral Çalışlar vardı. Onları simaen tanıyordum. Onları görünce yürüyüşe katıldım," dediğini işitmiştim. Bunu naklettim. Doğruladı.

"Bunu her yerde anlatmayın. Bütün yaptıklarınızdan ben sorumlu tutulurum sonra," diye takıldım. Gülüştük.

Öcalan'ın ateşkes ilanı, bütün kamuoyunda ve her birimizde güçlü bir iyimserlik yaratmıştı. Ateşkes ilanının ilk bir saati içinde aramızda şakalaşabileceğimiz rahat bir iklim oluşmuştu.

Kırk dakika sonra kapı açıldı ve liderlerinin güvenliği konusunda meraklı olan korumaları içeri daldı. Onların ardından Celal Talabani ve Kamran Karadaghi. Bir beş dakika daha içeride sohbet ettik. Vedalaştık.

Istanbul'a döndüğümün ertesi günü, Cumhurbaşkanı Özal'ın

bir gün sonra Çankaya Köşkü'nde yabancı misyon şeflerine vereceği iftar yemeği davetini aldım. Ankara'ya gittim. İftar yemeği sırasında, Cumhurbaşkanlığı personelinden biri, yemek sonrası bir üst kata, ikametgâha çıkmamı, Cumhurbaşkanı'nın beni görmek istediğini bildirdi. Denileni yaptım. Ama, Özal bir türlü beni kabul etmiyordu. Benim beklediğim odanın yanı başında paravana ile ayrılan yerde, kardeşi Yusuf Bozkurt Özal ve Devlet Planlama Müsteşarı Orhan Güvenen'i yanına almış, eşi Semra Özal'ın kendisine Tayvan'dan getirdiği yeni bilgisayarları kullanmayı öğrenmekle meşguldü.

Turgut Özal, kardeşi ve Güvenen'in ayrılmasından sonra, nihayet, yanıma geldi ve "Gel seninle sahur yapalım," dedi. Sahr vakti gelmişti. Masanın karşısına oturduk. Durumun önemiyle ilgisiz, tuhaf bir rahatlık içindeydi. "E anlat bakalım, nasıl bir adam bu?" diye aniden sorusunu yöneltti.

Saatler süren bekleyiş ve günler süren yorgunluktan aklımda anlatacak hiçbir şey kalmamıştı sanki. Nereden başlayacağımı, neyi anlatacağımı bilemedim. "Ben size bir şey söyleyeyim mi, bu iş aslında kolayca çözülür ama Türkiye'nin dengeleri söylediğimin yapılmasına izin vermez," dedim ve dediğim anda iki yıl önce devlet televizyonundan Kürtçe yayın konusundaki diyalogumuzu hatırladım.

"Nasıl yani?" diye sordu. "Benim aldığım izlenim, bu adam Türkiye'de siyasi aktör olmak istiyor. Bugüne dek, Suriye rejiminin ve Suriye istihbaratının elindeydi. Ama onun asıl derdi Türkiye'de bir siyasi aktör olmak. Bu ateşkesle, palamarlarını yavaş yavaş Suriye'den çözmek ve Türkiye'de bir siyasi aktör olmasını sağlayacak bir sürecin önünü açmak gibi bir niyeti olduğunu sezdim. Örneğin, bir af çıkartsanız ve bir ara seçimle bir hafta içinde milletvekili olması imkânını verseniz, TBMM kulisinde diğer bölge milletvekilleriyle onu çay içerken görebilirsiniz," diye devam ettim.

Abdullah Öcalan'a ilişkin olarak Turgut Özal'a ilettiğim bu gözlemimin kısmen doğru olduğunu ama önemli bir yanılğı da içerdiğini yıllar içinde görecektim, öğrenecektim.

Turgut Özal, sözümü keserek, kafasındaki "çözüm planı" nı

bana anlatmaya başladı. Bazı çevrelerin çok önem atfettiği bu görüşmemiz beş dakikayı geçmemiştir.

Köşk'ten çıktığımda gün ağarmıştı. Kapıda kimseler kalmamıştı. Köşk'ün önünde yığılmış, iki cümle alabilmek için saatlerdir bekleyen televizyon kameraları gitmişti. İki saat kadar sonra, MGK toplantısından bir buçuk saat kadar önce, Çankaya Köşkü'nün karşısındaki Hariciye Köşkü'ne geldim ve Abdullah Öcalan ile özel görüşme izlenimlerini Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin ile Müsteşar Özdem Sanberk'e de aktardım.

Aynı gün, İlnur Çevik'in İsmet İmset'le birlikte, Süleyman Demirel'e ve yanındaki beş bakana Öcalan görüşmesini naklettiklerini öğrendim. İsmet İmset, görüşmeyi MGK Genel Sekreteri Ahmet Çörekçi'ye de anlattığını daha sonra söyledi. İsmet, işi abarttı. MGK Genel Sekreteri ile Abdullah Öcalan arasında gidip gelmeye başladı. Kendisini 1993'ten beri hiç görmedim, karşılaşmadım. İsmet İmset, askerler ile PKK arasında sıkışarak devre dışı kalan sayısız bireyden biri oldu.

Abdullah Öcalan ile dolaylı irtibatın kopması da çok sürmedi. Turgut Özal'ın 17 Nisan 1993'teki ölümünden sonra ateşkesin kalıcı olabileceğine dair içimde ciddi kuşku vardı. Turgut Özal dışında, Türk devleti içinde Kürt sorununa çözüm konusunda bir şeyler yapmak isteyen, proje geliştiren kimsenin olmadığını farkındaydım. Ayrıca, Turgut Özal'ın siyasi cesareti hiç kimsede yoktu. Bundan sonra zaten pamuk ipliğine bağlı biçimde yürüyen bir ateşkesin ömrünün çok uzun süreli olmayacağını iç sesim bana söylüyordu.

Nitekim, Turgut Özal'ın ölümünün kırkı çıkmadan, 24 Mayıs 1993 günü PKK'nin Bingöl-Elazığ karayolunu keserek, bir yolcu otobüsünden silahsız otuz üç askeri indirip kurşuna dizdiği haberi geldi. Bunu duyduğum an, "Bu iş bitti" diye düşünmüştüm. Turgut Özal'ın çok kaygılandığı, "Ateşkes süresince inisiyatif alınmadığı ve süreç derinleştirilmediği takdirde, terör misliyle geri döner," öngörüsünün kapısı açılmıştı.

24 Mayıs 1993, Türkiye'nin ve Kürt sorununun tarihçesinde en önemli kırılma noktalarının başında geldi. O tarihten, 15 Şubat 1999'da Abdullah Öcalan'ın Kenya'da yakalanarak Tür-

kiye'ye getirilip İmralı Adası'nda tutuklanmasına dek, kan gövdeyi götürdü. Binlerce kişi öldü ve öldürüldü. Faili meçhul cinayetler, aydınlatılmamış suikastlar, devleti çürüttü; Türkiye'nin Kürt halkının hatırı sayılır bir kesimi ile devlet arasında önu bir türlü alınamayan bir kan davasını başlattı.

Turgut Özal'ın ölümünün, beni Kürt sorununa ilişkin olarak oynamaya başladığım tüm rollerden arındıracağını da biliyordum. Bununla birlikte, 24 Mayıs'ta otuz üç askerin öldürüldüğü saldırıyı duyar duymaz, Şam'a telefon ettim. Celal Talabani ve Kamran Karadaghi oradaydı. Kamran, haberin duyulduğu anda, Öcalan'ın Şam'daki evinde bulduklarını, Öcalan'ın hayretler içinde kaldığına tanık olduğunu, odaya giren Cuma'ya (Cemil Bayık) "Bu nereden çıktı?" sorusunu yönelttiğini, Cemil Bayık'ın araştıracağını belirterek odadan ayrıldığını telefonda anlattı.

Onun anlattığına bakılırsa, Abdullah Öcalan'ın Bingöl-Elazığ karayolundaki saldırıdan haberi yoktu.

"Ateşkesin bu saldırıdan sonra dayanabileceğini hiç sanmıyorum. Ama, en azından Öcalan çıkıp şiddetle kınarsa, belki, o da belki, ateşkesi ayakta tutma şansı doğabilir," dedim. Kamran, bu "mesajı" Celal Talabani'ye aktaracağını bildirdi.

Ne var ki, iki gün kadar süren bir duraksamanın ardından Abdullah Öcalan, Türkiye'nin ateşkes şartlarına uymadığı suçlamasını yaparak, Bingöl-Elazığ karayolundaki kanlı PKK saldırısını üstlenen bir açıklama yaptı.

Bunun üzerine tekrar Şam'a telefon edip Celal Talabani ve Kamran Karadaghi'ye ulaştım. "Mesaj" iletilmesine iletilmişti ama Abdullah Öcalan, "Bunu üstlenmeseydim, PKK gerillaları üzerindeki etkimi kaybedebilirdim," gerekçesini Talabani'ye ifade ederek, açıklamasının arkasında durmuştu. Bana aktarılan buydu.

Yıllar sonra, Türkiye'ye dönüşünden bir yıl önce, Almanya'da davet edildiğim bir Komkar (Konfederasyona Komeleyên Kurdistan - Kürdistan Dernekleri Konfederasyonu) toplantısında beraber olduğum Kemal Burkay da, Öcalan'ın ateşkes son veren 24 Mayıs 1993 Bingöl-Elazığ karayolundaki PKK saldırısından haberdar olmadığına inandığını söyleyecekti.

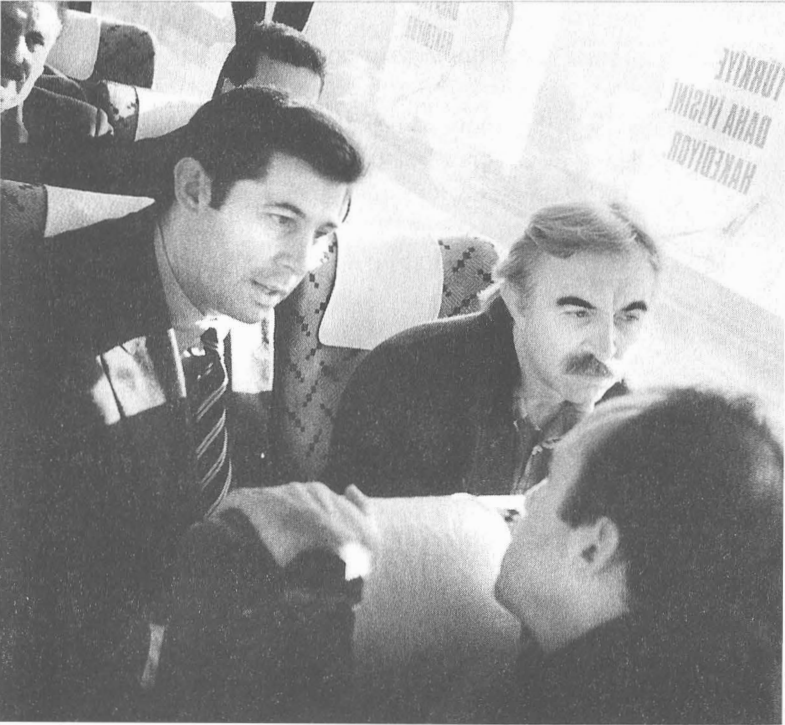
Bu saldırı kimin işiydi? Daha doğrusu kimin kararıydı?

Celal Talabani'den Kemal Burkay'a uzanan geniş bir hatta yer alan çok sayıda kişi, ateşkesten hiç memnun olmayan Suriye istihbaratının bu işin arkasında olabileceği kanısındaydı. Kimisi, buna İran istihbaratını da dahil ediyordu. 2004 yılında PKK'den kopmuş olan ve Irak Kürdistanı'nın Köysancak kentinde yaşamaya başlayan PKK'nin, Nizamettin Taş (Botan) ve Halil Ataç (Ebubekir) gibi uzun yıllar Türkiye içinde en üst düzey askerî sorumluluk almış olan eski komutanları ile 2010 Kasım'ında Erbil'de konuşurken, bu soruyu sorduğumda, Şemdin Sakık ile PKK'nin Diyarbakır'daki yerel güçlerini sorumlu tuttuklarını öğrenecektim. Diyarbakır'da sivil toplum kuruluşlarında faaliyet gösteren bazı tanınmış Kürt şahsiyetleri ise, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin o dönem Malatya'daki komuta heyetinin sorumluluğu olduğunu anlatacaklardı. TSK'nin bazı unsurlarının da, tıpkı PKK'nin bazı unsurları gibi ateşkesin sona ermesinde çıkarının bulunduğu iddia ediliyordu.

Neyse neydi. Tarih, sırların kaydını tutmuyordu. Şimdilik, bildiğimiz, Abdullah Öcalan'ın eylemin arkasında durduğu ve 24 Mayıs 1993'ten sonra Kürt sorununun şiddet boyutunun misli görülmemiş biçimde tırmanışa geçtiği idi. Böylece, sorunu kangren hale getirecek, büyük çapta kan dökülecek bir dönem, 24 Mayıs 1993'ten sonra başlıyordu.

XXIII

ÇÖZÜM ARAYIŞLARI,
ÇÖZÜMSÜZLÜK HALLERİ

Öyle mağrurlar ki yiğitlik bahsinde
Ve de nefret ederler minnetten bile
Bu onur ve büyük yücelik ise
Mani oldu minnet yükünü çekmeye
Bu yüzden birlik yoktur aralarında
Dikbaşı ve ihtilafıdırlar daima

– Ehmedê Xanî (Ahmed-i Hani) (1650-1706)
(Derdimiz - *Mem û Zin'*den)

24 Mayıs 1993 sonrası dönemde de Kürt sorununun siyasi çözümlüne ilişkin inancımı korudum. Ama benim gibi düşünenler açısından, etkimizin pek azalacağı amansız bir çatışma döneminin içine girildi.

Bu dönemde, yani Turgut Özal'ın ölümünü izleyen savaşın kızıştığı zaman diliminde, Kürt sorununun askerî çözümüne şiddetle karşı çıktım. Kürt kimlik haklarını hararetle savunan kalemlerin başında geldim. 1990'larda Türkiye'nin güneydoğusuna defalarca gittim. O dönem Kürt siyasi kadrolarıyla değil, doğrudan halkın kendisiyle temas ettiğim bir süreç yaşadım.

Turgut Özal'ın ölümünden bir süre sonra, 1993 yılı sonlarında İstanbul'da bir grup iş adamı ve entelektüel arasında oluş-

maya başlayan ve daha sonra Yeni Demokrasi Hareketi adını alacak olan siyasi hareketin çekirdek kadrosuna katılmışım.

Çekirdek kadronun benim katıldığım ilk toplantısı, o dönem İstanbul Sanayi Odası Başkanı olan Memduh Hacıoğlu'nun evindeydi. Hareketin lider figürü olarak öne çıkan, bir süre önce TÜSIAD (Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği) başkanlığı yapmış olan Cem Boyner idi. O günkü toplantıda, o dönemde Türk Henkel Genel Müdürü olan, yıllar sonrasının TESEV Başkanı Can Paker, Prof. Asaf Savaş Akat, kısa süreliğine İstanbul'da bulunan Dünya Bankası Başkanı Yardımcısı Kemal Derviş, yıllar sonra TÜSIAD'ın Başkan Yardımcısı ve Dış İlişkiler Sorumlusu sıfatlarını alacak olan Haluk Dinçer, arkadaşlarım Mülkiyeliler Birliği İstanbul Şubesi'nin Başkanı Hüseyin Ergün ve Mehmet Altan gibi isimler vardı.

Toplantıya katılanların nitelikleri ve sıfatlarının yanı sıra, dile getirdikleri "değişim" yanlısı ve hayli radikal sayılabilecek görüşler de, bana Yeni Demokrasi Hareketi'nin anlamlı bir siyasi çaba olduğu ve gelecek vaat ettiği umudunu veriyordu.

1993 sonlarından 1995'in ilk aylarına, özellikle 21 Aralık 1994'te bir siyasi parti olarak kurulduğu döneme kadar, Yeni Demokrasi Hareketi, neredeyse tüm zamanımı kaplıyordu. Kuruluş tarihini de gecelerin kısılp gündüzlerin uzadığı yani karanlık süresinin azalmaya başladığı gün 21 Aralık olmasından yola çıkarak, ben belirlemiştim. Sıfırdan yepyeni ve iddialı bir siyasi hareketin temellerini atmak heyecan vericiydi. Ülkenin her yerini dolaşıyorduk. Turgut Özal'ın harekete geçirdiği "değişim" dalgasıyla yelkenlerini şişiren YDH, ülkenin her yanında birçoğu ömründe ilk kez aktif siyasete ilgi duyan insanı kendisine çekiyordu.

YDH, Türkiye'de o güne dek rastlanmamış biçimde değişim yanlısı olan İstanbul iş çevreleriyle, çoğu sol kökenli aydınların birlikte yönetici ve kurucu kadrolarını oluşturduğu ilginç bir deneydi. İstanbul medyasına İzmir'den gelip, sahibi olduğu *Sabah* gazetesini ülkenin en çok satan günlük gazetesi yapan, ATV televizyon kanalını da en etkili televizyon kanalları arasına sokan Dinç Bilgin, "Yeni Yüzyıl" adlı yepyeni bir ga-

zeteyi, Türkiye'nin geleceğine damgasını vuracağını düşündüğü YDH'yi desteklemek amacıyla basın dünyasına sokmuştu.

YDH, en büyük ilgiyi, kanlı bir dönemden geçen Kürt sorununa ilişkin olarak ürettiği, siyasi çözüm yanlısı olan ve beklenmedik ölçüde yürekli ve radikal diliyle topluyordu. "YDH Sözcüsü" sıfatını üstlenmiş olan Cem Boyner, iyi bir hatipti. Ülkenin çeşitli yerlerinde, televizyon kanallarında Kürt sorunu konusunda, YDH'nin görüşlerini ateşli bir dille sunuyordu. Bu söylem ve benim gibi isimlerin varlığı ve ön planda görünmesi, gerek "Bölge"de, gerekse ülkenin her yanındaki Kürtlerde YDH'ye dönük büyük sempati uyandırmıştı.

YDH'nin oluşumunun ilk döneminde "Örgütlenme Kurulu Başkanı" sıfatını taşıyordum. Güneydoğu'daki sosyolojik gerçekler ve dengeleri YDH örgütlenmesinde gözetmeye çalışıyorduk. Dönem, Başbakan Tansu Çiller'in Kürt sorununun çözümünü tümüyle askere terk ettiği ve askerle PKK arasında kanlı bir şiddet tırmanışının yaşandığı, faili meçhul cinayetlerin başını alıp gittiği berbat bir dönemdi. Kürt sorunu konusunda çok radikal bir söylem tutturana YDH ile PKK arasında bir bağ kurulmasına mahal vermemeye, özellikle bölgedeki örgütlenme çalışmalarında özen göstermek gerekiyordu. Her bir Kürt'ün PKK'li olabileceği kuşkusunun yayıldığı günlerdi.

YDH'nin Kürt sorununa ilişkin görüşü olması amacıyla, "çözüm önerileri" hazırlayıp sundum. İşin garip tarafı, YDH'nin tüm radikal söylemine rağmen, YDH ya da bizzat Cem Boyner'in kendisi, benim "çözüm önerilerim"deki radikalliği kaldıracak halde de değildi. "Kürt Sorunu'nun Çözümüne İlişkin YDH'nin Yaklaşımı ve Somut Önerileri Taslağı" olarak sunduğum 10 Temmuz 1994 tarihli metin, hasıraltı edildi ve YDH içinde dolaşıma sokulmadı. Yedi sayfalık metin, "Kürt sorunu, Türkiye'nin bir numaralı sorunudur. Bu sorunun demokratik çözümü, Türkiye'de devletin tepeden tırnağa yeniden yapılanmasını, ekonominin ve bu arada kamu maliyesinin ferahlamasını, ülkenin dış itibarını ve iç güvenliğini sağlayacaktır. Yeni Demokrasi Hareketi'nin en temel hedefi sayılan toplumsal uzlaşma ve barış içinde demokratik çoğulcu toplumun oluşma-

sına imkân verecektir. Siyasi sistem üzerinden askerî gölgenin kalkmasını beraberinde getirecektir,” cümleleriyle başlıyordu.

Bu metin içinde yer alan ve üzerinde belli oynamalar ve değişiklikler yapılarak YDH programına girmesi ve bir “YDH iktidarı”nda uygulamaya konulması amacı güden “Çözüm Önerileri” şöyleydi:

“1. Türkiye Anayasası’na ‘Türkiye’nin Türk halkı ile Kürt halkı başta olmak üzere çeşitli etnik kökenlerden oluşan çok-kültürlü bir mozaik oluşturduğu ve Türkiye mozaigini oluşturan tüm unsurların kültürlerini ve kimliklerini özgürce geliştirebilmelerinin demokratik devletin güvencesi altında bulunduğu’ hükmü bir madde olarak yerleştirilmelidir.

Bu hüküm, Kürtlerin, Türkiye’deki devlet sistemine, güvence altında, özgün kimlikleri tanınarak entegrasyonunu sağlayacaktır. Türkiye devletinde onlara gerçekten ‘ortak’ statüsü kazandıracaktır. Ayrıca, ‘Peki, Çerkesler, Lazlar vs.’ gibi argümanları da karşılayacaktır. Onların da benzer kültürel kimlik haklarını içermiş olacaktır.

2. Nüfus sayımlarında, ‘etnik köken’in sorulması sağlanmalı ve böylece insanlar, kendilerini ne hissediyorlarsa, ‘Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı’ hukuki kimliğinin yanı sıra etnik-kültürel kimliklerini de resmî kayıtlara geçirmelidirler. (Bu öneri daha sonra ‘Kökene gerek yok; anadilin tespiti yeterli olur. 1965 sayımı ve öncesinde buna yer veriliyordu,’ uyarısı ile modifiye edilmiştir.)

Bunun yapılması, insanların kimliklerini, ‘devletin tepeden tayin edememesi’ amacıyla ilgilidir...

3. Nüfus sayımı verilerine göre, Kürtlerin nüfusun yüzde 50’sinden fazlasını oluşturduğu bölgelerde (burada ya yeniden düzenlenecek idari taksimata göre bölgeler veya il sınırları esas alınabilir), Kürtçenin, Türkçenin yanı sıra ‘resmî dil’ olduğu Anayasa hükmü haline getirilmelidir.

Buna bağımlı olarak, bu özellikteki yerlerde yol işaretleri, göstergeler, levha ve tabelalar iki dilde yazılmalıdır.

4. Anayasa ve çeşitli yasalarda, bu arada Anti-Terör Yasa-

sının 8. maddesi dahil olmak üzere, 'ifade özgürlüğü'nü kısıtlayan, 'terör' ile 'ifade özgürlüğü'nü birbirine karıştıran bütün maddeler ayıklanmalı ve temizlenmelidir.

5. Anayasa ve Siyasi Partiler Kanunu, 'etnik zeminli' siyasi partiler kurulmasına imkân verecek şekilde yeniden düzenlenmelidir.

Bu, Kürtlerin ve diğer etnik toplulukların, legal siyasi hayata katılımının önündeki engeli kaldırarak, PKK gibi şiddete dayanan örgütleri marjinalleştireceği gibi, herhangi bir ideoloji, görüş ve siyasi akıma dayalı olarak birden fazla 'etnik zeminli' partinin kurulmasına ve dolayısıyla, söz konusu etnik topluluğun, ülkenin bütünündeki siyasi hayata entegrasyonuna imkân verecektir.

6. Olağanüstü hal kaldırılmalıdır. Ülkenin üçte birine yakın bir bölümünde, Cumhuriyet tarihinin dörtte üçüne yakın bir süredir farklı bir hukuk uygulaması ile ülke bütünlüğünün sağlanması imkânsızdır. Olağanüstü halin kaldırılması, bu bakımdan, demokratik bir geçiş için özellikle psikolojik açıdan elzemdir.

7. Koruculuk sistemi lağvedilmelidir. Bu sistem, halkı, tehlikeli biçimde hasım kamplara bölmekte, bir 'şiddet lobisi'nin oluşmasına ve sürmesine imkân vermektedir...

8. Kürt dil ve kültürüne konan bütün kısıtlamalar kaldırılmalıdır. Devlet, bu çerçevede, Kürtçe radyo ve televizyon yayını ve Kürtçe eğitim için sorumluluk üstlenmelidir. Ancak, bu yapıldığı takdirde, Kürtler, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni 'kendi devletleri' olarak hissedebileceklerdir. Bu yapılabildikten sonra, Kürtçe özel radyo ve televizyon kurumları ve eğitim kuruluşları için engel zaten söz konusu olamaz.

9. Devlet, Türk Dil ve Türk Tarih kurumları benzeri, bir Kürt Araştırmalar Enstitüsü kurulmasına önyak olmalı; üniversitelerde 'seçimli' olmak kaydıyla 'Kürdoloji' kürsülerinin kurulabilmesini gerçekleştirmelidir.

10. Nüfusun yüzde 50'sinden fazlasının Kürt olduğu belirlenen idari birimlerde görev alacak kamu personelinin 'Kürtçe' konuşması ve bilmesi zorunluluğu getirilmelidir.

Bu hüküm, 'yerinden yönetim' ilkesiyle ilişkilidir. Eğer, Yeni Demokrasi Hareketi, başkanlık sistemi ve bununla bağlantılı olarak 'valiler ve emniyet müdürlerinin seçimle işbaşına gelmesi'ni savunacaksa, bu, zaten kendiliğinden gerçekleşecektir. Söz konusu bu yönetim modeli gerçekleşmediği veya netleşmediği takdirde, yukarıdaki 10. madde, ihtiyacı karşılayabilir...

11. Nevruz, Türkiye Cumhuriyeti'nde bir 'bayram günü' ve 21 Mart günü 'resmî tatil' olarak ilan edilecektir.

12. Türkiye Cumhuriyeti'nin bayrağı aynı kalacak; ancak Türkiye mozaigini oluşturan etnik kimliklerin, etnik-ulusal sembollerin ifadesine imkân verilecek, yeşil-kırmızı-sarı biçiminde ifade edilen Kürt renklerinin Türkiye'nin bayrağı yanında olmak kaydıyla serbestçe sergilenmesi hakkı ve özgürlüğü tanınacaktır. (1990 Barselona Olimpiyatları'nın açılış ve kapanış töreninde, İspanya bayrağının yanı sıra, Avrupa Birliği, Katalunya ve Barselona şehir bayraklarının yer aldığı hatırlardadır.)”

Bu maddeleri izleyen 13 ve 14. maddeler, Silahlı Kuvvetler'in iç güvenlik amacıyla kullanılmamasını ve bölgede kent, kasaba ve köylerini boşaltanların geri dönmesi ve tazminat ödenmesine ilişkin önerileri kapsıyor.

“Çözüm Önerileri”nin son iki maddesi ise şöyleydi:

“15. Bütün bu öneri ve önlemlerin yürürlüğe konulması kaydıyla; bunun ardından, Türkiye'deki şiddet ortamı ve terörün yerleşmesinde önemli payı bulunan ve ülke insanlarının kanının dökülmesinde büyük hisse sahibi olan PKK örgütüne kendisini lağvetmesi ve silahlarını bırakması çağrısında bulunulacaktır. Haklarında takibat bulunmayan PKK mensuplarının silahlarını teslimiyle birlikte, legal siyasi süreçte derhal yer alabilecekleri bir genel affın toplumsal ve ulusal bir barışma ve uzlaşma amacıyla çıkarılacağı bildirilebilir. Haklarında adli takibat bulunan ve bazıları ülke dışında yaşayan PKK mensuplarının 'genel afftan yararlanabilecekleri ama legal siyasi hayata derhal değil, belirli bir süre sonra katılabilmelerine imkân

veren ve bunun 'takvim'ini belirleyen bir kararname çıkartılacaktır...

16. Yeni Demokrasi Hareketi, Kürt vatandaşlarımızı, Türkiye'nin fiziki ve beşeri coğrafyasının ayrılmaz bir parçası olarak gördüğü için, Irak'ın Kürt ve Türkmen halkını da, 'vatandaşlarının soydaşları' olarak görür ve onların esenliği ile ilgilenmeyi bir manevi borç sayar.

Bu çerçevede, Irak'ın Kürt ve Türkmen halkının, insan hak ve özgürlüklerine sahip bir biçimde demokratik bir Irak'ta yaşamaları için gereken düzenlemelerin yapılmasıyla ilgilenir.

Tarihi, coğrafi, ekonomik ve kültürel nedenlerle, Türkiye'nin, hemen tümü Irak'ın kuzeyinde, Türkiye sınırlarına komşu kesiminde yaşayan Kürt ve Türkmenlerle 'özel' ve 'imtiyazlı' ilişkilerinin bulunduğu ve bulunması gerektiğine inanır. Bu amaçla, Irak Kürt ve Türkmenleriyle, siyasi olarak 'açık sınır' ve iktisadi olarak 'açık kapı' politikasının izlenmesinden yana olduğunu beyan eder.”

Bu “Çözüm Önerileri”, bir nihai metin değildi. YDH içinde bir tartışma platformu olarak sunulmuştu. Nihai metin olmaması bir yana, bir YDH belgesi niteliği bile kazanmadı. Ama, ileriden geriye bakıldığında 2000'li yıllar için bile hayli radikal sayılabilecek içerikteki bu “Çözüm Önerileri”, 1990'ların Türkiye'sinde uygulanabilse, 2000'lerde “Kürt sorunu”ndan artık söz edilmez, “Kürt sorunu” tarih olabilirdi.

YDH taslağına yansıyan bu görüşlerimi birebir kamuoyu önünde ifade etmesem de, Kürt sorununun en kanlı gelişmelerinin yaşandığı dönemdeki konuşmalarım ve yazılarım da yeterince radikal, çizgi dışı ve devlet pozisyonunun karşısındaydı.

Kürt sorunu konusundaki tavrım ve en önemlisi, Turgut Özal ile Celal Talabani bağlantısının kurulmasındaki rolüm, bana, 28 Şubat Askerî Müdahalesi döneminde, 1998 yılında “PKK'den para aldığım” iftirasıyla ödetilmek istendi. Bu iftiranın, Türk Genelkurmayı'nda “Andıç” adı altında hazırlanmış olan bir psikolojik harekât çalışması olduğu 2000 yılında ortaya çıkacaktı.

En başta beni ve M. Ali Birand'ı hedef alan ve tipik bir "kişilik katli" ve "itibarsızlaştırma" örneği olan Genelkurmay kaynaklı psikolojik harekât çalışmasında kamuoyu günler önceden hazırlandı. PKK'nin üst düzey komutanlarından Şemdin Sakık, örgütten kopmuş ve Kuzey Irak'a sığınmıştı. Türk Özel Kuvvetleri'nin bir operasyonu ile yakalanarak, Türkiye'ye getirilmiş ve Diyarbakır'da tutuklanmıştı. Yakalanmasından birkaç gün sonra, çok önemli ifşaatlarda bulunduğu haberleri basına sızdırıldı. Şemdin Sakık'ın ifşaatları arasında "bazı gazetecilerin PKK'den para aldığı" da vardı. Bu haber üzerine, *Hürriyet* gazetesinin başyazarı Oktay Ekşi, "İçimizdeki Hainleri Tanıyalım" başlıklı bir başyazı kaleme aldı. Birkaç gün içinde, Şemdin Sakık'ın ifadesinde "PKK'den para aldıklarını" söylediği ileri sürülen isimler önce Kanal D televizyon kanalının akşam haberlerinde Uğur Dündar tarafından ifşa edildi; ertesi gün ülkenin en çok satan iki gazetesinde, *Sabah* ve *Hürriyet*, gazetelerin birinci sayfalarını tümüyle kaplayacak şekilde sürmanşet haber olarak verildi. Hedef alınanların en önde gelen ikisi, Cengiz Çandar ile M. Ali Birand, *Sabah* gazetesinin yazarlarıydı.

Birand'ın gazeteyle ilişkisi kesildi. Benim yazılarıma bir süreliğine ara verildi. Bir süre sonra tekrar başlatıldığında asker eleştirisi ve Kürt sorunu üzerine yazmamam konusunda uyarıldım. Yazarsam, sansürlenecektim.

Türk basın tarihinin en büyük skandalının kahramanları olmuştuk. Bizi savunmak gazete yönetimleri tarafından yasaklanmıştı. O mahiyette yazılar, gazetelere konmuyordu. Hakkımızda tam bir karartma uygulanıyordu. Dönemin *Hürriyet* Genel Yayın Yönetmeni Ertuğrul Özkök, daha sonra defalarca, bu olayı kendi meslek hayatının "en utanç verici olayı" olarak nitelemiş ve bunun utancını ömür boyu çekeceğini açıkça ilan etmiş ve bizlerden özür dilemişti.

Olayın en vahim yönlerinden biri, yalan ve iftira olduğunun tüm gazete yönetimleri tarafından bilinmesine rağmen, asker baskısı ve asker korkusu ile, bile bile, böyle bir yalan ve iftiraya büyük tantanayla yer vermeleri, bizlere kendimizi ve meslektaşlarımıza bizi savunma hakkı tanınmamasıydı.

Yalan ve iftira çok kısa sürede anlaşılıyordu. Şemdin Sakık, ifadelerinde hakkımızda böyle bir şey söylemediğini avukatı aracılığıyla açıklamıştı. Şemdin Sakık'ın ifadesine, bize yönelik iftira mahiyetinde bazı bölümler eklenmiş ve bunlar o haliyle medyaya servis edilmişti. Şemdin Sakık'ın gerçek ifadesinde ismimizin geçmediğini 1998 Haziran başında dosyayı kapatmak amacıyla ifadeye çağrıldığım İstanbul Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde de öğrenmiştim. DGM Savcısı, Şemdin Sakık'ın "resmî" ifadesini bana okutmuştu. Bir ay önce gazetelerde yer alan ve kamuoyunu sarsan cümlelerin tek bir tanesi bile "resmî" ve "gerçek" ifade metninde yoktu.

Konuyu gerçek anlamıyla büyük bir "skandal" boyutuna taşıyan, Şemdin Sakık'ın ifadesine, bizlere yönelik iftiraların yüksek rütbeli komutanlar tarafından eklenmiş olmasıydı. Bütün bunlar, yani, Genelkurmay'ın bizi hedef alan bir "psikolojik harekât çalışması" yaptığı, bunun adının "Andıç" olduğu ve bu çalışmada Türk Silahlı Kuvvetleri'nin o dönemdeki üst komuta heyetinin rol aldığı, iki yıl gecikmeyle, öğrenildi.

Aynı "Andıç"ta, yine Kürt sorununa ilişkin çalışmalarından ötürü aynı iftiranın hedefi yapılan İnsan Hakları Derneği Başkanı Akın Birdal, Türk İntikam Tugayları (TIT) adlı bir cinayet şebekesi tarafından suikaste uğradı. Vücudundan iki şarjör kurşun çıkartılmasına rağmen, mucize kabilinden hayatta kalabildi.

"Andıç", bir devletin vatandaşına nasıl kumpas kurabileceğinin en çirkin örneklerinden biri olarak tarihe kaydedilmiş olmalı. Hiçbir modern devlette olamayacak, olması halinde bunu yapanların çok ağır bedeller ödeyeceği bir tertip, Kürt sorunu ile bağlantılı olarak Türkiye'de, 21. yüzyılın eşiğinde mümkün olabilirdi.

"Andıç", hem iş güvenliğimi, hem de can güvenliğimi tehlikeye altına sokmuştu. 1998 Yazı Washington'da çeşitli düşünce kuruluşlarında, Türkiye'deki askerî müdahaleye karşı verdiğim konferanslarla geçti. Bunlardan biri National Endowment for Democracy (NED) idi. NED'in Başkanı Carl Gershman, beni Yeni Delhi'de ilk kez dünya çapında düzenlenecek bir demokrasi konferansına davet etti.

Abdullah Öcalan'ın yakalandığı haberini Yeni Delhi'de duydum.

Dünya Demokrasi Konferansı'na, o sırada başında bulunduğu TESEV adına katılan emekli Büyükelçi Gündüz Aktan'la Kürt sorunu üzerine hararetle tartışmalar yapıyorduk. Gündüz Aktan, Kürtlere ilişkin ırkçı düşüncelerin en sofistike propagandisti sayılabilirdi. Kürtçenin bir dil olduğunu bile reddediyordu. Kürtçe eğitime toptan karşıydı. Bunu yabana atılamaz bir argümana dayandırıyor. "Dil, ulus yaratır," diyordu bana, "Kürtçenin önü açılırsa, Kürtlerin uluslaşma süreci gelişir. Benim buna Türk devleti olarak katkıda bulunmak gibi bir işlevim olamaz." 1988 yılında Başbakan Turgut Özal'ın danışmanı iken *La Turquie en Europe* adlı bir Fransızca kitap kaleme alan ve Turgut Özal'ın imzası altında yayımlanan Gündüz Aktan'ın derin bir entelektüel birikimi de vardı. Turgut Özal'a bu kadar ters görüşlere sahip olmasından da, ırkçılığa varan görüşlerine ilişkin bu kadar açık sözlü olmasından da şaşkınlığa düşmüştüm.

Gündüz Aktan, hararetle tartışmamızdaki açıksözlülüğünü ertesi gün tehlikeli bir kinayeye vardırdı. Türkiye'nin Yeni Delhi Büyükelçisi'nin evindeki akşam yemeği davetine gitmek için bulduğumuz anda, alaycı biçimde bana dönerek, "Haberin var mı? Apo yakalanmış," dedi ve ardından da ekledi, "eminim çok üzölmüşsündür!"

Bu sözler karşısında iki yönlü bir rahatsızlık duydum. Hem çirkin bir ima ile karşı karşıya bırakıldığım için ve hem de Gündüz Aktan'ı sevince sürükleyen haberin içeriğine ilişkin olarak.

Bunun sebebi basitti: Kürt sorununu PKK ile hiçbir vakit eşitlememiştim. Ama tahminim oydu ki, Abdullah Öcalan'ın yakalanması üzerine, Kürt sorununu PKK ile eşitleme mantığı üzerinden hareket eden Türk devleti, sorunun çözümü doğrultusunda, yani Kürtlerin tanınması ve haklarının kabulü için artık parmağını dahi kımıldatmayacak, sorunu daha da içinden çıkılmaz hale sürükleyecekti.

Öyle de oldu... Yeni Delhi'den döndükten bir buçuk ay sonra, ABD'nin tanınmış araştırma kuruluşu Wilson Center ve ar-

dından düşünce kuruluşu United States Institute of Peace'te (USIP) çalışmak üzere bir buçuk yılına Washington'a gittim. Abdullah Öcalan ve dava süreciyle ilgili gelişmeleri uzaktan izlemeye başladım.

Abdullah Öcalan'ın ifadesini ve savunmasını hiç beğenmedim. Benim gözümde isyan ettiği devlete teslim olmuş, boyun eğmiş bir lider profili çizmişti. Öcalan'ın ve onunla birlikte PKK'nin bittiği, PKK'nin artık Kürt sorunu denkleminin dışına çıkacağı hükmüne vardım.

Kürt sorunu çözümsüz kalmaya devam ediyordu ama "Öcalan ve PKK sorunu", teslimiyet ve yenilgiyle çözüldü diye düşündüm. Kürt sorununun çözümü ile Öcalan ve PKK'yi zaten eşitlememiş olduğum için, böyle bir hükme varmak, Kürt sorununun çözümüne ilişkin bakış açımında temel bir değişiklik yaratmadı. Kürtlerin ve Kürt haklarının Türkiye tarafından kabul edilmesi gerektiği konusundaki, sorunun askerî bir çözümü olmadığı ve siyasi yöntemlerle çözülmesinin şart olduğuna dair görüşlerim değişmedi.

Türkiye Kürtlerinin en dinamik kesimlerinin Abdullah Öcalan'ı lider olarak görmesinin, bir talihsizlik olduğunu düşünmeye uzun süre devam ettim. Bu görüşlerimi, legal alanda faaliyet gösteren Kürt şahsiyetlere de açıkça ifade ettim.

2004 yılı başlarıydı. PKK, Abdullah Öcalan'ın talimatıyla 1999'da son verdiği silahlı mücadeleyi henüz canlandırmamıştı. Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanı Osman Baydemir'in başını çektiği Güneydoğu bölgesinin DTP'li belediye başkanlarından oluşan bir grup Ankara ve İstanbul'da Türk sivil toplum kuruluşları ve aydınları nezdinde bir "barış inisiyatifi" için harekete geçmişlerdi. Bölgede durumun kötüye gittiği ve patlak verecek gelişmelerin Türkiye'nin Avrupa Birliği yolunu bile tıkayacak çapta olacağı konusunda alarm zilleri çalıyorlardı. İstanbul'da Armada Oteli'ndeki son kapalı toplantılarında, Osman Baydemir'in uzun açıklamalarından sonra ilk sözü ben aldım ve "Herkesin aklından geçen ve açıkça söylemekten kaçındığını size ben söyleyeyim," diye söze başladım. "Benim Kürtlerin dostu olduğumu biliyorsunuz. Onun için söyledikleri-

me özellikle kulak verin. Siz, Abdullah Öcalan ile aranızda kesin bir sınır çizmediğiniz takdirde, her girişiminiz, Fırat'ın batısında İmralı'nın yeni bir taktiği olarak algılanacak," diye devam ettim.

Kürt belediye başkanlarını derin bir sessizlik kapladı. Osman Baydemir, kısa bir duraklamadan sonra, "Süleyman Demirel, 29 Kürt isyanı olduğundan söz ediyor. Bu adam (Öcalan), beğenseniz de, beğenmeseniz de, 29. Kürt isyanının lideri," karşılığını verdi. "Doğru," diyerek sözünü kestim, "ama kötü bir lider. İsyan etmiş olduğu için kötü bir lider olduğunu söylemiyorum. İsyanlar, tarihî olgulardır. Ama isyan liderleri, isyan ettikleri devlet önünde diz çökerlerse, biterler. Abdullah Öcalan da diz çöktü. Türk ordusu ve Türk devleti ona saygı duymuyor. Nefret edebilir ama saygı duymuyor. Güney Afrika'da beyaz rejim Nelson Mandela'dan nefret ediyordu, nitekim otuz yıla yakın boşuna mı hapis yatırdı onu? Ama saygı duyuyordu. Bu durum, Abdullah Öcalan için Türkiye'de geçerli değil. Abdullah Öcalan ile aranızda kesin bir çizgi çekmezseniz, Türkiye'nin batısında kimse sizleri dinlemez."

Viranşehir Belediye Başkanı sözümü kesti, "Cengiz Bey," diye seslendi, "bu sizin söylediklerinizin yarısını söylesek, hiçbiri memleketimize dönemeyiz."

Abdullah Öcalan'ın, Fırat'ın batısındakilerin –ben dahil– anlamak ve kabullenmek istemediği gerçeğini, yani Kürt halkı üzerindeki nüfuzunu kestirmeden dile getirmişti.

1990'lı ve 2000'li yıllarda Türkiye'nin güneydoğusuna defalarca gitmiş olduğum halde, bu gerçeği algılamakta değilse de, kabullenmekte zorlanıyordum.

Abdullah Öcalan'ın liderlik konumuna ilişkin olumsuz yargımı, Diyarbakır'da 2007'nin Sonbaharı'ndaki çok kalabalık bir toplantıda son kez dile getirdim. Kürt haklarına ilişkin gayet açık sözlü, dahası PKK ile DTP arasındaki bağların meşru olduğunu alışılmadık bir açıklıkla vurguladığım bir konuşma yapmıştım. Konuşmanın sonunda, Kürtlerin "bağırklarına taş basarak, Abdullah Öcalan'dan başka bir lider bulmaları gerektiğini" yani Öcalan'ı terk etmelerinin çözümün önünü açacağını söylemişim.

Konuşmanın ardından, çevremi bir grup Kürt genci çevirdi. “Siz nasıl böyle konuşursunuz?” diyerek bana sitem ediyorlardı. “Abdullah Öcalan irademizdir,” denilerek on binlerce imza toplandığını hatırlatıyorlardı. Kürt sorununa ilişkin duruşumdan ötürü bana sempati duyan ve bu sempatilerden vazgeçmeyen genç insanlardı. Ama, Abdullah Öcalan’ı terk etmeleri de mümkün değildi.

Türkiye’nin Kürtlerinin hatırı sayılır bölümü ile Abdullah Öcalan arasındaki sembiyotik ilişkiyi anlamaya direnmekte yalnız sayılmazdım. Öcalan’ı gayet iyi tanıyan Irak Kürt liderleri, gerek Celal Talabani, gerekse Mesut Barzani de, çeşitli vesilelerle “Tüm Kürtler arasında en gelişmiş olması gereken Türkiye’nin Kürtleri bu adamda ne buluyorlar?” sorusunu biraz hayret, biraz hayal kırıklığı, hatta belli belirsiz bir öfke ile ileri sürmüşlerdi. Bu sorunun temelinde, elbette, Kürt liderliğine ilişkin rekabetin payı vardı ama her iki Kürt lider, özellikle, Abdullah Öcalan’ın 1999’da tutuklandıktan sonraki mahkeme performansını hatırlatarak, “Böyle lider olur mu?” sorusunu sormaktan kendilerini alamıyorlardı.

Bu soruyu bana Celal Talabani, Öcalan’ın mahkeme performansının bir Kürt lider için kabul edilemezliğini vurgulayarak, “Türkiye Kürtlerinin bu adamın hâlâ arkasından gitmesini anlayamıyorum; senin bir izahın var mı?” diye yöneltmişti. Irak Cumhurbaşkanı seçilmesinden kısa süre önce, 2004 yılında Türkiye’ye yaptığı bir ziyarette, M. Ali Birand’a verdiği bir televizyon röportajının hemen sonrasında İstanbul Hilton Otelinin bahçesinde sohbet ediyorduk.

Mesut Barzani ile “Kürdistan Bölge Yönetimi Başkanı” sıfatıyla Türkiye’ye yaptığı ilk resmî ziyaret sırasında, 2010 Mayıs sonunda İstanbul Swiss Otel’de öğle yemeğinde buluşmuştuk. Barzani sözü Abdullah Öcalan ve mahkemesindeki ifadesi ve savunmasına getirerek, “Böyle lider olur mu? Kürtlerin böyle bir liderlikten utanması gerekir,” deyivermişti. Yemek masasında, ikimizden başka, çevirmeni Abdüsselam ile yakın dostu, Cizre eski Belediye Başkanı ve Milletvekili Haşim Haşimi de vardı.

Haşim Haşimi, yemek sonrasında bana ilginç bir anekdot aktardı. Mesut Barzani, Haşimi'ye, "Asalet önemlidir," demiş ve "Avrupa'daki önemli devletleri asil kökenden insanlar kurdu. Başka türlü devlet kurulmaz," diye eklemiş ve ardından beklenmedik bir şekilde şu soruyu ortaya atmış: "Bu Öcalan'ın kökeni ne? Kimin nesi o?"

Abdullah Öcalan'ın Mesut Barzani'nin burun kıvrmasına neden olan kökeni, PKK'nin, niçin yakın tarihin en uzun süreli, en dayanıklı Kürt isyanı olduğunu açıklıyor da olabilirdi.

Abdullah Öcalan'ı bulunduğu konuma yerleştiren niteliklerine ilişkin ilginç ve çarpıcı bir açıklamayı, kendisiyle ters düşmüş ve PKK'den kopmuş olan, eski PKK yöneticilerinden, küçük kardeşi Osman Öcalan'dan Kasım 2010'da Irak Kürdistanı'nda yaşadığı Köysancak'taki evinde dinlemiştim. Osman Öcalan, "Türk devleti, ağabeyim için 'Bebek Katili', 'Teröristbaşı' gibi sıfatlar kullanarak onu karalamaya çalışarak yitirdiği zamanı, onu anlamaya ve kavramaya çalışsa, bu sorun çoktan çözüldü. Abdullah Öcalan, önemli bir adamdır," demişti.

"Nasıl? Ne gibi?" soruma, benim beklemediğim şu cevabı vermişti:

"Birincisi, düşünce adamıdır. Hem de çok okur. 20. yüzyılda Kürtler bir Said-i Nursi'yi, bir de Apo'yu çıkarttılar. Kürtlerin büyük kitleler halinde izlemeye devam ettikleri, bu iki isimden başkası yok. İkincisi, çok zekidir. Aynı anda on yolu birden düşünür, on yolu bir arada deneyebilir..."

Abdullah Öcalan'ın kişisel niteliklerinin ne olduğu bir yana, Türkiye Kürtleri nezdindeki imajının 1999'dan sonra öncesine oranla kıyaslanmayacak oranda güçlendiği gözardı edilemeyecek bir gerçeklik haline geldi.

Bu gerçekliği görmek ve kabullenmek ve onunla birlikte Kürt sorununun bir parçası, üstelik belirleyici önemde bir parçası olan PKK olgusunu kavramak, Türkiye'nin Kürt sorununun çözümüne gidecek yolları da açacaktır.

1999'da Öcalan'ın yakalanması ve PKK'nin silahlı mücadeleyi durdurmasının, muazzam bir imkân sunduğu düşünülmüştü. 2000'li yılların gelişmeleri bu hükmü yalanladı. Kürt soru-

nu ile Abdullah Öcalan ismi ve PKK, paradoksal biçimde, ayrılmaz bir bütün haline dönüştüler.

“Dağdan İniş - PKK Nasıl Silah Bırakır? Kürt Sorunu'nun Şiddetten Arındırılması” başlıklı iddialı rapor çalışmamın hazırlık aşamasında, Irak Kürdistan Yönetimi Başkanlık Divanı Başkanı Dr. Fuad Hüseyin ile Erbil yakınlarındaki Selahaddin'deki (Masif) Mesut Barzani'nin karargâhında konuşuyordum. Dr. Fuad, Türkiye'nin yapması gerekenlere ilişkin, aynı mekânda görüştüğüm Neçirvan Barzani ve diğer Irak Kürt liderleri gibi kamuoyu önünde yaptıkları açıklamalardan farklı bir dil kullanıyordu.

Tüm Iraklı Kürt yetkililer, Abdullah Öcalan ve PKK ile müzakere edilerek, soruna çözüm aranmasının bir zorunluluk olduğu üzerinde duruyorlardı. Öcalan ve PKK ile, kendilerinin de rol aldığı ve zaten yapılmakta olan müzakereler kendilerine hatırlatıldığı, “MIT görüşüyor” denildiği vakit, aynı tepkiyi veriyorlardı. “O müzakere değil. MIT'in görüşmesi, soruna güvenlik açısından yaklaşmak demektir. Konunun özü siyasi. Başbakan, bir siyasi heyet kurar müzakere için, onun içinde MIT Müsteşarı da olabilir. Ama etkili ve saygın kişilerden oluşan bir siyasi heyetle bu iş yapılır,” diyorlardı.

Neçirvan Barzani, “Çözüm aramanın kestirme yolu, kısa devre yapmaktır. Yani, PKK ile görüşmek. PKK'ye kısa devre yaptırmak için ise Abdullah Öcalan'la...” dedi.

Abdullah Öcalan ve PKK ile müzakere etmeden, Kürt sorunu çözülemez miydi?

Fuad Hüseyin, bu soruya tereddüt etmeden “Kürt sorununu Apo ve PKK'den ayırmak belki on yıl önce mümkündü. Artık değil,” karşılığını verdi.

Benim aynı noktaya varmam, 2000'lerin ilk on yılının ikinci yarısını bulacaktı. Hasan Cemal de aşağı yukarı aynı zaman diliminde benzer sonuçlara ulaşacaktı.

Değişik biçimlerde ve değişik düzeylerde de olsa, Hasan Cemal ile birlikte Türkiye'nin Kürtleriyle en yakın bağlara sahip, bu bağları koruyan ve sürekli tazeleyen kişiler olarak biliniyorduk. Bizlerin konuya ilişkin düşünsel evrimini, Türk entelijan-

siyasının Kürt sorunuyla ilgili düşünsel serüveninin bir aynası gibi görmek mümkündür. Ama bu, aynı zamanda, Abdullah Öcalan ve PKK üzerinden Kürt sorununa yaklaşmanın ne kadar çetrefil olduğunun bir göstergesidir de.

Abdullah Öcalan sözcüğü kadar, PKK harfleri de Türkiye'nin "bir numaralı sorunu" olan Kürt sorununun çözüm şansını çıkış yolu kolay bulunamaz bir labirentin içine yerleştirir.

Türkiye'nin resmî dilinde PKK harfleri hayli basitleştirilmiş bir tanımla ifade edilmiştir: "terör örgütü" ya da "bölücü örgüt" veya her ikisinin bileşiminden daha güçlü olarak, "bölücü terör örgütü."

Türk devlet dilindeki bu şekildeki PKK tanımı, PKK'nin ABD ve Avrupa Birliği'nde "terörist örgütler" listesinde yer almasıyla uluslararası alanda da güç kazanmıştır. "Terörist" etiketinin PKK'nin üzerinden alınması ya da silinmesi çok zor hale gelmiştir.

Yandaşları nezdinde ise, bu tanımların tam zıddı yönünde, "Kürt özgürlük hareketi" nitelemesi yapılır. Kapatıldıktan sonra yeni isimlerle ortaya çıkan, seçimlere giren, Güneydoğu'nun önemli bir bölümünde belediye başkanlıkları kazanan ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde temsil edilen siyasi partileri de içine alan nüfuz alanının tümünü kapsar biçimde kullanılan "Kürt siyasi hareketi" tanımının omurgasını da yine PKK oluşturur.

Tarihteki benzeri örneklerde görüldüğü gibi, PKK'nin temsil gücü, karşıtlarınca tartışmaya sokulmuştur. Bir başka deyimle, PKK'nin Kürtlerin tümü bir yana, çoğunluğunu da temsil etmediği, küçük bir azınlığı temsil ettiği ileri sürülerek, meşruiyeti sorgulanmıştır.

Bunlar kayda değer tartışma noktaları ve iddialardır ama niceliksel değil, niteliksel bağlamda yaklaşıldığı takdirde, PKK'nin, Türkiye'nin Kürt sorununa doğrudan ve üstelik silahlı bir güç olarak taraf olduğu pek tartışma götürmeyen bir gerçeklik olarak ortadadır.

Kürt coğrafyasının Birinci Dünya Savaşı sonrasında itibaren bölünmüşlüğü ve her parçasının –Türkiye, İran, Irak ve Suriye– Kürt siyasi ve silahlı mücadelesi bakımından farklı ev-

reler yaşamış olması, Türkiye içinde ve dışında, çok sayıda ve PKK'ye rakip nitelikte örgütlerin ortaya çıkması sonucunu getirmiştir. Lider figürler açısından da bu böyledir.

Türkiye Kürdistan Sosyalist Partisi'nin, Kemal Burkay'ın yerini alan Genel Sekreteri Mesut Tek, 1980'den beri Irak Kürdistanı'nda yaşamının ve İran Kürdistan Demokrat Partisi safalarında uzun yıllar görev almış olmanın deneyiminden süzdüğü bir tespiti bana Erbil'deki bir görüşmemizde şöyle aktarmıştı. "Bir Kürt atasözü vardır. *Du ser di beroşek de nakele*. Yani 'iki kelle bir kazanda kaynamaz.' Ama bizde üç kelle var. Kak (Mesut Barzani), Mam (Celal Talabani) ve Apo."

Ulusal çapta "üç Kürt kellesi"ne ek olarak, Irak'ta Saddam döneminin sona ermesinden sonra, PKK'ye rakip bir dizi Kürt örgütünün yanı sıra, Irak'ın Kürdistan bölgesinde –bağımsız bir Kürt devletinin tüm kurumlarıyla oluşmasını yerine getirmekte olan– bir de Kürt yönetimi ortaya çıktı. Bunun sonuçlarından biri, Kürtlerin hem nüfus ve hem de coğrafi alan açısından en büyük kısmını kapsayan Türkiye'de PKK'yi "tek" olmaya, "tek" kalmaya yöneltti. Biri Irak Cumhurbaşkanı, diğeri Irak Kürdistan Bölge Yönetimi Başkanı sıfatını taşıyan iki zorlu rakibe karşı koyabilecek güce erişmeye, Abdullah Öcalan ve PKK'yi adeta mecbur kıldı.

Irak'ta 2003'teki savaş sonrasında ortaya çıkan Kürdistan Bölge Yönetimi, ister istemez, Türk devleti ile PKK, PKK ile Irak Kürt örgütleri ve şahsiyetleri, PKK ile Türkiye'deki diğer Kürt oluşumları arasındaki ilişkileri daha karmaşık hale soktu. PKK muamması, Türkiye'nin "Kürt denklemi"nden daha da zor bir "bilinmeyen"e dönüştü.

Türkiye, yine de, özellikle Tayyip Erdoğan'ın başbakanlığında, sorunu PKK ile ve Abdullah Öcalan'ı da gizlice sürece dahil ederek çözme çabalarına girişti. Tasarlanan sonuçlara ulaşılmadığı vakit, PKK hakkında öteden beri ve özellikle PKK karşıtı Türkiyeli Kürt şahsiyetleri arasında yaygın olan iddialar ve kanaatler dolaşıma sokuldu: PKK'nin, başkalarının "taşeronluğunu" yapan bir silahlı örgüt olmaktan başka bir işlevi ve anlamı olmadığı görüşü öne çıkartıldı.

PKK'ye yönelik bu iddiaları Tayyip Erdoğan'ın en yakın danışmanlarından biri sayılan Yalçın Akdoğan'ın şu satırları en kısa ama aynı zamanda en veciz ve çarpıcı şekilde anlatıyor:

“Uluslararası güçlerin figüranı durumunda olan PKK bir yönüyle de uluslararasılaşmış bir terör örgütü... Örgütün bir kanadı İsrail'in yaklaşımına uygun olarak İran'a karşı zaman zaman mücadele veriyor, diğer kanadı İran'ın da yıkılmasını istemediği Esad rejimine dolaylı destek sağlıyor.” (Yalçın Akdoğan, “Kandil'in Suriye Hesapları”, *Star*, 9 Mart 2012)

PKK'ye atfedilen “taşeronluk” işlevi, Türkiye'nin komşusu Suriye, İran ve hatta İsrail'in istihbarat ve güvenlik kuruluşlarıyla ilişkilerinden Türk Genelkurmay'ının uzantısı olduğu iddialarına kadar uzandı. Dahası, PKK'nin “genetiği”ne ilişkin, 1970'lerde MIT tarafından kurdukları iddialar yüksek sesle dillendirilmeye başlandı.

Türkiye'nin en önde gelen Kürt siyasi şahsiyetlerinden, PKK'nin önemli Kürt muhaliflerinden Kemal Burkay, 2011 Sonbaharı'nda otuz bir yıllık bir ayrılıktan sonra Türkiye'ye döndü ve dönüşünün üzerinden çok geçmeden PKK'nin kuruluşundan itibaren Türk devletinin ürünü olduğuna dair iddiaları dile getirdi.

Kemal Burkay, büyük bölümünü Türkiye'de kamuoyu ile paylaştığı kanaatlerini bir yıl önce Almanya'daki buluşmamızda bana da aktarmıştı. Kürt hareketinin silahsızlanması ve yasal yollardan mücadele etmesi gereğini vurgularken, PKK'nin silah bırakmasını Abdullah Öcalan'ın sağlayabileceğini ama bunu Genelkurmay'ın istemesi halinde yapacağını öne sürmüştü. Burkay, “Öcalan, 1999'da yakalandıktan sonra derin devletin eline geçti,” demişti.

Burkay, bana 1993'teki ilk PKK ateşkesi ile ilgili çok çarpıcı gözlemler de aktardı. O ateşkesin ilanının hemen ertesinde, Abdullah Öcalan ile Şam'da buluşmuş ve Kürt sorununun siyasi çözümü yönünde büyük umutlara yol açan bir “protokol” imzalamıştı. PKK-PSK (Kürdistan Sosyalist Partisi) Protokolü'nün iki tarafından biri olan Kemal Burkay, “1993'teki

ilk ateşkesten Suriye rahatsızdı. Abdullah Öcalan ise o ateşkesi gerçekten istiyordu. Öcalan, Suriye'nin etkisi altındaydı ama Türkiye ile uzlaşmaya açıktı,” dediği vakit, Bar Elias'ta Abdullah Öcalan'la yaptığım tek görüşmeye ilişkin Turgut Özal'a aktarmış olduğum izlenimlerimin, yaklaşık yirmi yıl sonra doğrulandığı hükmüne varmış ve çok memnun olmuşum.

Kemal Burkay, Abdullah Öcalan'ın 1993'e Türkiye ile uzlaşmaya yakın olduğunu söyledikten sonra, “Bizimle imzalandığı ‘protokol’de bağımsızlık talebinden federasyona yöneldi,” diyerek “protokol”ün önemini de vurgulamıştı. Bu vurgusu da, Murat Karayılan'ın 2011 Kasım'ında bana anlattıklarını teyit ediyordu. Murat Karayılan, 1993 ateşkesinin önemini altını çizmiş, 1995'teki PKK Kongresi'ni ise “değişim kongresi” diye nitelemişti. O kongrede, PKK, bağımsızlık hedefini terk etmiş, Kürt sorununu “Türkiye'nin toprak bütünlüğü içinde Türkiye ile birlikte çözme” amacını benimsemişti.

Burkay, Abdullah Öcalan'ın Türkiye ile “uzlaşmaya açık” olduğunu ifade ettikten sonra, “Yakalandıktan sonra uzlaşmaya açık konumu daha da kesindi,” diye devam etti. “1999'da yakalandıktan sonra tüm taleplerini, PKK'nin programını, ismini bile bıraktı. Ama militarist çevreler, PKK'nin silahsızlanmasına karşı, kapalıydılar. PKK'yi araç olarak kullanmak istediler. Bence, ‘Güney’e (Irak Kürdistanı) karşı kullanmak istediler. PKK'nin silahlı güçlerini sınır ötesine çekme, Güney’e geçirme projesi, devlet projesiydi. Devlet (askerlerle eşanlamda) eğer ABD, Irak'ı işgal etmeseydi, PKK'yi Güney’e karşı kullanacaktı. Askerler, Apo'ya talimat verdirterek, silahlı beş yüz PKK'liyi Türkiye'nin içinde bıraktırdılar. İcabında karakol baskınları filan için kullanılmak üzere. Abdullah Öcalan, AKP'ye, AB'ye karşı kullanılmak üzere 1999'dan sonra Genelkurmay'ın elindeydi...”

Kemal Burkay, ayrıca, Türk Devleti ile PKK ilişkilerinin, PKK'nin kuruluşuna kadar giden bir arka planı olduğu kanısındaydı.

PKK'nin gelişim sürecinden söz ederken, “PKK'yi MIT kurdu. PKK, daha sonra Suriye'nin kontrolüne geçti. 1999'dan son-

ra da Genelkurmay'ın kontrolüne girdi," cümlelerini sarf etmesi dikkat çekiciydi. Ayrıca PKK'nin içyapısına ilişkin açıklamalarda da bulunmuş ve bazı PKK liderlerini, isimlerini vererek "Genelkurmay'ın doğrudan bağlantısı" olarak nitelendirmişti.

Kemal Burkay'ın belirli isimlerin Türk Genelkurmayı ile bağlantılarına ilişkin anlattıkları ile, "Dağdan İniş" başlıklı TESEV raporunun hazırlık çalışması sırasında, PKK'de en üst düzey sorumluluk üstlenmiş olan Osman Öcalan, Nizamettin Taş, Halil Ataç gibi isimlerle Köysancak ve Erbil'deki görüşmelerimde bana anlatılanlar ve hatta en üst düzeydeki Türk güvenlik yetkililerinden dinlediklerim şaşırtıcı biçimde örtüşüyordu.

PKK hakkında, Kürt sorununa ve PKK'ye yaklaşımından ötürü beni eleştiren, karşı olan ve hatta tepki duyanların bir bölümünün sandıklarından çok daha fazla bilgiye sahip oldum. PKK algılamam, PKK'yi bilmemekten ve ne olduğunu anlamaktan değil, tam tersine bilmekten, giderek anlamaktan ve dolayısıyla doğru algılamamdan kaynaklandı.

PKK'nin "Stalinist" bir örgüt olduğuna, demokratik bir yapısı olmadığına dair anlatılanlardan da çok etkilenmedim. Zira gençlik yıllarımda, kısa bir süre de olsa, "Stalinist" yapıda bir yeraltı örgütünde bulunmuş olduğum için, bunun ne demek olduğunu zaten tecrübelerimden biliyordum. Bu nedenle, PKK'nin iç örgüt işleyişine ilişkin yanılgı içinde ve algılama zafıyla malul olduğum söylenemez.

PKK ile ilgili kabarık sayıda literatürü de okudum. Özellikle, PKK'de üst düzey sorumluluk almış ve herhangi bir aşamada Abdullah Öcalan ve diğer yöneticilerle ters düşerek örgütten kopmuş olanların anılarını ve anlattıklarını önemle kaydettim. O tür literatürü okuduğumda ya da kahramanlarının bizzat ağzından dinlediğimde, 1969-1972 yıllarına ait kendi tecrübemin tekrarını okumuş ya da dinlemiş oldum ve yazılan ya da anlatılanların doğruluklarından kuşku duymadım.

Ne var ki, bütün bunlar, PKK'nin temel karakteristiğinin Türkiye'nin Cumhuriyet tarihinin en büyük, en uzun, en dayanıklı, en ciddi Kürt isyanı olduğuna ilişkin değerlendirmemi etkilemedi de, değiştirmede de.

Bu noktada PKK'nin ifade ettiği "isyan" sözcüğünün İngilizce'deki "insurgency" sözcüğünün karşılığı olarak anlamakta yarar var. İngilizce'deki "revolt" ve "rebellion" sözcükleri de Türkçe'de "isyan" sözcüğü ile karşılanıyor. PKK, İngilizcesi ile ne bir "Kurdish revolt" ya da ne bir "Kurdish rebellion"; ama tam anlamıyla "Kurdish insurgency". Gerek "revolt" ve gerekse "rebellion", kapsam ve süreleri bakımından daha kısa isyan durumlarını ifade etmeye uygunlar. "Insurgency", formatı "revolt" ve "rebellion"dan değişik, kapsamı iniş-çıkışlı, süresi sınırları belirsizcesine uzun bir isyan hali ve Türkiye'deki PKK ile simgelenen "Kürt isyanı"nı daha isabetli biçimde tarif ediyor.

Bu değerlendirmem ve algılamamdan ötürü, PKK'nin terör eylemlerinde imzasını görmüş olmama rağmen, ona "terörist" ya da "terör örgütü" sıfatını ne yazılarımda, ne konuşmalarımda yapıştırdım. Isyan ve direniş örgütlerinin "terör"e başvurduğunu, 1971-1973 yılları arasında Filistin hareketinin değişik örgütlerinde bizzat içeriden görmüştüm. Ancak, bir örgütün "terör" silahına başvurması ve "terör" eylemleri gerçekleştirmesinin tek başına ona "terörist" ya da "terör örgütü" sıfatı kazandıramayacağını kendi Filistin direniş yıllarımdan öğrenmiştim, biliyordum.

Isyan örgütleri ile "terör" ilişkisine, hatta bu tür örgütlerin PKK için iddia edildiği gibi uyuşturucu trafiğine bile bulaşabileceklerine, "Dağdan İniş" başlıklı çalışmamda yer verdim. Bu konuda yeterli kaynak vardı. Adı geçen TESEV raporunda yeterli ölçüde akademik kaynaktan bu konuda alıntılar yaptım.

PKK'nin, ister kuruluşunda MIT'in parmağı bulunmuş olsun; ister daha sonraki dönemlerde Suriye ve İran ve Abdullah Öcalan'ın 1999'da ele geçiriliş sırasında açıkça ortaya çıktığı gibi Yunanistan'dan Kıbrıs Rumlarına ve hatta Türkiye'nin müttefiki bazı Avrupa ülkelerine uzanan yelpazede istihbarat örgütleriyle kucak kucağa ilişkilere girmiş olsun; ister Türk Genelkurmayı ile karmaşık ve gizemli bağlantıları bulunsun; ve adı isterse örgüt içi infazlarla ve terör eylemleriyle lekelenmiş bulunsun, bir "Kürt isyanı" olduğuna dair temel karakteristiği benim gözümde değişmedi.

Bence, Türkiye, devletiyle, hükümetleriyle, Türk kamuoyuyla, PKK'ye ve onun entegral bir parçası olduğu Kürt sorununa yönelik bir "paradigma değişikliği"ni benimseyebilseydi, 21. yüzyılın ilk çeyreğinde durum çok farklı olurdu.

Buna inandım. Örgüt anlamındaki PKK benim açımdan bir cazibe unsuru hiçbir zaman olmadı. Ama bu, Türkiye'de Kürtlerin niçin PKK'li olduklarını, örgütün özellikle gençlere niçin çok cazip geldiğini anlamama engel olmadı.

Türkiye'nin Kürt halkını yakından tanımaya gayret eden, ona sevgi duyan herhangi bir kişi, PKK'nin bir örgüt olmaktan öteye, Kürtlerin bir "ruh hali" olduğunu bilir. Bu "Kürt ruh hali" olarak PKK, örgüt PKK'den çok daha önemlidir ve "Kürt isyanı"nın itici gücünü de o "ruh hali" sağlamaktadır.

XXIV

YA EŞİTLİK YA EŞİTLİK

“Türklerin Arap vilayetleri ve Rumeli’de kendilerine öğretilen acı dersleri Kürdistan’da uygulamadaki yetersizlikleri muhtemelen onlara pahalya mal olacak.”

– Arnold Toynbee ve Kenneth Kirkwood, *Turkey*, Ernest Benn Ltd. Londra, 1926, s. 272

PKK, Türkiye Kürtlerinin hatırı sayılır bir bölümünün “ruh hali”dir. Bu özelliği, bir örgüt olarak PKK’nin kendisinden daha önemlidir. Bu kavrayışı, hayli erken bir evrede edinmiş ve üstelik, ta 1992 yılında, Diyarbakır ve Van’a yapılan bir gezinin akşamında, Cumhurbaşkanı Turgut Özal ile de paylaşmışım. “PKK örgütü ile baş etmek, devlet için çok büyük bir sorun olmaz. PKK’ye asıl gücünü sağlayan Kürt halk desteği, Kürtlere hâkim olan psikoloji. Asıl bunu halletmek lazım. Halkın psikolojisinin değişmesi lazım. Kürtler bu psikolojiden arındırılarak, PKK sadece bir örgüt olarak kalırsa, üstesinden gelinir,” demiştim. Turgut Özal beni dikkatle dinlemişti. Sözlerime hiçbir itirazda bulunmadı. Daha sonra yaptığı bazı konuşmaları ve açıklamalarından, bu konuda benden farklı bir dalga boyunda bulunmadığını sezmişim.

O dönemde, PKK’nin bir neden değil, sonuç olduğu, PKK’nin

Kürt sorununu yaratmadığı, Kürt sorununun ürünü olduğu yolundaki düşüncemi paylaşıyordum. Bu, elbette, özünde yanlış değildi. Türkiye, Kürtlerin kimlik haklarını tanıma yönünde adım attığı, reformlar yaptığı takdirde PKK'nin marjinalize edileceğine ve dolayısıyla üstesinden gelineceğine inanıyordum. 2000'li yıllara gelindiğinde bu tezin geçerli olduğuna inananların sayısı hayli kabarıktı. Ancak, 2000'li yıllarda, Rubikon'un geçilmiş olması da, yabana atılmaması gereken bir gerçek olarak ortaya çıktı.

Özünde yanlış olmayan söz konusu tez, 2000'li yılların ilk on yılının ardından, artık geçerli bir çözüm imkânı değildi. Türkiye'nin Kürt sorununun çözümü yönünde atacağı adımlarla PKK'nin marjinalize edilebilmesi ve bu yolla sona erdirilebilmesi imkânları ortadan kalktı.

Çünkü Türkiye, Tayyip Erdoğan'ın başbakanlığını ve liderliğini yaptığı Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidarının ilk on yılında, Kürt sorununun çözümü doğrultusunda geçmişle kıyaslandığında önemli adımlar atmasına rağmen, sorunun özüne bir türlü giremediği gibi, girmeye de hazır gözükmedi.

Geçmişle kıyaslandığında büyük ilerlemeler kaydedildiyse de, uluslararası ve bölgesel gelişmeler, Kürtlerin geleceğini kapsayacak boyutlarda daha da büyük hızla ilerledi.

Aslında, Türkiye'nin Kürt sorununun özüne girememe hali ve bunun 2000'li yıllarda ortaya çıkartabileceği sıkıntılar yeni yüzyılın hemen başında teşhis edilebiliyordu.

1999 yılında Washington'da Wilson Center'da iken, Century Foundation adındaki bir düşünce kuruluşunda yer alan ABD'nin eski Ankara Büyükelçisi Morton Abramowitz, editörlüğünü yapacağı ve Türk-Amerikan ilişkilerini ele alacak olan bir kitaba bir bölüm yazmam teklifiyle gelmişti. Kitabın her bölümünü farklı isimler yazacaktı. Yazarları arasında Morton Abramowitz ve benim dışımda Philip Robins, Heath Lowry, Alan Makovsky, Ziya Öniş ve James Wilkinson'un da yer aldığı kitap *Turkey's Transformation and American Policy* (Türkiye'nin Dönüşümü ve Amerikan Politikası) adı altında 2000 yılında New York'ta yayımlandı. 11 Eylül (2001) üzerine kitap revi-

ze edildi ve 2001'de *The United States and Turkey - Allies in Need* (ABD ve Türkiye - Birbirine Muhtaç Müttelikler) adıyla bir kez daha yayımlandı. İkinci kitabın yazarları, Morton Abramowitz ve benim dışımda, Philip Robins, Henri Barkey, James Wilkinson, Ercan Kumcu, Yalım Eralp ve benim önerim üzerine Ömer Çelik idi. Ömer Çelik, "Turkey and the Fate of Political Islam" (Türkiye ve Siyasi İslam'ın Geleceği) başlıklı Türkçe yazdığı, İngilizceye tercüme edilen makalesiyle kitapta yer aldı. O tarihte ortada daha Adalet ve Kalkınma Partisi yoktu ve Ömer Çelik'in, Tayyip Erdoğan'ın en yakınlarından biri olacağı bilinmiyordu.

Her iki kitapta da Kürt sorunu bölümlerini, Oxford Üniversitesi'nden, tanınmış Ortadoğu ve Türkiye uzmanı Philip Robins kaleme almıştı. Philip Robins'in kitabın ilk baskısında "Turkey and the Kurds - Missing Another Opportunity?" (Türkiye ve Kürtler - Bir Başka Fırsat Daha mı Kaçıyor?) başlıklı yazısındaki aşağıda yer alan satırlar, sorunun özünü ortaya koyduğu gibi, bunun üstesinden gelinememesinin 2000'li yıllarda ortaya çıkartacağı duruma da keskin bir gözlemlerle işaret ediyordu:

"Kısa ömrü boyunca, Türk Cumhuriyeti'nin Kürt nüfusu ile zor bir ilişkisi oldu. Bütün büyük projelerinde –devlet inşası, bir siyasi ideoloji oluşturma, modern bir toplum yaratma, ekonomik gelişme– Türk devleti Kürtlerinin çoğundan gelgitli tavırlarla karşılaştı ve direniş gördü. Bir yönüyle, bu sorunlar Türkiye'nin Kürt bölgelerinin marjinalliğini yansıtıyordu; aşiret çıkarlarına öncelik veren politikalar, kişilerin aşiretlerine tabi olması ve toplumsal düzeyde yaygın muhafazakârlık; eğitim düzeyinin düşüklüğü; kişi başına düşen millî gelirin azlığı gibi. Bir yönüyle ise, devlet ve ulusun tasavvuruna ilişkin birbirine zıt düşüncelere ayna tutuyordu. Nedenleri ne olursa olsun, ortada, yetmiş beş yıllık var oluşuna rağmen, Türk devletinin kendi Kürt nüfusunu içine almakta başarısız olduğu gerçeği kaldı...

Sorunun uzun ve derinlikli doğası ışığında, hiç kimse barışçıl bir güzergâhta ilerlemenin zorluğunu göz ardı etmemelidir.

Bununla birlikte, 1999'da siyasi kaleidoskopta keskin bir dönüş meydana geldi. 1993'teki, PKK'nin ilk tek taraflı ateşkesi ve Özal'ın barış çabalarından bu yana, şartlar barışı elde etmek için hiç bu kadar elverişli olmamıştı. Bu vesileyle, Türk tarafının eylemlerinin bir sonucu olarak, Kürt tarafınca yeni bir umut sağlandı. Yakalanması, ülkesine dönmesi, mahkemesi ve ölüme mahkûm olmasının sonucunda, ister cesaretinden ya da korkaklığından ötürü olsun, PKK lideri Abdullah Öcalan, silahlı mücadelenin başını çekmesi yerine uzlaşma ve işbirliğini savunan biri haline dönüştü. Ve en önemlisi 2 Ağustos 1999'da PKK'nin silahlı mücadeleye son vermesi ve Türk topraklarından çekilmesi emrini verdi.

Kürt sorununda böylesine bir değişiklik, zorunlu olarak çatışmanın kapsamlı ve kalıcı bir çözümü için barışçıl bir müzakerenin başlatılmasının ne derece uygun olduğu sorusunu kaçınılmaz olarak beraberinde getirir. Bu merkezî önemdeki husus daha da ötede üç soruyu içerir. Birincisi, Abdullah Öcalan ve PKK'nin Kürt sorununun çözümünde kabul edilebilir partner olabilmeleri mümkün müdür? İkincisi, gelecek için muhtemel senaryolar, başarılı bir barış süreci sonunda varılacak çözümü içerecek şekilde, nelerdir? Üçüncüsü, böyle bir yolu izlememenin maliyetleri nedir?

... Türk-Kürt sorununun özü, Türkiye toprakları içinde kendilerini Kürt olarak tanımlayan insanların kimliğine ve haklarına ilişkin devlette hüküm süren temel görüş ayrılığıdır... Şu sırada, görüş ayrılığı, her şeyden önce ideolojiktir. Kürtlerin birçoğu artan ölçülerde Kürt olarak siyasi ve kültürel örgütlenme hakkı talep ediyorlar. Buna karşılık, Türk devleti bu tür emelleri, her şeyi kapsayan Türk kimlik algısına tabi kılmakta ısrar ediyor. Ama bu geçici bir sorun değil. Daha ziyade, Cumhuriyet Türkiye'sinin ömrünü aşan ve kökleri geçen yüzyılın sonundaki Jön Türk hareketine giden bir sorun. Milliyetçilik ve kendi kaderini tayin hakkı nosyonları, bölgesel ve küresel önemi haiz çatışmalı kavramlar olmaya devam ederken, en azından, bu temel görüş ayrılığının gelecekte kendi kendine ortadan kalkmayacağını gösteren dönemsel güç-

lü kanıtlar var...” (Philip Robins, *Turkey's Transformation and American Policy*, A Century Foundation Book, 2000, s. 61, 62 ve 65)

2000 yılına ait bu değerlendirme, aradan geçen yıllar içinde geçerliliğini korudu. Dahası, 2003'teki Irak Savaşı'nın ürünü olan yepyeni bir olgu, Irak'ın federal bir yapıya kavuşması, Türkiye'nin Kürt sorununun çözümüne, Türkiye Kürtlerinin “temel görüş ayrılığı”nın üstesinden gelinmemişken daha da ağır yeni bir unsur ekledi. Irak'ın federalizmi, Kürtleri Irak toprak bütünlüğü içinde tutabilmenin vazgeçilmez ve sihirli formülü idi. Bu formül, Irak'ın kuzeyindeki üç vilayetini “Kürdistan Bölge Yönetimi” adı altında birleştirerek Kürt fiili bağımsızlığını yasallaştırması ile kalmadı; bu yapıyı güvence altına almak için, merkezî yönetimde Irak Cumhurbaşkanlığı (Celal Talabani) ve Irak'ın uluslararası tüzel kişiliğinin temsilini ifade eden Dışişleri Bakanlığı da Kürtlere (Hoşyar Zebari) tahsis edildi. Seçimle oluşan Kürdistan Yönetimi Başkanlığı'nı Mesut Barzani elde etti. Kürtler, Irak'ta elde ettikleri statü ile bölgesel, hatta uluslararası düzeyde bir belirleyici güç konumuna kaydılar.

Tüm Kürtlerin en az yarısının yerleşik bulunduğu ve Irak Kürtleri ile coğrafi devamlılığa sahip, Türkiye Kürtlerinin Irak'taki soydaşlarının kazanımı ve konumunun altında bir statü ile tatmin edilmeleri, kendiliğinden, imkânsız hale geldi. Oysa bu olgu, Türkiye'deki Kürt sorununun çözümü girişimlerinde hiç dikkate alınmadı.

Kürtlerin, 2003'teki Irak Savaşı ile birlikte kazandıkları statü, Türkiye'nin Kürt sorununun çözümü açısından da belirleyici önem ifade ediyor. Bunun ifade ettiği öneme, çok öncesinden, 1995 yılında *Sabah* gazetesinde üstüste yayımladığım iki makalede değinmiştim. İki makalenin ortak teması şuydu:

Kürt sorununun çeşitli ve her biri kendi içinde doğru tanımları vardır. Bunlardan biri de, daha önce de değindiğim gibi, Kürtlerin “devlet” olamamaları sorunudur. (Yine daha önce değinildiği gibi) Ortadoğu düzeninde Birinci Dünya Savaşı sonrasında ulus-devlet formatında yapılanmalar olmuştur. He-

men her ulusal topluluğun devleti –Araplarda birden ve gereğinden fazla– ortaya çıkmıştır. Bu bölgesel düzene ya da uluslararası alt-sisteme, Yahudi ulus-devleti olarak bir de İsrail eklenmiştir. Ortadoğu'nun yerleşik ve büyük halkı olan Kürtler ise bir devlet sahibi olmaktan mahrum kaldıkları gibi, çeşitli ulus-devlet yapıları içinde bölünmüşlerdir. Bu durumda, Kürt sorununu, ya Kürtler kendi ulus-devletlerini elde ettikleri vakit ve ya içinde yer aldıkları devletlerden biri ya da birden fazlasında kendilerini o devletin ayrılmaz bir unsuru olarak hissettikleri, ayrıca bir ulus-devlete sahip olma gereğini duymadıkları vakit çözülebilecektir. İkinci seçeneğin gerçekleşmesi, Kürtlerin yaşadığı devlet ya da devletlerin, Kürtlerin kendi kimlikleriyle ayrı bir devlet ihtiyacı duymaksızın var olacakları şekilde, çok temel ve köklü bir dönüşüm geçirmeleriyle mümkün olacaktır.

2003 yılı ve sonrasında Cumhurbaşkanı ve Dışişleri Bakanı Kürt olan ve içinde büyük ölçüde bağımsız bir entite oluşturdukları Irak devleti, birinci seçeneğin önemli oranda yerine gelmesi olarak kabul edilebilir. İkinci seçenek için benim öngördüğüm, Avrupa Birliği'nin tüm normlarına uygun, Avrupa Birliği üyesi bir Türkiye idi. 2000'li yılların ilk döneminde, Türkiye, bu yönde önemli ilerlemeler sağladı ama Kürtleri, kendi gönül rızalarıyla içine alacağı bir olgunluğa gerekli ve yeterli ölçüde ulaşamadı.

Türk devletinin, 20. yüzyılın başlarına uzanan Jön Türk-İttihat Terakki genlerinin etkisi, Kürtleri Türkiye'nin her anlamda eşit vatandaşları olarak görmeye engel oldu.

Söz konusu “genler”in çarpıcı bir teşhisini, 1911 tarihli bir metinde buldum. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Özel Kalem Müdürlüğünü yapan ve akademik yönü dikkat çeken genç diplomat Gürcan Balık, Londra'da görev yaptığı sırada, bana arşivlerden çıkarttığı ilginç bir makale göndermişti. *Contemporary Review* adlı derginin 1911 Temmuz/Aralık sayısında Dr. E. J. Dillon imzalı “Turkey Still the Sick Man of Europe” (Türkiye Hala Avrupa'nın Hasta Adamı) başlıklı yazı, Türkiye'nin devlet zihniyetindeki yapısal hastalığın köklerini gösterir nitelikteydi.

Dr. D. J. Dillon, döneminde bir “Devrim” olarak nitelendiği anlaşılan 1908 Meşrutiyeti ertesinde, İttihat Terakki'nin perde arkasından ülkeyi yönettiği günlerde, İstanbul'da uzun süre geçirdikten ve devlet yöneticileriyle yüz yüze görüşmelerinin ertesinde kaleme aldığı uzun makalede, Türkiye'nin değişemeyeceğini ve bu değişememe halinin nedenlerini ileri sürdükten sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nun uzun süre yaşayamayacağı kehanetinde bulunuyordu.

Makale, Balkan Savaşı'ndan önce yayımlanmıştı. Yazının yayımından bir yıl kadar sonra, 8 Ekim 1912'de patlak veren Balkan Savaşı'nın yedi ay sonrasında Osmanlı İmparatorluğu, ülkenin ve devletin yüreği sayılan Rumeli'yi yitirmiş, dolayısıyla aslında ömrünü tüketmiş, ardından 1914-1918 yılları arasındaki Birinci Dünya Savaşı'ndan kısa bir sonra ise tarihe karışmıştı.

İmparatorluk devletinin sona ermesine yol açan hastalıkların, genç Cumhuriyet'e miras kaldığını açıkça ortaya koyan makalenin “Genç Türkiye'nin Saldırgan Milliyetçiliği” alt başlığı altındaki satırları dikkate değerdi. Yazar, Türkiye'ye yakın Avrupalı bazı düşünce adamları ve siyasetçilerinin, Türkiye'deki “yeni rejimin dar milliyetçi eğilimlerinden, ülkenin işbaşındaki yöneticilerinin Rumları Türkleştirmeye çalışmasından, bunun deve dikeninden incir çıkartmak gibi bir şey olduğundan, (yeni yöneticilerin) bu çabalarındaki çılgınca aceleciliklerinden rahatsız oldukları”na işaret ederek, “Türkiye'nin bu dostlarının tavsiyesi yeterince yararlı olabilirdi,” diyor.

O tavsiyelerin ne olduğuna gelince; “Nüfusunuzu oluşturan tüm halkların millî kimliklerinden bir yıl içinde arınmalarına kalkışmayın. Yavaş yavaş gidin. Asimilasyon idealiniz olacaksa, olsun. Ama, onu politikanızın acil hedefi haline getirmeyin. Zaman içinde, ikna ve iyi davranış çentikleri atarak Rumlarınızı ve Araplarınızı, Bulgarlarınızı ve Arnavutlarınızı belki Türkleştirebilir ve buna Osmanlılaşma adını verebilirsiniz. Fakat sürece zaman tanıyın ve etkili araçlar kullanın. Şiddet size sevgi getirmeyecek. Kararname yayınlayarak amacınızı derhal yerine getirmeniz hiçbir şekilde mümkün değildir. Bu arada, o halkları tehditler ve yasaklarla hırçınlaştırmaktan da kaçınma-

lısınız... Şimdi yapmakta olduğunuz gibi imkânsıza kalkışmak, kendi gayenizi yenilgiye uğratmak, iyi bir davayı mahvetmek ve ülkenizin geleceğini tehlikeye sokmaktır. Unutmayın, siyaset mümkün olanı yapma sanatıdır.”

Yazı, bu “Yeni Türkiye’nin dostları”ndan gelen “tavsiyeler bölümü”nün ardından şu satırlarla devam ediyor:

“Bir üçüncü kategori siyasetçiler var ki, onlar, genç Türkiye’nin en büyük hatasını merkeziyetçiliğe ilişkin aşırı hevesinde görüyorlar. Ülkenin yöneticileri çok fazla şey yapmak istiyor. Bunun sonucunda ölçüsüzlüğe varmaları kaçınılmaz. Ve boyun eğmez olanı bükene kadar huzursuz olacaklar. Şimdi artık İmparatorluk’u ve bütün parçalarını İstanbul’dan yönetemezler ve yönetebilseler bile, milliyetleri kendi özyönetimlerinden sıyırma akılsızlığının ağırlığının altında kalırlar. Abdülhamit döneminde merkeziyetçilik sadece şekilde idi. Gerçekte milliyetler kendi işlerini kendi yöntemleriyle yürüttüler. Özyönetimden yararlandılar... Onları yükten kurtaracak yeterli adam, para ve kültüre sahip oluncaya dek, bırakın o halklar kendilerini yönetmeye ve ulusal özelliklerini korumaya devam etsinler. Ve hatta öyle bir durumda bile, İmparatorluk’un korunması için çalıştıkları sürece, onları kendi yöntemleriyle iş görmeleri için serbest bırakırsanız, iyi yapmış olursunuz.”

Yazı, Jön Türk (İttihatçı) merkeziyetçi-milliyetçiliğinin yol açacağı tehlikelere karşı “Türkiye’nin dostları”nın tavsiyelerinden yola çıkarak, kimi yerde açık, kimi yerde ima yoluyla, Osmanlı İmparatorluğu’nda etnik topluluklarının özerkliğe ve özyönetime sahip olması gerekliliğini, bir başka deyimle âdem-i merkeziyetçiliği İmparatorluk’un yaşaması için elzem görüyor. Ne var ki, yazı, İttihatçıların bu tavsiyelere uyacağı ve İmparatorluk’un yaşamını sürdürmesi konusunda kötümserlik sergiliyor.

Bu görüş, “Niçin Genç Türkiye Var Olamaz?” ara başlığı altında son derece düşündürücü ve anlam içeriğini günümüze de uzatan bir değerlendirmeye açıklanıyor:

“Türk devrimi ve eskisinin yerinde yükselen yeni devletin yaşama şansına ilişkin görüşüm değişmez nitelikte. Sorunu yerinde inceleyerek ve Kamil Paşa, Hakkı Paşa, Şerif Paşa, Prens Sabahattin ile görüşlerini açıklayan ve amaçlarını tanımlayan çeşitli parti ve grup liderlerini dinlemiş olmanın avantajıyla, milliyetlerin liderlerine, Ekumenik Patrik’e ve Ermeni Patriği’ne giderek konuyu onlarla ayrıntılı biçimde tartıştım. Orada ve sonrasında yaptığım sürekli ziyaretlerde işittiğim ve gördüğüm her şey, devrimin iki çelişkiyi uzlaştırma girişimi olduğuna dair en başında sahip olduğum görüşü doğruladı. O, Evet ve Hayır’ı birleştirmeye; kar ve ateşi bir araya getirmeye yönelik bir çabaydı. Dolayısıyla okyanus suyunu çatalla boşaltmaya kalkışmaktan daha fazla bir başarı şansı olamazdı. Rejimin, bu durumda, karşılaştığı zorluklar, yoluna dikilen engeller aşılabılır ya da aşılamayabilirdi; ama sonuç fark etmeyecekti... Eldeki verilere bakılırsa, genç Türkiye, düşünceme göre, kendiliğinden çelişkili, yaşaması mümkün olmayan bir hayal ürünüydü. Ve Komite’nin (İttihat Terakki) adamları, ister saklambaç oyunlarını terk edip görevi kabul etsinler ve anayasaya uyarak ülkeyi yönetsinler; ister sıkı merkezîyetçilik planlarından vazgeçsinler; ister milliyetlere karşı öfkelerini dizginlesinler ve Arnavutluk’ta Latin alfabesi kullanımının cezalandırılmasından vazgeçsinler; ve ister Almanya’ya sırtlarını dönüp yollarını Fransa ve İngiltere’ye çevirsinler, bütün bunların nihai sonuca bir etkisi olmayacaktır...”

Jön Türklerin Halife’yi indirip, Kuran hükümlerini terk edip İslam’ı siyasi bir topluluğa dönüştürerek, her dini bütün Müslüman’a, kökünü kurutamadığı takdirde nefret etmesi öğretilen gâvurlara vatandaşlık sunmaya kalkışmaları da, büyük zorluklarla dolu bir projedir. Zira (Müslümanlık) hiçbir zaman ulusal bir topluluk olmamıştır. O bir inanç topluluğu ve Katoliklik ve Budizm gibi bir uluslararası din idi. Onda (onun hükmettiği devlette) bireyler milliyetleri ile değil, sadece dinî inançlarıyla birbirlerinden ayrılırlardı. Hiçbir zaman bir siyasi birlik olmamıştı. Türkiye, Abdülhamit’e kadar tüm Sultanların Türkiyesi, diğer dinî toplulukları yöneten bir dinî topluluk-

tu. – Rum’u, Ermeni’yi, Bulgar’ı, milliyetler olarak değil sadece inançlar olarak görmüştü. Böylesine bir dinî yapının bir lahza da siyasi bir devlete dönüştürülemediği açıktır. Bununla birlikte Jön Türkler bu metamorfozun olabileceği ve bunu kendilerinin gerçekleştirdiği faraziyesi üzerinden hareket ediyorlar.

Sorun, bence, çözülemez niteliktedir.”

Arnold Toynbee’nin 1926’da “Türklerin kendilerine Arap vilayetlerinde ve Rumeli’de acı tecrübeyle öğretilen dersi Kürdistan’da uygulama konusundaki yeteneksizliği, onlara pahalıya mal olacağı benziyor,” saptamasının ipuçları da Dr. E. J. Dillon’un 1911 tarihli makalesinin Arnavutluk ile ilgili bölümünde bulunuyor. Arnavutların pekâlâ kabul edilebilir ve edilmesi gereken taleplerinin karşılanmaması üzerine patlak veren Arnavut İsyanı, Osmanlı Devleti’nin üzerine çullanma fırsatı arayan ve Rusya’nın desteğini arkasına alan Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan’ın ittifak kurarak Balkan Savaşı’nı başlatmalarına yol açmış ve Balkan Savaşı’nın sonunda Rumeli elden gitmişti.

Dillon 1911’de şöyle yazıyor:

“Genç Türkiye’nin Arnavutluk’taki eylem biçimi sadece savunulamaz değil, açıklanamaz niteliktedir. Abdülhamit döneminde Arnavutlar, Türklerin en sadık dostlarıydı. Sultan’ın güvenilir muhafızları bu milliyetin insanlarından oluşuyordu. Ve kurnaz ihtiyar padişah onları nasıl memnun edeceğini biliyordu. Halefleri yeni bir sayfa açtılar. Onların her derde devası, baskıydı. Arnavut dili için Latin alfabesinin kullanmasını yasakladılar ve Arnavutça seslerin tam olarak ifadesi bakımından hiçbir uyum göstermeyen Türkçenin (Arapça harflerle yazılan eski Türkçe – C.Ç.) kullanılmasını zorladılar. Arnavutların Türkçe öğrenmesi için biktırıcı önlemlere gittiler... Arnavutlar içişlerine bu müdahaleden rahatsız oldular. Sonuç olarak, Türk ve Arnavut arasındaki ilişkiler gerginleşti. Sürtüşmenin ısıyla alevler kısa süre sonra tutuştu. Turgut Paşa birlikleriyle isyanı bastırmaya gönderildi. Vahşi zulmü, ona kuşaklar boyu yaşayacak kötü bir sıfat kazandırdı. Arnavut olmaları insanların dost, düşman ayrımını yapılmaksızın öldürülmele-

ri için, onun açısından yeterliydi. Bu arada gizli devlet, Arnavutluk'a, Hıristiyan Arnavutları Müslüman Arnavutlara karşı harekete geçirme ve aralarında kan davası oluşturma misyonu ile temsilciler gönderdi. Bu, saldırgan milliyetçi politikalarının doğal uzantısıydı. Arnavutlar birlik içinde durdular, çünkü dillerini ve ulusal geleneklerini korumak konusunda hep si kararlıydı.”

Arnavutların, Arnavutça için Latin alfabesi kullanılması ve anadil eğitimi dışında idari talepleri de vardı. Bugünkü Arnavutluk, Kosova ve Makedonya'nın tek bir idari birimde toplanmasını, böylece Arnavutların bölünmüş halinin giderilmesini istiyorlardı. Bu talebin de İttihatçı zihniyet tarafından reddedildiğini eklemek bile gereksiz.

İttihatçıları eleştirirken, bir İngiliz'in değerlendirmesinde seçtiği sözcükler, Türk'e karşı İngiliz önyargısını barındırıyor olabilir ama İttihatçı yönetimindeki Osmanlı Türkiye'sinin, Balkanlar'da İstanbul'a en yakın duran Arnavut ulusal taleplerine karşı takındığı tutumun bir tür tekrarı Kemalist yönetimler altındaki Cumhuriyet Türkiye'sinde Kürtlere ilişkin olarak da görüldüğü için, Dillon'un 1911'deki, Toynbee'nin ise 1926'daki değerlendirmelerinin büyük ölçüde isabetli olduğu söylenebilir.

Dillon'un, “Genç Türkiye” adını verdiği Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemini izleyen Cumhuriyet Türkiye'si, İmparatorluk'a oranla çok daha dar ve küçük bir coğrafyada, aynı zihniyeti miras alarak yeni devleti kurdu. Ermenisi ayıklanmış ve yok edilmiş, Rumu çok azaltılmış ve etkisizleştirilmiş, Bulgarı kalmayan yeni devlette, Osmanlı son döneminin “Genç Türkiye'si”nin zihniyetinin uygulama alanının önüne, küçülen ülkenin geniş bir coğrafi bölümünde büyük bir kitlesel engel olarak Kürtler dikildi.

O “Genç Türkiye” gerçekten de var olamadı ve beraberinde Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunu getirdi. Genç Cumhuriyet'in Türkiye'si ise, aldığı zihniyet mirasından Kürt sorununu, ister istemez, bir varoluşsal konu haline getirdi.

Bu yönüyle, Türkiye Kürtlerinin, Türkiye içindeki konumlarına ilişkin sahip oldukları “temel görüş ayrılığı” ne derece “ideolojik” ise, Türkiye Kürtlerinin talepleri de Türk devleti açısından “ontolojik”tir. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş ilkeleri, tepeden tırnağa gözden geçirilmeden ve 21. yüzyılın dinamiklerine uyacak biçimde güncellenmeden, Kürt sorunu ne çözülebilir, ne de yol açtığı ve açması muhtemel sorunların üstesinden gelinebilir.

Kürt sorununun nihayet çözüm rotasına girdiğine dair büyük umutlar uyandıran ve kısaca “Açılım” diye ifade edilen 2009’da başlatılan girişim de çok geçmeden bu yüzden tıkanıp kalmıştır.

Eylül 2008’de Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün, Birleşmiş Milletler’in yıllık genel kurul toplantısı için New York’a yapacağı seyahatte davet ettiği gazeteciler arasında ben de vardım. İzlanda başkenti Reykjavik’te kısa bir mola verdikten sonra, New York’a ulaştık. Central Park’ın Beşinci Cadde girişindeki tarihi Plaza Oteli’ne yerleştik. Otel lobisindeki tanıdık bir yüz, Celal Talabani’nin yıllardır Ankara Temsilcisi Behruz Galali, beni alıp Irak Cumhurbaşkanı’na götürmeye gelmişti.

Talabani, New York’un güneydeki en uç noktasında, Battery Park’ta bir otele yerleşmişti. Odasından görünen uçsuz bucaksız deniz manzarasını, elimizle uzanıp tutacakmışız gibi yakın gözükken ünlü Hürriyet Heykeli kesiyordu. Odada kendisine refakat eden birçok Iraklı bakan vardı. Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemleri üzerine uzun ve hararetli bir sohbete daldık. Bakanlar odadan çıkıp, baş başa kaldığımızda, benimle paylaşmak istediği “mahrem” konuya girdi.

“Yine devredeyim” dedi; “PKK ile sizin hükümet arasında çözüm görüşmeleri için devreye girdim.” Birlikte rol aldığımız Turgut Özal dönemini ima ederek, “Geçen sefer başıma gelenlerden sonra, bu kez yoğurdu üfleterek yiyorum,” diye devam etti. “İşler tıkanınca, sanki sorumlusu benmişim gibi, ne hakaretlere maruz kalmıştım hatırlasana. Dansözlüğüm, kaypaklığım, neler neler... Bu kez, atılan her adımı, her teması Başbakan Tayyip Erdoğan ile kontrol ediyorum. Ondan ‘Benim bil-

gim dahilindedir,' sözünü alınca, hareket ediyorum. İşimi sağlama aldım. Bu kez aynı hakaretleri kaldıramam.”

Ne de olsa, o ilk dönemden farklı olarak, o da bir cumhurbaşkanı idi.

Celal Talabani'nin verdiği bilgiye göre, kendisi ve ardından Mesut Barzani ile, Tayyip Erdoğan'ın bilgisi ve yetkilendirmesiyle MIT Müsteşarı Emre Taner bir süreç başlatmıştı. Kandil'deki PKK liderleriyle Türk devleti arasında temasların kurulmasında, Talabani devreye girmişti. Avrupa'da taraflar arasında görüşmeler yapılıyordu.

Bu “bilgi”nin bende saklı kalmasını istedi. “Türkiye devleti ile PKK arasında temas sıkıntısı olabileceğini hiç sanmıyorum. PKK'nin Abdullah Öcalan'dan daha yetkili bir ismi yok; o ise İmralı'da. Başta askerler, Türk yetkililerin onunla görüşüyor olabileceklerini hiç düşünmemiştim. Sorun, temas kopukluğunda olmasa gerek...” diye müdahale ettim.

Talabani, yine de kendisinin devrede bulunduğu gelişmelerin yeni bir süreç olduğunu vurguladı. İki gün sonra Abdullah Gül ile New York'ta yapacağı görüşmede hangi konular üzerinde durulması gerektiğine ilişkin fikrimi sordu. Türkiye Cumhurbaşkanı ve Irak'ın Saddam sonrası ilk Cumhurbaşkanı, bu sıfatlarıyla, ilk kez New York'ta bir araya geleceklerdi.

Talabani'nin aklında, Abdullah Gül'ü Bağdat'a davet etmek ve onu alıp, Irak Kürdistanı'na, hatta Kerkük'e götürmek vardı. Dahası, münhasıran bir Türk-Kürt ilişkisi görüntüsü vermemek için, Abdullah Gül'e Şiiilerin kutsal kenti, en büyük dinî otorite Ayetullah el-Uzma Sistani'nin bulunduğu Necefte birlikte gitme önerisini yapmayı da tasarlıyordu. Ama asıl niyeti, Türkiye Cumhurbaşkanı'na Irak Kürdistanı'na ayak bastırmaktı.

Aradan yarım yıl kadar bir süre geçmişti ki, 10 Mart 2009 günü Abdullah Gül ile Tahran'a uçuyorduk. Cumhurbaşkanı, uçuş esnasında her zaman yapıldığı gibi, benim de aralarında bulunduğum üç gazeteciyle sohbet ediyordu. Tahran gezisinin amacı, ECO (Ekonomik İşbirliği Teşkilatı) Zirvesi idi. Ama uluslararası diplomatik çevreler, ziyaret vesilesiyle Gül'ün ABD

ile İran arasında İran'ın nükleer programı konusunda bir tür arabuluculuk misyonu üstlenip üstlenmediğini merak ediyordu. Gül, dışişleri bakanı iken o yönde girişimlerde bulunmuştu. Uçaktaki sohbet bu konuya odaklanmışken, lafı Kürt sorununa getirdi ve "Yakında iyi şeyler olacak," dedi.

Türkiye'yi dalgalandıran da bu dört kelimecik cümlesi oldu. Ertesi gün, 11 Mart'ta Türkiye'ye dönüş yolunda, bu sözlerini biraz açmasını rica ettim. "Bu kadarıyla bırakalım," karşılığını verdi, "açmaya kalkışırsam, olacağını söylediğim iyi şeylere zarar verebiliriz..."

O yılın (2009) Temmuz sonunda, yılın sekiz ayı dış dünyayla bağları kesilen, yol vermez dağların dibinde, Van'ın Bahçesaray (Müküs) ilçesindeydim. 29 Temmuz gecesi, Van'a döndüm. İçişleri Bakanı Beşir Atalay'ın önemli bir basın toplantısı yaptığı sözleri uçuşuyordu. Tam ne dediğini anlamamıştım ama Abdullah Gül'ün "Kürt sorununda yakında iyi şeyler olacak," açıklaması doğrultusunda bir şeyler olacağına benziyordu.

30 Temmuz günü sabahın erken saatinde, Van'dan Ağrı Dağı'nın yanı başındaki Doğubeyazıt'a doğru yol alırken, Muradiye'den edindiğim gazetelere göz attım.

Beşir Atalay, Başbakan Erdoğan'ın 2005 yılında Diyarbakır'da yapmış olduğu açıklamaların geçerliliğini koruduğunu ve parti olarak Kürt sorununun her zaman gündemlerinde bulunduğunu bildirerek, bu konuda bir "Açılım"dan söz etmişti. "Kürt sorununun çözümü noktasında önemli fırsatların bulunduğu bir süreçten geçildiğine" vurgu yapmış, "devlet kurumları ve hükümet arasında ayrıntıları netleşmese dahi, bir mutabakatın ortaya çıktığını" belirtmişti.

Beşir Atalay, ayrıca, "Türkiye'ye özgü bir çözümü, dünyaya da örnek olacak bir şekilde hayata geçirmek istediklerini" söylemiş ve çok yakında bu amaçla, bu konuda fikir yürütmüş ve çalışmış kişilerle bir araya gelineceğini, çeşitli toplantılar düzenleneceğini de açıklamıştı.

Doğubeyazıt'ta beni tanıyan çoğu kişi, Atalay'ın bir gün önceki açıklamaları konusunda görüşümü sordu. Aklımda Celal Talabani'nin on ay önce New York'ta, Abdullah Gül'ün dört ay

önce Tahran yolunda uçakta söyledikleri vardı ama tam olarak ne yapılmak istendiğini kestiremeyecek kadar Ankara'nın resmî kulislerinin uzağındaydım.

Doğubeyazıt'tan Van'a, ters yönden, gölün batı kıyısını izleyerek dönmek üzere akşama doğru ayrıldım. Tatvan'a doğru yol alıyordum ki, Ankara'dan arandım. İçişleri Bakanı Beşir Atalay tarafından, 1 Ağustos'ta "Açılım"ın ele alınacağı toplantıya davet ediliyordum.

Beşir Atalay ile Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde doçent olduğu dönemden tanışıyordum. İran İslam Devrimi'nin 1982 yılındaki üçüncü yıldönümü törenlerine davet edilen Türk heyeti içinde birlikte yer almıştık.

1 Ağustos sabahı, Ankara'da toplantının yapılacağı Polis Akademisi'ne vardığımda, Bakan Atalay'ın beni İçişleri Bakanlığı'nda beklediği bildirildi. İçişleri Bakanlığı'na gittim. Atalay, "Öğleden sonraki toplantıda konuşmak istemeyeceğin, bana özel olarak söylemek istediğin bir şey olabilir diye düşündüm. Onun için baş başa görüşmek için çağırdım," dedi. Bir saat kadar baş başa konuştuk. Ama, Kürt sorununa ilişkin yazıp konuşmadığım pek bir şey kalmadığını düşündüğüm için, pek de özel bir şey söylemedim. "Sadece naçizane bir uyarım olabilir," dedim, "Bu yaz, bölgenin birçok noktasında bulundum. Davetinizi aldığım da da Van yöresindeydim. Kürt halkında öylesine büyük beklentilere yol açtınız ki, arkasını getirmek zorundasınız. Çünkü vitesi yükselttiniz. Ayağınızı gazdan çekemezsiniz. Frene basamazsınız. Zira, yol açtığınız büyük beklentiler, çok büyük bir hayal kırıklığına dönüşürse, bunun sonuçları çok vahim, çok ağır olur."

O da bana "Başbakan'ın çok farklı bir siyaset adamı olduğunu, siyasi hesaplar yaptığını, 'Açılım' ile risk aldığını, kendisinin bizim gibiler tarafından yüreklendirilmesi gerektiğini" söyledi.

"Kürt sorunu konusunda atacağı cesaretli adımları sonuna kadar destekleyeceğimizden emin olunması gerektiği"ni belirttim.

Polis Akademisi'ndeki toplantı, Türk milliyetçi çevrelerinde büyük tepkiyle karşılandı. Milliyetçi Hareket Partisi Genel Baş-

kanı Devlet Bahçeli, daha o gün toplantıya katılanları “12 Kötü Adam” olarak ilan etti. Toplantıya katılanlar 15-16 kişi kadardı ve çok da isabetli seçilmiş kişiler olduğu söylenemezlerdi. Aralarında Kürt sorunuyla pek ilişkisi olmamış, o konu üzerinde kafa yormamış, bir dizi köşe yazarı, akademisyen ve bellibaşlı gazetelerin Ankara temsilcileri vardı. Dolayısıyla, Bahçeli’nin kastettiği “12 Kötü Adam”dan birinin kesinlikle benim olduğuma dair kuşku olmadı.

Katılanların çoğu birden fazla kez konuştular. Ben de iki kez söz aldım. Kendimce, altını çizdiğim en önemli husus, “Türklerle Kürtler arasındaki tarihteki mutabakatın güncellenmesi ve yeni bir toplumsal sözleşmeye ihtiyaç bulunduğu” yolundaki sözlerimdi. Hatta bunu, “İdris-i Bitlisi ile varılmış uzlaşmanın güncellenmesi” diye olabildiğince somutlaştırmaya çalışarak ifade ettim.

Neyi kastettiğimin tam olarak algılanmadığını da sezdim.

Türkiye’nin Kürt sorununa ilişkin politikası, Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinden miras kalan politikalar üzerine şekillenmiştir. O nedenle bugün uygulanan politikaları kavrayabilmek için, bunların Osmanlı döneminden günümüze süreç içindeki gelişimine bakmak gerekir.

Osmanlı İmparatorluğu, aşiretler biçiminde örgütlenen Kürtlerin yaşadığı topraklara, başlangıçta egemen olamamıştı. Kürt beylikleri vergi verme ve savaşlarda asker yardımında bulunma koşulu ile bağımsızlıklarını uzunca süre devam ettirdiler. Osmanlı Sultanları, “Kürdistan” olarak bildikleri Doğu’da, Kürt bey ve aşiretleri ile anlaşma yolunu yeğlemişlerdi. Kürdistan’a bu yolla egemen olabileceklerini düşünmüşlerdi. Ve bu yolla, çoğunluğu Sünni olan Kürtlerin, Şiiliği, İran’ın resmî dini haline getiren Safevi Devleti’ne karşı kullanılmasının yararlı olacağı düşünülmüştü. Aşiretleri birbirine düşürme, bölme, siyasi birlik oluşturmalarını engelleme Osmanlı’nın temel politikalarını oluşturmuştu.

Kürtlerin siyasi birlik oluşturmalarını engellemek amacıyla böl-yönet politikası, Türkiye Cumhuriyeti’nin Osmanlı’dan aldığı mirasın içindedir.

Bununla birlikte, Osmanlı döneminde, Sünnilik üzerinden Kürdistan'a egemen olma ve İran karşısında sağlam bir tampon oluşturma politikası, Kürt beylikleriyle uzlaşmayı zorunlu kılmıştı. Uzlaşma, 16. yüzyılda Osmanlı sarayında görevli İdrisi Bitlisi'nin aracılığıyla, devlete bağlılıklarını bildiren yirmi beş Kürt beyliği ile sağlanmıştı. Sultan Selim (Yavuz), Kürt beyliklerinin devlete karşı ayaklanmama ve beylik sınırlarını değiştirmeme taahhüdünde bulunmalarının karşılığı olarak onlara sikkeler bastırma ve adlarına cuma hutbesi okutma hakkı vermişti.

16. yüzyılda Osmanlı-Kürt ilişkilerine ışık tutan en önemli tarihsel belge ise, Selim'i izleyen Osmanlı Sultanı Süleyman'ın (Kanuni) "Hükm-ü Şerif" adı verilen emirnamesidir.

Yeni Demokrasi Hareketi'nde iken, 1994 yılında Kürt sorununa ilişkin pozisyon belirlemek üzere çalıştığımız sırada bana ulaştırılan bir raporda, Osmanlı Devleti'nin İdrisi Bitlisi ile varılan uzlaşma üzerine yayınladığı "Hükm-ü Şerif" de yer alıyordu. "Hükm-ü Şerif" böylece kişisel arşivime girmiş oldu.

Topkapı Müzesi Arşivi'nde aslı bulunan Emirname, yani "Hükm-ü Şerif", kimi yerlerde güncel Türkçeye uyarlanarak şöyle aktarılmış:

"... Yavuz Sultan Selim zamanında Kızılbaşlara karşı cephe alarak müsbet ve hayırlı hizmetlerde bulunan ve şimdide devlete doğrudan hizmetler ifa eden bilhassa... bu defaki İran seferine katılarak Kızılbaşların yenilmesinde yararlılık gösteren Kürt Beylerine gerek devlete karşı gösterdikleri özkulluk ve dilaverlikleri karşılığı olarak ve gerekse kendilerinin müracaat ve istirhamları gözönüne alınarak, herbirinin öteden beri ellerinde ve tasarruflarında bulunan eyalet ve kaleler, geçmiş zamanlardan beri yurtları ve ocakları olduğu gibi, ayrı ayrı beratlarla ihsan edilen yerleri de kendilerine verilip mutasarrıf oldukları eyaletleri, kaleleri, şehirleri, köyleri ve mezraları bütün mahsulleriyle oğuldan oğula intikal etmek şartıyla kendilerine temlik ve ihsan edilmiştir. Bu münasebetle aralarında asla anlaşmazlık ve geçimsizlik çıkmamalı, dışarıdan müdahale ve taarruz edilmemelidir. Bu emr-i celile riayet edile-

cek, hiçbir surette üzerinde kalem oynatılmayacak, hiçbir yeri değiştirilemeyecektir. Bey öldüğünde eyaleti kaldırılmayıp bütün hududu ile mülkname-yi hümayun uyarınca oğlu bir ise ona kalacak, eğer müteaddit ise istekleri üzerine kale ve yerleri aralarında paylaşacaklardır. Uzlaşamazlarsa Kürdistan Beyleri nasıl münasip görürlerse öyle yapacak ve mülkiyet yoluyla bunlara ebediyete kadar ila ebedevran mutasarrıf olacaklardır. Eğer Bey, varissiz, akrabasız ölmüş ise o zaman eyaleti hariçten ve yabancılardan kimseye verilmeyecek, Kürdistan Beyleriyle görüşölüp ve ittifak edilip onlar bölgenin beylerinden veya beyzadelerinden her kimi uygun görürlerse ona tevcih edilecektir.”

Bu “Emirname”, pekâlâ, döneminin bir tür “Kürtlere özerklik” belgesidir. Kürtler, 16. yüzyıldan 19. yüzyıl ortalarına kadar üç yüz yıl, Osmanlı İmparatorluğu’nun bünyesinde bir tür özerk statüde yaşamışlardır. Kanuni’nin Hüküm-ü Şerifi ile elde ettikleri imtiyazları Tanzimat’la birlikte kısıtlandığı ya da kaldırılmaya başlandığı vakit, Bedirhanilerin isyanlarıyla Kürt başkaldırısı başlamıştır.

Cumhuriyet’in özü itibarıyla bir Türk ulus-devlet projesi olması ise 16. yüzyıla dayanan adı konmamış “sözleşme”yi toptan ortadan kaldırmıştır. Bunun sonucu, Cumhuriyet tarihi boyunca, değişik form ve boyutlarda Kürt isyanları olmuştur.

Kürtlerin uluslaşma sürecinde hayli yol aldıkları 2000’li yıllar ise, yeni bir “Türk-Kürt Sözleşmesi”ni kaçınılmaz hale getirmiştir. “Açılım”ın ilk toplantısında anlatmak istediğim buydu.

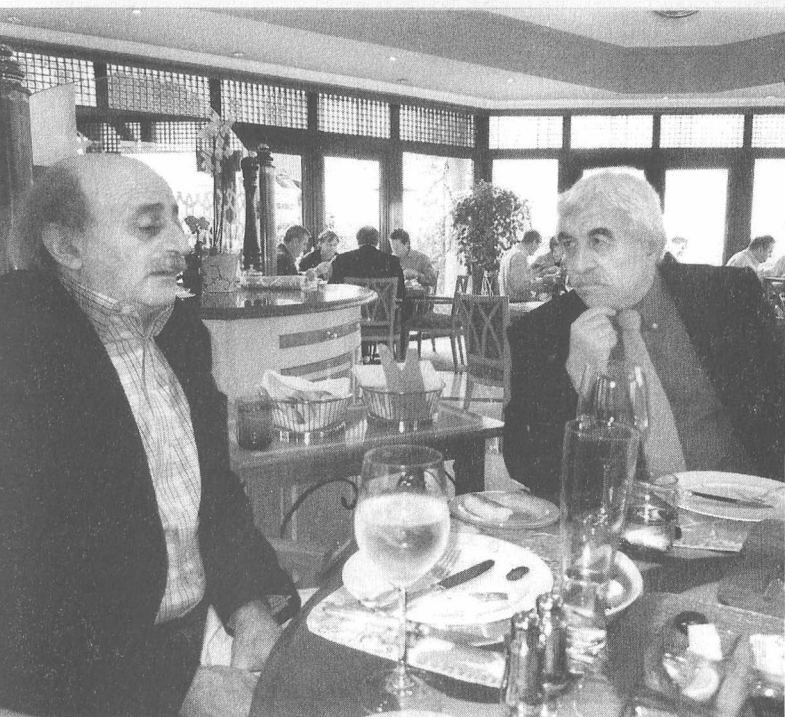
Elbette ki, yeni sözleşme, 16. yüzyılın mezhebî referansa dayalı belgesinden farklı, seküler nitelikte olmak zorundadır.

Türkiye, küçölmek istemiyorsa, beşeri ve coğrafî bölünmeyle karşı karşıya kalmak istemiyor, büyömek istiyorsa, yapısal değişiklikten geçmesi ve köklü bir dönüşüm geçirmesi şarttır.

Bir başka deyişle, Türkiye Cumhuriyeti’nin devlet anlayışı, Kürtlerin, “eşitlik” temelinde var olacakları ve yaşayacakları bir şekilde, “güncellenmek” zorundadır.

XXV

ORTADOĞU QUO VADIS?

Ortağoğu'da herkese yer var, yalnızca ihtiraslarına yok.

– Kemal Cunblat

Güneş doğalı birkaç dakika olmuş, sabahın ilk ışıkları 6 Nisan günü (2011) Şam'ın üzerine düşmüştü. Havaalanından şehre doğru yol alırken, hayat yeni yeni kımıldanıyor gibi ve ben arabanın sol arkasında pencereye yüzümü dayamış, güneybatı ufunda Cebel Şeyh'in (Mt. Hermon) muhteşem silüetini o bahar sabahının mistik sessizliğinde gözlerimle emiyorum. Olağanüstü dingin bir mutluluk duygusu sarıyor içimi.

Dağlar beni oldum olası heyecanlandırdı. Küçük bir çocukken, dört yıl boyunca ortaöğrenim yıllarımı Erciyes'in dibinde geçirdim. Erciyes'in üç sivri dişe benzeyen her daim karlı zirvesi, Orta Anadolu düzlüklerinden göğe başkaldırırçasına yükselen o görkemi bilinçaltımda öylesine bir hayranlıkla yer etmiş olmalı ki, her yüce dağı görüşümde dağ aşkım canlanır.

Ağrı Dağı ile Doğubeyazıt'ta tanışmıştım. Sonra onu İran yönünden, Maku'dan gördüm. Daha sonra İğdir'dan. Sonra Azerbaycan'a uçarken havadan. Ayrıca Nahçıvan'dan. Erivan'dan. Ermenistan göklerinde helikopterle uçarken. Eteklerinde konakladım. Her yönden seyrederek büyülendim ondan.

Süphan. Van Gölü'nün her yönünden, her yanından onu görmekten özel bir haz duydum. Van-Edremit'te yeni güne her uyandığım ilk lahzada, gözlerim onu aradı. Karşımda yükseldiğini gördüğümde gözlerimi ondan ayıramadım.

Hakkâri'nin dağları. Eruh'un yaslandığı Çırav. Silopi'nin üzerindeki Cudi. Şırnak'ın batısındaki Gabar. Irak Kürdistanı'nın göz kamaştırıcı dağları. Dağlar...

Bir de Cebel Şeyh. Gençlik yıllarımda gerek Filistin hareketinde iken, gerek Suriye'nin Golan yüksekliklerinde, gerekse Güney Lübnan'daki fedai üslerinde geçirdiğim günlerde, gözlerimi Kutsal Kitap'ın bu büyümlü dağına dikmekten tanımı imkânsız bir mutluluğa kapılırdım. Bugün adı İsrail olan topraklara ayak bastığımda, ne yapıp edip, Kuzey Filistin'e yol alır, Golan Tepeleri'ne tırmanır, Cebel Şeyh'i bir de oradan seyretmeyi vazgeçilmez bir ritüel haline dönüştürürdüm.

Cebel Şeyh, benim için Ortadoğu'nun ta kendisiydi.

Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ile bir gün önce aynı saatlerde küçük bir uçakla Türkiye'den havalanmış, Bahreyn'e gitmiştik. Sabahın erken saatinde yola çıkarken, ertesi gün Şam'a da gideceğimizi hiçbirimiz bilmiyorduk. Aynı gece Türkiye'ye geri dönecektik. Öyle kararlaştırılmıştı. Ama, uçağın tekerlekleri Ankara'nın Esenboğa Havaalanı'nın pistinde dönerken, daha yerimize tam yerleşmemişken, Davutoğlu, yanındaki Bakanlık bürokratlarına "Hemen Şam Büyükelçiliğimizi arayın. Başar Şam'da ise yarın sabah onunla görüşeyim. Randevu alsınlar. Bu geceyi Bahreyn'den gelip Şam'da geçirelim," diye talimat yağdırmaya başlamıştı.

O gece Şam'a gitmek yerine, ani bir kararla, Katar başkenti Doha'ya uçtuk. Davutoğlu, Katar Veliht Prensi ve Doha'da bulunan Libya muhalefetinin iki numarası Mahmut Cibril'le görüşmeye karar vermişti.

Birkaç ay önce Tunus'ta kendisini yakan seyyar satıcı Muhammed Bouazizi'nin vücudunu saran alevler, Arap Devrimi'nin alevleri olarak önce Kuzey Afrika'yı, ardından Ortadoğu'yu sarmaya başlamıştı. Kısa süre içinde Tunus'ta, arkasından "Umm-ül Dünya" (Dünya'nın Anası) Mısır'da diktatör-

lük rejimleri yıkılmıştı. Kahire'nin Tahrir (Kurtuluş) Meydanı'nda 25 Ocak'ta (2011) başlayan muazzam kitle gösterileri, 7 Şubat'ta Mısır'ı değiştirmiş, ardından Libya tutuşmuş; Arap Devrimi, Arabistan Yarımadası'nın en dibine Yemen'e sıçramış, Körfez'deki Bahreyn'e sirayet etmiş ve Suriye'nin kapısını çalıyordu.

2000'li yıllarla birlikte ve Irak Savaşı sonrası gelişmelere paralel biçimde bir bölgesel güç olarak uluslararası politika sahnesine girmekte olan Türkiye, eski Osmanlı coğrafyasında büyük bir hareketlilik gösteriyordu. Tayyip Erdoğan, 1950'lerin başından 1970'e dek Arap dünyasına damgasını vuran Mısır lideri Nasır'dan beri hiç kimseye nasip olmayan bir şekilde bölgenin yıldızı haline gelmişti. Tunus'ta ve en önemlisi Mısır'da ilk zaferine ulaşan Arap Devrimi'nden yana tavır almıştı.

Osmanlı yüzyıllarının beraberliğini hatırlatacak biçimde, Türkiye'nin Ortadoğu'ya dönüşünün mimarı olarak görülen Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Arap Devrimi'yle birlikte daha da hareketlenmiş ve zamanının büyük bölümünü Ortadoğu seyahatlerinde geçirmeye başlamıştı. Bahreyn'e ve Libya ile ilgili olarak Katar'a uçuşumuzun ardından, Türkiye'den ayrılışımızın üzerinden daha yirmi dört saat dolmadan Suriye'ye gidişimiz, bu hareketliliğin tipik bir örneğiydi. Suriye'nin, Türkiye'nin Ortadoğu açılımının mihenk taşı olmasından ötürü de özel bir önemi vardı.

Arap Devrimi, Suriye'nin kapılarına henüz dayanmıştı. 6 Nisan seher vaktinde Şam'a doğru yol aldığımız sırada, Suriye'de patlak veren olaylar henüz bir ayını doldurmamıştı bile. 15 Mart günü hiç hesapta olmadan ülkenin Ürdün sınır kenti Deraa'daki patlak veren karışıklıklar, Şam'ın merkezinde Emevi Camii çevresinde öne çabuk alınan cılız bir gösterinin ötesine henüz geçememişti.

Arap Devrimi'nin dinamiğinin Suriye'ye ulaşmasının yol açacağı sonuçları, bölgedeki kırk yılının tecrübesiyle sezebiliyordum.

Deraa'daki olayların üzerinden iki hafta bile geçmeden, Mart'ın son haftasında Tayyip Erdoğan'ın Irak seyahatindey-

dim. Başkent Bağdat'tan sonra Şiilerin kutsal Şehri Necef'e geçmiş, orada Hz. Ali'nin türbesini ziyaretinin ve ülkenin en etkili Şii mercii Ayetullah el-Uzma (Büyük Ayetullah) Ali Sistani ile görüşmenin ardından, akşam vakti Irak Kürdistan Yönetimi'nin merkezi Erbil'e umuştuk. Bir Türkiye Başbakanı'nın Irak Kürdistanı'na ilk kez ayak basışıydı ve Türkiye-Kürt ilişkileri bakımından başka bir tarihî an yaşanmıştı.

Erbil'de bir Türk Şirketinin inşa ettiği ve Kürdistan'ın gelecek iddiasını yansıtan Erbil Uluslararası Havaalanı'nın çarpıcı açılışı yapılmış, sonrasında yine bir Türk Őirketi tarafından inşa edilmiş olan gösterişli Devlet Konukevi'nde Tayyip Erdoğan-Mesut Barzani görüşmesi başlamıştı. Görüşmenin bitiminde, resmî heyetler birlikte akşam yemeğine oturacaklardı. Yemeğe geçilirken Neçirvan Barzani, kolumdan çekiştirerek beni de yemek masasına oturttu.

Yemek sonrasında, Tayyip Erdoğan ve Mesut Barzani ile birlikte, Başbakanlık danışmanı Ibrahim Kalın'ın sazının eşliğinde, Mesut Barzani'nin Kürdistan dağlarındaki yıllarından hatırladığı Yemen Türküsü başta olmak üzere, çeşitli türküler söylendi. Türkiye'nin lideri ile Irak Kürdistan yetkilileri, aynı ülkenin görev bölüşümü yapmış insanları misali duygusal bir ortama kendilerini kaptırmışlardı. Tam yirmi yıl önce Turgut zal ile birlikte tohumlarını attığımız ağacın serpilip büyüdüğünü gryormuşum duygusu içinde, Tayyip Erdoğan ile Mesut Barzani'nin yan yana oturduğu divanın arkalığına kaykılmış, trklere katılıyordum. Erbil'den bir türlü ayrılılamıyorduk.

Gece yarısı Erbil'den Türkiye'ye dönüş yolunda, uçakta Tayyip Erdoğan ile sohbet ediyorduk. Başbakan, Irak ve Erbil ziyaretinin "tarihî anlamı"na ilişkin gözlemlerini anlatırken, söze girdim. "Biraz Suriye'yi konuşsak," dedim. "Suriye'deki olayların n alınamaz ve yaygınlaşırsa, Türkiye için ve özellikle sizin için büyük sıkıntı olacak. Suriye, Türkiye'nin yeni Ortadoğu politikasının sıçrama noktası gibi. Sizin Başşar Esad ile özel kişisel yakınlığınız var. Bir yandan da, Arap sokağının sevgilisi durumundasınız. Kendi deyiminizle 'Kimsesizlerin Kimsesi,

Sessizlerin Sesi' olma durumunuz Türkiye sınırlarını aştı. Şimdi o Arap sokağı gerçekten sokağa çıktı. Dönüp size bakıyorlar, sizin şahsınızda 'sesleri'ni arıyorlar..."

Tayyip Erdoğan'ın yüzü kasılır gibi oldu. Bakışları donuklaştı. Karşısındaki birkaç gazeteciye "Kaleminizi kâğıdınızı kaldırın, cebinize sokun, rahat konuşayım. Söyleyeceklerim burada kalacak," dedi ve devam etti:

"Başşar ile sadece kişisel yakınlığım değil aile hukukumuz var. Eşlerimiz çok yakın dostlar. Ancak, ben Başşar'a ta üç yıl önce, 'Bak Başşar' dedim, seni seviyorum. Senin de beni sevdiğini biliyorum. Ayrıca halkının da seni sevdiğinin farkındayım. Ama eğer reform yapmazsan, reformları başlatmazsan, gece yatarsın, sabah kalktığında bir de bakmışsın, seni seven o halk yok. Halkı kaybedersin. Harekete geç'. Üç yıldır her seferinde bunu kendisine söylüyorum. Evet, Başşar ile benim kişisel ilişkilerim çok iyi ama ben Türkiye'nin Başbakanı'yım. Türkiye'nin çıkarları ile Başşar'la dostluğum çelişirse, birincisine göre davranırım. Suriye halkının yanında olurum. Suriye, aynı zamanda Halep demektir. Halep demek, aynı zamanda Hatay demektir. Ayrıca, Suriye bir de Kamışlı'dır. Kamışlı'nın ne demek olduğunu söylemeye gerek yok."

Beklemediğim bir cevaptı. "Yani?" diye müdahale ettim.

"Yani, 1991'de Kuzey Irak üzerinden yaşadığımız göç dalgasının Suriye üzerinden yaşanmasına izin veremeyiz. Savunma hatlarımızı kendi topraklarımız içinden kuramayız..."

Tayyip Erdoğan sözlerini burada kesti ama Suriye'deki gelişmelerin alması muhtemel şekle ve bölge jeopolitiğine ilişkin sezgilerini ve gözlemlerinin keskinliğini zihnime not ettim.

Bu sohbetten yaklaşık bir hafta sonra Ahmet Davutoğlu ile Şam'a gidiyorduk. Bu ziyaret, Türkiye'nin Arap Dünyası'ndaki değişim dinamiğinden yana çıkarırken, bir yandan da Suriye rejimini reforma ikna etmeye çalışmak suretiyle sakınmak yolundaki umutsuz çabalarının ilk adımıydı.

Türkiye, ayrıca, Ortadoğu'nun her santimetrekaresinde İran'la rekabet ettiğinin, tarihteki Osmanlı-Safevi çekişmesinin yüzyıllar sonra yeni şartlar altında tekerrür edeceğinin bilincin-

de, Suriye'yi İran'a terk etmemek güdüsüyle davranmak gereğini duyuyordu.

Şam Sheraton Oteli'ndeki kısa bir dinlenmenin ardından, Başşar'ın Davutoğlu'nu beklediği Teşrin Sarayı'na gittik. Saray'a gidiş yolunda, gözüme ilişen, Abdullah Öcalan'ın yıllarca yaşadığı apartman dairesini yanımdakilere gösterdim. Suriye Devlet Başkanı'na beş-on dakika uzaklıkta yaşamıştı. Başşar Esad'ın amcası Cemil Esad'ın çok yakın dostluğundan özellikle yararlanmıştı.

Davutoğlu, Başşar'la üç saat baş başa görüştü. Bizler, eski Şam Büyükelçisi Halit Çevik, o sıradaki Büyükelçi Ömer Önhon –bir yıl önce Şam'da onun misafiriydim– ve Türkiye Büyükelçiliği'nin Suriyeli personeliyle birlikte, onu, Başşar Esad ile görüştüğü odanın yanındaki terasta, Şam-Beyrut karayoluna ve karşıımızdaki Mezze semtine bakarak ve Suriye'nin nereye gittiğine dair sohbet ederek bekledik.

Görüşme çıkışında, Ahmet Davutoğlu beni Başşar'la tanıştırdı. Kendisine Arapça hal hatır sorduğumda, Başşar tuhaf nazarlarla beni süzdü. Suriye Başkanlık Sarayı'nda makam odasının dibine kadar bir gazetecinin gelebilmesini akli almamıştı. Zira bırakın Başkanlık Sarayı'nı, Suriye'ye yabancı gazetecilerin girmesi yasaklanmıştı.

Başkanlık Sarayı'nın kapısında uğurlandıktan sonra, Suriye Dışişleri Bakanı Velid Muallim ile Başşar'ın özel danışmanı Bayan Butheyne Şaban, bizi Şam'a son gidişimden tanıdığım, Naranj (Portakal) adlı harika kebabçıya götürdüler. Naranj, Kadim Şam'ın Romalılarından kalma, şehrin Doğu-Batı aksındaki ana caddesi olan Şara'a Mustakim üzerindeki, Bab Şarki'nin (Doğu Kapısı) dibindeydi.

Şam'ın, yerleşimin devamlılığı anlamında, dünyanın en eski şehri olduğu öne sürülür. Bu yönüyle, Aziz Pavlus'un bir zamanlar oturduğu ve çalıştığı Şara'a Mustakim (İngilizcesi ile "Street Called Straight"tir; Türkçesi "Düz Yol" olabilir) Kadim Şam'ın en efsunlu yerlerinin başında gelir.

İsa'nın "Son Akşam Yemeği" gibi, benim Ortadoğu maceramın başladığı Şam'da, hiç değilse uzun bir süre için, "son ye-

meğimin” gerçekleşmesinin, kendi kişisel tarihim bakımından mükemmel bir final olduğunu aklımdan geçirdim. Şam’da rejimin sonunun başlangıcına tanık olduğumdan emindim ve bu en iyi şekilde, Naranj’da, ev sahiplerimizin farkında bile olmadıkları, niyetlerinin tam tersi bir ziyafetle kutlanabilirdi.

Şam, oldum olası bende paradoksal duygulara yol açmıştır. 1971 sonunda peşimde olan askerî rejimden kaçmak için gizlice Harran Ovası’ndan Suriye topraklarına geçtiğimde hedef Şam’a ulaşmaktı. Orada Filistin hareketine katılacak ve Türkiye’de “aranan” olmaktan Suriye’de “özgürlüğüme” geçiş yapacaktım. Ne var ki, bireyi sürekli aşağılayan, dünyanın en tahammül edilmez rejim türü olan “polis rejimi”nin ne olduğunu, çok fazla vakit geçmeden Şam’da gördüm. İsim değiştirerek, bir tür yeraltı yaşamı sürdürmeye başladım. Arap milliyetçi rejimlerine ve her türlü totaliterliğe nefretimi sanırım Şam’da elde ettim. Irak rejimini doğrudan yaşamadan, oradaki Baas rejiminden ve Saddam’dan nefret etmeyi, Şam’da öğrendim.

Şam, aynı zamanda, garip bir biçimde, benim açımdan “kurtuluş”u da ifade etti. 1982’de İsrail işgalinin ardından Türkiye’ye dönmek için Beyrut’tan ayrılırken Hıristiyan Falanjist milislerin eline düşmüş ve kurşuna dizilmek üzereyken, Falanjist milis komutanının fikir değiştirip beni serbest bırakmasından sonra, Şam benim için kurtuluş ve özgürlüğe adım attığım ilk durak olmuştu.

Kürt sorununa ilk daldığım yer de yine Şam’dı.

Bu gelgitli ilişki içinde, tuhaf bir ruh hali ile Şam’a bağlılığım da oluşmuş, “polis rejimi”nin sürüp gitmesine karşılık, Şam’da bulunmaktan hep özel ve gizli bir keyif de almışım.

Son gidişimde ise, Bab Şarki’nin kadim tarihî atmosferinde Naranj’da yemek masasının Velid Muallim’den olabileceğince uzak bir köşesinde otururken, uzun ve çok kanlı gelişmelerden geçileceğini ama artık Şam’ın “polis rejimi”nden kurtulacağına dair bir iç bilgiye sahip olmanın ferahlığı içimi kaplamıştı.

Şam’dan Türkiye’ye dönüş yolunda, Ahmet Davutoğlu, Başşar Esad’la baş başa üç saati aşan konuşmasını ayrıntılı biçimde anlattı. Türkiye’nin çok partili parlamenter sisteme geçiş serü-

venini kendisine uzun uzun nakletmiş, Suriye'nin de benzer bir "reformcu" rotaya girmesi için her türlü desteği sağlayacaklarını ifade etmiş ve ilk adım olarak, Suriye hükümetinin tabanını genişletmeyi önermiş. Bu önerinin içinde Başşar'ın uygun göreceği, Müslüman Kardeşler mensubu üç bakanın yeni hükümet yapısına alınması da varmış. Başşar ise, Davutoğlu'na Suriye'de yerleştirilecek seçimlere dayalı demokrasinin, nihai olarak, kendi iktidarının zeminini oluşturan Nusayri-Alevi mezhebi azınlığının iktidarına son vermesiyle sonuçlanacağı üzerinde durmuş ve mezhebî azınlık tabanının çoğunluk Sünnilerin intikamından çekindiğini ifade etmiş. Davutoğlu, Başşar'a, bu anlaşılır kaygıların panzehirinin demokrasinin kendisi olduğunu, azınlık haklarının en iyi biçimde demokrasi ile güvence altına alınacağı karşılığını vermiş.

Davutoğlu'nu dinledim ve "Sayın Bakan," dedim, "siz topu topu üç saat görüştünüz. Sizin ardınızdan o odaya Başşar'ın kardeşi Mahir girer, sizin önerilerinizin tam tersini savunur. Bu arada, İranlılar gelip, 'Siz Türklerin önerilerine kulak asmayın. Bunlar senin sonunu getirir. İktidarın açısından varoluşsal bir noktadasın. Bizim İran'da yaptığımızı yapın. Muhalefeti büyümeden güç kullanarak ezin. Biz size her türlü desteği veririz. Yanı başınızda Hizbullah var. Onun da desteğinden yararlanırsınız,' telkininde bulunabilir. Bu tür rejimler doğası gereği reforma gelemezler. Bir vida oynasa, oynatılsa tüm yapı çöker."

Zaten Davutoğlu da, son tahlilde, Başşar'ın Türkiye'nin "reform yönündeki" telkinlerine kulak asacağı konusunda pek iyimser gözüküyordu. Suriye, adım adım, bir boyutuyla Türkiye-Iran çekişmesinin adı konmamış bir başka alanı haline dönüşecekti.

Aradan bir ay geçmişti. Mayıs ortalarıydı. İstanbul'a dönmek üzere Erbil Havaalanı'na gitmek için, Selahaddin'deki Kürdistan Başkanlık Sarayı'nın bir bölümünde Neçirvan Barzani ile bulduğum uzun kahvaltının ardından ayağa kalktım. Neçirvan, "Mam Celal geliyor. Ayrılmadan önce ona bir merhaba de, öyle git," dedi. Talabani, Mesut Barzani ve Neçirvan Barzani ile

ani bir görüşme istemiş, Bağdat'tan kalkmış Selahaddin'e gelmekteymiş.

Neçirvan Barzani'nin arabasına atlayıp, nice tarihî anın yaşandığı, Irak Kürdistan Demokrat Partisi'nin konukevi Darüziyafe'ye gittik. Daha kapıdan içeri girmemişken, önümüzde duran araçtan Celal Talabani ile Mesut Barzani birlikte indiler.

Mesut Barzani bu beklenmedik karşılaşmadan hoşlanmış bir yüz ifadesiyle selamladı beni. Celal Talabani, aralarında yapılacak toplantıya geçmeden önce birlikte çay içmemizi, ondan sonra Erbil'e dönmemi istedi.

Hep birlikte o tanıdık kabul salonuna geçtik. Çay vesilesi uzun sürdü. Her iki Kürt lider, Suriye konusunu açtılar. Mesut Barzani, Suriye rejiminin yıkılmasının belli olacağı döneme dek Suriye Kürtlerinin Arap-Kürt çatışmasını öne çıkartacak türden rejim karşıtı eylemlere katılmasının beklenmemesi gerektiğini ima eden bir analiz yaptı. Aşağı yukarı aynı analizi, bir gün önce Barzani'nin Divan Başkanı Dr. Fuad Hüseyin'den dinlemiştim.

Böylece Irak Kürdistan Bölge Yönetimi'nin Suriye'deki gelişmelere ilişkin, kamuoyu ile açıktan paylaşılmayan, resmî pozisyonunu öğrenmiş oluyordum.

Celal Talabani, açıktan girdi söze. "Suriye rejimi," dedi, "bir azınlık rejimidir ama bir yönüyle de Sünni-İslami yönetimden çekinen tüm azınlıkların koalisyonu gibidir. Ayakta kalmak için yapmayacağı şey yoktur. Çok sert biçimde güç kullanacaktır. Ama, Alevilerin yanı sıra, Hıristiyanları, Dürzileri, İsmailileri yanına alabilir. Kürtleri nötrale edebilir. Bu şekildeki bir kitlesel desteğinin önemi göz ardı edilemez. Sanıldığından çok daha dayanıklı çıkacaktır. Suriye giderek bir iç savaşa sürüklenecek..."

Araya girdim, "Suriye'nin yapısı ve topografyası bir iç savaşa pek uygun değil. Nasıl olacak bu?" sorusuyla müdahale ettim.

Celal Talabani, "Güvenlik güçlerine kurulacak pusular, bombalamalar, patlamalar, havaya uçurulan arabalar, suikastlar, yani terör ve şiddet tırmanması şeklini alabilecek ve çok uzun sürebilecek bir iç savaş türünden söz ediyorum," diye ce-

vap verdi. Hemen arkasından, “İran nasıl bir politika izliyor? Ne yapar? Ne diyorsun?” diyerek soru yönünü bana çevirdi.

Güldüm, “Mam Celal, burada sen varken, İran’la ilgili bir soruya cevap vermek bana mı düşer?” diyerek karşılık verdim. Talabani’nin yüzündeki ciddi ve düşünceli ifade kaybolmamıştı.

Belli ki, Arap Devrimi’nin sonuçlarını da, Ortadoğu’nun her anlamda geleceğini de artık Suriye’deki gelişmeler belirleyecekti. Arap Devrimi, artık Suriye Devrimi alt başlığı ile ifade edilebilirdi sanki.

Eğer tarih kitapları bir gün Suriye Devrimi’ni yazacaksa, herhalde Devrim’in başlangıç tarihi olarak 15 Mart 2011 kayıtlara geçecektir. Bir yıl kadar sonra, 22 Mart 2012 gecesi Lübnan’ın dünyaca ünlü Dürzi lideri Velid Cunblat, İstanbul’da bulduğumuzda, Suriye’nin ve bölgenin geleceğine ilişkin kaygılarını yine dile getirmekteydi. Rejimin kendisiyle birlikte tüm bölgeyi felakete götüreceğine ilişkin kaygıları değişmemişti. Aralık 2011’de Beyrut’ta evinde yaptığımız görüşmede söylediklerini ve 2012 Ocak ayında gönderdiği uzun elektronik posta mesajında yazdıklarını hatırlattı.

Velid Cunblat, bir dönem Suriye rejiminin boy hedeflerinden biri olmuştu. 1977’de Lübnan İç Savaşı sırasında, Yasir Arafat önderliğindeki Filistin güçlerinin yanında saf tutan Lübnan solcu ve Müslümanlar koalisyonunun lideri ve İlerici Sosyalist Parti Genel Başkanı olan babası Kemal Cunblat’ı bir suikast sonucunda Suriye rejiminin öldürdüğü, bölgede bir “açık sır” idi.

Velid –ya da Lübnan’da kendisine hitap edildiği, benim de yarı-şaka kendisine seslendiğim gibi, Velid Beg– benim akranımdı. Sadece birkaç aylık bir arayla ben büyüktüm. Ortadoğu ile haşır neşir herkes gibi ben de Velid Cunblat’ı uzun yıllardır ve yakından izlemekteydim. Özellikle, Beyrut Limanı’nda bir tümseğin üzerinden 1982’nin o Ağustos gününde, Yasir Arafat’ın gözyaşları içinde Lübnan’ı terk ettiği o dakikalarda onunla el ele yürürken izlediğim görüntüsü zihnimden hiç silinmemişti.

Babasının yerini aldıktan sonra, Suriye ile İsrail parantezinde, Lübnan’ın baş edilmez çalkantılı sularında otuz beş yıl ayakta kalmak ve siyasi rol sahibi olmaya devam edebilmek,

adeta bir mucize gibiydi. Bir yandan babasının izinden giderken, diğer yandan, babasının çizgisinden esasta kopmadan pek de kolay olmayan ani ve şaşırtıcı siyasi dönüşleri yapabilmesi, onun siyasi varlığını sürdürmesinin ve hayatta kalabilmesinin formülüydü belki de.

2000'li yıllarda tanıştık. Gerek Beyrut'un merkezindeki köşkününde, gerekse Lübnan'ın güneyine doğru dağlık Şuf bölgesindeki Muhtara'daki aileden kalma feodal malikânesinde birkaç kez bulundum. Velid Beg, anne tarafından İttihat Terakki'nin önemli Arap-Dürzi yöneticilerinden Emir Şekip Arslan'ın torunu olmasından ötürü Türkiye ile duygusal ilişkilere ve İstanbul sevgisine sahipti. Oldukça sık aralıklarla geldiği İstanbul'da her seferinde bir arada olurduk.

Velid Cunblat'ın sık ittifak değiştirerek kendi kişisel güvenliğini sağlama alması, bir bakıma Ortadoğu'da değişen trendlerin ve güç dengelerinin de işareti olarak algılanabilir. Adeta imkânsız bir coğrafyada ayakta kalabilmesinde keskin gözlemlere ve güçlü bir içgüdüye sahip olmasının da önemli payı vardır. O yüzden, kendisine şaka yollu, "Velid Beg, sen, benim için Ortadoğu'nun ibresisin. Hangi tavrı takınıyorsan, gelişmelerin ne yönde yol alacağını sezebiliyorum," diye takılırdım. Aslında bunda, gerçeklik payı yok da değildi.

2000'den beri *persona non grata* ilan edilerek kendisine kapalı tutulan Şam kapılarını yeniden açmakta kendisine yardımcı olması için Türk hükümetine yanaşmak istediğini bana açıkladığında, bunu ABD'nin bölgede ağırlığının azalmaya başladığı şeklinde yorumlamıştım. Nitekim, bir süre sonra Velid Cunblat, Lübnan'da "14 Mart Hareketi" olarak bilinen iktidar koalisyonundan ayrılmış, Saad Hariri hükümetinin sonunu getirmiş ve Lübnan ibresini Suriye lehine çeviren yeni hükümetin oluşumunun önünü açmıştı. Şam kapıları da kendisine açılmıştı. 2010'da iki kez Şam'a gitmiş, Başşar Esad'ın konuğu olarak Başkanlık Sarayı'nda kalmış ve kendisine Şam'a ne zaman gelirse kalacağı bir villa tahsis edilmişti.

15 Mart 2011'de Suriye'de olayların patlak vermesinden bir süre sonra, Velid Cunblat'ın sesini Suriye rejimine karşı gide-

rek yükseltmesini, Suriye Dürzilerine muhalefete katılma çağrısı yapmasını ve Başşar Esad rejimiyle tüm köprüleri atmasını, “Suriye’deki rejimin sonu görüldü” diye yorumlamış ve bu gözlemimi kendisine belirtmişim.

Suriye’deki rejim hakkında hiçbir Lübnanlı liderin cesaret edemediği ve edemeyeceği sertlikte açıklamalar yapıyordu. Öylesine bir açıksözlülüğün hayatını riske attığını Velid Cunblat’ın bilmemesi, sezmemesi mümkün değildi.

Tıpkı babasının canını alan ve arkasında Hafız Esad’ın bulunduğu suikast gibi, Hafız Esad’ın oğlu Başşar Esad’ın da, kendi canını alabileceği ihtimalinin ne derece yüksek olduğunu Velid Cunblat çok iyi biliyordu. Bu, Refik Hariri suikastına ilişkin çarpıcı bir kitap yazan Lübnan’daki *Christian Science Monitor* muhabiri Nicholas Blanford’un satırlarında okunabilir:

“... Kenara itilmiş ve iktidarla ilişkisi kesilmiş eski Suriye Genelkurmay Başkanı Hikmet Şehabi, ülkesini kesinlikle terk etmek ve yerleşmeyi tasarladığı ABD’ye gitmek üzere Suriye’den ayrılmıştı. (Şehabi ile son görüşmesini) ‘Beyrut Havaalanı’na giderken bana yolda üç kez ‘Kendine dikkat et. Kendine dikkat et. Kendine dikkat et’ dedi,’ diye hatırlıyor Velid Cunblat...

Siyasi kıvraklık konusundaki şöhretine rağmen, babası Kemal’in otuz yıl önce yaptığı gibi Şam ile aynı tehlikeli karşılaşmaya girmiş gözüküyor. O tehlikeli karşılaşma, bir kurşun sağanağı altında Kemal Cunblat’ın ölümüyle sonuçlanmıştı...

Bu gerilim döneminde babasının kaderi üzerinde hiç düşünmüş müydü? Cunblat ilk kez bir heyecan belirtisi gösterdi. Ayağa kalktı ve yere bakarak odanın içinde yürümeye başladı.

‘Şartlar farklıydı,’ dedi en sonunda. ‘Hâlâ bu korkunç iç savaşın ortasındaydık. O dönemde affetmeye karar verdim. Unutmak güçtür. Affetmek mümkündür.’

1977’de babasının kırk günlük yasının ardından Cunblat, Şam’a, Hafız Esad’a bağlılıklarını bildirmeye gitti. Suriye Cumhurbaşkanı genç adamı sinir bozucu muğlâk bir ifadeyle selamladı: ‘Babana ne kadar benziyorsun.’ Cunblat, o tarihten itibaren Suriye’nin sadık ve tutarlı bir dostu olduğunu kanıtlaya-

caktı... Suriye ve liderliği hakkındaki kişisel görüşlerini kendisine sakladı.” (Nicholas Blanford, *Killing Mr. Lebanon*, I. B. Tauris, London-New York, 2006, s. 112, 113).

Suriye’de Hafız Esad’ın 2000 yılında ölecek sahneyi terk etmesi ve yerini Başşar Esad’ın almasından sonra, Velid Cunblat’ın Şam’la ilişkileri de değışti. Refik Hariri’nin canını alan 14 Şubat 2005’teki o dehşetli suikastın arefesinde, Refik Hariri ile birlikte Suriye rejiminin boy hedefiydi. Blanford, suikastın hikâyesini anlattığı kitabında şöyle yazıyordu:

“Şubat (2005) başında Hariri, Cunblat’ı bir köşeye çekti ve ona, ‘İki hafta içinde ya ben, ya da sen olabilirsin. Eğer (Suriyeliler) karışıklık istiyorlarsa, seni ya da beni öldürecekler,’ dedi. Velid Cunblat, ‘Bir şeyin olacağını düşündüğü besbelliydi,’ diye ekledi yazara...” (a.g.e., s. 123)

Velid Cunblat’ın Suriye’deki gelişmeler karşısındaki tavrı, bu yüzden, benim için bir ölçüydü.

Aralık 2011’de Beyrut’taki evinin yemek masasında, “Velid Beg,” dedim, “Suriye rejimine karşı açıkça bayrak açtığına, Şam ile onca yıl sonra zorla kurulmuş köprüleri attığına göre, rejimin yakında sona ereceğini görmüş olmalısın. Ne kadar ömür biçiyorsun? Ne zaman gidecek Başşar?”

Velid Cunblat, sorumu kötümser bir yüz ifadesi takınarak cevapladı. Başşar Esad’ı kastederek, “Bu adam çıldırmış halde. Kendisiyle birlikte Suriye’yi ve tüm bölgeyi felakete sürüklemekte tereddüt etmeyecek. Ben, bu çıkışımı rejimin ömrünün sonunu çok yakın gördüğüm için yapmadım. Tarihe konuşuyorum. Zulmü görmezden gelemem. Zulme karşı çıkmam gerek...”

Esad ailesini çok yakından tanıyan biri olarak şu söyledikleri ise düşündürücüydü:

“Bu rejimin arkasında İran var ve sonuna kadar destekleyecek. Başşar’ın askerî faaliyetinin doğrultusu ve niyetine baktığında, Suriye’nin tümüne hükmedemediği takdirde kıyı bölgesiyle Şam-Halep arasında kalan kesimde bir Alevi devle-

ti kurma ve oraya çekilme hesabı var. Tartus'ta Rusya'nın deniz üssü bulunuyor. Alevi bölgesini, Lübnan'ın kuzeydoğusunda, Hizbullah'ın güçlü olduğu Baalbek civarındaki Şii yoğunluklu bölgeyle buluşturabilirse, ta Güney Lübnan'ın Şii kesimine kadar kesintisiz bir bağ kurulmuş olacak. Böylece, İran nüfuzu, Suriye'nin Alevi bölgesi üzerinden Lübnan'a girip, Bekaa üzerinden Güney Lübnan'da İsrail sınırına kadar uzayacak. Hesap bu.”

Velid Cunblat, bu “harita açıklaması”nın ardından konuyu, Birinci Dünya Savaşı'nda Batılı güçlerin bölgeyi mezhep temelli küçük devletlere bölme planlarına getirdi. Türkiye'ye Sevr'in dayatılmış olduğunu hatırlattı. Benzeri bir tasarı, yeni şartlarda yürürlüğe konuyor olabilirdi.

Bir süre sonra, bana gönderdiği uzun bir elektronik postada, Beyrut'ta anlattıklarının uygulamaya geçmesi için kilit noktanın Homs olduğunu belirtiyordu. Rejime karşı katı bir direniş ortaya koyan, kuşatma ve sürekli bombardıman altındaki Suriye'nin üçüncü büyük şehri Homs, “Suriye'nin Stalingrad'ı” unvanını kazanmıştı. Velid Cunblat'a göre, Homs'un kontrolü, onun nazarında İran-Suriye planı için hayati önemdeydi. Bu görüşlerini jeopolitik tasavvurlarla düşünmeyi ve konuşmayı seven Ahmet Davutoğlu'na da açıklamıştı.

22 Mart 2012 Perşembe günü Velid Cunblat, İstanbul'daydı. Suriye muhalefetinin çok çeşitli eğilimlerini temsil eden üç yüzü aşkın kişi de Suriye Ulusal Konseyi adındaki bir şemsiye örgütü altında birleşmek amacıyla, Türkiye ve Katar'ın yardımıyla düzenlenen kongre için İstanbul'daydılar.

O gece Velid Cunblat ile Boğaz kenarında, yanında İlerici Sosyalist Partisi yetkililerinden bir grup, sohbet ederken, başta ABD, Batılı büyük ülkelerin Suriye halkını, diktatörlüğün katliamlarıyla yüz yüze bıraktığını, muhalefeti silahlandırma görevinden yan çizdiklerini, en azından gereğince yerine getirmediğini söylüyordu. Sözü, Rusya'ya getirdi. Rusya'nın Suriye'nin bölünmesinden niçin yana olduğunu tarihe gönderme yaparak birtakım analizlerle anlatırken, yine Birinci Dünya Savaşı sonrasına döndü ve tekrar Sevr'i hatırlattı.

“Velid Beg, bölge için Sykes-Picot türü yeni bir bölünmenin tasarlandığını düşünüyor musun?” sorusunu yönelttim.

Daldı, “Olabilir,” dedi.

– Kim? Hangi güçler?

– Bilmiyorum. Şudur diyemem. Ama Batı’da böyle güç merkezleri var olabilir...

Velid Cunblat’ın zihninde, muhtemelen, Suriye’nin Fransa’nın eline geçtiği 1920’daki bölünme tecrübesi canlanıyordu.

“Fransa gücünün zirvesinde değildi ve kullandığı azınlıklar politikası zayıflığını ortaya koyuyordu. Bu, böl ve yönet politikası idi. Büyük Suriye dört siyasi bölümde bölünmüştü: Lübnan cumhuriyeti, Suriye cumhuriyeti, Alevilerin devleti (daha sonra Lazkiye hükümeti adı verildi) ve Cebel Dürzi hükümeti. Alevilerin yurdu sayılan Cebel Ansariye dağ sırasını içeren ve onun eteğindeki kıyı ovası –başlıca şehir merkezi Lazkiye– ile, Alevilerin devleti doğal bir bölüm idi. Tarihçi Albert Hourani *Syria and Lebanon: A Political Essay*’de, bu devletin 370.000 civarında nüfusu olduğunu yazıyor. Bu sayının yüzde 60’ı Alevi, yüzde 20’si Sünni’ydi ve geri kalanı İsmaililer ve çeşitli Hıristiyan mezhepler arasında ayrılmıştı. Aleviler bu özerkliğin tadını çıkarttılar ve Şam’daki Suriye milliyetçilerini kendilerinden uzak tutmak istediler. Hourani, bu olguyu isabetli bir şekilde şöyle vurguluyor: Fransa azınlıkların ‘kolektif bilincini ortaya çıkarttı’. Bunu o yaratmadı; sadece idari örgütlenmesinde onun kendini ifade etmesine imkân tanıdı. (Fouad Ajami, *The Syrian Rebellion*, Hoover Institution Press, Stanford, California, 2012, s. 19, 20)

Suriye’nin oluşumu, Irak ile eşzamanlı olduğu için, en az onun kadar yapaydı ve dolayısıyla her iki dünya savaşı sonrasında meydana getirdiği uluslararası ve bölge statükosunun ortadan kalkmaya yüz tutması, Suriye’nin bölünme ihtimalini de, haliyle, içinde barındırıyordu.

“Gouraud 1920’de Şam’ı ele geçirdiğinde, sekreteri de Caix, generalin önüne seçenekleri koydu. Fransa ya onu bölmeye

devam eden derin çatlakları kapatarak 'henüz mevcut olmayan bir Suriye ulusu inşası' işine girişecekti, 'Veya,' diye önerdi, 'bu bölünmelerin bize sunduğu ve hakemliğimizi gerektiren tüm olguları muhafaza edecek ve (bu bölünmeleri) derinleştirecekti. (De Caix) Benim asıl ilgimi çekenin ikinci seçeneğinin olduğunu söylemeliyim,' dedi. Gouraud onayladı. Ağustos 1920'de oradaki hatırı sayılır Hıristiyan nüfusun desteğini elde etmek amacıyla Lübnan'ı ayırdı ve Suriye'yi Şam ve Halep'i bölerek ve Alevi ve Dürzi mezheplerini tanıyarak, dört ayrı vilayete taksim etti.

Bu arka plan göz önüne alınırsa, 1920'nin sonunda Fransızların kurduğu Suriye devletinin niçin Bilad el-Şam'dan miras alınan doğal harmoniyi bozan bir yapay entite olarak algılandığı açıktır. Suriye devleti orada yaşayanların isteklerine uygun olarak kurulmamıştı. Bu, en azından coğrafi Suriye toprakları boyunca uzanan topraklarda ve hatta eğer mümkün olursa Irak'ı ve Arabistan Yarımadası'nı da içine alacak bir Arap devletinin kurulmasını arzulayan birçoklarının arzularının tam tersi yapılarak gerçekleşmişti. Ayrıca, Lübnan istisna edilirse, Fransızlar da Suriye devletinin kurulmasını bölgedeki kolonyal varlıklarının temel bir amacı olarak görmemişlerdi. Şayet Levant'la temaslarının başında böyle bir hedef gütmüşlerse dahi, Suriye'de hüküm süren gerçekler karşısında, çok geçmeden o hedefi terk etmişlerdi. Aslında, 1920'de Levant'ın tümünün kontrolünü ele geçirdikten hemen sonra, Fransa, bölgeyi parçalamaya girişti.

Suriye'nin iç bölgesi, (Osmanlı vilayetleri zemininde), ancak 1924'te birleşmek üzere, Halep ve Şam olmak üzere iki devlete bölündü. Dahası, Fransızlar, Suriye topraklarındaki dinî ve etnik azınlıklar için de devletler kurdu: Cebel Dürzi bölgesinde, başkenti Suveyda olmak üzere bir Dürzi devleti ve 'Alevi sahili boyunca başkenti Lazkiye olacak şekilde bir Alevi devleti.' (O dönemde çoğunlukla Kürtler ve Türkmenler tarafından iskân edilmiş olan) Cezire'de ve büyük bir Türk nüfusuna sahip Iskenderun'da özerk alanlar oluşturuldu. Kaldı ki, Lübnan devletinin kurulması bunlarla birlikte, Suriye'yi par-

çalama çabalarının parçası olarak görülmelidir. Fransa'nın gagesi, eline geçirdikten sonra, bu toprakların gelecekteki kontrolünü güvence altına almaktı. Fransızlar 1920'lerin sonlarında Suriye devletini kurdukları vakit bile, o devletin kurumlarının oluşmasını ve çalışmasını kösteklediler. Mezhepsel ve bölgesel rekabetler ile şehir ve kırsal kesim nüfusu arasındaki uçurumlar dahil olmak üzere, Suriye toplumunun anlaşmazlık ve bölünmüşlük unsurlarını derinleştirmeye ve güçlendirmeye devam ettiler. Fransız manda yönetiminin mirası, daha sonraları, bağımsızlık sonrasındaki Suriye rejimi için bir handicap oluşturacaktı. (James Barr, *A Line in the Sand - Britain, France and the Struggle that Shaped The Middle East* [Kumda Bir Çizgi - İngiltere, Fransa ve Ortadoğu'yu Şekillendiren Mücadele], Simon&Schuster, Londra, 2011, s. 129, 130)

Ortadoğu'nun küçük devletlere bölünmesi projesi, sadece Osmanlı İmparatorluğu'nun Arap ve Kürt topraklarının –hatta Sevr'e bakılırsa Türk topraklarının da– 1920'lerde uygulamaya konulmuş bir Batı projesi olmakla kalmamıştır. 1980'lerle birlikte İsrail de Ortadoğu'nun küçük devletlere bölünmesini ön-gören “bölge senaryosu” üzerinde kafa yormuştu.

Oded Yinon isimli bir İsrailli diplomatın “1980'lerde İsrail İçin Bir Strateji” başlıklı bir makalesi yayımlanmıştı. Dünya Siyonist Örgütü'nün yayın organı olan *Kivunim* (Yönelimler) adlı Kudüs'te yayımlanan derginin Şubat 1982 sayısında yer alan makale, o günlerde epey yankı uyandırdıktan sonra izini kaybettirdi.

“1980'lerde İsrail İçin Bir Strateji”, ününü belirli ölçülerde Israel Shahak'a borçluydu. Israel Shahak (1933-2001) Kudüs'te İbrani Üniversitesi'nde kimya profesörü olan bir Polonya Yahudisi idi. Çocukluğunda Varşova Gettosu'nda Nazilere karşı efsanevi direnişi ve ardından Bergen-Belsen Temerküz Kampı tecrübesini yaşamıştı. İsrail İnsan Hakları Derneği'nin Başkanı olmasıyla daha da özel bir saygınlık elde etmişti. İsrail politikalarının amansız bir karşıtıydı. Eleştirel nitelikteki *Jewish History, Jewish Religion - The Weight of Three Thousand Years* (Ya-

hudi Tarihi, Yahudi Dini - Üç Bin Yılın Ağırlığı) adlı ünlü kitabı ona Yahudi dünyasında yeterince düşman kazandırmıştı ama İsrail Shahak'ın kişisel tarihi, kendisine kolayca "anti-Semit" etiketi yapıştırılmasına engeldi. 1982 Haziran ayında yayımlanan ve ağır eleştiriler yönelttiği makalesiyle, "1980'lerde İsrail İçin Bir Strateji"ye yaygın bir bilinirlik kazandırdı.

İsrail Shahak'a göre, Oded Yinon'un planı iki temel önermeye dayanıyordu: İsrail, varoluşunu sürdürebilmek için 1) Emperyal bir bölgesel güç olmak; 2) Mevcut bütün Arap devletlerinin ve dolayısıyla tüm bölgenin küçük devletlere bölünmesini sağlamak zorundaydı. Her küçük devlet, kendisinin etnik ve mezhebî kompozisyonu neyse ona dayanarak kurulacaktı. Sonuç olarak, mezhebî (veya etnik) temele dayalı devletler, İsrail'in uyduları ve, ironik biçimde, onun manevi meşruiyetinin kaynağı olacaklardı.

Yani, Siyonizmin umudu, İsrail'in yaşayabilmesi için Ortadoğu'da Arap devletlerinin ve tüm bölgenin küçük devletlere bölünmesindeydi.

Oded Yinon'un makalesi arşivlerden çıkartılıp tekrar okunduğu takdirde, "1980'lerde İsrail İçin Bir Strateji"nin, aslında "2010'lu yıllarda Ortadoğu ülkelerinin muhtemel görüntüleri"ne ilişkin güçlü bir sezgiyi ortaya koyduğu sonucuna da varılabilir. İsraili diplomat, şunları yazmıştı:

"Arap İslam dünyası... Lübnan'da, Arap olmayan İran'da ve şu sırada Suriye'de de gördüğümüz gibi, etnik azınlıkları, fraksiyonları ve şaşkıncı ölçüde kendi kendini tahrip yeteneği taşıyan iç krizleriyle, temel sorunlarına başarıyla karşı koyamamakta ve dolayısıyla İsrail devletine uzun vadede gerçek bir tehdit oluşturmamaktadır. Sadece, kısa vade açısından (Arap ve İslam ülkelerinin) elindeki askerî gücün bir anlamı var. Uzun vadede, bizi çevreleyen bu (Arap İslam) dünyanın, gerçek devrimci değişikliklerden geçmemesi halinde, mevcut yapısı içinde varlığını sürdürmesi imkânsız olacaktır. Arap İslam Dünyası, orada yaşayan insanların dilek ve arzuları bir kenara itilerek, yabancılar tarafından (1920'lerde Fransa ve İngiltere)

bir araya getirilen geçici bir iskambil destesi gibi kurulmuştur. Her biri birbirine husumet duyan azınlıklar ve etnik grupların bileşimi olan on dokuz devlete bölünmüştür ve bu nedenle her Arap Müslüman devlet bugünlerde ya içeriden etnik sosyal çöküş yaşamaktadır ya da iç savaş...”

Oded Yinon, Mısır’ı ve Magrip’i, İsrail stratejisi açısından “Batı cephesi” diye niteliyor ve Mısır’ın, biri Hıristiyan Kopt devleti olmak üzere, zayıf küçük devletlere parçalanması hül-yasına yer verdikten sonra, “Doğu cephesi”ne yani Levant ve Mezopotamya’nın yer aldığı Ortadoğu’ya geçiyor:

“Suriye ve daha sonra Irak’ın, Lübnan’da olduğu gibi özgün etnik ve dinî (mezhebî) bölgeler halinde parçalanması... İsrail’in uzun vadede baş hedefidir. Suriye, etnik ve dini yapısına uygun olarak, günümüzdeki Lübnan gibi parçalanacaktır. Böylece, kıyı şeridinde bir Şii Alevi devlet, Halep bölgesinde bir Sünni devlet, Şam’da kuzeyindeki komşusuna düşman bir başka Sünni devlet olacaktır ve Dürziler Hauran ve Kuzey Ürdün’de ve hatta bizim Golan’da kendi devletlerini kuracaklardır. İşlerin böyle cereyan etmesi uzun vadede bölgedeki barış ve güvenliğin garantisi olacaktır ve bunun gerçekleşmesi de bugün bizim imkânlarımız dahilindedir.

Petrol bakımından zengin ama içinden yırtılmış olan Irak, İsrail’in hedefindedir. Bizim için onun dağılması, Suriye’den daha önemlidir. Irak, Suriye’den daha güçlüdür. Kısa vadede İsrail’e en büyük tehdidi Irak’ın gücü oluşturuyor. Bir İran-Irak savaşı, Irak’ı parçalayacak ve bize karşı geniş bir cephe de bir mücadeleyi örgütleyemeden, içinden çöküşüne neden olacaktır. Araplar arası her çatışmanın, kısa vadede, bize yararı olacak ve Irak’ın Suriye ve Lübnan’da olduğu gibi daha küçük bölümlere ayrılarak parçalanması amacına giden yolu kısaltacaktır. Irak’ın, Suriye’deki etnik/dinî hatlar üzerinde Osmanlı dönemlerinde olduğu gibi eyaletlere bölünmesi mümkündür. Dolayısıyla, üç büyük şehir çevresinde başlıca üç (veya daha fazla) devlet ortaya çıkacaktır: Basra, Bağdat ve Musul, ve güneydeki Şii bölgeler Sünni ve Kürt kuzeyden ayrılacaktır.

Mevcut İran-İrak çatışmasının bu kutuplaşmayı derinleştirmesi imkân dahilindedir.”

İsrail'in kendi güvenliğini, bölgenin etnik ve mezhepsel zeminde küçük devletçiklere bölünmesinde görmesi kadar, 1948'den beri sınırlarını genişleterek büyümesi, İsrail yayılcılığı kavramını ortaya çıkartmıştı. Nil ve Fırat Nehirleri arasında bir Yahudi devleti kurmak istediği, dolayısıyla Türkiye dahil, birçok ülkenin İsrail yayılcılığının hedefi olduğu kanaati, özellikle bazı İslamcı çevrelerde rağbet görüyordu.

Nil ve Fırat arasında Yahudi devleti kurmak istediği tezine kanıt olarak İsrail bayrağının iki mavi şeridi örnek gösteriliyor. Şeritlerin Nil ve Fırat'ı temsil ettiği öne sürülüyordu. Oysa, bu bir mit idi; çünkü İsrail bayrağının şeritlerinin Nil ve Fırat ile ilgisi yoktu. O iki mavi şerit, Yahudi dua örtüsünden (Talit) alınmıştı.

Kendi payıma, Ortadoğu'nun, ister Batılı projeler, isterse İsrail'in planları uyarınca daha küçük devletler halinde parçalanacağı görüşlerini benimsemedim, öylesine kaygılar taşımadım. Birinci Dünya Savaşı sonrasında çizilen ve üzerine 1948'de İsrail'in eklendiği yapay sınırların kalıcı olacağına da inanmadım.

Ortadoğu'da sınırlar değişebilirdi ama bu, bölgenin etnik ve mezhep temelinde daha küçük devletlerin oluşmasıyla olamazdı. Hemen her aşamasını içinden yaşadığım ve tam on dört yıl süren Lübnan İç Savaşı bile Lübnan'ı parçalayamadı. 2003'teki Irak Savaşı, Irak'ın parçalanarak sınırların yeniden çizilmesi sonucunu doğurmadı.

PKK'nin “Birleşik, Bağımsız Kürdistan” amacıyla “ayrılıkçı” bir savaş başlattığı dönemde, Türkiye'yi saran bölünme spazmına da hiç kapılmadım. Soğuk Savaş döneminde, uluslararası sistemin sınırların değişmesine ve Transatlantik güvenlik sisteminin içinde yer alan bir üye devletinin bölünmesine izin vermeyeceğinden emindim. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte öne çıkan kimlik eksenli çatışmaların da bölgenin etnik ya da mezhepsel temelde parçalanması sonucunu getireceğini düşünmedim.

Bu ihtimaller, her zaman, her önemli tarihî dönemde ge-
çerliliğini korumakla birlikte, gerçekleşmeler bile bunun böl-
genin geleceğine dair kalıcı bir olgu haline geleceğine inanmadım. Bütün bu varsayımlar, tarihî açıdan “geçici” olmak zorun-
daydılar.

Soğuk Savaş’ın sona ermesi, bir yandan da küreselleşmeye
denk geliyordu. Küreselleşme, ulus-devletlerin anlamının orta-
dan kalkmasına yol açıyorsa da, kaçınılmaz yeni yapılanmanın
ulus-devletlerin, etnik ve mezhep zemininde kurulacak devlet-
lerle, daha da küçülerek son bulmasına yol açmayacaktı. Tersine,
ulus-devletler, etnik ve mezhepsel zeminde kimlik haklarının
tanınmasıyla ve daha büyük birleşmelerle anlamını yitirecekti.

Bu doğrultuda, Türkiye’nin de Kürtlerin haklarını tanıyarak
ve bunun gereğini yaparak, bölünmek bir yana, büyüyeceğini
tasavvur ettim. Bu bakış açısı, tüm düşünsel evrimime ve siya-
sal tavır ve değerlendirmelerime kılavuzluk etti.

Türkiye’nin büyümesi, Birinci Dünya Savaşı sonrasında çizilen
sınırların iptaliyle ve bu çerçevede Kürtlerin kimliklerinin
inkârına son verilerek, üç ayrı devlet içinde bölünmüşlük du-
rumlarının ortadan kaldırılmasıyla gerçekleşebilirdi.

Buradan yola çıkarak, Irak’ın federalizmini, Kürdistan Böl-
ge Yönetimi’nin oluşmasını ve Türkiye’nin Irak Kürdistanı ile
entegrasyona gidecek bir rotaya girmesini savundum. Aynı şe-
kilde, Arap Devrimi’nden de, Birinci Dünya Savaşı sonrasında
bölgede çizilen sınırları sileceği, diktatörlük rejimlerinin sonu-
nu getirerek Arap toplumlarını özgürleştireceği ve ister iste-
mez Suriye’de Kürtleri yeni bir statüye kavuşturacağı umuduy-
la beslenerek, heyecan duydum.

Bütün bunların anlam kazanabilmesi için, Türkiye’nin ken-
di Kürt sorununu aşmasını elzem gördüm. Türkiye-Irak-Suri-
ye sınırlarının Belçika-Hollanda-Lüksemburg sınırlarına ben-
zer bir duruma dönüşmesinin hayalini kurdum.

Hayatın, iniş-çıkışlarla ve sapmalarla yol almakla birlikte, bu
hayallerim yönünde aktığını görerek mutlu oldum.

2012 yılında 23 Mart Cuma akşamüstü Mardin’de, deniz se-
viyesinin bin metre üzerinden, tarih öncesinden kalma müs-

tahkem kalenin hemen altından, 1385'ten kalma Zinciriye Medresesi'nin terasından, altta uçsuz bucaksız uzanan Mezopotamya Ovası'nı seyrediyordum. Yazın sıcağı daha vurmamış, sarı bir deniz haline gelmemiş, Nevruz'un hemen ardından, baharın ilk günlerinde, yemyeşil sonsuzluk halinde, İstanbul'un denizini aratmayacak bir mistik güzellikteydi.

Irak Kürdistanı'na gidip geldiğim sayısız seferde adeta mecburi bir durak olan Mardin'deki bu olağanüstü Mezopotamya manzarasına ne kadar aşina olsam da, yine etkileniyorum.

Mardin'den Yukarı Mezopotamya düzlüklerine bakıldığında Suriye ile sınır anlaşılmaz. Suriye'nin neresi olduğu ancak karanlık basınca yakından göz kırparcasına geceyi süsleyen ışıklardan fark edilir. Tam karşıdaki Amude'dir. Biraz sağ çaprazda, alçak tepeliklerin hemen önünde Derbesiye. Aşağıya, ova ya inip sol yöne ilerlerseniz, 40-45 dakika sonra Nusaybin. Nusaybin'in içinden geçen demiryolunun öbür yanı, Suriye'nin en büyük Kürt şehri Kamışlı.

Zaten Mardin'den bakıldığında göz ufkunda uzayıp giden Mezopotamya düzlükleri Suriye'nin Kürt yoğunluğu olan bölgeleridir. Nusaybin'den bir 40-45 dakika sonra Cizre gelir. Orada Dicle öyle bir kıvrılır ki, neresi Türkiye neresi Suriye anlaşılmaz bile. Az ötede de Silopi ve Habur. Yani Irak Kürdistanı. Türkiye, Irak ve Suriye topraklarının buluşma noktaları...

Bu topraklarda yaşayan insanlar, Birinci Dünya Savaşı sonundan beri Suriye'nin geleneksel yaşam merkezlerine, Halep ve Şam'a ruhen bağlanmadılar. Olsa olsa, idari olarak bağlandılar. Birinci Dünya Savaşı galiplerinin çizdiği yapay sınırlarla, Türkiye ve Irak'taki etnik kardeşlerinden yine yapay biçimde ayrıldılar.

Türkiye-Suriye sınırı, Yukarı Mezopotamya Ovası'nın düzlüklerinde, Türkiye-Irak sınırı ise, yüce dağların aşılmaz yüksekliklerinde kendiliğinden siliniverirler.

Ortadoğu, bölge dışı güçler tarafından çizilen anlamsız ve gereksiz sınırların bölgesidir.

28 Mart Çarşamba sabahı, Dışişleri Müsteşarı Büyükelçi Feridun Sinirlioğlu ile, bir başka göz kamaştırıcı güzellik karşı-

sındayız. İstanbul'un Asya yakasını, üzerine Ayasofya, Sultanahmet Camii ve Topkapı Sarayı'nın yerleştiği tarihî yarımada'yı, göz ufkunda tespih taneleri gibi dizili Adalar'ı ve güney yönünde sakin biçimde, uyur gibi uzanmış masmavi Marmara Denizi'ni seyrederken Ortadoğu konuşuyoruz.

Feridun Sinirlioğlu ile Ortadoğu'nun değişik başkentlerinde birçok kez birlikte olduk. Hatta bir yeni yılı yine bir Ortadoğu başkentinde birlikte karşıladığımız da olmuştu. Türkiye'nin 2000'li yıllarda şekillenen yeni Ortadoğu politikasındaki rolünü ve bölgeyi nasıl gördüğünü kendisinden çok dinlemiştim.

O gün de Irak'ın dağılması ihtimali üzerinde fikir yürütüyoruz. Irak'ın yanı sıra Suriye hakkında da gelecek spekülasyonları yapıyoruz.

"Feridun," diyorum birden, "Suriye'de rejim yıkıldıktan sonra, bölgede sınır değişiklikleri olabilir mi? Ne dersin?"

– Suriye'de rejim yıkıldıktan sonra sınırların önemi kalmayacak ki! Türkiye ile bölge, sınırları önemsiz hale getirecek bir ekonomik entegrasyona gidecek...

Peki, Kürtlerin statüsü ne olacak? Suriye Kürtleri, rejim yıkıldıktan sonra, yanı başlarındaki Irak'taki Kürtlerin statüsünden azına razı olurlar mı? Niye olsunlar? Dahası, Irak ve Suriye Kürtlerinin statüsü benzerlik gösterirse, her iki sınırın hemen kuzeyinde, tüm Kürtlerin yarısını oluşturan ve kurumlaşma düzeyleri, siyasi tecrübeleri ile diğer parçaların çok önünde olan Türkiye Kürtleri, diğer Kürtlerin sahip olduğu statünün altında bir statüye razı olurlar mı?

Ortadoğu, önü alınamaz muazzam bir değişikliğe uğrarken, Türkiye, bu değişikliğe kendini uyarlamadan, Kürtlerin statüsünde temel bir değişikliğe gitmeden aynı kalabilir mi?

Bu sorular çok geçmeden, 19 Temmuz 2012 günü, önce Kobani, arkasından Afrin, Amude ve Derik'te, Kürtlerin yönetimi Suriye Baas rejiminden devralması ve Suriye Kürtlerinin en büyük şehri ve siyasi merkezi Kamışlı ile Derbesiye'nin sıraya girmesi üzerine bütün Türkiye'de sorulmaya başlandı.

Söz konusu Kürtlerin özerkliği ya da "yeni statüsü" olunca, Ankara bir kez daha telaşlandı. Türk medyası, Irak Kürdista-

nı'na gönderme yaparak, "Türkiye'nin yanı başında ikinci Kürdistan" diye panik halinde başlıklar attı. "Suriye Kürdistanı" ve "Batı Kürdistan" sözcükleri, Türk kamuoyunda beslenen tedirginliği arttırdı. Türk devleti, vakit geçirmeden alışılmış "anti-Kürt" refleksi ortaya koydu.

Başbakan Tayyip Erdoğan'ın ağzından –Suriye konusunda yaklaşık on altı ay önce Erbil-Ankara yolunda mahrem kalması kaydıyla söylediklerini hatırlatır biçimde– aynen, "Burada yapıya baktığımızda ilginç bir durum söz konusu, Özellikle de Afrin'e kadar bölge Kamışlı'dan o bölgede... Kobani bölgesi falan, tabii buralar hassas..." sözcükleri döküldü.

11 Temmuz'da Erbil'de Mesut Barzani'nin huzurunda Suriyeli Kürt gruplar arasında uzlaşma sağlanmış ve yedi maddelik bir anlaşma imzalanmıştı. Barzani'nin nüfuzu altındaki "Kürt Ulusal Konseyi" adlı çatı örgütü ile PKK'nin Suriye kolu olarak kabul edilen PYD'nin (Demokratik Değişim Partisi) etkisindeki "Halk Meclisi" güçlerini birleştirmeye karar vermişler; bu amaçla tarafların beşer temsilci vereceği bir "Kürt Yüksek Heyeti" kurulması öngörülmüştü.

Erbil Anlaşması, bir yanıla Irak Kürdistan Demokrat Partisi ile Türkiye'nin PKK'sı arasında Suriye Kürtlerine izdüşümünü bırakacak bir uzlaşmayı ifade ediyordu. Aradan bir hafta geçtikten sonra, Suriye Kürt şehirleri, Kürt Yüksek Heyeti'nin yönetimi altına girmeye başlamıştı.

Gelişmelerin Türkiye'de yarattığı panik üzerine, Tayyip Erdoğan, "(Kuzey Suriye'deki) yapılanma oradaki Kürtlerin yapılanması olarak değerlendirilemez. O PKK ile PYD'nin yapılanmasıdır ki, bu da bizim hassas dengelerimiz arasında yer alacaktır. Burada bu oluşuma kalkıp da eyvallah edecek halimiz yok," dedi.

Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Suriye'de bir Kürt oluşumunun Ortadoğu'da daha büyük çapta bölünmeye yol açabileceğini ekleyerek, görünürde daha da sofistike bir tepki geliştirdi: "Bu tür *de facto* şeyler oluşursa, aynı *de facto* yönetimi oradaki Araplar, biraz ötedeki Türkmenler, Nusayriler, Dürziler de kurar ve Suriye Lübnanlaşır."

Türkiye, Suriye’de bir Kürt oluşumuna müsaade etmeyeceğini ilan etmiş oluyordu. Kuzey Irak’ta bir zamanlar sözü edilmiş olan “Türkiye’nin kırmızı çizgileri”, bu kez Suriye Kürtleri için çiziliyordu.

Irak tecrübesi unutulmuş gibiydi. Türkiye’nin, bir zamanlar pek hassas olduğu Irak’taki “kırmızı çizgileri”nin silinip gittiği de...

O sıralar, Kürt sorununa yaklaşımın yanlışlığını, dolayısıyla Türkiye’nin Irak politikasının sürdürülemez olduğunu defalarca vurgulamıştım. Bu nedenle ağır ithamlara ve iftiralara maruz kalmıştım ama Türkiye’nin Irak Kürtlerine yaklaşımı, yılların kaybedilmesi pahasına, olması gereken noktaya gelmişti.

Ankara’nın Suriye Kürtlerine yönelik “kırmızı çizgileri”nin de hükmü olmayacaktır; zira Suriye Kürtlerine o tür yaklaşım da, Türkiye’nin sürdürülemez Kürt politikasının ürünüdür.

Düster şu olmalıdır: Kürtler için iyi olan, Türkiye için de iyidir...

Tarih, Ortadoğu’da artık çok hızlı yol alıyor. Türkiye, tarihin hızına ayak uydurabilmek için ya Kürt sorununu çözecek ya da Kürt sorunu Türkiye’yi çözecek...

SINIRSIZLIĞA YOLCULUK...

“Unutulmak istemiyorsan, ya okunacak şeyler yaz, ya yazılacak şeyler yap.”

– Benjamin Franklin

... Tarih yazmak geçmişin ağırlığından kurtulmanın bir yoludur. Tarih yazmak bizi tarihten kurtarır.

– Benedetto Croce

Ortadoğu’da tarihin yönü 2011 başlarında değişti.

2011’le birlikte ortaya çıkan dinamikler, isimleri ülkelerinin isimleriyle özdeşleşmiş, adeta ezelden ebede o ülkeleri yöneten liderlerin isimsiz kitleler önünde birer iskambil destesi gibi devrildiklerini gösterdi.

20. yüzyılın “kahramanları”nın ve “tarih yapan” bireylerinin yerini, 21. yüzyılın “kahraman” toplulukları ve “sıradan” bireyleri alıyor. Mısır ve Suriye’de büyük halk hareketlerini yöneten, devrimci değişimin lideri ya da kahramanı olarak öne çıkan hiç kimse yoktu. 21. yüzyıl, 20. yüzyıla ait her şeyi tersyüz edeceğe, değer sistemlerini ve oyun kurallarını değiştireceğe benziyor.

Tunus’ta kıvılcımın tutuşturduğu büyük değişimin alevle-

rinin, 25 Ocak 2011'de Mısır'a sirayet etmesiyle, sonuçlarının başta bölge, tüm dünyayı etkileyeceği, yeni ve uzun bir tarih sayfasının açıldığını fark etmiştim.

Bu nispeten erken idrak üzerine heyecan ve coşkuya kapılarak yazdıklarımın ardından, binlerce kilometre ötede, Washington'da Irak Kürdistan Bölge Yönetimi'nin temsilcisi olan, Celal Talabani'nin oğlu Qubad Talabani'den 28 Ocak'ta yani Kahire'nin Tahrir Meydanı'ndaki gösterilerin üçüncü gününde bir mesaj aldım.

Qubad, *"You can take the man out of the revolution but you can't take revolutionary out of the man (you in this case),"* diye yazmıştı. "Kişiyi devrimin dışına çıkarabilirsin ama devrimciliği kişinin içinden çıkartamazsın (bu örnekte kişi sensin)."

Bu bir iltifat mı, yoksa hayalperestliğimin sevecen bir tespiti miydi?

Arap Devrimi'nin Mısır'a ve çok vakit geçmeden, tahminlerimden çok daha kısa bir süre içinde Suriye'ye ulaşmasından, evet, gerçekten büyük bir coşku duydum. Bu coşkuda, elbette ki, bölgeye olan bağlılığımın, bölge halklarına olan sevgimin ve yakınlığımın, bölge halklarının çilesine ve yaşadıkları zulme isyan eden vicdanımın ve bütün bunlara ek olarak, Qubad Talabani'nin tanımıyla "içimden çıkartılamaz devrimciliğimin" in payı vardı.

Ama, bütün bunların ötesi de söz konusuydu. Arap Devrimi'nin, Kürtlerin, ve Kürtlerin yanı sıra, Türkiye'nin önünde de büyük ve geniş ufuklar açacağını seziyordum.

Birinci Dünya Savaşı sonrası bölgesel alt-sistem, Kürtleri Ortadoğu'nun siyasi haritasından silmişti. Soğuk Savaş sonrası dönemde, özellikle Irak'ta meydana gelen değişikliklerle birlikte Kürtler, tarih sahnesine çıktı. 2011'de başlayan Arap Devrimi, parçalandıkları sınırları aşarak Kürtlerin birliğine giden yolları da döşeyebilirdi.

Türkiye ise, öncelikle Kürtler ile kuracağı federal ya da konfederal ilişkiler ile, bir anlamda "demokratik Doğu Roma" olarak tarih sahnesinde yeniden yükselbilirdi.

Tarihin açılmış olan bu yepyeni sayfası, Sykes-Picot'dan, Bi-

rinci Dünya Savaşı sonrasında beri bölgede hüküm süren bölünmüşlüğün üstesinden gelebilir, mevcut sınırları silebilir, bölgenin yeniden birleşmesinin zeminini hazırlayabilirdi. Bu, yıllar da sürse ve çok kanlı ve acılı bir sürecin sonunda ulaşılabilecek da olsa, mümkündü.

Ya da, belki de, yeni bir hayale kapılıyordum.

On yıllardır bir hayal peşinde koşuyor da olabilirdim. Bu hayal, en özet haliyle, Türkiye'nin Kürtlerle barışık ve birleşik biçimde, Ortadoğu'da Birinci Dünya Savaşı sonrası çizilen sınırlarını fiilen iptal ederek, demokratik ve modern bir toplum olarak dünya sahnesinde sağlıklı bir güç olarak belirmesi diye ifade edilebilirdi.

Aslında, on yıllardır Ortadoğu'da bu hayalin peşinde bir yolculuktayım. Bu, geleceğinin, geçmişindeki gibi çok dinli, çok mezhepli, çok uluslu, çok kültürlü olmasını istediğim ve bugünkü sınırlarıyla bölünmemiş bir Ortadoğu görmek amacıyla çıkmış olduğum bir yolculuk...

Benden yirmi yıl daha genç olan arkadaşım Anthony Shadid'in Levant ve Mezopotamya'da, yani Ortadoğu'da çıktığı ve binbir tehlike altında sürdürdüğü yolculuğu ise, 16 Şubat 2012 günü gizlice sızdığı Suriye'den Türkiye'ye girmek üzereyken, bir astım kriziyle, Türkiye sınırının dibinde aniden kesildi.

Anthony, ölümünden kısa bir süre önce, bir mülakatında, "Ortadoğu'nun son yüzyıldaki tarihi, bir bakıma sınırların tarihi olmuştur – çoğu kez emperyal hevesle harita üzerinde çizilmiş sınırlardır bunlar; ama aynı zamanda da kimlik nosyonlarımızın daralttığı zihniyetlerimizin sınırlarıdır," demişti.

Anthony Shadid'in *House of Stone: A Memoir of Home, Family and a Lost Middle East* (Taş Ev: Bir Ev, Aile ve Yitirilmiş bir Ortadoğu) adlı otobiyografik kitabı ölümünden on gün sonra okuruyla buluştu. Kitabının yayıncısına gönderdiği "son sözleri"nde, aile kökeninin bulunduğu Güney Lübnan'daki Marjayoun'a gönderme yaparak ve benim anne tarafımdan köklerimin bulunduğu Selanik'ten de söz ederek, yine "sınırlar" konusunu vurguluyordu:

“20. yüzyıl sınırlarının çizilmesi, bölgede büyük ve küçük travmalara yol açtı. Birinci Dünya Savaşı’ndan sonraki dinî ve etnik temizlik Türkiye ve Yunanistan’ın çeşitliliğinin büyük bölümünü yok etti. Milliyetçilik ve Holocaust’un dehşeti ise, kozmopolitizmi ile çok ünlü olan Selanik’i, modern enkarnasyonunda tanınmaz hale getirdi. Sanırım, Marjayoun, o Selanik’in bir dipnotu gibiydi. Marjayoun’da yaşayan hiç kimse- nin, Osmanlıların yönetimini özlemeyeceğini düşünüyordum. Çünkü Osmanlı döneminde katliamlar yaşanmış ve Yahudiler ile Hıristiyanlar vergi ve ticarete ayrıma tabi tutulmuşlardı. O günlerde eşitlik diye bir şey yoktu. Yine de, çok sayıda insanın Osmanlı İmparatorluğu’nun temsil ettiği zaman ve mekân- na duyduğu nostaljiyle çarpıldım. Ne de olsa, Marjayoun’un tüccarları, Filistin üzerinden ta Sina Yarımadası sahilindeki El Ariş’e giderler, oradan Nil’den aşağıya, girilmesi zor Sudan’a kadar inerlerdi. Marjayoun, Güney Suriye’nin buğday ambarı Hauran ile Filistin sahilindeki, Levant’ın en büyük limanı olan Akka arasında bir duraktı. Birinci Dünya Savaşı ve ardından gelen sınırlar, önceki hali ve kimliği ile Marjayoun’un ölü- mü oldu. O günlerde öne çıkan ideolojiler –Arap milliyetçili- ği, pan-Suriye milliyetçiliği ve komünizm– daha geniş bir top- luluğu hayal ediyordu. Ama bu ideolojiler, 1948 ve 1967’de İs- rail ile savaşların ardından çizilen yeni sınırlar karşısında ba- şarısızlığa uğradılar. Ve harita üzerindeki yeni sınır çizgileri ile birlikte kişiliğin anlamı daha da küçüldü. 1975’te Lübnan İç Savaşı’na gelindiğinde, ideolojiler yerlerini kimliklere terk ettiler ve Marjayoun’dakilerin çoğu kendilerini sadece Hıristi- yan, hatta Rum Ortodoks olarak tanımladılar...”

Yayıncısı, Anthony Shadid’e “Bütün bunlar, bugünkü Arap ayaklanmalarının neresine oturuyor?” sorusunu yöneliyor.

Anthony’nin cevabı:

“... Bölgenin Tunus’tan Bahreyn’e tanık olduğu hengâme- nin en çarpıcı yönlerinden biri toplum, bireyler ve vatandaş- lık tanımı hakkında yeni düşünce tarzları geliştirme gücüdür. Özünde, bu, hayal gücünü gerektirir... Sadece evimize (vata-

nımız anlamında) ilişkin değil, geçmişteki yüzyıllar boyunca sahip olduğumuzun ötesinde daha geniş toplulukları ve daha geniş kimlikleri kavrayabilme yeteneğimize ilişkin bir hayal gücünü...”

Yayıncısının, bu açıklama üzerine sorduğu bir soru daha var: “Kitabında sık sık Levant’tan söz ediyorsun. Bu nasıl bir nosyon ve kimlikler tanımında nereye oturuyor?”

Arkadaşımın cevabı, benim kırk yılı aşkın bir süredir, Türkiye’den yola çıkarak, Mezopotamya ve Levant, yani Ortadoğu’daki yolculuğumda aradığım, elde etmeye uğraştığım cevabın bir özeti:

“Ben, her zaman, Levant’ı bugünün Ortadoğusu’nun daha eski, daha hoşgörülü, hatta daha anlayışlı versiyonu olarak düşündüm. Her şeyden önce, o, bir hareketlilik idi; daha önce dile getirdiğim sınırların bir antiteziydi. Farklılıklar birbirine karışmış vaziyette içiçeydi ve Osmanlı İmparatorluğu kan, karğaşa ve katliam dönemleriyle dolu olsa bile, ülkesi, kesişmelerin bir alanı, dil, kültür, din ve geleneklerin bir kavşağı olarak işlev gördü. En azından düşüncede, Levant, açık görüşlü ve kozmopolit idi...”

Ben de Ortadoğu’nun, Osmanlı İmparatorluğu’nun mirasını bölerek çizilen dünya savaşı sonrası sınırlarıyla hiçbir zaman barışık olamadım. Sıcak bir haziran sonu gecesinde, 1971 yılında, Türkiye’den Suriye’ye pasaportsuz, sınırı gizlice aşarak girmiştım. Üç yıl süreyle, Suriye’den Lübnan’a, Lübnan’dan Suriye’ye pasaportsuz gittim geldim. O zaman zarfında, ister Suriye’nin Golanı’ndan olsun, ister Güney Lübnan’dan İsrail mevzilerine baktığımda, baktığım yerin Filistin olduğunu, orada İsrail adında bir sınır çizildiğini ve oraya pasaportsuz sızan fedailerin yitirilmiş vatanlarını geri alma hayaliyle can verdiklerini biliyordum.

Filistin’in kurtuluş mücadelesinin, bir anlamda, çizilmiş sınırları silme mücadelesi olduğunu bir zaman sonra kavrayacaktım.

Benim pasaportsuz geçtiğim Türkiye-Suriye sınırı, insanları birbirine bağlamak üzere inşa edilmiş olan demiryolu idi. Osmanlı döneminde o amaçla inşa edilmiş olan demiryolu, ayrı ülkeler yaratmak üzere insanları birbirinden ayıran aşılmaz bir sınır haline dönüştürülmüştü.

Sınırı, mayınlı araziden rüşvet ödediğimiz Türk jandarmasının kılavuzluğunda Kürt kaçakçılarla birlikte geçmiş ve geçer geçmez karşı yakadaki bir Arap köyünde soluklanmak üzere bir evde kısa bir süre konaklamıştık. İlk dikkatimi çeken şey, yerel giysileri içindeki Arap köylünün oturma odasının duvarındaki kocaman bir Cemal Abdülnasır fotoğrafı olmuştü. Radyosundan Arap müziğinin nağmeleri yükseliyordu. Sınır, bir yönüyle de gerçektü sanki. Birdenbire dünya değiştirmiştik.

Türkiye'den ayrıldıktan sonra ve Şam'da geçirdiğimiz iki haftanın ardından, Suriye başkentinin kuzeydoğusunda, bir saat uzaklıktaki Ma'loula adlı bir köyün civarında askerî eğitim göreceğimiz bir kampa gönderilmiştim. Türkiye'deki Kapadokya'yı andıran Ma'loula, bir Hıristiyan köyüdü ve özelliği bütün sakinlerinin hâlâ Hz. İsa'nın konuştuğu Aramice dilini konuşuyor olmalarıydı.

Ma'loula'da geçirdiğim bir buçuk ayın ardından, Golan'a sevk edildik. Yerleştiğimiz Filistin fedai üssü, Dürzi köyleriyle çevriliydi. Dürzi olgusuyla ilk kez orada karşılaştım.

Bir süre sonra, Lübnan'a geçtik. Güney Lübnan'da Şii ahalinin çevrelediği bir mülteci kampında, Lübnan'ın mezhep mozaığının yanı sıra 1948'den beri evlerini barklarını yitirmiş, çile ve kahır içinde yaşayan Filistin mültecileri olgusuyla tanıştım. Fenikeliler döneminden kalma tarihî Sur kentinin güneyindeki Reşidiye'den on beş dakika uzaklıktaki Ras Nakoura gözükürdü. Orası pasaportla da geçilemez İsrail sınırıydı. Onun ardından Yahudiler yaşıyordu.

Beyrut'ta yaşamaya başladığım süre içinde, Hıristiyanlık ve İslam'ın ne kadar mezhebi varsa, hepsinin hem tek bir şehirde ve hem de ülkenin her yerinde, bir leoparın derisindeki benekler gibi barındıklarını gördüm.

Beyrut Havaalanı'nın dibinde, şehrin en büyük Filistin mül-

teci kampı olan ve aralıksız bir yıl yaşadığım Burc el-Barajni'de yaşlı bir Filistinli, bana şöyle dert yanmıştı: "Osmanlı döneminde Kudüs sizin, İstanbul benimdi. Sınır yoktu. Şimdi Filistin'e dönemediğimiz bir yana, buradan Şam'a bile gidemiyoruz. Şam'dan Bağdat'a kolay gidilmiyor. Her yer sınır. Hangisi daha iyi? O günler mi, bugünler mi?"

Yıl 1972 idi. Üç yıl sonra, 1975'te Lübnan İç Savaşı patladı. Güneyindeki Filistin'den İsrail sınırları ile kesilen, doğusu ve kuzeyinde Suriye sınırı ile kuşatılmış ülkenin içinde iç savaşın mevzilerine göre, savaşmadan geçilemez yeni askerî sınırlar oluşmuştu. Lübnan, barındırdığı kimliklere göre kendi içinde daha da küçük parçalara bölünmüş gibiydi.

O dönem geçti. Kimlikler kaldı. Lübnan yok olmadı. Lübnan da kaldı. Ama artık aynı Lübnan değildi.

Geçmişten geleceğe tarih içinde yolculuk yaptığım *Mezopotamya Ekspresi*'ne Lübnan'da, Beyrut'ta bindim sayılır. Beni, Irak Kürt lideri, daha sonra Irak tarihinin seçilmiş ilk cumhurbaşkanı olacak olan Celal Talabani ile Beyrut'ta Suriyeli Kürtler tanıştırdı. Ben de yıllar sonra Irak Kürt liderini, Türkiye'nin Cumhurbaşkanı ile tanıştırdım. Türkiye, Kürtler olmadan, tarihle yüzleşmeden Ortadoğu'ya açılmayacağını, sınırları aşamayacağını öğrenmeye başladı.

Yaklaşık yüz yıl önce, Ortadoğu bölgesinde, ulus-devlet formatında kurulmuş bir ülkenin, kuruluş dogmalarına göre varlığını devam ettirmesi mümkün görünmüyor. Ya küçülecek ya büyüyecek. Aynı kalamayacak.

Türkiye tümüyle bir Ortadoğu ülkesi değilse de, sınırları Ortadoğu ülkeleriyle birlikte, Birinci Dünya Savaşı sonunda çizildi. Batı sınırları, 1912'de Balkan Harbi'ni kaybetmesi üzerine zaten çizilmişti. Dolayısıyla, Türkiye'nin yeni coğrafi ve zihni şekillenmesi, Ortadoğu'daki gelişmelere ve en başta Kürt sorununun içine gireceği kalıba göre belirleneceğe benziyor.

Türkiye'nin bölünmesini önlemek için, tersine büyümesi doğrultusunda bir ömür boyu uğraştık. Bizim büyümeden anladığımız, coğrafi anlamda sınırların aşılması, topraklarına toprak katılması değildi. Zihni büyüme idi. O yolla sınırları aş-

maktı ki, bu da Kürt sorununun çözümünden, Türkiye ile bölgedeki tüm Kürtler arasında bir birlik oluşmasından geçiyordu.

Türkiye'nin Kürt sorununu çözmesinin "olmazsa olmaz" şartı, Türk-Kürt eşitliğini hem zihni ve hem de idari yapısında gerçekleştirmesidir. Zihniyet sınırlarını aşabilen bir Türkiye, Batı'nın bölgeyi bölerek Birinci Dünya Savaşı sonunda çizdiği tüm sınırları da aşacak, anlamsız bırakacaktır.

Ortadoğu'nun tarihi, bölgenin, sonuncusu Osmanlı dönemi olan büyük imparatorluk bünyelerinde tek bir bütün olarak yaşadığı kadar, parçalanarak küçük alt birimlere bölündüğü birçok dönemi de kapsıyor. 2011'den sonra, daha da küçülmeye mi, yoksa yaklaşık yüz yıldır var olan bölünmenin üstesinden gelmeye doğru mu yol alıyoruz?

Bilmiyorum.

Bunu henüz öngöremediğim gibi, görüp göremeyeceğimi de bilmiyorum.

Tam da bu noktada, ister istemez, "*Journey is more important than the destination*" diyen Amerikan özdeyişi düşüyor aklıma: "Yolculuğun kendisi varış noktasından daha önemlidir."

Bir Çin atasözüne göre ise, "Ödül, yolculuğun kendisidir."

Mezopotamya Ekspresi'ndeki yolculuğum, hayatın bana sunduğu böyle bir ödül oldu.

- I **TURGUT ÖZAL'DAN TAYYİP ERDOĞAN'A:** Recep Tayyip Erdoğan'la, 28 Ekim 2005 (Cengiz Çandar Arşivi).
- II **GENELKURMAY'DA KÜRT SORUNU KONUŞMAK:** Paul Wolfowitz-İlker Başbuğ, 20 Kasım 2003 (Amerikan Savunma Bakanlığı Arşivi).
- III **LEVANT İSTASYONLARI:** Lübnan 1973 (Cengiz Çandar Arşivi).
- IV **ÇANKAYA KAVŞAĞI:** Çankaya Köşkü'nde resepsiyon, Ocak 1993 (Cengiz Çandar Arşivi).
- V **KÖŞK'TEKİ PUT KIRICI:** Kadife Devrim'in lideri Vaclav Havel ve Özal'la, Prag Hradčany Şatosu, Eylül 1991 (Cengiz Çandar Arşivi).
- VI **GAZETECİLER İLE KÜRT AÇILIMI:** Abdullah Öcalan'ın 1993'te Bar Elias'ta açıkladığı ateşkesin basın toplantısında Kamran Karadaghi ile birlikte, Lübnan (Cengiz Çandar Arşivi).
- VII **SINIR ÖTESİ KUMAR:** Özal, Talabani, Mesut Barzani, Muhammed Bahr el-Ulum ve Dr. Muzaffer Arslan, Çankaya Köşkü, 2 Eylül 1992.
- VIII **BEYRUT BEYRUT:** Burc el-Barajni Kampı, Beyrut 1973 (Cengiz Çandar Arşivi).
- IX **"HAYAL MEYAL DÜŞLER GİBİ":** Yassir Arafat'la, Ankara FKÖ Temsilciliği'nin açılışı, Ankara 1979 (Cengiz Çandar Arşivi).
- X **DICLE ÜZERİNDE 1001 ÖYKÜ:** Bağdat Merkez, Temmuz 2003. (Cengiz Çandar Arşivi).

- XI **YOLDAŞLAR, YOLDAŞLIKLAR:** Talabani ile Cumhurbaşkanlığı makamında, Bağdat, Ocak 2006 (Cengiz Çandar Arşivi).
- XII **KUZEY IRAK'TA ERGENEKON:** Amerikalıların "Çuval Olayı"na sahne olan Türk Özel Kuvvetleri Merkezi, Süleymaniye, Temmuz 2003 (Cengiz Çandar Arşivi).
- XIII **KOMŞUDAN KOMŞUYA:** İran Dışişleri Bakanı Ali Ekber Velayeti ile, Tahran 1987 (Cengiz Çandar Arşivi).
- XIV **BÜYÜK BILMECE:** Sarnat, Mart 1999 (Cengiz Çandar Arşivi).
- XV **SAVAŞTAN YANA OLMANIN DAYANILMAZ AĞIRLIĞI:** Irak'ta Amerikan İşgal Kuvvetleri, Ocak 2004 (Cengiz Çandar Arşivi).
- XVI **HAYALPEREST MİMAR:** Paul Wolfowitz (Amerikan Savunma Bakanlığı Arşivi).
- XVII **TARİHİ DOĞRU YAZMAK YA DA HIÇ YAZAMAMAK:** Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ile Isfahan Nakş-ı Cihan Meydanı, Şubat 2011 (Cengiz Çandar Arşivi)
- XXVIII **"YOL GEÇEN HANI"NDAN NOTLAR:** Barham Salih'in evinde, Ekim 2003 (Cengiz Çandar Arşivi).
- XIX **DOĞUŞTAN SAKAT:** "Emir Faysal ve Lloyd George", *The Sphere*, 27 Eylül 1919 (akt. Susan Meiselas, *Kurdistan: In the Shadow of History*, Random House, 1997).
- XX **DERİN KÜRDİSTAN:** Mesut Barzani ile Selahaddin-Darüzziyafe'de, Temmuz 2003 (Cengiz Çandar Arşivi).
- XXI **ÇİZİLEN SINIRLAR, PARÇALANAN HALKLAR:** Saddam sonrası Irak'ın tümünü temsil eden Meclis el-Hükm ilk toplantısında, Bağdat, Temmuz 2003 (Cengiz Çandar Arşivi).
- XXII **"KÜRT'ÜN ATEŞLE İMTİHANI":** Murat Karayılan ile görüşme, Kandil, Kasım 2010 (Cengiz Çandar Arşivi).
- XXIII **ÇÖZÜM ARAYIŞLARI, ÇÖZÜMSÜZLÜK HALLERİ:** Cem Boyner ile Doğu yollarında, 1994 (Cengiz Çandar Arşivi).
- XXIV **YA EŞİTLİK YA EŞİTLİK:** "Mustafa Kemal ve Dersimli Diyar Ağa" (Susan Meiselas, *Kurdistan: In the Shadow of History*, Random House, 1997).
- XXV **ORTADOĞU QUO VADIS?:** Velid Cunblat ile görüşme, İstanbul 2010 (Cengiz Çandar Arşivi).

- Abas, Hiram 81, 82, 85, 86
 Abbas, Mahmut (Abu Mazen) 222
 Abdurrahman, Sami 169
 Abdül Aziz, Fahd bin 422
 Abdülaziz, Abdülaziz 214, 215
 Abdülhamid (II) 586
 Abdülilah, Kral Naibi Prens 442
 Abdülmehdi, Adil (Abu Emel) 190,
 233-237, 241-244, 264, 274, 302,
 315, 365, 434
 Abdülnasır, Cemal 71, 628
 Abramowitz, Morton 93, 94, 382, 578,
 579
 Abu Cafer Mansur 244
 Abu Halid George 191, 199, 200, 202-
 205, 207, 216-218, 285-287
 Abu Hanife 245, 246
 Abu İyad 204
 Abu Yusuf Neccar 206
 Advan, Kemal 206
 Ahmed, İbrahim 69, 71, 72
 Ahmet İzzet Paşa 481, 484
 Ajami, Fouad 254, 339, 611
 Akarcalı, Bülent 156
 Akat, Asaf Savaş 554
 Akbulut, Yıldırım 85, 86, 88, 115
 Akdoğan, Yalçın 570
 Aksoy, Hüseyin 99
 Aksu, Abdülkadir 288
 Aktan, Gündüz 562
 Akyıldız, Erhan 309
 al-Damluji, Meysun 257
 Ali Rıza, Bülent 382
 Ali Rıza, Shaha (Şaha) 382, 385
 Allawi, Ali 326-330, 332, 334, 422
 Allawi, İyad 176, 234, 264, 266, 268,
 271
 Alptemoçin, Ahmet Kurtcebe 112
 al-Sarraf, Wallada 350
 Altan, Mehmet 554
 Alusi, Muhammed 176
 Amanpour, Christiane 271
 Amin, İdi 362
 Annan, Kofi 375, 405
 Arafat, Yasir (Abu Ammar) 193, 198,
 206, 214-222, 224, 227, 228, 230,
 231, 312, 545, 606
 Aral, Coşkun 222, 310
 Arendt, Hannah 373
 Aristoteles 246
 Arslan, Emir Şekip 607
 Arslan, Muzaffer 113, 115, 158, 171-
 176, 248, 256, 295
 Aslan, Cengiz 28
 Aslan, Yusuf 65, 200, 219
 Asquith, Herbert Henry 457
 Ataç, Halil (Ebubekir) 537, 550, 572
 Atalay, Beşir 590, 591
 Atatürk, Mustafa Kemal 57, 150, 484,
 510, 512, 517, 518, 525, 526, 591

- Aydın (Binbaşı) 282-284, 287, 289
Ayvazovski, Ivan 135, 136
Azara, Sami 176
Aziz Pavlus 602
Aziz, Tarık 97, 118, 119, 169, 183,
184, 316
Azizoğlu, Yusuf 212
- Babacan, Ali 46, 274
Bahçeli, Devlet 592
Bahr el-Ulum, Muhammed 141, 176
Baker, James 92, 93, 94, 183, 452
Barak, Ehud 233
Barkey, Henri 338, 579
Barzani, Ahmet 510
Barzani, Idris 74, 472, 536
Barzani, Mesut 32, 47, 74, 96-98, 113,
117, 119, 121, 138-141, 143, 145-
150, 153-155, 170-174, 176-178,
251, 264, 267-269, 271, 291-294,
417, 418, 421, 429-432, 435, 472-
474, 520, 534, 536, 539, 565-567,
569, 581, 589, 600, 604, 605, 620
Barzani, Molla Mustafa 63-65, 67-74,
142, 143, 213, 362, 435, 439, 440,
472
Barzani, Neçirvan 271, 429, 430, 471-
473, 520, 567, 600, 604
Başbuğ, İlker 32, 35-48, 131
Bayar, Mehmet Ali 396, 397
Baydar, Oya 286
Baydemir, Osman 563, 564
Bayık, Cemil (Cuma) 537, 549
Baykal, Deniz 21, 394, 395
Beckett, Samuel 355
Bedirhan, Celadet Ali 61
Bedirhan, Kamuran 61
Bedük, Saffet Arıkan 85
Beki, Akif 17, 29
Bele, Refet 57
Bell, Gertrude 451, 460-463, 465, 466
Beni Sadr, Abulhasan 305, 306, 308
Berişa, Sali 394
Barkey, Henri 338, 579
Berlin, Isaiah 353
Beyazıt (II.) 57
Bhutto, Benazir 167
Bıçakçı, Hüseyin Avni 220
Biao, Lin 201
Biden, Joe 271
Bilgin, Dinç 554
Bingöl, Vecdi 241
- Bir, Çevik 384
Birand, Mehmet Ali 95, 145, 410, 411,
414, 538, 540, 560, 565
Birdal, Akın 37, 561
Bismarck, Otto von 354
Bitlis, Eşref 36, 338
Blair, Tony 327, 334, 342, 343, 366,
368, 369, 375
Blanford, Nicholas 608, 609
Bouazizi, Muhammed 598
Boyer, Peter J. 386
Boyner, Cem 396, 554, 555
Bozer, Ali 94
Brandt, Willy 109
Bremer, Paul 251, 376-378, 421-423,
441, 444, 447, 448
Brodsky, Joseph 452
Bunsen, Maurice de 457
Burkay, Kemal 23, 471, 549, 550, 569-
572
Bush, George 91-93, 95, 102, 156, 157,
176, 423, 495
Bush, George W. 47, 326, 331, 334,
344, 352, 355-357, 364, 367, 378,
379, 388, 392, 404-409, 413, 415,
441, 447, 448, 452
Büyük İskender 453, 479
Byron, George Gordon 167
- Calthorpe, Somerset Arthur Gough 482
Castro, Fidel 262
Cegerxwîn (Cigerhun) 60-63
Cem, İsmail 393, 394
Cemal, Hasan 80, 86, 107, 150, 159,
230, 437, 535, 567
Cemgil, Sinan 236
Cemilpaşa, Ekrem 61
Cemilpaşa, Kadri 61
Chamberlain, Austin 507
Charles, Sandy 170
Cheney, Dick 93, 254, 339, 340, 364
Chirac, Jacques 392
Churchill, Winston 355, 465, 494,
495, 513
Cıvaoğlu, Güneri 80
Cibril, Mahmut 598
Clemenceau, Georges 467, 487
Clinton, Bill 337, 338, 383
Clinton, Hillary Rodham 352
Clwyd, Ann 114
Cordesman, Anthony 338, 369
Cortazar, Julio 250

- Cox, Percy 378, 462, 465, 466, 486, 487, 490, 492
Croce, Benedetto 623
Crocker, Ryan 374
Cunblat, Kemal 597, 606, 608
Cunblat, Velid 108, 606-611
Curzon, George 491, 492, 501, 513
- Çakmak, Fevzi 57, 525
Çalışlar, Oral 546
Çandar, Tuba 7, 13, 114, 220, 227, 262, 358, 359
Çandarlı Kara Halil (Sadrazam Çandarlı Hayreddin Paşa) 57, 58
Çayan, Mahir 200
Çelebi, Ahmet 141-143, 147, 155, 234, 254, 255, 290, 338, 351, 377, 385
Çelebi, Tamara 255
Çelem, Hüseyin 108, 109
Çelik, Ömer 407, 444, 579
Çelik, Selahattin (Selim) 536, 537
Çetin, Hikmet 24, 26, 177, 548
Çevik, Halit 602
Çevik, İlnur 150, 161, 280, 281, 292, 429-432, 434, 443, 444, 543, 548
Çiller Tansu 218, 219, 555
Çörekçi, Ahmet 548
Çubukçu, Mete 219
- da Vinci, Leonardo 246
Dabbagh, Ali 211
David, McDowall 436, 437
Davud, Aziz (Avukat Aziz) 59, 60, 63
Davutoğlu, Ahmet 245, 264-271, 463, 519, 582, 598, 599, 601-604, 610, 620
de Caix, Robert 611, 612
de Gaulle, Charles 355
de Saint-Exupery, Antoine 349
Demirel, Süleyman (Süleyman Bey) 21, 23, 25, 78, 86, 87, 111, 126, 127, 177, 178, 219, 430, 542-545, 548, 564
Denktaş, Rauf 89, 412
Derviş Abdülhamit (Abdülhamit yoldaş) 59, 60, 63-66, 211-213
Derviş, Kemal 393-397, 554
Dickson, Harold 466
Dicle, Hatip 23, 27
Dillon, Emile Joseph 582, 583, 586, 587
Dinçer, Haluk 554
- Dink, Hrant 514
Disraeli, Benjamin 279
Dizai, Muhsin 142, 143, 146, 148, 150, 151, 155, 158
Dizai, Sefin 143
Doğan, Orhan 23
Doğan, Yalçın 80
Doğramacı, İhsan 350
Duatepe, Cenk 158
Duelfer, Charles 338, 342
Duna, Cem 80, 81, 87, 89, 90
Duran, Ragıp 236, 237
Düzel, Neşe 289
- Ecevit, Bülent 178, 393, 397, 401
Edmonds, Cecil J. 476, 503, 506
Eflak, Michel 215
Egeli, Şerif 396
Einstein, Albert 77
Ekşi, Oktay 179, 560
el-Alevi, Hasan 254
el-Biruni 246
Elçi, Sait 63, 212, 534
Elçibey, Ebulfez 24
el-Fakiki, Hani 176
el-Gul, Cihad 219
el-Haj, Aziz 235
el-Harb, Ragıp (Şeyh) 223
el-Haşimi, Tark 264, 266, 268
el-Hekim, Ayetullah Muhammed Baqir 432, 433
el-Hekim, Ayetullah Muhsin 314
el-Hekim, Haccretülislam Muhammed Baghir "Ayetullah" 314
el-Hekim, Seyyid Muhammed Baghir 314
el-Hemşeri, Mahmud 203
el-Kindi 246
el-Maliki, Nuri 264, 267, 268
el-Mevla, Taki (Şeyh) 314
el-Nuceyfi, Usame 266, 268
el-Reşid, Harun (Harun) 246, 456
el-Sadr, Muqtaba 351
el-Sahir, Kazım 241, 257
el-Tıkriti, Barzan 261
el-Tıkriti, Raffi Darham 178
El-Tusi 246
Emeç, Çetin 319
Engels, Friedrich 197
Enlai, Zhau 231, 374-376
Eralp, Yalım 579
Erbakan, Necmettin 78, 402

- Erdoğan, Recep Tayyip 12, 17-19, 29-31, 46, 221, 237, 245, 256, 268, 288, 337, 391, 392, 402, 404-409, 415, 416, 420, 429, 444, 445, 520, 527, 531, 569, 570, 578, 579, 588-590, 599-601, 620
 Ergün, Hüseyin 554
 Ersever, Cem 135, 283
 Eruygur, Şener 287
 Esad, Başsar 86, 570, 600, 602, 603, 607-609
 Esad, Cemil 529, 602
 Esad, Hafız 83-87, 112, 171, 529, 608, 609
 Evren, Kenan 144, 168, 169, 435
 Exmedê Xani (Ahmed-i Hani) 553
 Eymür, Mehmet 162
 Ezer, Weizman 232

 Fahs, Seyyid Hani 312, 313, 535
 Farabi 246
 Faulkner, William 499
 Faysal II 442, 443, 462
 Fazlı, Cemil 56-58
 Fadlallah, Seyyid Hüseyin 223
 Feyruz 187
 Filkins, Dexter 377
 Fisunoğlu, Muhittin 36
 Franklin, Benjamin 623
 Franks, Tommy 380, 381
 Freedman, Lawrence 389
 Fromkin, David 451, 464
 Fuentes, Carlos 325, 452
 Fukuyama, Francis 373, 388
 Fuller, Graham 338

 Gadban, Teymur 327
 Galali, Behruz 588
 Galbraith, John Kenneth 167
 Galbraith, Peter 167-169, 339, 406
 Gallop, Geoff 366
 Genet, Jean 218
 Georges-Picot, François 459
 Gershman, Carl 561
 Gezmiş, Deniz 65, 192, 193, 200, 219, 236
 Gladstone, William 463
 Goethe, Johann Wolfgang von 51
 Gorbaçov, Mikhail 158-160, 320
 Gordon, Michael 271
 Gordon, Philip 338
 Goulden, John 500

 Gouraud, Henri 611, 612
 Gönensay, Emre 288
 Gönül, Vecdi 270
 Gözen, Bora (Bora) 203-205, 286, 287
 Grey, Edward 457
 Guevara, Ernesto "Che" 112, 114, 192, 234, 236
 Gurion, David Ben 219, 424
 Güner, Aslan 111, 431
 Gürel, Şükrü Sina 393
 Güreş, Doğan 25
 Gürkan, Uluç 92, 96, 159, 162

 Haass, Richard 170, 375
 Habaş, George 68, 193
 Habermas, Jürgen 343-345, 349, 357
 Hacıoğlu, Memduh 554
 Haddam, Abdülhalim 82, 83
 Hakkı Paşa 585
 Halefoğlu, Vahit 82
 Halife Mansur 246
 Halit Bey (Dadaylı) 483
 Hamilton, Archibald Milne 476, 478-480
 Hamilton, Lee 451, 452
 Harezmi 246
 Hariri, Refik 86
 Hariri, Saad 607-609
 Harun Reşid 246
 Haşimi, Haşim 267, 565, 566
 Havel, Vaclav 320, 365
 Hawrami, Aşti 274-276
 Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 499
 Heper, Metin 43
 Herodotos 349
 Hitler, Adolf 361, 362
 Holbrooke, Richard 168, 374, 494, 495
 Horan, Hume 422, 423
 Hourani, Albert 611
 Hulagu Han 246, 247
 Humeyni, Hüseyin 307
 Humeyni, Ruhullah Musavi "Ayetullah" 223, 303-307, 312, 313, 317
 Hüseyin, ibn Ali 459
 Hüseyin, Faysal bin (Emir) 517
 Hüseyin, Fuad 269, 567, 605
 Hüseyin, Saddam 84, 91, 93, 97, 107, 116, 179, 184, 215, 233, 245, 252, 288, 294, 301, 316, 319, 329, 356, 357, 376, 379, 410, 415, 418, 437, 438
 Hüseyini, Muhammed Sadık 307, 317

- Hüseyini, Muhammed Salih 306, 307
 Hz. Hüseyin 303
- Ignatieff, Michael 349, 352, 357, 374, 446
- Ilicak, Nazlı 402
- Ibn Battuta 247
- Ibn Cubeyr 247
- Ibn Haldun 83, 246, 401
- Ibn Hanbel 246
- Ibn Rüşd 246
- Ibn Sina 246
- Ibn Suud 466
- Ibrahim, İzzet 119
- İdris-i Bitlisi 592, 593
- İdrisi Bitlisi
- İhsan Nuri Paşa 61
- İmam Ali el-Hadi 242
- İmam Hasan el-Askeri 242
- İmam Mehdi 242
- İmset, İsmet 543, 348
- İnan, Hüseyin 65, 200, 219
- İnönü, Erdal 21, 111, 126, 178
- İnönü, İsmet 88, 483, 492, 501, 508, 525
- İpekçi, Abdi 305
- İzetsbegoviç, Alija 301
- Kaddafi, Muammer 447
- Kaddumi, Faruk 114
- Kahveci, Adnan 17, 18, 29
- Kalın, İbrahim 600
- Kalkan, Duran (Abas) 532, 537
- Kamil Paşa 585
- Kamm, Henry 360, 361
- Kanadoğlu, Sabih 392, 404
- Kandemir, Nüzhet 90, 94, 363
- Kant, Immanuel 344
- Kanuni Sultan Süleyman 247
- Karaaliğlu, Mustafa 29
- Karadaghi, Kamran 20, 117, 144, 146-150, 155, 157, 158, 291, 292, 540, 542, 543, 546, 549
- Karayılan, Murat 41-43, 145, 268, 525-532, 534, 535, 540, 571
- Kardüz, Aytaç 127
- Karpat, Kemal 336, 337
- Kasım, Abdülkerim 70, 72, 234, 467
- Kasımlu, Abdurrahman 145, 438, 477, 529
- Kassir, Samir 187
- Kavala, Osman 365
- Kaypakkaya, İbrahim 200
- Kaytan, Ali Haydar (Fuat) 537
- Kazzaz, Serçil 173, 109, 112, 121
- Keller, William 390
- Kelly, J. B. 107, 108
- Kenan, Gazi 85, 86
- Kennan, George F. 452
- Khalil, Samir 350
- Khalilzad, Zalmay 242, 430
- Kırmızıtoprak, Sait (Dr. Şıwan – Dr. Şıvan) 63, 64, 534
- Kızılkaya, Muhsin 40
- King, Martin Luther Jr. 261
- Kinzer, Stephen 365
- Kipper, Judith 338
- Kirkpatrick, Jeanne J. 373
- Kirkwood, Kenneth 577
- Kissinger, Henry 73, 201, 363, 374-376, 388
- Koç, Mustafa 392, 393, 395, 397
- Kohen, Sami 128
- Koman, Teoman 155-157
- Koolhaas, Rem 452
- Kopernik 246
- Koru, Fehmi 128, 401
- Korutürk, Osman 350
- Kozakçıoğlu, Hayri 80, 118
- Köksal, Sönmez 288
- Kreisky, Bruno 109
- Kristol, William 388, 389
- Kumcu, Ercan 579
- Kurtböke, Oktay 306
- Kutan, Recai 402
- Labadi, Mahmut 215
- Laidoner, Johan 505
- Laipson, Ellen 338
- Lawrence, Thomas Edward 460-463, 465
- Leitenberg, Milton 369
- Lenin, Vladimir 54, 197, 389
- Lewis, Bernard 333, 422
- Libby, Lewis "Scooter" 388
- Lindsay, Ronald 507
- Llosa, Mario Vargas 250-252, 452
- Lloyd, H. I. 486, 490
- Lloyd-George, David 463, 467, 485, 513
- Lollobrigida, Gina 215
- Lowry, Heath 578
- Luti, William 397
- Lyons, Wallace 503

- Ma'mun 246
Maalouf, Amin 189
MacMillan, Margaret 463, 464, 467, 513
Mahçupyan, Etyen 526
Major, John 116
Makiya, Kenan 349-352, 357, 374, 446
Makovsky, Alan 578
Mann, Thomas 211
Marcos, Ferdinand 386
Marcus Aurelius 35
Madra, Ömer 304
Marr, Phebe 337
Marx, Karl 197
Mayville, William 291-293
Mazover, Mark 256
Mazowiecki, Tadeusz 320
Mello, Vieira de 432
Mendieta, Eduardo 344
Meray, Seha 304
Millingen, Frederick 475
Milošević, Slobodan 337, 344, 390
Minh, Ho Chi 192, 359
Mitterrand, Danielle 170
Morgan, John Pierpont 375
Morris, William 461
Muallim, Velid 602, 603
Murat (I.) 57
Murat (IV.) 247
Mustafa, Abdurrahman 290
Mustafa, Nuşirevan 432-436, 439-443
Mutlu, Zafer 183, 219
Müderrisi, Seyyid Hadi 313, 314, 535, 536
Müderrisi, Seyyid Taki 313
Nadir, Asil 89, 96, 142, 335
Naiden, F. S. 452-454, 457, 460, 462
Nasır, Kemal 206
Naufal, Michel 197, 198, 215, 216, 223-226, 228, 231, 233, 306, 365, 539
Nergis Hatun 242
Neriah, Jacques 514
Nezan, Kendal 170
Nixon, Richard 201
Nizamülmülk 246
Noah, Timothy 387
Noriega, Manuel 379
Nueyhed, Velid 225, 226
Obama, Barrack Hussein 38, 47, 271, 338, 452, 520
Okyar, Fethi 492
Olmert, Ehud 232
Orbay, Rauf (Rauf Bey) 481
Orhan Gazi 57, 58
Osman, Mahmut 435, 443, 445
Öcal, Hakkı 107
Öcalan, Abdullah 11, 22, 19-24, 26-28, 38, 54, 80, 83-85, 87, 118, 145, 146, 268, 288, 289, 338, 435, 525, 528-530, 532-534, 538-550, 562-573, 580, 589, 602
Öcalan, Osman 566, 572
Öktem, İmran 546
Öneş, Cevat 38
Önhon, Ömer 602
Öniş, Ziya 578
Özal, Korkut 78
Özal, Semra 27, 126, 156, 547
Özal, Turgut 11, 18-29, 31, 35, 74, 77-103, 107-118, 120-131, 135-141, 143-148, 150-156, 158-161, 163, 169-184, 263, 273, 279, 280, 286, 288, 295, 297, 301, 319, 321, 322, 335, 336, 338, 340, 363, 383, 391, 396, 414, 418, 430, 431, 442, 465, 495, 500-502, 504, 505, 516, 517, 529, 537, 539-541, 543-549, 553, 554, 559, 562, 571, 577, 580, 588, 600
Özal, Yusuf Bozkurt 547
Özbek, Yücel 203
Özçelik, Murat 46, 263
Özçeri, Tugay 151, 158
Özdemir, Ahmet 203
Özer, Yalçın 128, 129
Özkan, Hüsametdin 393-395
Özök, Ertuğrul 158, 161, 162, 177, 180, 541, 560
Özök, Hilmi 418
Öztorun, Necdet 81
Packer, George 249
Paçacı, Adnan 434
Page, Larry 17
Paker, Can 526, 554
Paleologue, Maurice 459
Pamuk, Orhan 10
Patrik Bartholomeos 262
Paulis, Albert 502, 505
Pearson, Robert 395, 397
Peres, Şimon 109, 232, 545

- Perinçek, Doğu 162, 284-287, 289
 Perle, Richard 388
 Petraeus, David 441, 447
 Pevlevi, Muhammed Rıza (Şah) 62, 69,
 72, 302-305, 312, 363, 435
 Picco, Giandomenico 316
 Pito, George 342
 Platon 246
 Pope, Larry 168, 169
 Powell, Colin 378, 380-382, 446
 Power, Samantha 168, 169, 507
 Prens Sabahattin 585
 Prenses Fazıla 442
 Prenses Hanzade 442
 Primakov, Yevgeni 160
 Pulak, Can 24
 Qazi Muhammed 69
- Rabin, Yitzhak 232, 514, 545
 Rafsanjani, Haşimi 112, 145, 307
 Ramos-Horta, Jose 370
 Ran, Nazım Hikmet 60
 Randal, Jonathan 138, 140, 148
 Rasmussen, Anders Fogh 405
 Reagan, Ronald 386
 Redgrave, Vanessa 215
 Resul, Kosrat 114
 Reşat Hikmet 482
 Reşid, Abdüllatif 142, 143
 Ricciardone, Frank 338
 Rice, Condoleeza 407
 Robins, Philip 578, 579, 581
 Ross, Dennis 389
 Rostow, Walt W. 452
 Rublev, Andrei 160
 Rumsfeld, Donald 364, 376, 378, 381,
 447, 448
- Sabis, Ali İhsan 483, 484
 Sadullah Bey 482
 Said-i Nursi 566
 Sakık, Şemdin 550, 560, 561
 Salazar, Antonio de Oliviera 26
 Salih, Barham 109, 112, 121, 280, 281,
 289, 338, 429, 432-434
 Salih, Muhammed 306, 307
 Sanan Aga 293
 Sanberk, Özdem 171, 288, 548
 Sanchez, Ricardo 447
 Saraçoğlu, Rüştü 109
 Saramago, Jose 9-11, 14
 Sartre, Jean-Paul 219
- Sayegh, Yezid 217
 Schifter, Richard 170
 Schwarzkopf, Norman 378, 384
 Scowcroft, Brent 93, 378
 Selçuk, İlhan 231
 Selçuk, Münir Nurettin 241
 Selgin, Clara 285
 Sepil, Mehmet 274, 275
 Serhat, Ronahi 42
 Sezgin, İsmet 24
 Shadid, Anthony 244, 256, 625, 626
 Shahak, Israel 613, 614
 Sharon, Ariel 220
 Shlaim, Avi 187
 Shulsky, Abram 388
 Shultz, George P. 169
 Sinirlioglu, Feridun 182, 220, 618,
 619
 Sistani, Ali Ayetullah el-Uzma 254,
 589, 600
 Snow, Tony 494, 495
 Soane, Ely 479, 480, 513
 Sokrates 246
 Som, Deniz 96
 Stalin, Joseph 54, 197, 361, 367
 Strachey, J. St. Loe 501
 Strauss, Leo 333, 388
 Straw, Hack 494
 Suharto 386
 Sun Tzu 35
 Suruş, Abdülkerim 318
 Sykes, Mark 457-461, 465, 467, 478,
 485, 611, 624
 Şaban, Butheyne 602
- Şefik (Albay – kod adı Özdemir) 282
 Şefik, Münir (Abu Fadi) 198, 199, 216,
 282
 Şehabi, Hikmet 83, 608
 Şeriati, Ali 312, 318
 Şerif Hüseyin 145
 Şerif Paşa 585
 Şeyh Edebali 58
 Şeyh Sait 61, 62, 176, 508
 Şeyh Taceddin-i Kürdi 58
- Talabani, Celal 11, 20, 23, 24, 58, 64-
 74, 96-98, 108-115, 117-121, 135-
 151, 153-155, 157-163, 167-174,
 176, 177, 178, 212, 213, 235, 242,
 245, 248, 258, 261-271, 273, 283,
 286, 290, 302, 338, 429, 430, 433,

436-440, 504, 528, 531, 532, 539,
540, 542, 543, 546, 549, 550, 559,
565, 569, 581, 588, 590, 604-606,
624, 629
Talabani, Hero 114
Talabani, Qubad 624
Talat Paşa 481
Taleghani, Ayetullah 312
Taner, Emre 472, 589
Taner, Güneş 80, 158
Tarkovski, Andrei 160
Taş, Nizamettin (Botan) 550, 572
Tek, Mesut 477, 569
Tekin, Bozan 42
Teleki, Kont Pal 502, 505
Telhami, Shibley 375
Tevfik, Muhammed 433
Timmerman, Jacobo 224
Timur Han 247
Toperi, Kaya 94, 98, 108-109, 117,
119-121, 138-139, 150-159, 161,
172
Torumtay, Necip 81
Townsend, Charles Vere Ferrers 481
Toynbee, Arnold 577, 586, 587
Trajan 453
Turgut Paşa 586
Türk, Ahmet 23
Türkmenbaşı, Saparmurat (Niyazov) 24
Twain, Mark 279

Ulagay, Melek 286, 287
Updike, John 452
Urbancic, Frank 395
Uribe, Alvaro 375
Uzun, Mehmet 40

Ünaydın, Solmaz 85

Vahid, Abdurrahman 386, 391
Vanlı, İsmet Şerif 213
Velayeti, Ali Ekber 316
Voltaire 429

Weinberg, Jacob 373
Wilkinson, James 578, 579
Wilson, Arnold 378, 454-457, 460-466,
486, 492-493, 513
Wilson, Woodrow 451, 502, 510
Wirsén, Carl Einer 502, 505
Wohlstetter, Albert 388
Wolfowitz, Jacob 385
Wolfowitz, Paul 339, 373, 374, 376-
378, 380, 382-398, 401, 403-415,
420-421, 423, 425, 443, 446, 447,
451, 452
Woodward, Bob 382, 415
Woolf, Virginia 461, 462
Wright, Robin 338

Yakış, Yaşar 407
Yalman, Aytaç 412
Yaşar, Muammer 160
Yavuz Sultan Selim 483, 593
Yavuz, Kemal 414
Yeltsin, Boris 160, 320
Yew, Lee Kuan 375
Yıldırım, Hüseyin 289
Yıldırım, Kesire (Fatma) 537
Yılmaz, Mesut 79, 107, 128, 130
Yinon, Oded 613, 615
Yüce, M. Can 533-534

Zapsu, Cüneyd 392, 404, 407, 444
Zebari, Hoşyar 148, 169, 251, 271, 430
432, 581
Zedong, Mao 68, 112, 197, 201, 236,
359

“Geçmişten geleceğe tarih içinde yolculuk yaptığım Mezopotamya Ekspresi’ne Lübnan’da, Beyrut’ta bindim sayılır. Beni, Irak Kürt lideri, daha sonra Irak tarihinin seçilmiş ilk cumhurbaşkanı olacak olan Celal Talabani ile Beyrut’ta Suriyeli Kürtler tanıştırdı. Ben de yıllar sonra Irak Kürt liderini, Türkiye’nin Cumhurbaşkanı ile tanıştırdım. Türkiye, Kürtler olmadan, tarihle yüzleşmeden Ortadoğu’ya açılmayacağını, sınırları aşamayacağını öğrenmeye başladı. Yaklaşık yüz yıl önce, Ortadoğu bölgesinde, ulus-devlet formatında kurulmuş bir ülkenin, kuruluş dogmalarına göre varlığını devam ettirmesi mümkün görünmüyor. Ya küçülecek ya büyüyecek. Ama aynı kalamayacak.”

Mezopotamya Ekspresi, Filistin’deki gerilla kampından Cumhurbaşkanlığı danışmanlığına uzanan maceralarla örülü ve kırk yıla yayılan bir tarih yolculuğunu anlatıyor: Cengiz Çandar’ın tanıştığı, yoldaşlık ettiği, tarihe damga vuran birçok fikir ve eylem adamının portreleri... Ortadoğu’da tarihî dönemeçleri yaratan adımların nasıl atıldığının hikâyeleri... Yaşadığımız coğrafyada bihaber kaldığımız zamanların ve olayların ayrıntıları... *Mezopotamya Ekspresi*, Cengiz Çandar’ın, rastlantılar kadar ısrarın da şekillendirdiği tutkulu yaşam serüvenindeki anılarını, deneyimlerini ve öğrendiklerini çarpıcı bir şekilde bir araya getiriyor.

Su gibi akıp gidiyor *Mezopotamya Ekspresi*. Öylesine bir tarih yolculuğu ki, hem yüreğimizin, hem aklımızın kilidi biraz daha açılıyor her istasyonda. Cengiz Çandar gerçeği sergilerken, göz yaşartıcı duyarlıkları da hissettirir insana. Kürt sorununu yüreğinizde hissetmeden anlayamazsınız, hele barış yolunu hiç açamazsınız. “Kürtler için iyi olan Türkler için de iyidir” cümlesinin altını çiziyorum yolculuğun sonuna doğru. Çandar’ın kitabı, barış ve demokrasiyle “Türkiye nasıl büyür?” sorusunun karşılığını anlamak isteyenler için anahtar bir eserdir.

Hasan Cemal

